

RES
BRASILIÆ
IMPERANTE
ILLUSTRIS.^me D.
I. MAURITIO
Nassoviæ etc Principe,
per C. BARLEUM.
Accedit
G. Pisonis Tractatus
de Aere Aquis et Locis.
Cum S. C. M. Privilegio.
CLIVIS,
Apud Tobiam Silberling.
CNMD

BIBL. UNIV. GAND.

CASPARIS BARLÆI,
RERVM PER OCTENNIVM
IN

BRASILIA

Et alibi gestarum,

Sub Præfectura Illustrissimi COMITIS

I. MAURITII

NASSAVIÆ &c. COMITIS,

HISTORIA.

Editio secunda.

Cui accesserunt

GULIELMI PISONIS MEDICI
AMSTELÆDAMENSIS

TRACTATUS

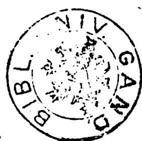
1. De Aeribus, aquis & locis in Brasilia.
2. De Arundine saccharifera.
3. De Melle silvestri.
4. De Radice altili Mandihoca.

Cum Grat. & Privil. Sac. Cæsar. Majest.

CLIVIS, ex Officinâ TOBIÆ Silberling/
M. DC. LX.

BIBL. UNIV. GAND

BIBL. UNIV. GAND

C. V. Dalen Junior Sculp.
QVA PATET ORBIS.

IOHANNES MAURITIUS
PRINCEPS NASSAVIÆ, COMES CATTI-
MELIBOCI, VIANDÆ AC DECIÆ, DOMIN.
IN BEILSTEIN. ORDINIS S.TI IOHANN.S
HIEROSOLIMITANI PER MARCHIAM,
SAXON. POMERAN. ET VANDALIĀ MA-
GISTER. DUCAT. CLIVIÆ, PRINCIPAT.
MINDENSIS ET COMITAT.M MARKÆ
ET RAVENSBERGÆ GUBERNATOR, &c.

ILLVSTRISSIMO COMITI I. MAURITIO, NASSOVIÆ &c. COMITI, BRASILIÆ BELGICÆ NVPER SVPREMO GVBERNATORI, &c.

BRASILIAM, imperio tuo armisque fulgidam, tibi offero, Comes Illustrissime. Si loqui illa posset & tecum pacisci, traderet seipsam Tibi. qui insigni fortitudine asseruisti & auxisti BELGICAM; & Martis tui famâ metuque implesti HISPANICAM, alterius vindex, alterius terror, utriusque admiratio. Quod non potest vel hæc vel illa, faciam pro utraque, ea Narratione, quæ nec autorem suis factis, nec facta autori subducet. Quotquot Veterum res seculo dignas posteris tradidere, prisci Orbis terminos non egrediuntur. Nos audaces tecum egredimur, in illum Orbem delati, quem toto semotum Oceano seposuisse videtur

detur

detur & abdidisse Natura, in tuos honores & Nassavicæ domus gloriam. Romanis Græcisque scriptoribus Athenæ, Lacedæmon, Carthago, Roma, Latium, Galliæ, Germaniaque utramque paginam faciunt. Nobis Olinda, Pernambucum, Mauritiopolis, Tamarica, Parayba, Loanda, Mina, Maragnana, ignota priscis vocabula. Tunc belli partes fuere Assyrius, Persa, Grajus, Macedo, Italus, Pœnus, Allobrox, Cheruscus. Nunc Tapujæ, Mariquites, Petivares, Caribes, Chilenses, Peruenses. Nec diversis hic gentibus solùm, sed commissis inter se Orbibus pugnatur. Olim Rhenus, Ister, Rhodanus, Indus, Ganges magnarum rerum testes fuere. Nunc Maragnonus, Platensis, Ianuarius, Afogadorum, Portus Calvi, Capivaribi & Biberibi flumina. Nulli Polybio noti Mulatæ, nulli Livio Patagones, nulli Tacito Angolenses, Floro Mamolucchi, Suetonio aut Justino Nigritæ. at hæc nostra nomina sunt. Istis scriptorib⁹ in bellum ibat vestit⁹ miles aut cataphractus. mei quoq; bellatores nudi. illi gæsis, parmâ, sarissis, bipennibus, falcatis curribus, inter meos arcu clavaque terribiles. illi Poliorceticis machinisq; ad oppugnandum & repugnan-

gnandum violenti. hi, cum soli pugnant; talium inopes. Tunc Romanus Lusitanum vicit. Nunc Romanorum fratres & socii. ille ad Tagum. hi Oceanum ultrà. Quæcunque mihi scribenti se offerunt, nova sunt, sidere, solo, populis, moribus, victu, armis. Barbaries ferrum acuit in gentem disciplinæ & sancti moris capacem. hæc in efferos movit, qui humanitatem non exuere solum, sed & cum ipsa humanitate hominem devorare palmarium putant. Tanto major virtus tua, quanto à virtutis sede & domicilio abivisti longius. ubi lenis fuisti inter duros, urbanus inter agrestes, inter cruentos mansuetus, inter veræ pietatis nescios, pius. Quod dudum feceras domi, factum à te foris. nempe ut arma commodares Libertati & Religioni, Patriæ & Ecclesiæ, hominum saluti & mercantium cupiditati. utrumque Fœderatorum gloriæ. Præstitisti te militem adversus Hispanorum fortissimos, Banjolam, Torrensem, Barbalionem, Menezam, surgentia in Occasu lumina. nec militiam à legibus, à disciplina, ab ordine absolvisti. verùm majorum tuorum exemplis intrà recti terminos acriter retinuisti. Eras in tenebrarum regno

Phoſphorus, inter peregrinos & alienigenas tribulis, inter avios dux, inter diverſiſſimas gentes idem omnibus Imperator. Cum Marte, qui domaret terras, traduxiſti Chriſtum, qui domaret animos, & inter tot victorias, quas meditabaris, etiam illa fuit, quam reportaſti de erroribus. Illud belli tui & militiæ erectioris grande documentum, quod inter tot Naſſovios, quos in hoſtem armavit domi ſua virtus, inter tot conſanguineos, Europæis bellis conſpicuos, fiduciam primus ſumſeris trans maria bellum tranſportandi & in ſuo hoſtem regno adoriundi. Nimirum hæc à veteribus hauſiſti conſilia, à Romanis adverſus Macedonas, ab Annibale & Antiocho adverſus Romanos. qui nihil ſe memoratu dignum geſturos arbitrabantur. niſi vim belli aliò transferrent. Vtique magni Duces anguſtiis domeſticis circumſepti, laxius virtutis meritique ſpatium foris quæſivere. Horum exemplo is fuiſti in Novo orbe, qui in Galliis fuit Metellus, in Africa Marius, in Germania Druſus, in Pannonia Trajanus. ut ſicuti hi trophæa exterorum ſuis inſcripſere columnis, tu eorundem animis chartiſque Belgarum inſcriberes. Appellationes

nes

nes & nomina gentis tuæ dudum accepe-
rant Americani, Nassoviorum neminem,
ut non aliorum narrationibus notus Brasi-
liæ habearis, sed proprio vultu & Marte.
Ubi Arces ipse & urbes condidisti, ubi ho-
stiles vicisti, Mauritii nomen iisdem inscrip-
sisti, & AMERICANI, inter tot Domus tuæ
Heröas, cognomen solus meruisti. Inter
bella, adventante potentissima Hispano-
rum classe, ædificavisti. ne videreris hosti-
um metu temerè abiturus aut de Republi-
ca desperasse, ut cum Friburgum & Boavi-
stam intuebuntur Anthropophagi, Nasso-
vicæ magnificentiæ & illustris præsentiæ
domicilium agnoscerent. Industriam tu-
am loquentur ducti per flumina ad stupo-
rem Pontes in usum & securitatem publi-
cam. Militarem fortitudinem Portus Cal-
vus, Siara, littora Tamaricæ, Paraybæ,
Fluminis Grandis, in Afris Æthiopum, in
Maragnanâ Lusitanorum, cuncta navali-
um aut terrestrium sub Te præliorum con-
scia, prædicabunt. At piæ & circumspe-
ctæ moderationis testes erunt discordes
fide & cultu populi. Æquitatem lauda-
bunt vicinarum in hostico urbium & pro-
vinciarum Rectores, clementiam & huma-

 nita-

nitatem Barbari. Cum post secula aliquo indigenæ, Lusitanus Barbarusque, Sigillorum tuorum insignia per Præfecturas omnes conspicient, agnoscent Nassovicam fidem; cum aucta & dilatata per te imperia memorabunt Ducis potentiam, prudentiam, felicitatem; cum in desertis Copaobæ suspensa ad cippos & lapides Societatis monumenta adspectabit viator, exteri Rectoris indefessa studia, & gentis, per avia lucri cupidine digressæ, motus mirabitur. At cum pudere se inter nostros & vestitam incedere intuebitur Barbaries, Europæorum tuorum honestati imputabit prisci pudoris velamenta. Ipsa Olinda, civitas & nomine & vultu olim pulcherrima, nunc ruderibus deformis, in maxima sua clade illud admixtum gratulationis habuit, quod cum sibi incolumi stare non licuerit, utpote aliorum victoriis perditæ; tua commiseratione leniter fuerit habita. qui lugubrem casum sæpè intuitus, tantæ urbis fatis indoluisti. Proponatur in conspicuo ruentis Olindæ facies & surgentis in laudes tuas MAVRITIÆ. non dubitabunt homines, utro spectaculo magis delectentur. Nam si flebile est in sacros penates exercere arma, ju-

cun-

cundum profectò & laudabile sit oportet, Deo delubra, civibus domos condidisse. prius, ut in Creatorem ipsum, posterius, ut in homines, hoc est ipsius Dei imaginem, amor tuus reflecteretur. Ita aliis Te virtutibus hosti terribilem, aliis tuis amabilem fecisti. illis immensam gloriam, his amorem benevolentiamque omnium promeritus. Invenisti medium iter inter hostes & nostros, inter efferos & lenes. ut quos Batava virtute vicisses, Batava mansuetudine honorares. Loquar summa. cum venires, erexisti lapsa, depravata correxisti, exanimata recreasti. cum abires, (res clamat) Senatus vindicem, plebs parentem, Respublica ordinem, leges custodem, pietas exemplum, Belga reverentiam, Lusitanus fidem uno & eodem momento visa sunt amisisse. Hæc dum oculis tuis subjicio, COMES MAXIME, animos addo præclarè de Republ. & Societate merito; dum Belgarum judiciis, ab eorum æstimatione mercedem aliquam impetrabo tuæ fortitudini; dum exterorum, convincam non omninò iniquos de belli Belgici fortuna & prosperrimis successibus; dum Societati & Rectoribus prudentissimis, caussæ

repertæ ſunt, cur gloriæ bellicæ ſatis, lucrorum minus, in tantorum moliminum apparatu, reportaverint. Dignare patrocinio tuo ſcriptorem, licet validiore ſpiritu per te geſta, remiſſiore ſcripſerit. Da vero, da Hiſtoriæ huic tranquillitatem. quæ quia argumento tota tua eſt, Illuſtriſſimo tuo nomini inſcribitur & conſecratur. aſſere illam, aliorum potius nixam teſtimoniis & fide quàm meâ. labaſcet illa, cum ora omnium oculoſque, quibus imperaviſti, per quos pugnaſti, etiam hoſtium quos viciſti, falſi redarguent invidia, perverſitas, credulitas. Amſtelod. xx Aprilis, Anno CIƆ IƆ C XLVII.

ILLVSTRISSIMÆ TVÆ
EXCELLENTIÆ

cultor humillimus

CASPAR BARLÆVS.

ICA,

n

Cuba

F R I C Æ

NEA.

Mina

I. Fern.^t Poo

PARS

3 punctas

I. dS.^t Principe

I. d S. Thome

300

20

30

C. de Lopo Gonzalves

40

I. Annobon

US

Mainga

C. Padrão

Batta

A M I

CON

I. et P. Loanda

P E R U

o Lima

PICUS.

C. Lede

GO.

Malemba

Angola.

Monstro

M

C. Negro

G. dos Aldeas

G. Frio

Capricorni

L I

I. S. Pazaros

CHI-

I. Juan Fernando

S. Iago

Coquil

I. S. Maria

L I

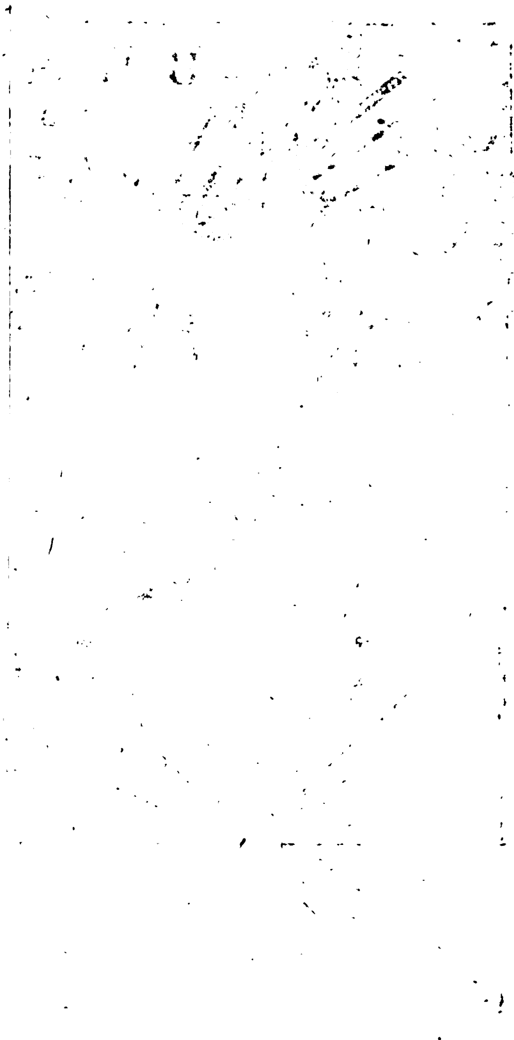
La Mocha

Villa Rica

Baldivia

C. de Bone Esperanca

R. Perquera
R. Scorgoriba
Pᵗ. de Albaroen
R. Sira Salina
Pᵗ. de Mel
Pᵗ. de Mello
Salina Grande
R. de Granama
Aldea Verassou
Groote Salines
Cleyne Salinas
Soutpan
Baros Salinas
Capitania de Rio Grande.
Capitania de Paraiba.
Soapary
Mongeaga
Baros de S. Roque
Rio Grande
R. Pornai
R. Tappecuru
51 20 17½ 35 52½
Milliaria Hispanica 17½ uni gradui respondentia
15 10

CASPARIS BARLÆI,
RERUM PER OCTENNIUM
IN
BRASILIA
GESTARUM

Sub Præfectura Illustrissimi COMITIS

IOANNIS MAURITII,

NASSAVIÆ, &c. COMITIS,

Nuper terra marique ibidem Imperatoris, nunc Equitum Federati Belgii, sub PRINCIPE AURIACO, ductoris, & VESALIÆ Gubernatoris,

HISTORIA.

X quo hostis esse cœpit Hispanus & à Federatis Belgico-Germaniæ Patribus itum fuit in Philippos; varia fortuna, terra ac mari, domi forisque, non uno Duce, inter libertatis spem & servitutis discrimina, accriter & diu pugnatum fuit. Caussæ, tot scriptoribus memoratæ, in aperto sunt. quas pro partium studio alii alias habent, pronis hominum ingeniis, in eos rejicere calamitates publicas, quos oderunt, & principia caussasque belli eadem putare. Plurimi ignari potestatis Belgarum, beneficio Principum firmæ, parum æqua rerum

Bellum Belgicum.

Caussa.

judicia induunt. Non defuere Regi obtentus, armis invadendi Rempublicam, acceptis in deterius, rebellionis specie, quæ acciderant; nec Belgarum populis causæ animique, illa depellendi, odio adversus dominantes, & vindicanda libertate, qua attentata irritabiles sunt & validi. Magnitudo & vis belli non Belgium solum omne, sed & Germaniam, Galliam, Britanniam, Hispanias & vicina quæque loca involvit, imo Europam pene universam: adhuc auctis nocendi viribus, se in extrema Asiæ, Africæ littora & Novum Orbem tempestas diffudit. MAGNO Principum more, dum nascentibus malis obviam ire negligunt, gliscentibus vix possunt, in deterius desperant. Nec aliis terminis stetit Fama. Diuturnitas à caussis est. dum enim amissa repetere pergit Rex, nos tueri; ille vim inferre, nos prohibere; nulla, primis motibus, fidei, nulla concordiæ spe, perseveravere bella in hunc diem. nisi quod duodecennales Induciæ armis moram concesserint & iris. ADEO odia ex afflicta libertate nata, etiam ultrà periculum durant, & ne tunc quidem desinunt, cum, qui primi nocuere, esse desierunt. Ius belli in patriis legibus & Regiis promissis omne positum est, quibus violatis, illa tot seculorum Respublica, exemplo majorum, arma in Romanos sumentium, Bellum, abdicato Rege, condixit, tanto honestius, quanto patriam,

Magnitudo.

Fama.

Diuturnitas.

Ius.

liber-

libertatem, vitas fortunasque civium, (quæ prima mortales putant) tueri, non æquum modò, & necessarium, sed etiam gloriosum videbatur. Toto tumultuum Belgicorum tempore, permixta ivere claris & grandibus virtutibus paria vitia; pietatis & religionis studio plebei furores, Regis amori Hispanorum fastus, libertati licentia, Majestatis patrocinio legum contemtus, superstitioni impietas & sacra simulatio, publicæ fidei perfidia, fortitudini & disciplinæ militari exlex militum in divina pariter & humana ferocia. Magnum semper in Ducibus momentum fuit; quorum alii callidis, alii ferocibus, alii lenioribus consiliis usi, res Regis sui vel promoverunt vel perdiderunt. Federatis præcipuum robur fuit ab ordine, disciplina, ærario, vicinorum Principum federibus & Nassoviorum Ducum fide, prudentia & fortitudine. quibus innixi munimentis, hostibus terribiles se præbuere, suis securitatem, per luctantis Imperii stupendos casus, pepercere.

Virtutes & vitia.

Duces.

Etenim prima Reipubl. facies jacenti & oppressæ similis fuit, sub Albani dominatu. qui missus cum immitibus mandatis, ipse immitis ingenii Dux, in Procerum civiumque capita & fortunas sævire, Regis imperia fatebatur, quin solum sibi ferociæ suæ terrorem circumdans, superbo & indigno Statuæ spectaculo Optimates calcabat, ac in [illegible] jactatione famam hominum ad odium sui, fa-

Belli tempora.

ta ad ultionem provocabat. Secunda resurgentis fuit & se sub GUILIELMO Arausionensium Principe moventis iterum: qui qualem se afflictissimis Belgis præstiterit, nondum exprimere valuerunt summorum scriptorum miranda ingenia. Hæsere sub hoc & Filio, paternæ stationis successore, Fata, quę nobis dominum imponerent; Regibus oblata imperia detrectantibus, & hostium fortuna simul & potentia penè victis ac desperatis impatientiam suadentibus. Qui vagientis Reipub. regimen susciperet, quærebatur foris, nec inveniri tunc potuit. manifesto documento, NON humanis sed divinis consiliis potestates dari. Exiguæ primum vires Hollandiæ Zelandiæq; potissimum terminis circumscriptæ fuere. mox accessio facta Gelriæ, Transisalaniæ, Frisiæ partis & Groningæ omnis. usque dum Brabantiæ quoque & Flandriæ ora validissimis præsidiis insessa fuit. adeò successus suos urgere paratus populus explicuit potentiam, & supra quàm credet posteritas, propitio Numine, emersit. Tertia facies robustæ fuit, ac triumphantis, sub MAURITIO & FREDERICO HENRICO, fulgentissimis Fratribus, Arausionensium Principibus, Reipublicæ, & non se solum tuentis, sed & foris quoq; arma capessentis. Prolatis namque quaquaversum, velut æstu ac torrente fortunæ, finibus, depulsis exercitibus, confectis tot prosperè prœliis, obsidionibus

Bellum domesticum.

nibus toleratis fortiter, fortius illatis, liberi domestico metu, signa classesq; in Hispaniã, in Afros, in Orientem & Occidentem ac ignotum Veteribus Orbem intulimus & quod nobis intulerat bellum, Regi remisimus. Fusæ trans vasta exterorum regnorũ spatia Potentissimorum Ordinum appellationes, conditæ hic sub Aurora, illic sub Phœbi cubilibus, urbes & castella. inscripta insulis, promontoriis, littoribus, arcibus, oppidis Auriacorum & Nassaviorum nomina. Barbari in provincias redacti. exutæ Eois & Americanis opibus Hispanorum rates, & in ipso Brasiliæ littore exustæ. evulgato tandem imperii arcano, posse etiam Occidentem vinci:

Bellum externum & transmarinum

Ut jam verum esse desierit, quod de Roma »
Halicarnassæus olim scripsit, eam primam & »
solam terminos sibi potentiæ fecisse Orien- »
tem & Occasum. In ea sanè duravimus tem- »
pora, quibus in nostro quoque imperio, Solem utrumque, tot victoriarum testem, cursus felices adspectamus. Estque hoc omnibus Veterum exemplis majus, & inter ævi nostri miracula, tantis bellis implicitam gentem, privatorum & paucorum civium ære, velut collatis in hostis sui perniciem symbolis, duplici bello, in partibus mundi toto hemisphærio distinctis, potentissimum Regem fatigare & atterere. ut par fere hac tempestate terrarum Orbi Fœderatorum magnitudo esse videatur.

Idque duplex.

Causa navigationis ad Indos.

Potuisset sanè virtus nostra intra se tuendi necessitatem & solitos Oceani limites contineri. Verum impedita in Hispanias, mox & in Orientem prohibita Regiis vocib' nostratium navigatione, latius vagari cœpit, & acris industria gens, velut excusso cupiditatis freno, in longissima Orbis loca abiit, etiam eas vias affectando, quas Natura homini negavit. QUIPPE mercantium mentes, frustratæ lucri spe, asperius offenduntur & ab ipsis incitantur periculis. Ita statuebant; mari, quod omnibus patet, privata Principum lege servitutem imponi non posse: non habere se domi necessaria, nisi aliunde arcessant: rerum parentem etiam apud Indos Belgis salubria gignere: majora semper mercium è longinquo esse pretia: admissis istic commerciis inutiliter adiri hosticas terras: accisum iri nostrorum navigationib' Hispani Regis opes: alibi occupatum, domi quietiorem fore: famam verò populi apud exteros late differri, Regiam flagellari. Didicerant aliorum exemplis, navium beneficio detegi novos Orbes, religionem, opes, leges, mores & humanitatem ad distantes sideribus populos transferri: magnæ semper potentiæ præsidium fuisse mercandi libertatem: sic Tyrios, Pœnos, Persas, Arabes, Græcos, Romanos crevisse. Quare in Ortum primum, mox & Occasum cincta armis commercia navigavere, & duo veluti Principatus, duabus nixi Socie-

ciatibus, & extra Europam constitui. Nimirum, quanto arctioribus terrae finibus inclusam se sensit Belga, tanto latiorem viam Oceano affectavit & mercatum imperiumque; cum Sole diffundit. Disputatum ab Hispanis & Lusitanis antiquitus, quasi post arma & bellum legibus & armis Jurisconsultorum litibus locus esset. Non obstitit certe pacta Lusitanis & Hispanis per Alexandrum Sextum Pontificem donatio, ut cui liberalis dicere esse de suo, non de alieno. Non praescripta possidentibus tempora aut consuetudo, quae, in rebus ad totum genus humanum pertinentibus, locum non habent. Non inventio, quae nihil juris tribuit, in ea terras, quae dominos semper habuere. Non belli titulus, qui non minus justos nobis eff... Lusitanos, quam Lusitanis fuit in Indos. Quo Naturae & Gentium lex & mutua ... indigentia vocabant, ivimus. Enim vero ... incitamentum Audendi maxima ... non jejunos solum plebes pigmenti, sed & rebus carens, quae ad vitas faciunt elegantiam & commoda. cogunt ... discriminum mortalium pectora habendi & regnandi amor. Qua viam sibi ... cupiditas, sternit juxta ambitio. ... mercandi, haec imperandi. ... factum, ubi spolia & lucra maxima ... ferme ... esse, in ... Et prudentum sententia est, pessimis consultoribus ... Rege ... cum ab Hispano-

Zaqueju-sta.

rum & Indiæ accessibus arcerent Belgas. quibus Geometras ferre promptum semper fuit, Thalassometras nequaquam. Quò enim per maris incerta & locorū immensa spatia, adeoq; rei novitatem ire decernebantur, necessitate trusi nec fluere, ipsi allaturi merces, quas à Venetis primùm, mox ab Hispanis & Lusitanis, petere consueverant. Erant in illustri posita veteris & recentis ævi exempla, quibus compertum, clausa maris & impeditas negotiationes imperantibus perniciosas fuisse. cum audacia & desperatio nihil clausum esse sinant, quo minus navigiis pateat aditus. Cretenses maris dominos non tulerunt Lydi, nec Lydos Pelasgi, nec hos Rhodii, nec Rhodios Phryges. Horum dominatio Cyprios, hi ad æmulationem Phoenices provocavere. qui dum mare omne & piscaturam sibi vendicant, & edictis alios arcent, Ægyptii, post Milesii, Carés, Lesbii, Phocæenses & Corinthii mare obtinuerunt. Lacedæmonii, cum maris circumjacentis principatum arrogarent, audacius navigavere Athenienses & leges imposuere Laconib^{9}, ut & Æginetis. Cùm Tyrii mare non vicinum modo, sed quodcunque eorum classes adierunt, ditionis suæ fecissent, exciti Carthaginenses, Siculi & Africani maris domini, eadem, quæ Tyrii, loca frequentavere. Carthaginensium maritimam potentiā fregere Romani. Pepigerant illi, ne ultrà promonto-

Malis consiliis navigationes & commercia impediri.

Veterum de imperio maris contentiones.

montorium Africæ Pulchrum à Romanis itetur. Sed puduit nobilem populum, ablato mari, raptis insulis, dare tributa, quæ jubere consueverat. Accepere ab eodem leges maritimas Antiochus & Annibal, tunc cum universi maris dominus esset Romanus. non solum illius, quod intra Herculis columnas continetur, verum etiam ipsius, quacunque erat navigabilis, Oceani. A certa narratione est, ob interdictos aditus & commercia, bella exorta inter Israëlitas & Amorreos, Græcos & Mysos, Megarenses & Athenienses, Bononienses & Venetos, Christianos & Sarracenos. Nec alia fere caussa Castellanis ipsis, hostiliter invadendi Occidentalis Indiæ incolas, quàm quod communi portuum ac littorum usu arcerentur. Nec injusta de Romanis, apud Tacitum, querela est, quod gentium prohiberent commercia, & undam auramque cunctis patentem quodammodo intercluderent. Ut jam quoque mirari liceat hoc hominum genus, quibus mos iste barbaris placet, hospitio arcen- advenis interdicendi. Illud ab eventu & facto est, terram & aquam solis sibi vendicantes, utraque excidere, irritata potentiorum dominandi libidine, impotentiorum audacia. Nec fert Universi Creator, omnium bono creatas aquas ab uno teneri, & inter paucos potentes dividi, quæ usu omnium sunt. Sed tulit me longius horum exem-

plorum relatio, ne aut novum quid incœptasse nos, aut sibi evenisse, querantur Hispaniarum reges. Intereunt secula & homines, redeunt iidem eventus, & caussæ. nunc ad rerum ordinem venio.

Navigatio Societatis ORIENTALIS *ad Indos veteres.*

Ac primum quidem post vagas aliquos & singulares in Orientem itiones, inito demum fœdere & privatorum civium ære, Societatis, eò ire decretum, Anno currentis seculi decimi septimi secundo. Præcesserant Lusitani & Castellani, hos Veneti, penes quos ante annos centum & altra, tota fere navigatio Indica fuit, per Alexandrinas trajectiones. quanquam his priores Arabes, Persas, Sinenses, à seculis aliquot ad hunc usque diem cum Indis negotiatos fuisse, certa fama sit. ante hos vero Carthaginenses & Romanos. quod Hannonis à Gadibus in fines Arabiæ navigationes, Legationes Indorum ad Augustum & Claudium Cæsares, iter à Plinio descriptum, Strabo scriptorque Asiaticus & Tabulæ Ptolemaicæ commonstrant. nec Veneti [illegible] variè fuisse statuere [illegible] vetus, cujus tempestate, mercator impiger ad extremos ad Indos per mare, saxa & Solis ignes ivit. Prima Belgarum itinera, non semper prosperam fortunam experti fuimus. nec in incerto posita fuerint [illegible] ob labores, sumptus, pericula; Veterum autem [illegible] virtute & quasi ex ipsa desperatione spe, vicit quæ obstabant incom-

incommodis, tantis exin incrementis crevere lucra, ut sortem suam quisque plus quam quadruplaverit. Quin spes metumque annuorum fructuum jam venales facit mercantium temeritas dicam an fiducia? A Venetis olim & Hispanis emptas merces, ipsi jam tantarum opum promi & condi gentibus late impertimur, quædam soli possidemus & pro arbitrio vendimus, quæ aliorum antè mercimonium fuere. Nec anguste hic mercamur aut imperamus. Sinum Arabicum & Persicum & Persidis littora navigamus, Moluccas plerasque nostras fecimus, insulis pluribus, Taprobanæ, quæ nunc Sumatra, Javæ majori, Tajowanæ sive Formosæ, aliisque inædificavimus, quæ sint Ptolomæi Sindæ & Barussæ, perdidicimus. Sinenses & Japonenses in mercaturæ societatem pertraximus: cis ultraque Indum & Gangem classes misimus: Auream Chersonesum, ubi Malacca est, victores tenemus. Cambajam illic, Narsingam, Malabar, Orixam, Bengalam, Pegu, Siam, Cambojam regna mercantes loquimur: Ormum, Spahanam, Colmandellam, Goam, Calecutium, ad Indi ripas Ardavaram, ad Gangem Benhalam, alibi Bantamum, emporia, adimus aut tenemus. Imperatoriis vocibus Sophorum sive Persarum Regis, magni Mogolis & Japonensium Cæsaris adsuescimus. Regum late amicitiis & fœderibus innexi, urbes, arcesque ad-

Successus.

Celebes. Gilolo. Ceiram. Philippinæ.

Mercantium in Orientem Amplitudo.

versus vim & dolos potentissimorum hostium tuemur. Æraria & pecuniæ sociorum, mercantium robur & nervi, in littoralibus passim & mediterraneis sedibus, procuratores, institores & rationum magistros exercent. ut totus Oriens nostratis quoque populi mercatu occupatus, invalescat opibus & Septentrionalium ditescat negotiatione; nec exteri amplius & advenæ, sed constitutis coloniis, indigenæ habeamur. Quæ laxis spatiis ille profert, eorum in Belgio horrea & conditoria adspectamus; & natas sub Aurora fruges Septentrionum filii digerimus. Piper, macis, nuces myristicæ, cinnama, casiæ ligneæ, caryophylla, borax, benzoinum, muscus, styrax, santalorum ligna, tinctorum terræ, lapis bezoardicus, sanguis draconis, gutta gamba, thus, myrrha, cubebæ, rheum, sacchara, sal petræ, gummi lacca, zingiber, adamas, serici rudis & texti magna vis, tapetes & Sinensium labor vasa porcellana, forte veterum Myrrhina, nostra mercimonia sunt. Hæc navibus quotannis recondimus & vectamus in eas terras, quibus naturæ Opifex frigidorum condimenta negavit. Ut mirari hic libeat sapientiæ divinæ grande momentum, quæ apud populos torridos nasci voluerit calida, apud frigidos frigida: nimirum, ut rerum quibus egemus mortales, permutatione, coirent populi, & communis egestas imperaret amicitias. Nec

Merces Orientalium.

Cur Orientis calida nostra.

leve ex his navigationibus robur ac decus accessit Reip. universæ, adversus validissimum hostem pugnanti, distractis in Oriente regiis viribus, ereptis illi insulis, Continentis littoribus, arcibus, disturbatis populorum & regum federibus: ut mercator noster bellatoris vultum & hic mercantis induerit. quippe in altero famæ & securitatis, in altero vtilitatis causa agebatur. Et dubium profecto, an mercantium an pugnantium major fuerit gloria, mutuam operam navantibus, pecuniis & armis, Marte & Mercurio. Nec enim sine armis via ad mercatus liberos patuit, nec defendi absque virtute militari valuit. Et in eo differimus à Græcis & Romanis: quod his præcipua rerum ad gloriam, illis ad utilitatem dirigerentur: nobis mista sint famæ & quæstus studia. Vbi locuples hostis est, cupidi sumus; ubi pauper, innoxii, ubi belliger gloriosi. Alia Germanis olim & Gallis mens, ad quos nullus mercatoribus aditus; cum nobis non Remp. solum sed & Senatum mercator faciat. metuebant illi, ne rerum ad luxuriam pertinentium affluentia relanguescerent animi, remitterentur virtutes. Nos, forte quod doctrina & recti consuetudine firmiores adversus vitia sumus, præsidia hæc Reipub. minime aversamur, sed materiam illustrium virtutum putamus. Apud Romanos, OMNIS QVÆSTVS PATRIBVS

Ad Reip. robur & decus facit, Orientem navigari.

Mercatur Societas & præliatur.

Quid differant Belgæ mercatores à Græcis & Romanis.

Quid à Germanis & Gallis.

Cur mercator hic Senatum faciat.

BVS INDECORVS VIDEBATVR. At Belgis Patribus decorus. apud quos avaritia liberalitate, sordes magnanimitate & magnificentia confodiuntur, vilitas emendi ac vendendi imperantium authoritate & populi veneratione pensatur. Nec in regno hic nobis vivitur, sed optimorum Repub. ubi quia rarior Nobilitas, honestiores Rempub. capessunt, & vitæ hoc genus amplexantur. Et crevimus profecto mercatura, cum Adriaticis, Florentinis, Genuatibus, quod & privatorum immensæ opes, & urbium, præsertim maritimarum, dilatata nō semel pomœria, dubitanti probant. Itaque nec aurum per legitima bella quærere nefas nobis, nec per maria ultra terribile, nec mercando probrosum, nec ab hoste injucundum.

Memoria Negotiationis Indicæ.

Quantum sua interesse has in Indiam expeditiones crediderit Hispaniarum Rex, ex eo manifestum fit, quod cum de Induciarum pactis disceptaretur, nullam rem majori motu flagitaverint Hispanorum Legati, quam ut a commerciis Indicis abstineretur, ut hac solum spe jura imaginariæ Majestatis remisisse & quasi liberarum provinciarum titulo nos compellavisse credi possit. Dudum fuit, quod veteris regnandi Philippus II. Indicam navigationem sibi tanquam dominationis arcanum seposuit. Etenim, cum Filiam Isabellam, nuptam Archiduci, transscri-

beret provincias Belgarum, vetuit eavisque rigide, ne ullo modo vel ipsa vel Archidux eorumve successores quidquam commercii haberent, aut subditos habere paterentur, cum utriusque Indiæ populis. Si secus facerent, dominio Belgarum devolverentur, uti disertis verbis perhibet solenne cessionis instrumentum. Quantum verò inde potentiæ, magnitudinis & authoritatis accesserit Reipub. nostræ, quantum decesserit Majestati Hispanicæ, nullis certius quam hostibus constat: utique sæpius grandibus damnis, navium suarum direptione, arcium amissione, didicerant, quid navalis Batavorum manus bellica virtute possit. Magnum profecto ac invidendum fuit, privatos hosce mercatorum coetus potestate imperiisque suis vastissima Orientis spatia complecti, ex eorum nutu tot orbis mortalium fortunas pendere, populos lætitiæ aut mœroris causas concipere, reges coronis exui, aliis permitti, & ista jurisdictione has surgere, illas ruere gentes, his libertatem dari, illis eripi, aut adimi.

Immotus diu Occidens nondum arma Belgarum insigni clade senserat. Verum hisce ad Orientem successibus excitatus idem Federatorum populus, nova Societate opulentiores quosque & Hispano infestiores devinxit, quæ in Occidente belli & mercatus fortunam experiri nobile, Occi-

Navigatio Societatis OCCIDENTALIS *in Occidentem.*

DENTALIS dicta fuit. Collata in hanc rem pecuniarum vis grandis, major, quam quæ in Oriente ista audendi fiduciam fecit. Agitatum diu, an ex re esset publica & privatorum, Occidentem bello tentari. Qui autores erant, hæc afferre: Brasiliæ littora adversus externum hostem invalida patere; remotiora terrarum, fama nostrorum perterrita, inopino classium superventu labefactari posse: regias naves, opum Peruanarum in mari Pacifico traduces, ut & Novæ Hispaniæ & Terræ Firmæ luculenta mercimonia, primi occupantis fore: istis opibus bella Europæa ab Hispanis geri, his frustratos placabiles fore & minus terribiles: merces & sperata hic spolia sufficere redimendis belli & mercantium sumtibus; solos saccharorum reditus solari posse impendia: non magis Occidentalibus novercam esse naturam, quam Orientalibus: Barbaros Lusitanorum potentiæ & dominationis impatientes, facilè Regis imperia excussuros: trajectum adhæc in Novum Orbem nec longi temporis esse, nec tot discriminum: non magis desperandum de Americana, quam Asiatica navigatione: tantarum rerum apparatu millena hominum occupari posse: qui ab egestate & turbidis consiliis metuendi essent, nisi ejusmodi laboribus ab otio rebusque novandis averterentur, utile esse in magno populo exhauriri

Disceptatio, an ea expediret.

Rationes Suasoriæ.

 sente-

sentinam & secerni nocitura, uti in affectis corporibus expedit peccantem vel copia vel maligna qualitate sanguinem mitti. Vrgebant, mercatura & negotiatione stare Federatorum res, ideoque laxanda quaquaversum mercantibus quæstus faciendi spatia: eadem hæc ausos & aggressos fuisse Britannos: sic Græcos, sic Romanos invasisse hostium terras, avertendis patrio solo bellis: adesse nauticos & milites laboribus maris & præliorum promtissimos, nec ulla re magis celebrari posse gloriam & decus unitarum Provinciarum, quam si duos orbes, veterem Novumque, commerciis ac navigationibus nectant: hanc libertatem lege naturæ communem, & tot illustribus victoriis & hostium cladibus tutam, non debere negligi: aliaque movendis animis lucri cupidis apta. Qui religiosiores erant, causas à religione & doctrinæ purioris propagatione petebant: hanc in tenebrarum regno cœcutientibus populis accendendam facem: non imperia solum humana, sed & Christi proferenda esse: cum mercantium commodis salutis tot gentium curam jungi debere & posse; sic negotiationes pias, pietatem utilem fore. Quotquot autores non erant, illa exaggerare: belli hanc Societatem fore, non mercatus: penitiora Occidentis castellis præsidiisq; invicta hostem externum contemnere: Brasiliensium maritima vinci posse, victa de-

Dissuasoria.

 fendi

fendi minus; ob Barbarorum vim & continuas terras: non Insulas hic, ut ad Orientem, expugnandas, quibus ad tutelam est circumfluum mare, sed Continentem, incursionibus mediterraneorum oportunam: Barbaros in convictum, mores, religionem Lusitanorum ultra seculum transisse: & hostili in nos esse animo: Societati Orientali hæc cœpta damno fore, distractis in plures classes & mundi partes navalibus sociis & armis: faciles fore simultatum occasiones inter illam, & hanc novam, ob lucri invidiam, communes aliquot merces, & easdem belli ac mercatus necessitates, arma, militem, navalia instrumenta & nauticos: non posse ab Occidente eos reditus sperari, qui sufficiant tuendæ, etiam cum parta fuerit, per bellum fortunæ: nec esse irritandam novis bellis maximi Regis potentiam, nec prudentiæ fore, ostendere, quantis rebus impares simus: tentasse hæc ipsa Britannos, sed terribili magis quam utili successu. Qui anxie pii habebantur, ajebant, injiciendum dominationis studio frenum: sufflaminandam quidvis ad se pertrahendi cupiditatem: stolide hoc & irreligiose tentari, ut omnibus regnis exuatur Hispana Majestas; suppetere ambitionis satis Batavis ad invadendum omnia; non virium ad custodiendum: magnam potentiam finitimorum invidiæ primum, mox & odiis locum facere; ideo fortunam reve-

rentes

rentem habendam ab iis, qui ex humili in hoc securitatis fastigium assurrexissent; satius fore, si ubi consistendum sit nobis deliberetur, quam quo abeundum; semper plura acceptos magis in lubrico esse; illos tutiores, qui viribus suis modum imponunt. Belgas labori & patientiæ assuetos, externarum deliciarum contagione & opibus solvi & hebetari. Historiarum & veterum exemplorum periti perhibebant, Barbarorum voces esse: SUA RETINERE, PRIVATÆ DOMUS, DE ALIENIS CERTARE, REGIAM LAUDEM ESSE, MAXIMAMQUE GLORIAM IN MAXIMO IMPERIO PUTARI. Cavendum sapienti populo, ne dum immodica appetit, quæ obtinet, amittat, præsertim Christiano, ne in ipsum quadret, quod de Romanis dixit Galgacus, Britannorum Dux: quos non Oriens, non Occidens satiaverit; qui omne ignotum pro magnifico haberent, & postquam deessent ad victoriam terræ veteres, novas scrutarentur, etiam ultra mare. Hanc ambitionem exprobrare Scythas Alexandro, quod altera manu Orientem, altera Occidentem contingere allaboraret. Quin & infelices illos judicari à Seneca, qui jus dominandi trans maria cupiunt mittere. Sen. Ep. 113. Hæc vulgi, hæc sapientum sermonibus ferebantur, apud gentem rei suæ & hostis damnis valde intentam. Et prævaluere post longa consulta & moras,

 qui

Edictum Federat. Ordd. de permissa in Occidentem navigatione in annos XXIV.

qui Americanum iter suadebant. datumque hoc fecere Reipub. Patres solenni Edicto, quo cautum, ne cui subditorum fas sit, intra annos viginti & quatuor, Novum orbem & adversa Africæ littora ob negotiationes adire, preterquam novæ Societatis sociis. Impetrata in hanc rem indulta & auxilia publica, & legibus adstricta expeditio, quæ Diplomate Potentiss. Ordinum enarrantur.

An Veteribus notus fuerit Americanus Orbis.

Latuere hæc loca Veteres, ut ne quidem famam sui ad nos tot seculis transmiserint. Quæ Plato in Critia & Timæo ex Solonis, hic ex relatu Sacerdotum Ægyptiorum perhibet, de Atlantica Insula, extra Fretum Herculeum posita, in quam paucorum ex Hispania dierum sit trajectus, quæ Europæ Asiæque par magnitudine, Africam Ægyptum usque, Europam ad Tyrrhenum mare, armis possederit, auri argentique sit ferax, utpote fabulis & ubere falso permixta, Americam segniter, Vtopiæ aliquod regnum & luxuriantis in Platone ingenii commenta

Diod. Sicul. L. VI.

certius monstranti. Diodori Siculi magnam Insulam, Occasum versus, in quam Phœnices, lecto Africæ littore, tempestate abreptos ait, Americam esse, interpretum placita sunt, non seria veri oracula. Nec enim metus erat, ut ad antropophagos, & ferinæ indolis gentes, relicta Carthagine confluerent cultiores Pœni; ut necesse fuerit prohibe[re] edictis Carthaginensium in illam trajectio-

nem

nes. Senecæ Tragici carmina de laxandis Oceani vinculis, detegendis novis orbibus & non ultima Thule, poëtarum vaticinia & adulantis Claudio Cæsari vota habent. Quæ de nummo Imperatoris Augusti effigiem exhibente & in aurifodinis alicubi invento, narrat Lucius Marienus Siculus in Chronico suo Hispaniæ, speciose dicuntur, creduntur stupide. Tale & illud, quod Hispanis adlubescit, in Chilensium provincia, quæ Cauten dicitur, oppidum esse, quod Imperialem hac de causa nominant, quoniam in plerisque ædibus & portis repertæ fuere Aquilæ biceptes, quales & hodie videre est in Romani imperii signis. Neque enim silentio tantam rem involvissent, quotquot Augusti & Romanorum gesta accurate edidere scriptores, aut miraculum credidisset Tacitus, illustris Reipub. Rom. Senator & Consul, Vsipios Britanniam circumvectos, si quidem pridem Americam itum fuisset. Quid? quod Britanniam & mare glaciale terrarum finem, Naturæ terminum, neutiquam appellasset: ILLVC VSQVE ET FAMA VERA, TANTVM NATVRA. Nec majoris fidei sunt, quæ Ammianus recenset, in Obeliscis Ægyptiorum sculpta conspici volucrum ferarumque, etiam alieni mundi genera multa, cū facile illi fuerit, alieni mundi appellatione indigetare transmarinos Afros Europæos, vel remotiores Indos. Nec

In Medea.

lib. 19. rerum Hisp.

lib. 17.

Ariæ Montano, viro alias gravi & serio, habenda fides, qui Solomonis classem ab Heziongaber huc navigavisse autumat, & moram navigantium triennalem & mercium varietatem & locorum aliquot & insularum interjacentium situs, Americæ convenire: nec enim assequi possunt rei nauticæ periti, qui trajici possint immensa Oceani spatia, fluxib⁹ & refluxibus obnoxia, absq; magnetica directione. Nec eos à sacro scriptore designatos Itaque Aurea Chersoneso, ubi Malacca hodie est, vel Africæ littoribus Australibus, potius putaverim. Parvaim, cujus sancta pagina meminit, Peru esse & Novam Hispaniam, conjecturæ sunt graciles. Si litterarum aliqua communio in re tanta pondus habet, credam ad Afros potius ivisse Solomonem classe litterarum; cùm minus discrepent Ophir & Afer, quam Peru & Parvaim. Sed hæc Grammaticorum pulpam sapiunt. Aristotelis narratio de Insula à Carthaginensibus inventa extra Herculis columnas, quæ silvas haberet & flumina apta navigiis, ac plurium dierum itinere distaret, Britanniæ magis aut Canariis Insulis, quam Americæ convenire videntur. Illud non negaverim, veteres Cosmographiæ peritos, ratione potius & mentis agitatione, quam sensu & fama scivisse, terram adversam aliam esse: mundi globum duabus oris distantibus habitabilem & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, posita sub axe

Arist. de Admiran. lib. 8. de Cœlo l. 2. c. 4.

ad septem stellas: altera Australis, ignota nobis, & hinc profectos Senecæ versus de Novis orbibus & non ultima Thule, & illos Maronis, IACET EXTRA SIDERA TELLVS, EXTRA ANNI SOLISQVE VIAS. Vatem quoque agit Seneca, non veri testem, cū in hæc verba loquitur: "Multa venientis ævi populus ignota nobis sciet, multa seculis tunc futuris, cum memoria nostri exoleverit, reservantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quærat, omnis mundus habeat. Et: unde scio, an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma? an paret classes ignota moliens! Unde scio, hic mihi an ille ventus bellum invehet!" At antiquitus fuisse habitatam Americam, tum alia multa testantur, tum potissimum imperii certa & constans ratio, superba urbium & viarum structura, ædificiorum splendor, hominum frequentia & mores, qui nihil novi præ se ferunt. Nec enim potuerunt à minimis ad maxima provehi, nisi longa temporis mora. Primus certè proavorum memoria, ultra Atlanticos fluctus, Occidentem versus, terras populosque aperuit, Christophorus Columbus Genuas, qui acris admodum ingenii vir, cū extra Fretum Herculeum & Gades delatus, frequentiores ventos Occidentales observasset, quos non nisi è terris spirare magna

Cicero in Somnio Scipionis.

lib. 7. Quæst. c. 31.

Quæst. 5. C. ultimo.

Antiquitus habitata America.

Primi inventores.

ratione didicerat, post vanas apud Principes plurimos supplicationes, tandem Ferdinandi & Isabellæ Castellæ regum auspiciis anno CIƆ CCCC XC secundo, emenso ingenti Oceano, ad Occidentis insulas Hispaniolam, Cubam, Iamaycam, appulit. Quem secutus Americus Vespucius Florentinus, unde Americæ appellatio, Emanuelis Regis Portugalliæ mandato, idem iter ausus, Pariam & Brasiliam in Novi Orbis Continenti primus tenuit. Post quos, Magellanus, Dracus, Candischius, Nootius, Ralegus, Forbischerus, aliique Argonautæ, Americæ alia prodidere. Quæ frequentata postmodum Lusitanis, Castellanis, Belgis, Anglis, Gallis mercatoribus, quæstus uberrimam non spem solum sed & materiam præbuere. At Hispaniarum Regi, cui per tot annos insessus fuit universus penè Americanus orbis, coloniis, armis, castellis, imperii Austriaci grande munimentum exstitere, & ob immanium opum annuos reditus, tot Europæ populorum flagellum & terror. Termini navigationis à Federatis Ordinibus Societati novæ constituti, si Africæ littora spectes, fuere Tropicus Cancri & quod Bonæ Spei Caput vocant; si Americam, Australe Terræ Novæ latus & Anianis fretum; quibus intercepta maria, Septentrionale & Meridionale, Fretum Magellanicum & Lamærium, insulæque omnes, ut & ora terræ Australis

Margin notes: COLUMBUS. VESPUCIUS. MAGELLANUS aliique. *Termini Navigationis in Occidentem constituti.*

ab

ab Africæ promontorio ad Novæ Guineæ fines Orientales se porrigens, ituris in Occidentem permissa sunt.

Annus ibat millesimus sexcentesimus vicesimus tertius, cum classis instructissima, Præfecto Jacobo Willekenio, viro non ad ostentationem, sed serios ausus forti & strenuo, in Brasiliam, ubi proximi ex Europa in Novum orbem accessus, abiit, stetitque intra paucos menses in ipso Sanctorum omnium sinu, à quibus venerandum provinciæ nomen. Perculsi improviso Belgarum adventu Bahienses super instantia mala non vanos pavores induere, seq; in silvas ac dumeta recepere. nostri in spem gloriæ, nec minus prædæ, erecti, alacres exscendere. Capta non magno labore Civitas S. Salvatoris, Præfecturæ metropolis, & castella circumjecta, felicibus auspiciis juvere cœpta, & famam transmarinæ gentis, primis eventibus validissimam, distulère per Barbaros. Militaribus copiis præerat Tribunus Ioannes Dorthius, militiæ expertus armisque promptissimus. qui, Protesilai fato, vix in proxima digressus & visus hosti, ab eodem oppressus est. At non pati illa virtute tutari sunt, qui vicerant. Quanto animosius antè egerant, tanto cupidius insolitas voluptates hausere effeminati & molles. Partam fortitudine urbem, lascivia subvertit, & delicatam hanc Capuam Cannas nostris fecit,

Expeditio prima Societatis in Brasiliâ, Sub JACOBO WILLEKENIO. *Todos los Santos.* Ann. cIↃ IↃC XXIII.

Civitas S. Salvadoris in Sinu Omnium Sanctorũ capta.

Amissa. cit, ut Hannibali olim Italica illa. Dum enim deliciis magis quam utilitati consulitur, fractis otio & luxu imperantium & militum animis, brevi illam obsidio recuperavit Hispanus, duce Francisco Toletano. Belgæ vitiis magis, quam armis victi, ad suos reversi, tanquam Societati inutiles, patriæ indecores, hostibus contempti, incuriæ & perfidiæ suæ pœnas infamati dedere. Successit aucta dignitate Balduinus Henricus, vir navalis experientiæ, qui frustra tentatis Brasiliæ oris, vagis, ut sors consiliumq; ferebat, expeditionibus, circa Americæ Septentrionalia, varia fortuna pugnavit, in rerum gerendarum ubique occasiones intentus. At illo circa Havanæ portum vita functo, turbatis præfectorum consiliis, discordiâ & deterrimorum è nautica plebe rebellione, rediit domum classis, magni apparatus, spei in hostis detrimenta maximæ; emolumenti, si pretia sumptuum juxta penses, nullius. Et fuere hæc NOVA exempla, difficulter in ordinem cogi populos, longius à patriis sedibus, & summarum potestatum reverentia, quæ ad continendam militarem fidem maximè valet, semotos. De in lætius affulsit sidus Petrus Heynius, adversis secundisque rebus famosissimus. qui attrita æraria & vacillantem Societatis famam, solâ felicitate restituit. Jam ante, stupendo fortitudinis documento, in ipso Sanctorum sinu, classem

Expeditio secunda in Occidentem sub BALDVVINO HENRICI. Ann. CIƆ IƆC XXV.

PETRI HEYNII *in Occidentem Navigatio.*

classem Hispanicam Herculeo ausu aggressus, exusserat, ne sola Themistoclem, Duillium, Attilium, Xantippum, jactaret vetustas. Eodem duce, qui imperio jam, exemplo & admiratione præerat, in extrema Occidentis navigavit belli fortuna. Prima illi & oportuna valdè belli spolia fuere, naves plurimæ & grandes, auro, argento & pretiosissimis Novæ Hispaniæ mercibus graves. Objiciebant immanem prædam fata, commissis ad Mataneæ portum, non consilio, sed æstus marini impete, classibus. Ex eo serenior Societati facies fuit & fortuna certior, utpote immensis opibus subnixa. quam mox subruit avarities & multorum animis subrepens futuri diffidentia. Etenim absorpta in erogationes intempestivas & immodicas pecuniarum vis, vagiente adhuc Societate, & nondum foris stabilita potentia, invalidam eam fecit, nec parè diu oppugnando hosti. Ita dum augendæ singulorum sortis studetur, defecit publica, & præceps habendi ac recuperandi amor, futuri quæstus spem præcîdit. Hoc, dum ad magis præsentia propero, ad Ducis hujus laudem addam: nullius gentis hominum quenquam clariore præda nomen suum perpetuæ commendasse memoriæ, ut ejus nati rempublicam pœnitere nunquam possit. nec facile inveneris, cujus fortunam Heynii compares. Nam post obita vilissima navalium munia, hosti-

Ducis Felicitas.

Capitur classis Nova Hispania, ad Mataneæ portum.

Ducis laudatio.

hostium tolerata vincula & carceres, naufragia, mox honores amplissimos, eximios triumphos, & summum sub Auriaco maris fastigium adeptus, gloriosissime pro patriæ salute dimicans, victor occubuit. decretis illi sumptu publico funeralibus, lapidem erexere Reipub. rectores in Delfensium Basilica, fatorum ejus & ingentium meritorū perennem testem. Delforum portu sub Septentrione editus, natalis soli famam gemino orbi intulit, & parentum humilem sortem animi magnitudine transcendens, non nasci semper Herôes docuit, sed audendo fieri. Illustre per ista tempora fidei suæ in patriam & simul potentiæ documentum exhibuit iste mercantium cœtus, (quod & fecit Orientalis) quo tempore Velaviam invaserat hostis & Amersfortiam tenebat. Etenim turbatis nonnihil, ad Drusi fossam, rebus ex inopinato hostium transitu, Fœderatorum exercitu omni in obsidione Sylvæ-Ducis attento, militem suum itineri Brasiliensi destinatum, limitaneis locis ad custodiam imposuit, & ære, quo tunc, ob recentem Heynii prædam, abundabat, publicas necessitates prolixè juvit. Vt jure summo repetere hodie ab incolumi patria videatur afflicta Societas, quæ afflictæ aliquando officia præstitit ipsa incolumis & valida. Post hunc cum summo imperio in Americam trajecit Henricus Loncquius, militiæ maritimæ vetera-

Societas laborantem Patriam juvat.

Expeditio LONCKII *in Brasiliam.*

veteranus, Petri Heynii laborum & honorum consors, qui Brasiliam iterum aggressus & Olinda, Pernambucensis Præfecturæ metropoli, potitus, hanc Societati novam receptus classium & belli Americani sedem fecit. Quem pari dignitate, & fortitudinis exemplo, excepit Hadrianus Pater, multis Hispanorum ad Occasum cladibus celebris. qui cum immanium navium classe (tanta in virtute fiducia est) decernere ausus, quam Antonius Ocquendus ductabat, cruentæ pugnæ inter primos immixtus desertusque à suis, pari ita fere cum hoste victoriâ, gloriose occubuit. hoc uno infelicior, quod prælio non superfuerit. Ocquendum servavere fata, in futuræ Belgarum gloriæ illustrius argumentum. Hic enim fuit, de quo aliquot post annis, recente adhuc victoriæ fama, in Dunis Britannicis, pugnante Trompio, triumphavimus. Intercurrente tempore & proximè secuto, variis imperii titulis, magnas hic res gessere, terra marique, in Continente, in Insulis, etiam in oppositis Africæ littoribus, duces plurimi. quæ cum justius aliorum voluminib⁹ promantur, longiore narratione supersedebo. Retulit illa in monumenta Vir Amplissimus & clarissimus, Iohannes Latius, liberam veritatem professus, nō levi auditione aut fabulis inanibus, verum illorum, qui rebus interfuere, narratione & diurna actorum scriptura. Singulis

HADRIANI PATRIS.

IOHANNES LATIVS rerū in Brasilia ad ann. usque CIↃ IↃC XXXVI

gestarum scriptor. gulis ad immortalitatem satis fuit, de particula Novi Orbis triumphasse, ubi seposita magnis ausibus materies etiam segnes animos excitare poterat. Iis quisque factis innotescere cupiebat, quibus se nato ubique loquerentur; ipsamque nascendi pretium exsolverent. *Aliorum Ducum laus.* Summas virtutes aemulatio, & quod honoris fastigium conscendere quisque non potuit vincendo, transcendit sudendo. Perfectissima militia maxime aut Orbis fortitudinem sub Occasu viderit; certius an efficacius accenderit, perpendi vix potest. Et quia invisum est Fortunato populo Hispanum nomen, laciniam quisque decerpere Hispanorum potentiae studuit & non mediocre moliri. Aliqui eorum bello Belgico clari, Americanorum trophaea Europaeis attexuere, & Barbaris militem nostrum ac praeliorum faciem primi ostendere. Quae legentibus, subibunt animum prisci duces, qui in hostiles terras trajecere, ut a sedibus bellum amoverent. Regulum nempe, Scipio, Manlius, Æmilius, Metellus, Pompejus. Qui velut Willekenii, Heynii, Lonquii, Balduini, & Patres illorum temporum fuere: utique illis autoribus veritas, his seculum nostrum trans maria pugnavit. Quamquam veteres illos longe superaverimus, locorum, in quae ivimus, immenso intervallo, & hominum, cum quibus pugnavimus, immanitate & barbarie.

Ego

Ego historiæ huic materiam selegi ea solummodo, quæ sub Præfecturâ Illustrissimi Comitis IOANNIS MAVRITII Nassovii, pro Fœderatorum populo, in alio Orbe, inter barbaros & Hispanos, dubios apertosque hostes, gesta sunt. Enimvero cum bella famâ constent, & non leve momentum sit in Imperatore, missus tandem in Novum Orbem fuit Dux Nassovius. in qua stirpe imperii hujus robur dignitatemque collocasse videtur Summi Numinis providentia. Mihi & tacere liberum est & loqui. Ne taceam, provocor illustribus factis; ut loquar, imperat publica felicitas. quæ fraudari sua laude non vult, quibus seipsam debet. Trahunt in admirationem domestica, quanto magis externa bella, sub aliis sideribus, magna virtute gesta. Huic pretium suum deme; posteritatis memoriam, languescet, & scriptorum inertiâ per silentium concidet. ubi majorum exempla ante oculos habet, insigni æmulatione adsurgit, & imitari vult graviter, quæ gloriose facta legit. Nihil dabo adulationi, cujus causas posthabeo. nec odio ullius detraham de vero, ne pari odio convincar falsi. Qui comparatione curæ ingeniique eadem scribere volent, eloquentiam adhibeant. mihi simplici narratione & ex rerum fide hæc tradidisse, sufficiet. Aliquot retro seculis gesta scribas confidentius, remotis autoribus & testibus. mihi in eorum

Historia hujus argumentum, gesta à MAVRITIO Comite per octennium.

Caussa & scopus scriptoris.

oculis

oculis vivitur & scribitur; qui hæc aut gessere ipsi, aut gestis interfuere. Quantum chartis publicis creditur à veri studiosis, tantum mihi, nec ultra, credi cupiam. nec enim vagis oculis usurpata, sed scripta domi à tranquillis & sedatis mentib⁹ referam. In maximo rerũ cumulo & chartarum immensis fascibus, ut harum rerum curiosis longæ inquisitionis labor absit, utar delectu, & ea brevitate, quæ nihil magnum & memorabile factis subducet. minuta persequi supervacaneum credidi. anxia sedulitas sedulitatis error est, & rei summæ tantum decedit, quantum minus necessariis impenditur. Ceterũ, antequam destinata exequar, repetendum, quæ BRASILIA & qualis, quis Reipub. hac tempestate, quis militiæ fuerit status, quid nobis vel hostibus validum aut ægrum, quis animus Societatis rectoribus, quis Hispano, ut non eventus solùm & successus rerum, sed ratio causæq;, & bellorum sedes & celebres prosperis arduisq; Provinciæ, portus, oppida, gentes cognoscantur.

BRASILIÆ descriptio. Situs & termini.

BRASILIA ad Occasum avia Caribum, Peruviam, Provinciarum totius Novi Orbis nobilissimam & celsa montium juga è longinquo adspectat. ad Meridiem ignotas regiones insulasq;, maria & freta. Orientalem orã Oceanus Atlanticus, Borealem Septentrionalis pulsat. Lusitani eam fluvio Maragnone, & æstuariis fluminis Argentei sive

PLA-

BRASILIENSIS definiunt. Trigoni speciem refert, cujus basis Æquatori & Septentrionibus obversa, ab Oriente recta in Occidentem abit, ad promontorium HUMOS aut Maragnonem aut, si Nicolao de Olyveira fides, PARAM usque. Angulus Australibus regionibus absorbetur. Populos ejus, ut & totius Americæ, aborigenes esse, nefas credidim: cum ex Asiaticis parentibus totum genus humanum fluxisse, fide constet. Qui primi hominum, & quomodo ex Veteri Orbe huc pervenerint, an per Anianis Fretum, an per continuas ad Arctum Europæ terras, an per Septentrionalium Insularum trajectus, an per vicinam olim & objectam Gaditano Freto Atlanticam, (quam Americam esse ex Platonis Critia & Timæo quidem autumant) an tempestate, in incerto est. pro ingenio suo quisque demat vel addat fidem his placitis. mihi in partes ire, aut hoc præ illo vel impugnare vel asserere, tanta veri caligine, animus non est. Primi eam Ferdinandi & Isabellæ Catholicorum Regum auspiciis aperuere Vincentius Pinzonius, & Didacus Lopezius; Portugalliæ Regis, Capralis & Americus Vespucius. Regio ob cœli temperiem amœnissima est & saluberrima. indicium longævitas, quæ interdum seculi est. nec æstus nec frigoris grandia incrementa. serenitatis & pluviarum maxima. Vix crepuscula à nocte, dilucula à die

Figura.

Populi

Quomodo à Veteri Orbi huc pervenerint.

Primi inventores.

Aër.

distinxeris, ob rectiores Solis ortus & occa-
sus. Hyemem mensis Martius inchoat, fi-
nit Augustus. Noctes diebus ferè pares u-
nius horæ discrimen agnoscunt. Brumas
habet, qualis nobis est æstas. Incolæ An-
tœci sunt Hispanis, Mauris, Æthiopibus:
Periœci Afrorum extremis & Iavensibus:
Antipodes Aureæ Chersonesi populis. Ne-
bulosa licet, surgentium è pelago placidissi-
mis flatibus recreatur, qui matutinos vapo-
res & nebulas tempestivè discutiunt, Sole-
que purissimos ac nitidissimos reddunt. Per
hyemem flant Austri & Euronoti, per æsta-
tem Meses & Cæcias. Alibi saltuosa est,
alibi plana & pascua, alibi in colles assurgit,
glebæ feracis & vernantis semper, frequen-
tibus imbribus irrigatur. quo magis miran-
dum, fœcundissimis agris, saluberrimo cœ-
lo, tam crudos & feros esse gentibus ani-
mos. Præcipuus proventus sacchari est &
ligni rubri, apti tingendis pannis. licet fru-
ges ac fruct⁹ ferè omnes Europæos huc tran-
stulerit Portugallensium sedulitas. Sacchar-
tum istud proceris arundinibus condidit
Natura, è quibus dulcissimus & gratissimus
liquor, Attico melle potior, expressus, va-
sis aheneis coquitur, mox similitudine me-
tæ & pyramidis in panes cogitur, aut expres-
so crassiore succo relinquitur friabile. Ad
hanc rem officinæ passim patent, quas Lu-
Ingenios. sitani INGENIA appellant, quod erectio-
ti

dis ingenii hæ Machinæ & structuræ commentum sint & inter nova posteriorum seculorum reperta. Ex his, Æthiopum & Nigritarum laboribus maximum emolumentum capit industrius mercator, & evecta quotannis plenis navibus sacchara per Europam universam multo ære divendit. Coloniæ quotquot fuere antè nos, Lusitanorum fuere. Episcopi & Præsidis totius provinciæ sedes, Portus omnium Sanctorum & S. Salvatoris civitas. Nunc aliis rectoribus Hispanica, aliis Belgica Brasilia paret, aliaque imperii Lusitanici, alia Belgarum sedes. Lingua cognitu difficilis, & eorum omnium, quotquot noti hactenus, ferè una. licet certis rerum vocabulis distincta, quæ aliter viri, aliter feminæ usurpant. Mores Brasiliensium, indoles, habitus, vel communes sunt, vel pro nationum diversitate peculiares. Trium in linguis litterarum F. L. R. si Maffæio fides, usus nullus, ob hoc, ut argutari libet quibusdam, quod Fide, Lege, Rege careant. Incolarum quidam ferocioris, quidam mitioris ingenii. quidam candidi, quidam fusci. Nudi incedunt viri & feminæ, præter Vincentianæ præfecturæ incolas, qui cultiores ferarum exuviis cooperiuntur. Corpora, robusta satis, coloribus pingunt, aut atro succo pomi GENIPAPI deturpant. Ornamen a illis ex avium discolorum plumis concinnant. fluxo à vertice duntaxat ca-

Coloniæ. Episcopi & Præsidis sedes. Lingua. Mores. Habitus. Religio.

pillo, ceteras corporis partes depilant, simis, uti Sinensium populi, naribus. Tonsura viris dispar, ut ea gentes distinguas. Feminis coma promissa, nisi per luctus tempora, aut absente marito. Numina nulla, deos nullos colunt, nisi Tonitrua fortè aut fulmina, quorum magna animos incessit veneratio. Spiritus malignos horrent. Ominibus, auguriis, sortilegiis ad insaniam dediti, levibus suorum & ineptis ingeniis, fallaci signorum interpretatione, quæstuosam mendaciis caliginem objiciunt. Sagas in pretio habent. polygamiam & divortia amant, Vxores non malè habent, sed curant, nisi potu alienata mente, quod & Belgis non infrequens. Eas in publicum prodeuntes socias habere gaudent, eo ordine, ut si rus eundum, præcedat vir, promtus ire in ferá aut obvium hostem: si remeandum, præeat uxor, sequatur vir, ut ingruente malo citius illa evadat. domi in oculis habent, alienos amores veriti. Stata cibum capiendi tempora nesciunt. Sub eodem tecto, ad inversæ modum carinæ prælongo, palmisq; instrato multæ simul familiæ degunt. In retibus è terra altius suspensis placidè & securi cubant, vitandis noctu animalibus noxiis, ut & ascendentibus è terra malignis vaporibus. frumenta olim & vina ignoravere, sativâ radice victitantes, quam in farinas redactam MANDIOCAM appellant. natant ad miraculum, & sub a-

Domicilia.

Victus.

Natatores sunt Brasiliani.

quis

quis totas interdum horas patentibus oculis urinantur. jacula torquent stupendâ arte. piscantur industriè & sedulò. Vivunt in diem potores strenui & tripudiis inconditis dediti, laboris subinde & inediæ tolerantissimi. Venatibus ad celeritatem perveniunt ipsis feris parem. Captos hostes & aliquot dierum cura saginatos, ingenti cum tripudio mactant & verubus tostos vorant. Quos hoc fatum manet, alacriter ad mortem pergunt, & editis, velut è syllabo, in ipsos percussores facinoribus, non inultos se mori jactitant. Sparsim habitant, gregatim peregrinantur, ordine simplici, silentio miro, bellaces & sanguinarii. In hospites advenasque facillimi sunt & prolixæ supra modum humanitatis. Eos circundatis collo brachiis, pressoque ad pectus capite, effuso ploratu altisque suspiriis excipiunt, viæ incommoda molestiasque miserati. mox, exercitato ad hoc vultu, detergunt oculos, & gaudentium habitum gestusque induunt. Prægnantibus haud ita multus in partu dolor, juvante labores istos aëris temperie calida. à puerperio moras commorandi domi minimè amant, uti nostrates, verum validæ magis & firmæ confestim exsurgunt, ac domestica negotia impigrè obeunt. Infantes impensè diligunt, in annum lactant, alios cibos negant, & quoties prodeunt, reticulo, quod TVPVIAM vocant, à tergo

Piscatores. *Iaculatores.* *Potores.* *Crudeles.*

Arma. pendulum gestant. Clavæ ligneæ, arcus, sagittæ viris arma sunt. has ossiculis vel durissimis stipitibus acuunt, ut thoraces parmulasque coriaceas trajiciant. *In hospites effusi.* Rectè aut perperam factis nec præmia supeesse post obitum, nec supplicia arbitrantur. *Officia circà mortuos.* Qui è vita discessere vel integro corpore, vel mutilatos membra, aut vulneribus confossos, descendere ad inferas sedes putant. quamobrem incremata cadavera condunt terra, addito reti cubandi causa, nec non cibariis in aliquot dies, quod persuasum habeant, & dormire interim & cibos capere manes mortuorum. Obitus suorum immodicè lugent, mensem integrum ejulatibus exigunt, in terram se excordes projiciunt, & mox tragicos hosce motus compotatione & saltibus finiunt. In melancholiam proniores remedia sibi à choreis, canendi modulis, instrumentis musicis, quæ propria habent, quærunt, nec minus, quam hominum alii, feriis ludos interponunt. Interiores & quotquot patrios mores retinent, vita immaniore belluis magis, quam hominibus propiores sunt, vindictæ & humani sanguinis avidissimi, ad pugnas & certamina temerarii & præcipites. Post illatā religionem & artium liberalium studia, in vicos & oppida tributi, Europæorum moribus adsuevere illi, *Europæis mixti mitiores.* qui mare accolunt, ut & hic illud Taciti usurpare liceat, MITIUS CIRCA OCEA-

RUM VIVITUR. Qua vero parte nuda Barbaries & generi humano pudenda efferavit animos incolarum, nullis bonis legibus, nulla industria temperatos, inconditi populi ingenia in priscos mores geniumq; majorũ durant, ad se advectos nec notos, plerumque tanquam insidiatores libertatis pro hostibus ducunt. Nec deest tam rudibus animis in flagitia calliditas. crudelitas & perfidia his non rarò prudentiæ & fortitudinis loco sunt. Notant hoc, quos illuc lucri spes à regionibus nostris trahit. In horum sanè populorũ moribus licet utilissima contemplatione versari, & naturæ sapientiam mirari, quæ tot habitus, tot animorum impetus una membrorum similitudine obtexit. instruunt hæc mentem, ut diversi simus apud diversos, & quid à quavis gente exspectandum boni, quid metuendum mali, cognoscamus. nec enim tam conditis & exactis moribus ullam reperias, in qua non aliquid desideres, nec tam rudem, quin aliqua honesti specie commendetur. Mediterranea armis adversus Lusitanos tuentur, circa littora iis immixti eorũ imperiis vivunt. Quadrupedum, anguium, avium, piscium, arborum, plantarum propria genera & formas, mira varietate, regio alit, quæ suis relicta scriptoribus jucundam relatu præbent materiam. Scatet fontibus & fluminibus inclytis, inter quos celeberrim⁹ is, quem AR-

GENTIUM vocant, qui leucarum quadraginta ostio in Oceanum fertur, adeò violentus, ut inde nautæ dulces hauriant latices, priusquã tellurem ex alto conspiciant. Sunt & magni nominis fluvii, Regalis, S. Francisci, Ianuarii, Antonii Grandis, Capivaribi, Bibaribi, Insularum, Contarum, Tugari, Portus Calvi, Camaragibi, Formosus, Mongaguaba, Paraiba, aliique, historiæ huic inserti amnes, rerum gestarũ fama & belli casibus noti. Sed hæc cuncta aliis memorata supervacaneum fuerit operosius exequi. Distinguitur Brasilia omnis coloniis & præfecturis, quarum aliæ dominos proprios, aliæ Regem dominum agnoscunt. Sunt illæ: *Paria*, *Maragnana*, *Siara*, *fluminis Grandis*, *Parayba*, *Tamarica*, *Parnambucum*, *Seregippe*, *Sinus omnium Sanctorum*, *Insularum*, *Spiritus Sancti*, *Portus securi*, *fluminis Ianuarii*, & *S. Vincentii*. Per has ut & mediterranea diffusæ nationes, ingeniis, linguarum dialectis & nominibus discernuntur: *Petiguares*, *Viatani*, *Tupinabæ*, *Caëta*, *Tupinaquini*, *Tupigua*, *Apigapitanga* & *Mariapigtanga*, *Itati*, *Tummimivi*, *Tamvia*, *Carioes*, & *celeberrimi*, *Tapuia*, *Tucanici*, *Nacii*, *Cataara*, *Gajava*, *Pigruvi*, *Caiucajara*, aliæq; plures ab aliis singulatim enumeratæ. Noli frontem corrugare Lector. extra Latium & Græciam sumus. Non solis veteris Orbis populis concessum voces condere. etiam penes Americanos est vis & norma ad placitum sua efferendi.

Rio de la Plata.
Rio de Ianeiro.
R. Grande
R. Real.
Rio de las Islas.
R. Grand Martin.

PRÆFECTURÆ XIV. Capitania.

rendi. Hæc singula justa narratione prosequi, Brasiliam scribentis foret, nō res in Brasilia gestas. Satis fuerit, situm, limites, præfecturas, populos, proventus indicasse. Aliorum forte erit, in hac ipsa historia loquentium, ista ex officio apud suos distinctius recensere: Diu est, quod Brasiliam in Boreales & Meridionales Præfecturas distinxerit Geographorum solertia. At hæc divisio recens, quæ illam in HISPANICAM & BELGICAM dispescit. Prior naturæ est, posterior fortitudinis & virtutis humanæ. illa Dei creantis, hæc partium inter Principes. illa perpetua & immutabilis, hæc fluxa & pro belli fortuna varia. Belgicam quatuor Tabulæ exhibent, quas Nassovii munificentiæ debent secula. Nec enim accuratiores in hunc usque diem vidit aut ipse Americanus orbis, aut ipsi adversus. Prima à Fluvio Potiipeba ad S. Francisci flumen exporrigitur & Seregippam Regiam, Mauritii armis imperio Societatis additam, complectitur. Capitania de Ciriti à fluvio cognomine appellatur. In ea S. Francisci fluvius, chartis nostratium ut & Hispanorum decantatus, ostia pandit & vario flexu in Brasiliæ intima penetrat, insulis, scopulis, vadis famosissimus. Secunda & tertia Parnambucensem omnē tractū ob oculos ponit, ut & Tamaricensem. Quarta Paraibam & Fluminis Grandis Præfecturam. In singulis, suis notis, distincta reperias, facchare-

Divisio Brasiliæ recens.

MAVRITIVS quatuor tabulis Belgicæ ad Brasiliā exhiberi fecit.

Oliveira Seregippen Capitaniæ accensет.

charetomolas, septa sive pecorum receptacula, oppida, pagos, arces, flumina; sinus, promontoria, quæ narrationi lucê fœnerant & fidem. Terras distinctis & adversis imperiis Lusitani & Belgæ habebant. Quatuor Præfecturæ nostri erant juris; ea quæ ad flumen Grande est, Paraybæ, Tamaricensis & Pernambucensis, reliquæ juris Portugallici. Illas munimentis vel hosti ereptis, vel à nostris exstructis tuebamur adversus Hispanorum Duces, Albuquerquium & Banjolam, milliteri famâ celebres. quorum ille sua, hic quæ Regis erant, asserebat. Metropolis Præfecturæ Omnium Sanctorum Lusitanis denuo accesserat, nostrorum magis vitio, quam hostium virtute. At Pernambucensis colonia primaria, in Belgarum erat potestate, ut & castella ejus tutelæ imposita. Novi Belgii & Africanæ negotiationes, nec ulla nostrorum clade minuebantur, nec illustrib' victoriis gliscebant. Peruana & Mexicana imperia & quicquid regionum à tergo vergebat in Occasum, congrua bello materia. Atlantici maris superiora & inferiora, naves classesq; ex usu temporis meantes & remeantes, tutabantur. Insulas omnes Americæ Boreales, Hispaniolam, Cubam, Iamaycam, Portum Ricum, aliasq; minores, nominis Batavorũ terror invaserat. Arma nostra senserat Campecha & Truxillum, in Honduræ sinu. Margaretæ insulę & S. Marthæ oppido terribiles,

Status Brasiliæ & imperii ante adventum Comitis.

Status belli.

Cura-

Curacaam maris Septentrionalis Insulam, arce & præsidiis tenebamus. Prælii cum Lodovico de Borgia, Hispanorum præfecto, victore Belga, recens & illustris fama. Americæ continentis oram omnem classibus usque infestabant Societatis duces. Castellis, oppidis, Frederici, Auriaci, Ameliæ, Principum, nomina imposita sub aliis siderib⁹ fulgebant. Ab hostium copiis & insultib⁹ diurnis nocturnisq; quies nulla, in saccharorum machinas flammis grassantium, & circumjecta populantium. Fumabant passim nostrorum quoq; incendiis urbes, pagi & ergasteria Portugallorũ, mari navigia & classes, sæviente & facem tollente belli vindictâ. Cum Lusitanorum & Barbarorum aliis bellum, cum aliis pax nobis erat. His in societatem & fœdera allectis, religio, aræ, foci, jura, consuetudines salvæ fuere. oppressis promissæ vindiciæ, mercantibus commercia, sociis fides. Verum non semel rupere sacramenti reverentiam Lusitani, metũ magis, quam in Regem affectu. Omnium addictissimos Tapuyas experiebamur, quorum armis copiisq; cum Portugallensibus, Iandovio duce, pugnabatur. Pacati quoque Gojanæ populi, Belgarum imperia admiserant. Omnes adventu nostrorum, non securitatem sibi, sed ultionem Hispanis parari gaudebant. Summæ rerum præerat, in Pernambucensis præfecturâ, Senatus, politicus dictus, non so-

Curacaa.

Senatus politicus.

lum Reipub. ibidem, legibus Europæorum, rector, sed & belli consiliis mercimoniisque præfectus. Minorum quoq; Magistratuum, quib⁹ fortunæ litigantium commissæ, sonticumq; ultrio, exercita potestas. At leges non in bono usu erant, corruptis incolarum moribus, etiam regentium quorundam. QVIPPE conditione loci mutata pejorib⁹ flagitiis agitur. Pessimus quisq; diffidentia præsentis Reip. mutationem pavens, Lusitanorum gratiæ adrepebat, nulla fidei cura, sed spe impunitatis. Plebes acri annona vexabatur, vastantibus proxima hostibus. cui malo obviam ibat Societatis, quanto poterat impendio & diligentia. Militiæ cura penes Sigismundum Schuppium erat, multis & egregiis facinoribus conspicuum. maritimis imperabat Ioannis Lichthartius. non tam fortunæ beneficio, quam suo merito magnisq; in hostem ausibus notus. Tribunitia dignitate Artisofkius, militaris ingenii vir & operum præclarus. Clades Adriani Patris inter gravissimas surgentis imperii ruinas numerabatur. Iôlus studiis rudis, impetu strennuus, penitusq; Hispano nomini infestissimus, captis hicillic hostium ratibus, ovanti similis, nulla non Occidentis spatia militari gloria implebat. In Serinhæmensi provincia, Terra Nova, Tapeserica, Alagois & alibi, variis casibus, & dispari eventu præliabantur dicti duces, Schuppius & Artisofkius, cum Camero-

SIGISMVNDVS SCHVPPIVS.

IOANNES LICHTHARTIVS

CHRIST. ARTISOFKIVS.

C. IOLVS.

merone & aliis hostium præfectis. Domi is animorum inter Societatis rectores habitus fuit; ut Brasiliam & parta propugnandi ac imperium proferendi omnib⁹ staret sententia, serioq; deliberarent, cui Principem ibidem locum decernerent, quem tantæ provinciæ capacem agnoscerent. Apud hos frumenta, arma, rates, pecuniæ in usuram acceptæ vel accipiendæ, reditus & cetera publicorum fructuum & munerum assiduè agitabantur. ut & Africana commercia & Nigritarum in Americam transportationes. Nec segnior Hispaniarum Rex, obstare Belgarũ ausibus, amissa reposcere, laborantia munire, validis uti parabat. Ingens novis rebus argumentum non prudenti solum sed & audenti duci paratum. Magna loquar. Belli hujus tanta fuere molimina, ad annum usq; millesimum sexcentesimum, tricesimum & sextum, ut Potentissimorum Regum conatus vincant, & rerum magnitudo apud invidos & ignaros fidem in periculum adducat. Navium ingens numerus, octingentæ & ultrà (ita rationaria habent imperii) ad bellũ vel mercatum in Oceanum, Africam & aliò missæ, quadraginta quinque milionibus florenûm & ultra stetere, si navium precia, stipendia, annonam penses. Hostibus ereptæ quingentæ & quadraginta septẽ fuere. quæ damna sex milionibus censa. E spoliis ad usus publicos rediere milliones plus quam triginta,

Momenta gestorum per Societatem Occidentalem, usq; ad Ann. CIↃ IↃ CXXXVI. Navium numerus.

Erepta hostibus.

Spoliorum summa. ginta, quæ summa longè expedit illâ, quam Paulus Æmilius Romanorum ærario intulit. Hæc tamen ipsa, ut Vellejus habet. *omnium antea Etorum comparationem amplitudine vicit.* *Damna illata hosti.* Iactura eorum, quæ Hispano terra periere, nec tamẽ nobis accessere, milionib⁹ plus septem penditur. Impensæ regiæ, impedita vectigalia, annuiq; reditus, summam viginti & octo millionum explent. *Precia mercimoniorum.* Erogati in mercimonia, quæ in Guineam, Novum Belgium, Capitis viridis littora, Sierram Leonam, fluvios Senegalam & Gambiam transferri fructuosum videbatur, milliones sex & novies insuper centena florenorũ millia, quæq; excurrunt. In quem censum nondum venere immensæ opes, quas Brasiliæ aliorumq; locorum necessitates absorpsere. Reportata in Belgium eodem temporum tractu è Guinea & Novo Belgio fuit tanta auri, eboris, ambari, tergorum bubulorum, & pellium preciosarum vis, quæ milliones valuit quatuordecim, super sexies centena florenorum millia. Hæc præsens ætas suspicit attonita, & futura, à rerum memoria remotior, stupebit tanta commoda privatorũ studiis Fœderatorum terris accessisse, tantum opulentiæ, & gloriæ Hispano decessisse. Nec tamen tantæ opes pares fuere pensandis tot expeditionũ sumptibus; ut inter hæc potentior videri potuerit Societas & hosti suo terribilior, isto navium & armorum apparatu, quàm opulentior.

Hic

Hic ferè rerum Americanarum & Brasiliæ status fuit, cum Nassovius imperium capesseret. Eò omnium votis destinabatur, militiæ Europææ, sub AURIACO, expertus & ob recuperatam non ita pridem ejus quoque cura & industria Arcem Schenkianam, quæ ad Rheni divergium Insulæ Batavorum tutelaris est, publico Reipub. favore invectus. Accedebat familiæ splendor, Cæsaribus sanguine, Regibus connubio innexæ. adhæc ducis authoritas, fortitudo, fides, felicitas, aliaq; virtutum & honorū multiplicata, quæ rapiendum Imperatorem, nō per longas deliberationes quærendum imperabant. Etiam habitus illi erat & decora corporis forma, non ea solum, qua flos ætatis commendatur, sed ex dignitate in præsentem congruens imperii amplitudinem. Jam ante eques, expeditionis in Palatinatum adversus Marchionem Spinolam sub Friderico Henrico Nassoviæ Comite pars fuerat, Germaniæ Principibus opitulaturus. Vexilla gesserat, centurio cohortem duxerat, auctâ mox sub Ernesto Frisiæ Gubernatore, dein Mauritio Arausionensium Principe & Hollandiæ, Zelandiæ Frisiæque præfecto, militari dignitate: sub Celsissimo verò Principe FREDERICO HENRICO, Fœderatorū jam supremo vindice, classis obsidionibus Grollæ, Sylvæ Ducis, Venloæ, Trajecti ad Mosam (ubi immensis in stationem suam Pa- *Nassovii decora.*

pen-

penheimiI impetum fortiter sustinuit & repulit) & Bercæ ad Rhenum, se conspicuum fecerat, ut postquam omnes militiæ partes in veteri Orbe explesset, novas in Novo Orbe auspicaretur. Comitabatur opinio eaque vera, Brasiliam ei provinciam dari, nullis in hoc suis sermonibus autrogatu, sed quia dignus & par credebatur. Nec errabat hic fama, sed optimam eligebat. Quæque laudum ejus consummatio est, iis ipsis virtutibus effecit, ut Societas Imperatorem à Germanis potius mutuaret, quam è suis legeret. Collatum à Societatis rectorib⁹ Brasiliæ imperium, ratum habuere Fœderati Ordines & Auriacus, iis legib⁹, quæ ex Ducis & gentis Nassovicæ honore ac populi usu essent: imperaret supremi ducis appellatione & potestate, terrâ mariq; : quæcunque armis acquisivissent Belgæ, vel spe tenerent, imperii sui esse crederet: quæ ad salutem publicam facerent & sacra, civium ordinem & disciplinam, bella, fœdera, jura curaret: male posita moveret, ne quid Respublica detrimenti caperet, caveret: præfecturas militares in castris sui juris esse putaret distribuente in promtissimos: domi & per hyberna, ex paucis, quos signivisset Senatus, seligeret: etiam de civilibus honoribus muniisque decerneret: ut & de munitionibus extruendis, demoliendis, transferendis, ubi opus: de sede Imperii & Senatus: de Brasiliensium

Præfectura Brasilia confertur Illust. Comiti.

Ratã habent Potensis. Ordines & Auriacus.

stum & incolarum laboribus ac stipendiis: defunctis Senatoribus & primariis belli ducibus alios substitueret, Rectores auctores essent. Hæc aliaque fide publica sancita fuere, ut tantorum negotiorum supremis administris promissorum, Duci officii, regula constaret, adstrictis in conscientiæ metum partibus. Promissa primum Comiti classis navium triginta & duarum, qua abiret, tentaturus Novi Orbis fortunam. Verum Rectores, contracta audendi cupidine, in duodenas postea convenere, quæ militum bis mille & septingentos veherent. Ne vero cunctatio longa, magnorum molíminum comes, in damno esset, Nassovius operum & laborũ promtus, imparata adhuc, ut ferme in talibus, classe, imparato milite, quî cum in Americam trajiceret, quatuor duntaxat navib⁹, adolescente Autumno, è portu Texelæ solvit, summo omnium ordinum consensu ac spe, anno Christianorum trigesimo sexto supra millesimum & sexcentesimum. Navi, quæ ducem vehebat, Zutphaniæ nomen inditum. militum non ultra trecenti & quinquaginta erant; quibus vix adversus Morinorum insultus tutus videbatur. Abeuntem votis faustisque comprecationibus prosecuti sunt Patriæ Patres, Auriacus, Societatis Curatores, & civium optimi quique, utpote in inusitatum fortunæ & prudentiæ civilis pariter & militaris exemplum

Abitus in Brasiliam.

An. CIƆ IƆ CXXXVI. XXV. Oct.

D iturum.

Vota publica prosequuntur Comitem.

iturum. Divulgatâ tam gloriosæ expeditionis famâ, Omnium vox erat: hoc duce novas tantis rebus affulgere spes: hunc alterius Mundi destinam fore: ab hoc armis robur, imperio dignitatem quæri: nihil illo moderatius prudentiusque: didicisse nostratium bellis militiæ aspera & incerta: modesto milite non feroci pugnaturum: hostibus terrori fore ob famam, Germanis suis charum ob cognatam gentem, Barbaris placabilem ob lenitatem & mansuetudinem.

Sorlingæ Cassiterides Ptolomæi creduntur.

Postquam serenis lucibus, propitiis ventis Fretum Britannicum enavigasset, insulis Sorlingis vicinior, (Cassiterides Ptolomæi sunt) turbatum sæva tempestate mare itineris initia magnis incomodis flagellavit. observatum, transmarinas expeditiones iratis sæpenumero Superis suscipi. hoc Agamemnoni, Æneæ, Xerxi, Germanico, Cæsari aliisque insolita molientibus accidisse. sive quod adversis consecrari debeant nova imperia: sive discriminum metu coerceri dominationis studium. Consultantibus de occupando primo quoque portu Navarchis, Comiti, licet maris insueto, displicuere moræ. urget iter, nihil intermissa navigatione.

Tempestate in Britanniam truditur.

Sed auctis procelloso mari, quod ob rigorem vicini Septentrionis horridius est, periculis, obsecuta formidini prudentia in Falmudam receptum suasit. Iam enim aquas ceperat Zutphania, ut vix emergeret. nec

minus

minus turbidum pelagus altis fluctibus jactabat Argonautas, ut in Sorlingarum penè vada & scopulos impingerent, ventorum adversantium furore. Hic dum commodiora navigandi tempora expectantur, Serenissima Britanniarum Majestas Carolus I, accepto nuncio, hærere in portu Britannico Comitem, Falmudæ Gubernatori & Nobilibus vicina loca incolentib⁹ mandat, omnia erga Nassovium humanitatis munera fungerentur, & quæ ad ejus refectionem facerent, curarent. abunde hoc & comiter præstitum. Et licet auguriorum ac prodigiorum fides in gente nostra penè exoleverit, nec curent prudentiores casibus fortuitis temere miscere Deum, omen tamen notatum fuit duplex, non omnino adspernendum. Primum, ubi Morinos prætervehebatur, piscis marinus è mari intra navis foros exsiliens, Asellum majorem vocant, ad discrimen minoris, qui Callarias. Alterũ, perdices quinque è Britannico littore in navem Comitis & eam cui à Pernambuco nomen, delapsæ, nauticorum voluptas & spontanea præda. quæ lætâ ominantium conjecturâ maris simul ac terræ obsequia favoremque promittere credebantur. Et forte benignitas Numinis, quia tangitur Principum affectione, his quoque rationibus, & rerum imminentium speciebus, prodere vult, quæ impendent. Talia olim fuere serpens ad Bagra-

Falmudæ moratur.

Omina.

dam pugnante in Africa Regulo, aquilæ Dejotaro regi salutaris aspect⁹: corvi tres Graccho occinentes, in Gallia lupus vigili gladium è vagina auferens, aliaque infinita, quæ prout secunda aut adversa acciderunt, magni fastigii viris ad gloriam vel ignominiam, salutem vel ruinam, vertere solet superstitiosa credulitas. Dies excurrére quadraginta, quibus tempestates ad navigandum idoneas non habuit. nihilominus in navibus suos continebat, & nullam prætermisit occasionem profectionis: donec desævientib⁹ procellis, secunda navigatione ad Insulas Capitis Viridis provectus fuit. Caput Viride inter Africæ promontoria celebre, arborib⁹ viridib⁹ consitum est, unde illi nomen. multis Asinariũ Ptolomæi esse creditur. Æthiopiæ, ut ait Oliveira, principium est, & ultra centum leucas ad promontorium usq; Sierræ Leonæ extenditur, totumque hoc spatium Præfectura Capitis Viridis appellatur. terminatur utrinq; fluminibus, illinc Gamba, hinc Senaga nostrorum mercatu claris. Crebra inter proceres & regem de imperio contentio est. quisquis superior vindicta crudeliore se tuetur, sive optimates è medio tollat potentior Rex, sive hunc optimates. Regiæ opes ex procerum pendent nutu & liberalitate, qui equis, vaccis, capris, legumine, alias egenum & inopem, donant. Occidentem versus medio Oceano jacent Insulæ

Insulas Cap. Viridis appellit.

An. CIↃIↃ CXXXVII. Cal. Ian.

Capitis Viridis & insularum descriptio.

Insulæ decem, quas à vicinitate vocant *Insulas Capitis Viridis*. suntque primum repertæ, Anno M CCCC XL à Lodovico Cadamusto Genuensi. Quidam has putant esse veterum Gorgones sive Hesperides. Abundant capris & salinis, unde & Saliferæ nostratibus dicuntur. Hispani etiam milium Zaburrum in iis colligunt. Quum primum invenirentur, prorsus incultæ erant, humanumque nullum usquam vestigium. qui primi conscenderunt, columbas manibus prehenderunt, aut scipionibus suis humi stantes & hominum insuetas occiderunt. Primaria inter illas & maxima est S. Jacobi, plena variis arborum generibus patensque in longitudinem milliaria septem. ubi salis magna copia, aquæ dulces, testudines innumeræ, tam grandes, ut testæ clypei magnitudinem æquent. Superior hac magisque in Boream vergens est insula *Bona vista*, sive Boni visus, quam ita dixere, quod gratulabundi huc primum applicuissent Lusitani. Inter minimas est, quam *Mayam* appellant, quæ salinis quoque nobilis ab Hispanis frequentari solet, rara habitatoribus; nisi forte Nigritas aliquot profugos, aut Portugallos ob nefas exules habeat, quos illic perire leve damnum. Apud hanc dies sex commoratus Nassovius ob aquationem, mox famosam mundi Lineam attigit, quæ in partes æquales cœlum ac dierum noctiumque spatia

Ad Majam insulā moratur ob aquationem.

Ilheo de Mayo.

Transit Æquino-

Bialem lineam. tia dispescit. Hic paribus intervallis fortitudo Nassoviorum ab Universi terminis distans, utriq; se hæmisphærio ostendit, grandi honoris ac rerum ubique gerendarum aut *Brasiliam appellit.* gestarum libramento. Multum maris brevi emensus, adulta Batavis hyeme, *Brasiliæ* littora, ubi Pernambucum est, appulit, læ-*An.* CIϽ IϽ CXXXVII. *Januar.* XXIII. tus quod adversa maris trajectu prospero pensavisset. Appulit unâ Adrianus Dussæus, quem prope Insulam Maderam sibi junxerat Comes. triduo post Matthæus Ceulius & Carpentarius, qui, quod navi veherentur rimosa, in S. Vincentii Sinu coacti fuere ejus refectioni aliquandiu immorari. Hos excepit postridie Cal. Mart. Ioannes Giselinus, multum procelloso mari jactatus. omnes futuri Secretioris Concilii apud Comitem Senatores & tibicines imperio. Felix, temporis brevitate, trajectio, ea anni tempestate hic stitit Nassovium, quæ gerundis rebus idonea erat. Incidit quippe adventus in menses bello & campestribus motibus commodos. Nec fuit aut Lusitanis, aut Portus Sancti Gubernatoribus, ob subitum appulsum, tempus, submittendi suppetias in Comitem, & hostile quid moliendi.

Excipitur à suis. Exscendentem primores loci populusq; excepere, vultu, officiis, oratione, obsequia testati, plurimi aucupantes gratiam, ut ferme ad nova Imperia. Eas circumstantium con-

currentiumque gratulationes, ut communis benevolentię testimonia, non hilarius, quam modestius admisit. Post hæc ostensis in Senatu commissis sibi à Fœderatis Ordinibus, Principe, ac Societatis rectoribus, Imperii ac capessendæ gubernationis litteris, primum id sibi negotii dari voluit sagacissimus Imperator, ut quantum militum nostratium sociorumque in armis & præsidiis esset, cognosceret. Id prudentiæ ratus PARARE prius bellum, quam exercere, & metiri quantum queas, ne frustra tentetur facinus, aut præceps audacia cœptæ gubernationis famam diminuat. Etenim compertum, ex præparato copias bella magis sustinere, quam violentas & tumultuarias collectiones. Militũ vis omnis in geminos ordines distributa. quorum unus præsidiariorum esset, alter campestrium in hostem iret. Præsidiis sepositi fuere sexcenti & bis mille, qui per Castella Reciffæ, Afogadorum, Promontorii Augustiniani, Tamaricæ & Paraybæ distributi. Bello capessendo servati in duos divisi exercitus, unum majorem invadendo hosti, in quo censi nongenti & bis mille: alterum minorem ac vagis motibus destinatum, cujus numerum sexcenti fecere. Hi hostem alibi occuparent aut distraherent, ac invigilarent occasionibus. Mox annonæ & commeatus curam habuit, hac in re Romanam dispositionem imitatus. Inquisitum sedulò, quantum panis bis co-

Prima Nassovio cura, inquirere in Militiæ statum.

Præsidiis sepositi.

Bello servati.

Commeatum.

cti, laridi, leguminum, carnium, casei, vini in navibus & conditoriis esset, ut sine quibus intractabilis est miles & disciplinæ impatiens. Etiam armorum censum iniit, quæ tela & Arma, tormenta, machinæ, pulvis, quæ naves & instrumenta nautica, regione maritima & portuosa. Illud notatum reperio, funalium militarium parcitate laboratum fuisse, culpamque in Europæos istarum rerum curatores rejectam. At juvit se ingenio inopia, funesque nova arte ex arborum corticibus concinnavit. at, quia in ignem non durabant, minus probos. Ea quoque, ut dicam quod res est, annonæ fuit penuria, ut postquam castris in bimestre prospectum esset, demenso in militem satis angusto & tenui, vix superfuerit, quod satis esset alendis præsidiis. quibus parcius vivendum fuit & in fraudem genii. Hinc querelæ & murmura militum jejunantium, quæ ducum leni oratione & liberalibus promissis composita vix quievere. Nec enim, sueti ad satietatem nutriri nostrates, inediam ferunt, quam aliunde è confragoso & paupere terra veniens miles facile tolerat. Ne tamen aut hostis de angustia annonæ nostræ edoctus audacior in nos iret, aut ipse miles in castris percelleretur, edicto veniam singulis fecit Comes, deportandi ad castra quidquid vellent commeatus, simulata eum in modum rerum omnium largitate. Qua cura apud suos defunctus,

Arma.

Prudentia Comitis.

ctus, hostium loca, copias & molimina perdidicit, more Imperatoris Punici, cui omnia hostium, non secus quam sua, nota erant. Compertum per exploratores eos Portus Calvi terras & Arcem tenere, unde emissæ prædatoriæ manus vicinas nostrorum terras populationibus & rapinis infestabant. usq; adeo, ut ne tuta quidem esset à Recifta ad Olindamitio & reditio. Quin desertis pagis, ob hostium metum, sub arces se nostras ad tutelam receperant Brasiliani. Militares copiæ in Serinhainensi agro vix in hoc sufficiebant, ut irrumpentem hosté repellerent, ne in intima penetraret. Nec deerant illi sua in sylvas refugia, per occultos & cœcos calles, facili ipsi & æquo ad fraudes Lusitano, nobis difficili. Et cum exigi finibus non potuerit, incendiis, spoliis, cædibus paruerunt nostra. Quamobrem, indicta publica supplicatione, ne sine ope divina quidquam aggressus videretur, visum Comiti absque mora hostem adoriri, & imperium ab armis belloque auspicari, firmandæ potentiæ & ostentandæ hostibus fiduciæ, quæ principatus, apud exteros præsertim, stabiliendi primæ administræ sunt. Hoc ad Societatis gloriam & suam maxime pertinere arbitrabatur, si cum dignitate opprimi statim Hispanus posset. Belli dilatione robur illi accessurum & disciplinam, se in vecordiæ aut lentorum consiliorum suspicionem addu-

Comes ad bellum se accingit.

ctum iri. Copiæ omnes terrestri itinere in Serinhæmum ivere, excepta Comitis prætoriâ, iisque centuriis, quas Carolus Nassovius & dux Housius singulas ductabant. Cum enim recens conscripto milite constarent, nec lentis castrorum progressibus ob longiorem viam pares crederentur, eò ad Comitem navigavere. Hic in *Vnum* cum exercitu movit & superato fluvio, quem exigua manu tutari facile fuisset hosti, in Barram-Grandem promovit. ut classem, quæ triginta tribus navibus vectoriis & liburnicis commeatum & apparatum omnem bellicum ferebat, operiretur. Pedestrium militum è Belgis coacti fuere trecenti, navalium sociorum octingenti, Brasilianorum sexcenti, quibus addita equitum turma. Hac manu, quam multitudine hostis superabat, recta in Hispanos itum. His imperabat præfectus Comes Banjola, magno armorum usu inclytus & belli Belgici sub Marchione Spinola experimentis clarus, cui præter indigenas, Nigritas (Afrorum populi sunt) & Lusitanos, militum erant quater millena. aggeribus ripas præmuniverat. quibus, de adventu Nassovii certior factus, ilicò cessit, sive armorum diffidentia, cum tamen milite prævaleret, sive pelliciendis sub ejusdem portus propugnaculum nostris. Ad amniculum, qui miliare ab Arce aberat, in monte castra posuit, duorum millium manu.

Vna vel Huna fluvius & pagus.

Barra-Grande.

In hostem movet.

Ea

fol. 58.

A. Fluvius. ... bun= Artischots: 9. Prælium. 10. Exercitus

B. Arbóum strues ad... cius. 11. Acies postrema Admi:

rigum impediendo tr... nes. 7. Turma Equit. raly et nautica plebs.

C. Agger castrensis ho... rmenta maiora. 12. Castra nocturna Comit.

Ea duplici aggerum serie præcinxerat, obstructis viarum angustiis, quas arborum segmentis & truncis longe lateque excisis oppleverat. Consilium erat, hîc Belgarum impetum sistere, utque ipse proximior Arci hanc armatis copiis tueri, & hæc ipsum posset. Vesperascente die Comes noster, naturâ loci perspecta & hostium situ, in monte opposito castra fecit. illi leviculis præliis, nullo suo commodo, lacessivere ad pugnam Belgas, totam interim noctem occupati muniendа sepimentis statione. Mane, vix albescente luce, explosis in Hispanos aliquoties machinis minoribus, minus audaces terruimus. Acies hoc ordine incessit: duæ centuriæ ex Belgicis, & Brasiliensium tres jussæ à latere dextro per sylvarum abdita viam facere, & super objecta, quod arduum, eniti: totidem à latere lævo, invadendis simul hostibus. Nassovius decorum se promtumque in armis ostendens, cum prætoria cohorte, quam sibi applicuerat, in fronte erat. quod plurimum referre intelligeret, cujus ductu auspicaretur illud agmen, ex quo victoriæ omen capiendum esset. novissimum agmen Schuppius & Artisofkius ducebant, qui recentes clarique rerum hic gestarum fama, militum quoque studiis fovebantur. Sic tribus locis triplici militum manu hostem aggressi, pugnandi illi potestatem fecere. Banjola sclopetarios mille

Velitationes cum hoste.

Acies ordo.

in obvios excutere jussit, desideratiq; è nostris sex, saucii triginta sex. Nos evulsis palis & perruptis, quæ obstabant, per ferociam septis, utrinque hostem adorti, latera fortiter impulimus, & post acrem collato gradu pugnam Hispanos terga vertere côegimus. Quibus plana magis evenerant, facilius irrupere; quibus impugnandi aggeres & superandæ strues & concædes erant, major fuit labor & periculum, ut qui certioribus supernè ictibus patebant. Partib' spes virtusque æmulatione accensæ, incitante illam utrimque ignominiæ demendæ cupidine. Cecidere hoc conflictu hostium quadringenti, qui sparsi palantesque cæsi disjectis armis visebantur. reliquis sub arcis se tutelam recipientibus. Interemti captiq; aliquot, qui militia eminebant. tanto verò hostem furore insecuti sunt Belgæ & Brasilienses, ut vix imperio ducis ad signa revocari possent. Comes primam victoriam sequentis occasionem arripiens, per ima collium sub ipsam Arcem victorē militem perduxit. Banjola, munitis in monte stationibus, totum diem in nostros, ut & illi, qui arcem tenebant, jaculatus, strepitus multum, damni parum fecit. Eopse die missi à Comite Schuppius, & Lichthartius, ille militum, hic navalium sociorum dux, ad occupandam Insulam, asserendo commeatu & re frumentaria, ut commodius supportari posset.

Hostem munitionibus pellit.

ſet. Dux Hiſpanus convaſatis de nocte impedimentis loco movit, relictis tormentis æneis tribus. in Arce morari timuit, ne ſe ejus deditione illigaret. nec noſtros prohibere ab obſidione auſus fuit, attritis copiis. Naſſovius poſtero die circumſpectis iterum, quæ hoſtium erant, comperit abiiſſe. & dum propius munimentis, quibus inhæſerant non diu, admovet, occultis illa ignib⁹, quos abiens ſero veſpere Banjola fraude paraverat, diſſiliere. at nullo Belgarum damno, quos tardior acceſſus præſenti cladi exemit. Ille in terram *Camaragibi* vertit, ut inde in Alagoas pertenderet. Inſtat hoſti miles noſter, vagum varia cæde conſumit. inter fugientium trepidationem, prædam & opima ſpolia reportat. Tunc fiduciam capit Dux Belga arcem *Povacaonam* provinciæ caput aggrediundi. non ignarus, uti initia belli eveniſſent, ſpem famamque in cetera fore. Sita eſt Arx in Pernambucenſi provincia, ad ripam fluminis commodiſſimi, & recipiendis onerariis ob altitudinem idonei. à Reciffa abeſt miliaribus xxv. In confiniis molas oſtentat ſeptem, iterque ſternit in Alagoas, Camaragibi & Antonii Grandis fluminum terras. Elapſo proximè biennio expugnaverat illam Lichthartius, acto in fugam Comite Banjola merſiſque in flumine Hiſpanorum pluribus. Verum non diu poſt Albuquerquius, aliud agitans, ar-

Arcem Portus Calvi Povacaonā obſidet.

repta

repta in consilium occasione, eam non difficulter recuperavit, scelere Sebastiani de Souto Lusitani, hominis summè perfidi, cujus operâ optimâ antè usi fueramus. Hic cum credulitatem Picardi vigilum præfecti nefariis mendaciorum vinculis circumdedisset, plus incommodi damniq; attulit nostris, quam commodi aut salutis præstiterat. Falsis namq; indiciis autor Picardo fuit, ut, motis ex Arce præsidiis, vacuam eam fecerit & invasioni hostis oportunam. Quo facinore perfidiam suorum, magnitudine criminis, illustrem fecit, adducto quoque in certissimũ vitæ discrimen Dominico Calabari. qui Lusitanus, cum à Regiis partibus ad nos descivisset, in arce captus, strangulatusque, jugulo defectionem expiavit, & dissectos artus infidelitatis ac miseriæ suæ testes ad spectaculum reliquit. Mauritius Societatis interesse arbitratus, eam subdi, absque cunctatione stativa ordinat quatuor. primis ipse consedit. secundis gubernator Sigismundus Schuppius, tertiis Artisoskius militum tribunus. quartis, qui mare vicario imperio tenebat, Lichthartius. Ab externo metu tutus, in singulis stationib⁹ suggesta attollit, machinas locat, quibus in arcem ferociter & frequenter displosis, mutuas ab hoste jaculationes damnaque excepit, concussis dirutisque hic illic, quas festinatio aggesserat, terrarum molibus. Intereà

Stativa ordinat.

acces-

accessus suos & latentiores aditus fossorum laboribus graviter ducit, & cum operariis propius adrepit milite. prima luce, sero vespere, socium se periculorum operis addit. Occubuere, præter gregarios aliquot & primores, Carolus Nassovius, calida juventa miles, majorisque animi & sanguinis, quàm fati, & centurio Ioannes Tallebomius. quibus glandium majorum ictu subita mors magnarum virtutum usum invidit. A decima & tertia obsidii die, cum jam proximè fossis inhærerent operæ, nec hosti animus viresque essent, ultra se defendendi, missis obsidibus, dedita Arx honestis belli conditionibus fuit, prima Comiti expeditionis Americanæ merces & amplioris potentiæ gradus & fundamentum. Præsidiariis concessa potestas, militiæ ritu armatis, discedendi & compendiosissimo itinere in Reciffam insulam, inde in Hispaniolum, & Indiæ Occidentalis, quæ vellent, loca abeundi, vel in Terceram trajiciendi. Vnius ipsis, pro belli honore, machinæ & apparatus bellici non multum, facta copia. Naves, quibus trajicerent, à Comite impetravere, ea fidei pactique, quâ convenerant. Navigavere omnes in Insulam Terceram, quæ inter Azores sive Flandricas primaria est. Egressi ex Arce Gubernator Hispanus, Michaël Gibertonus, armorum propræfectus, bello Belgico clar⁹, centuriones octo, signiferi

Expugnat

feri

feri septem, militum quingenti, Italicæ, Hispanicæ, Lusitanicæ gentis, præter ægros & saucios, gloriosam utilemq; victoriam fecere. cessere quippe in belli spolia machinæ bellicæ ex ære viginti duæ, è ferro fusili quinque; mortaria quatuor (genus machinæ est pandum ac breve) glandium ferrearum & missilium magna vis, ut & funes incendiarii, aliaque Martis utensilia, totumque Regis, quod illic erat, armamentarium. Nec minus vago exercitu propè Moribecam & S. Laurentium; occursum fuit hostium in fines nostros excursionibus, exactiq;, qui irruperant, populatores, duce Jacobo Stackhouwero, qui cum hostili manu congressus, eam, pugnante fortiter Helmichio Vice-centurione, fudit fugavitque. Sic parta circum agris major quies & securitas fuit. Pugnantium profectò ducum omnium memoriam exempli intererat ad posteros nominatim extendi, si mihi æque promtum fuisset nomina scire, ac admirari virtutem.

Banjolam persequitur. Fugientem Banjolam ponè pressit Mauritius, victoria utendum ratus. nec diu fuit, cum tota Pernambucensii Provincia minus tum animosum & validum exegerit. sed operæ precium fuerit, ad Historiæ præsentis, & rerum hîc gestarum, & porrò gerendarum lucem, Præfecturæ hujus situm locaq; *Præfectura Pernambu-* strictim indicasse. præsertim cũ & Comitis hic & Senatus politici ac supremi illustrior

sedes

ſedes ſit, & præcipua crebraque navium ſtatio. Inter Braſilienſium colonias Pernambucenſis è maximis eſt. ut quæ ſexaginta juxtà littus miliaribus porrigitur, inter Franciſci, fluminis celeberrimi, oſtia, & Itamaricæ præfecturam. Peculium eſt Duarti, ſive Eduardi, Albuquercquii, Luſitani, cujus hic nomine imperitabat Frater Matthias Albuquercquius, qui Olindam venerat, paulo antè quàm noſtri ea potirentur. Sedes pagiq; Portugallis habitati undecim notantur. Prima eſt Olinda metropolis, ad maris oram, pulchris ædibus templiſq; nuper conſpicua. Situs, ob colles, quos ambitu ſuo complectitur, inæqualis adeò eſt, ut vix humana induſtria muniri poſſit. In ejus parte editiore eminuit Ieſuitarum Cœnobium, ſtructura elegans & redituum locuples, à Rege Sebaſtiano conditum. proſpectu amœniſſimo primum ſe, ex alto adnavigantibus, oſtentabat. Iuxta hoc aliud conſpiciebatur Capucinorum, ut & ad littus Dominicanorum & in Superiore urbis regione Monaſterium S. Benti, natura & opere validum; præter Monialium ædem aliaſque. Baſilicas habuit geminas, unam S. Salvatoris, alteram S. Petri appellationibus venerabiles. Oppidanorum cenſebantur millia duo, exceptis Eccleſiaſticis & mancipiis. Hi ad ſigna revocabantur quatuor, diſpari, ut ſolet, numero. Civium ducenti circiter opibus præſtabant

cenſus deſcriptio.

Pagi ſedeſque undecim.

Olinda.

& fulgidiore censu. Ab hac Austrum versus, inter fluvium Biberibi & Oceanum, extenditur, ferè uno miliari, longus angustiorque & arenosus terræ trames, ligulæ aut costæ instar, quem, ut & alibi, provida Numinis cura huic oræ adversus maris insultus objecit. Ubi terminatur, pagus fuit, *Reciffa* dict⁹, sive Receptus. forte ab hoc, quod intra hunc & alium terræ similem tractum oblongum, quem Reciffam Lapidosam vocant, recipi naves possint & soleant, accipiendis exponendisque oneribus. Frequentibus incolis habitabatur, & qua parte medium hunc tractum Arenosum interfecat mare, majorum navium statio est, ob insignem pelagi altitudinem. E regione hujus, ubi desinit Reciffa lapidosa, hic illic mari pervia, Turris fuit ex aquis exsurgens, Castelli maritimi nomine, ad discrimen ejus, quod in Reciffa terrestri aut arenosa cernebatur & castellum terrestre vocabatur, Lusitanis S. Georgii. Post desertam Olindam, in Reciffæ pagum se recepere civium & mercantium plærique, qui ædificiis illam insignibus ornavere. donec ejus fulgorem præstringere cœpit Mauritiopolis. sepimentis cinctus à nostris, qua parte fluvium adspectat, robur non leve accepit, cum is, relabente maris æstu, pervius sit pedibus. Hæc Olindæ facies fuit, antequam eam expugnassent Belgæ. qui munimentis novis hos terrarum Receptus ut &

Insulam Antonii Vazii inexpugnabiles fecere. Fulget jam hæc Insula Palatio Comitis, Friburgo, ad usum ej⁹ & Imperii decus sumtibus ipsius, magnificè exstructo, ut & urbe MAVRITIOPOLI & pontibus ad miraculum in gemino flumine jactis. Secunda sedes fuit Garasu, pagus verius, quam oppidum, à littore remotior, è regione Itamaricæ insulæ, quinque ab Olinda miliaribus. Olim tenuioris fortunæ Lusitani incoluere, mechanicis artib⁹ vitam tolerantes. at postquam nostris partibus accessit Olinda, etiam opulentiores huc commigraverunt. Expugnavere hoc oppidulum nostrates, calendis Maij Anni tricesimi secundi supra millesimum & sexcentesimum, captumque incendiis & militari direptione deforme fecere. Tertia fuit Reciffa jam dicta. Quarta Moribeca, mediterranea magis & Australis, quinto à Reciffa miliari. Quinta S. Antonii, septem vel octo à Reciffa miliaribus, Austrum versus, secus promontorium S. Augustini. Sexta Michaëlis de Poyuca, incolis frequentissima, decem à Reciffa miliaribus, ubi machinæ saccharcæ tredecim magnam sacchari vim quotannis edunt. Sita est ad amnem cognominem, qui ad latus Meridionale promontorii Augustiniani in mare se exonerat. Septima pagus Sorinhæmi amplissimus & amœnissimus, ubi duodecim machinæ, quæ singulæ sex aut septem millia arobarum sac-

Insula Antonii Vazii.

Garasu.

Reciffa.

Moribeca.

S. Antonii

Poyuca.

Sorinhæmum.

 chari

chari feliciter exequuntur. Pendet Aroba XXVII aut XXVIII libras nostrates. tredecim à Reciffa miliaribus abit. Octava sedes Gonsalvi de Vna, viginti à Reciffa miliaribus, machinas exercet quinque. Nona Portus Calvi XXV à Reciffa leucis, machinis operatur septem vel octo. Hic Arx Povacaona est, Mauritiana victoria illustris. Decima pagus Alagoæ Borealis, XL miliaribus. Vndecima Alagoa Australis, totidem ferè distans. Vicis etiam aliis minorib⁹ Brasilianorum degitur, quos *Aldeas* vocant. Ædificia, quib⁹ sacchara coquuntur, numerata fuere septuaginta & ultrà. Eorum aliqua amplitudine pagos adæquant, ob operariorum, circumquaq; habitantium, frequentiam. Tantum ex illis sacchari quotannis colligi perhibent, quantum onerandis navibus octoginta vel nonaginta sufficiat. Non vanis autorib⁹ habeo, uno die ex Olindæ portu solvisse naves saccharo onustas quadraginta, relicta adhuc in conditoriis ea sacchari copia, quæ ad totidem navium vecturam satis esset. Nec possunt illa confici sine Nigritarum opera, quorum numerus ingens ex Angola aliisq; Afrorum portubus huc transvectatur. Constat ex commentariis & diurnis notis, ad annos vicesimum primum, secundum, tertium, supra seculum decimum sextum, quadriennii spatio è solo Angolæ portu in Pernambucensem Præfecturam

Vna.

Portus Calvus.

Alagoa Borealis. Australis.

Aldeas.

trans-

transvecta Nigritarum millia quindecim, quadringentos insuper & triginta, maximo Regis Hispaniarum compendio. Montibus vallibusq; lætissimis hæc regio distinguitur, cannarum sacchari feracissima, etiam ligni Brasiliensis optimi. Nec minus pascu⁹ quoque est ager, & pecore abundans, ut, quod de Campania ab Italis olim dictum fuit, sumen Brasiliæ dici mereatur. Hæc topographica sunt, & quia notiora, minus egent stylo. insisto gestorum narrationi.

Provisis, quæ ad propugnaculorum munitionem & robur faciebant, Schuppius cũ copiis & equitatu in Allagoas missus fuit, in reliquias hostium inquisiturus. Ipse Comes, ut fatigatum itinere militem levaret, conscensis in Barra grandi (sinus est spatiosus, mille & ultra naviũ capax, Portui Calvo vicin⁹) navibus, ad promontorium Sergoæ appulit, non longe ab Allagois, hostem insecutus ad flumen usque Francisci. Hæc inter, indigenarum plurimi, armis nostrorum & excursionibus proximi, in tutelam recipi supplices petiere, quod & impetravere. nec enim cũ privatorum calamitatibus. sed hostium vi contendere generosum credidit Nassovius. quo facto accidit, ut in sua redirent incolæ, Belgas fortunarum suarum tutores, non hostes experti. Propè Corregippam cognitum indiciis, Comitem Banjolam Openedæ quem habebat militem, in

Schuppius in Alagoas abit.

Banjola fugit.

Flumen S. Francisci trajicit.

oppositam fluminis Francisci ripam lembis transmittere. Quare mandatum Schuppio, ut eò se cum copiis balistariorum Brasilianis & equitum turma conferret, turbandis Hispanorum cœptis. verum serius adventans, dum postremus trajiceret lembus, spoliis solummodo pecuniariis & vasis argenteis militum cupidini litavit. Equidem victa, præter opinionem & Banjolæ, & incolarum, celeriter Arce, quam quadrimestri obsidioni parem putabant, indigenæ rebus suis consulere tempestivè nequivere. Comes, ubi Openedam venit, (oppidulũ est ad S. Francisci ripam,) sex à mari miliaribus, cum idoneum judicaret locũ, faciendis in hosticum progressibus, Arcem ibidem in rupe de suo nomine condi jussit, ut & aliam ad fluminis ostia, hoste & incolis se in Seregippam Regiam recipientibus, quæ viginti quatuor à fluvio Francisci miliaribus abest. Huic ostium est patens, qualis fere Mosæ est latitudo in Batavis, ad Delfensem portum. aquæ motu feruntur concitatissimo. Tum imperatum Australem ripam incolentibus, uti cum jumentis omnib⁹ in Borealem transirent, ne pabulatum eò, ut ante, iret hostis.

Comes Openedam venit.

Castrum Mauritii ab ipso impositum ripa S. Francisci.

Atque his fere expeditionibus exacti hîc menses brumales & ver primum fuere. quarum felicitate firmati militum animi & Comiti ademtus hostium contemtus. Quæ perscripta ad Potentissimos Belgii Ordines

&

& Societatis rectores, auspicata Comitis imperia omnibus fecere, & insertum publicæ famæ, encomiis multorum domi forisque extulere. Ipse datis Openeda ad Celsissimum Principem Auriacum, Fœderati Belgii Gubernatorem, litteris, de his, quæ pridem gesserat, in hunc modum scribit:

Litteræ Comitis ad Principem Auriacum.

Ex quo per Tribunum Artisoskium ea omnia, quæ felici satis Marte pro Societate, in externis gentibus, hactenus confecimus, perscripsi, propero agmine in hostem perrexi, oportunum ratus instare successibus & favori Numinis. Ille in Alagoas profectus nec adventus nostri patiens, trajectis, quæ intercurrebant fluminibus, planè fugienti similis, Openedam usque, oppidulum ad ripam fluminis S. Francisci, penetravit. ubi mora quoque omnis nescius, sequentium formidine, ne in periculum exercitus sui reliqua daret, flumine superato, susque deque habuit quicquid apparatus bellici in citeriore erat ripa. Et nisi, dejectis à tergo pontibus, quos refici necesse erat, remoram injecisset nobis insequentibus, omninò spes erat, uti ipse militarium Dux Banjola in manus nostras incidisset, cum magna armatorum manu. Quos enim præmiseram sclopetarios equitesque, transducentem postremos suorum videre, prædam non contemnendam ex impedimentis nacti. Vbi evasit, cum copiis, quas reliquas habebat, in Omnium Sanctorum præfecturam & Vrbem contendit. Nos Præfectura omni Pernambucensi pepulisse hostem contenti, hic victoriam & primi belli vota stitimus. Locum hunc

promovendo in hostiles terras bello opportunum arbitror, præsertim ubi in arctum stringitur flumen, insignis aliàs latitudinis. Hanc ob caussam Castrum validius imposui ripæ, sex à littore milliaribus, cujus ichnographiam præsens exhibet tabella, certus aliud minus ipsi ostio imponere. Non alibi illustrius Flumen excellentiusque reperias. ea quippe est amplitudine, ut quibusdam locis trajici glande tormentaria librarum sex nequeat: ea aquarum velocitate & impetu, ut longè ab ostio, trusi in aperta Oceani latices, dulcedinem servent: ea altitudine, quæ cubitos æquet octo, duodecim, quindecim. aditus difficile est, ob arenas, quibus obsidentur ostia. facillimè subeunt Liburnica nostrates Openedam usque & altiùs. Diversa huic fluvio ab aliis indoles. Per brumam, restagnantibus aliorum aquis ex perenni pluvia, nequaquam ripas egreditur. æstate, deficientibus aliorum aquis, proxima quæque inundat. Causam percunctatus ex Portugallis, accepi, in mediterraneis locis, centies sex septemve à mari milliaribus, magnam nivium & glaciei vim colligi, quæ per calorem æstivum liquescente, intumescunt aquarum alvei. Est hîc locorum gens effera, barbara & inconditis prorsus moribus, de anthropophagorum genere, quam Tapujas vocant, quorum septingenti altero à castris meis miliari consedere, missis è suis, qui pacem orarent, & socia adversus Lusitanos arma. Corpore erant robusto, grandi & benè habito. idioma linguæ istiusmodi, ut nec à Lusitanis, nec à Brasilianis, aliisque, qui penes nos erant Tapujis, intelligi possent. Gestibus tamen & manuum motu animi

sensa

sensa mutuùm exposuimus. illud potissimum, ut fluminis transitu prohiberent Lusitanos trans fluvium degentes, & hoc conantes trucidarent. intellexere & per horribiles voces annuere postulatis. Posteà munusculis leviculis donatos dimisimus, lætos nova gentis congressu & humanitate. Omninò futurum arbitror, ne posthac ausint trajicere flumen hoc hostium prædones, & graves esse finibus. Vlterioris ripæ agros terrasque vastare stat sententia. jussi sunt indigenæ in Borealem ripam familias armentaque sua transferre, ne hosti pabula vel sponte vel coacti subministrent. Dum insequor ad leucas LIII, *tale solum omne comperi, ut amœnius temperatiorisque cœli dari vix putem. nec calor diurnus eunti gravis fuit, nec frigus nocturnum, licet horrescente interdum corpore. Pandunt se locorum plana, decem subinde miliarium amplitudine, quæ torrentibus rivulisque lene fluentibus irrigantur, vagantibus hic illic & pabulantibus gregatim animalibus. quorum greges & agmina mille quingentorum, quinque millium, septem millium, numerum habebant. Stupui, nec invenire hac fidem apud me potuissent, nisi hisce oculis usurpassem. solùm incolarum indiga tellus, colonias implorat, qui desertam colant & inhabitent. Scripsi ad Novemdecim viros, ut Germanorum profugos, patria extorres, bonisque exutos, huc transmitterent, ituros in fœcundas frugum terras & læta imperia. Idem Celsitudini tuæ curæ sit & cordi, nec enim absque coloniis utiles esse possunt terræ Societati, nec pares impediendis hostium excursionibus. Quod si hac via non succedat res, laxari optem Amstelodamensium*

mensium Ergasteria, dimitti damnatos ad triremes, ut dum ligonibus hic terram vertunt, improbitatem deterant, priorem infamiam honesto sudore eluant, nec reipub. molesti, sed utiles efficiantur. Jamq; majora polliceri videbatur sic satis felix reipub. status. miles navesq; in promtu. Duces in omnem fortunam parati & agiles. Imperator expeditus. Portus Sanctorum votis omnium petebatur, sed annonæ penuriâ & apparatus bellici, quorum pertinaci & assidua flagitatione plorant chartæ omnes & tabulæ, inhiberi victoriarũ egregios successus & spes Comitis, plures querebantur. Nec mirũ flagitasse illa impensius Brasiliæ rectores, cũ transmarino militi annonæ & armorum sollicitudo, quantumvis anxia & præpostera, vitio verti non debeat, ob pelagi & ventorum incerta, ut satius sit providis esse & Prometheis, quã Epimetheis. Nec Societatis Administris præstare semper, quæ sperabantur, facile fuit, ob publicam inopiam, ob dissentientes sententias, privatas missitationes, aliaq;. Scripsisse Comitẽ & Senatores lego: *Primis eventibus metũ aut fiduciam gigni: instandum nunc optimè cœptorum famæ: fortunam rebus agendis se præbere: hostibus occasionem tempusque dari colligendi vires: Regna parantibus celeritate opus esse; alias prætervolare opportunitates: gladios sibi à Societate porrigi, sed necessariorum defectu usum impediri: terribiliores se fore, si inopinatis & imparatis superveniant, quàm si ex-*

Littera Comitis & Senatorũ ad Societatis Rectores.

specta-

spectati pugnarent: mitterent supplementa, arma, victualia: militem vel missione vel fato minui: sine armis invalida esse bella, sine annona militares. Farinæ nonnihil sufficere agrestes, sed non quantum satis alendis classibus. pecora haberi posse, sed in recentem usum, non in expeditionum maritimarum moras & tempora: sola Comitis reverentiâ modestū esse exercitum, cetera querulum & inquietum: exspectare se legumina, funes incendiarios, tympana & buccinas, ciendis viris & accendendo Marti; etiam insignia aut baltheos è bysso coloris aurantii, acuendo & dignoscendo militi. si mittere illa negligent, rem omnem in casum dari, & periclitari in extero orbe, inter benè maléque affectos, Societatis æstimationem. Quæ sane bellaturientem populum arguebant & plenos animi Rectores.

Per id temp⁹ bellis intento Comite, multa domi prudenter ex usu publico à Senatoribus decreta, quæ ad ipsum, cum res exigere videbatur, relata, in castris rata habuit. Cives & coloni, quotquot se aliquot retrò annis in Olindam & Recifsam mercat⁹ causa receperant, qui sui juris nec publicis muniis adstricti erant, in centurias quatuor conscripti sunt, sub suis ducibus & signis; ut insigni sapientia, quos eodem die aut hostes, aut dubiæ fidei habuisset, cives & amicos habuerit. His siquidem fidendum magis rebatur, quam nullo juramento adstrictis. quibus facile est, repertis auctoribus, animos sumere, & nova imperia excutere. Ex- *Domestica.*

actiones publicæ magno ære redemtæ. Legibus matrimonialibus, iisdem, quæ in Belgio vigent; adstricta inordinata connubiorum licentia tulit voluptates sufflaminari. Nec enim à vetitis consanguinitatis gradib' abstinebatur, & conciliatores matrimoniorum adibantur Sacerdotes Pontificii. Facta, ob conscientiam, Iudæis venia, feriandi ab excubiis, die à mundi natalibus sacro. Ne Christianorũ quoq; Dominicus novis Christi & piorum natalibus ob Resurrectionem illustris, vilis profanusq; haberetur, jussum. Multi alii mali mores, cum ad perniciosam vesaniam iretur, sublati. Neq; segnem dedere operam præfecti reipub. convertendis ad fidem Christianam Brasilianis. Aperti in eum finem ludi formandis puerorum moribus & sanctioris doctrinæ succo imbuendis. conceptæ sanorum verborum formulæ, & breviaria, & constituti, qui ea interpretarentur. Lusus, quibus civium fortunæ flagellantur, côerciti. Facta insuper unicuiq; potestas in Olinda, quam pro deserta habuerant priores, novas domos condendi, & collapsas restaurandi. interdictumq; severè, ut à transferrendis aliò ruderibus, lignis, lapidibus, ferramentis, abstineretur. Placuit quoq; Senatui, Nigritas, quotquot ibidem degerent, sub hasta divendi, sive captivitatis jure nostri essent, sive emtionis. Quanquam enim in Christianorum inter se bellis

captos

captos vendi, & ad operas serviles urgeri sævitia habeatur, quod Romanis olim, & ante hos Thessalis, Illyriis, Triballis, Bulgaris familiare: non tamen inter suæ religionis populares factitant Mahometistæ. licet inter hos & Christianos religione dispares istiusmodi venditiones obtineant. Navium quæ per hæc tempora vel è Belgio advenere vel rediere, vehendis mercibus, re frumentaria, armis, aliisque, numerum & nomina recensere velle, anxii nimis foret, & minutiona quæque exequentis scriptoris. Hoc unum referam, appulisse hac tempestate ad Reciffæ littora Gallorum navem, cui mercandi pugnandique adversus infensos potestatem fecerat, sub Regis Christianissimi auspiciis, Eminentissimus Cardinalis, Armandus Richelius. Verum uti humaniter admissi fuere ejusdem Navarchi, ob fœderati Regis reverentiam & amorem; ita pellectis, malo more, ad se, qui pro nobis hic militabant, Gallis, abire à litore jussi sunt. Hic ille Richelius est, regnorum Galliæ, & arcanorum ejus, sub Ludovico Rege nuper arbiter. qui totius Europæ labores & negotia capacissima menta complexus, non Francorum solummodo fortunam, sed & vicinorum Regum Principumque stabilire aut concutere visus fuit. Nec silentio prætereunda diligens quorundam è Senatu industria & alacritas. qui ad imperii custodiam *Senatus Secretioris*

illud

& Politici laudatio. illud maximè facere credebant, si qui rebus regendis præessent, iisdem & gerendis adessent potius, quàm ut aliorum modetamini creditis armis, ipsi segnibus domi votis suam publicamque fortunam opperirentur, & prosperum quodcunque, ut alienum acciperent, adversum, ut suum sibi imputari paterentur. Fuere his studiis laudabiles Gisselinus, Ceulius, Dussius, Carpentarius, aliique, qui itineribus, arcium restauratione, annonæ & armorum cura, militum in hostem classiumque immissione, non indigna tantis negotiis nomina fuere. Tunc metallicæ quoque spes mercantes erexere, &, ut angustis rebus fieri solet, sperata ubique lucra fovebant suavissima auri imaginatione cupidam Societatem. Missi in Couhaovenses fuere Albertus Smientius & Paulus Semlerus, qui Lusitanorum & Brasilianorum adjuti operâ fodinas ibidem scrutari, invenere argentiferam, quæ cum opulenta videretur, postea fefellit exspectationem. Erant & aliæ per Albuquercquium celebres, è quibus magnâ massæ metallicæ vim ipsum eruisse fama erat. sed nondum illæ nostris repertæ. Etiam ferebantur per Lusitanorum ora, fodinæ Copaovaenses, ut & illæ ad promontorium Augustini. Terræ Novæ fodinæ, metalli inopes, lapidem dabant, solo fulgore magna mentientem. Nec dubitem ego, Lusitanos illusisse nostrorum

avari-

avaritiæ, & occultarum opum vana venditatione captaviſſe publicam benevolentiam. Nec enim, qui tot annis tenuerant Braſiliam, neglexiſſent penetrare in iſta arcana, aut auri argentique fodinas ſervaſſent intactas feræ Belgarum egeſtati.

Adventantibus pluviis menſibus & hoſte quatuor Præfecturis pulſo, Naſſovius munitis fluminum acceſſibus, & inſtructis præſidio Arcibus, adverſus Barbarorum & Hiſpanorum populationes; in Reciffam, primam præcipuamq; hujus tractus Belgarum coloniam, è caſtris reverſus, conſtituendæ Reipub. animum applicuit, & legib⁹ civem; vitia, quæ graſſari novarum dominationum primordiis ſolent, pœnis côercuit. Vti enim priores potentiæ viam aperuerant, ita luxuriæ poſteriores. Quippe, nullo per hæc tempora Præſide, remotis longe ſupremis tantarum rerum moderatorib⁹, facile à virtute deſcitum, & languente diſciplina ab armis ad voluptates, à negotiis ad otia converſi Indigenæ & noſtrates, impietate, furtis, peculatu, homicidiis, libidine, famam gentis ſuæ turpiſſimè maculaverant. ut Hercule opus eſſet, qui Augiæ hoc ſtabulum purgaret.

Redit in Reciffam MAVRITIVS.

Ordinat Rempublicam.

Flagitium quodcunque ludus & jocus erat, vulgato inter deteriores epiphonemate: *Vltrà Æquinoctialem non peccari.* quaſi non omnium locorum & populorum eſſet ho-

neſtas,

nestas, sed Septentrionalium tantùm, & quæ mundum dividit linea, virtutem à vitio secerneret. Sed hæc omnia novi Imperatoris severitas & prudentia, multa corrigentis, multa rigidè punientis, sustulit & emendavit. ut plures bonos fecisse, quàm invenisse credi potuerit. Justitia, æquitas, modestia, sepultæ ac ferè situ obrutæ, oppidis pagisque redditæ. Sacris reverentia, Senatui autoritas, judiciis horror, legibus sua restituta vis. plures emendatæ & latæ utiliter. parta securitas civibus, certum cuique rerum suarum dominium. Faciendi singulis, quod officij sui erat, aut rediit voluntas, aut imposita necessitas. honores dignis, pœnæ indignis & nefariis paratissimæ. Quin adunatis gentibus diversis, Belgis, Lusitanis, Brasilianis, veluti unum populi corpus fecit, surgentique imperio valida incrementorum fundamenta constituit.

Legibus roborat.

Primo semestri severis suppliciis in pessimos animadversum, & incusso metu omnibus, pœna paucorum fuit. mitissimi aliàs ingenij ducem coëgit ad insolita & acerba deflectere peccandi enormitas, ex hac salutis publicæ periculum: uti crudelem medicum intemperans æger facit. Qui politici vel etiam Ecclesiastici ordinis, dedecora videbantur Societatis, domum remissi, suffectis aliis aut hinc accersitis. quos, tumultuante licet malè feriatorum fece, constanti

In pessimos animadvertit.

Indignos removet.

sua auctoritate vindicavit. Constituti per præfecturas, oppida, pagos, magistratus, Electores dicti, prætores & Judices, qui civiles curarent & criminum causas, legibus hîc receptis. Etiam qui orphanorum res curarent, & ægrotum in domiciliis publicis aliferentur. Indignabantur multa boni moris præcepta Lusitani, quibus per hæc tempora frequens fuerat pecuniis tegimentum flagitiorum pessimum. Etiam hoc est actum, ut militum curæ & res Societatis administrantium adsignatum fuerit suum victus demensum. quæ res, maxima annonæ caritate, insignem utilitatem publico attulit, at invidiam non levem Comiti apud suos conflavit usque adeò, ut in apertam seditionem erupturæ viderentur querelæ, nisi circumspectâ authoritate gliscentes motus compescuisset. Molæ sacchareæ collapsæ & ab operariis vacuæ, fisci jure nostræ, licitatæ & venditæ, aliæ viginti, aliæ triginta, aliæ sexaginta, aliæ septuaginta, quædam centenis florenorum fuere millibus: unde ad Societatem rediere vicies centena floren. millia. Munimentis neglectis passim, nec adversus vim hostilem validis, restitutum robur suum & decus, diffusis iis, quæ minus necessaria videbantur. Perscriptum præfecturarum rectoribus, salutari Comitis consilio, uti Brasilianis potestatem facerent, in suas sedes pagosque revertendi, cum angustè degentibus nostris,

Magistratus constituit.

Orphanotrophia.

Nosodochia.

Victus demensa, ob annonæ caritatē, militaribus aliisque definit.

Molas fugitivorum Lusitanorum magno ære vendit.

Arces restaurat.

Nō necessarias diruit.

Brasilianos in ve-

F non

urbis fidei & Aldeas committit. non satis ipsis esset agrorum, conficiendæ, qua victitant, farinæ; ideoq; alimoniæ nostræ egerent. præterquam quod otio remissi jam agricolis graves essent & populatores terræ, quam à populationibus vindicare debebant. Accedebat & illa causa, quod ipsorum laboribus gratis uterentur Belgæ, & ob hoc infestiores nobis redderentur. *Barbaros humaniter habet.* Profectò insigne & rarum se justitiæ & æquitatis erga Barbaros exemplum præbuit, omni eos beneficiorum genere prosecutus, decreta laboribus ipsorum digna mercede, meritis & officiis remuneratione. Etenim miseratus magis sortem non Christianorum, quàm indignatus, humanitate complexus fuit, quos non poterat fidei & relligionis amore. Stipendia eorum & donaria ita moderatus fuit, ut neque luxuriam irritaret, neque aliam, quàm honestam paupertatem, vivere pateretur. Nam ut EGREGIVM est hostem dejicere, ita non minus laudabile, infelicis scire misereri, & ea beneficia conferre in victos, quæ victores non dedissent. Nec mansuetudinem illam & benignitatem quatere potuerunt aliorum minus humana consilia, qui durius habendos Barbaros censebant. Etenim tum demum inter exteros homines minimum se odij habiturum credebat, cum plurimum humanitatis, cui ex ipso homine nomen, habuisset. Et sanè dum hæc ejus erga ipsos benevolentia

[illegible] speciosè latèque patet, lucidiora quoque [illegible] alacriora ipsorum erga se studia & officia [illegible]didit. Postulatis Lusitanorum, quot-[illegible] imperia nostra agnoscebant, & gentis [illegible] res moderabantur, ex æquo & Reipub. [illegible], & Fœderatorum decori convenien-[illegible] responsum: Sacra sua & religionem il-[illegible]tam sibi haberent; nullâ in aliorum sa-[illegible]urandi lege adstricti, conscientiarum li-[illegible]tate gauderent, ut quæ divini juris sit, [illegible] humani: curæ fore Comiti & Senatui, [illegible] quid detrimenti templa ipsorum pate-[illegible]tur, nisi fortè externa vis necessitatem [illegible]poneret, ea ad civium tutelam muniendi [illegible]ilite præoccupandi: Præfectum sacro-[illegible] Ordinum ab Episcopo Bahiensi ne ex-[illegible]tarent; nec enim novorum motuum, [illegible]cente imperia, flabella & pessimarum in [illegible]pub. machinationum autores accer-[illegible]dos esse: minus prudenter id ipsum ab iis [illegible]tari, qui fidem obedientiamq; Comi-[illegible]raviffent: defunctis Monachis novos [illegible]dum surrogarent, cũ per superstites per-[illegible] sacra possent: privilegia ab Hispania-[illegible] ipsis Regibus indulta, rata haberi non [illegible], nisi de illis propius constet, quæ illa & [illegible]alia: Lusitaniæ legibus & jure, apud H[illegible]panorum hostem populum, ipsis vivendum non esse, sed Cæsareis & Romani Imperij legibus, iisque, quæ apud Hollandos, Zelandos, Frisiosque obtinent: Domici-

Ad postulata Lusitanorum respondet.

lia, quæ in Olinda quisq; propria haberet, ut sua possideret: fundis inædificaret, modò imposita ædibus onera pari cum nostris lege ferret: Ob necessitates belli, & exhausta impensis æraria, non posse impræsentiarum ex decimis Clerum ali, comodiora fandi & impetrandi tempora expectarent: Mancipia, quotquot à dominis suis aufugissent, autoritate publicâ redditũ iri, modò post juratam nobis fidem id ausi fuissent: Sin antè, ea restitui sine summa rectorum perfidia & scelere non posse, cum & belli studiis & aperiendis hostium terris latebrisque & saccharorũ machinis ac conditoriis utilem Societati operam navaverint: nefas esse hos ipsos dominorum sævitiæ & exquisitissimis suppliciis, tanquam piaculares victimas, objici: præterquam quod ob mutata aliquoties dominia, primis dominis reddi non possint: licentiam concedi indigenis & uxoratis & fide publicâ adstrictis, lat⁹ gladio accingendi, adversus Nigritarum agrestia tenentium assultus: quotquot, impetratis à Comite veniæ litteris, redire Olindam & ad suos volent, iis ex arbitrio ejusdem & Senatus, domos, agros, prædia, sua fore: de militum grassationibus & agrariis excursionibus jam decretum esse: Veniam impunitatis concedi non posse, nisi de delictis & reis propius constet: pari eos lege & modo cum nostris in solvendis portoriis, tributis & vectigali-

bus

bus habendos: singulis hebdomadibus duos dies fastos dijudicandis ipsorum controversiis à supremo Senatu dictos esse: denique, nihil æquè cordi esse Societatis rectoribus, quam ut Lusitanorum, fide se & debita obedientia probantium, fortunæ, res, mercimonia, sub nova hac & externa Belgarum dominatione, porrò floreant vigeantque. Quo responso leni & moderato hoc effectum, ut æquius de nostrorum imperio senserint victi, locuti fuerint honestius, paruerint lubentius. Nec diu post in eandem ferè sententiam ad similia postulata responsum iis, qui in Paraibæ territorio res suæ nationis agebant. Multa alia decreta de decimis saccharorum & farinæ in præfecturis Pernambucensi, Itamaricæ & Paraibæ, etiam de piscationibus maritimis, ponderandis mercibus, fluminum & aquarum hîc illic trajectibus; ex quorum factâ publicanis venditione grandes collectæ pecuniæ, annuæ vel semestres. Fraudibus adhæc injuriisque mercantium obvium itum, revocatis mensuris ponderibusque ad formam & normam fori Amstelodamensis. Cumque omnia post religionem ponenda duceret, etiam illa, in quibus sui imperij decus conspici voluit; ab exactissimo ejus cultu remotos nequaquam oculos habuit, non ignarus, pro ejus imperij incremento & custodia excubare Numinis indulgentiam, in quo

Decreta varia de decimis, piscatione, ponderibus, &c.

MAVRITIVS, *quæ Religionẽ attinent, sedulò curat.*

Pieta-

Pietatis momenta omnia ſeria cura obſervantur. Nec obſtitere diſſidentium ſtudia, quo minus tenor illi ſuus obſervatioq; conſervaretur. Quamobrem prima ipſi cura fuit, ut ſacrorum noſtrorum adminiſtri per provincias conſtituerentur, qui cũ poſcendum aliquid à Deo eſſet, verba præirent; cum imbuendi vera relligione rudes, docerent; cum ſolvendæ Deo gratiæ, ſolverent pro univerſis; cum obſignandus piis divinus favor, porrigerent incurrentia in oculos ſacroſancta gratiæ ſigna. His additi, qui pueritiam formarent, & cæcutienti paganiſmo præferrent rudimenta fidei, & melioris doctrinæ ſcintillis diſcuterent profundæ ignorantiæ tenebras. Hoc ut fieret ordinatè & ſpe pij fruct⁹, aliter Paganos, aliter Iudæos, aliter Pontificios habendos cenſuit ipſe & Præcones publici. Paganis eximendos plurium Deorum ſuperſtitioſos cultus, & unius Numinis veneratione erigendas mentes. Iudæis eximendam inveteratam, de Legis Moſaicæ æterna obſervatione, opinionem, ut & de regni Hieroſolymitani reſtauratione: perſuadendam Jeſu Chriſti Filij Mariæ, tanquam promiſſi & nati dudum Meſſiæ, reverentiam & fidem. Pontificiis oſtendenda ſubnatorum in Eccleſia errorum tempora, adimendum de unius ſummi Præſulis in terris Auctoritate, eaque falli neſcia, ſenſum. Ita potentiæ Societatis benè atque

con-

constanter famulata est Comitis pietas, tam publicæ religionis assertione, quàm aliarum circumspecta toleratione.

Magna id temporis Tamaricæ insulæ laus erat & apud Brasiliani imperij in Belgio primores commendatio, ut jam de transferenda in illam Imperij sede multus sermo esset. Verum significavere illis Comes Senatoresque, incommodam fore illam translationem, inutilemque: lustratum à se locum insulæque omnia. vasta apparere cuncta & incondita, raros habitatores, domicilia vix ulla. hîc, ubi Reciffa est, frumentarias ædes, armamentaria, & mercium conditoria reperiri. illic magnis impensis exstruenda successe: Reciffæ sedem amæniorem, fertiliorem & munitiorem, facilem aditum maximis navigiis dare, portu commodissimo & laudata statione. Tamaricensem fluvium non nisi minoribus navibus subiri posse, solo circum sterili & inculto, portu vadoso & navium plurium naufragiis infami. Aëris salubritate aliisque naturæ beneficiis pares locos conferri: Esse illic aquarum dulcium copiam, sed & hìc per Nigritas è Biberibi fluvio semihoræ itinere apportari illas posse. quin & puteos hîc esse, qui per obsidionis tempora aquas ad potum sufficiant. Lignationes quoque dari, licet majore sumptu. Quare veteri se loco continuere & aulæ & Curiæ Brasilianæ Rectores.

Deliberationes de transferenda imperij sede in TAMARICAM.

Præfertur Reciffa Tamaricæ.

Excensio Liehtharti in præfecturam Insulanam, sive Capitaniam Ilheos.

Verum (ut bellica memorem) Lichthartus dux acerrimus & peritissimus, qui instructis navibus majoribus & Liburnicis littora Portus Sanctorum dudum legerat, ut prædam opperiretur, postquam ad Australem ejus oram, & Sinum Camamu reficiendæ rati se recepisset, hostiumque domiciliis, prædiis, agrisq; flammis vastavisset, ut Portus Sanctorum civi annonam subverteret, in præfecturam *Insularum*, ad urbem cognominem, appulit, passus tridui tempestatem. Et licet de adventu certiores essent incolæ, centum & quinquaginta militum manu excendit, inque hostem prælium parantem fortiter & intrepide ivit. Qui ad primum impetum in fugam acto, factaq; in obviam munitionem impressione, ea potitus post acre certamen fuit, cæso è suis centurione Normanno aliisque. Inde ad oppidum progressus, vacuum illud mercibus, supellectile & habitatoribus reppetit. ab excidio ejus, cum prodesse illa inops non posset, abstinuit, & sine aliquâ manubiarum gloriâ Bernambucum rediit, machinis solummodo ferreis è munitione ista in naves translatis. Sita erat urbecula in monte, qui in parte continentis prominentiore, peninsulæ simili, assurgebat, ædibus è lapide non inconcinnis, templis quatuor, æde Iesuitarum & Cœnobiis decora. Navem vectoriam, quæ oleum vinaq; è Portugallia advexerat, in ipso portu,

injectis

injectis flammis, nec suam esse passi sunt oppidani, nec nostram.

Per hæc tempora nunciatum Nassovio fuit, *Minam*, validissimam in Afrorum littoribus Arcem, Regis Hispaniarum præcipuum ibidem robur ac præsidium, à Belgis occupatam. quæ victoria gloriæ gratiæque multum Nassovio, Societati plurimũ commodi viriumque, ob mercantium inibi tutelam & securitatem, attulit. Quamobrem indicta per Præfecturas omnes publica gratiarum actione, Deo, præcipuo victoriæ autori, litatum: jussique mox locorum præfecti tormentorum & sclopetorum explosionibus, semel, iterum, tertiùm, gaudia sua testari. Hæc cum Comitis consilio & ductu suscepta sit expeditio, morari me in se vult paulisper, donec bellum hoc acre & breve recensuero. Arx ista in Æthiopum sitâ terris, vulgò Castellum S. Georgii, quinque ab Æquatore gradibus, Arctum versus, in ipso Guineæ littore, natura loci expugnatu difficilis habita fuit, utpote in rupe structa, è qua excisis muris & superimpositis saxis grandibus munitur. Quatuor propugnacula valida, duobus mare, duobus continentem adspicit; hinc maritimo, inde terra advenienti hosti terribilis. Ad latus Occidentale monticulus illi impendet, è quo tormẽtorum violentiæ patet, à sacello S. Jacobi nomen sortitus. ad montis pedem pagus est

Expeditio in MINAM Africæ arcem.

S. Georgii.

Ejus descriptio.

S. Iago.

in longũ excurrens, Nigritarum sedes. Quà Orientem respicit, Sinus est recipiendis navigiis commodus. Hac se Arce Lusitani defendunt adversus nostrates, alia arce, Nassoviâ nempe, tutos. Illorum mercatores centum & x x millia ducatorum quotannis Hispaniarum Regi pendebant, ea lege, ut solis sibi jus esset commercia iis tractibus exercendi. Anno, qui suprà millesimum & sexcentesimum vicesimus quintus fuit, vano illã molimine tentaverant Societatis rectores, quamvis numerosum satis militem exposuissent. quem palantem & supinè securum ac æstu fatiscentem tanta celeritate oppressit Nigritarum non magna manus, ut quos venire non senserant, videre se vix crederent. Commissa est atrox in nostros cædes potius, quàm pugna, nullo viriliter repugnante. In fugam acti duces militesque, pavore velut cælitus immisso, pecorum instar mactabantur, augente stragem trepidatione. Miseranda ubiq; facies erat & internecioni similis, tamq; vehemens Barbarorum nemini parcentium impressio, ut plures natandi imperiti fœdissimo interitu mari mergerentur, alij arma vecordi formidine abjicerent. nullo Æthiopum impetũ, quem illi pro virtute habent, sustinente. Cumq; precia victorum capitibus imposuissent Lusitani, arcis custodes, occupatis hac laniena & carnificina Nigritis, evasere brevi mora

Arx Nassovia.

Ante hac frustra à nostris tentata fuit Mina.

Cædes Belgarum.

non-

nonnulli. Tanta siquidem Belgarum militum consternatio erat, ut præsenti exitio quenquam subductum miraculo fuerit. cecidere quadringenti & quinquaginta, duces, gregarij, navales, omnes capite truncati & sine nomine corpora. Quamobrem dejectis desperatione & pudore nostratium animis, & Regulorum amicitiam simulantium, & irritis nominib⁹ concordiam jactantium, cognita perfidiâ, quæ propinquo summæ rei discrimine patebat, inglorij discessimus, edocti cautius hîc mercari & præliari. Ea clades negligentiâ præfectorum accepta; culpamq;, pro more belli, in alterum quisq; rejiciebat. Qua tempestate rerum in Brasilia potiebatur Mauritius; tractus Africani gubernator Belga, Nicolaus Yprensis, vir non prætereundus, per litteras Comiti exposuit, optimis occasionibus & certiore spe denuò Arcem tentari posse, modò auxiliares copiæ armaq; ad bellum hoc necessaria transmittantur. Comes, ocioso ob pluvios menses milite, hoste extrà limites nostros longiùs fugato, cum militarium se parte carere posse, sine Reipub. detrimento, judicaret; veritus quoq; ne otium, res disciplinæ militari inimicissima, corrumperet militem; ex Senatus Supremi consilio, Tribunum Iohan. Coinum amandat. qui navib⁹ novem, milite, armis, commeatu instructis, superato mari Æthiopico, Guineæ littora

Nicol. Yprensis Comiti scribit.

Dux expeditionis Iohannes Coinus Africam appellit An. CIↃIↃC XXXVII, mens. Jun. XXV.

felici navigatione appulit, postquam è littore Pernambucensi solvisset XXV mensis Junij anno CIↃ IↃCXXXVII. Nec mora, per litteras Nicolaum Yprensem Guineæ & Angolæ gubernatorem, Moreæ commorantem, certiorem de adventu suo fecit: *adesse se Mauritii Comitis, Brasiliensium Præfecti, totiusq; Senatus jussu, copiis centuriisque militaribus instructum, ut destinata peragat: postulare ab ipso, ut commoda exscensionis in hosticum loca commonstret, modumq;, quo conceptum facinus exequi considerate possit: de tormentorum vehiculis, quorum penuria laborabat, sibi prospiceret: Nigritas omni officiorum genere, luculentis promissis præmiisq; ad Societatem belli invitaret: Anglorum, si qui in littoribus starent, rationem haberet; caussas adventus alias prætenderet. deniq; sacro silentio, optimo tutissimoq; rerum gerendarum vinculo, rem omnem involveret, ne per loquaces aut infidos dispalescant cœpta: se in Albinæ & Achinæ stationibus aut Moreæ responsa exspectaturum.* Dum circa littora cum ratibus oberrat Coinus, responsi cupidus, scaphæ littorales Nigritarum octodecim se nostris applicuere, sciscitantium in merces Belgicas, quas elephantinis dentibus ipsis permutare erat animus. At cum sibi merces esse inficiarentur Belgæ, adducta in dubium amicitia fuit, cui ocyus fidem fecere, lapsu guttularum maris in oculos. quod & fecere Nigritæ, ritu juramenti Barbaris his familiari. Ad Abinæ & Achinæ stationes prove-

Abina &

ctis

tis Belgis, iterum Æthiopum lintres, sive Canoæ adnavigavere, mercandi cupidæ. Illi moras quærere & differre negotiationes in triduum aut quatriduum. At Æthiopes, advocata in consilium superstitione, à Tirello, tutelari suo Idolo, accepisse se ajebant, esse in procinctu naves grandiores, septem, quarum appulsu vilescerent nostratium merces. Comus non credulus illis, aliudque animo agitans, iterum ad Moreæ Gubernatorem litteras dedit, ejusdem fere sensus. Qui se ad stationem Commendensem littore rescripsit; ubi convenere, læti quod ex communi consilio decernere gerenda promptum esset. Milite in littus exposito ad promontorium Corsicum, prima cura Comiti aquationis fuit. inde semihoræ spatio progressus ad fluvium devenit & monticulũ planitiemque; gramine luxuriantem, locandis castris idoneam. Hîc refecti Dux milesque, duarum horarum spatio ad alterũ montem pervenere, Arci proximum. Nigritarum Reguli undique; novis cœptis turbati & futurorum incerti, pacem obtulere, quæ victâ Arce, rata esset, non victa, irrita: rebus in ancipiti positis & ipsos ancipites fore ac securos nullum, Hispanorum metu; parta securitate, victorem. Et tamen pactis ipsorum standum non esse, didiceramus recenti exemplo, ob insitam genti levitatem, quæ in Afris notata jam olim fuit à Romanis scri-

Achines fraudes.

Comitatio.

C. Corso.

Nigritarum Reguli pacẽ petunt.

Aciei nostra ordo. ptoribus, in Numidis, Pœnis, Iugurtha & Hannibale ducibus. Militum nostrorum octingenti erant, navalium quingenti. Omnes terno ordine ivére. Primo ibat centurio Gulielmus Latanus, secundo vigilum præfectus Iohannes Godlatius, tertio, qui triariorum erat, Tribunus Coinus. Jamq; propius ad Arcem accesserant nostri, intrà tormenti jactum, non longè à pago Æthiopib⁹ habitato, cum è sylvarum latebris Nigritarum mille agmen nostris circumfusum, tanto irruit impetu & clamore, ut internecionem moliri viderentur, cæsis quippe Belgarum plurib⁹, & resectis, ex gentis more, eorum, quos straverant; capitibus, non indubia mortis hostium signa circumtulêre. Et nisi ab exercitato & veterano milite robustũ hoc perstitisset agmen, etiam sequentes turbasset primorum calamitas. Laborantibus opem tulit Godlatius, Nigritis ad sclopetariorum funestas jaculationes imperterritis, & cedere nesciis. tantus quippe inconsultò irruentium furor fuit, ut corpora ad ictus aperta ipsis balistarum tubis proximi objecerint. Ea verò in occisos ferocia fuere, ut super ipsa se nostrorum cadavera mactari finerent, & intenti trucidandis Belgis, sua colla eidem periculo subdere, quàm à cruentis spoliis abstinere, maluerint. Cecidère è nostris Latanus centurio, cum vicecenturione, & signorum directorib⁹ tribus, gregarij ordinis

Coinus præliatur cum Æthiopibus.

dinis quadraginta circiter, missilibus icti. Nec diu post, ex eadem gente, in extrema obstinati magno & terribili clamore in Belgas novis animis irruêre, susque deque habitis balistariis; quorum glandib' fusi complures receptum aliis, miserandis suorum exemplis, suasêre, languescente post primam rabiem temeritate. neq; ex eo tempore parem ostentavere fiduciam. sed sub arcis mœnibus securitati suæ plus studuére, circumspectam potius timiditatem, quàm effrenem & inconsultam audaciam professi. Nec terrebantur ultrà Belgę Æthiopum tartareis vociferationib' & horrendis vultibus, ob panda labra, intermicante dentium candore, oculos flammeos, nares diductas & ira fumantes. utpote quibus inter Brasilienses jampridem assueverant. Spirat indomitum quid & efferum gentis ejus indoles, & inconditis, ut olim Germani, teste Cæsare, clamoribus prælia sua auspicantur. quod & usitatum Persis olim ac Macedonib', & Pœnis. omnia ferociter agunt & præproperè, ut cunctatio ipsis servis servilis, statim exequi regium barbaris quoq; videretur. Coinus invadendæ Arci intentus, viam sibi per frondatores aperuit, in gemino monte geminam. earum una in littus ibat, apportando bellico apparatu; altera in ipsa montis fastigia, qui Arci proximus. ubi locato milite & machinis, quatere illam & terrere custodes

Æthiopes clamoribus prælia ordiuntur

More Macedonum, Persarũ, Pœnorũ, Germanorum.

Arcem obsidet.

stodes

stodes cœpit. Hæc inter Æthiopes nostrarum partium è Commendo, (pagi nomen est) in pagum Minensem, qui Arci subest, movére, velitationibus commissi cum Minensium Æthiopibus. Sed mox retrogressi, abegére omne Minensium pecus, ad Belgas accessuri, nisi flumine interclusi fuissent. Quare, lecto per littoralia itinere, in mediterraneis consedére. intereà, disposito in monte mortario, glandes duæ in Arcem directæ, breviore lapsu fefellére jaculantem, obsessis in nos detonantibus. quorum machinis icti cecidére navarchus Hubertus & navalium unus. Tum è latebris suis & statione denuò prodiére Commendensium Æthiopum agmen, in Minensium pagum impetum facturi; sed tormentis repulsi abduxere suos. Coinus postquam arcem impetiisset crebrius, per tympanistam deditionem sollicitát in Solis occasum, monetque illá accelerarent, ne tempore exclusi omnium vitas præcipitarent, se absque mora extrema tentaturum. rescripsit Gubernator, non esse sibi fiduciam id audendi, inconsultis militiæ ducibus civibusque; poscere se ad deliberationes tridui temp⁹, nec ultrà. Tunc secundò dedi arcem petiit Coinus, & deliberationi finem dixit diem crastini, severè imperans, uti militem Æthiopasque suos in stationibus detineat, nec prodire ad faciendam vim sinat. se paria facturum. Ve-

Dedi postulat.

rùm

rum cum fugiente die clausisq; portis admittere tympanistam ea vespera nollet arcis præfectus, Coinus, milite omni in montem deducto, novis animis in obsessos ivit, explosis mortariis, quorum glandes emissæ frustra & innoxiæ fuere. Jussi quoque tubicines, quotquot aderant, insonare classicis suis auspicatũ & familiarem Fœderatis Belgis cantum, Guilielmi Arausionensium Principis laudibus dictum, quo segnis alias & remissior miles ad bellum acrius excitatur. Postero die perrexere tormentorum furores Arci graves esse, cum adessent, qui hesternas litteras dari postulavere, & difficiliorem fuisse Gubernatorem in admittendo tympanista, ob labentem vesperam, excusantes dixere. At Coinus vultu ad indignationem composito, discerptas litteras ajebat, nec integrum sibi denuò per litteras Gubernatoris pertinaciam experiri: mentem suam de deditione ipse exponeret & scripto significaret. Venere extemplò Delegati, quibuscum paciscendum. quo tempore Nigritæ Commendenses vim parantes Minensibus paganis, jussi sunt ab armis & facienda vi abstinere. Obsessi leges deditionis, quas conceperant ipsi, obtulere Coino, quibus rejectis, consensere in Coini formulam, datisque obsidibus tribus, Arcem cum milite subiere Walravius Malburchius centurio & annonæ procurator. Pacta, si militiæ honoratioris usum spectes, de- Deditur Arx.

G formia

An. CIƆ IƆ C XXXVII, August. XXIX. formia satis fuere, cum ferendæ longius obsidioni pares fuisse crederentur, ob fossas, quib9 arx cingitur geminas, altas pedes XXV, & mœniorum coronas. augebat obsidij laborem situs loci istiusmodi, qui levibus excubiis custodiri posset, neq; cuniculis ob petrosa adiri. Illa hæc fuisse comperi: omnes absque interpellatione, maleficio, injuria, incolumi vita & corpore exeunto: Educendi uxores liberosque, illæso muliebri & inermi sexu, facultas esto: Vestimenta sua quisque secum aportato, non auri, argentique vel rudis vel cusi quicquam: mercimonia, mancipiaque omnia, duodecim exceptis, quæ obsessis indulget victoris facilitas, hujus sunto: Vtensilia sacra, aliaque templorũ ornamenta, secum auferunto, præter aurea & argentea: Lusitani, Mulatæ, cum familia omni, comeatu quantum satis instructi, in insulam S. Thomæ navibus nostris transvehuntor: Transfugæ Hermanno venia esto: Hoc ipso die Gubernator milites que ex arce egrediuntor, claves omnemque apparatum bellicum mercesque reliquas victori ceduntọ: miles inglorius exito, absque vexillis, non accinctus gladio, non pilis in os insertis, non accensis funibus incendiariis, alioque adhibito castrensi & laudato ritu. His peractis ingressi arcem Coinus & Nicolaus Yprensis, ea ordinavere, quæ ad arcis tutelam securitatemque facerent. Æthio-

Conditiones.

pum,

pum, qui cum conjugibus liberisque è pago Minensi in arcē se receperant, reperti quingenti. qui dimissi omnes, exceptis mancipiis, quorum reliqua erant centum & quadraginta. Lusitanorum familias, cum impedimentis vasisq́; omnib⁹, templum habebat, quod ipsis pro azylo. Monti, unde in arcem potestas, imposita turris castrensis ad defensionem. impositurus validius majusque munimentum fuisset Comus, nisi sumptus veritus, hæc scire primum Fœderatos Dominos & Societatis administros placuisset. quare ichnographiam castri exstruendi ut & Arcis Minæ obsessæ victæque faciem tabulis exhibitam transmisit, & servandis, quæ vicerat, victualia postulavit. Repertæ in arce machinæ ex ære fusili triginta, nitrati pulveris pondo millia novem, majores pilæ ferreæ octingentæ, minorum vascula decem, lapideæ trecentæ, balistæ Hollandici moris ducentæ, enses Hispanici triginta sex, præter ligones, secures aliaque ejus generis, situ pleraque & rubigine fœda. Egressis præsidiariis & in Insulam S. Thomæ avectis, relictus ad Arcis custodiam fuit Malburchius cum militaribus centum & quadraginta. Ejus viri fortitudo ac vigilantia cum supra invidiam essent, sibi jure meritoque gubernacula poscebant. NEMPE celari illustrior militum virtus nequit, & cognita non amari. *Spolia.*

Atque his quidem sex dierum spatio con-

fectis, ea quæ ad Arcis defensionem spectabant, ritè ordinavit Coinus, æquè pulcrum esse judicans, Arces vincere & victas restaurare. Dein in Brasiliam victor rediit cum classe & copiis, incusso in Afrorum terris Æthiopibus terrore, & diffusa virium nostrarum & belli famâ per vasta & transmarina Barbarorum regna. licet non tam robore corporum, quàm animorum vigore & fiducia incrementa hæc acceperit Brasiliana res.

Mauritij laus. Majore itaque ex parte Mauritij prudentia in admiratione tacita reponatur & Belgarum aliis, hujus generis, hoc est belli transmarini exemplis, detur ad similem gloriam aditus. Plurimis siquidem & maximis aliorum Ducum laudibus victoriæ hujus celeritate & celebritate comparandum facinus fuit. quibus non erit ingratum, si militis hujus alacritas & victrix festinatio narrationis nostræ parti adhæserit.

Coinus victor excipitur. Coinum ob res ex honore publico præclarè gestas, occursu, gratulationibus, & machinarum explosionibus sui excepere. Nunc sub Avriaco Principe propræfect⁹ rei tormentariæ, Misnicam nobilitatem, unde natus, Africanis triumphis & Europeæ militiæ dignitate illustrat. Illud tuâ interest, scire, Lector, cum primùm coalesceret in unum corpus Societas Occidentalis, quæ anteà in plures mercatus & mercantium collegia distincta fuerat, in partem ejus pertracta fuisse, non solum commercia

illo-

illorum, qui ad insulam S. Dominici, Cubam, aliasque navigabant, sed & Africana, quæ per paucos ibidem non levi emolumento mercantes agitabantur, navium ferè viginti itione & reditione. Has haud procul littore in anchoris stantes exiguis navigiis Æthiopes adibant. aurum, ebur, ebenum, res preciosissimas, coralliis, ferramentis, speculis, forficib⁹, rebus vilissimis, sed gentis isti in deliciis, permutantes, Diomedis & Glauci exemplo. ideò quæ in his oris in Belgarum erant potestate, ad præfecturam quoque Mauritianam & Brasilianam Curiam tū temporis referebantur. At ille, cujus jam mentionem injeci, vetustissimus mercandi, mercium permutatione, mos fuit, & simplicissimus. Id Trojanis temporibus factitatum, cum exercitus Achivorum ære, ferro, bovinis tergoribus, bubus, ipsisque mancipiis vinum ex Lemno emptitaret. Pallas in Ithacam profecta, se venisse ait, ut æs Temesinum lucidiore ferro permutaret. Lycurgus Spartanorum Rex emi singula non pecunia, sed commutatione mercium sancivit. Etiam Britanni olim nummum refutabant: res dabant, & accipiebant: mutationibus necessaria potius, quàm preciis parabant. Fuit & hoc Barbaris aliis familiare; non tamen ob hoc barbaris. Quid, quod hunc mercandi morem naturæ magis & humanæ indigentiæ congruum Aristoteles pro-

Quo jure traductū à Mauritio bellum in Africā fuerit.

Iliad. 7.

Odyss. 1.

Iust. l. 3.

Solinus cap. 35.

Politic. lib. 1.

nunciet; præterquam quod, ubi is obtinet, minus serpant in Respublicas malorum à dissitis gentibus contagia, cum mercium rerumque difficilior sit transportatio, pecuniæ facilior. Quamobrem ad Belgas interiores, pugnante hic Cæsare, non sæpè mercatores commeabant, atque ea quæ effœminandos animos pertinent, importabant. Nec ad Nervios, illo teste, aditus mercatoribus erat. nihil vini reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium. inferri patiebantur; quod his rebus remitti virtutes existimarent. Nunc ad Belgas tum interiores tum mari proximos (feliciore an infeliciore ævo quis dixerit!) non solum creber mercantium aditus, sed mercandi studio in omnes se mundi plagas diffundere amant, sive res cum rebus permutandæ sint, sive redimendæ nummo, sive ipsum aurum aliis rebus permutandum. Itaque vanas hasce Plinij voces habent, exclamantis: *Vtinam posset è vita in totum abdicari aurum, sacra fames, ut celeberrimi autores dixere, proscissum conviciis ab optimis quibusque & ad perniciem vitæ repertum.* De Nigritis, quia sæpiùs se scribenti offerunt, hoc exposuisse conducet, populos esse ejus partis Africæ, quæ post Barbariam, Numidiam, Libyam, quarta est, & Nigritarum terra vocatur, nomine aut ab incolis, qui nigri sunt coloris, aut à flumine Nigro, qui mediam regionem permeat, & Nili instar

Ce Bello Gall. l. 1.

lib. 2.

Nat. hist. lib. 33. cap. 2.

Nigritarum descriptio.

stur agros vicinos fœcundat. A Septentrione Libya, à Meridie Oceano Æthiopico, ab Occidente Gualatæ, ab Oriente Goagæ regnis clauditur. Aër, ad Guineæ littora, nostratium corporibus noxius est, ob caloris intemperiem & pluvias, quæ putredinem gignunt & vermes. Nigredinem à Solis adustione esse, minus vero simile, cum promontorii Bonæ spei incolæ nigerrimi sint, Hispani Italique, pariter ab Æquatore distantes, candidi. Nec minus torret Sol ad Fretum Magellanicum, ubi candent, quam in Africæ extremis, ubi nigricant. Qui sub Presbytero Ioanne vivunt, subfusci sunt. in Ceilonio insula & Malabaricâ regione nigerrimi, pari tamen intervallo à mundi Linea semoti. Quid, quod per universam Americam, etiam ea loca, quæ Solis via includuntur, nusquam nigri reperiantur, præter paucos in loco *Quareca* dicto ut potius ad terræ & cæli aërisque occultas qualitates (ignorantiæ, proh dolor, humanæ asyla) aut hominum innatam & à parentibus acceptam temperiem, aut utrumque, referenda causa videatur. præsertim, eum mixtis inter se candidis Nigrisque nascantur subfusci, castigata candidiore colore nigredine, ob seminum confusionem. quales Mulatas vocant Hispani. Romani Hybridas vocassent, quasi imparibus editos parentibus & velut semiferos, è feris & mansuetis natos. quod sensu

Mulatto qui.

sensu Suetonius in Augusto Themesinum quendã Epicardum vocat Hybridam, quod ex patre Parthico & matre Romana natus esset. Gregoras Gasmulicum genus appellat. Meminere horum Populorum Plinius, Strabo, Stephanus. illi Nigritas, hic Negretas vocat, fluvium Negretam. Crescit hic, ut & Nilus, mense Iunio, totos dies quadraginta. quibus aquis mersa regio navigabilis est. Hinc pingui illuvie & cæno obducta, miro rerum proventu luxuriat. Claudiano Niger Gis & Gir vocatur in Paneg. Stiliconis, *Et Gir notißimus amnis Æthiopum*. & apud Sidonium Appollinarem forte legendum: *Indorum Ganges, Gothorum Phasis, Araxes Armenia, Gir Æthiopum, Tanaisque Getarum.* pro eo, quod nunc legitur, *Tagus Æthiopum*, qui in Hispania quærendus, non apud Æthiopas. Sermo his Nigritis varius, pro terrarum diversitate, & religio quoque diversa. Sunt in mediterraneis Christiani, Mahumetistæ, Gentiles. Maritimi idololatræ sunt. Alicubi Solem, Lunam, terram adorant. In hanc despuere ipsis piaculum. Cutem sibi ipsi conscindunt & posteà unguento colorato pingunt, ipsis bello, nobis deformi spectaculo. Inter prandendum potu abstinent. pransi bibunt aquam vel vinum è palmâ. Sunt qui superius labrum aperiunt, perque illud foramen & nares frustra eboris adigunt, hoc ipso, ut sibi videntur, pulchrè

Niger fl.

Mores nigritarum.

specta-

spectabiles. Quidam etiam, pertuso inferiore labro, linguam tanquam per os alterũ exsertant. alij ex ipso interstitio narium ebur aut conchas gestunt. Oculum alterum rubro, alterum cæruleo colore tingunt. Fœminæ opulentiores ingentes annulos ex ferro, ære rubro, aut stanno cruribus nectunt. postremùm in putida & sordida barbarie mirificè sibi placent. Magno Hispanorũ & Lusitanorum quæstu transvehi ex his oris solent in Brasiliam & Occidentalem Indiam. in illam, elaborando potissimum sacchara. in hanc effodiendis metallis. laborum tolerantissimi parvo victitant, & in naturæ inclementiã & miseram servitutem nata mancipia magno ære pensantur.

Dum hæc in Africa geruntur, Comes Banjola duobus circiter militum millibus, ad Seregippam Regiam, bellum trahens verius, quam inferens, modicis agminibus immissis, terras agrosq; nostros & molendina infestabat, urendo, vastando, rapiendo. qua de causa consilium cœpit Comes, depellendi ista statione Comitem Hispanum. Sed cùm gravi corporis morbo attineretur, viribus febris continuæ trimestri pertinacia fractis, Tribuno Schuppio, viro militia acri & provido, hanc rem demandavit, & evocatis, quæ ad ripam fluminis Francisci, Alagoas, promontorium Augustini, in ipsa Reciffa & Moribeca, feriabantur cohortib', in hostem

Comes Banjola ad Seregippã del Rey grassatur.

Expeditio in Seregippam Regiam duce Tribuno Schuppio, Comite Nassovio

febre attento. movere imperavit. additus illi belli Comes & arcanorum particeps Ioannes Giselinus, Secretioris & Supremi Concilij Senator. Iamque in armis erant militum bis mille & trecenti; Brasilianorum, quos è pagis suis exciverat Comes, quadringenti, & nauticorum ducenti & quinquaginta. quibus ad bellum necessaria egregia sedulitate paraverat Giselinus. Lichthartius navium marisq; propræfect⁹ jussus fuit cum classe circa Sanctorum Sinum oberrare, ut hostem à mediterraneis avocaret. qui suspicat⁹ hæc cœptare Mauritium, ut viam ipsi receptumque ad suos à tergo intercluderet, ubi Nassovium militem flumen trajicere accepit & adventare propi⁹, reduxit exercitum in Turrim Garciæ de Avila. qui locus quatuordecim ab urbe S. Salvatoris miliaribus versus Boream recedit. tantáq; celeritate rapuit militem, ut nec noctu nec interdiu quietem daret. *Torre Garcia d' Avila.* Inaudiverat, jam adesse Belgicas copias & supra Seregippam viginti miliaribus in Australia penetrasse. Schuppius moto pristinis sedibus Banjola, oppidulum ipsum Seregippam, molas hostium, arborumque fructiferarum ordines, funditus everrit, & facta vastitate, militem incredibili velocitate ad ripam Francisci revocavit. *Seregippam deserit Banjola.* Hic ex Comitis præscripto, positis ad Australem fluminis oram castris, substitit aliquandiu, ut abactis armentis, famis certissimæ incommodis ho-

stem

stem premeret, quod & factum à nostris militari consuetudine non segniter. pecorum nacti millia tria, in sua quisque præsidia recessit. Quàm hæc regio armentis abundet, ex eo colligere est, quod moranti hic Banjolæ mactata fuerint quina millia, abducta in futuros militum usus octona millia. nobis terna millia mactata, præter illa, quæ in ulteriorem ripam transmissa fuere.

Seregippa armentis abundat.

Sub idem tempus, quo Nassovius famam & terrorem belli Afris intulit, perlata ad Comitem fuere nuntia, de expugnata per FREDERICVM HENRICVM Arausiorum Principem, in Belgio Breda, validissima Brabantiæ urbæ, quæ ipsa, ante duodecim annos nobis erepta, cesserat Hispaniarum Regi, victore Ambrosio Spinola Marchione & Severini Principe. Erant huic urbi propugnacula quindecim, colles præcelsi jaculandis ex alto pilis duo: humiliores munitiunculę ad mœniorum pedem tres: seps spinea: fossæ passuum alibi septuaginta, alibi centum & viginti. fossis injecta munimenta quatuordecim: ad hæc lorica altitudine pedum quinque: cui interpositæ munitiones cornutæ quinque & his objectæ aliæ semilunares, fossa altera & extra hanc lorica externarum munitionum velut cingulum. Denique Arx mœnibus, aggeribus, pontibus, armamentario, gemino aquarum circumductu, munita, tormentis in omnes accessus dispo-

Nuntium devicta in Belgio per Auriac. Breda. An. CIↃ IↃ C XXXVII.

Ejus descriptio.

Modus vincendi alius quàm fuerat Spinolæ.

dispositis terribilis. Modus vincendi diversus planè fuit ab eo, quo vicerat Marchio Spinola. Hic fame illam expugnavit, quia armis vinci posse desperabat. Auriacus valido Marte eam aggressus, vim supremam adhibuit, moræ impatiens. Spinolæ motus maximarum fuere impensarum, pauciorum funerum. Auriaci plurium funerum, minorum impensarum. ut alterius cruenta, alterius incruenta victoria fuerit. Auriacus festinandum rebatur, armato hoste, & ob menses æstivos, aptos invadendis nostrorum finibus. Spinola à mora minus sibi metuebat, ob brumam, minus aptam inferendo bello. Illius obsidionem difficilem fecit obsessorum acerrimè pugnantium fortitudo. Hujus comportandi è longinquo commeatus necessitas. alter, ut tutam redderet obsidionem, auxiliares è Germania Cæsaris cohortes advocavit. alter solito milite contentus, minore motu vicit. Quod si sumptuum spectes magnitudinem, plus Regi suo nocuit Italus, quàm profuit. Nos utilius bellum gessimus, recepta urbe minore impendio, sed ad Reipub. securitatem perutili. Illud mirari habuit Europæus orbis, Cardinalem Infantem, tum regiarum provinciarum Præsidem, nova imperii famâ fulgidum, instructo quem habebat exercitu, nondum perfecta castrorum circumvallatione, accessisse ad ea, spectavisse coram, au-

sum

sum nihil. cum nostros continuis insultibus fatigando trahere obsidionem in promptu esset. Quin ingentem Bredæ jacturam Venloâ & Ruræmundâ min' firmis oppidis pensatam. Nec hoc leve, toto obsidionis tempore, nō potuisse per hostem intercipi commeatus, tantaque celeritate cinctam aggeribus fuisse urbem, ut adventanti post paucissimos dies hosti, impervia viribus judicarentur castra. Denique, septem, ex quo admoverat militem Auriacus, hebdomadibus expugnatam urbem, inter Europæas munitissimam, quam vix undecimo mense vicerat Spinola. Estque hæc illa urbs, quam olim Illustris. Princeps Mauritius, bellorum suorum tyrocinio, occultato cespite ceperat. Tunc dormienti urbi illata fuére signa; nunc vigili. tunc arida glebâ vicimus; nunc viridi. tunc totam cepimus impetu; nunc mora & passibus. Non deerat tunc Ithaci alicujus aut Sinonis fallax audacia. nec nunc Achilles, qui robore expugnaret. Tunc temporis equi Trojani officio fungebatur vectoria navis. nunc, fraudum nescii, ostendimus, Nassovios utroque modo vincere posse. Momentum victoriæ hujus ex commodis æstimabatur. Nam dum hostium erat, Hollandiæ, Gelriæ, Zelandiæ prædatrix incubuit, ut nec Vahali, nec Mosæ nec Scaldis æstuariis tutæ fuerint navigationes. Vna Sylvam Ducis inter & Bergas ad
Zomam

Zomam posita, sociarum urbium aditus dirimebat, & civitatibus arcibusque vicinis grandis præsidii necessitatem imponebat. Audivere hæc in alio orbe, sub aliis sideribus, Barbari, iisdem auspiciis & armis vinci Bredam, quibus victam senserant Olindam, Salvatoris urbem, Portum Calvum, aliasque arces cis Æquinoctia formidabiles. ut hîc applaudentibus communi felicitati Belgis, illic gloriæ nostræ ignotis linguis faverint Brasilienses. Nassovius solennem Victoriæ diem nuncupavit, quo Numinis benignitati gratiæ redderentur. ne rerum nostrarum sensum eximere absentium animis videretur aut locorum intercapedo, aut subnascens in Novo orbe Belgarum fama. Simul imputati Deo bellorum Occidentalium prosperrimi successus, & nuper Banjolæ victoria.

Solennem diem victoriæ Bredanæ nuncupat Comes, ut & suis triūphis.

Interea temporis, qui Siaram incolebant Brasiliani, pacem petivere, & auxilia sua adversus Lusitanos obtulere, rogantes Comitem, uti Castrum ibidem à Portugallis insessum suæ faceret potestatis; gentemque suam ab ipsorum injuriis & dominatu vindicaret. parva manu hoc confici posse, sumptuumque bellicorum solatia ex mercibus, ambaro, gossypio, crystallo, gemmis, lignis, salinis, aliisque, quæ regio ista suppeditat, haberi posse. In rei suamq; fidem obsides reliquere filios duos, è suæ gentis primorib⁹.

Incolæ Siarenses pacem petunt & auxilia adversus Lusitanos implorãt, sua offerunt.

Decre-

Decreta expeditio, paratæ naves, arma, annona, miles, duce cœpti Georgio Garstmanno, viro, militarium rerum prudentia, adversus inopina belli firmo. Quanquam enim longius à finibus nostris remota esset dicta arx, à Pernambuco multis miliaribus semota & Boream versus; visum tamen Comiti militem Liburnicis aliquot eò transvehi, tum ut hostem ulterius à confiniis arceret, tum ut Brasiliensium plures in hostili solo Societati conciliaret. expedire id videbatur, ob diuturna in Portugallos odia, & quia obsequiis erga nos essent facillimi, & loca omnia hostium viresq; perspecta haberent. Etenim NON LEVES rerum successus ab offensis sperati semper. latentibus apud partes, sub fidei & amicitiæ specie, iis, qui nocere suis possunt; nec coalescente unquam solida fide inter offensos & offendentes. Garstmannus in Siaram delatus, Regulum Brasilianorum Algodojum de adventu suo certiorem fecit, & exposito milite ac per littoralia ducto, indigenas in occursu habuit, candidis vexillis pacem præferentes. Cum Regulo locutus, suppetiisque animosior, (ducentos quippe in subsidium è suis adduxerat,) castrum, ex aggestis solumodo saxis, non ferruminatis, structum, impetiit & tenuit. hoste se machinarum explosionibus & minorum balistarum modicè tuente, paucis cæsis, pluribus captis. inter quos fuere mi-

Expeditio in Siaram duce Garstmãno.

Occurrit Siarenses.

Garstmãnus castrum expugnat.

litiæ

litiæ gradu conspectiores. tormenta tria & nonnulla belli instrumenta victoriæ lucra fuere. Siara hæc inter Brasiliæ Septentrionalis Præfecturas est, non nisi decem aut duodecim miliarium ambitu, paucorũ incolarum, qui arcem ipsam tenebant. portum habet majorib⁹ navigiis minus idoneum. nullo insigni flumine irrigatur. solum ad radicem montis, cui imposita Arx, amniculus labitur è continente. propè arcem, Præfecti Lusitanici Domus est, quam sparsis aliquot domiciliis cingunt Lusitani incolæ. nihil hic adversus hostiles insultus validi. sacchari cannas fert, sed molis nullis illud exequitur. Barbaris circum cum Portugallis discordiæ & lites perpetuæ. Qui hæc loca adierunt An. cIɔ Iɔ c ix, perhibent, hic visos homines vasto corpore, deformi vultu, prolixo capillitio, auriculis perforatis, & in humeros penè pendulis, cutim nigro colore tinctos, præterquam ab oculis ad os. quibusdam labrum inferius, aliis & nares fuisse pertusas, quibus lapillos & ossicula ad ornatum indiderant.

Siara descriptio.

Quales olim Indigenæ.

Reversus Pernambucum dux Garstmannus unam ex Liburnicis desideravit, quæ an naufragio an alio casu perierit, incertum. Hæc alibi gesta Comiti & Societati gloriosa fuere. Pernambuci rerum civilium cura publicaq; mercantium cōmoda Rectores occupabant. destinatæ in Curiæ ædificationē

Domestica

pecu-

pecuniæ. Reperta in montium fodinis metalla in Belgium transmissa fuere, ut instituto per rerum metallicarum peritos rigidiore examine, de probitate & valore constaret. Præmia constituta iis, qui Nigritas bello captos adducerent, in virorum singulos regales viginti, feminarum, sex. Pecorum hostilium abactorib⁹ decimæ indultæ. Qui vectigalium & portoriorum exactoribus fraudem parabant, nec merces ex vero fatebantur, aut silentio subducebant, acri decreto coërciti, indicta in diurnas fraudationes mulctâ, in nocturnas graviore, & si officiales essent, capitis diminutione. Adversus prædones & incendiarios, passim terris nostris ab hoste immissos, visum fuit per territoria distribui militum agmina, suis ducibus distincta. adhibitis quoq; ad hanc rem Lusitanis & Brasilianis. qui dato ad motus hostiles signo, machinæ majoris explosione, ilicet armati adessent, vim arcerent, inferentes caperent. Cumq; rei frumentariæ inopia laboraretur, edicto cautum, ut quotquot Nigritarum opera uterentur, plantandis annuatim Mandiocæ radicibus adstringerentur, solita anni tempestivitate, Januario & Augusto mensibus. Ne vero causarum forensium summis judicib⁹ cresceret in immensum labor, vetitæ appellationes minoris momenti. Homicidis, humani generis hostib⁹, scriptæ leges & pœnæ, quales ratio jusq; divinum

POLITICA.
De captis.
De vectigalium fraudatoribus.
De prædonibus.
De re frumentaria.
De appellationibus
De homicidis.

H   num

Ecclesiastica.

Rescripta ad Ecclesiastarum postulata.

num pariter & gentium scripsit semper. Etenim cum virtutibus certari oporteret inter gentes, certabatur sceleribꝰ, quosq; optimos esse oportebat, reperiebantur pessimi. Rebus sacris præfecti concionatores, sua gravamina (id rebus nomen) per Classes, hoc est ordines & cœtus, collecta, Senatoribꝰ Olindæ exhibuere. qui pietatis causam nō segniter agendā rati, præsertim inter barbaros & rigidioris disciplinæ ignaros, inter æmulos quoque religionis zelo populos Pontificios ac Judæos, providè ad singula responderūt, in hunc modū: In incestuosos, flagitii convictos, severè animadversum iri: vacationem à servili opere mancipiis concedi die Christianis sacro: prohibituros se, nè Paraybæ rectores publicos Pontificiorum processus & ad pompā deambulationes, per compita institui sinant, sed templis & templorū peristyliis claudant: novorum absq; Senatꝰ permissu templorum ædificationibus iisdem interdici: ut & nuptiarum sive matrimoniorum per presbyterum conciliationibus, non præmissis publicis, ex more nostro, denunciationibus: etiam obeundis sacris apud reos, judicium voce damnatos: templum sibi seligant Olindæ, religionis Reformatæ exercitiis: Judæis sua sacra, suos ritus permitti intra privatos parietes, prohiberi cultū publicum: operam se daturos, uti illicitæ Nigritarū voluptates & fornicandi mœchandique

dique libido, ruentis fortunæ comes noviſſima, frenentur: deniq; velle ſe, ut in poſterum novarum molarum domini, quoties auſpicari iſtos labores cum bono Deo volent, divinam benedictionem non ex ore Sacerdotis Pontificii, ſed Reformati doctoris requirant. NEMPE, ad ſtabiliendam potentiam religionis quoq; præjudiciis juvamur, & quam quiſque elegit, idoneum arripit inſtrumentum, quærendæ ſecuritatis, nō hominum ſolummodo ſaluti, ſed & dominationi. Nec minus curata ſedulo mercimonia, ſaccharorum emptiones, & lignorum ejus ſoli, ſeu hoſti erepta, ſeu empta precio, ſeu è ſilvis noſtris exciſa forent; ut & Nigritarum venundationes crebræ, auri Americani in patrias terras tranſvectatio, navium è Belgio advenientium merces, aut mari quaſſatarum refectiones, aut abeuntium futura onera & neceſſitates variæ; militantium indigenarum ſtipendia, præmia, vict⁹ demenſa, navium ſubvehendis armis, & commeatu in omnes Braſiliæ tract⁹, modo hos, modo illos, perpetuæ miſſitationes, itiones & reditiones, Magiſtratuum per præfecturas omnes vel deſignationes vel abſente Comite electiones, Eccleſiaſtarum rogationes; pauperum, pupillorum, ægrorum ſolatia, civium per ſingulas civitates deſcriptiones, & quæ alia innumera terra mariq; in præſentem Reipub. ſtatum confici ſecundum præ-

ſcriptum à Societate ordinem, oportebat; harum, inquam, rerum aſſidua materies & agitatio Senatum politicum diſtringebat.

Comitis in Parayba & Fluminis Grandis præfecturas profectio. An. CIϽ IϽ C XXXVIII

Comes à longiore morbo ſibi militiæq; redditus, & adverſus regionis, alias ſaluberrimæ, incommoda firmatus, corpore in externi & tranſmarini aëris proprietates jam conſentiente, in Paraybæ & Fluvii Grandis præfecturas, longo eoq; terreſtri itinere profectus fuit, ordinaturus provincias, urbes, pagos; caſtris à munimentis, milite, armis, commeatu proſpecturus. Sed quoniam in has provincias tranſitum facimus, earum indolem ſitumque & proventus neſciri nefas, cum bellis noſtratium & mercatui uberem materiam ſuppeditaverint.

Parayba deſcriptio.

Parayba inter quatuor Præfecturas Boreales eſt, nomen ſortita à flumine cognomine, qui illam, ut & alius Mongoapa, irrigat. Tamaricenſem coloniam proximè excipit. Olim Galli tenuere. his pulſis Luſitani. poſtremum Belgæ. Pagos non alios, quam Ingeniorum ſive Molarum ſedes habet. quæ ob frequentiam operariorũ pro pagis ſunt.

Flumina.

In ripa fluminis, ad latus meridionale, oppidulum eſt, Philippæa, à Philippo Rege ſic dicta. nunc mutatis partib9, Fredericopolis aut Frederica, à Frederico Arauſionenſi Principe.

Philippæa, nunc Frederica.

Proxima fluminis plana ſunt, remotiora montib9 vallibuſq; interjectis ad omnem amœnitatem conſpicua. illa ſacchari cannas ferunt,

Proventus.

hæc

hæc mandiocam. sacchara exteris in delitiis sunt. mandioca indigenis alimentum. è radicibus ejus in pulverem redactis, farinam conficiunt, quæ pro farre ipsis & pane est. agros eam ferentes, *Rossas* vocant Lusitani, agricolas *laboratores* & cultores *Rossarum*. Verùm uti farina hac victitant, qui tenuioris sunt fortunæ, ita opulentiores tritico, quod vel è Lusitania, vel aliunde adportari solet. Fruct' alios quoq; subministrat, milium, sive segetem Turcicam, Patates, Ananazes, Cocos, melones, pepones, mala aurantia & citria, Bananas, Pacovas, Marconias, Cucumeres, vel in hominum, vel aliorum animalium usum. Silvestria sunt Cajusia pyra, succi plena & innoxia, quæ mediis calorib' avidè manducantur. Ceterum in imo pyro faba quædam extuberat, cortice amarissimo, prædulci medulla, si torreatur. Pyro refrigerandi vis est. faba calefacit Verum ex omni fructuum genere palma tribuitur iis, quos Ananazes appellant. Planta est humilis, cuj' è ramis pinea nucamenta dependent præmollia: hæc suo tempore in frustra dissecta, gratissimo simul odore ac sapore nō recenti duntaxat edulio sunt, verum etiam in longum tempus adservantur è saccharo. Adhæc videre est complures arbores fructiferas, quas percensere nimis longum sit, pisces que & aves coloris eximii & quadrupedum species plurimas, sed fermè silvestres,

Saccharum.

Mandioca

Fructus alij.

Cajous.

Ananazes.

Animalia

partim notas nobis, partim ignotas. in quibus utiq; apparet, quàm miris modis ac variis divina sapientia se explicet per vasta terrarum spatia. Psittacorum insignis varietas, quibus pluma discolor ornamentum, at apta voces humanas reddere lingua precium confert. tanta horum hîc frequentia, ut glomerato volatu, velut nubis atræ obtentu, diem obscurent. Incolarum alii libertate sua gaudent, ut Lusitani, Belgæ & Europæorum quilibet, etiam Brasilienses indigenæ: alii servitutem serviunt, iique vel Brasiliani vel Nigritæ ex Angolensi regno, vel Capite Viridi, precio empti & huc transvecti. Vicis habitant, non in nostrorum morem connexis & cohærentibus ædificiis, sed discretis, sive incendiorum metu, ne serpant, sive imperitiâ ædificandi. Cœmenti apud illos & tegularum usus, non ferri. Domum fabricaturi primũ stylos & sublicia erigunt. hos tabulato insternunt, supra quod tectum attollunt, vel ex tegulis vel ex foliorum Cociorum tegmine. Hic vivitur. ima pro conditoriis habent. latera virgis ligneis claudunt, quas calce ferruminant, citra speciem aut delectationem. Ipsa civitas ædificiis nonnullis è lapide nitet, quibus anguli & fenestrarum margines è candido marmore surgunt, reliqua parietum informi lapide constant. Corpora minus procera Europæis, nec ad labores firma. Pagis habitant

Incolarũ sors.

Pagi hic

Paray-

Paraybenses septem, quorũ principalis *Pinda-Vna*. qui incolas mille quingentos numerat, cum reliqui vix trecentos. Singuli domiciliis quinque aut sex oblongis constant, quæ ostiolis exiguis multisq; distinguunt, quib⁹ subitur & exitur. nudi incedunt, nisi quod viris amiculum partes masculas tegat. feminis indusia è lino velamen sunt. Vxoribus suis jungi amant, non sine zelotypiâ; circa prolis curam negligentiores, disciplinæ seriæq; institutionis nescii. quæ res servitute eos naturali, ad erecta omnia inhabiles, alligat. atrocibus odiis in Lusitanos feruntur, & hi in illos, ut perfidiæ, ingrati animi, levitatis reos. Merces, quas exterorum mercaturæ exhibent, sunt sacchara, ligna tinctoria, tabacum, boum exuviæ, gossypium, aliaque. Molas sacchareas habet octodecim, quarum alias aquæ, alias boves versant. Eæ juxta Paraybæ ripam Australem & Borealem suo ordine visuntur. At mota mihi sacchari dulcedine salivâ, nõ alienum fuerit, eodem succo adspergere narrationis hujus paginas, & veterum sacchara cum novis conferre. Quæ enim bellorum vocibus subinde horret oratio, mansuescet, mixta haecterum & verborum suavitate. Et mirum sanè, tam miti alimento non desævire barbariem, & durare morum asperitatem ferociamq;, pastis hoc nectare & ambrosia. Sacchari meminere, Plinius, Dioscorides, Ga-

Septem. *Pinda-Vna.* *Merces.* *Mola XVIII.* *De Saccharo discursus.*

lenus, Hesychius. Verum, num Veterum illud idem sit cum hoc nostri ævi, disceptant Botanici. Qui aliud esse contendunt, veterum in ipsis cannis & arundine concretum fuisse ajunt, nostrum liquidum exprimi, deinde igne densari: Veterum dentibus, salis modo, fragile & friabile Dioscoridi dici. nostrum statim liquescere & in succum mutari lentum & minimè fragilem. Veterum stomacho, intestinis, hepati amicum exstitisse, nostrum inimicum. Illud sitim sedavisse, hodiernum excitare. Nec tamen facile hi expediverint, quis sit ille succus à saccharo diversus, qui in India & Arabia in arundine reperitur, *Dulcia cui nequeant succo contendere mella*, ut habet versus Varronis, & de quo Lucanus; *Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos.* nihil enim vetat, liquorem saccharеum aqua dilutum bibi. Sed hæc litteratorum examini pateant, & priscorum verborum interpretibus. Arundo saccharifera ad arboris altitudinem non assurgit, sed milii & aliarum arundinum, calamis se erigens septenûm aut octonûm pedum, pollicis crassitie. fungosa, succulenta, dulcis albæq; medullæ plena. folia illi duos cubitos longa, flos comosus, radix suavis minusque lignea, quæ germina protrudit in novæ messis spem. gaudet humenti solo, aëre calidiore, & aura tepidiore. Harum arundinum feracissima est India Occidentalis, licet & Orien-

Apud Isidor. l. 17. cap. 7.

fol.121.

Orientalis ferat. liquor illis à lautitia & usu laudabilis. Usum officinæ agnoscunt & culinæ, sani & ægri, cũ & alimenti vicem præstet & medicamenti. alterum est cibi nostratis, post butyrum, delinimentum, & gulæ in tragematis & bellariis placens irritamentum. Ejus elaborandi ratio, veterib⁹ ignota, hæc est. Evulsæ arundines mundatæque à frondibus, in taleolas palmi longitudine inciduntur, sic incisis prælo extunditur liquor, qui aheno exceptus & aqua dilutus statis horis coquitur, despumatusq; ac evaporante humore aqueo, fictilibus vasis, quæ metæ aut pyramidis formam referunt, infusus, instar salis concrescit. cuspis his fictilibus, primò per dies aliquot clausa, humorem concretum servat, mox adaperta sordidiori crassamento viam facit purgando saccharo. Dein lutum figulinum super metæ latiorem rotundamq; basin effunditur, cujus repetita aliquoties superfusione & fortius expelli creduntur excrementa, & magis albescere saccharum. Hic primus illi labor. At puriori & magis defecato studetur novis operis coctionibusq;. Sacchato namq; impuriori lixivium calce viva maceratũ affundunt, ut & albumina ovorum, continuaque agitatione spumantem humorem mellea & sordida pinguedine despumant. intereà ferventis sacchari ebullitiones superessusionem minantes, injecto butyro castigant. *Sacchari elaborãdi ratio.*

 rum

tum coctum liquorem, lixivio nondum absumpto, transmittunt per cilicium aut stamen, colligendis, siquæ supersunt, quisquiliis, rursusque, donec absumptum fuerit lixivium, effervescere sinunt. Inde infundibulis, ut ante, eundem, velut renatum, accipiunt, dilutiore argilla basim vasorum opplent, qua in crustam arescente, nova aliquot vicibus affunditur, iisdem, quibus factum antè, consiliis, elabente iterum crassiore & feculentiore syrupo. Dividitur saccharũ in molle & Concretum. Hoc ipsum à figurâ in Pyramidale, Miscellaneum, Cantium & Penidium. Pyramidale in Maderense, Canarium, Finale, Melissium & Thomæum distinguitur. Maderensi & Canario insulæ suæ nomina fecerunt. Finale sic dictum, quod finem consecutum sit, hoc est candoris & puritatis apicem. Melissium à Meli Indiæ Occidentalis insula, Thomæum ab insula S. Thomæ appellationem sortitur. Hoc ignobile est & coloris subrufi, ideoque ejus usus potissimum in conficiendis serapiis, conservis, antidotis, clysteribus. Miscellaneum illud vocant, quod ex fragmentis aliorum collectum cistis advehitur. Cantium saccharum id nominis habet à Græcis Barbaris, quod angulosum sit & fractum in particulas angulares dissiliat. tale enim Græci recentiores κάντον vocant. Illud à candore sic dici, quasi Candidum, vel à Candia

Sacchari forma varia.

dia Insula, ab imperitorum & vulgi errore est. nec enim omne saccharum Cantum album; nec quod album, id omne candidum. aliud quippe Crystallinum est, crystallo simile, quod ex Finali saccharo fit: aliud subrussum, quod nunquam clarescit & ex Thomæo conficitur, caussæ suæ non dissimile. Penidium fit ex pyramidali vel Thomæo, etiam ex miscellaneo. commendatur candidissimum, rarissimũ, & temperatè calidum.

Invasere hanc Præfecturam & expugnatis arcibus Societati addidere duces, Schuppius, Artisolkius, Hindersonius aliiq;, Anno millesimo sexcentesimo tricesimo quarto. *Paraibam nostri vicere Anno CIↃ IↃ C XXXIV.* Illi proxima Boream versus est Colonia *Fluminis Grandis*, quæ nomen quoque suum fluvio illustri debet, cujus penitiora amœnissima, aditus verò ob vada & minus profundum mare, difficillim⁹. Barbari *Potengi* vocant. Navigatus fuit Gallis, qui, fœdere cum indigenis juncti, hic sedem fixerant. *Præfectura fluminis Grandis descriptio.* Gallos Lusitani pepulere per Felicianum Cecam Paraybæ præfectum, subactis quoque, præliis aliquot, Barbaris. Cessit regio nostratibus, capta arce, Anno millesimo sexcentesimo tricesimo tertio, duce expeditionis Matthia Ceulio, pugnantibus fortiter quà terra, quà mari, laudatissimis belli ducibus, Byma, Cloppenburgio, Vriesio, Lichthartio, Garstmanno, Mansfeldioque. Et licet natura loci, ob vicinum quo pulia-

tur mare, munitionibusq; invicta illa crederetur, armis Belgarum se vinci passa, nihil fortitudini impenetrabile esse, suo exemplo fidem fecit. In rupe posita ipsi flumini incubat, lapideo muro & præalto cincta, machinisq; bellicis in omnem vim instructa, ut & adiri difficulter & modico præsidio defendi possit. Anteà, cum Regis esset partium, ab augustis trium Regum vocibus nuncupata, adscito Ceulii nomine, in potestatem simul & appellationem Belgici Senatoris transiit. utiq; mutatis imperii rectoribus, parum fuit mutare rerum vocabula. Commorantem ad fluminis Grandis ripam Nassovium, legati adiere, à Tapuiarum Rege missi, cum munerib⁹, arcubus, sagittis, struthionum pulcherrimis plumis, quibus ad bellum ituri insigniuntur. quæ pacis & ineundæ concordiæ blandimenta ac benevolentiæ pignora, decenti comitate accepit, & dignè magnificeq; habitis legatis. conjunctaque amicitiâ, munera rependit, vestes lineas, indusia, cultros, tintinnabula, vitra, corallia, hamos, clavos, ignotam ipsis aut raram saltem supellectilem. qua supra modum gavisi discessere, polliciti, se Regi suo persuasuros, uti Comitem ipsum accedat & salutatum veniat. In Paraybæ territorio Arcem *Cabo Dello*, Catharinam, collapsam restaurari jussit, & fossa profundiore ac latiore & lorica insuper muniri. Eam, mutato

Arx Ceuliana.

Legati Tapuiarum Comitem adeunt.

Munuscula sua offerunt.

Castella restaurat.

cum

cum imperio nomine, Margaretam Nassovius, à sororis nomine, vocavit. Aliam arcem Borealem S. Antonio sacram, pro derelicta habuit, ob impensas grandes, relicta solummodo ad tutelam loci castrensi turre. Munitiunculam *Restingam*, palis sudibusq; à milite cingi imperavit; nec nõ oppidi Paraybæ cœnobium aggere, adversus hostium subitos insultus. demandata hæc cura Eliæ Harckmanno Paraybæ Præfecto, viro supra virtutes plurimas & ingenij, quod acre illi fuit & à Belgicæ poësios studiis erectũ, egregias dotes, vario navigationum discrimine & rerũ maris usu subacto, fidei in dominos suos prorsus inviolatæ & laboris indefessi.

Eliæ Harckmanni laus.

Intercurrente tempore non defuere fortunæ bellicæ, quà terra quà mari, sui casus. commissus navali pugna cum Hispanorum aliquot navibus Navarchus Scapius, mari plurimum pollens, inter Sanctorum portum & turrim Garciæ d' Avila ferociter dimicavit. unam, quia prævalida erat & milite machinisque munitissima, missam facere coactus, aliam in littora & vada protrusit, tertiam victoriæ spolium habuit. Ipse accepto vulnere sibi deformis, patriæ utilis ac gloriosus apparuit. In ea reperti litterarum à Lusitanis scriptarũ fasciculi, Hispanorum in nos consilia & cœpta, diversis indiciis, aperuere. Erant qui referrent, in Lisbonæ flumine Galeoticas naves decem, in Gadibus vigin-

Prælium navale inter Scapium & Hispanos.

Lusitanorum Litera intercepta.

viginti stare, ad quas accessio fieret triginta vectoriarum. Quorundam opinio erat, classem hanc in Brasiliam parari: aliorum, simulari à Rege, Principum more, hanc necessitatis causam, ut hoc obtentu pecuniarū à plebe compos fieret; cum Lusitanorum interesset, illam recuperari: ideò exacta à Rege nova onera, quintam bonorum. quæ commovissent populum, usq; adeò, ut regios exactores aggressi, pluribus locis trucidaverint: His motibus gravisos Castellanos rigidius imperium, rebellionis specie, in Lusitanos agitare: Regem ipsum cum exercitu affore compescendis Eboræ ac Alantæi & Algarucensium populis. Erant, qui jam compositos tumultus memorarent. à plebe turbas esse, primores quietos: futurum brevi, ut classis in Brasiliam solveret, restituendis rebus: illi imperaturum fuisse Comitem Liniarez, verumtamen veneno affectū contabescere: Ocquendum in Gades abiisse, curandæ classi: penes hunc fore imperium. Nec tamen hæc valde Comitem movebant, cum in brumales menses adesse ista classis nō posset, ceteraq; in incerto essent, ob impeditum Gallorum bellis Regem; qui, ut habebant illæ ipsæ litteræ, venationi addictior, jacturam terrarum suarum & urbium, triumphante Gallo & Batavo, projectis voluptatib⁹ redimeret. Commodum ergò putavit, hærentibus Hispanorum cœptis, præsentia

Mauritius nova

aucu-

aucupari, Societatis imperio incrementa novis ausibus quærere. Nec minus in votis habebat, ut dictam classem in mari occuparet. ej⁹ clade quietam fore Brasiliam, sacchareis mercibus & mercatui opportunitatem. In hunc finem naves plurimas sibi à Rectoribus mitti postulabat, quas vincendis hostibus, reportandis mox saccharis utiles, à duplici officio commendabat. Nec destitit hostis, licet Australia fluminis Francisci teneret, nocere nostris. Nauticos aliquot, qui in terram exscenderant ad pecorum capturam, captivos in Turrim Garziæ de Avila abduxit; lemboq; in Septemtrionalem fluminis oram trajiciens, militem nostrum, in Cororipa vagantem securius, oppressit. Quin ulterius progressus ad fluvium S. Michaëlis, peragratis Alagois, Vnæ & Portus Calvi terris, populabundus ivit, adscitis in Societatem prædonum manipulis. Lusitanos miti⁹ habebant, Judæos Belgasq; pari ferocia. In hos, licet parca domi essent præsidia, missus Picartius, distinctis agminibus compita viasq; publicas pervagatus, terrore sui in silvas propulit palantes grassatores, nullo militiæ ordine adstrictos, sed, quam sors offerret, prædæ intentos. Nassovius confecto in Paraybam itinere, velut consors quoq; ob cognatum sanguinem, ejus gloriæ, quæ AVRIACVM, ob victam Bredam, non levibus præconiis per populos vehe-

captatagitat.

Hostis trans flumen S. Francisci grassatur.

Picartus in prædones cum manipulis mittitur.

Redit à Parayba Nassovius.

vehebat, *missus trans Æthiopicum & Septentrionale pelagus, tabulis, tanta illi victoriæ laudem gratulatus fuit, ob urbis momenta, obsidionis celeritatem, labores, discrimina, salvumq; in communis fati periculo Principem.* Addebat: *effluxisse sibi æstivos menses, magnarum rerum inopes, ob annonæ & militarium parcitatem: hac propter in Paraybam se & Fluminis Grandis provincias ingenti diverticulo ivisse, emensis terrestri itinere CXXXV miliaribus, ut invalida firmaret, collapsa passim restitueret: appulisse Reciffam naves duodenas, quæ cibariorum ut & utensilium belli attulissent sic satis, at in supplementa non nisi milites ducentos. Nec minus fixum sibi esse, tentare Salvatoris urbem, eo, qui ad manum esset, milite. qui ad summum terna millia & centenos aliquot compleret, exceptis mille ducentis Brasiliensium: spem esse, posse commeatum urbi intercipi, cujus illam inopia laborare, non levi auditione acceperat: Banjolam cum mille & trecentorum manu, & Brasilianæ gentis quingentis, ad Villam Veilham considere ac rerum gerendarum occasionibus insidiari: paratum hostem, (ut spargebatur,) acie & ferro nobiscum decernere, quod & optent sui.* Quare bellum hoc grandius & majoris operæ animo agitare cœpit, nempe de expugnando Sanctorum omnium sinu ejusq; metropoli, quâ potiti olim virili audaciâ, mox penè muliebri væcordia, solutis in lasciviam custodib⁹, excideramus. Promissa ad hanc expeditionem fuerant frequentibus Directorũ ad Comitem litteris, auxilia

Expeditio in Portum omnium Sancto.

Quæ

Quæ cum tardarent vergeretq; anni tempus bellis idoneum, Comes (animi magnitudine, quàm, quæ tunc præsto erant, virium, major) excito è præsidiis omnib' milite, censum iniit trium mille & quadringentorum gentis Belgicæ & Brasilianorum mille. Hos jungi Belgis voluit, ratus inter eos & Belgas virtutis æmulationem futuram. didicerat, aliter domi, aliter foris bella geri. domi eo milite pugnandum, quem vires patriæ subministrent, foris hostem etiam per suos vinci posse, qui, diuturni & ferocis imperii impatientiâ, externa auxilia avidius amplectentur. At quanquam probè sciret, ista se manu susceptæ expeditioni parem non fore, hoste potentiore; tamen à cœpto non destitit, erectus quotidiana auxiliarium è Belgio copiarum expectatione. Nec minus incitabant Comitem Europæi, urgebantq; indesinenter, uti curas consiliaq; omnia in dicti Sinus oppugnationé converteret. Hîc præcipuum Lusitanorum refugium esse, hîc Hispaniarũ Regis robur decusq; maximè spectari; nullibi plura saccharorum molendina, nullibi uberiorem prædam fore: hac victoriâ brevi Brasiliam omnem nobis subdi posse; nullam urbem præmium victoribus dignius, & certi' hosti damnum allaturam. Ex ipso Sinu & Salvatoris urbe facta Comiti indicia, militem præsidiarium ob non soluta stipendia querulum, in res novas inclinare:

rum, fr… BAHIAM.

Rationes Expeditionis.

Banjolam & Sinus gubernatorem gerund belli opinione distrahi: prono in nos esse affectu incolas & ad fortunæ nutum nostros Comitis erga Lusitanos moderatione, clementia, benignitate subverti eorum animos & indies pellici: hostem armorum & comeatus penuria invalidum. His animo illos, ne crederetur aut fortitudini suæ ac suorum aut belli fortunæ prorsus diffidere, gnarusq; non semper pugnari viribus ad æquilibrium paribus: non semel exigua spe manuq; maxima dissipata; incertam belli aleam experiri maluit, quam inviso otio Societatis commoda gloriamq; remorari. Interea sperabat aut coepta aut durante obsidione, affore Europæorum auxilia. Veruntamen ne in externum bellum abiturus, hostium irruptioni aut intestinis motib⁹ opportunas faceret provincias suas, ea quæ ad securitatem illarum facerent, domi ordinata fuere. In Recife cives sub quatuor signis ducibusq; ad custodiam loci militavere, additis aliis militum terrestriu centuriis, tribuno Nicolao Ri... singula in centu & triginta capita censebantur. In Parayba urbi Fredericæ data ad tu... tam fuit civium cohors, cui centu & quinquaginta inerant. In Tamarica Insula & oppido Schoppiana, non nisi quadragenos ... merans. Sic aliis quoq; locis littoralib⁹ ... ut ferebant res, quæsita & imposita præs...

Jam menses pluvios inchoabat ...

annu...

annumque tricesimum octavum supra millesimum & sexcentesimum aperuerat, cum habitis antè supplicationibus publicis, quae rebus agendis piis initia sunt, naves ad obsidionalem necessitatem viginti duas, frumento, armis, aliisque belli impedimentis instruit. Caetera ex hoste se melius paraturum sperans. Nec mora: adscito in consiliorum societatem Giselino, Secretioris & Supremae Curiae Senatore, solvit è Pernambucensi littore, favente Aeolo, die Aprilis octavo provectusque in altum, felicissima navigatione, sexto die è adverso Sinus Sanctorum stetit: quod iter, secunda tempestate, nisi quatuor aut sex hebdomadibus confici solet. Additae mox classi naves novem; quae ante jussae fuerant eam navigationis suae inire viam, ut vesperascente die in oculis haberent *Terram*, quam vocant, *Candidam*, ne à classis nostrae conspectu longius aberrarent. Ex alto terram petentibus, prima apparuit Turris Garsiae d'Avila, & insula S. Antonii. Postero die stabat Comiti sententia subeundi Sanctorum portum. Verùm adversum flantibus ventis, horis aliquot circa [illegible] Vernalii [illegible] obliquis cursibus [illegible] moratus. Quod ipsum [illegible] Sinus Sancti praefectum, qui suspicatus [illegible] huc belli molem translatam iri, & [illegible] defensionem parari, eò ocyus convertit exercitum, comitante cum copiis Banjola. Ven[illegible] ipso meridie, in Sinus in-

An. CIↃ IↃ CXXXVIII.

Giselinus comes expeditionis.

 tima

Mauritius feliciter navigatione in Bahiâ trajicit. rima prono mari devectus fuit, inter castrorum hinc, inde, & navium ac civitatis fulmina & tonitrus, sævientibus undequaq; in classem nequicquam machinis. Stabat in anchoris classis sub ipsis hostium castellis, Sole ultrà meridiem provecto; & velut in Belgarum molimina & motus intento. Mox promontorium arcis Bartholomæi nonnihil prætervectus classe, exscendit, nullo obsistente, *Exscendit.* miles, sesqui ab urbe miliari, loco commodissimo; ubi mons visebatur nud' patensq; nullis consitus aut obscurus frondib', cujus valles recentib' dulcibusq; aquis irrigabantur. Hîc locatis castris, & exposito ocyus apparatu omni bellico ac commeatu, è captivis cognovit, dimidio à castris nostris miliari, angustias esse, transitu difficiles, nec nisi relapso maris æstu singulis pervias, ob paludium humida & fallaces circum campos, qui progredi turmatim militem vetarent. Quare *Præmittit Tourlonium ut cognoscat.* præmissus cū trecentis balistariis Dux Tourlonius fuit; ut cognosceret. qui hostem ibidem offendit, prope angustias istas, quas præoccupaverat, aggeribus se valloq; munientem. ideò abducere suos coactus, ob majorem hostium vim, situm loci & discriminis angusti tramitis Comiti aperuit. Is nihil ista moratus, ne consultando agendi tempus effluerent, ex adverso hostium, in monte aciem disposuit, medius inter nos hostesq; angustiis. Simul mandatum Iohanni Mastio

navium præfecto, ut navigiis quatuordecim recta urbem peteret, anchorisq; extra machinarum jactum fixis, nova jussa expectaret. nec aliud consiliũ Comiti, nisi ut alio & majore metu avocaret à tramite isto hostem, qui metuens urbi à præsidiis vacuæ, desertis angustiis militem properè in urbem rapuit. dissidentib' licet Tribunis, qui suadebant, prælio cum Belgis decerneret, potentiorq; minus potentem & itinere marisq; incommodis fatigatum, prior invaderet. urgebant, nostris refugium non esse, nisi ad littora, naves & mare; sibi in urbem & urbis proxima. ideoq; faventiore se Marte & loco pugnaturos. Jamque, superfuso littoribus Oceano, Nassovius hac die penetrare angustum tramitem prohibebatur. postera die promotis castris ad angustias contendit, perrupturus, si posset. Verùm & tunc eas, festino milite, rursus insederat dux Lusitanus. cũ quo postquam minoribus aliquandiu tormentis pugnasset Comes, plurimosque stravisset, stationem deseruit. Nos occupatis & superatis eadem vespera angustiis, mirati suprà modum fuimus, vecordem Lusitanorũ fugam, quibus tramitem istum pauco milite tueri quàm facile fuisset. Progressi ulterius, vix semimilliari ab urbe, ubique hostiles copias, viis accessibusque & fluviorum ripis incubantes, offendimus & repulimus. donec positis, sub ipsis Vrbis externis munitioni-

Hostis angustias deserit.

Occupat Comes angustias.

Stativa ad urbem locat.

tionibus, stravis, hostium vim opperire... nitur: qui sub ... machinis suis ex adv... ruerat, militem ad prælium, ut videbatur, di... sposuerat. Verum sua se continens statio... tormentorum bellicorum displosionib⁹. cre... bris nostros exercuit, & cohortem Brasilia... nbrum, plus nimis securam, nonnihil affli... xit. Arcem Alberti è lapide structam à Lusi... tanis desertam occupavere Belgæ. Eâ stati... vis nostris parta securitas, ne à littore pos... sent circumveniri & imperiri. Hæc ipsa cir... cumvallari jussit Comes, & mox per proce... banum Brandium, Castellum aliud S. Phi... lippi, in littore positum, non multo milite... deditione accepit, quamvis quinque se ma... chinis tueretur. Insequenti die S. Bartholo... mæi castello potitus fuit, tredecim machi... nis terribili & instrumentorum militarium... copia instructissimo. His Arcibus in pote... statem nostram redactis, patebat liber ad na... ves accessus, accipiendo commeatu, à quo... non nisi invalidum, milite in terras expo... to prospici poterat. Tunc ex mandato Im... peratoris duo erecta tribunalia, sive sugge... stus, unum fulciendis machinis majori... septem, alterum minoribus campestres ... cane duabus. Iis aggerendis dum occupa... mur, eruptiones fecit Lusitanus crebras, mo... dò immissis præsidiariorum trecentis, mo... dò quadringentis, sed indemnes. Nos per... petuo pilarum è tribunalibus in opposita...

Arcem

Arces capit. Alberti.

S. Philippi.

S. Bartholomæi.

Suggesta erecta.

Arcem Rosarum, quæ ad montis pedem erat, jactu, exegimus præsidiarios. Nec tamen ob proximum tribunal hostile, cujus ictib⁹ patebat ista Rosarum arx, occupari & teneri à nostris potuit. ut inter partes nullius jam esset; gloriæ bellicæ materies verius, quàm victoriæ; & bellaturientium potius, quàm de alterius sorte triumphantium, controversa arena. Erat prætensum Vrbis tutelæ opus Cornutum, in fastigiis Cœnobii Carmelitarum, è quo in Arcem & nos sævire tormentis promptum erat. Illud ipsum unius noctis labor, incredibili oppidanorum ardore, in quatuor pedum altitudinem aggessit, ut nec à nostris lædi oppidani, nec hi in nostros balistas fistulasque torquere possent, ob maceriem in sublime elatam & disjemtis per eam partibus. Hoc cum ex re nostra esset expugnari, datum negotium fuit quatuor centurionibus, militibus quadringentis, additis pilarum, quas Granata vocant, jaculatoribus viginti, & operariis ducentis. quibus à Comite militari sermone ad audendum incitatis (norat utique tractare militares animos) dum in hostem ingentib⁹ animis contendunt, incidére in abditam arbustis quadringentorum militum manum, qua cum ancipiti Marte pugnatum, pari ferè utrinq; clade. Hoc agmine perrupto novus surrexit labor ab excubitoribus ducentis, qui statim à pugna projectis degeneri *Acriter dimicatur.*

 metu

metu armis, frustrâque vitam orantes, fu re militari oppressi cecidêre. Vespera lunis erat, cum facto in Cornutam munitionem impetu, post bihorii acrem & statariam pugnam, adscensum nostri tentavere, conatu irrito, hoste huc omnem belli v conferente, & tanquam de summâ rei dec tante. præmonitus à transfuga credebat cum tam validis excubiis nunquam sua tehâc tutatus esset. Jam missæ jactæque illam fuerant, mira militum alacritate, ignivomæ plus quam trecentæ, Lusitanis ri eam fortitudine animoq; tuentibus, ut te in qua de urbis salute dimicabatur. Qu hoc omni studio agebant, ut eruptionib frequentibus, nam milite prævalebant, am nostris à latere intercluderent; quib non segni' restitum, submissis centuriis quatuor, Duce Hindersonio. qui cruentis illam conflictibus acerrimè propugnavit, pluribus utrinque desideratis. Tunc cæsis Centurione Houwino & castrensium operum architecto Berchemio, dum in occupandis hostium tormentis & trajiciendo in hosticam stationem milite toti sunt, inclinavit belli fortuna, & minus æqua Belgis, agendi quæ potuit occasiones optimas eripuit. Occubuere strenuissimi & veteris militiæ duces Abrahamus Ebrechtus, Bowardus, Hollingerus, militumque nonaginta quatuor magnarum animarum pro decore publico

Impetus fit in Opus Cornutũ. Sed frustrà.

Cadunt Houwinus centurio & Berchemius architectus castrensis. Etiã Duces alij.

pro

prodigi. Cœpta luce, sparsim strata jacebant cæsorum hostium corpora, nostris intermixta, ut fugerant, ut restiterant, conspicua: quamobrem pacta eodem die ad breve tempus armorum quiete, vacatum humandis mortuis utrimq; fuit. nostrorum cadavera pleraq; intrà hostium vallos reperta, si non victoriæ, saltem fortitudinis & militaris fiduciæ gloriam à loco, quo ceciderant, meruere. Ex eo Imperator oppidanus, edoctus à captivis transfugisque de exercitus nostri militumque paucitate, & perfectis jam, quæ dudum inceptaverat, munimentis, ipse militum numero longè superior, promovit in nos, & exstructis in montium verticib' suggestis, in stationes Belgarum impunè jaculabatur. nec opis nostræ erat, ista impedire, ob interjectas paludes, quas operib' suis castrensi linea vel aggere annexuerat. Hinc ea castris nata calamitas, ut tormentorum ictibus indies ruerent multi, vulnerarentur plurimi. Non per intervalla, sed continuis, noctu & interdiu, furoribus, excutiebantur in patentes stationes machinæ. quæ perniciosæ tum nocebant magis, ob pluvium æstum, quo craguriolis suis claudi militem, nostris hostis conjectabat. licet pars magna remotis a stativis terrarum se & silvarum latebris adderet. Etiam, quæ à Comite in mediterranea loca missa fuerant militum agmina, modo quingentorum, modo sexcentorum,

impediendis oppidanorum pabulationib
& abigendo pecore, redibant vacua.
longe potentiores hostium manipulos &
celeres commeatuum copias, quibus
pecus suum gregatim in urbem agebant.
cedebat & hoc incommodi, quod remo
a littore castris quarto miliari, facilis fu
transfugis in urbem transcursus, per qu
de castrorum situ, viribus, cœptis, inst
potuere. Quamquam verò omni cura h
ageret Nassovius, ne urbi commeatus ma
supportaretur, factum tamen, ut subire
naves frumentariæ nocte obscura & tempe-
stuosa, quæ ut nos hosti, hostem nobis eri-
puit. Tantæ siquidem exortæ fuere tempe-
states, ut amissis una nocte anchoris duode-
cim maximo inter se discrimine nō sine nau-
fragii periculo colliderentur rates. Quam-
obrem gnarus Imperator noster, non sem-
per votis ducum respondere bellorū even-
tus, aut hominum usque consiliis obsequi
divina, diviso sæpe Jovis cum Cæsare impe-
rio, cum Senatore Giselino aliisque mili
terra marique præfectis, præsentis belli faci-
em, castrorum statum, rerumque momen
omnia rigide expendit: disparem sibi fui
& esse cum hoste copiarum numerum
trito exercitu vix superesse bello apta mi-
tum millia duo supra quadringentos, ac Bra-
silianorum nongentos: his copiis nec po
se tutari sua, & hostem invadere, caste

Causa soluta obsidionis.

...tionibusque pluribus tutum, nedum ...dite rerum necessariarum in urbem im... ...ctiones : patere munitiones suas hosti ...a insidenti : hinc certissima suorum fa... ...& cædes : anni tempestatem pluviam ...torum inter suos pessimam esse partem ... & auriculam, extinctis cohortis præ... ...Iohanne Wendovillio, & centu... ...Mosele Twybio, ac gregariæ turbæ ...is accidi in dies militum numerum, ...ppetias præ manibus esse : hosti con... ...scere robur & exercitum concitis un... ...ad arma indigenis, uti ex ipsorum trans... ...& interceptis litteris planum erat : Gu... ...orio in præsidiis esse millia peditū duo, ...llanæ partim, partim Lusitanæ gentis : ...item Banjolam mille quadringentos ...ibus adduxisse & Brasiliensium octin... ...os, & civium in armis censa terna millia, ...bis; etiam Ecclesiastici ordinis viris & ...sis : equitum insuper illi esse turmas ...s præter Nigritarum & Mulatarū man... ...s, ex agris coactos populos, omnes ab ...instructos : pluribus defendi facilius ...quæ possiderentur, quàm expugnari à ...bus. Adhæc subibat consultanti... ...præcipuam Brasiliensis militiæ vim in ...ctatione in hostili solo consumptam ...que nostra essent alibi, modicis præ... ...mata, hostium stratagematis insulti... ...opportune esse, ideoque tanta ma...

 gis

gis ex consilio, quàm prospera ex casu [illegible] genda, nec ulli prudentiorum pertinac[illegible] & desperata consilia probari. Quamob[illegible] placuit cunctis tentatam potius obsidion[illegible] solvere, quam in majus discrimen & inc[illegible] casuum præcipitare summam belli. satius [illegible] se, retinere possessa, quam vano molim[illegible] dubios eventus præstolari & ancipitiis in[illegible] sicere. CEDIT interdum generosus a[illegible] mus necessitati & utilitatem publicam lo[illegible] quentem audit, fortunæ viribus inferior [illegible] bi nisi rectioribus inhæreas consiliis, [illegible] ea pertinacius sequenti, concidendum est. Hæc ab affectu vacuis aut non obnoxiis fa[illegible] cile persuaserim, minus malevolis, [illegible] qui virtutes Imperatorias solis successibus æstimant. ET EST nostrum hoc [illegible] vi[illegible] tium, ut quicquid votis complectimur, Du[illegible] cem armis complecti posse putemus, & pa[illegible] tere militi, quæcunque patent cupiditati. qui si illic simus, aliter sentiamus. Norunt historiarum scriptores, rarò sine aliquo dis[illegible] crimine, revocari exercitum aut receptui si[illegible] gnum dari. hoc tamen scitè ac militariter [illegible] git. Omnibus ad discessum compositis & ordinatis, milite & apparatu bellico in na[illegible] ves recepto, etiam machinis hosti ereptis, absque strepitu paravit abitionem. quam ne animadverteret intempestivè miles noster, & inconsultius quid auderet imperaverat jam ante Comes, tormenta transferri è [illegible]

Bonnè dis-
ceditur

stris in naves, tanquam alia submissurus, quod & creditum militi. Per plures Insulam proximam diripi imperavit, & Brasilianorum uxores, quis cum ad bellum proficiscuntur, hic attineri, ut discessus suspicionem animis suorum eximeret. Quin in ipso abitus momento munitionibus roborandis, tribunalibus attolendis, aggeribus ducendis operarios occupavit, ne de receptu quicquam rescisceret hostis, & per angusta abeuntium terga invaderet. Latuitque hæc res Lusitanos, qui orta die in stativa nostra, pari utrimque furore detonabant. donec hora circiter diei nona, nullo in castris percepto motu, jamq; cessante armorum & belli tumultu, munitionibus suis egressi, vacuos desertosque invenere Belgarum vallos. ubi accensis tuguriolis effusam lætitiam tormentorum ex urbe explosionibus testati fuere. Eopse die substitit in ipso Sinu classis nostra, spargendo per rates milite; missusque in urbem tubicen, qui de redimendis captivis sexaginta ageret. sed frustrà, obstinato hoste, & lætis insolentiore. illo morante adhuc in Urbe Salvatoris, appulit Lusitana navis, machinis hinc inde decem, & copioso milite ad bellum armata, quæ suppetias auxiliaque affore nunciabat. eo nuncio secretus Gubernator, exemplo metu & ceu parta securitate, ter tormenta excussit. Non fugerat classem nostram ista Lusitanica, vetutam

rum adversante vento accedere illam pro[illegible] us prohibebamur, flagrantib⁹ in vastu [illegible] prædæ navalium animis. Tunc comp[er]tum, falsis indiciis perditum fuisse ad G[illegible] tem, & de discordia inter Banjolam, & il[illegible] præfectum, cum hic omne militiæ jus belli administrationem Banjolæ cesserit, Epis[co]po anhelantem quæ illic militis inopiam [illegible] [illegible]. Illud animum Nassovi[i] [illegible] penetravit, non potuisse sui auxili[o]rum defectu & mora, Patriæ, Societatis, unique decus tam celebri expeditione [illegible] care, pro quo animam profundere, toties [illegible] rum gloriosis exemplis incitatus, paratus [illegible] fer. Factæ in illam impensæ non fuere Societati graves, ut quæ patriis duplo spoliis & Nigritarum quadringentorum pretio pensari potuere. At maxime fortissimum Ducum & promptissimorum militum [illegible] indolem illud se commodi retulisse dictitans, quod oculis ipse urbis & [illegible] miumque locorum situm ac robur [illegible] set cominus, & [illegible] parare [illegible] præsidiis auxiliisque resumendi opinione [illegible] pta. Tunc in futurum providus Imperator, veritus [illegible] e longinquo suggillationes, ut in conscientiam rerum gerendarum advocaret Supremas Belgii Potestates, ad eas hæc per epistolam locutus fuit: *Traditum sibi Brasiliæ imperium, [illegible] tur, [illegible]*

Impensæ in expeditionem pensari potuerunt rebus captis.

Epistola Comitis ad Potentiss. Ordd.

[illegible] posse

[illegible] quod milite & armis, non proferri [illegible] nullum esse bellicis consiliis robur & invalida omnia [illegible] indies copias, aliis belli violentia extinctis, [illegible] morbis & itinerum incommodis absumtis, vel [illegible] fessis: aliis post toleranta ac honore belli obsequia, [illegible] stipendiis dimissis, & indies dimitti flagitantibus [illegible] & infructuosam militiam, quam sub [illegible] retineret, non largitione & ambitu, sed per [illegible] comitate & severitate. pluribus ad hæc præsidiis opus esse, vendicandis ab hostium injuriis [illegible] terris, quà longo spatio à Serinhaemo & Porto Calvo, ad ripas usque S. Francisci diffunduntur. Sic distractis militaribus manibus, impares [illegible] Reipub. adversus inopinas hostium [illegible]. [illegible] à S. Salvatoris urbe, [illegible] [illegible] strepitu, quàm usu, non defuisse [illegible] sed [illegible] hujus [illegible] plus [illegible] complexum, quàm [illegible] à fato [illegible] successus, quos præstare [illegible] posuisset vel [illegible] fors. [illegible] quantum è Societatis [illegible] [illegible] militum [illegible] ex communi decreto [illegible] habeat, deesse ad numerum istum [illegible] mille: præter illos, qui jussu Principis [illegible] Societatis in aliam expeditionem [illegible]. Illorum [illegible] desideria [illegible]. Expeditionem [illegible] est, [illegible] imperio [illegible] utilissimam [illegible] celeritatis [illegible] lucro bellantibus [illegible] militares copiæ non haberent [illegible] conscripti [illegible]

absum-

abſumptis prioribus, ſubſequentes inefficaces fi[illegible] Culpare incuriam non poſſum, apud viros graves [illegible] Reip. ſtudioſiſſimos, poſſum tamen indigentiam [illegible] modò tanta extremis [illegible] ſubveniendum, [illegible] quàm in corporis morbis. Frequentiſſimæ cal[illegible] ſarum cauſſæ ſunt, ſecuritas, cunctatio, & ſum[illegible] tuum inopia. Laboramus his malis internecio[illegible] ſcios. Illud expediat, ſuppetias majores mitti [illegible] non carptim; cum unita vis fortior ſit, quàm [illegible] numero diſtracta [illegible]. Quaternis millibus [illegible] in præſidiis. nec tamen numerum hunc explent [illegible] hic ſub ſignis ſunt. Quo vergo hoſtis impugna[illegible] millibus? quo repelletur ſupervenient? quo via [illegible] quæ præcommunientur, adverſus palantium rapi[illegible] populationes? Id vero eſt, & poſtulati mei, [illegible] tria millia & ſexcentos, qui additi [illegible] in præſidiis habemus, ſeptem conficient millia, [illegible] majus dignum aliquid Societate geri poſſe, [illegible] ſolum ſed & fiducia eſt. [illegible] ſpes nos [illegible]. magna in utrumque impellunt [illegible] nos. Non me latet, [illegible] retro annorum bellis [illegible] incuria, quæ impenſa grandes [illegible] parci & modici [illegible]. Verum quomodo [illegible] greſſa res ſæculo & Batavorum virtute digna [illegible] [illegible] Jacta eſt alea. Non Rubiconem, ſed Oceanum tranſivimus [illegible] hujus imperii [illegible]; aut [illegible] majoris [illegible] [illegible] Syrtes; [illegible] novi gubernationis [illegible] [illegible] Deficientes imperatoriis [illegible] ſtipendio [illegible] [illegible] & impetu [illegible]. Glorioſius [illegible]

Braſ-

Brasiliam magno ære redemptam parere vobis & totam vinci, quam quæ vicimus parcimonia & negligentia in præceps dari. In hunc annum si perdurabitis ferendis suppetiis, erit Reipub. parta securitas, & ærariis vis. Si propitium Numen avertet messi calamitatem, exspectare habet Societas in præsentem annum, sexcenta florenûm millia. qui reditus, aucta agrorum securitate, sua quoq; in annos capient incrementa. Neque plus nobis virium est mari. Nam quæ advenere naves, adeò nauticorũ egebant, ut iis gubernandis trecentos militum imponere necesse habuerim. præterquam, quod quassæ fractæque refectionem pleraque poscerent; nec ad inferendam vim, nec ad excipiendam idonea. His malis remedio fuerit, si naves majores octodecim adornent & ocyus transmittant Europæi Rectores, quibus & bellum inferri poterit hostilibus hic terris, & revehi in patriam Brasilianæ merces, & obviam iri Lusitanorum, si quas fortè moliantur, classibus.

Hæc scripsisse Comitem legimus, & quidem prudenter. cum Imperatoris sit, etiam extra bellum in futurum consulere, & cura [illegible] visu perinde agere, ac si hostis ingruat [illegible] portas sit Hannibal. At litteras Co[illegible] responsum ab Europæis Rectoribus: *[illegible] rare se, incertos dubiosq; bellorum eventus: [illegible] expugnationem votis facilem, armis difficillimam [illegible] majoribus copiis ad hoc opus Comiti fuisse. sed [illegible] esse ea, quæ id fieri impedirent: his malis remedia quæri à validiore ærario. huic à Sociorum liberalitate animisq; his verò à Brasiliensium rerũ* *Respondent Europæi.*

 successu

successu & felicitate. ut mutuis operis & Brasilia juvare habeat Societas, & Societatem Brasilia, per mixta utriusq; salute & commodis: probari sibi Co mitis institutum, de tuendo S. Francisci flumine a versus prædatores, ne perrupta hac partium & b maceriе, finibus agrisq; Belgarum populabundi cubent & sacchareæ messi calamitatem ferro fla misq; inferant: Optimis quoque consiliis in ho cumbi à Comite, ne Bahiensibus quies sit & oti respirandi à privatarum miseriarum sensu: ideò te râ mariq; occupandos, ne noceant ipsi & de inferend nobis vi cogitent: armatos metui, contemni inerme & inertes: præveniendum hostem, ne præveniat; consultius, alienas res metu vexare, quàm suas, au quod æquè apud bonos optabile est, nec timere perpe tuò velle, nec perire. sibi id primum, id ultimùm cu ra fore, ut & militum & navium missione firmen tur provinciæ. Gliscebat tum temporis inte Societatis primores grandis controversia quæ Hollandorum potissimum & Zelando rum collegia commisit: Vtrum nempe ex Societatis foret, privatorum comerciis ape rire Brasiliam; an per Societatem omnia ge ri, quæ mercatum & incolarum necessitate spectant. Sui utriq; sententiæ erant autores Quibus arridebat posterior, Societatis Ori entalis se exemplo tuebantur, & hoc argu mento; majora exspectari lucra, si sola mer caretur Societas: cũ liberis singulorũ com merciis, in multos distrahatur quæst⁹, & vi litas inducatur mercib⁹, ob mercantium fre

Controversia inter Societatis Rectores: An expediat singulis ad mercatum aperiri Brasiliã, an servari publico.

quen-

quentiam. Colonias sic confici fatebantur. at à coloniis nō levia incommoda metui. posse populosiores imperia transmarina excutere, aut filiam matre potentiorem reddi. Sic Tyro majorem evasisse Carthaginem, Phocæâ Massiliam, Syracusas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto, genitali solo. etiam sentinam illis & fecem pessimorū colligi ajebant. nec rempublicam ordinatā nasci, sed colluviem facinorosorū & perditorum. sic effici, ut mixti meliores & egregius animi & morum quisque degeneret. Hi specie boni publici, privatas utilitates obvelare credebantur. licet nō deessent in conventib' honesta rerum vocabula, & probabiles sententiæ, quibus causæ suæ authoritatem adstruerent. Quibus prior placuit, insistebant his: coloniis magis defendi extera imperia, quàm armis: illas, facta omnibus mercandi facultate, sperari posse, nō si per solos Societatis administros res omnis gereretur, ut qui paucissimi essent: civium frequentia accrescere reditus publicos. Adhæc non esse eas Societatis opes, ob attritum sumptibus ærarium & agram fidem, quæ sufficiant tantæ rei. multa postulante mercatu, multa bello, multa incolarum victu, amictu, aliisq;. nec ostentari è propinquo spem, unde ista calamitas resarciatur. Et tamen neq; bellum neq; mercatū sine pecunia geri posse, quemadmodū nec corpora sine nervis moveri. Nassovius, sen-

Coloniarum incommoda.

coloniarum commoda.

Consilium Comitis.

sententiam à Directorib' rogatus, per litteras apud eos hunc in modum disseruit: Societatis salutem omnem à Rectorum unitate esse, à discordia perniciem: istis contentionib' & deliberationib' remedia quæri. at [illegible]tiscente interim & pereunte Sagunto. Nec ignorare se, veritatis perpetuam sortem esse, ut odium pariat, apud secus sentientes. Se fidem obsequio antiquiorem sibi haberi, & juvandi studium præferri gratiæ placendi. Et quanquam promtius sibi sit dicere, quid sentiat, quàm quid suadeat, consilia tamen se daturum absque omni affectu. at interim deprecari invidiam insperati fortè eventus; nec debere, cum consulueris fideliter, sinistros casus imputari consultori. Exaggerari, ajebat, immania, quæ ad privatos olim redijssent, lucra, quæ Societatis esse potuissent. sed versam ex illo mercaturæ & rerum faciem. Olim, cum primùm nostra esset facta hæc Brasiliæ pars, in Directorum omnia fuisse potestate; jam per contractus quoq; privatorum. Olim repertum hîc in Lusitanorum conditoriis saccharorum multum, mercium nostratium, quib' opus Lusitanis, parum; ut grandi has emolumento, quadrupli & quintupli, cum saccharis permutarent Belgæ, præsertim metuentib' tunc adhuc sibi & saccharis ab externâ vi Lusitanis. Jam verò saccharorũ reperiri parum, quorũ proria intendantur, parta terris hisce majori securitate, mercium autem Belgicarum affl-

tim. Vtilius sibi videri, omnibus mercandi fieret ex æquo licentia. hac impeditâ excidere Societatem vectigalib', portoriis, tributis navalium onerum. Prætereà, non posse à Societate comparari merces necessarias Brasiliensibus, nisi grandi ære; à quo in præsentiarum eam destitui, in comperto sit. nec posse easdem distrahi cum lucro, ob privatarum mercium affluentiam. quas si redimere quàm maximè velit Societas, absq; damno nequeat; si enim majore precio redimat, cũ jacturâ publicâ fore: si minore, privatorum. quibus tunc pronum erit occultare illas, nec empturis ostentare. Insuper, non posse deserta & inculta Brasiliæ excoli, sine colonis. nec hos eò invitari, non permissa unicuique rem faciendi potestate. à civium multitudine lucra exspectari, ob singulorum & plurium necessitates. sic futurum, ut, auctis habitatorib', augeantur æraria, sine quib' arma haberi nõ possunt, uti nec sine armis quies genti. CALOVIUM utiq; cũ imperio ponendum, semperq; id agendũ regnantibus, ut ratio quæstuum & necessitas erogationum congruant. Per colonos robur addi provinciis, diminui præsidia: tutiorẽ esse republicã & suis fidere. Lusitanos indigenas vix metu in officio contineri, ceterum Regi suo addictiores fluxæ esse fidei, & quavis occasione mobiles. At colonorũ nõ esse spem, nisi sit lucrorum. spe esuritionis neminem

Mercandi licentiam singulis fieri suadet.

Necessitas Coloniarum probatur.

minem transire maria, vitæ pericula contemni, affulgente quæstu. hunc præcidi singulis, sola mercante Societate. Quin & illud urgebat Nassovius, indigenarum se querelis indies premi, qui iisdem conditionibus se victuros sub imperio nostro pacti fuerunt, quib⁹ vixissent sub Hispano. nempe, ut molarum proventus venderent arbitrio suo, nō aliorum. erepta hac libertate, malle ipsos aliò concedere, quàm hic laboriosam servitutem, ad nutum & licitationes Societatis, servire. Dum hæc disceptantur inter mercantes, intercursabant doctorum sermones; Quot colonias tot arces & propugnacula imperiis dari. nihil tam validum, quàm earum deductionem. Istis vinculis, velut compeditū, Orbem sub Romanorum obsequio mansisse. ut quibus persuasum, frequentiam civium fundamentum esse omnis potentiæ & diuturni status firmamentum. Hoc consilio Regem Hispanorum Novum Orbem coloniis implevisse. habitandum esse Batavis, ubicumq; vicissent. quod de Romanis dixit Seneca. Vbi enim agros quisque suos opesque possidet, obligari ad imperantium defensionem, nisi pelli velit, si & illi pellantur. Prætérquam, quod plebs inops & domi Reipub. gravis, exhauriatur, militibus emeritis agrorum aliquid in præmium cedat. Ideò emittendam illam agminatim, censebant, ut apium examina per nova & plura alveari-

veram diffundunt prudentes agricolæ. quin & illud objectabant deliberantibus, militiam lubentius expeti, ubi functis bello sua essent diverticula, jumenta & agri & agrorum cultura. Nec esse, quod quis metuat, ne potentior matre fiat filia, locis tam longinquis & patriæ opis indigis. In hanc Comitis sententiam itum à Rectorib⁹ Societatis, & Fœderatis Ordinib⁹ fuit. qui edicto veniam fecere subditorum singulis, navigandi in Brasiliam & ibidẽ mercandi. soli Societati proprium fecere mercatum Nigritarum, apparatus bellici, armorum, & lignorum Brasiliensium. At exempti isto indulto ipsi Societatis rectores & rerum in Brasiliâ administri, quotquot fide & sacramento illi obstringebantur. ne mercaturæ specie sordibus ac rapinis locus esset, neve per avaritiam, publicam rem in suam verterent. Quam ob caussam Thebani lege vetuerũt, ad Reipub. gubernationem admitti, qui non decenniũ a commerciis abstinuissent. mercibus eò ituris, & huc transvehendis, imposita onera, quæ ex re Societatis fore judicabatur. Hoc edicto exciti mercatores Belgæ, tam frequentes navigavere, ut mercium & rerum necessariarum copia gravis laboraret Brasilia, & querelæ veteres cessaverint aliquandiu. rem fecere primi, minus posteriores, maximo mercimoniorum affluxu & diminutis preciis. Sed his decretis, quæ plurium

Probantur Comitis consilia.

judicio saluberrima habebantur, aliorum postea dissentientiũ chartis rixisq; palim concussis, distracti fuere studiis Rectores, omnium damno, nec sine mutua contumelia. dum privatarũ provinciarum urbiumq; res potius agi, quàm publicas & hi & illi criminantur.

Hæc inter Societatis Optimates insigni providentia omnia circumspicientes, diurno nocturnoq; consultandi scribendiq; labore, rerum Occidentalium summam è longinquo administrabant, regebantq; molem tantam. Cumq; memoria captæ ab illustri Heynio classis argentiferæ altius insideret animo, ut quæ egenti tum ærario solatium fuit ingens, novissimumque, attrita Regis Hispaniarum fama & viribus: denuò consiliũ cepere, idem audendi, & fortunam simili audacia, spe pari provocandi. Designatus huic operi fuit Cornelius Jôlus, à teneris mari fluctibusq; innutritus, cœli ac sali, quibus adsueverat, indole acrior, promptæ ad omne facinus audaciæ, quiete nullus, navalibus studiis erectus & suus, silentio fortis, impetu vehemens, laboris ac fidei capacissimus, cetera rudis. Hic classi novæ & validæ præfectus, jus potestatemq; à Fœderatis Patribus, Principe Arausionensi & Societatis primoribus accepit, cum hoste pugnandi, & illas Hispanorum rates invadendi, quæ collectis è Peruana regione, & vastis maris Pacifici regnis, immensis opib᷒, è Terra Firma

Expeditio in Occidentem sub Jôlo.

&

Carragenæ portu in Novam Hispaniam trajecturæ erant, jungendis ibidem viribus & mercibus. At Mauritio Senatuique Brasiliensi sententia stabat, post tentatam frustra Sinus Sanctorum metropolim, prompto adhuc ad nocendũ milite, flammis vastare quotquot Præfectura ista haberet sacchari machinas, vel in insulis vel Continenti cœssaverant, ne, privatarum calamitatũ sensu, finib⁹ nostris posthac vim eandem facerent, & ut intercepta messis sacchareæ spe, annuo fructu destitueretur Lusitania. Verum hæc consulta pervertit Jôli adventus, aliòque, ex mandato Directorum, bellum converti placuit. Hoc tamen curæ fuit Nassovio, ut iis, quæ supererant, copiis, si non lædere hostem, sua saltem tutari posset. Impositæ naves & præsidia flumini Francisco; ubi proximus hosti trajectus. interclusi aditus in Alagoas, Portum Calvum, Serinhaemum, Pojucam, Capitis Augustini terras, Goyanam, Paraybam. ne è silvis prodiens irruptionem faceret & vastitatem. *Aliud moliebatur Comes.* *Cavet suis terris.*

Exiverat portu Texelæ, qui Hollandiæ celeberrimus, Jôlus decima quarta Aprilis die, Anni M D C XXXVIII; lectoq; inter Affricoram & Insulas Capitis Viridis itinere, primus illi terræ appulsus Brasilia fuerat. ubi in colloquia & consilia Mauritii Nassovii Præfecti Brasiliensis aliquoties admissus, profectionis suæ causas aperuit, mandatisq;

 juxtà

juxtà Comitis instructus, navibus ad hæc militum sexcentorum manu, ac commea in septimestre auctꝰ, post modicam suoru refectionem, votorū plenus iter capessiv At navem conscensurus, scapham inter prominentes machinarum cervices interc ptus, subsidente & mox assurgente procel femur læsit, & infelicis eventus præsagiu suspicacibus fecit. Navium quibus in Occ dentem iit nomina hæc fuere: Salamandr Zwolla, Transisalania, Goerea, Tola, Spe Auriaca, Rotterodamum, Ernestus, Cana ria, Gojana, Canis exploratorius, Mercurius, Equus emissarius. Divulgatâ tam gloriosæ expeditionis famâ, ingens incubuit Hispaniæ terror & omni passim Occidenti. nōdum apud hostes quoque abolita Heynianæ expeditionis memoriâ. Quippe opinio erat, non vana, nec minore hunc (cujus terribile & fatale in his tractibus nomen erat) fiducia rem tantam aggressurum: utpote cui una & omnis voti summa erat, memorabili aliquo facinore famam mereri & immortalitatis sortem redimere. Nec dubitabant sui, ire eum parato ad moriendū animo, nec mori velle, nisi cum hoste, de quo aut triumpharet splendidè, aut occumberet gloriosè. nihil illi mediocre cogitari aut eligi. Quamobrem Rex Hispaniarum, percepto novorum in Occidentem motuum nuntio, nulla mora quatuor deproperaverat liburnicas,

Naves Iôli.

Terrori sunt Hispanis.

XXII Jun. An. CIↃ IↃ C XXXVIII

quæ de adventu classis Hollandicæ, duce Hontebeenio, (id viro inter navales socios nomen) portuum omnium & arcium præfectos præmonerent, classis Terræ Firmæ tutelæ invigilarent, nec eam, quæ Novæ Hispaniæ est, mari crederent, nisi insequente anno. At classis ista Terræ Firmæ, cum educta jam in pelagus esset, & ex speculatoriis suis, quæ ad Promontorium de Corrientes, in extimis Cubæ, ferendis indiciis oberrare solent, cognovisset, visas Hollandorum naves duodecim, at minus Hispanorum classi metuendas, iter suum Cubam versus & Havanam promovit. Jôlus Brasiliæ oram Septemtrionalem circumvectus, præteritis, quotquot illic mari insparguntur insulis, classem rectà in Occidentem direxit, inquisitur' in argentiferas rates. præmissa in omnes oras, venatorum more, exploratoria navigia, post longos errores, tandem cognovere, Classem circa Cubæ portus Sinusque ferri & propè illos scopulos, quos *Organes* vocant. Constabat illa navibus majoribus, quas Galeones appellant, octo, aliisq; minoribus sex, quib' summa potestate præerat Carolus Dievarius. gazæ, mercesque, quas vectabat, si captivis fides, milionibus censebantur novem, vel, ut aliorum habent diaria, viginti. Opum præcipua vehebat Prætoria Hispanica. Jôlus hæc malorum irritamenta votis, non victoria, complexus, om-

C. de Corrientes.

Organes.

 nis

nis jam moræ impatiens, convocatis navium ducibus, militari eos more ad prælium ascendit: *Irent & novo exemplo aurum argentum timidis viri eriperent. classem hostiū prædam verius quam arma gestare: hanc nec tegere quenquam nec vulnerare: ditem hostem pauperis victoris gloriosum premiū fore: catapultis terribilibus metalla potius quam Hispanum defendi: navium moles stupendas saburram fulgentem & imbellem, nequaquam militem gestare.* Mox singulis pugnæ partes distribuit. Ipse, utpote classis suæ primus, in Prætoriam Hispanicam iret, junctis sibi, in pugnæ Societatem, Rotterodami & Tolæ ducibus. Propræfectus adversam haberet Hispanorum Proprætoriam, & Noctiluca, sive Pharos nostra, ipsorum Noctilucam. Simili ordine deinceps singulæ singulas invaderent. vel ubi maxima vis & necessitas, collatis operis auxiliisq; pugnarent. Magnum erat Salamandræ, quæ Jolum vehebat, robur & recens exstructa pugnæ aptissima. Verum ad Hispanorum Prætoriam, ob immanem hujus molem & altitudinem, vix Liburnicæ specie visebatur. Supplicatione ad Deum præmissa, ut grandibus cœptis adesset, animos adderet bellacib⁹, & pro republica dimicantibus, Præfectus noster facem orationis suis admovit, & qua vehebatur, Prætoriam, Hispanicæ applicuit, eamq; uncis retinaculisq; valitissimè apprehendit. non amicitiæ specie, quod & credidit Hispanus, sed

Pugna navalis.

sed professi indubiiq; hostis. Hujus exemplo propræfectus Proprætoriam adortus fuit, sibiq; eam catenis & harpagonib⁹ nexuit, ne elaberetur. Nec segnius Noctiluca nostra eadem fide sibi Hispaniensem Noctilucam implicuit. His prælium constabat partib⁹ reliquis, prò pudor, ociosè pugnam sociorum, extra teli jactum & discrimen, adspectantibus. Pugnavere ternæ cum ternis acriter, & ubi incaluerant animi, in neces mutuas incubuere ferociter. Navi quisque sua, veluti fatali circo, claudebatur. Hæc vitæ, hæc mortis area. hæc gloriæ palæstra. casus, vulnera, cædes cadentum, varia omnia. Caligo, fumi, favillæ, cineres hostem oculis certisq; ictibus eripiebant. Non tam pilæ glandesq; tormentis excussæ, quam decussæ trabibus festucæ, pugnantes interimebant aut lædebant. Jamq; prætoria nostra ad clepsydras binas cum Hispanica conflixerat, Marte ancipiti, morantib⁹ in pugnæ Societatē venire Rotterodami & Tolæ navarchis. tunc nauticæ gentis expeditissim⁹ quisque in sublime enixus, superavit foros & Hispanicę Prætorię plana victor tenuit. adactis infra cancellos, in navis alveum, Hispanis. id hac ratione effectum. Cū galeæ corbesq; Prætoriæ Belgarum, vix supra ipsos Hispanicæ pluteos forosq; eminerent, Præfect⁹ noster, incerta casuum in usum flectens, illos jaculatorib⁹ implevit. qui desuper in Hispanicam

nicam pilas igneas XXIV & XLVIII pondo subjectos jecêre, ut, fulminantibus his ex alto Cyclopibus, planitiem nobis & tabulata vacua illubentes fecerint. Tunc præfectus (hæc victoriam sanè pollicebantur) cũ navalium uno pepigit, uti è Prætoria Hispanorum aplustre auferret. precium facti haberet florenos mille. jamq; dicto adscenderat. cũ adventantibus in Prætoriam nostram Vicepratoria & Noctiluca Hispaniensium, quæ se uncis & retinaculis expediverant, coactus fuit præfect⁹ nôster deserere Prætoriam hostis, revocato è præsenti discrimine audaci isto funambulo. Tunc & reliquæ hostium rates in nostram Prætoriam tendebant. quæ periculi certa, mutato cursu, enavigavit, ne circumfusis undiq; hostibus caperetur. Interea reliquæ nostrorum naves distractæ & vagæ pugnam ingenti perfidia detrectabant, quibus aut gloria Præfecti aut incolumitas gravis erat. Occubuere isto conflictu Propræfect⁹ Abrahamus Michaëlis Roosendalius, Iohannes Mastius Noctilucæ ductor, & Antonius Muysius fisci advocatus, digna seculo nomina. è navalibus sociis desiderati quinquaginta, sauciis centum & quinquaginta. Jôlus gemens frendensq; impotenti ira, quod tot mensium diligentiam, operam & paratum, tanti laboris & industriæ fructũ puncto temporis amisisset, statim à coitione ista, quæ acerrima fuerat, convocatis ad se, à

Deseritur à suis Iolus.

quibus

quibus turpiter desertus fuerat, ducibus, ignaviam ipsis & muliebres animos acerbè, ut meruerant, exprobravit; commotior in Rotterodamensem, à quo indigno responso exceptus, bacillo, quod manu gerebat, responsanté contudit & dignitate simul exuit. Mox, oratione ad reliquos conversa, monuit, *uti sacramenti, quo se obstrinxissent Patriæ, Principi, Societati, meminissent: plus his ipsos, quàm vita debere: de omnium & sua salute ac gloria agi: natos obscurißimis initiis jam fama ostentari: hoc loco inclaruisse* P. Heynium, *quem ad virtutem & immortalitatẽ Batava indoles prodiderit: plus prædæ, quam periculi esse: hoc non ipsorum solum, sed & suum putari: ideò ad pugnam præivisse: navium mole terreri navalibus assuetos certaminibus, pudendum: eas, utcunq; terribiles sint timidis, expugnari posse à fortibus: in patriam reversos ignominiosis amicorum civiumq; vocibus exceptũ iri, quasi ad Hispanica potentia & classis admirationem, non expugnationem ivissent. addebat, secernerent se timidi à pugnare certis, nec exemplo nocerent optimis pessimi, ignavi strenuis; extra dilationem positis consulta factis jungenda. Si causas belli expenderent, vincendum hoc prælio, vel cadendũ esse. id sibi destinatum. vincerent viri aut servirent. fugientes in media fata præcipites dari; maximéq; timentibus maximum periculum esse. & utcunq; inclinet fortuna, gloriosum fore extra patriam in ipso orbis ac naturæ fine cecidisse.* Collatis ergo, inquit, *viribus redintegremus pugnam, continuemus prælium, tamdiu præda immemores,*

mores, donec parta victoria securi illam auferamus. Sequitur vos necessitas pugnandi, quam fugitis. Si pugnare detrectatis, cur arma habetis? quid ultrò bellum suscepistis? extra occasiones tumultuosi & audaces, oblatis vecordes estis. Quid hic metuentibus spei est? An Deum vos protecturum putatis, vobis pugnam detrectantibus? Ferro occupandum est mare & hæc spolia. Non maris hic, non vallis cingimur. audaciâ; pro muro & scuto opus. Agite, [illegible] Batavorum memores, transcendite in hanc classem. pro vexillo sit prora mea. Ostendite Lusitanis & Castellanis; neque navigantibus vobis neque terra pugnantibus ipsos pares esse: aut non venisse huc oportuit, aut pro dignitate Societatis pugnandum. nec ante discedendum, quam spes nostra victa classe finem imposuerimus. Seponite alias caussas. ipsa indignitas & infamia perseverantiam suadent. Dein vultus suorum intuitus, *Quæ hæc tristitia, ait, socii, quæ insolita cunctatio est? hostem, me, vos ipsos ignoratis? Hostis quid aliud est, quam anxius aurei velleris custos. si invadetis, mox concolor auro capulus lucet. Ego, dux vester, in gloriam vos & commoda duco. Vos, victoriis domi forisque clari, fiduciam audendi à fortuna & tot exemplis vestrorum capite.* Ad has voces iterum in hostem classem direxit & prælii signum dedit, tormentorum explosionibus. Verum pari, ut ante, vel formidine vel rebellandi libidine, ubi intra machinarum jactum deventum, hæsere inertes

Iterum pugnat. & inglorii, & pugnam cum paucis permisere præfecto. Expostulante illo & conscientia-

rum

fidem ac horrorem obtestante, alius timorem fatebatur, alius hostium potentiam exaggerabat, alius Præfecti temeritatem insimulabat, palàm affirmans, se exitii certos esse & in perniciem omnes trahi, ob vires nimis dispares; non esse flagitiosum Belgis, si tempestivè cedant; multo id turpius futurũ, si quoquo modo, ut vincantur, cōmittant. alius abitionem parans deflectebat. omnes ferè jussa Ducis, velut ex composito, abnuebant, nullis ad imperia aurib⁹. Postero die, hærente adhuc ibidem hostili classe, coactis tertiùm ducibus & navarchis, novo singulos sacramento, manusq; syngraphâ sibi devinxit, qua se paratos ad prælium, & ad extremum spiritũ dimicaturos, fatebantur. Iterumq; hortatus, Batavos se esse cogitarent, & hesternæ ignominiæ maculam nova fortitudine eluerent, pugnæ capessendæ ordinē præscripsit. præiret ipse, sequeretur Auriaca, hanc Fama, Famam Spes, Spem Zwolla, Tola, Ernestus, Transisalania, Goerea, Mercurius. Confirmatis juramento militari animis, videbatur amor obsequii rediisse, maximusq; pugnandi ardor verba ducis sequebatur. At tunc pugnare promtis, iniqua fuere maria & venti, hoste altius supra nostrorũ classem provecto, nostris infra ad latus ominosum dejectis, ut præternaviganda esset adversa classis, magno nostrorum damno, qui ictibus tùm hostilium machinarum

Iterum deseritur.

Iterũ repetit pugnam.

 opor-

oportuni erant. Hoc conflictu occubuit Autriacæ ductor Iohannes Verdieftius, qui per omnem ætatem corpus periculis, animum navalib⁹ diſciplinis exercuerat, Nec fecere officium, qui juraverant, aliquo eorum hoſtem eminus vanis ictib⁹ impetente. Quare nec tunc ſucceſſere cœpta. Erat Septembris dies decima ſeptima, cum Jôlus per emiſſarias rates cognovit, Hiſpanicas prope vadoſa Cubæ & Organes fluitare. Quamobrem propoſiti tenax & prædæ totus inhians, noviſſimè experiri bello voluit. Sed difficilem primò repperit nauticam gentem, quæ Ducum ſuorum puſillanimitatem & ſocordiam incuſabat, nec parendi talibus neceſſitate adſtringi ultrà volebat. Tunc Navarchos Zwollæ, Tranſiſalaniæ, Goereæ, Mercurii & Erneſti, flagitii & rebellionis reos abdicavit Jôlus, ſuffectiſq; aliis, tanta in pugnam euntibus animorum alacritas fuit, ut hoſtem ceu certa ſpe tenerent. At ſcopulos Organes provect⁹, ubi hoſtium fuerat ſtatio, elapſam claſſem comperit & in Novam Hiſpaniam abiiſſe. Ita Jôlum, cui pronior primò fortuna blandiri credebatur, objecta in prædam claſſe, mox eadem, quaſi inſtituti ſui pœnitens, deſtituit. Quocirca cum refractariis nō ultra hic hærendum ratus, ne inutili mora Societatis fortunam conſumeret, parte claſſis in Braſiliam miſſa, parte ad Havanam captandis occaſionibus relicta, cum reliquis navibus

Quartò in hoſtem abit.

navibus in patriam reversus est. Illa ex litteris Jôli ad Illustr. Comitem, Brasiliæ imperatorem & Senatum scriptis, prodita sunt. Quæ ad ultionem pertinent, non jam suam, sed exempli omniumq; posthac Præfectorū causam esse judicabat, quam negligere illi & indecorum & periculosum esset. quippe cū in altero justitiæ suæ, in altero publicæ utilitatis esset momentum. Potuisset pœnas poposcisse à rebellibus ipse, utpote cum summo imperio missus. tamen obitu illorū, qui castrensis concilii capita erant, maluit rem ad Fœderatos Ordines & Societatis directores referre, quàm videri privatam vindictam festinavisse. Erant rebellibus principes & antesignani; at maximè culpa attenebantur duo æmulatione accensi, quod ætate majores minori Jôlo parere cogerentur. quæ res tantum apparatum belli, oppressâ & elusa imperatoris fortitudine, corrupit. ADEO minor Reip. privatis odiis concedit, ut illam negligi sibiq; infamiam afferri homines velint, quàm populari & paris olim fortunæ socio concedere. quasi vile esset parere notis & majorum vanis nominibus minus conspicuis. ET INSITVM hoc mortalibus vicium, ægris oculis illorum dignitatem auctam intueri, quos secū in æqua videre. Illi reduces & capti, post intentatā & ventilata crimina, evasere, sive amicorū intercessione gratiam, sive causæ fiducia impunitatem liberta-

Æmulatio paucorum frustratur expeditionem.

temque meriti. Nec enim meum est, quemquam crimini involvere, ob FACILES Ducum iras, quas adversa sors irritiq; successus aliquando exasperant. Jôlus civibus suis patriæq; rectoribus quotidie immistus, Societatis fortunam deplorabat suosq; incusabat, qui tanta belli decora & spem victoriæ, quam Deus dederat, væcordia & perversitate abstulerint. Nihil se iniquius ferre, quàm quod mori non potuerit fortissimè pugnando, jam se servatum non ad vitæ voluptates, sed hostium & invidorum ludibrium, meliora agendi, seque de hoste & invidia ulciscendi tempora expectare. Quantas posteà res pro Societate & publico egregiè confecerit; qua classe in Occidentem iterùm, mox Africam, iverit, oppidaque & portus & insulas expugnaverit, in tempore memorabo.

Legati à Camerone ad Comitem missi.

Dum in extremo Occidente moror, & ea exequor, quæ infelicius hic gesta sunt, incidi in legatos tres à Camerone Brasilianorum Duce ad Comitem missos. retulere illi offensum Ducem à Comite Banjola cum copiis secessisse, & propè Turrim Garciæ Davilæ in mediterraneis consedisse. Venisse se oratum pacem & fœdere nobis jungi velle, ut in suas cuique sedes pagosq; redeundi potestas esset. Eos Comes, non ignarus hostium discordias in commoda sua vertere, excepit comiter, & invitato per litteras ad amicitiam Camerone, cum muneribus dimisit. Sed

mox

mox percrebuit, illum, ut versatilis est & mobilis consilii, in gratiam cum Bamjola & ad ingenium suum rediisse. Etiam Tapuiarum octingenti iisdem de causis secesserant. ut tunc invasionibus nostrorum patuerint hostiles terræ & fiducia incesserit animos Belgarum, insigni clade mactandi Bahienses. at militum penuria, & vana supplementorum è Belgio exspectatione, languit audacia & frustra fuit. Plenæ sunt querelarum chartæ & permixtæ precibus obtestationes Comitis & Senatus Supremi ubiq; paginam faciunt. magnarum rerum occasiones offerri quiritabant, at per aliorum incuriam dilabi: surdis cani fabulam: hic labores imperati, alibi placere otia: victoriam non Deum, non Fata negare, sed homines: non velle illum securis nobis præstare belli eventus: regna milite, armis, manib⁹ parari, nō supinis è longinquo desideriis & benevolis votis: chartarum, litterarum, promissorum transmitti abundè: cetera, quibus imperia defendi solent, negari: non superesse annonæ satis, adversus famem, nec militum & belli requisita sufficere ad tutelam Imperii, contra hostes: navium & nauticorum numerum Jôli expeditione accisum usq; adeò esse, ut maria tutari opis ipsorum non sit. præsertim si novo fortè instructu adventet hostis. Ea verò messis sacchareæ hoc anno facies fuit, ut ob moderatos & tempestivos imbres octode-

Ingenium Cameronis versatile.

Querela.

Messis felicitas.

cum mille sacchari cistas cultoribus suis [illegible] fuerit promittere. Secuta Jôli expeditionem conjuratio fuit, autoribus Lusitanis, [illegible] credebatur, cœpta, pronis semper in rebellionem eorum animis, qui Hispanorum partes solàm fovebant, licet obsequio palàm [illegible] [illegible]. Quibus detentis, constituti fuere [illegible] Comite & Senatu Judices, qui cognoscerent, & arcanos motus scrutarentur, Carpentarius supremi secretiorisq; Concilii assessor, Tribunus I. Coinus, Politicus Senatus, Centurio prætoriæ cohortis Mauritii Carolus Tourlonius & Jacobus Aldrichius rationũ magister. qui, cognita re, hæc pronunciavere, ut reorum aliqui carcere servarentur, alii in Sanctorum Sinum, alii longius in Occidentis fines relegarentur. Inter illos opib' & dignitate eminuit Duarta Gomes de Silveira, cui postmodum Senatus indulgentiâ Arx S. Margaretæ pro liberiori fuit custodia. Aliorum nomina hæc fuisse comperi: in Pernambucensi Præfectura Petrum Cunha de Andrada, Iohannem Carnarium, Philippum de Barretto, Arnoldum de Olanda, Rodericum Pimentellum, Bernardinum de Carvalha, Franciscum Beringelium, Melchiorem Alium, Antonium Paisium. In Paraybensi, Iohannem de Souto, Ingeniorum ferè omnes magistros. Nec pepercit sollicita Rectorum cura muliebri sexui, cui ob thori fidem & blanditias [illegible]

Conjuratio Lusitanorum, credita primùm, at non comperta.

bliqu[illegible]

blicam negligere facile est. Degebant Lusitanæ aliquot sub imperio Belgarum, maritis in Sanctorum Sinu & alibi in hostico Regia fide adstrictis & sub ista tessera militantibus. His ad maritos remissis non injuria, sed gratia videbatur facta, nisi culpæ & vitio affinis fuisset caussa, & relegationi similis abitio. Erant hæ: uxor Lodovici Barbalionis, cum quo pugnatum à nostris, & altera Johannis Velho Barretti, & illa Gasparis de Sousa, necnon Balthasaris Alvesii. Verum uti hæc Imperio huic ignominiosa eveniebant, nec omni ex parte beatum arguebant; ita illud ad ejusdem elegantiam facere videbatur, quod Curiæ passim Provinciales à Comite efflagitaverint Sigilla, firmandis publica fide actis, quæ ipsa Insignibus suis & Emblematibus, provinciarum genio accommodatis, distinguerentur. Id curæ datum industriæ Comitis. (SEMPER enim excellente imperantes expedit) Qui singulis Præfecturis suum commentus insigne, ex omnibus uno scuto comprehensis unum fecit, quod supremi Senatus ad usus esset, & terminorum Reipub. Brasiliensis index. Supra hoc Fœderati Belgii insigne attollebatur, characterque Societatis Occidentalis infra parte defluebat. Politico Senatui insigne fecere eadem quatuor provinciarum insignia, pari scuto contenta, supra quod spectare erat Virginem Astræam, manu una gladi-

Comes suis Provinciis insignia in sigillis largitur.

Sigillum Supremi Senatus.

Politici Senatus.

gladium, altera lancem gerentem, illam sceIerum vindicem, hanc mercantium regulam. Pernambucensi Curiæ datum insigne, Virgo, defixis in speculum oculis & velut in formæ suæ admirationem rapta, manu arundinem sacchariferam gestans. quo schemate soli pulchritudo proventusque exprimebatur, adscripto civitatis Olindæ nomine. Fuere & aliis Pernambuci Curiis, nempe in Igarazu, Serinhæmo, Portu Calvo, Alagois, sua quoque propria insignia. Præfectura Tamaricensis botrum pro insigni ostentabat, quia æquè pulchros & succulentos nulla Brasiliæ pars, ac Tamarica insula, ferebat. Parayba sacchareorum panum formas pyramidales præferebat. quod optimi & laudatissimi sacchari nutricula esset, aut quod dedita nostratibus provinciâ, major illic sacchari & molarum cœperit esse labor & precium. Provincia Fluminis Grandis cognomine fluvio gaudebat, cujus ripam in imagine premebat Struthius, quarum avium maxima hic frequentia. Atque hæc ipsa argento exhibita fuere à sculptoribus Batavis, non ære aut ferro, ne ærugine aut rubigine exederentur monimenta publica. Dixi modò de captivis Lusitanis. At de his totaque quæ vulgi vocibus ferebatur, conjuratione, (persequor paulo post gesta) illud in notitia rerum Brasiliensium adeò quæ Senatorum ad Rectores Societatis litteris præscri-

Pernambucensis Curia.

Tamaricensis.

Paraybensis.

Fluminis Grandis.

ptum legi, à metu & credula nimis suspicione hanc criminationem profectam, nec, licet appellatos istius sceleris, compertos fuisse. Verùm cum apud suos valerent gratia & authoritate, etiam opibus, metus erat, ne adventante Hispanorum Classe, quod jam percrebuerat, vel clam vel palàm nocerent. ideò Status interesse credebatur & utilitatis publicæ, eos à populo secerni, ostracismi exemplo. cum SALVIS auspiciis geri videantur, quæ pro Reipub. salute geruntur, licet per se spectata pudoris nonnihil habeant. Et poterant hoc facto cives malum machinantes, nondum aggressi, deterreri, ne talem in perdenda patria amentiam audeant. At mortuo Petro de Cunha, qui in isto ordine primus habebatur, & classis metu, cujus fama initio terribilis, nonnihil languescente, quotquot in Sinum Sanctorum vel Occidentales insulas relegati judicis voce fuerant, temporib⁹ spem mitioris consilii facientibus, in Hollandiam ablegari postulavere, aut in suas operarum Machinas & Ingenia remitti, ad exequenda facchara, ea lege, ut appellati se absque tergiversatione sisterent. Quæ nec concessa prorsus nec negata fuere, sed suspensa inter perfectam libertatem & perfectam captivitatem hæsere, ne aut rigor nimius alios audaciores fide dimoveret, aut nimia lenitas judicum honori fraudi esset, dimissis absque pœna tanti

 flagi-

flagitii suspectis & jam famæ jacturam capi-vitatis probro passis. Nec enim, convictis illis, ulla in tanti criminis immanitate punienda suffecisset severitas. Quare potentiam imperantium remissius exercuerit prudentia, mansuetudo & conscientiæ sensus; qui post istiusmodi hallucinationes prodit, nec vi, nec fraude, nec silentio, nec dissimulatione exstingendus. In Duartem Gomesium de Silveira septendecim jam lustra transgressum, excussis quas habebat chartis, diligentius inquisitum. attamen quo culpa probaretur, documenti repertum nihil. Quamobrem & hunc intercessione plurimorum moti Senatores, acceptis fide obsidibus, ad Ingenia sua redire passi sunt, memores non malè ab ipso navatæ operæ in Paraybæ expugnatione. Hæc retulisse nec piget nec pudet. cum minus honesta æque ac honesta laudare mihi nec mos sit nec mens. Dudum ex æqui rectique tabulis expunxi has voces: imperantes præfractò rectos esse non debere, omniaque honesta esse, quæ retinendæ dominationi faciunt. Vt ea scelerates posterorum memoria puniri, ita insontes eadem absolvi fas est. Initus tunc decimatum sacchari census per Brasiliam Belgicam, quæ ære licitatæ in hæc pretia ascendere. Decimæ Pernambucenses centum & quadraginta octo mille & quinquies centum florenos valuere, in annum

Excusantur capti.

Census sacchorum & aliorum reditum.

annum, emptore Mose Navarro. Decimæ Itamaricenses & Gojanæ novemdecim mille, emente Petro Seullino juniore. Paraybenses quinquaginta quatuor mille, contrahente Mose Navarro. Pensiones sive tributa Molarum Pernambucensium viginti sex mille in annum, mercante Iohanne Ferdinando Vieira. Pensiones molarum Tamaricensium & Gojanæ novem mille in biennium. emit Petrus Seullinus junior. Decimæ *Meunsarum* sive minutiarum & rerum minoris precii, in districtibus Igarazu, Laurentii & Paratibi, ut & in Nostra Signora de Luz in annum quatuor mille & octingentos. debuit Thomas Hispanus. Eædem in Vergeis, S. Amari, & Moribecæ terris, in annum ter mille & septingentos. mercabatur Conradus Ioannis Mackinia. at in ea parte Pernambuci, quæ S. Antonii, Pojucæ & Serinhæmi agros habet, in annum quatuor mille & trecentos. Benjaminus de Pina emebat. In eâ, ubi Vna est, Portus Calvus & Camarigiba, in annum bis mille & septingentos, debente Conrado Ioannis Mackinia. In ea, ubi Alagoæ sunt, ad flumen usque S. Francisci, quatuor mille & ducentos, Thoma Hispano debitore. Decimæ Meunzarum in Tamarica & Gojana in annum, mille & septingentos. Seullinus emit. Eædem in Paraybæ Præfectura in annum ter mille, mercante Conrado Iohannis Mackinia.

kinia. Ea summa bis centena & octoagin[ta] millia florenûm supra nongentos confic[it]. Ex quibus compertum satis, tutis à vastati[o]ne agris, non esse infructuosam Brasiliæ c[ul]turam, & posse tanto proventu magna p[ar]te pensari belli impensas. Ineunte an[no] CIↃ IↃ C XXXIX in conspectum se dede[rat] Hispanorum classis, navium viginti & o[cto] Galeonibus formidolosa. quæ littora h[æc] prætervecta, sub Reciffæ conspectu, cursu[m] in Austrum direxerat. Comes nihil inte[r]mittens, quod ex re esset publica, insequi jussit liburnicas aliquot, exploraturus, quo tenderet, ubi extensionem pararet. ipse le[cta] militum manu, propero itinere, littora legit, ad usque Portum Calvum. Verùm postquam Sinum omnium Sanctorum subiisse cognovit, Pernambucum rediit. ordinatis quacumque iter fecit per conterminas gentes, quæ rem frumentariam & instrumenta bellica spectabant. restauratis etiam in Portu Calvo, Vna, Serinhaemo & ad Caput S. Augustini, arcibus & munimentis.

Adventus classis Hispanica.

Comes iter vimatur & limitaneis locis prospicit.

An. CIↃ IↃ C XXXIX. Lis cum Artisoskio.

Hæc sunt tempora, quibus Christophorus Artisolkius, veteri apud Societatis directores authoritate, tertio in Brasiliam venit, navibus octo & militum centuriis septem, gravis offensæ occasio, & natarum inde partium, distractis in diversa studia cive & milite. quorum aliis Comiti, aliis Artisolkio æquior erat, etiam de imperii jure, quod cui-

que

quæ esset, pro affectu disceptantes. Nihil tam indignum isto tempore, quam quod Senatus Artisolkium, militiæ Brasiliensis antehac operumq; consortem, remittere fuerit coactus, & hic meritissimus aliàs & severis belli virtutibus insignis, remitti debuit sub Comite tam facili & leni, qui non suos solum humanitate, & morum gratia, sed & Barbaros dudum demeruerat. Causas referam, quas vellem nescire me, ne sciat Hispanus & gaudeat, doleat Societas & optimus quisque. Hæc ipsa, prudentibus, ut sanè oportuit, consiliis, ex sententia Fœderatorum Ordd. & Principis Auriaci, universam armorum sive apparatus bellici in Brasilia curam Artisolkio demandaverat & ut munere isto dignè fungeretur, rigidè imperaverat. Venientem pronis animis, non sine apparatu, excepere Comes & Senatus, ut decebat virum expeditionibus variis rebusque decorè ibidem gestis celebrem. Apertis Fœderatorũ Ordd. Principis Arausionensium, & Societatis mandatis, nulla illi super hac re mota fuit controversia; licet Comitem & Senatores tacitè momorderit inspersum illis quiddam à suspicionis sinistræ genio profectum. hoc nempe: ut ad adventum Artisolkii, studiosius arma & apparatus bellici omnia curarentur, deque ejus statu enucleatius ad Rectores perscriberetur. velle illos ordinatam militiam & militiæ omnia. Quibus

verbis

verbis malè gestæ rei se insimulari generosiores animi credebant. Jamque effluxerat penè bimestre, quo concordibus studiis curatæ fuerunt Brasiliensium res, integris rectorum animis, & ab omni suspicione & malarum artium labe puris. Tunc, post sermones in vulgus sparsos & injurias in Comitis reverentiam ac imperia voces, proditæ ab ipso Artisoskio literæ, magnæ litis materies, quas ad Amplissimum virum D. Albertum Conradi Burgium, Amstelodamensis Reip. Senatorem & Consulem, inter Societatis directores famâ eminentissimum, destinaverat Artisoskius. quæ non Comitem solum sed & Senatum omnem gravissima indignatione moverunt. utpote in ignominiam utriusque, ut censebant, scriptæ. Comes convocato supremo Senatu & omnibus adesse jussis, pro se & Senatoribus adversus Artisoskium locutus, verba in hunc modum fecit: Non hic mihi primus in patriam & Societatis rectores fidei dies est. Annus vicesimus est, ex quo sive Fœderatis Patribus, & Principi Auriaco sive Societati illam probavi, nullis suspicionum umbris, aut malorum consiliorum studiis vel officii intermissione temeratam. Sacramenti semel ipsis dicti conscientiam sacrosanctam habui semper & habeo etiamnum. nec erit unquam, ut gentis meæ domusque dignitas perfidiæ flagitio per me flagelletur; cui vita ipsa carior est existima-

Oratio Comitis super Artisoskii literis ad D. Burgium.

[illegible]batio sua & suorum. verum, ubi Artisof-[illegible] motus & machinationes perpendo, lite-[illegible]que quib⁹ instructus venit, palàm est, me [illegible] suspicionem malè administratæ rei addu-[illegible]m. Nec. qua vir iste esse creditur pru-[illegible]tiâ & ingenii perspicaciâ, videtur ista au-[illegible] fuisse, ea erga me irreverentiâ, nisi suis [illegible]oribus subnixus; quorum ope hæc malè [illegible] gubernet & administret. Etenim & [illegible]di mecum modus indecens est & obse-[illegible] omnis nescius, & disertè habent Dire-[illegible]orum literæ, jamdudum ipsos cognovisse, [illegible]orum & apparatus bellici curam negligi, jacere armamentariorum œconomiam, per-ditũ iri res istas, quas cũ cura habere opor-tuit; ideoque mitti Artisofkium, ut res lap-sas restituat & quæ ex usu erunt publico (hoc muneris mei ipsissimum est caput) diligen-ter curet, utque de armorum & armamenta-riorum ac arcium per universam Brasiliam, quà nostra est, statu, accuratè perscribat. quæ sanè dolentium & nos incusantium vo-ces sunt. Affirmavit adhæc Artisofkius, ni-hil posthac armorum, quæ toto biennio po-stulavimus, missuros Rectores, nisi ipsius postulatu. ut jam inane vobiscum nomen sim futurus, & mox nullum. quæ sanè fidem faciunt, non missum ipsum, ut demanda-tam provinciam sub nostro obeat imperio, & sua se conscientia involvat; verum ut a-ctionibus omnibus meis cavillator interve-

niat

niat ac censor. Eas me vobis ac Dominis meis Europæis probaturum confido. nec sitim in me desiderari boni Ducis partes ac munia. quæ perspecta esse Artisofkio debuerant, priusquam famæ meæ obtrectator & sugillator incumberet. Non debebam malè audire, aut obtrectantis libidini objici, cujus laboribus, vigiliis, periculis, Reipub. Brasiliensis incolumitas sarta tecta perstat. si non gesta, quæ præstare Numinis est, at pronum certè animum & publicæ saluti intentissimum experti estis. huic fini studia, curam omnem, discrimina quævis curis vestris & omnium discrimini æquavi. Vt grave profectò sit, optima agitante me, esse, qui moram injicere conatibus nostris annixi, crimina spargant; quasi mea vestris rebus habeam potiora, negligens & solutus publici curator. Et quæ hæc Artisofkii impudentia est? litteras istas suas, nominis mei vestrique flagellum, in os prælegere, non sine fastu, audet. ut è tabulis incuset audacius, quod viva ac labili voce fecisset timidius. Et legit illa, vobis præsentibus, út tot mendaciorum testes habeat viros graves & operum meorum socios assiduosq; inspectores. Nec alium se gerit privatus & apud privatos, ne à probris quidem temperando, quæ inter domesticos meos in me jacit, non sine bile, nec nescius ista ad me relatũ iri. illud improbum, quod pro tribunum

tum suum dehortatus fuit, ne, quamvis à me jussus esset, comes iret expeditionis à me susceptæ. iturum cum fece militum & hominum (hæc militiæ nostræ elogia sunt) propudiis. Quin eò audaciæ prorupit jaculator quidam Tamaricensis, ut se nec Comitem nec Senatores posthac dominos agnoscere, sed solum Artisofkium, effutiverit. Quid, quod procenturio legionis Artisofkii, edicto, manus meæ subscriptione rato, obedire abnuerit, nisi expectato prius Generalissimi sui, (ita investiebat Artisofkium) mandato. Hæc cum rerum agendarum inauspicata sint initia, & indubiè in secessiones ac ruinam publicam vergant, qui possim tam scævi ingenii viro niti, aut laborum socium admittere clandestinum hostem, cujus studiis unitas corporis hujus, in quo nihil usquam turbidum & discors, discinditur & nondum adulta Reipub. compages concutitur & labefactatur. Ideò vos asseclas mihi à Societate datos, ut vitæ actorumque omnium testes compello, cum difficile sit apud alios causam dicere, cum apud alios viveris. Ego honore, autoritate, jure debito Artisofkium fraudavi nunquam. nec par est, ut juris mei, dignitatis & nominis arrosorem feram. Unum est hoc Reipub. corpus, & unius animo regendum. suprema & omnium cura mea est; distincta & vicaria aliorum. adjutorem operum & onerum am-

 plector,

plector, dictatorem repudio. non fert duos imperatores Brasiliæ hæc portiuncula. Si diffidebimus, æmulatione, suspicionib⁹ levis distrahimur, partiemur particulam. nec necesse erit ab Hispanis nos vinci, à nobis ipsis vincemur, civilis discordiæ beneficio. jungi animis nos oportet, non simultatibus distrahi & consulere in commune, adversus communem hostem. Suprema malorum publicorum & Statuum pestes imperantiũ contentiones sunt & partes; ipsis bellis externis, fame, morbisq; nocentiores. perniciosum & turpe remiges & nautas in eadem navi digladiari. clandestinis obtrectatorib⁹ non eget tempus. candore opus, fide & recti constantia. ita militant boni. ita militavimus semper. Quare alterutrum, rogo, decernite, ut aut in patriam remittar ipse, cessurus Artisofkio, aut ut remittatur ille, cessurus mihi. Hoc ut fiat, ratio, Brasiliæ status, Sociorum salus fortunæque suadent. Secedam, ne voventib⁹ præsens videar præscribere, aut nutu inclinare suffragantes. Libera vobis per me fuere judicia, eruntque semper. Vos, ne libertatem istam adimat aut ira aut studium pro vestra sapientia curabitis. Vt dixerat, surgens abiit & in proximum conclave concessit, quamvis obnixè & reverenter à Senatu rogatus, ne moveret. At oratione ea attoniti Senatores, post longam & attentam deliberationẽ, in hoc consen-

Comes in conclave recedit.

censere, ut retento & Comite & Artisofskio, conciliarent geminos & veniæ deprecationem pacti, intercessione sua lenirent Comitem. Artisofskium (is jam domi ex decreto Senatus attenebatur) remitti, jampridem superiorum autoritate missum, inconsultũ videbatur Senatui. ut & rem tantam sui successori, quæ ad supremos Societatis Ephoros Belgas pertinebat. Comitem dimitti, inconsultius longè, cum autoritate, sorte, dignitate inferiores essent ipsi Senatores, nec periculo careret, sine rerum præside relinqui Brasiliam: etiam ignominiosum hoc fore Comiti & domui Nassoviæ, si salutem famamq; minoris fortunæ hominis, totius Brasiliæ imperatori adeoq; universorum securitati anteponeretur. Audito Senatorum de ineunda conciliatione decreto, ad quam se arbitros offerebant, perstitit in sententia Comes. & postquam iterum in vota ivissent, adscitis Politicis Senatoribus, nec placeret aliud agi, fixum quoq; Comiti fuit, nõ mutare consilium, nec velle aliud. Hausere è sapientum adytis, IRAS postremum senescere: oblivisci mortales benefactorum, meminisse eorum, quæ dolent: ambitionis cum modestia difficilem esse reconciliationem. non quiescere illam, nisi obtinuerit. præsertim recentibus imperiis, quæ vacua esse oportet à simultatibus, & in quibus minus tutum illis fidere, quos gloriæ tuæ

 æmu-

æmulos invidosque expertus sis. Tandem Senatores volutatis inter se rationibus, rerum momentis, ducum discrimine, temporum conditione, in dimissionem Artisoskii unanimes ivére, mentemq; Senatus utriusq; eodem die, per assessorem Senatus summi Carpentarium, Eliam Herckmans & Mortamerum illi significavere. Nec moratus Artisoskius, conscensis in Parayba, quæ in Belgum remeabant, navibus, Brasiliam tertiò reliquit. quem, utpote non judex, sed narrator, nec accusâre præsumam nec excusare. ea recensere, quæ in actis publicis reperias, gesta memorantis est, non criminantis. Cæterum militiæ à pueris innutritus & variis bellorum casibus exercitatus, liberalium scientiarum disciplinam Martis studiis junxerat, & historiarum lectioni, aut quæ alias in Duce requiruntur, multum vacabat. Accedebat his laudibus sobrietas, & nota per Brasiliam fama, & apud plurimos favor. Hæc ipsa Comes ad Potentissimos Ordines, Principem Aurasionensem, & rerum Brasiliæ in Belgio directores perscripsit. nō quod privatas injurias atq; offensiones despicere non posset, sed quia intererat, novo imperio benè audire Imperatorem, nec in contentionem adduci fidem, quâ omnium obsequia coërcebantur. Litterarum tenor hic erat: Absens à vobis, Patres, & pro Republic. in hostem ac pericula transmarina pro-

Artisoskius dimittitur.

XXVI May An. CIↃ IↃ C XXXIX.

Littera Comitis ad Ordd. Generales

præfectus, post probatam domi per annos viginti, idque militiæ studiis, fidem, calumniis oneror, nulla habita ratione laborum in consectandis, vel proprio discrimine, Patriæ & Societatis commodis. Litteræ, quibus Artisofskius novis mandatis instructus ad nos venit, non obscurè arguunt, Societatis optimates sinistra de me suspicari, & diffidentiâ nostri meliora ab ipso exspectare. quasi circa armorum curam negligentior fuerim, cum & armamentaria lustraverim ipse non semel, & eorum penuriam toties Societatis rectoribus per syllabos aperuerim. Non sum nescius, quantum armorum sit momentum, tum ut inferatur bellum, tum ne inferatur temerè, ob illorum metum. Mearum quoque partium fuit, ista curare sedulò, & inter muneris accepti mandata non postremum. At inopiam eorum in me derivari, iniquum, cum flagitata sæpius missa minimè senserim. Et nisi frugalis parcusq; eorum fuissem dispensator, in gravissimos subinde casus datæ fuissent res nostræ. Vt dicam quod res est, Non alius videtur fuisse color mittendi Artisofskii, nisi ut ille has res administraret cautius, ad Societatis Directores referret diligentius, ea authoritate & imperio, ut nihil posthac apparatus bellici è Belgio exspectare habeamus, (verba ejus sunt) nisi ipsius postulato. Et profecto non alium à

 reditu

reditu suo se gessit, quàm ut missus crederetur eorum quæ per me geruntur scrutator & inspector. qualem equidem non reformidem, si viri boni officio functus, à nominis mei obtrectatione abstinuisset, nec injuria in me suggerendo, publicam gratiam captavisset. Potuissem utique hæc dissimulavisse & Reip. donare privatam offensam, sperans fore, uti spreta calumnia exolescat, & officiis meis mansuefacta improbitas mihi placatior reddatur: Verum cum id audentiæ fuerit viro, ut litteras in Belgium ad primarium Societatis virum directas, in me & Senatum hunc probrosas, recitare ipse nõ erubuerit, (scilicet ne sine magnis testibus esset impudens) privatim adhæc inter domesticos existimationem meam flagellet, jamque in partium studia Reipub. & castris perniciosa eruptura res videretur, ad Senatum retuli, & alterutrius dimissionem flagranter postulavi. Vtriq; satis nobis mali absque civili discordia est. nec vanus metus fuit, ut litem hanc in usum suum verteret hostis, eaque nobis ruinam pareret, dissolutis membris, quorum in toto corpore momentum. Quamobrem dimissus Senatus Supremi & Politici vocibus, ad Vos redit, ea fortè relaturus, quæ ipsi videbuntur speciosa, mihi minus vera. Hæc audire ita fuerit prudentiæ vestræ, ne in contumeliam meam accipiantur, & ut pari defensionis jure audi-

tus

tus admittar. Abitu ipsius pax erit imperio huic, & motæ malis artibus militum mentes reverentius & æqualius Duci parebunt.

Tabulæ Artisoskii ad illustrem Legationibus Burgium conceptæ, unde hi motus, in hanc formam loquebantur. Insistam interpres verbis, ne eorum licentiâ iniquus in scriptorem deprehendar. Non negligentiæ meæ, Vir Maxime, litteras tardiores imputa, sed adversæ valetudini, quæ lectulo affixum & nephriticis dolorib' fractum, usq; adeò exercet, ut in pauca hæc, brevi temporis spiramento, vix sufficiam. moveor malorum publicorum sensu & plurium querimoniis, ut has lachrimas in sinum tuum, velut parentis, effundam. Verùm priusquam memorare incipiam miseranda Reipub: hoc præfabor, rerum Brasiliensium eam esse faciem, ut nec ab hoste impetamur nos, nec ipse à nobis. Hactenus intenti in ejus molimina & ausus. verum apparatus bellici armorumque inopes. de quibus nuper ad Societatis primores perscriptum. Naves expeditæ in anchoris stant, mille armatis instructæ, accinctæ ad expeditionem cum classis Præfecto & legionis meæ Vice-præfecto. quæ tamen expeditio me clam habetur. Nec enim, nisi vocatus, in Senatu adsum, aut loquendi, nisi rogato. Iussa Superiorum opperior, quæ honesti militis titulo exequi cuperem, nisi impedirer, subductis mihi indies

Littera Artisoskii ad Dominum Alb. C. Burgiū Societatis Directorem.

ad eam rem necessariis. Hæc me interdiu & noctu sollicitum habent, hæc somnianti obversantur, hæc mihi in bilem & atram loliginem vertunt. Res hæc est: nulla Societatis rectores supplementa firmandis ac restaurandis copiis mittunt. desunt nautici, mechanici, amanuenses, exercitus & castrorum administri. horum omnium penuriam cogitur supplere legio mea. & quod majus, jam ex meis subducti aliquot militiæ, sui juris facti sunt, præter Societatis morem; quidam sub alia signa & alios duces missi. ut in præsentem diem legioni meæ decesserint trecenti. quos in indiculo signavissem nominatim, nisi per morbum fuisset. quo durante, prævertit navium in patriam abitio gestientem scribere. Vbi sinet occasio, destinatò de his, ad Vndeviginti-viros scribam. Vexor indies, militum vel à meis signis ad alia, vel ab aliis ad mea transitione, quibus malis tempestivè occurrere, ob subita mandata, non est meæ facultatis. Aliquot centuriis, quibus abeuntibus è Belgio centum & quinquaginta inerant, vix insunt centum. Et hæc in ipso adventus puncto accidêre, nondum exacto, ab appulsu meo, bimestri. quid futurum altero bimestri aut quadriennio post? nonne eadem in cohortibus meis, quæ in aliis, spectabitur militarium calamitas & solitudo? Hæc talis tantaq; est, ut Vice-præfectorum ne unus quidem,

dem, legionis suæ, cui imperandum ipsi, faciem dignoscat. Adverte quæso, quo hic sim loco, qua polleam authoritate, qua sim ad missione. Comes militaria munia, sub signis meis vacua, in alios transfert. Nec repertus hactenus ullus, qui qua oportuit veneratione rituque decenti me accesserit, aut favori meo inseri petiverit, Centuriis meis nec ego nec Officiales mei, sed alii imperant, qui subinde mutant militem, prius quàm sciam ipse aut emendari malũ possit. Interdũ per man⁹ oberrant crebriores schedæ aut codicilli, à maris propræfecto, aut Vigilium magistris, etiam ab infimæ dignitatis officialibus profectæ, nec ad me, sed Centuriones meos longius distractos directæ. quibus Comes modo hunc modo alium dimitti postulat aut ad naves & usus nauticos, aut ad mechanicas operas, aut ut aliis signis ingeratur. Et impetrantur hæc, antequam de fide mandatorum constet. Tympana, tympanistæ, tubicines abducuntur, substitutis aliis. Diu est, quod legionis meæ vicarius in Reciffa, procul omni negotio, segnis & laborum exsors egerit, à centuriarum suarum adspectu & cura semotus. Eæ, maximis spatiis, à flumine S. Francisci ad Paraybam usque, centum miliaribus dispersæ, in præsidiis habentur. ut mense opus sit, priusquam de illarum statu certior reddar. Hæc inter, delectus fiunt & innovatur miles; cũ eadem

 pro-

provincia contineri omnes possint, sub suorum singulæ ducum oculis & disciplina, ut imperium unius plures sentiant. Quid à sic instituto & habito milite præclari exspectes? quo eventu in aciem, in hostem ducam oviculas istas verius, quàm milites? ut certissimum honoris mei, illibati hactenus, periculum incurram, invitus & insons. Hæc & ejus farinæ plurima, videbuntur in Comitem dicta & querelam continere. Verùm cum minoris sint momenti, facilem emendationem admittent & finem habitura creduntur. Fateor, nunquam de his apertè me apud Comitem conquestum fuisse, cum, ne hoc facerem & morbo impedirer & in dies meliora sperarem. Plura quoq; nondum seriæ deliberationi patuere, nedum ut decerni de iis potuerit. Eam sanè sub initia reppeti Comitis indolem & convictus rationem, ut aut hominem vix aut pessimum esse conatis oporteat, qui dissidium quærat. Ego obsequio me ipsi morumq; facilitate & æquanimitate probabo: nec erit unquam, ut inobedientiæ erga ipsum reus habeat. At centurias & cohortes deteri subvertiq;, non Comitem, sed supremi Concilii Senatores tangit. Vt verum dicam, deplorata res est, nec tot annis corrigi hæc mala potuere. exemplo sit expeditio nupera, & ea, quæ in procinctu est. Accepi à Comite, aliter hic locorum ista geri non posse: frustrà suppetias è patriis

terris

nis exspectari, eorum quæ ad rectores scribuntur, rationem non haberi, auxiliorum submitti nihil, militem illic tumultuariò in circulis & cauponis conscriptum, profligandæ fami arma capere, vilissimos urbium aut pessimos merere, quibus ob egestatem maxima peccandi necessitas. itaque hîc propiore delectu opus esse & formandos in militiam ejus ignaros, qui nunquam hostem, nunquam castra viderint, nunquam partem ullam bellici muneris attigerint. Has facti sui rationes obtendunt, nec præter rem, quæ uti ipsis in Recissa degentibus congruæ, ita militiæ rectoribus incongruæ habentur; variis & invalidis belli consiliis, ob infirmas centurias, quarum aliæ octo & denos, aliæ quadragenos circiter numerant, eosque non perpetuos stabilesq;, sed vagos & miscellaneos. Istam agendi rationē si in iis cohortibus servari placeat, quæ illi assuevere, debebat saltem mea legio, tot privilegiis donata, integra mihi & inviolata præstari. Cum primùm appulissem & per eosdem errores sertam hanc malè reciprocari observarem, accessi Senatores, quæsivique seriò, num rata haberent ea, quæ cum Societatis præfectis pepegissem, de mihi permittendo milite meo. Annuêre primùm, absonumque videbatur, hoc controverti. Mox diminuto mihi milite, & conqueri super hoc paranti, responsum, posse me pluribꝰ carere.

Ex eo, velut sublato sipario, palam fuit, in quos incidissem rerum mearum arbitros & quæ militiæ meæ speranda foret facies. Non te fugit, vir summe, qui Consessus istius pars magna fuisti, cū in Hollandia ad hanc provinciam deposcerer, detrectavisse me, nec ulterius in Societatis fidem transire voluisse, ob inveteratum hunc centurias & legiones malè administrandi morem. Quapropter ab omnibus & singulis Cœtus istius collegiis & Potentissimis Fœderati Belgii Ordinibus, impetravi publicæ fidei testes tabulas, ut istis incomodis eximerer, legionemque ducerem nullius nutu & arbitrio mutabilem. Vbi promissi fides, ubi contractuum sacer horror? quò Societatis, quò ipsorum Fœderatorum Patrum collapsa authoritas? si initis mecum pactis & cœlo teste sancitis vocibus, post suscepta & confecta, trans Oceanum, itinera, eaque periculorum plena, suus non constabit valor & relligio? Si quando mercator litteras collybi ratas non habet, id Batavis foro cedere est. quo ergò nomine appellabim⁹, si Delegati plenipotentiarii Dominorum suorum authenticas tabulas & chirographa susque deque habeant. Hæc querelarum mearū & quidem justissimarum summa est, quas in sinum tuum effundi necessarium duxi. Prælegi ipsis hæc eadem, respondeant, quod volent. nisi remedia malis hisce quærantur,

tur, stat sententia, hæc ad Vndeviginti Senatores & Fœderatorum subsellia referre. ratio, quæ in hæc me lamenta compulit, hæc est: quod fixum mihi immotumque animo sedeat, boni militis partibus vel morte defungi, nec sinere, ut istius in me nominis dignitas militari dedecore evilescat. At vindicare illam potestatis meæ non est, si milite mihi pugnandum inordinato, ignoto mihi & ignorante me. Obversantur etiamnum animo tuo Imperatoriæ veterum artes. quas leviculis hisce nostrorum motibus applicari minimè alienum fuerit. Cum Romam invasisset Cæsar, magnaque equestris ordinis vis ad Pompejum in Thessaliam cõfluxisset, ita ut numeroso & specioso milite prævaleret, dixisse nihilominus fertur Cæsar: Eamus ad Imperatorem.. quasi non nisi nomina putaret militem Pompei, & impedimenta veriùs belli, quàm subsidia. At his cæsis ad Pharsalum, jamque Pompejanas copias & veteranos sub Petrejo & Afranio insectatus: Eamus, inquit, ad exercitum sine Imperatore. adeò Duci miles suus & militi dux perspectus sit oportet. Cum Scipionem, Africani patrem equestri prælio fudisset Annibal, militem ante pugnam exhortatus fuisse his verbis perhibetur: Pugnabitis cum exercitu ignoto Duci & ignorante Ducem. Quo tempore secundò Brasiliam ingressus fui, non nisi octo imperabam

centu-

centuriis, assuetis mihi & quibus ipse longiore belli usu assueveram. Cum his in bellum iturus, posthabebam cæteras. Illas binis ternisque hostium millibus intrepidus opposui, felicissimo eventu. Nunc mihi, imparati & nō expediti militis duci, si quando ad manus deveniendum, latibula quærenda erunt, & in fugâ præsidium. quod quàm non ex usu Societatis & honore meo futurum sit, judicii tui fuerit. Has querimoniæ meæ causas habes. quas primùm tibi exponere visum fuit, ne neglectim habeantur. postulo æquissima, nempe, ut præstetur promissum, & vel alius mihi transmittatur miles, aut ablatus restituatur, aut venia detur nō administratæ rei. Horum aliquod si consequi non dabitur, non ero vobis idem, qui fui, Artisofkius. possum per alios intricari, ex quibus extricari difficillimum. sed superest remedium. hoc puta, ut silentio me involvam, & sinam volvi publica. Antehac sub Wardenburchio pari ferè sorte habitus, nec negotiis castrensibus adhibitus, quadriennium hîc integrum studiis liberalib9 exegi. Nec detrectavero eadem conditione Societatis liberalitate perfrui. quum non levis illi futurus debitor, in maxima felicitatis meæ parte hæc Musarum otia & ab armis vacationem putabo. Hic litterarum Artisofkii finis. ad quas sparsis in margines Notis responsa subitaria reposuit Gomes & ad Potentil-

tentissimos Ordines, una cum literis Artisofkii, transmisit. Eas in unum colligam, ea lege, ut sagax lector accusationis capita opponat excusationis, momenta momentis, spongiam adspersis Comiti maculis.

An quisquam est, ait Nassovius, qui credat, ægrum & lecto affixum fuisse Artisofkium? cui per valetudinem integrum fuit, nuptiarum solennibus interesse, adire templa, & septem vel octo miliarium itinere, in mediterranea ad Sancti usque Laurentii pagum digredi. si ea, quæ muneris sui erant, per id temporis curasset diligentius, & vicinarum arcium armamentaria lustrasset, fecisset rectius; cũ hoc in mandatis unicè habuerit, ut de eorum statu ad Europæos Senatores absque morâ perscriberet. At *pauca jam dicenda habet*, quasi magna & infanda taceret. si apertè, quæ culpanda in imperante habebat, singulatim exposuisset, virum se minus subdolum præstitisset. nunc, ut timide & flebili oratione enormium vitiorum suspicione occupet credulos, tanta arcana suspendit. Si scribere horrenda hæc dominationis secreta ipsa religio est, jam coram edisserat. loquenti quilibet, silenti ne ipsa quidem innocentia satisfecerit. occultis criminationibus infamat ignarum, ut flagitio decipiat. Nec vera loquitur, cum expeditionem istam ipsum *latuisse* queritur & impedimẽta sibi poni, quo min⁹ boni militis mu-

Responsio Comitis ad superiores Artisofkii literas.

nia

nia exequatur. Quos è signis ipsius evocavi, evocavi ad expeditionem, quia egebam. quod dum facerem, boni me militis partibus defungi rebar. Nec impediebatur ille talem se præstare, cum Imperatori exercitus dicto obediens est. Si *jussa Superiorum exspectavit*, nihil præter officium fecit. Nihil tam utile & decorum, quàm jussa imperantium opperiri. Sine hoc ordine, sæpè integri exercitus periere. miles centurioni, centurio tribuno obsequitur. Omnes simul imperium Ducis sentiunt. Dolet adduci famam in discrimen, subducto sibi milite. nec posse sic publicæ utilitati consuli. Verùm judicent rerum militarium periti, quibus vis & potestas est ista noscendi, num Artisoskii famam periclitari verisimile sit, si exercitus Imperator è copiis his vel illis paucos deligat, idq; urgente necessitate, & in publica commodà. Hæc ipsum *noctu ac interdiu angunt*, quasi solum hunc Atridam tangeret patriæ dolor. ad populum phaleræ. At cum fateatur ipse, nõ submitti è Belgio castris necessarios, cur succenset, ex ipsi9 legione tales peti? Objicit fallò, *trecentos sibi decessisse*. Cum non nisi uni, sub Nuyssenburgio militanti, facta sit venia, qui & antè Artisoskium appulerat. quo tempore de pactis ipsius cũ Societatis primorib9, nihil nobis constabat. quid? quod in locũ ejus surrogatus sit militiæ experti-

pertissimus, pluribus hic officijs probatus; illud verò ab audacia & improbitate est, ad plures invidiose extendi factum singulare. Adhæc, inter istos tricentenos, quibus diminutam queritur legionem suam, impropè reticet illos, quos in itinere mors sua exstinxit, constat ex syllabis defunctorum, in quibusdam centuriis viginti, in quibusdam triginta decessisse, non meo delectu, sed fatorum. Et quæ ista Imperatoris sors? cui evocare militem & seligere nefas. Nec ignorat Artiscoskius, quàm angustæ hic nobis res sint; & non libidine, seu necessitate ad ista nos compelli. ut disciplinam omnem militarem collapsam subversamque injuriâ queratur. Iis cohortibus imperant magistri vigilum, quas ipsorum assigno imperiis. nec nisi durante expeditione, ut impendiis levetur Societas. diminui centuriis numerum suum fateor, sed grandibus decaussis. quia castorum administris careo, quibus opus. confecta expeditione, rediturus quisque ad centurias suas est & signa. quos mors interim surripit ducibus, Deo, non mihi, mortalitatem imputent. Ordinem militiæ vel pravitate vel ambitu vel imperitiâ confusum nego. Quod si agere, quod officii sui est, negligant officiales, non est meũ, alienam culpã præstare. si gratia aliqua ad me redit; redit, ad beneficii autorem. Quid, quod antè adventũ Artisoskii, collata fuerint ista beneficia; cum

non esset hîc, cui gratias deberi putat. Falso criminatur, centuriis suis imperare alios, quàm proprios duces. Quod ad *codicillos* istos attinet, quibus subinde militum aliquis evocatur vel ad usus nauticos vel ad operas mechanicas, nulli circumferuntur, præterquam à me profecti, nulli à maris pro-præfecto, nulli à peregrinis vigilum magistris, nulli à minorum gentium officialibus exarati. Super singulorum delectu, Artisoskium consulere ejusque indulgentiam postulare, non vacat imperanti. Estque hoc muneris Tribunorum omnium & pro-tribunorum, quos Majores vocant, hîc loci, ubi Reciffa est, imperia mea operiri, quæ ab occasionibus, loco & tempore dependent. negat impudentius, Legionis suæ *pro tribunum, militæ negotiis non adhiberi*, cum hac ipsa, quæ præ manibus est, expeditione, suis ipsum instruxerim mandatis, non aliorum officialium penuriâ, sed ut legione ipsius hunc haberem honorem. Vult legionem suam *uni provinciæ* imponi. At vos appello, quotquot rerum castrensium consulti & gnari imperandi estis, num expediat, integras legiones in iisdem præsidiis locari? ubi MILES multus unà est, facile rebellionem cœptat, præsentium tædio; &, ubi vires suas respicit, securitatis fiduciâ. Saluberrimum, longis spatiis discerni, ne vel vitiis viribus mixti aut vim aut dolum meditentur. præterquam, quod

victus

ictus in frequentem militem comparari lifficulter uno loco possit. Nec est, quod loleat, super *militis sui institutione.* non negli-gunt eum erudire & iis artibus informare præfecti, quibus ad militiam habilis fiat. Quæcunque evenire in acie atque præliis possunt, omnia campestri exercitatione dis-cit. Mox blanda oratione excusat, quem ac-cusaverat. quasi omnem erectioris animi so-lidique honoris sensum exuissem. si per me res emendari potest, & ut emendetur pro-pediem, spes est; quorsum hos tumultus & fluctus ciet? quorsum transmarinis appella-tionibus Europæos interpellat? Laudat me ab *indole, & convictus facilitate.* Verùm ab adu-latione hæc sunt, & quidem stupida. nec enim vel equo vel cani meo istas laudes in-videro, ut quæ citra rationem & virtutem stant. Sic laudari, non abest à vituperio. TACERE, quæ boni Ducis propria sunt, apertè criminari est. palam laudat, ut per hæc ornamenta feriat. Sanè, cum *legiones de-leri* ait, & hanc rem non tangere me, quàm honoris mei non sit studiosus, sed prodigus, vix ære lavati observent. quid æquè probro-sum, quàm, Legiones perdeleri, non me attinere, sed Supremos Senatores. cum, nè deleantur vel enerves reddantur, curare, officii conscientiâ primus omnium adstrin-gar. Et sanè summo Senatui id ipsum quoque curæ esse, persuasissimum mihi. qui & nupera

& hac ipsa expeditione testati in id abundè fecit. Non mei solum muneris, sed & Secretioris Concilii est, Potentissimorum Ordinum & Societatis Occidentalis imperiis omnibus morem gerere: Nisi extrema Reipub. necessitas, quæ mandatis omnibus pactisque, quin & ære ac ferro valentior est, secus suadeat. Nec tamen evocavere è centuriis militem Senatores, nisi me conscio & annuente. *Subscribere Artisoskii postulatis* Potentissimi Ordines & Collegia Societatis quælibet. At non debuisset illa tam ambitiosè & anxiè efflagitavisse; non ignarus rerum Brasiliæ, ubi necessitas ante mandata est. adversus quæ arbitrari permittitur, cum salutis publicæ interest. pro temporum ratione temperamenti illa egent, quod publico utili compensatur. Didici, non frustra obnitendum Superiori. verum ubi hic ipse, ubi regnum periclitatur, Cornelianum Pisonem Pontificem imitabor, qui nulli sententiæ serviliter inhærens, quoties necessitas ingrueret, mandata Principis sui prudenter moderabatur. Non itur eadem semper viâ. nec tam mutamus Dominorum consilia, quàm optamus: veluti navem, pro Reipub. tempestatibus, Brasiliam flectimus, in unum portum intenti, licet aliis cursibus. Et quid attinet in scenam hanc invidiosè & contemptim pertrahi Potentiss. Ordinum existimationem venerationemque? ac si decernerent. quæ

præstan-

præſtare non poſſent Artiſosko, cum potententiſsimo Hiſpaniarum Regi terribiles ſint & quid valeant, victricibus paſsim armis oſtendunt. *Delegatos nos Plenipotentiarios* ſuperbo epitheto vocat, quibus, abſque ſua & veritatis injuriâ, Fideliſſimorum Societatis miniſtrorum appellationem invidiſſe non debebat. magis nobis ſalus incolumitaſque Societatis, quàm Contractus iſtiuſmodi transmarini, pro rerum mutatione mutabiles, cordi ſunt. nec alio fine imperat prudentiſsima Societas, niſi ut prudentiam noſtram non deſideret, modumque imperiis ſuis adhiberi cupit, quem ſuprema lex, Salus populi dictat. *Prælegi hæc ipſa*, inquit, *reſpondeant, quod volent*. Crudas profectò & plenas erga Superiores irreverentiæ voces audio, quibus atterit eorum dignitatem, quibus ipſi paréndum. Cum milite ſibi pugnandum ait inordinatio *ignorante ipſum, & ignoto ipſi*, militum offenſæ opportuna loquitur. Vtique videri vult ſolus omnem belli molem ſuſtinere, & orbē Braſilianum ſua legione fulcire. Ceteros diſciplinæ ſuæ exemptos, umbras habet & nomina. Allegat Pompejum, Petrejum, Afranium, Annibalem, omnibus valde diſsimilis, Centuriis octo ternis ſe millibus hoſtium reſtitiſſe jactitat. Verum ſi pugnam innuat, quæ ipſi fuit cum Lodovico de Rochas è Borgia, ad portum Calvum, merita laude fraudat ſtrenuiſsimos Duces, quibus

pugnare coactis, non exſpectato ipſius mandato, victoria debetur. Sin obſidionem Arcis Regalis, in ea ſic res geſſit, ut incerta ſpe feriundi gubernatorem, omnem pulveris tormentarii vim abſumere velle viſus fuerit, niſi præmonitus de ejus penuria, ſufflaminaſſet inconſultum furorem. Ex tribus unum ſibi dari poſtulat: aut alium mitti militem, aut ablatum reddi, aut ſe ab armis dimitti. dedimus omnia. Conſenſi, ut ex ſubſidiariis, quæ exſpectabantur, copiis, centuriarum ipſius defectus ſupplerentur. Etiam in hoc, ut redux ab expeditione miles ipſi redderetur. Quin & in tertium. nam paribus Supremi & Politici Senatus votis, ipſi denunciatum, ut res ſuas ſibi haberet & abiret in Patriam. Veretur ne non ſe eundem præſtare poſſit patriæ, qualem præſtitit ante hac. At faxit Deus ne idem poſthac ſemper ſit. minus ad ipſius ferociam & innocentum cædem ingemiſcet Gojanenſium miſella turba, viduæ innuptæque puellæ. Illud ſibi ſolatio fore inquit, *ſi ſe ſilentio involvat*. quaſi ipſius ſilentio perituri eſſent Amyclæ & Batavi omnes. Conqueritur ſe ſub Wardenburgio minus pro honore habitum. Attamen hæc in contumeliam aliorum tum dicta, in hunc uſque diem afflixere ducem optimum, cujus ego erga Societatem merita ipſius potiora duco. Denique gratulari ſibi in otio videtur, nec aliam ſortem ſpe tenere, quàm ut expeditus bellicis

curis,

curis, cum Musis in gratiam redeat. Verùm qui studia sua literasque jactitat, dignam male feriato studioso mercedem retulit.

His subjunxerat ad Potentissimos Ordines Nassovius hæc: *Nec tamen arbitrari Dominationes Vestras velim, querulas hasce tabulas, de rebus minoris apud Vos ponderis, at hic factu necessariis, falcis ad hac & ignominiosis criminationibus subnixas, caussas esse missionis Artisoskii. Verum necessitatem mihi impositam sensi, ad Senatum illa referendi, postulandque, ut dimitteretur alteruter. Vtique occurrendum fuit instantibus & nasciturus hinc malis, ne qua aliis antehac bonis incommoda evenère, propediem me maneant & injusta insimulatione apud rerum nostrarum ignaros, parta honestis studiis decora, infamia nota aspergerentur. Permisi rem omnem judicio Supremi & Politici Senatus; nec eorum reformido suffragia, quotquot & Societatis & fama sua studiosiores videri volent. illud assevero, pacatius posthac imperium nobis fore, quod novis fluctibus turbatum iri, omnium metus erat. Per aliena experimenta edoctis parum profici armis, qua simultates & injuria distrahunt, removenda videbantur illarum caussa. Et licet hanc solam abitus ejus causam non prætendam, libuit tamen litteras istas, sine attentiore cura, subjungere. Qui ingenii industria rimari illas proximus volet & aspersa felle delibare, genio suo obsequatur. Mihi fiducia sit, cæcis quorundam in Artisoskium affectibus, pravalituram ingenuam hanc veri confessionem, prasertim apud eos, qui rerum ab ipso*

hic gestarum non omnino sunt nescii. In eandem cum Comite sententian scribere, ad Rectores Belgas, Senatores Brasiliensium, omnibus aspersam negligentiæ labem communi apologetico abstergendam arbitrati. Sic authoritatem amplam satis, decusque; quod bello Americano reportaverat vir ab omni amentia remotus, una epistola confregisse, multis censebatur. Et nisi maximis viris vita sua objectare verecundia esset, posset credi judicii errore aut affectu in Comitem peccavisse.

Artisofskius in Belgium redit. Quæ evenére post, referam hoc loco, ne interrupta narratio suspendat lectorem. Artisofskius in Belgium reversus, inexspectatum se stitit Fœderatis Ordinibus, Principi, &Societatis rectoribus. quorum variis judiciis exercitus, aliorum reprehensionem incurrit, ob immodestiam in Comitem, aliorum commiserationem meruit, ob contemptum sui, & afflictam famam. apud populum, quorundam laudibus crevit ob inflexum rigorem. Suspicaces & quibus in abdita rimari mos est & quicquid ab imperantibus geritur, displicet, ita statuebant: mali omnis originem causasque ab ipsis Societatis directoribus profectas: ut qui Comiti cum summa hic potestate imperanti, submiserint hunc, cujus super arma potestas velut exempta esset Comiti. qui in quibus rebus primus, etiam solus esse debebat, secus ipsi relicta iri titulorum

Variis excipitur judiciis.

ina-

inania, imperii vim resolvi, potestate cum alio divisa, talia veras imperandi leges non pati, nec cum Summi imperii nomine convenire dictitabant. præterea, non debuisse Artisoskio imperari malorum, si qua irrepsissent correctionem, sed Comiti & Senatoribus. denique, incautius negligentiam & rem malè curatam objici, incerto adhuc nec evidenti crimine. Hæc aliaque variis sermonibus differebant rerum talium non admissi censores. At quibus honesto prudentiâque percoctum pectus erat (ita opinionum fluctibus jactamur mortales) hæc secum: non omnes omnibus horis nos sapere: à meliore consilio etiam sapientissimos destitui: affectu nequaquam, potuisse conjectura & expectatione falli viros boni publici studiosissimos. At apud querulum & dicax in rectores vulgus, illud audiri: non alio fine missum Artisoskium, quàm vt subverteret & supplantaret Comitem: aliud ipsi mandatum à rectoribus, aliud subintellectum. His artibus tentatum, num offensus Comes impotentia animi & ægritudine Spartam ultrò esset deserturus: præfecturam armorum Artisoskio collatam obtentui sumtam, reliqua imperantium arcanis adscribenda. quæ etsi homines ignorarent, fama tamen loquebatur.

Vigente ista lite, hoc eximium & imitandum posteris offendi, quod egregiis virtuti-

bus præmia quesierit Brasiliensis Senatus, si-
ve contulerit ipse, sive conferri à Societati
Rectoribus suaserit. Exemplo fuit Iohannes
Coinus, cui collata Tribunitia dignitate, qua
functus ante fuerat Artisoskius, apud Unde-
vigintivirale Concilium, par muneri stipen-
dium rogavit, accumulatis fidei, fortitudi-
nis & prudentiæ militaris laudibus. Equidem
multarum expeditionum fama & victæ nu-
per arcis Minæ in Afris perillustris, vir animi
ad res gerendas & subita imperia paratissimi,
aucta sibi dignitate, auctius emolumentum
deberi putabat. animosius pugnaturus, si ex
militiæ ordine & Rectorum judicio altius e-
vectus, frueretur luculentius. Nec frauda-
bantur Senatus encomiis Matthias Ceulius
& Adrianus Dussius Senatores, *disciplina*
publica & rebus civilibus clarissimi, ad redi-
tum in patriam accincti. quorum ille gemina
in Brasilia profectione res ibidem gessit So-
cietati utiles & oblivioni exemtas. Nam &
Gojanam cohortes nostras, dein in fluminis
Grandis Præfecturam victor deduxit, expug-
nato hic castello, quod, expuncto Trium Re-
gum nomine, Ceulianum ex eo duci cœpit.
Nec latet priorum bellorum administros,
quantis animis, cum Vicitribuno Bima, labo-
rantem Reciffam adversus hostium vim su-
bitosque insultus asseruerit, cum jam pene-
trassent vallos usque, duce Martino Suaresio
modicisque illa præsidiis defenderetur. Nec

Ioh. Coini laus.

Matthiæ Ceulii & Adriani Dussii laus.

minor

minor virtute Iohannes Giselinus fuit, qui in Belgium quoque secundò rediturus, novorum tunc Senatorum adventum præstolabatur, quibus rempub. & ejus regundi formam artesque traderet. Hic ille est, qui aliquot retrò annis, quà togæ quà belli studiis inclaruerat. Nam & arcem Regalem in Afogadis tentaverat, non vana, licet irrita obtinendi spe, & in Australia militem longè lateque circumduxerat, in Lusitanorum sacchara scrutatus. Quin & in Paraybam moverat & Augustiniani Capitis terras. ubi arce Puntali positus, munimento sui nominis etiamnum noscitur. Servatius Carpentarius Assessor, certius quoque abeundi in Belgium, ejusdem Senatus suffragiis & laudatione apud suos crevit, comes expeditionum in Paraybam, Fluminis Grandis, promuntorii Augustiniani, Gujanæ & Australes regiones. Adrianum Dussium pernox rerum Brasiliensium cura publicæ quoque gratiæ inservit. qui non diu post in Belgium ad suos reversus, hunc rerum Brasiliensium Statum exhibuit postquam è Paraybæ littore solvisset die XXIX. Oct. Anni M.DC. XXXIX. *Ioh. Giselini laudatio.* *Servatii Carpentarii.* *Adriani Dussii.*

Non piget referre, ut uno velut conspectu appareat, quantis incrementis parvæ res creverint, & ex minimis ad maxima provectæ, invidiam simul hostium & potentiam lacessant.

QVidquid terrarum hactenus auspiciis *STATVS*

armis-

Brasilia exhibitus Societatis Rectoribus, per senatorem Dussium.

armisque Societatis partum, sex provinciis distinguitur, Seregrippa Regia, Pernambuco, Itamariça, Parayba, Flumine Grandi & Siara. Prima ultimaque desertæ, reliquæ cultæ & plus nostratibus habitatæ. Seregippam, colonis olim frequentissimam, vacuam fecit Giselini Senatoris & Sigismund. Schoppii in illam expeditio, profugis armorum metu incolis. qui in Sanctorum se Sinum recepére, nostris, ne pabulatum eò irent Bahienses, obvia, militari jure vastantibus. Siaram raro habitatore Lusitani tenuére, arce, sed minus valida, munitam. quam, postquam in ditionem & potestatem nostram transiit, quadaginta præsidiariorum manu tuemur, nullo hactenus insigni soli beneficio aut proventu, sed Brasiliensium milite & copiis res Societatis aliquoties juvit. Pernambucensis primaria est, amœnissimo & conspicuo, Francisci flumen inter & Tamaricam positu Vox ipsa, Parnambucum, Brasiliensium lingua, Rupem cavam significat. quæ propè Insulam Tamaricam visitur, aquis subterlabentibus. Portus, stationes, sinus, recipiendis navigiis, hos habet: *Reciffa* tum exteriora, ubi, velut aperto mari, statio est, plena discriminum; tum interiora, ubi fida magis nec procellosa. *Promontorium Augustinianum*, ubi minor maris profunditas, aditusque angustus satis & scopulis impeditus. Insulam *S. Alexii*, ubi maximis navibus receptus

Pernambucensis Provinciæ Portus.

ceptus, ad earum refectionem, nec ad alios usus. *Barram grandem*, Sinum patentem satis ratibusque commodum; Vnam inter & Portum Calvum. in quem se recepit militemque exposuit Banjola, post commissum cum Patre Archithalasso navale prælium. Portum *Iaragoam*, ubi exscendit Lodovicus Rochensis Borgia. Portum *Francorum*, ubi exscendére Vidalius & Masalhusius centuriones. Denique *Cororipam*, Sinum laudatissimum. Fluvii præstantiores sunt: *Iangades*, *Serinhamius*, *Formosus*, *Portus Calvi*, *Camarigibi*, *S. Antonii*, *S. Michaëlis* & *S. Francisci*. *Flumina.*

Territoriis dispescitur sex. quorum primum vetustissimumque est Igarazu, secundum maximumque Olinda, tertium Serinhæmum, quartum Portus Calvus. quintum Alagoarum, Sextum Fluminis Francisci, limes Pernambucensis præfecturæ Australis. *Territoria* Vrbes Præfecturæ sunt quinque, Garazu, Olinda, Mauritia, quæ recissam & in Antonii Vazii Insula, oppidum recens complectitur, Bella Pojuca, & Formosa Serinhæmensis. *Vrbes.* Pagi. Moribeca, S. Laurentii, S. Antonii, S. Amari aliique, oppidorum magnitudine. *Pagi.* Regio omnis montosa valde, nec minus fertilis, maximè, quà valles patent & fluminum currunt ripæ. montes mandiocam fructusque alios ubertim ferunt. quidam arundines sacchariferas. licet harum major in vallibus sit luxuries. Territoria supra dicta suis contu- *Fregesiæ.*

berniis

Ingenia CXXI. berniis, velut societatibus, distincta, Ingenia sive molarum officinas numerant C X X I. at non omnes elaborando sacchāro occupantur. Plures namque collapsæ, vel operariorum penuria desides, feriantur. Pernambucensi Præfecturæ proxima Tamaricensis, *Tamarica* unius territorii est, unius urbis, unius portus: qui quamvis ad latus insulæ Australe insigni profunditate naves receptet, longiore tamen alveo, per vadorum incerta, provehi altius, sine discrimine, non sinit. aliqua sui parte feracissima est, ubi Ingeniis suus labor est; aliquà sterilis, ob formicarum perpetuas populationes, quas Insula maximè experitur. Contuberniis quatuor Molas *Ingenia XXIII.* habet XXIII. at quatuordecim solum operarias. Insula melones similesque fructus copiosè fert, ut & uvas totius Brasiliæ maximas sapidissimasque. Tamaricæ contermina *Parayba.* Parayba, flumine cognomine superbit. quod naves onerarias absque incommodo admittit, ob insignem altitudinem. Non contuberniis, sed locorum tractibus distincta, XX. *Ingenia XX.* Ingeniis claret. quorum ab opere abstinent duo. Hanc excipit Fluminis Grandis præ- *Fluminis Grandis Præf.* fectura, quatuor contuberniis distincta. ubi ruderibus deforme oppidulum, Puntalium, *Pontalium oppidulum.* bellorum vestigiis horret. Facta incolis potestas condendiæ novæ urbis, loco feraciore, & situ commodiore, in contubernio Poligiano. sesqui à Puntalio miliari arcem Ceu- *Arx Ceuliana* lianam spectes. Fluvium Præfecturæ appella-

o loquitur, maximarum navium capacem. inus pandit nautis placidissimos. rara habitoribus regio pecorum cura victitat, pascuis læta. sed nuperis bellis afflictissima, abacti vel exstincti pecoris damna luget. Ingenia non nisi duo habuit, quorum unum desiit esse, alterum superest. ut universæ Brasiliæ, quà nostra est, Ingenia sint CLXVI. quorũ CXX. opere attenentur, cæteræ novis quotannis operis restaurantur. Quantum sacchari provinciæ singulæ & territoria cõtuberniaque annuatim edant, vix computes exactè, ob soli disparem indolem, messiumque, ab aëris alia atque alia, diversis locis, temperie, discrimina. *Ingenia duo.*

Incolas sors sua distinguit in liberos & servos. Liberos natale solũ in Belgas, Lusitanos & Brasilianos. Servos in Nigritas sive Afros & Tapujas sive Americanos. Belgarum alij Societatis stipendiis merent, alii sui sunt & nulli tẽporis tributum pendunt. Hi vel tales huc venére, vel defuncti muniis tales facti. qui omnes colonorum condicione vivunt, sive à militia sive aliis ministeriis missionem nacti. parati, ubi exiget res, in bellum proficisci & pro parta libertate stare. Horum numerum syllabi exhibent, sive in equitum libeat, sive peditum militiam armari. Quotquot sui juris huc è Belgio trajecerunt, aut mercatorum nomine audiunt, aut horum sunt administri, aut vilioris sortis. quales caupones, propolæ, *Incolarũ alii liberi, alii servi. Liberi Belgæ.*

sellu-

sellularii, opifices. Eorum nonnulli, auctis opibus, Molas mercati iisdem insudant; nonnulli plantanda arundine, & agrorum culturâ occupantur. Per hos tam densis crebrisque ædificiis crevit Reciffa, ut eorum precia immensa sint, spacia angustissima. Hinc factum, ut patens vacuaque Insulæ Antonii Vazii area, ædificaturis grandi precio divendita, jam frequentibus civibus habitata, necessitatem Senatui imposuerit, deducendi latius pomœria, & ad castrum usque Frederici Henrici proferendi. Nec languent adhuc ædificantium operæ, licet remissiore mercatu, & suspensis diu classis Hispanicæ famâ civium animis. Vbi hic metus decesserit, mercaturæ vigor, mercium precia, condendi domos studia gliscent. Nec vana fuerit spes, posse hîc, in externo orbe, aliam Tyrum, aliam Sidona ex tam luculentis primordiis exsurgere. quem in finem decretum Senatui, ponte Reciffam & Vazii insulam jungere. Iamque exstructa, in fluminis interlabentis alveo, columna è lapide, adversus aquarum perpetuos lapsus durans, futuri operis specimen ostentat & rudimentum. Illud ad magnitudinem imperii hujus fecerit, si seria deliberatione expendant Societatis primores, quibus artibus pellici huc coloni possint & per terrarum deserta ac nundum culta spargi. sic agrorum culturæ, ærario, mercatui, militiæ impendiis, securitati ad-

Expendendum quibus artibus coloni in Brasiliam pellici possint.

hæc

hæc, potentiæ ac gloriæ nascentis Reipublicæ consuletur. Verùm, cum nihil à quoquam expeti constet, nisi cujus fructum antè providerit, nequaquam vana commodorum jactatione fallendi sunt. cùm nec vicinæ mari littoribusque terræ donari illis possint, utpote possessoribus suis dudum insessæ, nec mediterraneæ, ob victualium inopiam. quamobrem privilegiis & indultis erigenda Belgarum cupiditas, præcipuè illorum, quibus novæ condere ingenia fiducia erit, agrosque arundinum insitione initiare. Hoc factitasse Hispaniarum Regem accepimus, qui istiusmodi colonis immunitatem ab oneribus indulsit in primum decennium, in sequentia tempora non nisi dimidia onerum parte adstrinxit. Idem cœptare nostros, vetat mutata rerum facies. cum proxima littoribus à suis dominis teneri constet, & semota longè novos colonos deterreant, ob vecturæ labores, sinistra, & annonæ parcitatem. Quare aliud commiscendum lucri cupidis, & ingenio supplenda egestas publica. Sanè abundat Belgica nostra mercenario opifice, ferrariis, architectis, cæmentariis, ærariis, sartorum & sutorum colluvie, scriniariis, tornionibus, vitriariis, figulis, lapicidis, stannariis, ephippiariis. quorum de genere tam multi sunt, ut vel loquacem Fabium delassare queant. Hos domi sua vix alit ars & professionem quisque suam paupertatis putat. Si hîc sint, possent

vete-

veterem fortunam ad invidiam provocare, & diario gaudere luculentiore. NVSQVAM enim vel opera sine emolumento est, nec emolumentum sine operâ. LABOR utique & merces, dissimillima naturâ, societate quadam naturali jungi amant. Architectis merces in diem floreni sunt sex, subsidiariis ejus tres quatuorve. molarum operariis omnium maxima. Hos excîri necesse, nec domi vel graves sint publico, vel privatorum ærariis egeni incubent. satius tales transmitti, quàm facinorosos, suppliciis infames & Vlyssis remigia. Familiare hoc Hispanis, á quibus transmissa istiusmodi hominum perditorum fex, progeniem vitiosiorem tulit. quæ veteris pravitatis tinens vestigia, justum quicquid injustumque æquè habet. ubi lucellum fecêre mechanici, mercantur agellum, & blandientis fortunæ primos favores, promissum majoris interpretantur. Tum, si tuta iis præstetur habitatio, si Reipub. præsint ab inferiorum injuriis alieni, nec licentiam iniquè usurpantes; si mercaturam bonæ leges ordinent, coloniarum deductio auspicatissima fuerit. At artis omnis opificiique imperitos mitti, perniciosum & Reipub. huic ignominiosum. siquidem his omne in popinâ & taberna vitæ præsidium. qua excussi, alieno succo, fucorum instar, aut flagitio aliquo, vivere compelluntur. Tria hominum genera coloniis apta. primum eorum, qui ab opibus instructi, Ingeniorum

Quando coloni & coloniæ utiles.

Tria hominum genera ad colonias apta.

tiorum se curæ addicere amant. secundum illorum, qui opificio vitam tolerare sustinent. tertium eorum, qui Societatis defuncti ministeriis, agriculturæ studiis dediti, hanc partam ornare student. Ad molarum & agrorum culturam, Nigritis opus, quos ære redemi oportet. nec enim, exercitatissima quamvis nostratium corpora, huc translata labores istos ferunt, sive aëris, sive victus mutatio validissimos enervet, pigritia & torpore tacitè subeuntibus, ita ut invisa primum desidia placere tandem incipiat. Quæ sane imbecillitas, non homini solum evenit, sed & rebus Europæis quibusvis, etiam inanimis, ut ferro, chalybi; æri; nedum corruptioni ac putredini magis obnoxiis. Profectò, quotquot Belgarum se curandis agris Ingeniisque dedére, pluribus pristinum decus reddidére. ut non levis spes sit, paucis annis eum Brasiliæ fore vultum, qualis sub Rege fuit. modò saccharis detrita jampridem precia redeant.

Lusitani (secundus hic incolarum ordo) vel à multis retrò annis sub suorum hîc imperiis vixerunt, vel Judaicæ sectæ addictiores, nuper è Belgio huc transmigraverunt. Hi agros molasque mercantur & attentiùs curant. plurimi Reciffam inhabitant, omnemque ferè mercatum suæ potestatis facere satagunt. Ingeniorum maxima parte domini vel possederunt illa olim, vel, profugis ob bella dominis, jam nuper empta possident. His sui *Liberi Lusitani.*

 sunt

sunt Laboratores, qui vel sacchareas propa-gines terris mandant, vel saccharorum con-fectionem exequuntur. quod negatum ha-ctenus nostratibus. quos temperandi pur-gandique sacchari peritia fugit, aliarum ali artium capacissimos. Nec tamen labores i Lusitani subeunt, sed Nigritis imperant, im-periis aptiores, quam laboribus. plerique malè erga nos affecti, solo terrore boni sunt; quavis occasione, quæ adversus nos patefit, audaces & linguâ immodici. famæ ac fidei commodum suum anteferunt. avaritiam & odia in nos occultant. ut intra mœnia atque in ipsis urbium ac pagorum visceribus hostes hos habeamus.

Liberi Brasilienses. Brasilienses, vetus populus, terrarum in-digenæ dominique, non permixti Lusitanis, sed segreges, in suis pagis agunt. domosque habitant stramineas & oblongas, citra de-corum & speciem. eorum quadragenos vel quinquagenos idem claudit tectum. lectis pendulis & retiformibus (*Hamaccas* vocitant) noctu & interdiu cubant, nulla macerie di-stincti. suppellectilis omnis incuriosi, præter retia ista & potorios calices (*Calabas* appel-lant) & fictilia, habere quicquam, superflu-um putant. omnis belli apparatus sagittæ sunt & arcus. mandiocæ circa ædes ut & [illegible] barum Brasiliensium, sua cuique consitio. quoties bella non ineunt, multum ven[illegible] bus, plus per otium transigunt. fructibu[illegible]

tivis minus, sylvestribus & sponte natis magis gaudent. sine blandimentis pellunt famem. Verum adversus sitim non eadem temperantia. nam diem noctemque potando transigere minus ipsis probrosum. potum ex mandiocæ radicibus dente contritis & aqua dilutis, exspectato acore, conficiunt. ut & alium è pomis Tajovis, pro anni tempestivitate. Opum securi in diem vivunt, de potu solo & linteis solliciti. è quibus uxoribus indusia, sibi exterius amiculum parant. pecunias nullo precio habent, nisi ob hoc, quod per eas Hispaniensis & adusti vini compotes fiant. Horum promisso & spe, ut & linteaminum, erecti, labores quosvis alacres ferunt, secus inviti & subtristes illos sustinent. Ducem singularis pagis præficiunt, exemplo magis & admiratione, quàm imperio. domiciliis singulis præfectum constituunt; cui ultrò parent. edocti natura, SINE imperantium & parentium consensu, regi non posse multitudinem. Præterea, singulis pagis præest dux Belga, cujus muneris est, segnes tardosque laborum commonefacere, & ne debita mercede ab Ingeniorum dominis fraudentur, cavere. Non nisi in dies viginti continuas operas condicunt. quibus exactis, difficulter persuaseris novas. nec mercedem exspectant, sed, ante peractam rem, increduli deposcunt. Hinc fit, ut dominos non rarò fugitivi fallant. lignis resecandis, in u-

ſum Molarum, ut plurimum occupantur. Verùm hodie, ob paucitatem Nigritarum & caritatem, etiam aliis laboribus adhibentur: quod cum non neſciant, fugere perfidè malunt, quàm opere fatigari. Ad bella maximè proclives, ſudorè parare timent, quod ſanguine malunt. nec religio ipſis partes deſerere & ſigna. quoties è pagis delectus fiunt, antequam educantur, ſe ſubducunt. eadem, qua noſtros, diſciplinâ vix coërceas, minoribus ſtipendiis merentes. hoſtibus terribiles ſunt, non tam ob robur, quàm ferociæ famam. acerrimè & ferociter fugientibus inſtant, veniam vitæ nulli faciunt Circa ſacra remiſſi valdè, à Pontificiis formulas Chriſtianorum ut Orationem Dominicam & Apoſtolorum Symbolum hauſerunt, ceterorum neſcii. Davilius Eccleſiaſtes, ut divinis imbueret ignaram gentem, linguam illorum addidicit, in pagis ipſorum medius conſedit, pueritiam inſtituit, ſacro baptiſmate Eccleſiæ initiatos paganiſmo exemit, nuptias ritu noſtro inter ipſos conciliavit. Hac tempeſtate in pagis Alagoarum, Vnæ, S. Michaëlis, Goyanæ, Paraybæ, Fluminis Grandis, reperias virorum mille nongentos & viginti tres ad bella idoneos, præter mulierum turbam imbellem, quarum numerus triplo major. Ex illis ad militiam ſeligi poſſent armatorum mille, ſenibus relicta familiarum cura. uxoribus frequens, cum viris ad bellum proficiſci, pari vitæ mortiſque eventu.

Davilii Eccleſiaſtæ ſtudia in convertendis gentibus.

Ser-

Servorum quidam Brasilienses sunt, quidam Afri, alii ex Maragnone traducti. Brasilienses servos jam olim Lusitani à Tapuiis captos precio redemerunt, vel in Sinu Transonio à Balduino Henrico classis præfecto desertos, in servitutem abduxere, eò quod se nobis sociavissent. Iam libertate omnes donati, sibi redditi sunt. Maragnonenses itidem ab hoste redemptos, servitute sua abstrinximus, utpote nullo ipsis beneficio obnoxii. Tertia mancipiorum classis Afrorum est, quorum omnium laboriosissimi Angolenses. Ardrenses ignavissimi, pertinaces, stupidi, labores horrent, si paucissimos exceperis, qui laborum patientissimi sui precium augent. Calabrenses parum pensi habent, ob ignaviam & socordiam. Nigritæ Guinæenses, Serræ Lionæ, & quos Caput viride mittit, minus ad servitia prompti. attamen politiores, plus elegantiæ & nitori student, præsertim sexus muliebris. quamobrem eos domesticis officiis adhibent Lusitani. Nigritæ Congenses & Sonhenses aptissimi ad operas, ut ex re Societatis sit, hujus mercatus rationem haberi & amicitia jungi Comites Sonhensem & Congensem. Proventus Brasiliæ sacchara sunt & ligna tinctoria, ut & alia variegati coloris, tabaci herba, boum tergora & bellaria condîta. gossypii & Aurantii coloris tincturæ, quam Orelianam vocant,

Servorum alii Afri, alii Brasilienses, vel ex Maragnone traducti

Proventus.

cant, ferax satis, dummodo cultura adhib-
atur. Sacchari conficiendi historiam sup-
memoratam, referre latius supersedebo.
eo natura, ars, labor mirè conspirant. natu-
soli cœlique beneficio in arundine occultu-
humorem excoquit. qui varia arte, indust-
laboribusque consummatur. auspicium a
arundinis est surculis vel taleis, quæ terris i-
sertæ in hominis ætatem ferendo sacchar-
sufficiunt. emortuis interpolantur novæ, n-
si torrida forte aëris intemperies totos agro-
exurat, aut fluminum restagnantes aquæ fri-
gore radices elidant. Illos à zizaniis purgari
necesse, secus suffocantur in herba tenellæ
arundines & saccharum ferunt minus lauda-
bile, & projecti coloris. resectæ vehiculis in
officinas asportantur, ubi distinctis sedibus,
vasis, operis, adhibitis temperamentis, in
varias formas & species coalescit. Brasiliensia
ligna decem vel duodecim à littore miliari-
bus, interiora ferunt, non totis confertisque
silvis, sed sparsim, aliisque arboribus immix-
ta. Iis amputandis per otii tempora & verè
succisivis horis vacant Nigritæ, qui cortice
illa crassiore denudant. nec enim rubeus ille
est, sed albus, trium digitorum latitudine,
nodosus, asper, non levis, non glaber. Fron-
dosa est arbor, foliis minutis & præacutis,
quæ ex virgulis tenuibus dependent, suo or-
dine, obscuro virore. Nec fructus ferre ne-
florem dicitur, ut verosimile sit, per radic-
prop-

Sacchari stolones ut inserātur terra & colantur.

Brasiliensis ligni cura.

propagari. Mercimonium maximè experitum Brasilianis, pannus è lino est. non qualem Rothomagenses Galli, sed Osnabrugenses Germani elaborant. Mercatorum enim quidam, irretiti lucris, quæ ex Rhotomagensium lino receperant, tantam copiam hujus generis pannorum misere, ut & Steinofurtensium, ut distrahi præ affluentiâ nequeant. Variegatis pannis valor suus integer & is grandis. Æri, stanno, vinis, cerevisiæ, oleo, butyro, caseo, farinæ, piscibus induratis, lardo, pernis, fumigatis carnibus, prisca constant precia. minus salsamentis, fabis, pisis aliisque leguminibus.

Vt ad Incolas revertar, Imperatori Nassovio valetudo constat animusque in omnia Societatis decora ac emolumenta intentus. Matthias Ceulius & Giselinus Senatores nec non Servasius Carpentarius Assessor, longis officiis probati, dimissionem postulant, ne ad invita ministeria servati, tædio rerum vestrarum langueant & à pristinis virtutibus animi ægritudine degenerent. Politicus Senatus Novemviratus hactenus, jam morte Hoogeeni & abitu I. Bodecheri in Septemviratum contractus est. Sunt illi Elias Herckmannus, Nomnus Olferdi, Balthasar Voordius, Petrus Mortamerus, Gisbertus VVitrius, Petrus Rassius, Daniel Alberti. Horum unus, Olferdus, S. Francisci terris & Alagois præest, Petrus Rassius Portui Calvo, *Senatus politici Senatores qui.*

O 5 &

& Serinhæmo, tertiusque Daniel Alberti Paraybæ, quartus Mortamerus Tamaricæ. ut ad Triumviratum redacti hîc simus. Herckmannus Voordiusque ærariis præfecti & erogandis militi stipendiis, juri dicundo & Astrææ surripiuntur. ut omninò novis Senatoribus justitiæque administris opus sit, explendo Novemviratu & fulciendæ honoratorum consiliis Reipub. Qui in locum decusque succedant, Iacobum Alrichum rationarium, Guilielmum Pisonem archiatrum, & Theodosium, nomine Imperatorem, vobis tradimus. pro quibus virtus, fides, sedulitas verba faciunt. Res sacras administrant in Reciffâ Fredericus Casselerus, Petrus Lantmannus, & Franciscus Plante, concionator aulicus; viri ut aliis virtutibus, ita prudentiæ Ecclesiasticæ laudibus cumulatissimi. Olindæ & in Brasilianorum pagis Gallica & Lusitanica lingua ad populum loquitur Ioachimus Sollerus, I. Polhemius. apud Tamaricenses, Cornelius Poelius. apud Paraybenses Samuel Rathelarius Anglus Belgis concionari cœpit. David Dorislarius præco Belga, in pagis Brasilianorum lingua barbaris vernacula & Lusitanica, verba facere aggressus est. In promontorio Augustiniano partes istas obit Iohannes Stetinus; in Serinhæmo Iohannes Eduardi. ut jam nostræ quoque fidei homines, Christum, quantumvis Gentibus stultiam, inter illas ipsas prædicent

Ecclesiastæ laudatissimi.

& in partem veniant ejus gloriæ, quam solis sibi, ob sparsum per exteras terras Euangelii lumen, vendicavere Catholici Romanenses. Egent talium Fluminis Grandis, Portus Calvi & Openedæ incolæ, iis contenti, qui ægris à solatiis sunt. nec melior sors eorum, qui S. Antonii promontorium, Capigoaribem & Gujanam habitant, Belgis frequentes. quibus propterea, tanquam irreligiosis & profanis, sacrorum neglectum exprobrant Lusitani. Pontificiis religionis suæ usus liberrimus. licet, non sine quorundam dolore & murmure, Ecclesiasticorum alii Clerici sunt, alii Monachi. Clericos voco presbyteros & sacerdotes, qui Missam administrant, ægris vacant, suis subditi vicariis. Monachos suus ordo distinguit in Franciscanos, Carmelitas & Benedictinos. Franciscanorum maximus numerus. Sex cœnobiis structura pulcherrimis vivunt. primum Fredericæ est, secundum Iguaracæ, tertium Olindæ, quartum Pojuca habet, quintum Insula Antonii Vazii, sextum Serinhæmum. nullius fundi, nullius laris domini, quotidianis, quas acceptant, eleemozynis, vitam tolerant. Carmelitis cœnobia sunt Paraybæ, Fredericæ, Olindæ. Hujus magnificè cœpti, nundum perfecti, opera interrupta pendent. reditibus modicis, quos è testamentis, ædium structuris & agris referunt, victitant. Benedictinis monasteria duo, Fredericæ unum & Olindæ alte-

Pontificii.

Clerici.

Monachi.

Franciscanorum Cœnobia.

Carmelitarum.

Benedictinorum.

alterum. agros possident in Parayba, pecorum, ædium, arundinum divites, domini molæ Pernambucensis, quam Masureppam vocant. Iudæorum plerique huc è Belgio concessere. quidam, qui natione Lusitani Christianam fidem sub Regis imperio mentiti fuerant, jam expediti metu rigoris Pontificii, sub faciliore Domino palàm se Iudæis associant. evidenti documento, TERRORI simulationes induci, purpuræque cultores effici, non Dei. Sacra ritusque suos audacius ostentantes, querulis in alieno regno Pontificiis, querulis extra patriam, ubi synagogis venia, nostratibus, postquam à Senatoribus moniti essent, latentius habuere Mosem & ritus Iudaicos. Conversionis Pontificiorum spes tenuis, ob inveteratam veri opinionem, quam difficulter evellas. quæ enim à maioribus accepere sacra cæremoniasque, retinenda arbitrantur, nefariumque ab iis recedere. Qui lingua Lusitanica ipsis loqui possit, unus nobis est, qui verò hunc loquentem audire cupiat, ne unus quidem. presbyterorum suorum hortatu præfracti, ut quibus quæstui sunt capti superstitione animi, ad nostrorum voces obsurduere, vetera, quæ crepant, potiora novis habent, & splendidam ornatamque religionem minus illustri & visibili. Tenellæ ætati instillari possent nostra placita, nondum præoccupatis animis sed ipsi talem erudiunt intra privos parietes, &

Iudæi.

& tabellis rasis matura sollicitudine inscribunt sua. Indigenis Farina fructusque varii & olera alimentum. illam ex Mandiocæ radicibus conficiunt, cui folia novem pentaphyllo similia, digitorum in morem, suis ordinibus triguntur. nec florem fert nec semina. caulis ligneus ligneas propagines extrudit. terræ in cumulos trium pedum diametro aggestæ, inseruntur ejusdem ligni segmenta tria quatuorve, extra terram medio tenus prominentia. tumulos illos per spatiosissimos agros glomerant & ordinant. bacilli sive segmenta ista radices sub terris agunt, quibus enascuntur & pullulant propagines subterrestes, brachii crassitie, cubiti interdum longitudine, pro soli bonitate, similes radicibus; quas nostrates sacchareas vocant, licet crassitie dissimiles. extra terram duobus vel tribus surculis germinant, qui ubi octavo, decimo & duodecimo mense lignescere cœperunt, pro semine sunt. hoc frugum nostratium discrimine, quod Mandiocæ nihil de fructu decedat ad sui propagationem, nostris decedat, quibus ipsi fructus sementem faciant. Validioris est nutrimenti & Lusitanis, Brasilianis, Nigritis, adeoque militi nostro pane gratior. Animalium silvestrium & mansuetorum multitudo maxima. *Ex eo numero ut pauca referam, Apri sunt amphibii, quorum carnes gratissimæ sunt & saluberrima. Ii cum pedibus incedant dispari longitudinis, anteriores enim posterioribus brevi-*

Mandiocæ insitio.

Ejus indoles singularis.

Hæc sequentia latius deducta inservi Nationi

bres

Dusiana. in lectoris gratiam.

ores sunt, tardius progrediuntur. ideò pressi à venatoribus, proximis, cum possunt, se aquis mergunt. Antæ mulas referunt, licet minores magnitudine sint. bucca illis gracilior, labrum inferius tubæ similitudine oblongum, aures rotundæ brevis cauda, corpus reliquum coloris cinerei. lucem fugiunt, nec nisi noctu adpastum vagantur. ubi diluculum adventat, in latebris sese abdunt. Carnes ejusdem ferè cum bubulis saporis sunt. Cotias quas vocant, gentis vocabulo, leporum sunt magnitudine & minores, caudâ ferè nullà. Qui majores sunt, Pacas appellant, rostro à felibus parum abeunt, fusco colore, candidis maculis variegato. ob delicatiores carnes in deliciis habentur. Sunt & Tatusiæ, ad porcelli magnitudinem, corio ceu sqamis loricato, ut cataphracta videantur. ex eo caput more testudinum exerunt. carnes palato grata in exquisitiores epulas servantur. Magna quoque hic tigridum copia, quæ ferocia, quam fames acuit, & velocitate metuendæ sunt indigenis. Cerigones, vulpis magnitudine, insolito spectaculo alvum ostentant, è qua duæ veluti mantica dependent, quibus catulos gestant, tam valido suctu uberibus adhærentes, ut non antè ea dimittant quàm adultiores ad pabulū ipsi excurrere valeant. Est etiam mirandum illud animal, quod Lusitani Pigritiam vocant, à tardo arborum adscensu & descensu, quem vix quatriduo conficiunt. Insusitatum quoq; est genus Tamendoarum, vervecis forma, prælongo ac tenui rictu, unguibus longis latisque. Formicis vistitant, quarum latebras & cuniculos ubi unguium fossione deprehenderunt, exertam linguam immit-

tunt

sunt, opertamque formicarum agminibus contrahunt & velut captas deglutiunt. his, uti sciuris, longa & setosa cauda pro tegumento est, sub qua se occultat, ut nihil reliqui corporis appareat. Iaguaretæ, Lusitanis Oncæ, tigrides nigræ sunt. Cojatayæ, cercopitheci, subflavi coloris & muscum olentes. Teju, lacerta varii coloris & grandis. Boiguacu, serpens maximus & diversicolor. Boicininga, Lusitanis Cascavel, venenatus serpens, qui cauda longiore & strepera hominem de adventu suo præmonet. Bojôbi, serpens viridis. Cariguevæ Cerigones sunt, de quibus dictum. Avium species hasce offendas: Tucanam, picæ magnitudine, pectore flavo, reliquo corpore nigro, rostro ingenti & longo, at levi, foris flavescente, intus rubente. Guaram, totam latè rubentem. Piretaguaros, insigni virore placentes. Psittacos, Papagayas, notas satis. Araram, purpurei cæruleique coloris. Brasiliensem Corvum vocitant. magnitudine & pulchritudine inter alias excellit. Strutionem, Americanum, Africano minorem. Neque hæc tantum & alia indidem sylvestria, verum etiam nuper à Lusitanis invecta pecorum & equorum armenta insigni ubertate fatiscant. Equos reperias generosissimos, maximique precii. quos Angolenses magno numero coëmunt. aliarum quoque pecudum greges densissimos, ut à non paucis unius domino teneantur taurorum vaccarumve quingenti, à nonnullis mille. præsertim in campestribus Paratiningæ. ubi pascua, lætiora uberius germinant. Suum incredibile incrementum, quarum carnes ejus sunt bonitatis, ut

Avium species.

agris

agris cedant in medicamen & alimentum. Gallinarum numerus sine numero, ob cæli temperiem. à Barbaris non minus quàm à Lusitanis avidè expetuntur & studiosè aluntur. Anseres fert regio Europais maiores & præstantiores. Oves fastiditæ pinguedinis, & nostris gustatu deteriores. Iam & mare piscosissimum est & fluvii vario natantium genere celebres. Boope, *marinus piscis, ab oculis bovillis nomen habet. quali epitheto Iunonem insignire Homerus solet. thunnos Hispanienses magnitudine æquat, tam pinguis, ut ex axungia oleum barbari conficiant, simile butyro. Inter præcipuos est* Camurupi, *optimi saporis, spinis horridus, quarum unam in dorso arrectam attollit.* Piraembu *ronchos edit, stertentium more, octo aut novem palmorum longitudine, magni precii & saporis gratissimi. intra os lapillos habet duos, quorum affrictu testaceos pisces, quibus vivit, comminuit. Barbari pro monilibus illos è collo suspendunt.* Beyupira, *sturioni Lusitanico similis, magna hic copia reperitur, forma teres, dorso niger, ventre candidus. Etiam Europæi mari noti, ut quos Portugalli* Tainhas *vocant; adversus anguium morsus salubres. Cyprinorum varia genera; Pargi & Sargi Lusitanis dicti, Scombrorum species, Acus, Raia, aliique. Excellunt Dorades, quos Barbari* VVaraka pemme *appellant.* Araguagua *piscis est, ensifero rostro.* Guaperua, *Orbis,* Piexe porco, *spinis undique horrens.* Guacucua, *Vespertilio Aquaticus.* Nhanduguacu, *Aranea maxima. Testudinum magnæ molis in littoribus copia est, quæ ova gallinarum ovis similia it*

arenis

Pisces.

arenis deponunt, rotunda, alba, & valida membrana tecta. Crudelissimi piscium Tuberones *sunt, natantibus funesti. comites pisces habent diversicolores, quos Lusitani vocant* Pelgrimes. *Horum dentibus armant barbari sagittas, ob acumen & lethalem veneni vim. Sunt & Volatiles pisces, quibus oculorum acies pulcherrima, instar gemmularum, micat, alæ, quales vespertilionibus, deplumes & argentei coloris. Dum hostem piscem fugiunt, volatu extra aquas sibi consulũt & in naves sæpe præcipites se dant, fausto, ut opinantur nautici, omine. Torpedinem hic haberi fides est, Barbari* Puraquam *vocant. nam artubus torporem inducit, & si vel baculo tangas, brachium resolvit. enectus virus deponit & edulis fit. At maximè admirationi sunt* Tritones, *indigenis* Ypupiapræ dicti, *cum humanos vultus aliquà referant, & femellæ cæsariem ostentent fluidam & faciem elegantiorem. Septem octove à Sinu omnium Sanctorum leucis visuntur, ut & iuxta Portus Securi provinciam. homines amplexu compressos enecare opinio est, non consilio, sed proniore affectu. cadavera in littus eiecta cùm oculis, naribus, digitorum extremis, mutilata sint, vero persimile est, ab istiusmodi monstrorum suctu vel morsibus ista esse. Scatent maria hæc sæpius, quibus sanguis atramentum est. etiam lolliginibus & grandibus urticis. Ostreorum aliorumque piscium testaceorum ingens copia. Musculorum conchis Barbari cochlearium & cultrorum vice utuntur. Buccina & pectines elegantia inter se certant & oculis delitias faciunt. Avium marinarum alia rostri prolixitate, alia cauda bifurcata*

Peixe Mulher alias.

Aves marinæ.

P

tatæ figura, aliæ ob epilepsiæ morbum, aliæ colorum varietate, quædam volandi impotentia memorabiles sunt. Iam verò illati in eas regiones melopepones, cucumeres, malogranata, ficus bifera ac trifera, nec non multiformia mala medica suppetunt abundè, ut & oryza, milium, fabarumque varia genera. Arbores celebriores propriaque sunt: Copaiba, *cuius inciso per æstatem cortice, in modum balsami liquor suavissimi odoris emanat, curandis vulneribus & cicatricibus tollendis mirificam vim habens. Eæ plantæ cernuntur affrictu animalium attritæ, quæ à serpentibus læsa ad remedium illud naturæ se instinctu conferunt.* Cabureiba, *fragrantissimum quoque balsamum fundens.* Icicariba, *unde Gummi Elemniũ emanat.* Itaiba, *cuius resina Anime vocatur Lusitanis, gratissimi odoris & multi usus.* Anda, *quæ castaneas catharticas profert.* Mucuitaiba, *Lusitanis* Pao Santo. Anhuibapeapija, *Sassafras.* Cajucatinga, *Cedrus Brasiliana.* Acaju, *prima Brasiliæ arbor pomifera.* Ianibâba, *cuius succo se ungunt incolæ. Adde* Mandiocam, *de qua supra. At* Zabucales *quæ dicuntur, admodum excelsæ, durissimos calices ferunt, ore in terram pendulo, & pyxidis instar mira naturæ solertia operto. Iis nuces castaneæ boni saporis continentur, quæ ad maturitatem perductæ, excusso operculo decidunt & alimenta avidis mortalibus præbent. Sed hæc aliaque recensere longum foret.* Nec ligna ad ædificationem desideres, eaque dura & ætatem ferentia, apta quoque struendis navigiis & aquis minus pervia. Opificibus caret regio

Arbores & plantæ.

Pergit Dousius.

om-

omnis & funalibus canabinis & pice, non calce, non coctò lapide. Fabris usus carbonum è ligno, non è lapide, quales nostrates præferunt. Funes ex arborum corticibus torquentur in navium necessitates, supplente canabis defectum Barbarorum industriâ.

Arces & munimenta Brasiliæ.

Iam militiæ vim, Arcium robora, situm, numerumque, navium classes aliaque imperii munimenta advertite. Reciffa imperantium, mercantium. adeòque belli sedes primaria, armorum, commeatus, merciumque promaconda locuples, qua parte Olindam proximè adspicit, duo sibi Suggesta castrensia, cornutorum instar operum, prætendit. quorum alterum Lapideum mari portuique, alterum Terreum flumini ostendit. utrumque intercurrens cortina & sepimento tuta sociat nectitque. quam mediam porta aperit, exeuntibus & subeuntibus Reciffam. Suggestus Lapideus machinis bellicis septem ex ære fusili se tuetur. Terreus æneis quinque & binis ferreis terribilis, ad littoris interni & externi portusque securitatem facit.

I. in Reciffâ.

Sepimentum.

Suggesta militaria duo.

Reciffam universam munit sepimentum validissimum, decenti vibrandis tormentis positurâ. hîc littora propter duo suggesta attolluntur. unum propè pulveris pyrii domum, portui incubans. alterum vicinius adhuc. utrumque machinis ænea ferreaque instructum. Altero à Reciffa balistæ jactu, quà

Arx S. Georgii cum propugnaculo.

quà Olindam itur, in ipso littore, Arx S. Georgii è lapide, sublimi satis fastigio assurgit, propugnaculo potens marmoreo & tredecim machinis ferreis in portus accessum intenta. Ex adverso Castelli terrestris, in ipso mari, cernere est Castellum maritimum, forma rotundiore, septem machinis æneis formidabile, ad portus, ostii, littorumque tutelam. Ejus jaculationibus expositæ sunt, Reciffa, Arx Georgiana, Brunonis, & Reductus. Nec longè ab arce Georgiana conspiciendam se præbet Arx Brunonis, quatuor propugnaculis & septem machinis æneis munita, suo insuper inclusa sepimento. Hinc pari intervallo abest Turris Castrensis sive Reductus, Dominæ Brunonis appellatione superbiens. quæ, sua quoque sepe circumdata, machinis geminis ex ære fusili defenditur. Castelli Australis collapsi restaurationi incumbitur, recipiendis præsidiariis viginti aut quindecim, ut civibus Olindæ adversus vagum & populabundum militem pro receptu sit. Castrum Wardenburgii Continenti adjacet, Salinas propè, quadrangularis olim figuræ, tribus nunc propugnaculis validum, nam quartum poni soli vitium prohibebat. Hoc cum hostium stratagematis oportunum crederetur, dejectæ cortinæ duplices & valli fuere, ea parte, qua hosti accessus. nunc ex propugnaculis tribus turres castrenses factæ ipsis vallis sublimiores, quibus impositæ machi-

Castellum maritimum.

Arx Brunonis.

Reductus Dominæ Brunonis.

Castrum VVardenburgii.

machinæ æneæ arcendis hostibus. Ernesti castrum in Insula Vazii est, ad latus Reciffæ Australis, detragonum, fossa latiore, sepimento & propugnaculis munitum. Fluvium & terrarum plana tuetur, ut & recens hîc natum Antonii Vazii oppidum tormentis quatuor. hoc ipsum, qua parte Ernesti arcem aspectat, apertum patensque, reliqua sui parte, qua Continentem respicit, altiore vallo clauditur, quem ob angustiam habitantium & fundi penuriam, ad Frederici usque castrum proferri necessum fuerit. ut duobus hincinde castris Frederici & Ernesti inclusa Mauritiopolis, minus sibi ab hostili insultu metuat. imposita illi tormenta ænea quinque. Frederici Henrici castrum pentaganum sive quinquangulare appellatur, à numero propugnaculorum, ampliore fossa & lorica & sepe insuper cinctum. cui ad robur accessit opus Cornutum duplex, majus minusque, planitiem omnem æstuante & insurgente mari opertam, nec non cornutas istas munitiones ab hostium propiore accessu machinis octo æneis vindicat. In interiora progressis, ad ripam fluminis Capivaribi, quatuor turres sive Reductus præmuniunt à longè Reciffam, remorando hosti. quæ collapsæ jam nec integræ ultrà, In Afogadis Castrum Principis Guilielmi vallorum sublimitate, robore, elegantia, & quadratâ forma conspicuum, sepimento adhæc & fossa tutum,

II. In insula Vazii. Ernesti castrum.

Antonii Vazii oppidum. Mauritiopolis.

Frederici Henrici castrum.

Quatuor Reductus.

Castrum Principis Guilielmi

aditus Vergearum (vox planitiem significat) &, quæ in mediterranea ducunt, vias tutatur, tormentis æneis sex.

III. *In Tamarica. Arx Auriaca.* Tamaricam Insulam hæ arces defendunt; Arx Arausionensis sive Orangia, ad ostium portus Australe, quatuor propugnaculis formidabilis, sepimento ambîta, ob aquarum in fossis defectum. machinis bellicis duodecim armatur, æneis sex & ferreis sex. *Civitas Schoppia.* Civitati Schoppiæ Arcem facit circumjecta templo & suggestui castrensi munitio, quæ portum tuetur, ut à parte oppiduli Boreali, portam *Turres castrenses.* Turris castrensis. E suggestu vim minantur tormenta undecim, duæ æneæ, novem ferreæ. Est & alia turris quadrata, ad Boreale ostium, quæ aditus tribus machinis ferreis

IV. *In Parayba. Margareta.* propugnat. Paraybam defendunt Arces, Margareta, omni munitionum genere, fossa, vallo, lorica validissima, quatuordecim machinis æneis in hostem ferox, ferreis qua-*Restinga.* draginta duabus: Restinga, ex arenis exsurgens, palis septa, machinis æneis quatuor, *S. Antonii Arx.* ferreis duabus in hostem instructa: S. Antonii Arx Borealis, mari ferè absorpta, in Tur-*Frederica civitas.* rem terrestrem septo & machinis suis tutam transiit. Fredericopoli Franciscanorum monasterium vallo cinctum pro Arce est, quam munitiones semilunares roborant, fossæ, sepes, & machinæ decem. Est & Turris hic

V. *In Fluminis Grandis Præfect.* castrensis ad portus securitatem. In Fluminis Grandis præfectura Arx Ceuliana mari im-

minet,

minet, munitissima situ & opere, & machinis decem æneis, sedecim ferreis. Hæ Boreales Brasiliæ Arces. Ad Australe Reciffæ latus, primum occurrit promontorium Augustinianum, ubi Arx Dusii portum asserit machinis sex, cui adversus subitos hostium assultus, Castellum Domburgicum prætenditur. In portus aditu ad montis pedem suggestus est lapideus, è marmore, machinis tribus vim arcens, & impediendo navium accessu peridoneus. à tergo is patet, nec enim ea parte illum claudas, ob montes hinc inde præaltos, quibus proximè adjacet. Portum Calvum, voce ominosa *Bonisuccessus*, quod Arci nomen, tutamur. in fastigio montis posita, quadraginta pedum altitudine eaque præcipiti assurgit. robur addunt fossa, sepes, lorica, machinæque septem æneæ, præter ferream unam & quas lapideas vocant, duas. Arx Mauritia Flum. Francisci trajectum propugnat, in monte alto & acclivi exstructa, quinque vel sex ab Oceano miliaribus, ad ripam fluminis Septentrionalem. ab uno solummodo latere ad eam aditus. propugnaculis quinque, tormentis ex ære fusili septem valida, planitiem circumjectam, per æstivos menses aquis restagnantibus mersam, suæ potestatis putat.

Arx Cuniliana.

VI *In promontorio Augustiniano.*

Arx Dussii.

Castellum Domburgicum.

VII *In Portu Calvo.*

Arx Boni Successus.

VIII *Ad Flum. S. Francisci.*

Arx Mauritia.

In Armamentariis apparatus bellicus reliquus hic est: pulveris pyrii pondo sexaginta septem millia. Fistulæ, (quas musquettas vo-

Armorum in Armamentariis Indiculus

vocant) quinquaginta. glandeum plumbearum libræ millies sexaginta. funium, ad accendendum pulverem, libræ millies triginta sex. Balthei, è quibus capsulæ pulveris promæcundæ dependent, ducenti. fistulæ minores, sive sclopi in equitum usus duodecim. silices pyritæ millies quinque. navales fistulæ in nauticorum usus quadraginta. ut & acinaces sedecim, bipennes octo, secures equestres centum & nonaginta novem. manuariæ mille & quadringentæ. falces silvaticæ centum. vehicula vehendis glebis octoaginta. vectes obserandis portis tres. pendulæ quadraginta. pilæ majores mille & sexcentæ, disparis ponderis decies mille, trecentæ & quinquaginta. secures quinquaginta. serræ difformes c x. terebræ x. Aliorum utensilium militarium inopes sumus, qualia sunt fistulæ aut bombardæ longiores, hastæ, falcati enses, tubæ, ligones, tympana, secures majores, mallei, matriculæ fundendis è plumbo glandibus, asseres, ad purgandos gladios requisita, clavi omnium generum, limæ, aliaque. quæ postulata toties fefellere exspectationem, & collapsas hic illic arces operaque invalida spectari, in caussa sunt.

Cibariorum inopia.

Cibariorum penuria major, ut famis certissimæ metum reliquerim meis, nisi succurratis ocyus. Erogatæ singulis ex mandato vestro pecuniæ in victum fuere, pro muneris dignitate. sed parcius transmisso commeatu, demen-

sa

sa ista dari ultrà non potuere. ut pecunias ex mercatu Nigritarum & Ingeniorum reditibus profectas, impendi necesse fuerit. Harum quoque defectu velut ad incitas redacti, ærisque in loculis, eduliorum in conditoriis indigi, indigenis severè, capitis pœna, imperatum, uti farinam pecorumque quantum satis, alendis civibus ac præsidiariis in urbem apportarent, daræque in fidem syngraphæ fuere, quas postmodum ære redimerent. Sic NECESSITAS necessitatem trudit & rigida imperia extorquet tyrannus gula. Vix dixerim, quantis damnis hæc annonæ penuria Societatis æraria mulctaverit, quorum annuos reditus è vectigalibus & tributis sola devoravit esuritio. expositis summo discrimini Arcibus, quarum tutelæ, inter istas egestates, impares eramus. Profectò salutem publicam hostium potius negligentiæ, quàm curæ nostræ imputare habemus. neque enim constat militi animus, languente corpore. nec validiore telo manibus tela excutias, quàm fame. FRVSTRA viros volumus, quos hominum sorte vivere non patimur. Fallit D. D. vestras proventus domestici persuasio, ut qui tantæ multitudini non sufficit. Fallunt eduliorum missitationes per mercatores, quæ in Ingeniis magnis preciis distrahi solent & in locis mediterraneis. adhæc incertæ expectationis sunt, quia arbitrariæ.

Militarium cohortium aliæ in præsidiis Ar-

Militarium census, per Brasiliam

Arcium habentur, aliæ per pagos distributæ agunt, ob faciliorem victum, & incertum, quâ littorum parte, classis Hispanicæ appulsum, etiam adversus hostium in fines nostros irruptiones. Arcem Mauritiam ad ripam S. Francisci quingenti & quadraginta armatorum insidêre, signis ducibusque distincti. Ad lagoas ducenti & nonaginta tres. Camarigibam & Portum Calvum quadringenti & octoginta: Serinhæmum ducenti & quinquaginta, supra quingentos. Pojuçam septuaginta quinque. Panterræ molendinum septuaginta novem, Promontorium S. Antonii ducenti & quadraginta. Arcem Dussiam centum & septuaginta. S. Amari territorium centum & septuaginta. Moribecam centum & septuaginta quinque. S. Laurentii pagum quadringenti & viginti duo. Arcem Principis Guilielmi in Afagodis ducenti sexaginta tres. Frederici Henrici ducenti & triginta. Insulam Vazii cohors prætoria. Ernesti arcem centum & octuageni. Reciffam ducenti & septuaginta septem. Brunoniam arcem centum viginti quinque. Olindam centum nonaginta tres. Iguarazam nonaginta tres. Orangiam arcem centum & octuaginta duo. Gojanam centum & sexaginta quinque. Fredericopolim centum & unus. Margaretam trecenti & sexaginta. Ceulianum Castrum octuaginta octo. Ad has copias à meo discessu accessere è Zelandia, in supplementa missi

cen-

gentum quinquageni. è Boreali Hollandia sexageni sex. Vt militum numerus omnis sit sex millium, centum & octoaginta. At Siaram dilecti è copiis milites quadraginta tuentur. Instructis munitisque hac militum manu arcibus, nihil reliquum, vel ad invalendum hostem, vel ad defendenda cursoriis copiis adversus classem Hispaniensem Brasiliæ littora. Sanè, nisi hanc diminuisset fatalis calamitas, patuissemus hosti vim facere aggresso. Nam quo tempore hanc oram prætervecta Bahiam subiit, non is nobis erat militum numerus, sed facta accessio adventu legionis Artisoskianæ. Hosti erant millies ter, quos recenti appulsu ex Hispania advexerat. conscripti insuper in Sanctorum Sinu septingenti. quibus accessuri erant bis mille, quos Banjola Comes ducebat, & Brasilianæ gentis mille. Adhæc spes illi erat, fore, ut inter nos habitantium bina millia exuta fide Hispanis se adderent. Quibus certè copiis pares non eramus, utcunque, contracto & corraso undique milite, opposuissemus audaciam. Nostrorum numerum, ut belli mos, auximus mendacio, comprimendis seditiosorum, si quid moliri animus esset, ausibus, & terrendo famæ strepitu, quo bella constant, hoste. Verùm ex quo in Sinum devenit, nihil tanto apparatu dignum ededit. Solum Vidalium & Magalhainsium duces cum modico agmine in pagos Brasilianorum immisit, spar-

sparsis litteris, quibus Comitem Torrensem, Sinus Sanctorum Gubernatorem prædicabant, animosque impelli faciles infirmabant. Etiamnum circe Vergeas & Moribecam oberrant, & quia occultis viis de die, noctu notioribus vadunt, vix deprehendi possunt. id unum negotii habent, quod pecunias Ingeniorum dominis extorqueant, obvium quodcunque diripiant, milites nostros palantes armis exuant. at vetitum sibi asseverant, incendiis sevire in arundinum plantaria & vastitatem facere. Vagantur quoque passim, nulla Regis fide aut stipendio obnoxii, populatores Mulatæ & Nigritæ, magnisque dispendiis affligunt incolam, ipsi latebrarum sci i & elabi docti. *Navium census.* Navium majorum & minorum, quas Brasiliæ portus, Sinus, littora habent, nomina, ut & nauticorum numerum syllabi exhibent. Vt sua Brasiliæ securitas, Societati utilitas, Reipub. omni decus perpetua sint, necessum fuerit absque cunctatione mitti naves & nauticos, arma & commeatum, militem & vestimenta. quæ cuncta asserendis imperiis faciunt: omnium egeni, desideriis omnia complectimur. nec sperari victoria possit, vel navalis vel terrestris, absque istis adminiculis. inermes vecordes, armati audentiores sumus. Quantum æris sit debiti, quantum in Officiale expensi, docent rationaria. Vberiorem long præsentis anni, quàm elapsi fuit, messem ex-

spe-

ſpectamus. Illud querelis inſeram, navium plurimas invalidas & quaſſas non ferre pelagus; eas, quas mittitis, ſtatim ab appulſu commeatus egere. quem ipſæ copioſum, recens è patria miſſæ, ad vixiſſe debebant; alias, ob navalium ſociorum inopiam, militis noſtri egere, ad navales operas. Nondum omnia dixi. ambulat malè veſtitus miles, vix adverſus pudorem amictus. Et licet horridum non averſemur, nec unguentatum poſcamus; at honeſtius tectum velimus. cum non ab armis ſolum decôris, ſed & ab habitu & cultu corporis, animos ſumat, Quamobrem ex honore & re fuerit Societatis, ſi veſtes & fomenta iſtiuſmodi elargiatur ipſa. cum precia, non abſque lucro, ſtipendiis decîdere promtum ſit, Nec ægrè ferunt Martis filii, iſtud fieri, cum ſtipendii integri ſolidique compotes facti, tantæ felicitati impares ſint, & ocii fortunæque prodigi popinis ac comeſſationibus æra inertes deterant; vel victâ, ut putant, paupertate, in patriam ad ſuos abituriant. At omnium maximè infeſtam Bahiam experimur, ut unguem, in benè habito corpore. terras graſſatoribus, maria navigiis tenet. quod facilè ipſi, ob portus & Sinus ubique obvios. ut, ſtante hac Carthagine, nulla ſit futura nobis à bello requies. Hic colophon addendus tot triumphis, hoc Caci antrum & maleferiatorum latibulum expugnandum Sociis. hîc laborum

Querela de male instructis navibus.

De male vestito milite.

De Bahia.

rum apex fuerit & summa. Verùm ista ausuri magnis adjumentis egent. neque enim fortunæ solum beneficio juvantur, qui pugnant, sed manu & robore. Ad ejus expugnationem, opus exercitu millium quinque, probatæ militiæ & fiduciæ. Hos hîc in Belgio scribi suaserim, & ab armis idoneis instructos transmitti, ut addi illis possint Brasiliensis militiæ & locorum istic gnari. Quo verò terrorem mari quoque circumferamus, naves requisiverim majores octodecim totidemque Liburnicas, navalibus sociis armisque validas. Has in Brasiliæ littoribus stare cupiam, sub Autumni initium, ut mensibus Martio & Aprili, quibus quies est castris, ob perpetuos imbres, vel sacchara in patriam transvehant, vel in Occidente fortunam insigni aliquo facinore demereantur. Etiam minorum navigiorum egemus, lemborum, scapharum, vectoriarum, onerandis & exonerandis majoribus. quæ annorum plurium decursu attritæ, luxatæ, fractæ, vel mersæ etiam casu, periere. Ærarii ea est inopia, ut nisi præsentissimis pecuniis refocilletur, rationum metuenda sit conturbatio. Sacchara, nisi præsentario ære, vendere detrectant Ingeniorum Domini, veriti, ne adventu classis Hispanicæ migrandum sit emptoribus Belgis, & sic peritura sint debiti nomina. Hæc ferè summa illorum est, quæ promptus consilii animique Dussius, apud Potentissimos

De minoribus navigiis.

De ærario.

Ordines, Principem Auriacum, & xix-viros scripto exposuit.

Verùm antequam turbata magnis Classibus maria & celeberrimos navales conflictus referam, libet amœnioris argumenti narratione edulcare lectorem, illorum exemplo, qui in mensis ferinæ vervecinam interponunt & solidioribus ferculis bellaria. Fuit olim & est etiamnum erectioribus Ducibus & Principibus hoc studium, non solum claris in hostem facinoribus bellisque extendere gloriam, verùm etiam illa ipsa belli tempora honesto otio diffindere & Operum illustrium ostentatione magnificentiam explicare. Fecit idem Nassovius, & prorogato imperio, inter tot negotiorum onera, primùm condendo sibi Palatio, inde & Pontibus duobus occupari voluit. illo in suos magis usus, his in publica commoda. Iniquus in Superiores sit oportet, qui dignationis fulgore & stirpis magnitudine supra vulgarem sortem positis, spiramentum aliquod laborum & delectamenta invideat. ea præsertim, quæ ab augustiore domo, à viridariorum amœnitate, ab arborum, herbarum, picturarum multiplici elegantia petuntur. Habuit Roma architectos, habuit agricolas Orbis victores. quorum manus una in agris & villis fuit, altera in castris & vallis. Curios innuo & Augustos, Fabricios & Lucullos, Pompejos & Marcellos. Et sanè solet ædificiorum

ficiorum ſplendor & apud cives domi & apud exteros, maximè hoſtes, potentiæ ſpeciem præbere. ut apud Thucydidem diſſerit Alcibiades. Nec refert, dignitatem ornari domo, modò non ex domo tota dignitas quæratur, & magis domus domino, quàm hic illa honeſtetur. Secus lapides ſaxaque, ſigna, aulæa & omnia potius, quàm ſeipſos viſendos efficiunt. nec divitiæ ipſis in decus, ſed opprobrium fulgent. Erat eâ terrarum parte, quam Antonii Vazii inſulam vocant, à priſtini poſſeſſoris nomine, area, ingenſque fundi ſpacium, Erneſti arcem inter & Triangularem, fluminibus duobus, Capivaribi (appellatio à Capivariis amphibiis porcis eſt, quorum frequens in hoc flumine captura,) & Biberibi interceptum. planities horrida, inculta, nullis arboribus, nullo frutice induta, ſordebat ſitu. In ulteriore Capivaribi ripa collis eminebat, nociturus urbi per belli tempora, ut quæ nullo hac parte cincta vallo, hoſtium injuriis oportuna patebat. Non ſemel Supremi Concilii Senatoribus in conſilii dederat Comes, ut vallo Arces iſtas tutandæ Areæ committerent. at non perſuaſerat, ob grandiores ſumtus. QVOS cavere cum uſus eſt, frugalium quidem eſt & mercantium, ſed non imperia in hoſtico parantium, Viſum nihilominus Comiti, ne nuda Area objectaretur hoſtili offenſæ, arborum conſitione obumbratam oculis eripere. ut

Thucyd lib. 10.

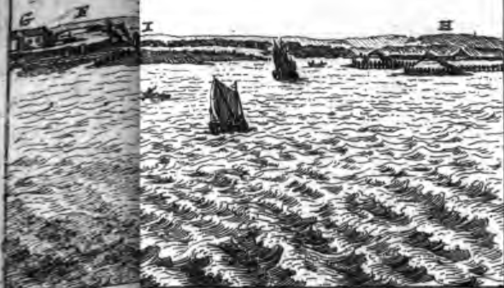
Naſſovius hortum in Inſula Vazij condit

Hæc confecta fuere An. CIↃ IↃ CXX XIX. *& ſequentib.*

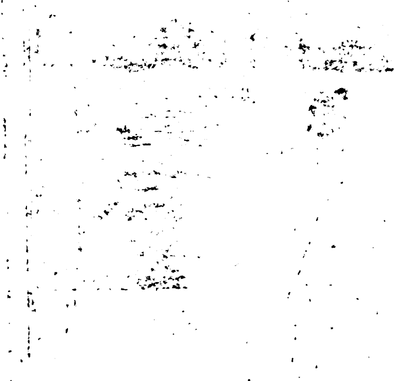
ut ab earum fructibus civis mileſque, duris temporibus, alimenta ſolatiaque caperent, tum ut ſecurior eſſet habitantibus iſta ſtatio. Etenim fuere tempora, quibus negato, ob fluvium, in Reciffam aditu, civium trecenti ultra fluvium progreſſi, carpendis malis aureis, ad internecionem penè cæſi, neceſſitatem domeſticæ annonæ ſerò diſcerent. Quare, ne gravis eſſet ærario Naſſovius, nec minus conſuleret publico, mercatus ſuo ære fundum hunc fuit: quem non amœnitati ſolum, ſed & ſuæ & ſuorum valetudini ſimul ac ſecuritati dicaret. Hæc tunc otia placuere à negotiis publicis feſſo. Hac ruſticatione vacivas horas diſtinxit optimus Imperator. ut quoties Reip. non liceret, naturæ contemplationi vacaret, & poſt belli ſtrepitus, de bello hac in pacis ſede cogitaret. Et ſanè proceſſere feliciter operæ, & peractus labor admirationi ſpectatoribus fuit & voluptati. Id, quod olim ſubſecundariis temporibus agebat Diocletianus Imperator, ipſe areolos in horto partitus culturæque & arborum plantationibus vacans. Ædificium eâ curâ à Comite fuit, ut ſpectata ſalubritas fuerit, curata tranquillitas, parta loco ſecuritas, neque neglecta hortorum amœnitas. Etenim is ordo indigerendis arboribus obſervatus, ut undique Areſium & Suggeſtorum tredecim patrocinio tuta eſſent viridaria. Surgebant Cociæ ſpectabili ſerie ſeptingentæ, pro-

ceriores aliæ, aliæ humiliores, quarum quædam caudicem attollebant quinquaginta, quædam quadraginta, quædam triginta pedum altitudine, priusquam ramorum attingeret divergia. Has, cum transferri non posse omnium esset opinio, scitè effossas, petitis, trium quatuorve milliarium spatio vectari & pontonibus trans fluvios deportari in Insulam jussit. translatas, non labore solum sed & ingenio, excepit amica tellus, eaque fœcunditate, præter omnium spem, implevit annosas arbores, ut primo ab insitione anno, mira nascendi aviditate, fructus dederint copiosissimos. Iam septuagenariæ & octogenariæ erant, veterique proverbio fidem imminuêre, Arbores annosas non esse transferendas. Illud singulare, è singulis tantum fructuum provenisse, ut octo imperiales valerent. Post Cocias, suus locus erat ducentis & quinquaginta duabus Aurantiis, præter sexcentas, quæ aliæ aliis decenter junctæ, pro sepimento erant, & fructuum colore, sapore, odore, delitias tot sensibus faciebant. Erant, limonum grandiorum feraces, numero quinquaginta & octo. quæ citria dulcia ferrent, octodecim. quæ granata aut mala punica octoaginta. quæ ficus, sexaginta sex. Adhæc ignotæ terris nostris Papajæ, Mammaæ, Ienepapæ, Mangaræ, Calabassiæ, Acajousiæ, Ovasiæ, Palmæ, Cerasi Brasilianæ, Pyri Punicæ, Aratucæ, Semperyivæ,

Bacovæ,

A. enobium.
B. strum Waerdenburchy ſyue
Triangulare.
C ria Supremi Senatus.

Bacovæ, sive Bananes. Cernere erat Tamarindos, Castaneas, Dactylos quoque sive caryotidas, Vineas, singulis trimestribus, maturis uvis graves, herbas, frutices, humi nascentes fructus, legumina, aliaque hortorum decora, ad Medicorum & Chirurgorum usus. Is plerisque dictarum arborum genius est, ut toto anni decursu & florem & maturos fructus, juxta immaturos, ostentent, quasi una eademque arbor, alia atque alia sui parte, pueritiam, adolescentiam & virilem ætatem ageret, herbescens, adolescens, adulta. His successibus, hac naturæ benignitate lætior Nossovius, cum jam Recifam omnem absconderet eminus spectanti hoc Arboricetum, subiit animum voluptas condendi hîc Palatii & Prætoriæ domus. cum dignè habitare ament Heroicæ & Dictatoriæ animæ, & à multitudine non dignitate solum & habitu, sed & domicilio discerni. Nam, quam illi Domum destinaverant Societatis primores, ruinam minabatur; nec sine maximis impendiis nova decora admittebat. Palatio, (FRIBVRGO illi nomen, tanquam libertatis Arci) turres erant duæ sublimiores, in Viridarii meditullio, sex septemve miliarium intervallo è mari spectabiles. quæ pro Pharis sunt navigantibus. Ea, quæ lucernam ignesque è sublimi fastigio protendit, id officii præstat nautis, ut conspirantibus in navigantium oculis Castelli littoralis angulo & hac ipsa

Vt & Palatium FRIBVRGVM.

Friburgum duabus turribus conspicuum.

Turri, certam tutámque monstret portus subitionem. Ex his desuper spectanti, hinc Continentis plana, inde longè latéque maris patent & adventantes è longinquo rates apereunt. excubiis idoneæ & speculandis de die prædonibus, hac quoque utilitate structuræ elegantiam & necessitatem commendant. Ipsi Palatio prætenditur Suggestus militaris, velut ex ipso emergens flumine, marmoreus totus, & machinarum decem capax, ad fluminis securitatem. Nec silentio præterietim, in hoc Viridario puteos dari, trium aut paulo plus virgarum nostratium intervallo à fluminibus remotos. qui salsis aquis circumfusi, dulcis aquæ copiam incolis præbent. sive soli obnixa firmitas salsas aquas arceat: sive percolatæ per terram, salsedinem exuant: sive altiore, quàm est fluminum, vado scaturiant. maximus istorum usus, cum per hostes circumjectos dulces latices foris peti nequeunt. at quod magis mirere, longius à littore in mediterraneis, puteos invenias, salsis aquis dissimiles. Idem Hortus piscinas habet amplissimas tres, omni piscium genere instructissimas, præsentissima civium, deficiente annona, solatia. Primo trimestri, ex quo effossa fuere vivaria, tam copiosa piscium captura fuit, ut vix tres scaphæ ad vecturam suffecerint, præter eos, quos militum desideriis indulsit Comitis liberalitas. Sunt & aliæ, in collimitio horti, piscinæ, in ipso

flumine,

flumine, sepimentis inclusæ, quæ, æstuante mari, ingentem piscium vim suppeditant, non semel accidit, ex una capturâ rediisse ad dominos florenos centum, ubere satis quæstu. Fulget nitetque etiamnum Friburgum, Insulæ Vazianæ præsidium, civium delicium & voluptas, Nassoviæ magnitudinis in alio Orbe perenne monumentum. Vtique mirum, quàm hæ structuræ & ædificia Lusitanorum fiduciam labefactaverint, nostrorum verò auxerent, benè de imperii hujus statu opinantium, quem tantis impensis & quidem suis illustratum iret Nassovius. Etenim DESPERANTIBVS publici negligentia subit, & quam fato suo affinem ac perdendam conjectant rempub. perdi absque cura sinunt. Quos dejecerat de classis Hispanicæ adventu concepta trepidatio, metum proscripsere, ædificante Nassovio, ut cujus jam maximè interesset, ne quid Brasilia detrimenti caperet. Alacrius ex eo molarum fabricis, taliesque tum sacchariferis, tum Mandiocæ inhumandis, incubitum fuit: erigente omnium spes & nequaquam de Rep. desperante Impetatore, cui, ob hoc, ut Varroni olim Romana, nostra quoque gratias debet Respublica.

Insulam Antonii Vazii, Frederici castro quinquangulari, vallo annexuit, quod spatium omne stagnis interfusis & arbustis horrebat, ut supra humanam fidem fuerit, urbem illic condi posse. At nunc conditam esse,

Vrbem Mauritiam a suo nomine condit.

Nassovii industriâ, oculati credimus. utpote cui ingenium & audacia erat, etiam quæ natura prohibuisset, per artem & labores tentare. Plateis suis & aquæ ductibus, urbium more, distincta, ædificiis speciosis & à mercium conditoriis instructa habitatur. Illi publica Supremi Concilii, Prætoris & Scabinorum authoritate, MAVRITIÆ inditum nomen, uti Alexandriæ ab Alexandro, Constantinopoli à Constantino, Coloniæ ab Agrippinâ conditoribus. Illud à pietate fuit, quod condito in ea templo illustriore, Societatis, privatorum civium & Comitis largitione, Deo urbis primordia, studia fortunasque populi consecraverint. Hæc cis fluvium Capivaribi magnificentiam Comitis loquuntur. ut & BOA-VISTA, quasi dicas, domus *Boni visus*, ob situs amœnitatem. nec enim alibi voluptates, cum vacaret, & quoties expediret, hîc præconcepta magnorum ausuum argumenta fuere.

Etiam Pontes duos.

Pontes insuper posuit duos, unum Recissam inter & Mauritiam, alterum, quo fluvium Capivaribi instravit, Mauritiam inter & Continentem. Nec enim à Veterum militia abludimus, cum & duobus pontibus in Galliis Ararim, in Germania Rhenum instraverit Cæsar, Danubium Trajanus Imperator. Caussæ hæ fuere, Regnante Hispaniarum Rege, cum Brasiliæ imperium teneret Præfectus Albuquerquius, deliberatum sæpè,

num

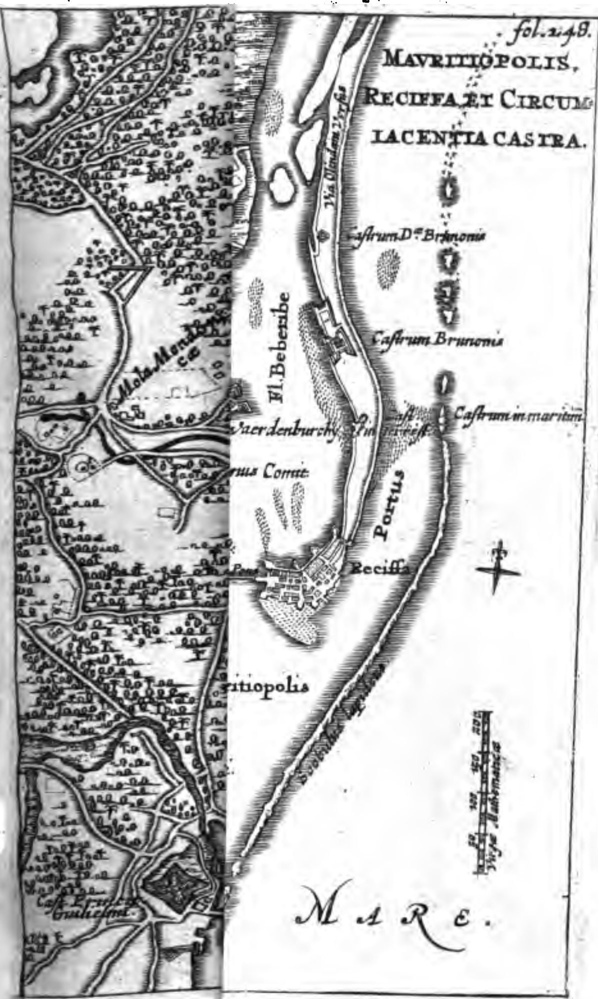
num expediret Olindam longius à portu marisque aditu remotam, negligi, incolasque in Reciffam & Vazii insulam transferri cui fini Insulam necti Reciffæ perutile foret, cum & fluminum circumlabentium opportunitate & Oceani appulsu invicta hæc loca crederentur. Verùm, sive imperitia militaris architecturæ & muniendarum arcium, rem tantam aggredi timentibus, sive amœnitate civitatis Olindæ abreptis, hæsere usque consilia, nec eventum sortita fuere. Dissuadebant Lusitani, quibus ista terrarum connexio impossibilis videbatur, ob fluminis & æstus marini violentiam. Horum opinioni accessere Architecti peritiores, ex Hispaniis accersiti. Verùm, ex quo rerum hic potiri cœperunt terrarum & aquarum subactores Belgæ, & belli sedem eligi Reciffam placuit ac Vazii Insulam, patuit excidio suo pulcherrima Olinda, & veluti fatis damnata, flebilis apparuit. Dejecta, non belli furore, sed cõsilio, ædes, monasteria, Templa, ruinæ suæ illachrymavére. Nec sacrilegia hæc, uti Phocensium in templum Delphicum furores, visa nostris, sed translatio sacrorum fuere: mirantibus quamvis & Barbaris & Pontificiis, talia admittere ingenia omni doctrina exculta, pulcherrimis legibus formata, & de divino cultu persuasissima. Belgæ, quibus omnis locus æquè adorationi idoneus sacerque habetur, non impietatem hoc om-

Destructio pulcherrima urbis Olindæ.

ne ſed prudentiam interpretabantur. ut qui Novæ urbi ſacriſque ſuis ſecuritate maiori conſultum cupiebant, nec in Deum (abſit) eſſe injurii, ſed tutius eundem & utilius venerari. Nec tamen non, ut homines ſumus & pulchro afficimur, miſerari urbis auguſtæ vaſtationem poterant ipſi, qui vaſtabant; ſubrutis ex alto & deturbatis ædiū ſacrarum & profanarum, publicarum & privatarum faſtigiis, quæ Solis veſpertini radiis, gratiſſimo adſpectu, verberabantur. Et nunc ſi videas, collapſa jures Pergama, aut ſubverſæ Carthaginis aut Perſepolis rudera fœdo ſitu jacere. Adeò nihil in humanis ſtabile permanenſq; ſinit vel inquies ratio vel belli rabies, ut ne ſaxis quidē & Capitoliis & ſurgentibus in cœlum Braſilicis, ſua ſit perpetuitas & quies. Magnæ Vrbis reliquias & rudera precio venalia in Reciffam quiſque tranſtulit, noviſque ædificiis aptavit materiem, ut abolita matre Olindâ, supereſſet à ruderibus, licet diſpari vultu, filia *Mauritiopolis*. Non defuerunt, opinor, tantæ calamitatis authoribus cauſſæ, cur ſubverti Olindam placuerit. ne fortè latibulo eſſet hoſtibus, aut quia multo milite cuſtodiri valliſque muniri oportuit. Secus parcere ſolent pietas & humanitas iis rebus, quæ ad bellum faciendum non multum habent virium. Polybius certè rabioſorum eſſe ait,

Ex ruderibus olinda naſcitur Mauritiopolis.

Lib. v.

fol. 248.
MAVRITIOPOLIS, RECIFFA ET CIRCUMIACENTIA CASTRA.
Castrum Dni Brunonis
Castrum Brunonis
Castrum in maritum
Fl. Beberibe
Portus
Reciffa
Waerdenburch
ritiopolis
Cast. Principis Gulielmi
M A R E.

perdere, quæ nec hostem perdita di-
minuunt, nec perdenti emolumento sunt.
laudat Marcellum Cicero Verrina II.
quod ædificiis omnibus Syracusarum publi-
s & privatis, sacris & profanis sic peperce-
, quasi ad ea defendenda cum exercitu,
on expugnanda venisset. Familiare Græcis
Romanis fuit, intacta servare Deorum de-
ibra, ob rerum divinarum reverentiam.
Quo magis à Christianis hoc exigas, licet
ententiis opinionibusque ac ritibus majo-
um dissideant. Sicut IVCVNDVM victis est,
a loca spectare integra, quibus Numen su-
m colere assueverant; ita victoribus deco-
um, ea furori eximere, quæ Dei sunt. Ho-
is oportunitates Reciffæ & Insulæ Vazii e-
pectus, ob portus & flumina, stratagemate
Reciffam antehac tentaverat, illud non nes-
ciens, propter interlabantem fluvium, non
osse ex Insula Vazii submitti auxilia, præ-
ertim refugo mari. Littora & propugnacula
prætergressus, propè erat, ut incautos occu-
aret, nisi fortè navalium aliquis arrepta su-
e præusta, accensam machinam in hostem
xplosisset, quo strepitu turbatis hostium or-
inibus in fugam se dedére. Mauritius, sæpi-
exploratis Brasiliæ portubus & locis innu-
eris, ubi appulsus, & in quîs præsidium ac
obur, unum hunc defensioni suæ sufficere
udicabat, & inaccessum inexpugnabilem-
que non magno opere reddi posse. Vt talis

Rationes propter quas Insulam Reciffæ jungi placuit.

 esset

esset, ponte jungi InsulamReciffá suasit, quò commodior esset saccharorum in Insulam transvectio. ut quæ non nisi refluente mari transferri poterant. nec sine noxa, utpote aquis sæpe & fluctuum aspergine tacta. Erat adhæc trajectus per lintres periculi plenus, quos non semel vectorum pondere & frequentia, vel ventorum verbere mergi contigit. quin & abstinendum sæpè à trajectu fuit, ob procellosum mare, & turbata tempestatibus ostia, & iniquiorem æstum. Quæ suaserat frequenter, tandem persuasit, decretumque ponte sterni fluvium. Operis fabricam locavére Senatores bis centum & quadraginta floren. millibus. Architectus opus orsus & suorum operas gnaviter urgens, exstructis è lapide columnis pluribus, ad fluminis alveum processerat, ubi maxima profunditas. quæ remisso mari pedum adhuc Mathematicorum undecim deprehendebatur. Tunc diffisus sibi, diffisus arti, destinata exequi desperabat. naturam arte validiorem fassus, nec tentanda prudentibus factu impossibilia: vix divina ope posse id perfici: è profundo attollendas moles in maximam altitudinem; non quietem fluminis impetuosi lapsus, non Oceanum dare. qui quò arctius stringeretur, acrius fureret. Fluvium præcipitem admodum & violentum ac nonnunquam imbrium mole comitatum, ripas longius submovere, & ubi angustior est, ibidem

Reciffam Insulæ ponte iungit Nassovius.

fero-

ferocem esse & vorticosum. Quæ profectò cuncta præmeditatum antè Architectum fuisse oportuit. Inhibendo operi ii frigidam suffundere, quos metus incesserat, nec varius, ne jacto ponte transmigrarent è Reciffa in Insulam amœniorem plures. unde prætia ædium in Reciffâ imminuerentur. Quærelæ adhæc Belgarum litteræ, ejus Operis autorem Comitem loquebantur, & tantorum sumptuum laborem publico periisse: absorpta aquis, inutili studio, centum florenûm millia; interrupta opera, semipendulum pontem, columnas tot exprobrare vana aggressis. Ità non sine specie queri videbantur, QVI PRIVATIS rationibus assuefacti, res imperio dignas & utiles eodem pede metiri consueverunt. nescientes Principum diversam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda. Mauritius honoris sui interesse arbitratus, audere se, quod non perficiat, & infirmi esse ingenii, unius desperatione summæ rei diffidere, manum operi admovit, & suo ære congesta undique materiâ, non lapide, sed lignis, pontis reliqua fulcire occœpit. Excisæ è silvis arbores, ex arboribus trabes fuére, pedûm quadraginta & quinquaginta longitudine, ob duritiem aquis impenetrabiles, quas pontis sublicas & fulcra esse voluit, fundoque fistucarum opera defigi, ad pedes duodecim, alias ad perpendiculum directas, alias obliquas, ut flu-

mi-

mini obsequerentur. Accendit alacritatem fabricantium alacritas Comitis. nec segnes videri voluere, ipso hortante & instigante, operasque singulis partiente, ea industria, ne alter alteri impedimenro esset. Bimestri labore consummatum opus fuit, totusque pons, in multas decempedas excurrens, hominibus, curribus, equis, viam fecit. Ita NIHIL difficile audenti, juvante industriam pertinacia, hanc labore, hunc facili largaque liberalitate. Absoluto, omnium admiratione, opere, aperuit Senatoribus Comes facti caussas. quarum inter primas præcipuasque erant quorundam è Belgio improperia, impensas grandes inutilesque objectantium. delendam hanc sibi culpam ajebat, cum non temerè hæc, sed rationibus maximis adductus cœptavisset. Senatores, quod improbaverant infectum, (id enim in magnis fieri assolet) jam successu probavére, & ut pons hic juris esset publici & Societatis proprius petivére. Nec difficulter à Comite id impetratum, hac tamem lege, ut primi diei reditus pauperum essent. Tanta verò, ob rei novitatem, eo die euntium & redeuntium frequentia fuit, ut collectæ pecuniæ summa sexcentorum & viginti florenûm fuerit. Annuum vectigal viginti octo floren. millibus divenditum. civis jussus asses duos pro transitione, miles & Nigrita unum, eques quatuor, boum vehiculum septem pendere. Traje-

ctus

ctus navalis, qui ante Nassovii adventum, non nisi florenorum centies sex ærario inferebat, adeò sui precio crevit, ut nondum absoluto ponte sexies florenorum mille valuerit. quo sanè opimiore reditu, redemi poterant, in novi pontis experimentum, facti sumptus. Hoc adversus invidiam & calumniam stante, decessere, in Societatis commodum, de mercede condendi operis, quæ ex condicto bis centies mille & quadraginta mille florenûm erat, centies & duodecies mille floreni. Enimverò erogatis in pontis partem lapideis columnis innixam florenis centies mille, in eam quam absolvit Comes subliciam, non nisi vicies & octies mille, in lucro sibi deputare habet Societas, quod à prima mercede reliquum est, florenorum centies & duodecies mille. Nec destitit utilis esse Societati Nassovius, verùm indefessus agendo, ut hujus pontis reditus invalescerent, alium adhuc pontem condi fecit, quo fluvius Capivaribi transiretur, ut è Continente incolæ in Insulam, ex Insula in Recifsam continua & non impedita itione & reditione commearent. Hunc suo fundo, quem à Societate mercatus fuerat, superstruxit, ageribusque muniit, ne superfusæ ripis fluminum aquæ, aut turgescens Pleniluniis & Noviluniis Oceanus sisterent viatorem. Absolutus fuit festinis operis septem hebdomadum spatio. Sublicia validè con-

Alium pontem condit, quo Insulam Vazii Continenti nectit.

fibulata & fistucis altè depacta, è Bibamba fuere. ligni genus est, in ætates durabile, putrescere nescium. longitudo pontis virgarum Mathematicarum LXXXVI fuit. Imminet huic Domus ista, ad omnem amœnitatem patens, Boa-vista. quam suo solo, suo ære inædificavit Comes, hortis quoque & piscinis delectabilem. Hanc quotquot contemplati fuere, Bajanas in Campanis villas, & Lucullanas in Latio posthabebant. Hîc naturam matrem congessisse mortalium delinimenta omnia & illecebras serenioris vitæ perhibebant. non alio loco æquè oblectamenta reperiri occupatissimis. Hîc Nassonius remissior, circumfusus suorum operum adspectu, longè à patria & tot cognatorum Comitum & Principum terris, transmarina felicitate gaudebat. intuebatur astra, nunquam visa Germaniæ suæ. mirabatur aëris clementissimi constantiam & temperatæ zonæ, qua vixerat, intemperiem aversabatur. usurpabat oculis prætereuntium Barbarorum & Nigritarum adustos vultus. alia arma, alias domos despectabat. Videbat Corydones & Phyllidas simis naribus, pandis labris, uberibus pendulis ducere armenta & greges Europæis dissimiles. aliud volucrum, aliud piscium genus prandenti mensas instruebat. Hinc oculos per ea maria circumferebat, quæ classibus insidebat; per terras, quas imperio, armis, legibus asserebat. Hîc Bahiæ

Boa-vistam condit.

bel-

bellum, prædatoribus pœnas, adventanti Classi terrorem, suis otia & commoda meditabatur & mandata Societatis prudentibus consiliis temperabat. Breviter, cœli, soli, aërisque multiplex beneficium, Rempublicam, hostem, Barbaros, Belgas, Fœderatorum decora & emolumenta Boa-vistæ ambitu meditabundus coërcebat. Fuit in hac Vazii Insula, uti Domus, ita & Cimeliarchium Comitis, in quod venientes ex utraque Indiâ, Æthiopiâ, aliisque regionibus naves, animalia peregrina, plantas, barbarorum supellectilem, vestimenta, armaque in amœnius & rarius Comiti spectaculum conferebant. Sæpè jacturam dominis faciunt operosiores structuræ, & imprudenter facta opera impensas frustrantur. Verùm Boa-vista, non ad oblectationem solum, sed & tutelam Insulæ & Mauritiæ urbis condita, ponti proxima imminebat, & è quatuor turrium speculis balistarum jactu adventantem hostem terrebat.

Comes ob appulsum classis Hispanicæ munitioni Arcium passim invigilat.

At Nassovius post abitum Artiskii, litibus domesticis, quæ privatum maximè tangebant, expeditus, curas terra marique circumferebat, & in subitum fortè Classis Hispanicæ, quæ in Sinu omnium Sanctorum morabatur, adventum, maritimis arcibus & mediterraneis passim prospiciendum rebatur, ne qua appelleret Hispanus & incautis supervenirer. Paraybam ipse profectus, restaurari mu-

munitiones & collapsa propugnacula impe- ravit, & quicquid ad præfecturæ istius tutelam faciebat, sedulò dispexit. Castellum Margaretæ sudeto muniit, ob exsuccas fossas, quas collabentes arenæ, lambentibus & abluentibus sicca aquis, repleverant. Etiam arcem Restingam quæ portui objicitur, simili sepimento inclusit. At Boreale castellum resecto propugnaculo in turrem castrensem coarctavit & tribus tormentis instructam terribilem fecit oppugnantibus. In Insula Antonii Vazii tria tribunalia erecta in Opere cornuto, portandis machinis. Castellum insuper Arausionense in insula Tamarica, & aliud Ernesti, in insula Antonii Vazii & Principis Henrici ibidem, necnon Principis Gulielmi in Afogadis, itidem ob aquarum penuriam, palis circumdatum defendit, ut & ipsam Reciffæ frontem. Factum id quoque per Herckmannum, ad Caput S. Augustini, ubi Arx Dussiana est, per tribunum Coinum in portu Calvo, ubi arcem Bonaventuram sive boni successus imbres vehementiores nimbique abluerant & non uno loco dejecerant. Restituta quoque Olindæ ad Austrum munitio, ne evocatis præsidiis, pateret urbs prædonibus. Facti militum ubique delectus, & sub novis centurionibus, procenturionibus, vexillariis ordinatæ copiæ, ut neque milites duces imperio, neque ducibus milites bene ordinatus obsequio deesset. Mil-

nares

naves aliquot, quæ insidiarentur iis hostium navibus, quæ è fluvio Argenteo & Ianuarii annonam advectare credebantur. Et ne nostros commeatus destitueret, vetitæ evectiones carnium salitarum, laridi, butyri, casei, piscium induratorum, farinæ, olei & vini Hispanici, reliqua cibariorum genera concessa iis, qui Ingenia inhabitant, alendis operariis. Accitos circumquaque Brasilianorum duces & primores ad belli Societatem apta oratione Nassovius invitavit: *De omnium salute jam agi. pari ultione Barbarum & Belgam, indigenam alienigenamque terreri. hunc ob veteres iras, illum ob defectionem & præbita Belgis auxilia, non gratia sibi ab Hispano tantillum, sed certa exitia promitterent: discerent, non offendi reges impunè: in exemplum puniendos, qui arma hostibus spreto Rege commodaverint: diffidentiam ipsis salutarem, spem veniæ perniciosam fore; communi se potius fato morituri involverent, quàm æternū servirent. Interesse quoq; famæ ipsorum* ajebat, *si rebus dubiis audirent fidi, non suspensi nec mobiles: quamvis Barbari dicerentur Europæis, voce horrida, non tamen se barbaros fide, obsequio & opitulandi studio ostenderent. Servarent, à quibus se servatos scirent, junctisque viribus ruerent in gloriam & defensa potius Patriæ, quam deserta laudem domi forisque referrent. Arma vestra animosque militiæ nostræ assuetos, in expugnandis Povacaonâ & Siara Arcibus, in pellendo Banjola, tentata Salvatoris urbe expertus sum. His constantiam & perpetuitatem addite. Enimverò*

Insidiatur hostium navibus.

Brasilianorum Duces ad bellum hortatur.

ut summa loquar, aut nunc depellendus hoc à littore hostis est, aut actum de omni imperio fortunisque singulorum. Erecti ad hæc verba, in armis se ad-fore uno ore promiserunt, parique cum ipso discrimine pugnaturos, & quocunque imperantis vox & salus, ituros. quam ipsorum liberalem & cordatam responsionem Comes ratam habuit & gratam, distributis in singulos donariis. Censis ubique civibus quotquot ruri degebant, Belgis, Germanis, Gallis, Anglis, aliisque, dati Duces, variis dignitatum gradibus & appellationibus distincti, tribuni, protribuni, vigilum & equitum magistri, permissa ipsis ducibus minorum officialium electione In Reciffa quotquot civium conscripti, Tribuno Carpentario paruerunt, ut ad subitas occasiones ad manum esset armata manus. Per rura delectis præfuit tribunitia dignitate Caspar Nihovius. quos, nulla licet mercede conductos, facile quoque erat, uno edicto evocare. Equitum turmam ducebat Iacobus Stackhouvverus, apud Tamaricenses Iohannes Winandus, apud Paraybenses Isacus Rasirius, apud Serinhæmenses Ioannes Blarius. Hæ cohortes, licet distinctæ in plures fuerint, parciore tamen milite singulæ censebantur. Sed exaggeranda hæc fuerunt apud irrequietos & tempori insidiantes. quibus pro virium ratione & prout plus minusve terribiles sumus, metus aut fiducia gignitur. Iussi omnes [illegible]

Censentur cives.

Iuvenes coërciti.

pas-

assim Ducibus auscultare, & ubi res posceret, suis se locis refugiisque sistere. Iuventutis quoque Lusitanæ nomina, (QVIA læta ipsis periculis juventus omnis & in novum quicquid ancepsque proclivis) in suis quæque territoriis & contuberniis adscripta fuere. constituti Ephori. qui caverent sedulò, ne faciendis Conciliabulis, coirent; aut limitibus suis absque ipsorum permissu egrederentur. Placuit quoque Rectoribus, ut pro liberorum fide, ac modestia responderent parentes, aut vir aliquis honoratior. Nec segniter ea curabat Comes, quæ faciebant ad Farinam, à quâ omne ferè vitæ in his oris præsidium. Quæ cum ex radicibus Mandiocis in pulverem redactis conficiatur, novo edicto Ingeniorum dominis omnibus & singulis auctus fuit plantandæ Mandiocæ labor & mensura, indicta immorigeris pœnâ vel relegationis, vel carceris, vel pecuniariâ. Certè per eam, deficiente commeatu Europæo, extremis sæpe rebus subventum. at quanto major ejus necessitas, tanto minor copia. ut in illas deliberationes non semel iverit Nassovius, quibus modis ejus haberi possit, quantum præsidiario militi satis, nec enim ultra privatam familiæ necessitatem ejus cura indigenis. FATALI hominum incuria, qui remedia tum demum quærunt, cum premunt pericula. Perdidicerat Nassovius dum, inter Imperatorias curas, ante ar-

Leges Frumentaria à Nassovio concepta, quibus modis haberi Farina sive Mandioca copia possit.

ma, victualia esse. his carentes sine ferro vinci. idcircò laudatiLivio Q. Fabium Maximum, qui cum ventum ad inopiæ ultimum foret, caritasque annonæ sollicitam civitatem haberet, *talis domi in annone dispensatione, in procurando, præparando ac convehendo frumento fuit, qualis bellicis rebus multis temporibus fuerat.* legerat, quanta cura incubuerint Annonariis legibus Tribuni & Frumentationi Imperatores. Quare auditis super hac re aliorum sententiis, hæc super Farinacea Oeconomia concepit: In singulis territoriis in Syllabos referri placet, quantum quisque agrórum possideat, ut, pro eorum magnitudine, suus cuique sit inserendæ Mandiocæ labor. Neminem ab hoc opere eximunto. Possessori fas sit, operas istas in plures Laboratores partiri, etiam adhibitis militaribus. nec minus iis culturam demandare, quibus volet. Istam operarum partitionem Scabini, in suis quique præfecturis, ratam quotannis habento. præscriptam ab iisdem laborum mensuram quisque præstato. mensura perpetua esto, & licet divenditis agris, eadem. Ab his tamen oneribus, immunes sunto agri steriles & ab habitatoribus destituti. nec enim subditorum officia exigere per injurias animus est. Quod si per absentiam possessoris exigi inique Farinæ cultura videatur, succedent in istam curam Scabini, & colonis ejus conficiendæ partes imperabunt. Suum quisque

mæ

tinæ demensum singuls trimestribus exhibeto, mensibus Martio, Iunio, Septembri & Decembri. Supremi Concilii Senatores, bis quotannis, suum Farinæ precium dicent, mensibus Ianuario & Iulio, eamque præsenti pecunia redimeant. Illam in ea quisque loca deferto, quæ in suo cuique territorio assignabuntur. Vecturæ præcia ærariorum curatores è publico solvunto, Supremus Senatus, ista Farinæ demensa, non ab agrorum conductore, sed ipso possessore exigito. qui si præstare illa neglexerit, farina triticea, quod deerit, supplebit Senatus ipse. at precium subducet de bonis possessoris, aut contumacem damnabit ad custodiam. Idem jus erit possessori in colonum, at accusatoris solummodo titulo, non judicis. Possessorum quilibet, nondum exacto mense Ianuario, istas farinacei laboris partitiones & demensa, Senatoribus exhibebit, ut castrensis commeatus quantitas ipsis certò constet. Facta partitione, Curia quælibet, advocato ad se agrorum Domino, demandatam ipsi publica autoritate mensuram significabit. quæ constans perpetuaque in natos ac nepotes ibit. Atque hæc omnia in tabulas publicas referentur, ut præstita vel non præstita à singulis officia, & quæ quibus debitæ pœnæ, illæ ipsæ loquuntur. Hanc officiorum & curarum Nassovii commemorationem, excipiat quoque honorum. Curia Senatusque Pernam-

Honorum insignia delata Comiti à Pernambucensibus.

nambucensis, utpote inter omnium Præfecturarum Curias prima dignitate, incolarum numero, viribus & mercimoniiis, Mauritio Nassovio ob singularem Brasiliæ & Lusitanicæ gentis tutelam, erga se civesque affectum, ob belli togæque decora & domus Nassovicæ fulgidissimum nomen, solennem PATRONI appellationem obtulêre. quem ita interpretabantur, ut eundem Ducem pro Patriæ patre & Vindice ac Conservatore agnoscerent. cujus patrocinio & hic & alibi in Belgio tutæ essent ipsorum res & fortunæ. hac publica confessione, se Duci fide, obedientia, omnique ministeriorum genere palàm obstringi, Ducem ipsis amore, studio, benevolentia: Moris esse Hispanici ajebant, talibus elogiis benè de publico meritos duces honorandi. Vt verò hunc titulum ratum habeant Fœderati Ordines & Auriacus, se per litteras postulaturos. Nassovius gloriolæ istius, quam horum adulatio, aliorum pronior affectus dabat, valde securus, ne videretur fastidiosè contemnere, profecta ab affectu subditorum suorum in se studia, istis honorum insignibus se officii sui commonefieri respondit. nec tam appellatione illa fieri eminentiorem, quàm erga suos faciliorem, & proniorem; se pro ipsorum incolumitate & commodis vigilaturum indesinenter, domi forisque. ut Patronum præstare ipso opere se malit, quàm talis à suis gloriosè jactari.

Mensis

Mensis erat Quinctilis, cum fluvium S. Francisci trajecére hostium mille ducenti, in Allagoam emissi. quos ut sisteret, excîtus fuit ocyus Brasilianorum tribunus Donckerus. qui lectis ex hac gente trecentis, obviam profectus, impetus hostiles remoratus fuit. Eodem ferè temporis tractu perduellionis suspecti Allagoenses aliquot, Olindam abducti sunt, per prætorem Libergium. Fuere illi Gabriel Suares, Franciscus Vastus, Gonzalvus Fernandus, Ruyus de Sousa, Simon Fernandus, Petrus Marci, Dominicus Pinto, & Antonius Brasilianus. Politicus Senatus cognita causa conjuratorum, principes facti, Suarem & Vasium, illum tertia bonorum parte & decennali carcere, hunc altera bonorum & viginti annorum custodia, in arce Ceuliana, damnavit. Grassante impunè hoste non magnis agminibus, quæ ex Nigritis & Mamolucchis conflata erant, placuit Comiti ejusdem farinæ & gentis cohortem armare, ut morum & nequitiarum similitudine, viarum ac latebrarum peritia, facilius deprehendi possint, & ab eodem militiæ more exercitis vinci. Ineunte Septembri, cum tribus Galeatis Hispanorum navibus & duabus minoribus, quæ è Sinu Sanctorum egredi parabant, pugnavere impigrè summisque viribus quatuor nostræ, illic oberrantes fortè & maria sulcantes, sub Solis, Cygni, Camporum & Iridis insignibus. eam nostri impressionem

Hostis trajicit fluvium S. Francisci. Missus in ipsum Donckerus.

Lusitani proditionis accusati.

Mamulucchi sunt ex Fidei Christiana desertoribus nati quales plurimos habet Pratoria Turcici Imperatoris.

onem

onem fecérunt, ut coactæ fuerint retrocedere hostiles, nos à persequendis absistere, ob littorum & vadorum metum. Interjecto tempore nunciatum, è Sinu Sanctorum solvisse naves grandiores octodecim aut viginti, cum minoribus aliquot. Quare exploratum missæ à Nassovio Liburnicæ duæ, compertére, maximam Classis partem Sinu excessisse, relictis in statione navigiis majoribus septem, præter minóra. Ex horum acroteriis dependebant aplustria Archithalassis propria, ut signo hoc præsentiam ejus navisque Prætoriæ mentirentur. At naves Belgicæ, quibus ob cœcam noctem subducta fuerat Classis, post irritam tridui investigationem, recta & properatâ navigatione in Reciffam direxere, opinatæ hostem aliquâ littorum nostrorum parte appulisse. At subitis Nassovii jussibus, cui omne tum in alacritate & festinatione præsidium, dimissæ, diversis littorum tractibus, ad Olindam, Caput Augustinianum, S. Mexici, Flum. Formosum, Portum Calvum, Alagoas, Tamaricam & Paraybam oberravére, reperiendæ classi intentæ. Non repertâ, in Reciffam reversus fuit Archithalassus, alias sibi naves adjuncturus, ut validior in hostem iret. Mox è captivis Bahiensibus accepit Comes, classem Hispaniensem, quæ Septembris die decimoquinto altum conscenderat, in Sinum suum rediisse, postquam mercatoriis aliquot navibus

Diligentia Nassovii in deprehendenda Hispanorum classe.

bus securitatem navigandi in Hispanias fecisset, & Galeoticas duas, quæ refectionis egebant, in Morram S. Pauli perduxisset. Perhibebant iidem, subsidiarium militem è Flum. Ianuarii oppidis missum, ut & commeatus multum. etiam è Flum. Argenteo naves aliquot, novas verò militum cohortes è Lusitania exspectari. Sic propè esse, ut in nos vis omnis belli eat, & amissa repetitum veniant Lusitani.

Quare tempus est, ut classem omnem Hispanicam, recuperanda Brasiliæ & Belgarum exitio paratam, in apertum mare protrahamus. Etenim Rex Hispaniarum longa fore bella rebatur, quæ terrestribus hîc expeditionibus per temporum intervalla gerebantur; nec villarum, molarum, vicorum in vices incendiis, quæ privatorum damna sunt, resarciri jacturam publicam. Quamobrem eò consilia convertit, ut instructissima & validissima classe, quali olim Britanniam, sub Medinæ Præfecto, Sidoniæ duce, regnante Elizabethâ, tentaverat, littora Brasiliæ invaderet, quæ potestatis erant Belgarum, & junctis terra marique viribus, velut congestâ belli mole, eos obrueret potius, quàm lentè bellum trahendo, attereret. Hoc fine non ita pridem in Hispaniæ, Lusitaniæ, Callaicorum & Cantabrorum portubus, vim maximarum navium coëgit, mari fortunam experturus. Spes erat, ut victâ & dissipata no-

ſtratium claſſe, paterent portus omnes, facileque eſſet recuperate terras, præcluſo nobis Sinuum & littorum aditu. Naves ſtupendæ magnitudinis erant, machinis bellicis, militum & navalium ſociorum numero horribiles ac tremendæ. Galeones vocant, qualibus ligna pro coſtis intertexta quinûm & amplius in craſſitudine palmorum ſunt, contra globorum promiſcuæ magnitudinis vim ferè impervia. aliæ octingentos, aliæ ſexcentos, aliæ quingentos vehebant, quà milites, quà nauticos. Hæ littora paraybæ & Pernambuci prætervectæ Sinum omnium Sanctorum ſubierant & in anchoris ſteterant Ianuarii die decimo ſexto, Anni milleſimi ſexcenteſimi & trigeſimi noni. Navalium millia multa, mixtum genus ex Hiſpanis, Luſitanis, Cantabris, Gallo-Britannis, Hollandis, ex Septentrione totaque adeò Europa conquiſitis. Nec enim in Hiſpania tot gnaros rei navalis reperire erat. Aderant è flore Nobilitatis Hiſpanicæ Comites, Dynaſtæ, Equites, læti quod opportunitatem nacti eſſent, fidem ſuam egregio aliquo facinore Regi ſuo probandi. de ſubigenda & recuperanda Braſilia Belgica vix quiſquam ambigere. Quippe Belgas militum & annonæ penuriâ laborantes, nequaquam ſuſtentaturos vim tot veteranorum militum, qui & ſtipendiis pluribus & navalibus expeditionibus incliti forent. Totum, qui excurrebat annum, tranſegére in

Claſſis Hiſpanica deſcriptio.

ſta-

stationibus ociosæ, nec quicquam hostile molientes. Causa moræ erat, quod exstinctis in itinere transmarino ternis hominum millibus, quos pestilens afflaverat contagio, circa Africæ oram, quæ Viride promontorium dicitur, supplementa è portu fluminis Ianuarii, & aliunde accersita, exspectarent. Intereà Archithalassus noster octodecim navibus ultrò citròque ad Baiam oberrans, oneraria navi quæ sacchara vehebat, potitus, fasciculos litterarum intercepit, quas Classis præfectus Comes de Torre & militiæ Hispanicæ eminentiores exaraverant. Ex iis statum hostium, classis robur, & adversa omnia, nec non Regis consilia plenissimè perdidicit Nassovius. referebant, classem omnem quadraginta sex navibus, inter quas Galeones essent viginti sex, constare: quinque illi fuisse armatorum millia, quorum tria in itinere pestilenti Afrorum aura periissent: reliquos in Sinum Sanctorum translatos valetudinarios contabescere & mori. In mandatis à Rege habebant, ut simulac Brasiliæ littora appulissent, absque cunctatione militem in Olindæ proxima exponerent, mare omne Belgis occluderent, navigiis aliquot Oceanum sulcarent, & adventantibus è Belgio ratibus insidiarentur. Erat tum ea annonæ & apparatus omnis bellici apud Brasilianos nostros egestas, ut nisi classem istam trivissent maris aërisque incommoda, cœptaque elu-

Litteræ Hispanorum intercepta.

sissec

sisset propitius Deus, deploratus fuisset rerum Societatis status & ruinæ affinis. At hostis refectioni classis indesinenter studere, aptos militiæ incolas omni studio conscribere, auxilia passim conquirere, laborantes firmare, eam belli rationem subducere, ut in proximè sequentem mensem Sextilem, auctus copiis Comitis Banjolæ, quinque militum millia in Continentem exponeret, invadendis terris nostris, duo millia navibus relinqueret. Nec minus persuasum ipsis, fore, ut Lusitanorum inter nos degentium duo vel tria millia defectionem molirentur. quod minimè vanum putabatur, cum parum firmi sanctique habeat ista gens & à Belgis animo sit alienissima. At minus formidabiles Nassovio visi omnes hi conatus, ob summam, quæ Bahienses quoque premebat, commeatus inopiam, quem longa profectio absumserat, quodque tantæ multitudini alendæ non sufficeret hæc regio. Hosti spes erat, uti farinæ compos fieret per eos, qui Ianuarium & Platensem fluvium accolebant. quin & auxiliarium bina millia ex Hispania Insulisque Occidentalibus exspectabat. quibus in bellum firmatus, supremum velut diem nostratibus minabatur. Præfectorum militarium index repertus, hos loquebatur Duces, hunc militem: Ferdinandum Masquerengam Comitem de Torre terra marique Præfectum, Iohannem de Vega Castellanorum Archithalassum,

Classis Hispanicæ Duces & Præfecti.

lassum, qui sedecim Galeonibus imperabat, iis navibus exceptis, quæ regio imperio attenebantur; Rodericum Lobum, Lusitanici maris præfectum, qui Galeatis decem præerat; præter eas, quæ Regis rigidiore jussu militabant. adhæc Comitem Banjolam, castrorum imperatorem, Franciscum de Mora Equitum Magistrum, Antonium Rodericum Equitum Vice-magistrum, Nunum de mello, Iacobum Pirezium de Lucena, Franciscum Pezaram de Castro turmarum Duces; Bascum Masquerengam Comitem Dobidos, præfectum armorum, Paulum Nunum armorum Vice-præfectum. Tribunorum edebantur, Vrbanus de Vnada, qui milites ducebat mille. Ferdinandus de Silveira, qui mille & centum, Lodovicus Barbalio, qui mille & quinquagenos, Emanuel Masquerenga, quem octingenti, Ferdinandus de Laduenga, quem quingenti, Hector de la Calce, quem centum & sexaginta sequebantur. Vicarii Tribunorum erant, Allenso Simenes, Petrus Corco de Somona, Martinus Fereira. Vigilum Vice-præfecti recitabantur Antonius de Fretes, Franciscus Duarta, Paulus Banjola, Iohannes Durugius, Petrus Martinius, Paulus de Parada. Militum domesticorum & indigenarum censebantur nongenti, Brasilianorum sexcenti, quibus Camero imperabat, Nigritarum quadringenti, quorum Dux Henricus Dias. Navibus insu-

per

per servati bis mille. præter eos, quos nullo ære merentes Regis sui amor in bellum excivit. inter quos fuit Comes Castellus Melchor. His copiis longè inferior Nassovius, non ultra militum terna millia armabat, annonæ & supplementorum, ob diminutas cohortes, egens. Et nisi in spolium cessisset hostilium navium una farinam vectans, dudum ad esuritionis incitas redacti Belgæ, Libitinæ vota sua exsolvissent. Verùm Dei benignitate, cum alimenta non amplius superessent, subventum aliquà inopiæ fuit. Manifestum quoque ex chartis istis fuit, mandavisse Regem, ut biennium integrum littoribus hisce inerraret classis, submissurum se quotannis & copiarum & navium quantum satis, quò maris potiri posset, & dominio ejus exuere nostrates. Quæ res movit Comitem, ut continuas quoque à Fœderatis Patribus suppetias pertinaciter exposceret, ni in præceps dare velint tanti imperii surgentem fortunam, & hostium sannis ac ferociæ objectare tot *Belgarum* animas. quibus promtius esset armis, quam suorum negligentia succumbere. Stabat quippe Comiti sententia, cum hoste de summâ rerum certare & suprema belli experiri. cum inter gloriosam mortem & sordidam illam ab esuritione, inter prælii & victus discrimina, non superesset, quod eligeret. Inciderat tum fortè in manus Brasilianorum, Seregippam Regiam incolentium, Nigrita

Nigrita captivi ...ia.

gritæ

grita aliquis, ſub Henrico Dias miles & vexillifer. qui rogatus de claſſe, nec nihil nec multa dixit, ſive ignorantiam ſive erga ſuos fidem ſilentio profeſſus. ajebat claſſiariorum plurimos, priuſquam è Luſitania ſolverent, longiore in navibus morâ, inde ſub Promontorio Viridi morbis confectos, alios in Cœnobio Bahienſium receptos & maris incommodis malè affectos, indies fatiſcere. miſſum ſe à Gubernatore ſuo, ut vagis per terras noſtras manipulis, arundines ſacchariferas incendio perderet, Luſitanos, Braſilianos Mamolucchos, Mulatas, & quotquot poſſet Nigritas, ad ſe pertractos, in Belgas accenderet, donec appelleret Claſſis, quam ad Nazaretham exſcenſionem parare opinabatur. Sed hæc à Comite leviter excipiebantur, cum nec ſtatio iſta ſatis commoda videretur, nec veriſimile, de perdenda meſſe cogitare Hiſpanos, quos non levis recuperandæ Braſiliæ ſpes erigebat. Etenim RITE belligerantium eſt, ſervare terras, quas victuri venerunt, nec ſolitudinem facere, ubi imperia cogitantur. graſſari, vaſtare, urere, deſperatæ ut plurimum militiæ auſa ſunt, non bonis conſiliis ſuſceptæ compendia.

Comparatis è flumine Ianuario & aliunde copiis auxiliaribus & per claſſem omnem, quæ navibus conſtabat octoaginta ſex, diſtributis, ut jam militum eſſent undecim circiter aut duodecim millia, exceptis Braſilia- *Claſsis Hiſpanica è Sinu Sanctorum exit.*

nis

nis & qui in mediterraneis conscripti erant, portu Sanctorum egressa mare conscendit: cujus adventus fama plurimum fuit trepidationis in publico. motis ubique præsidiariorum curis, cùm nulla præfecturarum pars metu & periculo vacua esset, incertis omnibus, ubi hostis appelleret. Hæc eadem classis, cum ex Hispania primum solveret iis navibus immixta iverat, quæ posteà in Belgium, duce Oquendo, malis avibus, cursum direxerunt, ut junctis classibus & navium ingenti numero terrorem incuteret & Brasiliensibus Belgis & Fœderatorum terris. At mox in altum provectis, distractæ classes fuere, aliaque infelici fato Brasiliam, alia Belgium oppugnatum ivit, itinere diverso, eventu & clade pari. Quatriduo, ante quàm è Sinu Sanctorum abivisset Hispanica, classis Belgarum quæ sub duce Guilielmo Cornelii Loosio, in Hispanorum molimina intenta, circa oram S. Salvatoris oberraverat, in Pernambucensem se portum receperat, cum navibus tredecim, annonæ & aliarum rerum indigis. His peropportunè accessere è Belgio adventantes naves octo, inde duæ, mox novem insuper. quæ omnes appulére, post emissam è portu Sanctorum Hispaniensem classem. hinc aliis consternatio, aliis audacia. hic timenti, ille terrenti similis, nempe ut quisque suorum aspiratione & flabellis ob novas suppetias, vel erigebatur, vel victi-

Classis nostra.

tiæ

siæ desperatione dejiciebatur. Tanta erat festinationis ad bellum necessitas, ut nondum exoneratæ, se pugnæ aptare coactæ fuerint, & bellicis officiis fungi, accepto è Brasilia milite, quem è terrestribus copiis & centuriis suis Nassovius carpserat. Naves numerabamus nos unam & quadraginta, dispares mole, machinis, milite. His Præfectus noster altum conscendens, plenus animi & fiduciæ, hæsit in conspectu Olindæ, quatuor à littore miliaribus. unde facile ipsi erat insequi quaquaversum Hispanos. Eos indiciis acceperat Nassovius, aut in Paomorellum (fluviolus est Præfecturæ pernambucensis liburnicarum capax) ituros, Boream versus, aut in Candelariam, Austrum versus. ubi exscensio hosti perniciosa fuisset, ob arces & propugnacula præsidiis machinisque contra vim munita, etiam ob silvestria & arenosa loca quæ commoda nostris credebantur; ob flumina quoque pontibus navigiisque strata, submittendis, sicubi necesse, auxiliis. Mensis Anno currebat ultimus, cum circa oram Australem Allagoæ navigaret Hispanica classis. ubi jactis anchoris ad flumen S. Michaëlis, myoparonibus suis aquatum ivêre navales socii. Tum temporis Mansfeldius vigilum præfectus, sex à littore miliaribus, cum copiis transitu quodam consederat, jussus à Comite, percepta Hispanorum classe, pedem copiasque referre. cum nullis hic mu-

Numerus navium.

Mansfeldius cum copiis terrestria tenet.

nimentis resistendo hosti tutus esset. Substitit tamen octiduum imperterritus & Comitem de classis & classiariorum adventu certiorem fecit, qui cum exscensionem diceretur (licet falsò) parare, eò ut se classis nostra ocyus conferret, imperavit. ut Hispanam in anchoris stantem, incautam occuparet: aut si eam non offenderet, ad priorem rediret stationem. sic terrâ simul ac mari bellum impellebatur & terrestris miles hinc, inde nauticus, casus suos, officiaque militari jactantia comparabant. quin diversi desideriis, suâ quisque sortem extenuabat, & qui terra militabat, maris, qui mari, terræ militiam optabat. Vix vela fecerat Præfectus classis nostræ, cum flante benignè Borea, ex adverso Barragrandis (Sinus est navibus commodissimus) stetit. attamen labente die & caligante vespera, portum tentare veritus, proxima luce appulit, arbitratus hîc se hostium classem & prælii occasiones reperturum. Verùm ad fluvium S. Michaëlis delatus, non nisi quatuor repperit navigia hostium minora, quæ apparatum bellicum apportabant illis cohortibus, quæ terra ducebantur. Ea ipsa Liburnicæ nostræ in littora & vadosa maris egêre. Abierat Classis, existimans futurum, ut parte copiarum nostrarum in Allagoam, parte in Portum Calvum distracta, minus validus esset alibi Comes. Favente rursum Æolo, cum ipsis anni millesimi sexcentesimi & quadragesimi

Classis nostra vela facit.

An. CIↃ IↃ CXL.

gesimi auspiciis, omnis Belgarum classis Pernambuci in stationibus erat, in omnem eventum intenta, ne aut elaboretur hostis, aut impunè exscenderet. Tum nunciatum, Hispanam classem non longè à Parayba in oculis esse & lembis aliquot fluminis ostia tenere, exscensionem simulare, non alio fine, quàm ut huc quoque militiæ aliqua vis raperetur. CONSVETA namque illa ducibus armorum ludificatio est, qua alibi ostenduntur, alibi inferuntur. Nec diu fuit, cum ex Insula Tamarica conspiceretur. quare eadem nocte mandatum classi nostræ, in altum se daret, flante Borea, hostium magis quàm nostro commodo. Verùm paulò antè Nassovius, coactis in unum Navarchis bellique Ducibus, hortatus omnes fuit, *pugnarent fortiter, occasionem rerum gerendarum cœlitus datam. nusquam certius Hispanum vinci posse, quàm per hac littora, ubi facilis in Brevia & scopulos delapsus.* *Eodem*, inquiebat, *loco incolumitas omnium & gloria posita sunt. Suspensa ad lancem Fortunæ sunt Regiæ Majestatis & Societatis decora. Brasiliæ imperium hæ naves, hæ classes vectant. Si vincet nostra, tuta dominatio nobis. sin minus Hispano. Tot annis, quibus in his oris de terrarum particulis dimicavimus, addite hunc illustrem diem, quo de toto Imperio dimicandum. Approbate Fœderatis Ordinibus, Principi, Societati, nec animos vobis deesse ad pugnandum, nec vires ad debellandum. Non sunt nobis navium stupenda moles, non ad terrorem facilè*

Nassovius navarchos & militum Duces ad pugnam hortatur.

tilè metuentium facta carbasa. Manus vestra & arma & quem primò nominasse debebam, favor cælestis, fiduciam dant. Si cum novis populis, cum Barbaris, Pagatonibus, Anthropophagis pugnandum esset, conquirerem nova argumenta. Nunc cum Hispanis, Lusitanis, quorum nota vobis mari militia est, certandum. Iidem sunt, quorum classes, adstantibus omnibus Sanctis, in ipso Sinu olim exussit gens vestra. iidem, quibus incruento Marte gazas Peruanas & Mexicanas ereptum ivit. Vos eosdem vos præstate & durate in inclytam mari Batavorum famam. Decernent Fata. utcunque res cadet, memorabile facinus fuerit, cum Sole vicisse vel cecidisse. Pugnantibus præstò sunt belli præmia, detrectantibus crux & mors. tertium eligi nec vestra sinit sors, nec dignitas mea, ut prona ad remunerandum, ita à severitate, vestro crimine, minimè aliena. Ad has voces eminebat omnium ardor, & ingenti alacritate ad littora, ad naves & arma properatum fuit. Mane æquiora nobis spirabant flamina à Meridie, & mutuum visi sumus, sub ipsis Pamorelii littoribus, ubi decretum hosti, cum septenis millibus egredi, quæ in minora jam navigia transierant, ut in littus se darent. Verùm cum universa classis sparsis & distractis vagaretur ratibus, naves nonnullæ, quæ alias navigatione præverterant, conspectis nostris, reliquæ se classi jungere parabant. At Belgicæ naves nactæ situs oportunitatem & ad latus Hispanorum auspicatius provectæ, institére hosti, qui versus

Hostis exscensionem parat.

Borealia littorũ nonnihil prolapsus, non nisi circa horam pomeridianam tertiã nobis pugnandi potestatem fecit. Tum Classis nostræ Dux Guilielmus Loosius, conversus ad multitudinem: *hodiernum*, inquit, *negocium occasionis est atque virtutis, non furoris vel intempestivi questus, quare macti virtute socii, qui dedecus nec oculis nec animo sustinere potestis. omnia victoriæ incitamenta pro nobis militant, ventus, unda, navium ad pugnam commoditas. Non ita pridem est, cum morante hostili classe, fortissimi cuiusque è vestris voces audirem: Quando classis, quando hostis dabitur? fatigabat vos mora & expectatio. Adsunt è latebris suis & Sinu extrusi. Vota omnium & spes in aperto sunt. in fronte, in oculis, ante proram, post puppes Hispani sunt. si non arcetis, mox intra naves erunt, & in illis vos persequentur. Numero impares, necessitate pugnæ superiores sumus. Mihi stat mens, non puppes, sed proras hosti obvertere. Agite, Dei auspiciis, mecum Prætoriam istam invadite, & si unquam pro gloria dimicavistis, nunc navalis disciplinæ tenacissimi estote, & patriæ fortissimam operam præstate. in tanta delendi hostis occasione nec præmiis vos nec proposita laude fraudabo.*

Classis Præfectus ad pugnam suos hortatur.

Abrupit orationem præsens necessitas & favente aura, quæ plenius vela inflabat, per mediam hostium classem vectus hoc omni agebat studio, ut Prætoriam Hispanorum invaderet. cum qua, ut & cum aliis insuper quatuor Galeonibus sibi circumfusis, per trihorium obstinatè & ferocissimè conflixit,

ſævientibus in ſe mutuo indefeſſa tormentorum jaculatione partibus. at inter hæc ipſa prælii principia ictus & à morte victoriam auſpicatus, gloriæ ſuæ vivus non ſuperfuit. Cecidére primo hoc conflictu, præter claſſis præfectum, è nautica plebe tres, ſauciis quatuor. at navis Prætoria hoſtibus undequaque cincta, ſuorum ſe alacritate præſenti periculo expedivit & evaſit. Defuncti Ducis cadaver eadem veſpera in Tamaricam delatum illuſtriori ſepulturæ ſervabatur. At cui Alcmaria nomen, hoſtilibus globis confertim quaſſata & tranſverberata, aquas affatim hauriens, ad pugnam inepta ſeceſſit. Accidit prima hæc congreſſio inter Tamaricam & Gojanam, tribus à littore miliaribus. Superveniens nox diremit prælium, non bellaturientium animos. refectis quippe, qua fieri potuit feſtinatione, ratibus, velis, rudentibus, pluteis, tabulatis, quæ machinarum vis diffregerat, Poſtero die Secretioris Concilii Senatores in claſſem accîti per Petrum Grandem vigilum præfectum, qui militibus imperabat, & de obitu Præfecti edocti, illi ſurrogarunt propræfectum Iacobum Hugenium, honoris & virtutis hæredem. qui ſimul ac in navem, cui à Fama nomen erat & inſigne, tranſiit, tranſiit quoque in Famæ voces, noncupatis ad Cœleſtem votis; grandique adore nec remiſſioribus ſociorum animis, hoſtilem claſſem adortus, flante Auſtro, terribilem & cruentam

Primus conflictus inter Tamaricam & Goianam, Ianu. XII Ann. CIↃ IↃ C X L.

pugnam

pugnam edidit. Paucis ratibus oppugnatæ plures, parvis maximæ, ut commiſſi cum montibus colles, cum turribus tuguriola, cum mitulorum teſtis vaſtæ eſſent pandæque immanium corporum alvi. Hoc potiores nos, quod cum hoſtium rates immobiles ferè eſſent ob molem, noſtræ in quamcunque partem vertere ſe & vento dare poterant. Occurſabant proræ proris, modo puppibus. modò concuſſis lateribus diſſoluta navium compages fuit. non tam pilæ globique, quàm decuſſæ tabulatis & ſubligaculis partes ac feſtucæ pugnantes interimebāt. Aquis merſi vel capti præda erant victoris, vel, neſciente modum bellandi rabie, in aquis trucidabantur. tormentorum tantus hinc inde furor, ut intermiſta caligo fumique cœlum ipſum hoſtemque oculis eriperent. Duravitque hæc ſecunda conflictatio in ſeram veſperam, paucis noſtrorum, pro pugnæ atrocitate, deſideratis aut vulneratis. locus pugnæ fuit Gujanam inter & Promontorium Album. Navium noſtrarum una à flavo Sole appellationem habens, machinis hoſtilibus diſſoluta prorſus, cum duce Mortamero & militibus XLIV merſa periit. Navarchus nauticique numero triginta quatuor in ſcapham deſilire, & quamvis continuis hoſtium globis peterentur, evaſere ſalvi. jacebant ſparſa per tranſennas mortuorum corpora, membris mutila, triſti, ſed non minus glorioſo ſpectaculo.

Secundus conflictus Ianuar. XIII. *Inter Guianam & Promontorium Album.* *Cabo Blanco*

culo. Quæ dum refero, subit animum ista cogitatio, ita armatas, ita commissas bellaturientium hominum acies, belluarum conflictibus non absimiles esse. Quid enim? ardent oculi, pallent ora, furorem præferunt vultus, frende vox, clamor insanus & bacchantium, totus homo ferreus & minax & cruentis. crepant arma, fulminant bombardæ, tonitrua edunt machinæ, non minus horrenda veris, at magis noxia. Et quis ictus oris in singulis, quis fremitus quæ immanitas, quàm furiosus concursus, tumultuaria mixtio, quàm cadentium & trucidantium crudeles vices, congestæ strages, undantes cruore plutei & tabulata; Cumque ad humanitatem, mansuetudinem, comitatem, lenitatem nati simus homines, illud stupendum, quis Deus caususve nos impulerit, ut ferrum lethale in mutua viscera, totis castris, totis classibus, intrepidi stringamus. Et tamen in has hominum lanienas magna necessitate pertrahimur, libertatis, religionis, imperii, opum ergò. ut virtus sit & honos maximus, capitis sui periculo, vim arcere à liberis, uxoribus, aris & focis & potentiæ terminos latius proferre. Iamque emergebat dies subsequens, cum favente Belgis Austro, classem Hispanorum iniquius navigantem tertium aggressi sumus. Præfectus Hugenius novam dignitatem dignè auspicaturus, se inter Prætorias duas Castellanam & Lusitanam ingessit

Tertium conflictum ad Paraybam. Ianuar. XIV.

sit, parum arbitratus, si cum simplici hoste decertaret. Ea hîc ferociâ pugnatum fuit, ut uter ferocior esset, ignoraretur. quisque Ducum navali peritia, cœlo, ventis, mari doctè utebatur. quisque celeritate & furore mergere naves maluit, quàm captas servare. quisque temeritatis nonnihil fortitudini miscuit & quæ casus offerebat, in prudentiam vertit. Nos ea felicitate pugnavimus, ut paucissimi ceciderint. id enim cautum à Duce Nassovio sapienter, ne naves suas hostium innecteret, ne à militum, quos habebant prætoriæ, numero obruerentur. ideò accessibus recessibusque crebris, hostem machinarum repetitis ictibus exercuimus. Hoc prælio, quod non nisi fugiente Sole desiit, ad Paraybam pugnatum fuit, altero à littore miliari. illudque effectum, ut classis Hispana maris ventorumque iniquitate protrusa fuerit in Boreales Brasiliæ fines, ubi æstus maris magna rapiditate in Occidentem fertur & invitas naves quascunque abripit. Hoc conflictu dejectus fractusque fuit pilis è Prætoriâ Hispanicâ immissis malus navis nostræ, quæ Oloris insigne habebat. cui præerat funalis accendendi & præferendi officio, Iacobus Aldericus, vir præliis maritimis spectatus. Quare ad pugnam invalidus, in anchoris præsidium quærere cogebatur. quo cgnito, Hispanæ rates duodecim majores in eam se direxere, ut turbatis collapsisque velis impeditum occuparent

rent. Præfectus noster, perspecto discrimine, eò subsidiarias aliquot amandat, quarum adventu desequere Olorem Hispanorum rates sex. reliquæ projectis uncis Olorem tenuére. Nec mora, trajecti ducenti trecentive hostium, suprema navis puppisque acroteria victores habebant. quos idem Aldericus, obstinato ad extrema pugnæ animo, ferocia ingenii, Hispanorum ignavia & fortunæ indulgentia viriliter depulit. Tantum effecit mixta desperationi audacia, ac timori pudor. resectis namque, quæ anchoram detinebant, funalibus, versus littorum brevia & pulvillos deflexit. quò & secutæ sunt quatuor Hispanicæ, pari fato implicitæ. Verùm hæ præsentis periculi intuitu, disruptis retinaculit, valedixére Olori, suis in navi Olorina non jam victoribus ultrà, sed captis. quo casu consternati, pars in mare desiliit, pars dum aliud effugium quærit, crudeli Marte, aut ferro cæsa, aut aquis hausta periit. Quinta ratis, quam ducebat Antonius de Cunna de Andrada, præfectus ejus classis, quam subsidiariam Insulæ miserant, ignara Olorem vado adhærere, se illi per errorem applicuit, pariterque jam arenis defixa, cominus cum Olore dimicavit, tormentisque hinc inde vibratis horrendum sæviere. eo eventu, ut Hispani, abjectis in mare, quos manu tenebant gladiis, salutem supplices ac væcordes oraverint. triginta, qui se in aquas præcipites dederant,

adm-

adnatarunt, ut ab Olore nostro, hostili licet navi, servarentur. quos omnes depulsos, efferátis pugnæ calore navalium animis, obtruncavit ira, Oceanus sorpsit. Classiarii Belgæ, quos Olor vexerat, in lembum demissi, ablatis antè, quæ usui esse poterant, vacuam navis suæ alvum mari permisére. Ac tunc maximè usus, rerum omnium magister, docuit, nihil validum, adversus vim atque impetum tormentorum, humana solertia posse comparari. Expósiti mox lembis Hispani, quos Andradæ habebat navis, ducenti & triginta, inter quos erat præfectus subsidiariæ classis ipse Andrada, monachi quatuor, centuriones duo, totidem signiferi, & ex Æsculapidûm gente unus. præda in navi reperta argenti cusi, elaborati rudisque triginta florenûm millibus pendebatur, excepto aureo torque, aliisque, quæ nauticorum clancularię rapinæ cessere. Andradam istum subactæ prudentiæ virum & civilis ingenii in Belgium misit Comes, arbitratus detineri ipsum aliquandiu Societatis commodo istic posse. Die, qui decimusquintus mensi erat, eandem ventorum & cœli clementiam experiebamur, flante adhuc Austro. Tunc advocatis navium ducibus, mascula verba locutus fuit Præfectus: *ne sinerent elabi manibus victoriam; fugere hostem, & in maris infestos & æstu metuendos tractus propelli: iam dignum aliquid nautica indole patrarent si salvos suos.*

Præfectus ad insequendam classem hortatur.

vos se & gloriosos cuperent; *nihil ob metum intentatum relinquerent.* Cumque Hispanam classem propius ad littora ferri conspiceret, per Liburnicam præmonuit Castri Ceuliani, quod ad ripam est Fluminis Grandis, Gubernatorem, uti in adventum hostis intenderet, & sua tutaretur. Deinde, summa animi magnitudine & omnium periculorum securus, distributis, quà per tempus poterat, prælii partibus, denuò in Hispanum ivit. Cui jam propinquo tanta supervenit maris malacia, ut ludibrium pelagi essent geminæ classes, nec velis clavisque se regi paterentur. duravitque hæc ipsa in horam tertiam pomeridianam. quo tempore expergiscente Æolo, ne imminens vespera pugnam intempestivè abrumperet, & partes belli tenebræ confunderent, visum fuit differre prælium in solidum diem. Quo illucescente & ab armis ac pyrio pulvere, per Liburnicam recens advecto, instructi, pugnam orsi sumus. quæ toto die vehemens & obstinatissima fuit, nec nisi labente die intermissa. Hoc conflictu, qui propè Canjahou accidit, ex adverso Præfecturæ Fluminis Grandis, in littoralium conspectu, usque adeò Hispanorum Prætoriam fatigavimus & laceravimus, ut secundo vento se pugnæ subduceret. sed minoribus navigiis cincta. quæ nos lacessebant & pro-prætoriam nostram exercebant, licet adverso Marte, qualem & Galeatæ hostium naves sensere.

Iterum in hostem abit.

Quartus conflictus ex adverso Præfectura Flum. Grandis. XVIII. Ianuar.

te. Pugnam auſpicata Belgarum claſſis, mediam Hiſpanorum interſecuit, ea dexteritate, ut ventorum mariſque oportunitate gauderet, claſſe hoſtili infra noſtram dejecta. Nec illud ſine Numine contigit, ut quatuor his acerrimis præliis, è noſtris non niſi viginti duo occubuerint, ſauciis octoaginta duobus. Trahebatur ſic bellum in dies, & trahebamur omnes in Borealia maris, diſpari facie, hoſtis ignominioſe cedendo, nos inſtando glorioſius. Tum Præfectus, iterum habito cum nautarum primoribus concilio, repeti prælium poſtero die juſſit, ut hoſtem Braſiliæ littoribus prorſus depellerent & in avia maris agerent. Ille hoc omni conamine agebat, ut miſſis in littora parvis navigiis, de aquis ſibi proſpiceret. quarum penuria laborabat, enectis penè ſiti claſſiariis. At impedivere hos conatus oberrantes circa littora Liburnicæ noſtræ. quin & ternæ hoſtium onerariæ in littora truſæ naufragio periere, vectoribus, qui trecenti in Continentem evaſerant, ſilvarum & latebrarum præſidio ſervatis. Iamque diſperſa apparebat & in partes diſtracta, ob navium aliquot jacturam, Hiſpanorum claſſis; ut denuò animum ceperint Belgæ, hoſtem invadendi. qui anceps conſilii, cum videret ſe noſtræ claſſi adhærentem & innexum, Syrtes iſtas & ſcopulos, quos *Baxios de Rochas* vocant, ſuperare, ob navium molem, non poſſe, & ab exſcenſio- *Baxios.*

ne

ne in littora & aquatione, quâ egebat efflictim, quaquaversum prohiberi, noctu, flante Euronoto, relictis ad Flumen Grande nostris, in aperta Oceani secessit. eo consilio & viæ cursu, ut aut emetienda ipsi fuerit Æquinoctialis linea, in patriam remeanti, aut rectà in Occidentem navigandum. Iudicabant rerum maritimarum peritiores, tum Belgæ, tum Lusitani, non dari reditum classi infra Syrtes istas dejectæ, ob aquarum in Occidentem præcipitem raptum, & ventos perpetuo ibidem adversantes. Præfectus Belga, observans hostium classem malè ferri, cursum inhibuit, & in exitium, in quod ruire eos prævidebat, ardentiore pugnæ studio præcipitare suos noluit. Comperta quoque aquarum per naves suas inopiâ, sufflaminavit cupidos & quietem fecit classiariis suis ad ostia supradicti fluminis. Hîc refecti, spirante Aquilone, ipsis Calend. Febr. Pernambucum victores appulerunt. ubi per tractus omnes Belgarum imperio parentes, dictæ Deo sospitatori publicæ grates, ob depulsam à cervicibus & littoribus ipsorum potentissimam classem, Brasiliæ terrorem, Regis robur & præsidium unicum. Varia quoque publici gaudii signa in Aulâ, arcibus, urbibus, pagis, accensis ignibus & tormentorum explosione, exhibita fuerint. At apud Bahienses & per hostium passim terras, dolor diversus plurimaque consternatio animos omnium per-

Quintò in hostem itur.

Classis Hispanica abit.

perculerat. dum alii propinquos, aut necessariorum fata, alii Regis fortunam miserarentur Liburnicarum nostrarum aliqua, longius Hispanos insecuta, retulit, eos in anchoris stetisse, propè Syrtes jam dictas, quindecī à Flumine Grandi miliaribus, Septentrionē versus, propè fluviū *Vtetugo*, ibique aquatum exivisse. Creditū nauticis, non dari illinc maioribus navigiis reditum, minoribus dari. Sic dissipatâ & fugata validissima Classe, fidem fecit Nassovius, nondum cum Scipionibus, Regulis, Cimonibus, Duilliisque ac Pompejis exstinctam esse fortitudinem. Et, ut recentia memorem, post victum mari nostro interno Bossusium, Britannico Sidoniæ Ducem, Flandrico Spinolam & nuper sub Dunis Britannicis Ocquendum, hæc gloriæ Fœderatorum accessit illustris victoria. qua Hispanorum in Orbe occiduo vim fregimus, tot navium stupendum apparatum elusimus, spem recuperandi has terras labefactavimus & potentiæ Belgarum illudere parantibus justæ defensionis instrumenta ostendimus. Illud adversantibus fatis malè cessit Hispanis; quod cum iter omne à Sinu omnium Sanctorum ad oram usque Pernambucensem confici possit & soleat duodecim plus minus diebus, menses aliquot cum ventorum iniquitate luctati tardius adrepserint, consumtis longiore mora aquis, quibus ob intensissimos æstus maximè ipsis

Vtetugo.

Infelicitas Hispanæ classis.

opus,

opus. Vt claſsis, quæ primo impetu valida fuiſſet, & par victoriæ, per tædia & moras evanuerit. Obiere his prœliis partes ſuas virtutes plurimæ. Navalis peritia ventorum oportunitates mariſque æſtus captabat. Fiducia cum potentioribus congreſſa, iiſdem quibus hoſtis, ſe periculis involvit. Prudentia militaris mergi naves maluit, & vibratis facibus, ardentibus ruinis oppetiri, quàm captas non ſine publico diſpendio ſervare. Fides, conſtantia, labor pugnavêre fortiter. Moderatio ſatis credidit, fugaſſe hoſtem, quem tam pauca manu expugnari impoſsibile. Clementia inimicos exitio proximos ſervavit. Amor, periclitantibus ſociis ſuccurrendo, non ſemel emicuit. Feſtinatio ingens nullum ſpiramentum conſiliis hoſtium relinquens, invaſit iteratis vicibus pugnare paratas, at tardius ſe moventes, rates. Hæc è noſtrorum analibus & chartis conſtant.

Narratio Hiſpanorum de iis, quæ his navalibus prœliis evenerunt.

At qui inter Hiſpanos pugnavêre, calamitatum ſuarum propius gnari, poſt narravere, quæ nunc odiar dicere. ut & hoſtium & noſtra confeſſione verum valeat: Ex Hiſpaniis profecta claſsis, ſuperato Capite Viridi, Oceanum, ubi Æthiopicus eſſe incipit, emenſa, ſub littora Promontorii Auguſtiniani ventis mariſque æſtu, projecta, cum exſcendere ob vicinos Pernambucenſes timeret, in Sinum Sanctorum direxerit. ubi duodecim Hollandorum naves exploratum & prædatum

se obvertabant. quæ cum classi, pelagi incommodis fatigatæ, instarent, ut jam nocere possent, moniti per piscatoriam scaphulam Hispanorum Præfecti, Sinus interiora, ubi ab Arcium machinis præsidium est, subivêre. Cumque à Bahiensibus ocyus adessent naves aliquot bellicæ, in subsidium, Batavi non pugnandum rati, classem deseruêre. Etenim, in hostili loco, inter omnia inimica infestaque, potentiore hoste, major damni metus, quam emolumenti spes ipsis ostendebatur. Accessit Hispano insigne robur à navibus xxiv, commeatu & milite firmatis, quas Lusitania submiserat Rex, ut & ab aliis duabus, quas Fluvii Platensis incolæ sedecim singulas tormentis armaverant. Mora tum hic Lusitano præcipua cura fuit, reficiendi classis noxia & quassa, & purgandi rates à marinis sordibus, navigandi impedimentis. Quo tempore novi Iovis ipsum metus habebat, fore ut à Pernambucensium navibus infestaretur, permagnis in sicca navigiis & machinarum bellicarum tum vacuis. Tandem expedita omni Classe, naves compertæ [illegible], inter quas xxxv Galeonica immanitate terrorem faciebant. aliæ, minore mole & vectura dispares, quadringentorum, aliæ centum [illegible] quinquaginta, aliæ [illegible] vehebant. in omnibus illis armatorum millia multa, quos per Hispaniam, Lusitaniam, Bahiam, [illegible] [illegible] & Argentiferam, Insulasque delec-

tos, regia potestas attenebat, nec expertos omnes militiæ nec inexpertos. E sinu sanctorum lætis suorum vocibus & spei certa, quæ omnia magna pollicebantur, altum conscendêre, & in Alagoam ivêre, ubi expositis militum binis millibus, sub Iohanne Lopezio Barbalione, cursum in Pernambucum direxit. At prævia Hollandica ratis, continua in Hispanos machinæ explosione, indicium suis faciebat de Classis adventu, & in Recifam flectens nuntium pertulit. Non diu post belgarum classis omnis navium xxx ut (ita rebantur) in Hispanicam magnis animis tetendit, hac spe erecta, mari vincendum hostem, ut qui exposito milite, terrestribus mox copiis longè Belgis prævaleret. Incrudescente pugnâ, Prætoria Belgarum, Fama, implicita Hispanis, inter Prætorias duas, hinc Castellanorum, inde Lusitanorum stetit quibus sacrosancta Iesu & Mariæ vocabula venerationem dabant, tanquam hostium opera velut contelarium Deorum, pugnaturis. Castellana machinis xxxii, Lusitana xxviii armabatur, in utramque à latere sociam ferociter & pertinaciter detonuit Fama, ut quidam ex ictu fuerent mortui, alii saucii secederent. Viri inchoatam prælium Mariæ parum, cum inter primos Belgarum Præfectus caderet, aggressus pugnam, cujus laudi testis ipse defuit. Hoc postea è nostris cognovere Lusitani: mersum Aurei Solis navigium: navis incolumitatem suis, at aliorum octo Holla-

lis ipsis debuit. In sequenti die, sub Auroram, Hollandorum naves xxxv redintegrato prælio non segnius pugnavêre: pari ferè hinc inde damno. Noctilucæ Batavorum decussa antenna fuit &, qui upidromum ferebat, malus. Illuxerat tertius dies, cum naves, Grande Cornu & Christophorus Magnus, Hispaniensis Iosephi latera impellerent dejectis puppis acroteriis, & quæ hic eminebat Cruce, Christianorum insigni. Grandis-Cornu navarchus erat Antonius, cui nomen vulgare Rusticus Durckendamensis, hosti metuendus valdè; cujus fortitudo docuit summos & in magna exempla natos, etiam inter stivam & aratrum nasci. Quartus dies atrocius prælii initium fecit, commissis cum navi Prætoria Lusitanicâ, cui à Iosepho nomen, LIV machinis æneis terribili, Belgarum navibus, Christophoro & Grandi-Cornu. Ea pugnæ facies, is ardor fuit, ac si mergere aut mergi certum esset partibus: passaque tantam cladem Lusitana classis fuit, ut de refugio cogitare & in saxa le Rochensia recipere necesse habuerit. Perhibebant Vicariæ Prætoriæ Præfectus Franciscus do Pinhenta aliique, desiderata his prœliis fuisse suorum millenos ... S. Iosepho, quæ septingentos vectores ... decessêre quadringenti. Tunc, sive metu ... ii & Ioli navalium Ducum quos ad ... acceperant Hispani, sive ventorum ... que injuriâ in Occidentem adacti

aquæ & commeatus egentissimi, diversis acti consiliis, quà poterant, navigavere. mox appulere ad Margaretæ insulam, fame enectis pluribus. Cumque nihil majus præstare fortuna, possit, quàm hostium discordiam, distraxit hæc Lusitanos rectores, Præfectum & Vice-præfectum. quorum hic in Terceram flexit, inde Gades pervenit, fractis esuritione & siti navalibus. Ea quæ S. Philippi vocitabatur Galeo, trecentes habebat morbo extinctos, præter illos, quos atrocior gloriosiorque mors pugnantes straverat. E Galeonibus reversæ domum fuere S. Iosephi, S. Dominici, S. Philippi, S. Bernardi, insuper vectoriæ duæ, una S. Iohannis, altera S. Georgii appellatione. reliquæ aut mari periere, aut dissolutis compagibus, ad littora Novæ Hispaniæ vel interjectas insulas, in principia sua rediere. Quæ Hispanorum narratio an exactè verum dicat, timeo asseverare.

Eodem fere tempore de Hispanorum classe, sub Britanniæ littoribus, triumphant Fœderati Ordines.

Atque hæc dum mari geruntur ad Occidentem à Mauritio, alter cognati sanguinis, AVRIACVS, ad Septentrionem non minus victor, mare Britannicum insedit, & victricia signa per ejus littora, non magno temporis intervallo circumtulit. qua victoria tam nulla Belgis acciderit illustrior, operæ est pretium, chartis illam consignavisse, utpote atrocem cædibus, & rerum undequaque magnitudine celebrem. Ducebat classem sexaginta navium dux famosissimus Antonius [illegible]

quendam,

quendus, prælio navali non ita pridem cum nostris in Sanctorum Omnium portu commisso, recenti fama celebrarior. Inter illas Prætoriæ erant plures, quarum aliæ millenos, aliæ octingentos, aliæ septingentos & sexcentos vectitabant. militum millia habebat decem, classiariorum millia quatuordecim, mixtos ex Hispanis, Lusitanis, Gallo-Britannis, Cantabris, etiam Flandris. His è Coronnæ portu, qui Galæciæ maximus est, per mare Hispanicum vectus, Fretum Britannicum subiit. Oberrabat in eodem Freto, non nisi duodecim navium contubernio, maris præfectus Martinus Trompius, qui sub Hemskerkio, ad Calpen, memorabilis istius prœlii pars fuerat, & mox sub fortissimo Duce Petro Heynio navigans & pugnans, morientis lateri & laudi adstans fuit. ita decernentibus fatis, ut cadente Imperatore, non dispar ille militari virtute exsurgerent. Vt in conspectum se è longinquo dedit classis Hispana, auctæ fuere Trompio vires, quinque navium accessione, ut & paulò post duarum, quibus Wittius præerat. His cum hoste congredi cœpit nocte intempesta & tormentorum jaculationibus majori pugnæ præludens. navium nostratum una, concepto igne, ob malè custoditum pyrium pulverem, conflagravit. At illucescente Aurora aliis insuper duodecim navibus bellicis auctus, quæ Dunkerkanum in Morinis portum præcluse-

Martinus Trompius Gibraltar.

tant, prælii initium fecit. At vetuit Gubernator noster, qui tamen mari depugnantium mos est, naves navibus annecti, ne ab hostium navium mole & bellatorum numero vinceremur. Verùm hostium naves circumnavigans, jam divulsam classem intersecans, perpetui, eam ictibus fatigabat. capta navi minore & Galeonum una, cujus curam dum negligunt victores, intempestiva spoliorum cupiditate, à suis recepta fuit, & triumpho erepta. Ocquendus navium suarum magnitudine & numero animosior, rectà in Prætoriam nostram ferebatur, hoc vehementer agens, ut junctam & cohærentem arctissimè Fœderatorum classem distraheret. Verùm machinarum grandium ictibus lacer & perforatus ipse, obliquato cursu, missos nos facit & pugnæ se subduxit. Exactus dies, qui Veneris erat, crudeli certamine. Subsequens Sabbathi feriatus classibus fuit, ob nebulosum aërem. Donec inter Iudæorum & Christianorum Sabbatha, media nocte recrudescit prælium & de refugio hostis cogitare cœpit. sive metu, sivo quod jussus esset non confligere. peritorum rei maritimæ judicio gravissimè in eo peccatum ab Hispanis, quod nostros continuis pugnis non attriverint, utpote longè potentiores. ideòque stricta illa & severa mandata rei navalis gnari improbabunt, præsertim in maritimis. cum maxima fortuitorum capax sit mare, & multa in eo

occurrant, ventorum opportunitas, cœli, temporis, fluxus ac refluxus, tenebræ, lux, locorum profunditas. sæpè etiam intendendi cursus, & appellendæ classis commoditatem & securitatem quærendam; quæ cuncta cum legum se legibus adstringi non patiantur, prudentiæ videtur, liberioribus præceptis pugnare nautam. Nondum victus ergo Ocquendus, post aliquam suorum cladem, navium fissuras & hiatus, fracta tabulata, prorarum, puppiumque miserandam faciem, in Britanniæ littora, ubi Ptolomæi Dunium est, se recepit. Hîc regiarum arcium præsidio se tutum fore arbitrabatur, nec passurum Regem, uti vim faceremus isto loco, quem defenderent & bellis eximerent Majestatis jura. Dum in anchoris stat imbellis, otiosa, ab impotentiore hoste velut custodita, ludibrium debuit hinc Britannis, inde Gallis, rem tam indignam Hispaniarum rege adspectantibus. Quia Præfecto Belgicæ classis copiam fecit, convocandi undique auxilia & reficiendi quassas rates novisque belli instrumentis firmandi, à pulvere namque tormentario destitutus, impetratis opportuno beneficio à Comite Charasto, Caleti gubernatore, belli requisitis, lateri se Hispanorum custodem, non tamen amicum præbuit. Interea, dum tabulata laceræ classis reficit Ocquendus, & sub Britannorum castellis vecors latitat, Trompius per litteras Patrum opem sollicitare, &

quæ evertendæ prorsus classi necessaria videbantur serio efflagitare. Qui cum hostilem classem in arcto detineri accepissent, & fœdi arenæ affixam; ex omnibus Belgii portubus & stationibus naves expeditas collegere tanta festinatione, ut non fabricatæ, sed velut cœlitus delapsæ, & natæ crederentur. Excitavere undique fuere maritima Collegia, quæ Admiralitates vocant, etiam Societates geminæ, quarum una ad Orientem, altera ad Occidentem mercatur & militat, ut non uno hoste, sed junctis Belgarum viribus, opprimeretur Asiæ Africæque dominator. Auriacus, habito in castris delectu, fortissimos quosque sclopetariorum, numero bis mille, per naves Fœderatorum distribui jussit, Ordinum decreto de invadenda Hispanorum classe suffragatus. Iamque naves bellicæ centum & ultra sub Britanniæ littoribus convenerant, intentis in tanti belli eventum vicinis gentibus. Tum prior ab hoste imperium Trompius classicum cani imperat, dum spectator pugnæ Britannus cum classe sua extra partes manet. Belgarum dux suam in quinque contubernia distinctam, præscripto singulis pugnandi officio, in hostem immisit. Nec hic detrectasse prælium visus, non ex fiducia & destinato, sed quia obsessus erat ab hostibus circumfusis. Equidem mox pere in navibus Hispanicis trepidatum sub ... maturandæ fugæ, cui opportuna erat ...

ta & densissima caligo, rudentes & funalia, quibus attinentur anchoræ, præciderent. Trompius primus proximam sibi Prætoriam, cui à Salvatore auspicatum erat nomen, invasit. Verùm hac fugam moliente, acrioris belli spectaculum præbuit Prætoria Francisci Feij Galæciæ Præfecti. cui licet in prima collisione dejecta essent mali summa, ut decussis thoraciis & dolonibus maris arbitrio jactaretur, nec regi consilio posset, non tamen ante vesperam nostris victa cessit. Cum Prætoria Lusitanica Teresâ ferocissimè dimicatum, quam sibi gloriæ materiam elegit acer bello Muschius. At Trompius immissis in eandem navibus incendiariis, manifestis illam ignibus accendit, quibus immixta Muschii navis, retinaculisque adhærens, funibusque hostis sui implicita, simul conflagravit. Servati tamen cura Imperatoris fuere Muschius ipse & sociorum plerique. Admotæ etiam ignifere rates aliis, & Prætoriarum una in littus acta naufragium fecit. Quæ Andream de Castro ducem vehebat, globis usque à Trompio perforata & rimis fatiscens, pari fato periit. At nullius æquè hoc prælio emicuit fortitudo & constantia, quam Lopezii, qui una navis parte mersa, altera incendio flagrante, ipse brachio truncatus, pugnam adhuc sustinuit, nec nisi aquis absorptus, interfectoris & animi pro Rege suo pertinaciter & gloriosè pugnantis, finem fecit. Oc-

quendus metuens ne à flammarum & ignium viciniâ flammis quoq; conciperet, nominantibus aliis nonnullis, enavigavit, & in Morinos ac portum Duynkerkanum invectus est. Ubi, qua vectus fuerat, Prætoria, arenarum ventorumque injuria, Neptuno cessit & fluctibus. Visitæ hoc ipso die plures aliæ & in arenas illisæ, Oceano, Æolo & Vulcano, Deorum veluti triumviratu, in Hispanum conspirantibus: Summo mane subductæ ex oculis classis reliquiæ, incertis itineribus ferebantur, una excepta, quæ ad primum congressum deditionem fecit. Nec insequens nox imbellis fuit Batavis, sed indagando hosti studiose impensa. Tam atrox pugna & sævientium machinarum fragor, & flammarum per piceas tabulas grassantium ferocia triduum ferè duravere. Per Britannorum littora Ducum Principumque carpenta volitabant, spectaculi causa. promiscua plebes è montium fastigiis crudelissimi certaminis adspectu, læta, dolens, prout quisque affectus, non sine horrore, fruebatur. Rex Britanniarum Carolus, fœderis sui, quod cum Hispano & nobiscum pepigerat, tenax, classis suæ Præfecto quietem imperavit, & utrique se parti neutrum se præbuit, misertus tamen quarundam navium Hispanicarum, quas è tanto naufragio in suis asylis servavit. Quid, quod & ante prælium dilapsæ quatuordecim hostium naves per vadosa, Britannici Archithalassi gratia ac

cipite.

litate [illegible] evaserunt: illisi litus Gallicum; statim à prælio navium aliqua, præda Gallis fuit. Rem miram narro & seculorum memoria dignam. Navibus sexaginta septem iisque ad stuporem grandibus, occursum fuit navibus minoribus bis sex: Easdem aggressi sumus navibus octodecim, mox triginta. Exercitum viginti quatuor millium, tot & plures habebat regia classis, vix tenuis militum millibus adorti, in incertas & littorum angustias protrusimus, & velut captam circumsedimus, ut elabi non posset. Præfectus hostes ipse Ocquendo, cum moras necteret ob fractos malos, Liburnicæ suæ officium indulsit, transvehendis è portu Britannico lignis, ut refectis navibus maturaret pugnam. Confecto navali prælio, Dux Fœderatorum captas naves, adhæc militiæ Hispanicæ plurimos, ducesque ipsos Texelam, Mosæ & Zelandiæ portubus triumphans immisit. At Duynkerkæ, Antvverpiæ, Bruxellis funesta omnia & luctus plena. In Hispania, Lusitania, in Cantabris, Callaicis & Asturum regionibus, alii cognata fratrum; alii liberorum, alii amicorum plorabant. Consultiores hæc secum mussitabant; mittendos Belgis, aut induciis vel pace placandos. Victorem hostem non stare, ubi vicit, sed ulterius progressurum ad ea, quæ cupiditati ipsius & victoriis patent. Non alia tam incruenta & minus nobis damnosa victoria potiti unquam sumus, Desiderata è classe Belgarũ navis

una, militum & navalis populi vix centum, tum hostium cæsa, mersa captaque accepimus millia multa, naves quà mersas, quà exustas, quà captas quadraginta, ceteris vel fuga vel Anglorum beneficio elapsis.

Cameronis expeditio terrestris, adventante classe Hispaniensi.

Nunc è mari in terras Brasilianorum diverti libet, ubi non minore studio intentus fuit hostis in calamitates nostras. Antequam enim è Portu Sanctorum solveret dicta toties Classis, bina armatorum millia Lusitanæ & Brasilianæ gentis & inter hos Tapujarum, in fines nostros missa, distinctis se agminibus sparserant. tum ne ab eduliis destituerentur juncti omnes, tum ne magna manu conspicui, à limitaneis locis majore Belgarum potentia arcerentur. Qui enim minoribus manipulis contemni poterant, multitudine terribiles ad justam nos defensionem irritavissent. Id in mandatis habebant, ut ad S. Laurentii pagum, qui septem à Paomarello milliaribus abest, sociarent copias, classisque adventum exspectarent. ut si forte, post ejus appulsum, egredi in terras impedirentur à Belgis littus insidentibus, adessent promti in armis & depulsis nostris viam sternerent suis, aditumque in mediterranea patefacerent. quo fini jam antè incolarum animos, Hispanicæ potentiæ ostentatione, occupaverant & nobis iniquiores reddiderant. Copias istas ducebat Præfectus Camero, Brasilianus, patriis apud suos militiæ experimentis cla-

rus.

stu & audacia summus: qui ut imperata exsequeretur, ad fluvium Vnam cum cohortibus consedit. Facilè illi fuit huc penetrare, cum miles ferè omnis noster è mediterraneis evocatus, in littoribus detineretur, in adventum classiariorum. At hoc metu expeditus Nassovius, & depulsa in maris incerta & avia Classe, ilicet lectam mille militum manum, sub Tribuno Coino, viro fortissimo & militiae experto, Cameroni objecit. Quo percepto, nec enim horae spatio aberant, movit Camero, & distincto milite per silvas & dumeta progressus, hactenus evasit. Coinus pari industria sane quoque distinctis catervis submisit, & accelerato itinere solitos silvarum transitus & egressus intercepit. Primam praelii occasionem nactus centurio Tackius, duas cohortes sclopetariorum in hostem immisit, propè Pojucam, & conserta manu cum sexcentis Lusitanorum, quibus praeerat Ioannes Lopezius Barbalio, acriter pugnavit, quibusdam caesis, reliquis fugatis. è nostris desiderati vexillifer unus, & gregarii septem, vulnerati septemdecim. Secundam arripuit vigilantiam praefectus Mansfeldius, qui cohortem agebat quadringentorum Belgarum, & Brasilianorum centum. quibus cum Barbalione ad S. Laurentium congressus, ad primam balistarum jaculationem, in fugam ipsum egit. ducenti erant, qui degeneres prorsus, projectis turpiter armis, militiae nomen in-

Illi opponitur Tribunus Coinus.

Pellitur Camero & caeditur.

fame;

famabant. Ipse Barbalio terga vertens, pilei sui, qui capite fugientis fortè ceciderat, nec non gladii & chartarum omnium, quas Lusitanis nostrarum partium ademerat, copiam Mansfeldio fecit. etiam istarum litterarum quibus agendorum rationes exaraverat Comes de Torre, hostium cum summa potestate imperator. Iis disertè jusserat ille, ne victores sui clementia tracti parcerent Belgis, sed nullo discrimine & hos & Brasilianos quoscunque nostris stipendiis merentes, mactarent, solis gratiam facerent Lusitanis. Morabatur per id temporis in Præfectura Parayben si Andreas Vidalius centurio, qui ante semestre his è Sanctorum Portu missus, cum litteris ad Molarum dominos, clàm eos implebat seditionum studiis, ut adventante Classe arma caperent, in libertatem se pristinam sub Rege suo vindicarent, Belgarum se imperiis expedirent, in Classis potentissimæ adventum farinas colligerent. Non abnuebant complures, diversisque incitamentis corrupta fide, clandestinis colloquiis deterrimum quemque & novarum rerum studiosos in partes suas pertrahebant. Cum in conspectu esset Classis, promissis & aliis seditionum ministris, Vidalius accensis molendinis aliquot, & cannarum struibus, hoc agebat ut terrefactos subitis ignibus Belgas à littore vocaret, arcendis privatorum damnis, vacuumque illud & imbelle classi ostentaret. in

Andreas Vidalius adventante classe, Lusitanos ad seditionis studia hortatur.

Duces Belgæ stratagematum istiusmodi non ignari, susque deque habitis privatorum dispendiis & publicæ tutelæ dediti, perstitere in littorali statione. Mox fugatâ classe & periculorum securus Mauritius, cohortem suam militumque septingentos, duce Carolo Tourlonio, eò ablegavit, qui conjuratorum studia & conatus reprimeret, & rebelles incendiarios in ordinem cogeret. Expositum fuerat ad flumen Gonjaou militum trecentorum agmen, ducibus Francisco de Sosa & Henrico Dias, etiam Rebelhinho, qui æmulatione quadam ab illis distractus postea se summi Barbalhoni junxit. Cum his commissus Tourlonius, ubi se aperiunt silvæ, octuaginta & septem cæsis, pluribus sauciis captisque, cœpta ipsorum elusit. Interemti Francisci Sosæ indicium esse potuit, reperta ejusdem inter manubias vestis pectoralis, quam captivi agnovêre. Inter saucios Henricus Dias abjectâ pænula & ense & pileo ingloriè fugit. Magna inter ipsos trepidatio, mæror & metus, cumque spes nulla esset classiarios in littore excipiendi, hoc quisque studebat, ut evaderet & in Salvatoris urbem, si quà posset, obiter longum molestumque, & victus parcum, salvus remearet. Bimestri, antequam solvisset è Portu Sanctorum Classis, in Fluvium Grandem è mediterraneis descenderant Tapujarum terna millia, cum uxoribus liberisq;, superioribus annis notitiam Belgis. nec enim

Tourlonius cum hostibus pugnat victor.

Tapujarum tria millia se Belgis jungunt.

ante-

antehac tam frequentes ad nos accesserant, nec nisi viginti aut triginta circiter agmine venerant è locis usque adeò à littore remotis, ut ubi domicilia & natale solum haberet hæc Anthropophagorum gens, ignoraremus. Nonnullos antiquæ libertatis spes stimulabat. plures odium Lusitanorum, quorum dominationem per Europæos subverti posse non desperabant. Erant, qui opimam fortunam & spolia ampla ex novis rebus sperabant. Et jam se nostris jungere parantes, armis ad fines istos grassabantur. Profectò ea tempestate, velut si cœlitus dati nobis videbantur in subsidium. Neque enim in mentem ulli venerat, fore, ut in hac Præfectura belli se scena panderet. At simulac ex hostium classiariis plurimi non longè à Flumine Grandi exscendissent, abigendis armentis & apportandis in classis refectionem aquis, curatæ fuere à Nassovio litteræ ad Regem Tapujarum, Ioannem de Wy, quibus obnixè petebat, uti hostem à pabulatione & aquatione arceret. Qui singularem in nos animi propensionem testatus, pliteer filium suum cum Tapujis aliquot, veluti fidei & benevolentiæ vadem, misit in Arcem Ceulianam, seque effatus, se eandem vitæ necisque sortem nobiscum subiturum, & jampridem juratum esse Lusitanorum hostem. cui dictum ut fidem faceret, Lusitanos duodecim, loci istius incolas, infelici sanè ipsorum fato, [illegible]

Mauritius ad Tapujarum Regem scribit.

ingentem illam victimas, obtruncavit. Cones militum suorum sexaginta, duce Garstmanno, Tapujis addidit; ut ex communi consilio & nostra disciplina in hostem iretur. Adscriptis ergo in militiam Belgicam hinc Tapujis, ita à gentis nomine dictis, inde Brasilianis bis mille, pro nobis optimâ fide belligerantibus, validiores adversus Lusitanos Hispanizantes visi sumus. cum INTERNI militis majus sit in Duces suos obsequium, fides & veneratio, quàm externi, & loca sedesque magis tueatur genitus, quàm aliunde accitus. Nassovius, ut aliqua necessitate fidem ipsorum adstringeret, Tapujarum conjuges liberosque in Insulam Tamaricam deferri & liberalius illic haberi imperavit. facti causa hæc fuit, ut, si fortè defectionem per litteras suaderet Camerò, quod & fecit, charissimorum pignorum intuitu deterrerentur. Inter litteras Barbalionis interceptas erant, quibus in dubium adducebatur ejus fides & militantium sub ipso Brasilianorum. quas, ut demereretur Cameronem, & hoc veluti lenocinio pelliceret, ipsi transmisit Nassovius. Nec diu post perlatum ad Comitem, ex ore navarchi cujusdam, militarium trium ac nautarum quatuor captivorum, residuas Hispanorum è classe rates, ventorum & æstus marini ferocia in Occidentem raptas, in anchoris stare, minoribusque navigiis in littora aquatum egredi. Illud quoque accepit, Præ-

Mira Comitis solertia.

toriam Castellanam, trium anchorarum retinaculis decussam, in extremo fuisse discrimine, ut & alias duas prætorias, Galeonesque. unam onerariam, quæ sacchara vehebat, in scopulos *Baxios de Rochas* illisisse. His maris periculis implicitos Hispanos, aliam ratibus stationem elegisse: & eas quæ aquatum in littora deflexerant, postquam mutatam Præfecto Hispaniensi stationem vidissent, deserto littore, alias quidem in Maragnanam, alias in Terceræ insulas, non exspectato imperantis jussu, concessisse: ipsum Classis Præfectum in Occidentalia pertrusum, cum Galeatis navibus ad Siaræ portum stare. Creditum & illud, Præfectum Classis Comitem Torrensem, cum domesticis in Liburnicam transiisse, quæ in Sanctorum Sinum ipsum perveheret. reliquis jussis vel consilio, vel fortunæ gratia ac felicitate sibi consulere. Ajebant iidem, Prætoriæ Castellanorum vix sex aquarum vasa superfuisse, ut Galeatæ omnes necessitate adactæ fuerint ire in Occidentem, ob potus penuriam. quem, utpote à liburnicis & minoribus navigiis destitutæ, (illa recentibus præliis ferè cuncta ipsis perierant) ex vicinis Insulis transferre prohibebantur. At reliqui infaustæ expeditionis Duces, Comes Banjola, Franciscus Mora & Ludovicus Barbalio, cum distracta & accîsa Classis membra conspicerent, nec reduci illam, unde abierat, posse, in hoc tandem conve...

Baxios de Rocqua.

Barbalio cum mille quingentis militum terrestri itinere Bahiam repetit.

ut Lodovicus Barbalio cum militibus mille quingentis omni armorum genere instructis, terrestri itinere Sinum Sanctorum repeteret, viamque sibi ferro inveniret. Franciscus de Mora cum Comite Banjola conscensa minori victoria eò navigarent. Barbalio iter capessens ægros & sequi impotes, dura necessitatis ac militiæ lege, trucidari jussit, ne capti à nostris adventus ipsius & profectionis per terrestria indicium facerent. quod sollicitè metuebat, uti ex captivis, qui se nemorum latebris abdiderant, cognovimus. Per hæc & quæ prædiximus tempora, ea accidêre, quæ referre non piget. Iudæus quidam, Bento Henricus, magnus, ut talium mos, jactator & promissor, grandis secreti, (Fodinæ puta) reperto erexit animos Senatorum. Verum incertam opum spem non levi precio licitabat. Indicii mercedem petebat sibi & ex se natis & nascituris, alteram proventuum & lucri partem. At Senatores, edocti FRAVDVM matrem penuriam esse, & tumidis stolidisque imaginationibus impleri paupertatem, nec omnino abnuêre, nec annuêre postulatis. Verùm ea promisere, quæ ex præscripto præsidum Societatis, rerum utilium inventoribus indulta fuere. At Bento, non sine supercilio, celare rem tantam, præ se ferre iter in Hollandiam, aliquid tamen de postulatis remittere. Senatores, veriti ne aliis rem aperiret, aut morte

Bento Henricus.

prævenitus nulli, iterum in colloquium cum Iudæo admissi, novis oblatis condicionibus, nihil effecere. sed illo jusso non exire Brasilia, ne dispalesceret arcanum, diu sola tantæ felicitatis expectatione felices fuere. Postea cum solenni tractatu cum Vndeviginti-Viris, Societatis supremis rectoribus, transegisset, è Fodina, quam ipse adiit, metallorum specimina Pernambucum attulit. quæ post rigidum examen, deprehensæ fuerunt sulphureæ esse & plumbeæ materiæ, nec valoris magni. præterquam, quod ad Australia S. Francisci fluminis sita esset, loco armis Lusitanorum & Belgarum controverso, longinque à littore. Vidalius, cujus pauló ante memini, homo audax, callidus & prout animum intendisset, pravus aut industrius, in Paraybæ terris populationibus incendiisque grassatus, maximis damnis afflixerat Lusitanorum molas, agrosque cannis passim sacchareis consitos. Quibus malis avertendis, missi eò ad molarum tutelam militum manipuli plures fuere, qui junctis, cum res postularet, viribus, depellerent grassantem. In ejusdem Vidalii & Magalheinsii prædatorum capita, præmiis ingentibus exciti fuere circumquaque præsidiarii. Etiam pœnis terrefacti quidam è nostris in Alagois & Portu Calvo, qui extorsionibus & direptionibus indigenarum per nefas, atterebant populum. Carolo Tourlonio prætoriæ cohortis Duci

Vidalius grassatur.

Inquiritur in expilatores civium.

demana

demandatæ partes inquirendi in expilatores hosce & coërcendi publicarum injuriarum ultores. Venditi aliquoties sub hasta Nigritæ servi, quos Africæ littora & portus transmittunt, luculentis preciis recreabant æraria. Attamen creba Servorum & Servitutis commemoratio, imperare videtur, ut de horum origine & sorte pauca delibem. Eorum alios naturæ vitium fecit, alios lex. Illos voco, qui ingenii & indolis culpa nihil erectum dignumque hominis curâ sapiunt, ut ex aliorum nutu & imperio ipsos vivere satius sit, quàm suo. Lex servos facit, non illa melioris & benè se habentis naturæ, ut quæ liberos nos nasci vult; sed quæ gentium est, contra naturam quidem, nec tamen sine ratione introducta. Tales sunt bello capti, qui cum isto jure occîdi possint, servantur ad servitutem, aut precio venditi emtique eadem lege adstringuntur. Hæc servitus non Romanis solum, sed & aliis gentibus passim usurpata, dominis jus dedit vitæ & necis in servum. donec mitiori lege sub imperio Romano coërcita dominia fuere, ratioque reddenda fuit occisi aut crudelius habiti. Cæsar Dictator in Galliis sub hastâ captos vendidit, in Salassis Alpinis populis Augustus. Nec caruerunt iis Christiani nascente Ecclesia & multis post seculis. neque refragantur divinæ Apostolorum voces, sed servitutem ordinant & præceptis informant. Exstant de servis leges Caroli Magni,

Nigritæ magno ære venduntur.

De Servis & mancipiis discursus.

Ludovici Pii ac Lotharii, ut & de conjugiis servorum decreta Alexandri III. Vrbani, Innocentii, Pontificum. Verùm posteriore ævo paulatim apud Christianos, doctrinâ & Christi genio mansuefactos, in usu servitus ista esse desiit. Ita ut à temporibus Imperatoris Frederici II, ab annis nempe à Virginis partu CIↃ CCXII, omninò nulli fuerint. Fortè ob hoc, quod nefas crediderint, ita servire, sanguine Christi in libertatem filiorum Dei redemptos; vel, ut hac nova & insoluta humanitate pellicerent, alienos à Christi doctrina gentilium animos. Neque immeritò *Servum nomen ex injuria natum scribit Seneca.* Majorem certè veteres Germani & honestatis & utilitatis publicæ rationem habuerunt, qui suis servis non crudeliter abusi sunt, Romanorum more, sed hactenus tantum, ut frumenti modum, aut vestis aut pecoris, tanquam colonis injungerent, suos cuique penates pro arbitrio permitterent. cujusmodi servitutis vestigia non obscura, in agricolarum servitiis apud Sueonas, Polonos aliosque populos observare est. *Verberare servum ac vinculis & opere coërcere, rarum. Occidere solent, non disciplina & severitate, sed impetu & ira, ut inimicum, nisi quod impunè.* Atque hoc ferè more habere servos hodie solent gentilium, & Christianorum plurimi. Certè clementius & moderatius eos haberi cupit Seneca: *Servi sunt?* inquit, *imò homines. Servi sunt? imo contubernales. Servi sunt? imo humiles a-*

Epist. 31.

Tac. de morib. Germ.

Ep. 47.

mici. Servi sunt? imo conservi, si cogetaveris, tantumdem in utrosque licere fortunæ. Tam enim tu illum ingenuum videre potes, quàm ille te servum. Crudele & inhumanum est, quod nec tanquam hominibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur. Cogita istum, quem tu servum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æquè spirare, æquè vivere, æquè mori. Sic cum inferiore vivas, quēadmodum tecum superiorem velles vivere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in servum liceat: veniat in mentem, tantundem in te domino tuo licere. Vive cum conservo clementer & comiter. Nunc postquam invaluit etiam inter purioris & in melius mutatæ Fidei Christianos lucri cupiditas, aperiente viam bello & armis, rediimus & nos ad morem emendi vendendiq; hominē, Dei quantumvis imaginem, à Christo redemptum, imperatorem universi, & nihil minus, quàm naturæ ingeniique vitio servum. Vt & hac tempestate conqueri, sub Christianorum imperio in Brasilia, servorum aliquis possit & exclamare: *Quàm misera res est O Iupiter & Dii, servum esse insipientis Domini.* utiq; evenit nō rarò, ut sapiētior stulto, bonus nefario, stupido ingeniosus serviat, & divinæ particulā auræ, nō naturæ suæ vitio, sed sortis alteri mancipet. Arist. in Pluto.

Quidā Franciscus de Barros Regno suspectæ vir fidei, ob hoc, quod ad S. Francisci ripā habitaret, remissus otio, & sua erga Regē Hispaniarū officia palā vēditaret, publicisq; regiorū Officialiū tabulis cōprobaret, in Occidētales insulas relegat⁹ est. INITIA quippe imperiorū

tuentibus, diffidendum victis, quavis occasione ad defectionem & perduellionem pronis. Irrumpentibus quoque in Barbaro orbe in gentem nostram soli vitiis, præsertim effera illa mutuis certaminibus pugnandi libidine, quæ in cædes, vulnera offensasque non leves desinebant, non sine Christiani nominis dedecore; coërcita fuit Edictis rigidissimis singularium pugnarum petulantia & revocatus legum in homicidas rigor. Ob farinæ inopiam queruli Serinhaimenses, Vnenses, Paraybenses, Allagoënses & Portus Calvi habitatores, hoc impetravere, ut in eos animadverteretur, qui Mandiocæ proventus celarent Rectores. Et ne præsidiario militi deessent alimenta, panis demenso solati fuere Senatores suorum famem, donec è Belgio apportaretur liberalior annona. Fugiente anno CIƆ IƆCXXXIX perlatum in Mauritiam urbem cadaver fuit Illustr. Comitis Iohannis Ernesti Nassovii, ita volentibus fatis, ut partitis natalium & obitus vicibus in utroque orbe inclaresceret, & quò virtutis suæ documenta daturus cum Fratre Mauritio venerat, daret mortalitatis.

Prohibentur certamina singularia.

Dixi abiisse laceram & dissipatam huc illuc Hispanam classem. At reduce in Pernambucensem stationem nostrâ, naves istæ, quæ per augustiam temporis, sub prælii navalis initia, exonerari non poterant, jam jussæ sunt onera sua post victoriam exponere, &

Quæ post classem dissipatam evenerint.

mercantium desideria implere, Nassovius, revocato è ratibus milite, terra se formidabilem hostibus ostendit. Ludovico Barbalioni, qui duobus armatorum millibus Paraybæ imminebat, obvius ivit Picardus, excubiarum Præfectus & Centurio Dayus, qui hostem observarent & abactis armentis alimenta subducerent. imperatum quoque navarchis & littora tenentibus, ut in omnem eventum instructis navibus præsto essent, si quà irruptionem Lusitanus tentaret. Naves plurimæ in Sanctorum Sinum missæ, observandis & occupandis, si fors sineret, hostium navibus. Cumque copiis suis Paraybæ proxima teneret Ludovicus Barbalio, missi è Gojanæ terris præsidiarii & centurio Mellingius, suam cohortem & Brasilianos ductans, & eam, quæ Artisoskio paruerat in Iguaraca, revocata in hanc centuria Ducis Eintii; in Olindam, quæ Pitonis erat. Tunc publico Senatus judicio in navium aliquot Duces, ob rem negligenter gestam, animadversum. Etenim Navarchorum, quotquot præliis istis navalibus interfuerant, quidam fortiter pugnavere & lumen virtutis bellicæ indefatigabiles pugna aliis prætulére: quidam turpi & erubescenda væcordia, dejectis mortis metu animis, militiæ decus maculaverunt, spectatores pugnæ, non actores. Nassovius, ut exemplis severis disciplinam militarem contineret, selectis ad hanc rem Iudicibus, animadversioni illorum

Ludovico Barbalioni opponitur Picardus.

Supplicium sumitur de ignavis Ducibus.

reos subjecit. ne inulta foret gloria militaris læsa, & velut piaculo propitiaretur Mars, duo ex Iudicium sententia capite perfidam ignaviam luerunt. uni gladius clementiæ index & meritæ mortis supra verticem iit: uni parcitum fuit, ob pristina merita. Vidit hanc severitatis scenam Antonius de Cunha Andrada, miratus, quamvis parta victoria, inflexibilem militiæ Belgicæ rigorem. quem & laudabat, tanquam tenacissimum vinculum securitatis publicæ & imperii nostri stabilimentum in hostili solo. At præclarè meriti Duces, non laudibus solum præconiisque cumulati, sed & aureo singuli numismate, in rei memoriam, donati. Ejus latus unum classis naviumq; imaginem exhibebat, cum hac inscriptione: *Deus contudit fastum inimicorum.* alterum effigiem Comitis Mauritii, & appellationem. Barbalio per mediterranea militem ducens, per eas terras, quas Mattos vocant, iter affectabat. quò se Tourlonius ad obsidendas vias recepit. Picardo & Donckero mandatum, ut relicta Gojana in Terram Novâ se conferrent, & hoc omni cura agerent, ut hostiles copias, si quà possent, aut sternerent aut fugarent. Verum non segnior hostis, cohortes aliquot nostrorum, quæ Gojanæ erant, incautas occupavit, interfectis Picardo & Lochmanno Centurione, gregarii ordinis centum, aliis vel sauciis vel fuga elapsis. Qua suorum strage perculsus Nassovius, ipse co-

Præmia dantur benè meritis.

Caduntur aliquot Belgarum copiæ.

actis undequaque militaribus copiis, bellum capessere stauit. Acciti è navibus in terram milites & navalium sociorum ducenti quinquaginta, Duce Iacobo Alardo. Mansfeldius & Hooghstratanus ex Comitis imperio se junxere copiis ad S. Laurentii sedem. Centurio Hoesius, contracto è Moribeca milite, una cum aliis centurionibus, Dyckio & Sluytero in Olindam se recepit. Prætori Statio imperatum, uti octuaginta Nigritarum ex molendinis conscriberet, portandis castrensibus impedimentis. Civibus verò, ut vacua præsidiis urbe excubias ipsi agerent. Eintius quoque movere se ex Ihuaraca jussus & cum centuria sua adesse. Interea Tourlonius è Parayba hostem insecutus, molestissimo at celerrimo itinere, quippe XVII millia duodenis horis confecerat, suis fame attritis, frustra fuit. Certior namque factus Lusitanorum indiciis de Tourlonii adventu, moverat castra in Mattos, magna, ut videbatur, festinatione, ob relictas hic illic militares penulas sarcinasque. Nostri latitantes aliquot hostium in arundinetis, protractos trucidarunt. His ad Comitem perlatis, decretum, ut ab expeditione absisteretur, remisso, qui conscriptus fuerat, in sua loca & signa millite, navalibus in suas rates. Nec diu post Mansfeldius in Mattis cum hostium cohorte dimicavit. quæ post velitatiões aliquot abjectis

Nassovius ad bellum se parat.

Dissolvitur bellum, ad abitum hostis.

Comes instare suos hosti jubet.

abjectis impedimentis, in fugam se dedit, penulis, quas ducentas reliquerant, non farina ad victum, sed saccharo, ob farinæ penuriam, repletis. Non destitit Comes variis locis, ubi securitas publica exigebat, hosti instare, per Tourlonium Cameroni & Iohanni Barbalioni, per Mansfeldium, qui mille & ducentos in prælium ducebat, Ludovico Lopezio Barbalioni, cum mandatis, ut ad Fluminis usque Francisci ripas, hostem ipse persequeretur. at Tribunus Coinus vnam usque, inde in Serinhæmum reduceret militem. missæ quaquaversum in portus nostros rates plurimæ, commeatum ferentes reficiendis copiis. Sub hæc tempora, aliquot ordinis Ecclesiastici, Franciscani, Carmelitæ, Dominicani Præfecturæ Pernambucensis, numero, sexaginta, ob clandestina cum hoste consilia, & tentatas militum defectiones, submissamque Hispanis annonam, in Tamaricâ insula detenti, inde in Indiam Occidentalem ex Senatus Supremi decreto, deportati sunt. ubi licet affectu, ob partium studia, nocere possent, locorum tamen immani intervallo, à Brasiliensibus segreges, nocere prohibebantur. Quæ res licet primò commovisset populum, postea tamen, sublatis è conspectu, quos retinere cupiebant, elanguit cum indignatione desiderium. præsertim cum relicti ipsis essent, obeundis sacris, Parochiales Presbyteri. Depulso finibus hoste, non armis so-

Comes instare suos hosti iubet.

Aliquot sacri ordinis relegati.

lum

lummodo, sed & frugum inopiâ, quarum cum indigenis negotiationes prohibitæ aliquandiu, per belli necessitates, fuerant; veniam fecit denuò Senatus incolis, per vicinas terras & oppida farinas divendendi, & quò vellent, distrahendi. Utique noverunt militarium & civilium rerum sciri, extra bellum subministrari posse alimenta, quæ vigente bello prohiberi minimè nefas fuerit. Ideòque in hostium esse partibus, qui talia subvehat, post publicam significationem. cum annonæ copia augeat bellum, quantum inopia minuit. Brasilianis militantibus injunctum, ut, cessante hostilium irruptionum metu, in suos quisque se vicos reciperet, & culturæ agrorum vacaret, sublevandæ frugum parcitati.

Nec segnius Societatis Directores in hoc domi incubuêre, ut attrito bellis milite, auxilia in supplementum submitterent Brasiliensibus, quæ toties Comes, toties Senatores per litteras tamque ardenter efflagitaverant. Cumque tanti Imperii molem sustinere non possent eo quæstu proventuque, quem sufficeret Brasilia, afflictis molendinis & vastata passim messe, ea consilia inivere, ut armis bellique fortuna languentem rem restituerent, potentiamque in rates argentiferas, quæ è Terra Firma, Nova Hispania & Honduris quotannis dites abeunt, converterent. Quare novam adornavere classem, navium viginti

Expeditio Ioli in portus Sanctorum terras.

An. CIƆ IƆ CXL. Mart. XVII.

& octo, sub Præfectis Cornelio Iolo, & Iohanne Lichthartio. qui pubescente anno, (erat is millesimus sexcentesimus & quadragesimus.) Belgio egressi, in Brasiliam appulerunt primo Vere. adductis secum Iohanne Walbeeckio, qui Assessoris, Nieulandio & Alevvino, qui Senatorum & Moucherone, qui Advocati Fiscalis munere fungerentur. Deliberatum seriò, quid ex Societatis usu facto opus esset. Designabatur omnium votis Vrbs S. Salvatoris, Brasiliæ metropolis, nuper à nostris frustrà tentata. Eâ in potestatem redacta, totam mox Brasiliam nostram fore, omnemque sacchari proventum, ob molendina hujus provinciæ plurima. Verùm uti spe facile est complecti maxima, ita potiri cupitis difficile. Iudicabat Nassovius, non esse sibi militum satis obsidendæ urbi. hoc ausuro senis minimum armatorum millibus opus esse; illi à validis præsidiis prospectum esse, & advocari in subsidium vicinos populos nullo negotio posse. fame illam expugnari, longioris esse moræ, quàm anni tempestas ob pluvios menses ferat. adhæc Directorum Societatis recentibus mandatis bellum Occidenti indici, & regiis classibus. Itum itaque in eam sententiam, ut novus miles in hostium terras immitteretur. qui, uti tentatum & factitatum à Barbalione fuerat intra fines nostros, flammis ferroque obvia vastaret diriperetque. ita futurum, ut suo damno

saperet hostis & bella in posterum gereret clementius. facta vastitate, ipsi defore pabula alendis præsidiis, mercantibus lucra, ærariis reditus, nobis otia fore & quietem. Poterant movisse veterum Romanorum exempla, qui isto fini in Hispanos, Campanos, Ligures, Nervios & Menapios populati fuerunt. Quod & antè fecere Halyattes in Milesios, Thraces in Byzantios, non tàm hostium odio, quàm prudenti ratione, minuendo bello & flectendo ad pacem hoste. Quare dum naves aliaque ad violentam expeditionem necessaria Parantur, Iolus cum navibus octo, quæ milites vehebant septingentos & Brasilianos bis centum, in Portum Francicum vela fecit, ut cohortium Barbalionis relliquias in Allagois hærentes, incolisque cædibus grassationibusque graves, submoveret. cujus adventu percepto, in Australia progressus Barbalio, incolas omnes, tribus quatuorvè exceptis, secum abduxit vacuasque sedes fecit. at horum, utpote transfugarum & jam à partibus hostium, bona, agri, domusque Fisco nostro adscripta. Lichthartius Classis pro-præfectus & Carolus Tourlonius militum dux, in Portum Sanctorum valida classe navium xx ivere, quæ militum habebat bis mille & quingentos. ubi exposito in terram milite, sævientis Bellonæ horrida crudaque documenta dedere. Molæ Lusitanorum omnes, tribus exceptis, in

Quis finis populationum.

Lichthartius populatur in Portus Sanctorum terris

in cineres redactæ, navigia minora, quotquot se hic illic offerebant, vel capta, vel exusta agri circumjacentes, vici prædiaque, aspectantibus oppidanis, vastata & direpta. Insula Tapesiqua aliæque prorsus expilatæ, ne dominorum cetera memorentur, hoste nullo morante aut vim nostram sustinente. quicquid virilis sexus armisque metuendum, ferro sternebatur. soli parcitum sexui muliebri & imbelli ætati, hæc miserationem duo attulerunt & excusationem. cum mulieres belli præmium facere, immite sit. & in infantes, qui modo in lucem vitamque humanam venere, ne calumnia quidem, quod dicat, habet. Tribunus Coinus, postquam in Portu Francico tres militum centurias in naves recepisset, in Fluvium Regalem, dominii Hispanici, rectà tetendit, ut eandem vastitatem faceret. facti caussa fuit, ut fixa in hostico belli sede, levarentur annonæ penuria Pernambucenses, militi nostro alibi alimonia esset. accedebant & hæ rationes: exinde opportunas esse excursionibus Lusitanorum præfecturas; satius esse, vim inferre foris, quam domi pati: sic sementem, sic messes ipsorum intercipi: sic pecudum, quibus victabant, capturam impediri: non alia belli facie adduci posse hostem, ut reducto è provinciis Belgarum milite, suæ studeret tutelæ: quin & alibi occupatis copiis nostris, melius tranquilliusque fore domesticis. Verùm dum hic morantur

Rationes populandi hostium terras.

& vi-

& vindictam ferro ignique explemus, non ea hic reperta pecorum copia, quæ Belgis sufficeret. utique commeantes & remeantes per hos tractus Barbalionis copiæ, pecoris indigentiam fecerant. jussi quoque fuerant, adventante Coino, Fluvii Regalis accolæ omnes, ut & Tapicurenses, quicquid esset armentorum, in Sinum Sanctorum agere. Itaque hoc rerum statu, alibi sui usum esse posse optabat Coinus. Peragratis quippe istius territorii agris omnibus, ad milliaria usque viginti, nusquam insignes nocendi hostibus occasiones nactus fuit. Iamque Brandius vigiliarum præfectus ex captivis hostium acceperat, pro-regem dicti Sinus, Georgium de Mascarengas, cum navibus octodecim eò devectum, quibus nautici & bellatores vehebantur bis mille & quingenti. adduxisse eum ipsum tribunos militares quinque: detineri regio jussu Gubernatorem Comitem Torrensem, Barbalione jusso in Lusitaniam reverti. Idem Brandius cum cohorte sua in mediterranea animosius progressus, ab hostibus mox circumventus cæsusque clade non levi fuit, desideratis centum, pluribus, inter quos Brandius ipse, captis. Per Coinum, magni aliàs animi & prudentiæ virum, infelicius quoque tentata fuit Vrbis Spiritus Sancti, in præfecturâ cognomine, oppugnatio, ob minus exercitatum militem, & minorum navium penuriam, quæ prohibebat mi- *Vrbs Sp. S. in præfectura eiusdem nominis tentata.*

 litares

litares citò exponi. etiam ob præmonitum hostem. qui oppidulum festinis operibus muniverat, auxiliares Brasilianos è ponte flum. Ianuarii acciverat, seque in montem receperat; è quo tormentis quinque Belgas non irritis ictibus impetebat. Dux in montis fastigia conatus ascendere; ut propulsaret hostem, suorum pusillanimitate & vecordia receptui signum dare coactus fuit, incensa pluribus locis urbe, quæ ob lateritias domos flammam non concepit. Abductæ solum è flumine naves onerariæ duæ, quæ saccharorũ cistas habebat quadringentas & quinquaginta. Sed hoste in illas machinis detonante & compagem omnem dissolvente; suavior saburra in alias naves translata in prædam cessit. Cecidere è nostris gregariis sexaginta; & dignioris militiæ aliquot, saucii octuaginta. Grassante per Sanctorum præfecturam Lichthartio, Barbalio, ut afflictis succurreret; revocatis ocyus signis, quæ in finibus nostris hærebant, trajecto S. Francisci flumine, dominii Belgici limite; Sinum suum repetiit, consumtis attritisque valde fame & viarum incommodis, quas habebat, copiis. Duo hoc tempore quam maximè suæ curæ esse putabant Nassovius & consortes consiliorum Senatores. Vnum; ut Sanctorum Sinu Vrbeque potirentur: alterum, ne decreta in Occidentem per Iolum expeditio negligeretur. Prius confici non potuit, ob militum [illegible]

iam & commeatus, quem absorpserat Ioli Classis, abitura in Occasum. Placuit ergò posterius effectum dare. Duobus quoque incommodis flagellabantur Societatis lucra. Prius à prædonibus erat, & grassatoribus istis, qui incolas cogebant vivendi in agris securitatem ære redimere: quæ caussa fuit, quod parcius cæderentur Brasiliensis ligni feraces silvæ. posterius ab incendiariis, vel privatâ vel publicâ authoritate nocentibus. His malis obviam itum, quà potuit, militum per tractus omnes pro viribus & modo locorum, dispersione. qui prædones Nigritas, etiam Lusitanos, captos abducerent, & locorum Iudicibus sisterent. Erat illorum primipilus Petrus Vistus Nigrita, silvis se abdens. qui hostium mandatis instructus magnas Belgis calamitates dedit, nuper non levem vicissim ab ipsis cladem passus, ereptis ipsi, quos Ingeniorum Dominis subduxerat, Nigritis centum. In eo laboratum valdè à Comite & suis, ut faciliores & æquiores erga nos redderentur Lusitani quorum plerique ejus erant animi & sententiæ, bona se fide arma in Regem capere non posse, aut prædonum ferociam ac quotidianas excursiones coërcere. ideòque silentio, consiliis, ipso opere, grassantibus favebant. Itaque conscripti à Comite per provincias tres, Pernambucensem, Itamaricensem, & Paraybensem, qui Lusitanorum dignitate, opibus famâ maximè conspicui

Comes conciliat sibi animos Lusitanorum conciliare.

Conscribit Lusitanorum præcipuos.

spicui essent, rogatique, ut ad publicæ securitatis custodiam consilia operasque conferrent; hostium Societati & amicitiæ renunciarent. cum nullum ab Hispana Classe præsidium superesset; mercaturæ studia erigerent. vim omnem ab aris & focis unanimes arcerent. se nihil intermissurum, quod ad ipsorum faceret commoda, gentisque Lusitanicæ honorem. rigidissimis edictis cautum iri, ne à milite vel Officialibus suis indignè haberentur & ne non manus modò, sed ne vestigium cuiquam pacato nocuisse dicatur. Hæc aliaque quæ mitigandis, devinciendisque animis faciebant, elocutus, salubria omnium assensu decrevit.

Status rationum quoad lucra & reditus. Qui ærariorum rationes supputabant accuratius, notant per hæc tempora, ex Dominiis Regiis, quæ saccharorum decimis, esculentorum ponderumque tributis constabant, in Societatis rationes rediisse florenûm ter centies mille & quinquaginta. at patiebatur æquitas remissionem aliquam indulgeri illarum exactoribus, ob afflictas hoc anno incendiis rapinisque Operarum domos. Mercium ex Belgio hunc allatarum, quæ privatorum erant, vectigalia, confecere quater centies mille florenûm. Saccharorum hinc in Belgium evectorum, ter centies mille. Debitæ ex molarum venditionibus, fundis & captis Nigritis pecuniæ, erant vicies & quater centies mille florenum. Ex spoliis profecta

trecen-

trecenta florenûm millia. Nigritæ apud Afros empti, hîc divenditi, sexcenta millia valuere. Hi Brasiliani soli reditus erant & lucra. præter quæ, sua quoque colligebant domi Belgarum æraria. Et fuissent sane luculentiores reditus, nisi sacchari vilitas illos diminuisset. cujus precium intendi potuisset, partim hosticarum molarum subversione, qualis jam cœpta fuerat, partim istorum saccharorum interdictione, quæ quotannis Orientalis Societas apportabat. Illud quàm maximè ad promovenda Societatis Occidentalis commoda facere judicabant Senatores; si lex illa vetus Lusitanorum revocaretur. quâ vetuit Rex, ob nomina & debita, subduci Ingeniis Nigritas operarios, aut utensilia ipsorum. ut quibus ablatis cessarent operæ omnes & qui inde ad Regem redibant fructus, prorsus interciderent. Enimverò, uti sine Intelligentiis Cœlos moveri negant Peripatetici, (date hanc periodum, Lectores, historiam scribenti) sine nauta regi navem, sine auriga currum; ita sine Nigritis, tanquam Formis Assistentibus, suavissimos saccharorum orbes versari posse, negant Brasilienses. Præterea, si plus nostratis pecuniæ transmitteretur, in quotidianos operantium usus. Lusitanis eam, quæ regiæ esset & dignioris monetæ, occultantibus & parcius erogantibus. Etiam, ut Brasiliensi Nicotianæ valor suus, qui fuit antè, redderetur, zingiberisque

Quæ utilia Societati Occidentali

culturæ vacarent indigenæ. Sed nihil æquè utile ac fructuosum, quàm frequens colonorum missio, & privatorum liberrima commercia. non solum ob uberiores, qui inde expectabantur, reditus, sed & ob imperii securitatem; cum, QVOS VICERIS. amici credendi non sint, & facilè ab imposito jugo resiliant, non assuetæ novis frenis gentes. Imperavere insuper iidem Senatores, ut plures instruerentur Liburnicæ. quæ portus Afrorum ad Angolam, ut & Brasilianorum, ad ostia fluminum Ianuarii & Platensis, observarent & hostium navibus vectoriis insidiarentur ut quæ maximi precii merces vectare soleant, Nigritas, vina, farinacea, aliaque, quæ his in oris distrahi cupidis mercatoribus amant. At confici illa minus, quàm postulabat res, potuére, ob navium penuriam. quarum pleraſque secum abduxerat Iolus. Commodum tamen evenit, ut in Paraybam necessitate compelleretur Neapolitanorum militum Tribunus Hector de la Calce, è Sinu Sanctorum paulò antè egressus, navem penè dehiscentem rimis & malè cohærentem, in portum nostrum dixerit, abiturus in Occidentem, cum militibus sexcentis. Qui, ne annonæ nostræ graves essent, in Occidentem transvecti fuére, retentis Hectore & Officialibus. ut per hos redimerentur ii, qui nostratium captivi in Havanæ portu detinebantur. Hunc ipsum Hectorem, optimæ ac

Hector de la Calce necessitate adactus ad Paraybam fertur.

comperio, notæ virum, interjecto tempore, in Hollandiam misit Comes, ipso poscente. Sed, quâ fuit fide, & videri voluit, detrectavit in Hispanicam reverti, nisi primum impetratâ captivis extra Belgium nostratibus dimissione, & pensatis Societati iis sumptibus, quos transvectandis suis fecissent.

Sed ad Iolum & Lichthartium, quos aliquot retrò mensibus Brasiliæ Septentrionalia circumvectos, in Occidentem sua classis vexerat, naviget oratio nostra. Ea navibus constabat viginti quatuor ad bellum paratissimis. navalium numerabat millia duo, militarium mille & septingentos. Erexerat hæc expeditio, magni alicujus eventus exspectatione, animos non Brasiliensium modò sed & Europæorum omnium, Lusitanorum & Belgarum. Nec enim utilius cupidiusque pugnari posse videbatur, quàm ubi se cupiditatis humanæ luculenta offerret materies, non aromata, ligna, sacchara, sed ipsissimæ Occidentis gazæ & auri argentique uberes massæ. Verùm, quod in bellis non infrequens, maxima cœpta sæpenumero destituit successus, præsertim mari: ubi ventorum æstuumque arbitrio subsunt humana consilia. Stabat classis omnis, ipsis Calendis Septembris, in celeberrimi portus Havanæ, qui in insula Cuba est, conspectu. mox divisis in contubernia navibus, per maria huc illuc oberrabat. donec excurreret mensis, & unà

An. CIϽ IϽ CXL. mense Iulio.

Classis Ioli ad Havana portum.

prædæ spes. etenim exspectabat desideratissimè & cupiebat vehementer, ut Hispanorum classes è portubus exirent & pugnandi libidinem irritarent. Hiabant ad tantam fortunam omnium cupiditates, quas opum vicinitas accendebat. Sed fefellit eos sua exspectatio. quamvis enim, uti impatiens moræ est pecuniarum sitis, ex captis hic illic piscatoribus percontati essent de classium adventu, nihil fando rescivere. Etenim optimis consiliis & prudenti metu in suis quæque portubus hæsere. nec consultum credidere, armatæ cupiditati objicere aureas argenteasque messes. satius arbitratæ, tantarum opum transvectionem differri, quam in certa ferri discrimina. Obortæ quoque tempestates, invalescente Æolo, tam gravibus procellis incubuere classi, ut illa disjectâ, aliquæ navium in littora Cubæ impegerint, ab exurgentibus undarum molibus depressæ naufragæque, captis, qui evaserant, vectoribus. qui in portum Havanæ abducti ibidemque aliquandiu detenti, posteà Pernambucum reversi, Hispanorum erga se humanitatem & comitatem mirè prædicavere, non se in carceribus sordibusque habitos, sed liberiore custodia, neque victu parco, sed ad necessitates copioso. quatuor aliæ, quò sors marisque furor & venti ferrent, aberravére. Vna in Belgium præmissa infelicis cœpti nuntia fuit. at earum, quæ aberraverant, duæ

Disjicitur tempestate

per Bahamæ fretum actæ, nempe Nassovia & altera Ernesti, salvæ Pernambucum pervenére. alia in Hollandiam delata fuit. Refectis in Matanccæ Sinu classiariis, reliquæ naves sedecim, quibus militares superérant sexcenti & nonaginta, nautici nongenti & triginta octo, Brasiliam appulére: at fractæ multum & adesæ. Eæ in novas expeditiones restauratæ absque mora fuere. ne tantarum impensarum fructus omnis periret. Vtique Comes, operum indefessus, alias sub Lichthartio in flumen Ianuarii vela facere jussit, invadendis hostium, si quæ vel subirent vel altum conscenderent, ratibus; alias in Angolæ littora, ut Lusitanorũ istic naves opperirentur, & pugnæ occasiones occuparentur. Incidit in finem Anni quadragesimi supra millesimum & sexcentesimum; Eclipsis Solaris, quæ totum penè Solem Brasiliensium oculis eripuit. Quod noto, non tanquam rem miram his seculis, quibus rerum istarum caussæ innotuere: verùm quia in omen conveniens à benevolis civibus accepta fuit. illis puta. qui Principibus cœlestem favorem & Numinis indulgentiam ex siderum observatione promittere amant. hi vota sua sperantes erigebant & hanc ætherei luminis privationem, Hispanici fulgoris in his terris occasum defectumque interpretabantur. Comitem extollentes, per quem amplissimi honoris Regii tantus splendor minui potuerit.

An. CIↃ IↃ CXL. Novem. XIII.

Eclipsis Solaris descriptio.

A B. Ecliptica.
C. Centrum Solis.
D. Centrum Lunæ.
C D. Distantia intra Centrum Solis & Lunæ.
E F. Magnitudo Eclipsis in digit. & min.
E G. Reliqua pars Solis lucida.
F C E G. Diameter Solis.
H F D E. Diameter Lunæ.

Tempus æquabile Vraniburgi d. styl. nov. 3. styl. vet. 13. Novemb. h.	3. 12′. 3″.
Locus Terræ perpendiculariter Soli subjectus	21°. 46′. 2″. *Scorp.*
Locus ☊	21. 23. 21. *Scorp.*
Reductio	6. *Subtr.*
Locus Lunæ in Orbita	21. 45. 56. *Scorp.*
Arcus inter centra	2. 5. *Bor.*
Ampliatus physicè	2. 7.
Parallaxis Lunæ, seu Semidiameter disci terræ	63. 41.
Semidiameter Lunæ	16. 22.
Solis	15. 27.
Semissis parallaxis Solis	30.
Semidiameter Penumbræ	32. 19.
Semidiameter Lunaris Vmbræ	55.
Summa Semidiametrorum	1. 36. 0.
Horarius Solis } *veri*	2. 32.
Lunæ } *veri*	38. 27.
Lunæ à Sole verus	35. 55.
Ampliatus physicè	36. 29.

Prid.

Erit igitur defectus alicubi centralis & totalis.
Scrupula dimidia durat. omnimoda Eclips.
1. 35. 59.
Scrup. dimid. mora total. umbr. Luna in disco
1. 3. 39.
Scrupula dimidia mora penumbra in disco
31. 18.

Ergo	H.
Tempus dimidia durationis	2. 37′. 51″.
mora Vmbra	1. 44. 41.
mora penumbra	0. 51. 28.

Tempus adparens media Eclips. Mauricia erit die. 2 styl. nov. 12. styl. vet. Novemb.
H. 23. 47′. 48″.
Tempus adparens visa Veneris & maxima Ecclipsis Mauricia in Brasilia, 2. St. v. 12. styl. nov. Novemb.
H. 23. 27. 6.
Ad illud tempus datur Latitudo Luna visa
7′. 25″. *Merid.*
Aggregatum Semidiameter Solis & Luna 31. 49.

Ergo

Pars deficiens	24. 24.
Et quantitas deliquij Solaris	9. *Dig.* 28′. 32″.
Scrupula durat. dimidia omnimoda	30′. 56″.

Hinc	H.	
Tempus duration. dimidia omnimoda	1. 13′. 59″.	
Et Initium Eclipsis Mauricia	10. 13. 7.	*Ante*
Medium	11. 27. 6.	*mer.*
Finis	0. 41. 5.	*post mer.*

d. 3. styl. nov. 13. styl. vet. Novemb.

Apparere Eclipsis Mauritiam incolentibus cœpit, Novembris die decima tertia, hora decima ante meridiem; & ad summum provecta fuit hora undecimâ, tresque Solis tertias obscuraverit, cum minutis viginti octo. sicut minus quarta sui parte hîc mundo luxerit. Verùm quadraginta septem ab hora duodecima minutis, labore suo tenebrisque evolutus Titan, pleno refulsit lumine. At alia per id temporis facie apparuit Nicaraguæ populis, totus immersus umbræ Lunari. alia Carthagenæ, & fluvium S. Marthæ habitantibus, in America Boreali. alia rursum Portus Securi terris in Brasilia. alia Angolensibus, Abyssinis in Africa, Fluvii Platensis & Freti Lemarii accolis, ob longitudinum & latitudinum Sphæricarum discrimina. Fuit illud inter alia laudatæ curiositatis & industriæ in Illustri Comite documenta, non promiscuum, quod per Mathematicos suos, quos domi militiæque secum habuit, depingi & describi hunc Solis laborem imperaverit, exemplo maximorum & clarissimorum Imperatorum. qui media inter prælia, Astrorum cœlique plagis Superisque vacarunt. ut de se apud Lucanum perhibet Cæsar. Quid, quod antè visam Eclipsin, in mandatis dederit naucleris; quotquot maria abituri conscenderent, ut Eclipsis hujus futuræ faciem & momenta omnia vultusque difformes, suis singuli locis positi, attentius observarent

&

chartis consignarent? In gratiam eorum, quibus Phænomena cœlestis machinæ & immobiles Planetarum vices noscere studium est, apponam Eclipsis hujus faciem, pro temporum momentis aliam atque aliam. prout illam ad Astrologicam accurationem delineavit Matheseos peritissimus G. Marckgravius, Comiti in Barbaro Orbe ab his studiis. Lichthartius, postquam è portu S. Alexis solvisset, & superatis vadis, quæ Abrolhos vocant, in ostio fluminis Ianuarii staret, in tria contubernia classem partitus, in obvias hostium rates avidè intendebat. at nihil tantis motibus dignum obtulit iniquior sors. sola in spolium cessit navis, vina habens, & alia sacchari non multùm. illa valuit nonaginta quatuor florenûm millia. hæc non nisi duo. Quare refectis ad insulam Grandem classiariis, in Pernambucensem portum rediit. At malè habebat rerum Societatis in Belgio principes, hæc in Ianuarium expeditio; cum eam Brasiliensibus armorum, militum & navium vim fuisse contenderent, quæ expugnando Omnium Sanctorum Sinui & Brasiliæ totius metropoli sufficeret. Quare Brasiliensium Præfecti, honoris sui interesse arbitrati, ne tantæ negligentiæ rei haberentur, criminationem istam graviter refutavere & ut omnem de se malè suspicandi occasionem sufflaminarent, in hunc ferè sensum descripsere: malè calculum posuisse Directores

Insula Grande.

res. non sibi istum fuisse aut navium aut militum numerum, quem tabulis suis ipsi invent. navium minorum tum in procinctu fuisse viginti tres, non quadraginta & unam; Liburnicarum non viginti & duas, sed duodecim duntaxat. aliarum navium vectoriarum non triginta, sed octodecim: in militum censu non undena millia se reperisse, sed quina & trecentos insuper. addebant, magnis validisque præsidiis per illa tempora munitam fuisse Salvatoris urbem; adversus hostem incendiarium opus fuisse multo milite, qui per præfecturas arcendis illis distribueretur, ne sacchari messis omnis molendinorum dominis interciderer: littoralia loca defensoribus eguisse, adversus vim externam & intestinas Lusitanorum molitiones; aliaque, quæ diluendis objectamentis & sinistris interpretationibus eminentium potestatum faciebant. IN QVIETA res est mercantium animus. nunquam illi tam plenè occurrere & obsequi ulla fortuna potest, quæ vota exsatiet. Facilè invenit, quod amplitudinis suæ curatoribus imputet. ac dum suas spes anteire parat, vellet confectum, quicquid animus destinavit.

Hostis de temperamento belli cogitat. An. CIↃ IↃ CXL.

Qui Vrbem S. Salvatoris tum imperio tenebat Pro-rex, revocatis ad animum damnis, quæ jampridem à Belgis, laxata belli licentiâ grassantibus, passus fuerat, pertæsus serò tam immansueti & feri moris, de tempe-

ramen-

tramento belli cogitare cœpit. Etenim Ecclesiasticos Pernambucenses aggressus; facilè ob communis calamitatis sensum, ab iis impetravit, ut à Comite & Senatoribus, per libellum supplicem, peterent earum legum restitutionem, quibus effera illa sæviendi in captos, inermes, se dedentes & agros, obviaque quæque vastandi rabies coërceretur. Non præbuit se difficilem Comes, in lenitatem pronus, crudelitatis omnis osor. qui nec ad aspera ista descendisset, nisi irritatus ab hoste. qui, ne victis Belgis parceretur aut vitæ ulli daretur venia, prior jusserat. rescripsit ad libellum supplicem, sibi non displicere mitiorem belli modum, modò eundem amplectantur & servent hostes. Utique noverat, minoribus turmis invadi posse & affligi terras nostras: hostium non nisi majore motu & maritimo itinere: esse inter suos, qui hostis causam clam agerent & incendiariis patrocinarentur, se à talibus in hostico destitui; spem quoque obtinendi Brasiliæ reliqua, istis incolarum & molarum direptionibus, ac villarum incendiis corrumpi. Nec renuit Pro-rex Marchio de Montalvan æquissima Comitis postulata, missisque hinc inde obsidibus, convenêre in unum partes. à Comite missi ad Marchionem obsides, Hindersonius pro-tribunus, & tribunus Dayus; à Marchione ad Comitem Martinus Fereira Lusitanus & Petrus de Arenas è gente Hispa-

Rationes, quæ Comitem idem facere impulerunt.

Obsides dati.

Legati ad illam rem hinc inde.

na. At qui rem disceptarent, fuere à Belgarum partibus, Theodorus Coddæus Burchius, & Nuninus Olfardi Senatores, quique in partem principalium curarum & levamentum oneris advocaretur, Abrahamus Tapperus, Senatui politico à secretis. His mandatum, ut Latino idiomate uterentur, ne suæ linguæ suæ vocibus fallerent Lusitani. Non caruit postmodum successu suo hæc legatio, verùm post longas deliberationes conventum, uti jura belli circa captivos & agrorum vastationes, sarta tecta utrinque essent. Hæc ipsa tamen, (ut post gesta annectam) sequius interpretati fuerunt Rectores Europæi. quasi hac transactione via hosti patefacta foret, in imperii hujus secreta, per innoxiam & securam familiaritatem, penetrandi. quod tamen facilè fuit Brasiliensibus refellere, qui non armorum se quietem pepigisse, sed moderationem solummodo, responderunt: exploratorum abundè domi esse, ut ab externis metuere supervacuum fuerit: nullam colligendæ saccharorum messis fuisse spem, nisi per hæc pacta: nec occasionem transferendi arma in Sereg ppam, Maragnanam præfecturam & Afrorum littora, nisi parta hactenus securitate. Dum Delegati jussa peragunt, quidam Lengtonius, temporarii ingenii vir, in comitatum ipsorum receptus, desertis Dominis, ad Proregem se contulit, & res nostras, quoad nôrat, insigni perfidiâ aperuit.

Lengtonius ad hostes transit

tuit. at obsides Belgæ persuasêre malè feriato homini, ut misso Pro-rege, rediret ad priores dominos & datam patriæ fidem. rediit, & qui antè se proditionis crimine, jam stultitiæ & levitatis involvit. carceri & custodiæ in rigidius examen datus, corrupto, ut credebatur, castrensi prætore, cum hoc ipso aufugit. indicii promissa præmia, indictâ capitis pœnâ & bonorum iis, qui hospitio perduellem dignarentur.

Nondum abiverant legati Pernambucenses, cum hoste super belli temperamento transacturi, cum, ecce, litteræ Proregis ad Comitem perferuntur, quibus de Lusitaniæ motibus perscribit: juravisse in novum Regem Brigantiæ ducem Lusitanos: arces regni omnes sese in potestatem ejus fidemque ultrò dedisse: se militemque, cui præesset ipse, eidem regi acclamavisse & sacramentum dixisse; exceptis Castellanis & Neapolitanis, quibus religio erat novis rebus consentire, & à veteri domino desciscere. Venerant non ita pridem in Sanctorum Portum, missi à Lusitanorum Rege, Franciscus Vilhena, ordinis Iesuitici, & protribunus Petrus Corera de Gama, non solum ut tantæ rei nuntii essent, verum ut in novi Regis fidem reciperent Pro-regem & quas in præsidiis haberet militares copias. Hi ipsi mandatis eorum, qui Lusitanis illic præerant; ad Comitem profecti, vacationem ab armis inter su-

Prorex Brasiliæ Comiti defectionem Lusitanorum nunciat.

os & Pernambucenses petiere. donec de iis, quæ inter Tristanum Mendozam & Fœderatos Ordines acta essent, constaret. Illi ut impetrarent, captivos laxant triginta, retentis tamen Garsmanno & Brandio: Bellum de Acunhas impunè adhuc per terræ fines nostros grassantem, ad serias Pernambucensium querelas & minaces litteras, revocant. peractaque legatione rediit ad suos Vilhena: remansit, ut volebat, Petrus Correa. Tum nuntium mendax perculit Bahienses, Fœderatos Ordines classem quinquaginta navium adornare, quibus Sinum Sanctorum invadant & urbem oppugnent. Quare commoti Lusitanorum animi, muniendæ Urbi omni studio incubuere. donec per Comitem confosso rumore ad se rediere. At illa Lusitaniæ omnis memorabilis defectio, simulac utrinque accepta fuit, hoc effecit, ut ad alia consilia hostis, ad alia descenderint Brasilienses Belgæ. facilè enim conjectabant partes, futurum, ut hoc Lusitanorum facinus pacem afferret aut inducias Portugalliæ & Fœderatorum Ord. terris, & mox ipsis Brasiliensibus. pacis aut induciarum pactis desiturum jus acquirendi novi dominii & differendi latius imperii. Quare ex Comitis & Senatus communi sententia placuit, turbata Lusitanorum defectione Hispania, ea tentare, unde insignis aliqua fieret accessio ad Societatis res. judicabant [illegible]

[illegible]ssimi, OPORTVNOS magis ausibus esse transitus rerum. invigilandum huic occasioni & obsecundandum tempori. luctanti cum suis hoste & de imperio contendente, anguillis capturam esse. De motibus istis jam ante per Potentissimos Ordines certior factus Nassovius, mandata de proferendo imperio acceperat. Quibus enim litteris dimitti petierat, rescripsere: *eam esse rerum Brasiliæ & status Europæi faciem, ut dimitti ipsum hac tempestate minime expediat. jam perspecta ipsi terrarum loca & populorum ingenia facilem præbere gubernationem. dilatatis finibus, abactis quaquaversum hostibus, his ferociam, civibus metum ademptum: Turbatam magnis motibus Lusitaniam à Rege Philippo descivisse, & Bragantiæ Comiti acclamavisse. non posse non hinc occasiones subnasci Nassovio, insigne quiddam & gloriosum audendi, per terras, quas Lusitanorum præsidiis & armis tenet Hispaniarum Rex. In eam sententiam ivisse Reipub. suffragia, ut pro Brigantino Duce auxilia decreverit, adversus communem jam & Lusitanorum & Belgarum hostem. Quæ cum ita se habeant, non dubitare se, quin pro eo, quo in Rempub. hanc fertur, amore, prorogari sibi in aliquot annos imperium sit passurus. seditiones hostium flectendas hoc tempore in imperii usus esse, & velificandum inter discordias; fracta apertis suorum defectionibus Hispanorum potentia. felicibus captis præsentia sapientiaque suum adderet perpetuitatem: famam rerum gestarum, mores, quibus in animis hominum valet,* es-

Fœderatorum Ordinum litteræ, quibus Comiti missionem petenti suadent mansionem.

Iis de Lusitanorum defectione perscribitur.

aspectum etiam ipsum hostibus amabilem, conciliasse ipsi apud plurimos obedientiam, studium, amorem. se ingentis beneficii loco habituros, si cœpta p... clarè imperia plus diuturna esse velit: non de... Patriæ Patribus animum volantatemque ista C... tis obsequia dignis præmiis honoribusque condecoran... di. At Societatis rectores explicatius lo... in mandatis dedêre Comiti, *ut postquam ... cassa Lusitania ferendis auxiliis impar illa esset, ... occasionum observans, de finium amplificatione ... rio cogitaret, continenti militiam gloria exte... ret, priusquam per pacis tractatus sopirentur M... studia, aut terminarentur. patere adhuc omnia v... ctori. per conventionem sua singulis salva fore, ... iri* PLVS VLTRA *posse. Speciem se faciend... severè non præscribere, cum pro temporum, locoru... virium, hostiumque ratione geri ista debeant. ... tamen maximè se in votis habere, ut collectis undi... que præsidiis & Brasilianorum suppetiis, nova ag... gressione tentetur Sanctorum Sinus, ob miram po... tus & navium exstruendarum opportunitatem, ... provinciarum quotquot nobis parent securitate... omnes ingenii & militaris industriæ nervos inten... deret, quò vel vi vel dolo expugnari possit. aut si ... rari hoc nequeat, saltem obsidio urbem cingeret, ... gressionesque præcluderet. cum obsessarum urbium non leve momentum sit, magisque parabiles sint, ubi de armorum cessatione disceptatur.*

An. CIƆ IƆ C XL. Februa. XXVI.

His Fœderatorum Ordinum & Socie... rectorum litteris permotus Nassovius, suo in Patriam & Reipub. Patres obse...

veneratione, passus sibi fuit imperium in longius tempus prorogari, certusque permanenti de dilatandis Societatis finibus consilium cœpit. Primò Seregippam Regiam, desertam antehac regionem, quæque primi hactenus occupantis fuerat, visum fuit annectere Societatis imperio. cui fini eò cum copiis abiit Andreas arcis Mauritianæ ad flumen S. Francisci præfectus. qui, præmunita providè Arce sua, Præfecturam istam invasit, ædem sacram, quæ istic erat, vallo cinxit, armamentarium condidit, oppidulumque adversus hostiles insultus munivit. Expeditionis causæ fuere, quod regio hæc, inter Sinus Sanctorum provinciam & eas, quæ nostri sunt dominii, posita, tutandis finibus faceret, armentis abundaret, & fodinarum non unam spem faceret. Solus, ni fallor, Nicolaus Olyveira scriptor Lusitanus Seregippam Capitaniis annumerat. Barbari provinciam Ciriii vocant, à flumine cognomine. in oppidulum modico amne itur, qui majoribus navigiis non patet, ob exiguam æstuarii altitudinem. à Flumine Regali undecim, versus Austrum à ripa S. Francisci vix septem Arctum versus milliaribus abit. Plurima septa habuit & pecuaria cogendis & asservandis armentis, quæ collapsa præfectorum cura restitui possunt. regioni à piscium captura, quam mari coëxtenditur, ingens laus est. Verum quam de fodinis conceperant spem Belgæ

Seregippam sive Præfecturam Ciriii imperio Societatis addit Nassovius.

gæ, elusere metalla illic pluribus locis effossa, cum argenti nihil habeant aut mercis bonæ, referente Petro Morthamero. cui istius arcani inquisitio demandata fuerat. incolarum securitas omnis ex Arce Mauritiana dependet, cum mediterranea adversus hostium justas copias defendi nequeant.

Expeditio in Angolæ regnum sub Iolo.

Atq; hæc in Novo Orbe per Brasilianorum terras evenere. Verùm majora in veteri Orbe apud Afros. Illic cum maximum esset momentum Nigritarum in Angolæ regno, sine quibus nec Regiis fodinis, nec Brasiliensium molis suus constat labor, placuit Mauritio eò quoque bellum mitti; quo ejus mercaturæ vim commodaque ad se transferret Societas. quæ Nigritarum venditione & emptione istic quàm maximè viget. Qui tantam rem conficeret, designatus à Comite & Senatu fuit Iolus, magnorum semper facinorum administer. Hic classe navium viginti, nongentis instructa classiariis, bellatoribus bis mille, Brasilianis ducentis, cum Hindersonio Pro-præfecto in Africam navigavit. expositos excepit præsentissimus Numinis favor, penè supra quàm voluissent. adeò enim victoria fuit in proclivi, ut præter audendi invadendique consilia & unius pugnæ laborem, vix aliud fortitudinis exemplum reliquerit fortuna. Non longè ab ipsa urbe inter ipsas hostium arces provecti Belgæ, furorem jaculantium hinc inde contem-

An. CIↃ IↃ CXL. May XXX.

A. Iesuitæ Benti.
B. Capucinorum.
C. Turris
D. Castri ubi

nostri appullerunt.
M. Mare. N. Locus designatæ
Arcis asserendæ urbi.
O. Naues Lusitanæ erectæ.

ſere; pari furore, evibratis in naves noſtrorum hoſtilibus machinis. illæ à cuſtodibus deſertæ omnibus egrediendi in terram poteſtatem fecére. Hinderſonius, ſuis ad pugnam ordine diſpoſitis, eodem, quo exſcenderat, die, copias ad urbem S. Pauli admovit. ubi cum hoſtem inſtructa acie bellum parantem offenderet, duobus tormentis bellicis pugnaturum, prælium orſus eſt, ſclopetariis primum impetum ſuſtinentibus. pari ferè Marte initio & paribus damnis pugnabatur. mox, crudeſcente pugna & urgentibus hoſtem Belgis, primò in fugam ſe dedere Nigritarum millia multa, quorum in bello uſus fuerat. Hos ſequebatur ſimili vecordia fugiens Loandæ gubernator. Petrus Cæſar de Meneſes, agmen ducens nongentorum, quà militum, quà civium armatorum; deſertaque tormentorum ſuorum ſtatione, urbem omnem arceſque & vallos permiſit poteſtati Belgarum. In eâ, præter milites aliquot mero epuliſque gravatos & ſenum aliquot tardigrada corpora, repertus nemo; omnibus ad adventus noſtri famam dilapſis & profugis. Ceſſére in ſpolium tormenta ænea viginti novem, ferrea ſexaginta novem, magnaque armorum & inſtrumentorum bellicorum congeries, vini farinæque plurimum, naveſque majores ac minores triginta. Ipſa urbs in monte poſita nullis ſe munitionibus defendit, templorum cœnobio-

Vrbem S. Pauli Loanda invadit Hinderſonius.

An. CIↃ IↃ C XL. Auguſt. XXIV.

 nobio-

nobiorum & splendidarum ædium multitudine decora. Arces portui plures longa serie imminent. Victa urbe, præmunitæ ocyus à nostris fuere aggeribus & vallis plateæ omnes aditusque. Conditæ mox in ea, ex Nassovii consilio, Arx major & minores duæ, quæ adversus novos motus valerent, relictis ad locorum defensionem centuriis duodecim. Tenebat Lusitanos ea opinio, Belgas prædæ solummodo causa eò digressos, non ut commorandi hic sedem deligerent, & propria sibi hæc littora facerent. Conspecta namque Classe, jusserat Gubernator, ut uxores quisque suas & liberos & quæ haberet bonorum carissima, auferret & abduceret. Mox edoctus Belgas urbem, arcesque omnes sibi ut peculium bello partum vendicare, per litteras ad Iolum de injuriâ questus, illud urgebat: jam convenisse inter Fœderatos Ordines & Lusitaniæ Regem; fœdere junctos Belgas & gentem suam, sublatis bellorum & irarum caussis. Belgæ repetundarum postulati, responderũt, de ista cum Portugallis transactione nihil ipsis certa auditione constare. ut nec hoc: utrum novi Regis, an Philippi partes sequeretur ipse Quod si illud Gubernator scisset, antè expugnatam urbem & illatam nostris hostiliter vim, significandum fuisse: POST pericula & superatos belli casus, seram esse apud victores querimoniam. Ne vero sub torrido & exucco climate aquæ deessent novis ho-

Arces conduntur.

Gubernator Loanda de injuria queritur, post illatam nostris vim.

spiti-

[..]pitibus, ad fluvium Bengo domum arcem ve vallo cinxére, tutandæ aquationi. in quam [..]rruentes Nigritæ cæsi & in fugam acti sunt. Tandem Gubernator, cum nec querelis urbi suæ reddi posset, nec vi, inducias octidui pacisci voluit, ut interna temporis, aut ad nos cum civibus transiret & victores agnosceret, aut abitionem pararet. Sed cùm iniquissima postularet, retrocedere ab urbe sedecim miliaribus jussus, suos à nostrorum alloquio deterruit. quorum cum nonnulli conciliari victoribus cuperent, ultimum supplicium passi sunt. Regulorum & Ducum, quotquot circum imperitabant, plures ad fœdera nostra descenderunt, & pari odio Lusitanos in silvarum usque abdita consectabantur. Qui Portum Sanctorum, Angolam contra, tenebant, accepto nuncio, misére Angolensibus in auxilium Liburnicam, omni armorum genere instructam. qua capta ope Nigritarum, sævitiam hi ipsi Lusitanorum sanguine explevere. omnibus, prout quemque primum sors obtulerat, trucidatis. quatuor exceptis, qui se navis alvo abdiderant. Reversi in urbem incolarum plurimi, etiam sacri ordinis, dimidiam mancipiorum partem obtulére Belgis, dummodo cum reliquis in Sinum Sanctorum trajicere permitterentur. at fructuosius judicabatur, detineri hîc cives & in urbem liberalibus promissis revocari. cùm ex ipsis Angolensium rectorum rationibus constaret, è so-

Iniquis condicionibus pacisci cupit.

lo mancipiorum mercatu colligi quotannis posse florenûm sexagies,sexies centena millia. demptis,in præsidia,rates & rerum administros, impensis. Vtique ipse Hispaniarum Rex annuatim hinc arcessere solitus fuit, Nigritarum millia quindecim. quorum ipsi usus in effodiendis,per Occidentem metallis. ut dubium non sit,extrema tentaturum Regem, recuperando hoc Angolæ regno. cujus tantum in imperio Hispanico momentum. Illud quâ parte in Boream abit, regno Congensi conterminum est. cujus flumen Congo,olim Zaida,centû à Loanda leucis sive milliaribus Hispanicis abit. Austrum versus ad Arcem usque Benguelam excurrit, quæ totidem à Loanda leucis distat. quadraginta milliarium ambitu definitur imperium. indigenæ Castellanorum Regi vectigales fuere, vasallorum titulo. Quilongius, ad promontorium uspue Nigrum, centum à Benguela leucarum intervallo visuntur Nigritæ,Lusitanorum fœderibus innexi, commercia cum illis mutua agitabant. Qui mediterranea incoluére, ducentorum milliarium spacio, feudà & portoria Regiis præfectis solvebant, mercimoniorum itidem Societate gaudentes. Præcipuæ merces ipsi Æthiopes sunt, è quorum venditione quotannis ad Regem redire decies centena florenûm millia. à qua utilitate fructuque destitutus, etiam in posterum oportunitate carebit, ea sibi servi-

Flumen Congo.

cor

comparandi, quibus fodinas Peruanas occupet & suorum in Brasilia molendina. Ipsa Loanda insula est, septem milliarium longitudine, plana & humilis, montium & collium expers. in hac si turgescente mari terram effodias, aquæ occurrunt dulces, si remisso, salsæ. Cœnobium habet & mancipiorum Domum & pagum Æthiopibus in habitatum. Continenti Africæ objacet, in cujus littore urbs est S. Pauli Arcesque aliquot. *Loanda Insula.*

Hac Africæ parte potitus Nassovius, Fœderatis Ordinibus aperuit, validisque rationibus persuadere studuit, regimen ejus Brasiliano annecti debere eique subdi. cum Nigritæ non nisi ex istis littoribus in Brasiliam transvehi & hinc divendi quaquaversum soleant: nec certius promptiusque aut armis defendi aut consiliis juvari possint Angolenses, quàm per vicinos Brasilienses: insuper æquissimum esse, & ex belli more, iis deferri locorum gubernationem, quorum Marte & industriâ victa illa sunt & in potestatem redacta. præterquam quod plena periculi res sit, præfectum illic constitui cum plena potestate, vel natalibus aut fama minus conspicuum; ubi Lusitanorum fraudibus, unius nutu, in discrimen summum adduci posset provincæ status & parta Societati imperia. At secus visum Societatis Rectoribus, qui Afrorum provincias suæ curæ esse voluerunt. cum idem factitassent antè Portugalliæ & *Rationes, ob quas ditiones Africanas Brasiliano imperio iungi expediat.*

Can-

Secus visum Societatis Rectoribus.

Castellæ Reges, distinctis semper horũ locorũ imperiis. movebant & hæc: quod ipsa commeatũ Brasilia è Belgio exspectare habeat, nec illũ sufficere Afris posset: uti nec necessarias merces: quod rationum Brasiliensium metueretur nimius labor & cũ Africanis rebus conturbatio: quod iter esset longius, & per ambages iretur, cùm recto itinere è Beatavis in Angolam navigatio sit & pari ferè, quo in Brasiliã, tempore, per Brasiliam verò in Afros non nisi circuitione, longiore mora & auctis periculis. Nec posse eduliis, circumducto per Brasiliam itinere, constare suam bonitatem. utilius etiam primò navigari in Angolam, cum expositis ibidem mercibus, iisdem navibus recepta mancipia in Brasiliam transferri possint, si & inde saccharo graves remeare in Belgiũ.

Expeditio Ioli in Insulam S. Thomæ.

An. CIↃ IↃ C XLI Oct. 11.

Nec stetit intra hos successus Nassovii industria, Verùm morantibus Induciarum inter Fœderatos Ordines & Lusitanorum Regem pactis, integro adhuc belli jure & causis, classem suam in insulam S. Thomæ dixerit victor Iolus. primus illi appulsus fuit, ubi se S. Anæ molendinũ aspectui exhibet, duobus ab ipsa urbe milliaribus. quod ipsum eadem, qua appulsũ, vespera, militi incolumi ac vegeto adhuc, pro hospitio fuit ac diverticulo. Postero die jussæ sunt rates omnes sub ipsa Arce in anchoris stare, nec hostile quicquam moliri, nisi lacessente prius hoste. At hic in Belgas machinis suis sæviens & eodem mox à Belgis

Mar-

Marte exceptus, seriam belli faciem adspexit. Navis Enckhuysa sive hostium jaculationibus, sive suorum incuriâ, malè custodito pulvere, conflagravit, & triste belli tyrocinium fecit, vectoribus magna parte mari vel igne pereuntibus. Interea in littus expositæ copiæ, frustra hic illic adversantibus Nigritis, processére ad Castellum, à milite omni & custode desertum. at sex tormentis metuendum, hoc potitæ, pervenére ad castrum majus, cujus muri ad altitudinem viginti octo pedum attollebantur. à quo post acerrimam dimicationem, deficientibus scalis & petauriis, retrò movére Belgæ, plurimis sauciis. qui in naves ocyus abducti ad curationem fuerunt. ad urbem, cui Pavaosæ nomen, progressi, eam à civibus, milite, supellectile omni, & impedimentis domesticis vacuam subiére. ut nec pugnaturis adversarius esset, neq habendi cupidis spoliorum quicquam. Tunc conversæ omnes Præfecti curæ in Arcem, quæ erecto, sine mora, ad sacellum vicinius, militari suggesto, mortariorum glandibus impeti & quati cœpit. at hæ in arcem lapsæ, minus, ut videbatur, damni dedére. Erat proxima Arx alia, quâ in obsidentes detonante, jussus fuit dux Valletus cum ducentis militaribus in eam impetum facere. captam, cum minus usui esse crederetur, dejecére nostri, translatis in urbem machinis. dein locatis in suggesto, recens constituto, tormentis majoribus

Pavaosa urbs Insula Thomæ

Præfectus Arcem oppugnat & expugnat.

sex, ad deditionem intra paucos dies compulsa fuit. postqam glandium istarum (terribile repertum & urbibus exitiale) sexaginta quinque excepisset. quarum viginti maximam cladem & vastitatem fecére. Egressus Gubernator cum præsidiariis octuaginta, Nigritis, candidis mixtique generis. milites Regiæ tesseræ viginti quinque, ut pepigerat, secum in Lusitaniam abduxit. In Arce repertæ à victoribus machinæ majores triginta sex, quarum viginti ex fusili ære, pulveris pyrii & incendiariorum funium & pilarum affatim, ut in longiorem obsidionem sufficerent. annonæ verò non nisi in mensem. Iolus urbe Arceque potitus, edictis Lusitanos in urbem revocavit, & intra dies quatuordecim adesse jussit, æquissimè cum iis transacturus. Venére Lusitanæ gentis primores duo, qui molarum direptionem legumque suarum observationem redemerunt, Crucigeris quinquies mille & quingentis, & sacchari Arobis decies mille. regios insuper reditus & tributa victoribus cederent. Plurimi & Nigritæ & molarum possessores missionis litteras petiére & impetravére. nõ malo cõsilio dimissis iis, qui alieni à novis imperiis erant, & in rectores nostros queruli. Dum restaurandæ Arci incumbitur, nec ab hoste periculum est, Belgæ, iniquius hic cœlum & Iovem experti, endemio & familiari his terris morbo laborare cœperunt, ita grassante malo, ut catervatim

Morbus & languor horum locorum endemius Belgas corripit.

affecta corpora, non in Martis sed mortis triumphũ servata fuisse viderentur. trahebat languida membra robustissimus quisq;, & paulò ante in muros & vallos enixus miles, jacebat imbellis & invalidus. qui pugnaverant turmatim, turmatim ægrotabant, & nuper in aciem ducti suis ordinibus, iisdem ferè ad tumulos deferebantur. Quæ victoriæ recentis fuerat, Libitinæ domus facta est funesta urbs morientium & elatorum passim quotidiana spectacula sanos exspectorabant. ad eã paucitatẽ redactæ erant centuriæ, ut vix 10. aut 12. in singulis integra valetudine conserentur. Sine discrimine militem & duces afflabat aëris malignitas. Desiére vivere imperiis millitaribus eximii & militiæ fama inter suos clari, Mastmackerus, Valettus, Dammertius, Claudius, Tackius, Teerius, & ipse expeditionis Dux Iolus. qui durante Arcis obsidio, noctes ferè omnes insomnes duxerat, assiduus operum, in accelerandis accessibus & viis subterraneis, promotor. Elatus fuit militari pompa, qua potuit, non qua meruit, & in urbis Basilica terræ mandatum cadaver, audacis animæ domicilium. Non ad apparatum & aulicas elegantias factus vir erat, sed simplicem cœpti pertinaciam, & Hispanorum internecionem. naturæ bona, quæ incomta ipsi erant & horrida, illustrabat immortalitatis studio. quam ex hostium insigni aliqua calamitate sperabat. nihil unquam imperatoriæ

Exstinguuntur duces plurimi & ipse Iolus Præfectus.

Exequiæ & laudatio funebris Ioli.

lux-

luxuriæ, nihil voluptatum ostentans, cibum potumque eundem, quem cæteri navales capiebat. laborum omnium non modo particips sed princeps autorque, adeò cunctis venerabilis erat, ut nihil non cum illo & pro illo facturi cupidissimè navales viderentur. natalium humilem originem virtute transcendit. hanc pluribus belli motibus testatam fecit. quorum hic sub Æquatore supremus illi fuit. ita res ejus moderante Numinis providentia, ut non alibi ultimò vinceret, & moreretur, quàm ubi bis quotannis Sol, mundi oculus, meritorum testis, rectis radiis virum hunc, Boreali & Meridionali hæmisphærio victorem ex æquo ostentaret. Sublata quippe Australibus & Septentrionibus de tumulo controversia est. ut quem, pari hinc inde distantia, linea mundi media habet, cœli adspicit. Nec decessit, nisi surrogato in locum suum digno successore, Matthæo Iohannis, qui navem Leænam classis pro-præfectus rexerat. Hic arbitratus civitatem sine civibus nullam esse, magna humanitate & comitate Lusitanos ad commercia & pristinas negotiationes invitavit, &, incorrupto Ducis honore, dominum se pariter ac patrem subditis præstitit. Sæviente adhuc morborum inclementia, cum jam vix superessent agendis excubiis, vix navalium tot, ut in duas naves sufficerent; perscriptum ad Comitem fuit, ut militem, annonam, virum potentis

Successor Ioli.

robo-

roborandis stomachis, etiam instrumenta bellica & fabrilia transmitteret. secus, pejora omnia, nec stabilem illic fortunam menti. missa quoque in Insulam proximam Annabon Liburnica, quæ, quas ejus loci gubernator decimas hujus insulæ præfecto solverat hacten⁹, novo domino deposceret. Quotquot ferè hic ægri periere, capitis dolore ad insaniam usque vexabantur, turbato caloribus cerebro. nonnulli quoque de ventris doloribus questi tertium aut quartum intra diem exstincti fuere. Caussas alii alias conjectabant, uti in insolitis fieri assolet. peritiores consuetudinem cum Æthiopicis mulieribus, aut captata, post ingentes corporum æstus, refrigeria, dormitiones humi, vel nimium atri sacchari usum, etiam liquoris è nucibus Cocicis expressi, qui alvum in diarrhœam solveret. pro caussa adferebant. Malignis adhæc Insula & venenosis vaporibus subinde obducitur. quo tempore morandum sub tectis, quod facere neglexére Belgæ. Lusitanorum speciem vultusq; æstus vehementia mirè immutaverat, & perhibebant ipsi, vitam omnibus sibi brevis ævi esse, nec ultra semisęculum procedere. nec minus lucri cupidine vita potiorem duci. hinc ipsum Morboniæ regnum amari. pluribus ad eam opulentiam provectis, ut non paucis ducenta trecentave servitia laborando saccharo famulenter. Accepimus à rerum curiosis, Portugalliæ Reges, ex-

Insula Annabon.

Caussa morborum in insula Thomæ.

actis circiter centum annis, cognita soli fœcunditate, hunc transportasse nonnullos, quos cum aëris malignites omnes exanimavisset, posteà alios in Guinea primùm, mox ulterius in Angola, postremum in insula S. Thomæ consedisse, ut suis veluti gradibus discerent aëris intemperiem ferre. Etiam illud: Ioannem Regem, Iudæis ad fidem Christianam coactis, abnuentes pro mancipiis vendidisse, eorumque infantes baptizatos, magno numero eò transvectasse, & hinc ferè oriundos, qui insulam nunc inhabitarent. Sub Æquatore ipso positi, utroque Æquinoctio, Martio puta ac Septembri, Solem in vertice adspectant, umbrasque modo Septentrionales ac dexteras, modo Australes ac sinistras, modo, quod bis in anno evenit, nullas in meridie habent. Aëris æstum primo Vere & Autumno, mensibus Martio & Septembri, pluviæ temperant, ultimo Vere & per æstatem, mensibus Majo, Iunio, Iulio, Augusto Zephyrus & Auster. Non flant hic Boreas & Eurus, sive occultis de caussis, sive quod insulæ objecta sit Africa, flaminum istorum cursum montibus sistens. At Sole per Capricornum, Aquarium, & Pisces meante, mensibus Decembri, Ianuario & Februario, calores intenduntur. Qui candidi vultus his degunt locis, octonis quibusdam diebus febriculam persentiscunt, primumque horror frigusque, dein calor per membra omnia dif-

fusus

fusus duas admodum horas durat. His malis mederi volentes, venas sibi quater quotannis incîdi curant. indigenæ pesistunt, exteris plerumque funesta accidunt. illam febris speciem, quæ pestis dicitur, nesciunt. Nigritæ seculum attingunt vel superant, pulicum & pediculorum benigni hospites, à quibus cute candidi immunes sunt. Insulæ inditum nomen à B. Thoma, quia hujus festo à Lusitanis primùm inventa est. In media insula mons est valde nemorosus, qui perpetuis albescit nivibus, adeò densis, ut ex silvis aquæ manent irrigandis sacchari arundinibus. Solum ipsum lentum, tenax, colore subrufo. Cancrorum genus alit, quod in terra talparum instar degit, thalassii coloris, solum subvertens, omnia longè lateque arrodens & absumens. Haud procul inde, gradibus ferè tribus ab Æquinoctiali. insula est *Principis*, proventu sacchari celebrata, quæ ex eo nomen traxit, quod Principi Portugalliæ ejus reditus cedant. Est & alia insula, Annobon, jam dicta pari intervallo, ubi pisces volantes apparent. In Thomitanâ Vrbs Pavaosa ad torrentem jacet. qui aquas limpidissimas & bibentibus gratissimas defert. familiis DCC circiter habitatur. Episcopum habet & alios Ecclesiastici ordinis. solum omne in colles & montes assurgit, ferendis sacchari cannis aptissimum. cœli temperies intemperatissima, præsertim nostratium corpori-

Cur Insula S. Thoma dicatur.

Insula Principis & Annobon.

 bus.

bus. uti & Africæ ferè ora omnis in Meridem vergens. Nec abs re fuit, quod ad Fœderatos Ordines postmodum scripserit Nassovius, ægrè hanc insulam per nostrates stipendiarios defendi ac coli posse, ideòque factitandum ipsis, quod Hispaniarum Regi. qui hanc proscriptorum & ad triremes ac gyaros damnatorum esse coloniam voluit. posse hîc Belgii propudia & damnata capita, utilius publico vivere, & honestius mori, quàm ignominiose in carceribus & ergasteriis domi consenescere. Quamobrem & ipse proscriptos à se nefarios, purgamenta urbium, flagitiorum compertos eò postmodum ablegavit, ut quos sua scelera infami fato devoverant, aliqua publici boni spe superessent. Morborum inibi grassantium causas memoravi. at non curatorum causam, à medicaminum esse defectu plerique asseverabant. Hunc Societatis rectoribus imputabant, qui imbuti falsa persuasione, in terris istis reperiri suis malis remedia, decreta fecêre, ut permissis sibi & cœli inclementiæ ægris, à medicamentorum missitatione abstineretur. Non destitit tamen Comes, sortem suorum miseratus, efflagitare per litteras afflictis solatia, & eorum operas, quorum muneris est, pharmacorum confectio. Flagitavere idem & Medici Pernambucenses & Pharmacopolæ, litteris movendæ miserationi ad Societatis primores exaratis. In hanc Insulam Anno CIↃ IↃC

Expeditio in Insulam hanc sub Douzâ.

dela-

delatus fuit classis Belgicæ præfectus Nobil. Petrus Douza, & qui vicariâ tunc potestate fungebatur Stormius, qui pari tunc fato periere, cũ centurionibus navalibus septendecim. ex his, qui terrâ militi imperaverant, non nisi uno superstite. Prædæ nostris plurimum erat, sed & necis, ab infecto aëre. illius cupidine eam Douza adierat, quamvis monitus de aëris contagio. Ad diem VI Id. Octobris insulam advecta Douzæ classis erat, eductisque in terram tormentis septem, primum castellum deditionem fecit. Alterius castelli custodes profugére; civibusq; non ultra decem ducatorum millia ad redimendam vim offerentibus, incensa urbs, prædaque in naves delata fuit, cistarum sacchari millia aliquot, dentium elephantinorum ingens vis, sericum & è lanâ panni, præter tormenta ex fusili ære viginti & unum. inter quæ duo miræ magnitudinis. singula decies mille libras pendebant. Quatuordecim dierum spatio mille periere, capitis & ventris doloribus. quam ob causam incisis cadaveribus liquefactus aquæ instar adeps in abdomine repert' est. Intra tertium aut quartum diem extinguebantur. Classe mox hinc digressa naves senæ Brasiliam adierunt, tentandæ fortunæ. reliquæ in patriam properabant, frigidiore illic cœlo multiplicatis & morbis & mortibis. Numerati uno tempore ægri mille & octingenti, plerique scorbuto affecti. adeò

ut penutia hominum navis una fuerit deprimenda. Altera ad Slusam, adempto per nebulas prospectu, delata, cum præda in hostium potestatem venit.

Iter Eliæ Herckmanni per deserta Copaoba.

Transit hic loci admiratio ad audaciam fortitudinemque Eliæ Herckmanni, sæpius nobis non sine viri fortis ac cauti laude memorandi. Hic ut Societati memorando facinore fidem probaret, iter omnium consensu ac spe ingressus est formidolosum inviumque, viam sibi facturus per aspera & silvestria quà posset. Potentiæ Belgarum alii viam aperuêre armis & bello. hic, studiosâ terrarum & populorum indagatione, industria potentiam opesque augere studuit. licet egregiis cœptis abnuerit fortuna, humanis consiliis potentior. Illuxerat Anno CIↃ IↃCXLI Septemb. tertius, cum ex consilio Illustr. Comitis & Senatorum Reciffa abiens, exacta in Igarazu Pernambucensium oppidulo vel pago nocte, substitit ad flumina Gatamannam & Mombabam, quia restagnantes aquæ intumescentibus alveis viam interceperant. Inde in Fredericam Paraybæ oppidum progressus, post habitos super itinere hoc cum Paulo Lingensi sermones. inquisivit in viarum duces, in vias, si quæ essent, in armentorum septa, in secures, falcesque resecandis frondicetis & dumetis obviis, in farinæ commeatum, in comites expeditionis Brasilianos & militares, in calceos

An. CIↃ IↃCXLI III. Sept.

cali-

caligasque adversus soli aspera & præerupta. etiam in medicamina, theriacam præsertim, contra subnascentes peregrinantium morbos. Deliberatum quoque super his cum Emanuele Roderico Paraybensi *Alcayda*, qui Anno CIↃIↃCXXV, quinque mensium spatio mediterranea emensus, milliaria confecerat centum & quinquaginta, inde à Fluminis Grandis provincia & finibus, sub auspiciis Præfecti Gregorii Lopezii, annona in trimestre instructus. reliquum namque temporis; serpentum, glirium & mellis aggrestis victu duraverat. Ajebat idem, pedibus iter, non equis, confici posse, ob montium præcipitia. solum omne torridum & exsuccum siti viatorem enecare: fluvium in remotissimis partibus amplum occurrere. quem in S. Francisci fluvium effundi conjectabat, eò quod in Austrum se flecteret: in campestribus puteos reperiri vix pedis diametro, ulnæ profunditate. qui dulces recentesque aquas novis ebullitionibus darent, frondibus & virgultis obsiti: montes se transivisse, in quibus pressa solo vestigia tinnitus ederent, non aliter ac si metalla subtus abderent: duos in itinere è comitatu suo siti enectos: in Copaobam se ad LX milliaria penetrasse, sed alimentorum penuria regredi coactum: hanc sibi stare sententiam, posse ulterius iri legentibus ripam fluminis Mongongaopæ. Quare conquisitis undique ad iter necessariis, mili-

lite, Brasilianis, annona, apparatu bellico, qui ad expeditum iter sufficeret, è Frederica oppido Paraybensi ad pagum Tiberi, hinc ad fluvium Tenhaham profecti, modò in hospitales facilesque, modò in aversos & morosiores molarum Dominos incidêre. Inde in Pacatonuam venêre, ubi Venturæ Mendizii pecuarium est, & saccharorum plantaria. Hîc fluviolum prætergressi, VTI attenta sunt paupertatis studia & vigiles oculi, visa sunt euntibus ramenta & arenæ fulgentes, quales auri sunt. effossa ilicet mira alacritate ad altitudinem pedis tellure, invenêre & illic permixtas intermicare istiusmodi scobes & ramenta, bractearum instar, quæ in ignem conjecta conflagravere, ad instar vitri Moscovitici, quod Talcum vocant. Tum, lustrato omni comitatus agmine reperti militum XL, Brasilianorum XXXVI. defecerant quippe à primo censu militares tredecim, Barbari viginti quatuor, sive itineris tædio, sive corporis debilitate. junxerant se illi tres quatuorve volones, nullo alterius imperio, solo peregrinationis studio & terrarum novitate capti. Sequebantur ad curas & officia virorum feminæ aliquot Brasilienses, ut lixarum & calonum officio fungerentur. impedimenta rhedis meritoriis septem subvehebantur. Hac manu ad fluvium Wartam medio die consedére, ubi pagi cujusdam diruti vestigia & rudera conspicie-

bantur. sub vesperam in pago Tamoatameti pernoctatum. Cæsa in militum cœnas vaccâ, in Præfecti vitulo, sub impluvio hic, illi sub dio decubuere. Refectis omnibus, etiam jumentis, iter promovêrunt, modò per campestria & plana locorum, modò per saltus & nemora ducti, transitis torrentibus, & fluviolis aquarum expertibus. quæ ulterius ituris potus penuriam haud subobscurè promittebant. Visæ hic arbores, propè fluvium Poesapaybam, grandes & ventricosæ, dolii instar, quæ infernè ad radicem & supernè, ubi in coronam se spargunt, graciles, insolito adspectu Belgas detinebant. Transcenderat medium cœli Sol, cum in pecuario Duartæ Gommezii de Silveira constitêre, ad fluvium Mongongoappi. cumque impervia essent quaquaversum omnia, ob densissima frondiceta & arbusta, viam sibi prævii frondatores securibus falcibusque gnaviter fecêre, ut quo nollet natura, duceret labor & industria. tum ad montana deventum, ubi omnium labores cœna largiore solatus Herckmannus, animos sibi quantulacunque liberalitate conciliabat. Postero die non minori studio per saltus & tesqua itum, querulis rhedariis, se longius abduci. at promissis delinita impatientia resêdit. donec perruptis ad sesquimiliare saltibus & silvis, superato flumine Karnuhu, in plana devenêre, unde montes Copaobæ conspicere erat. Sed ob

Arborum mira forma.

ob prærupta montium circumducto nonni-
hil itinere, ex Brasilianorum consilio, cal-
lem equis vehiculisque idoneum invene-
runt. per hunc denuò in silvam delati, in ar-
borum cavitatibus mellis copiam reperêre
Barbari. Eum emensi fluvium Schivaubuch
attigêre, insigni gratissimaque arbustorum
fragrantia circumfusi, ut incedentes remo-
raretur & sisteret odorum suavitas. Inde pro
moto itinere, præmissis qui virgulta & care-
cta cæderent, ad paludem ventum. inde in
planiciem Araruquajam, quæ tota ab accen-
sis ericetis flammis inardescebat. Suspicio
erat, terrendis Belgis incendia hæc Barbaros
fecisse. Ea ramalibus frondibusque collatis
operis obruta restinctaque fuére, ne rei no-
vitate perterrefacta jumenta, excussis habe-
nis ferrerentur. à casu locum Incendii ap-
pellavére. Tum denuo saltus occurrére, mox-
que flumen se grande aperuit Arassaohoh.
ex sparsis & resectis hic illic arborum trun-
cis observatum, Lusitanos hac olim iter fe-
cisse in Copaobam. Hîc morati per totum
diem, quievérunt, dum per densa nemorum
Barbari viam affectant. Conspectæ hic fue-
re enascentes è terra virgæ ligneæ & stipites,
quorum alii humi repebant, alii vicinas ar-
bores amplectebantur. flexi in terram, rur-
sus qua se incurvaverant, erigebantur. adeò
ut species esset non rami resurgentis, sed no-
væ arboris è radice sua genitæ. difficilis hu-
mor

ꝉior emanabat purpureus, qualis ſanguinis ſſe ſolet, qui ilicet in viſcidam & glutinoſam ſubſtantiam concreſcebat. Barbari ſaandis vulneribus conducere perhibebant. Hinc moto agmine per arundineta, ad radiem montis pervenêre. Non levis inceſſerat netus, ne illa incenderent montana incolentes. nec enim evadere flammaram noxas furiaſque ulli datum fuiſſet. Tum ſe montium prærupta & impervia equis loca aperuére. ubi expeditis ulteriore vectura rhedariis, miſſus ad Comitem fuit, qui confectum hactenus iter referret. feſſi corpora paſſim ſternunt, refectique farinæ modico demenſo montis faſtigia conſcendérunt, relictis ad pedem montis invalidis & ſequi neſciis. qui remeare ad ſuos in Paraybam juſſi. In cacumine montis Inſignia Societatis inſculpta cippo memoriam ejus in Novo Orbe oſtentavere Barbaris. Exemplo Alexandri Magni & aliorum. Nomen monti huic erat polyſyllabum & terribile, *Irupari-bakau*, *Hic reſpexit Diabolus*. Invaluit quippe apud illos fabula, Diabolum, cum in hæc faſtigia aſcendiſſet, velut facti novitate attonitum, retroſpexiſſe. Demandatâ hîc cibariorum cura militibus aliquot & Braſilianis, geſtiit Herckmanno animus ulterius ire. ſed deterrebant obvii paſſim ſaltus & magnus ubique labor in montibus erat. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magiſque

silvestria & pleraque invia loca excipiebant. Quare visum magis Borealia legere & campestria, per quæ Tapujarum gens è mediterraneis in Provinciam Fluminis Grandis proficisci assolet. Itaque devitatis montium acclivibus, incessere per planiora, ubi duo lapides molares exactæ rotunditatis, & stupendæ magnitudinis visi. quorum diameter sedecim erat pedum, crassities verò tanta, ut è terræ superficie vix media lapidis pars attingi extremis digitis ab erecto posset. alter alteri superincumbebat, major minori. è centro, miro spectaculo, frutex se attollebat, Karavvata. Quo fini hos congesserint Barbari; in tanta harum rerum ignorantiâ, non facilè dixerim. Ad pagum perducti, quem Petiguares Indi, è sinu Trahisonio, metu tyrannidis Lusitanorum, profugi incoluerunt, valles patuére amœno salubrium aquarum usu frequentes. Brasiliani, itineris hujus socii, hanc patriam suam & natale solum dictitabant. hinc se versus littoralia pellectos & transductos à Lusitanis. qui à potentibus vicinis sibi metuebant. ideòque patrii soli dulcedine (ut mortalium cæteri) capti, orabant mansionem diuturniorem. Verum Herckmannus moræ omnis impatiens, instabat segnibus, & ad profectionem eos hortatus, jussit incîdi nemorum obstacula. iter fecére per cœnosa, quæ genua tenus subinde viatores hauriebant. Iis emersi, montem conscendere

ere manibus pedibusque annixi, eminenla saxa complexi, levavére semet, aliis saxis nferioribus seu gradibus insistentes. die iner metum laboremque consumto, superato nonte & fatigatione continuatæ itionis affecti omnes stratis passim corporibus, in inviis jacuere, quietis causa, ad fluviolum, ubi aquæ suppetebant affatim eæque dulces. Manè assumtis in dies plurimos eduliis, montes adscendere & descendere longa serie habuerunt. visi iterum magnæ molis lapides humano labore congesti. quales etiam in Belgio Drentia regio habet, quos nulla vectatione, nulla hominum vi illuc deportari potuisse ob magnitudinem credas. ea formâ, ut Aras referre videantur. Tum pagum Wirarembucam, quondam Brasilianis inhabitatum subivere, ubi hominum notata vestigia. ad fluvium progressi Tambahujam, eum nova appellatione *Moschi* fluvium vocitavere, ob fortem odorem Crocodilorum & serpentum, similem moschi odoribus. Hîc soli & terrarum faciem mutari compertum; quod enim hactenus sabulosum, nigrum fuscumque apparuerat, jam flavum & glebosum spectabatur. nec minus ferax, luxuriante passim, sementis defectu, lolio & zizaniis. Mox ad torrentem limpidissimum devenére, qui ab aquatione Lusitanorum, hîc olim belligerantium, Caparigua ba dicebatur, *torrens aquationis equorum*. In valle duo scopuli

sub-

sublimes, turrium instar rotundarum, visebantur ab omnibus attentius. quorum alter separatus à montibus circumiri poterat, alter montibus parte insertus & connatus, speciem referebat Operis istius, quod Lugduni Batavorum in urbis meditullio ad Rheni ripam conspicitur, à Saxonibus olim duce Engisto exstructum. non artis illi, sed naturæ opera videbantur. Tum in montem ascendêre, omnium, quotquot superaverant, altissimum, è quo reliquos despectabant. verùm aëre spisso & caliginoso longior prospectus impediebatur. referebant Barbari, oppidum hic fuisse Arazembeam, idque validum & incolis frequens. quod ob invisa cum Gallis commercia expugnavére Lusitani, duce Duarta Gomezio de Silveira, pluribus indigenarum bello absumtis, plurimis abductis versus maritima, ipso loci Principe ad Regem Hispaniarum transmisso. ubi extorris extra Barbariæ suæ sedes decessit. Erant in hac ipsa, quam ductabat Herckmannus, turba hujus Principis filii duo, è primoribus Masiurebbæ & Gargaovæ. Huc progressi Brasiliani, viarum difficultatibus territi Socios pari formidine implebant, & secretis sermonibus incitabant. neque ultrà eas sibi perspectas asseverabant. quare reditum suasêre, aquarum se penuriam metuere questi, utut farinæ nonnihil superesset. Serpebant, veluti contagio, querelæ in militem. qui ...

nobili impetu fertur, pertæsus quoque itineris, invectivis dirisque vocibus animi ægritudinem testabatur. duci se, quo viam natura negaret, per opaca silvarum, montium prærupta, viarum anfractus, nulla gloriæ, nulla emolumenti exspectatione. At majoris animi Præfectus, *se in vestibulo itineris sui stare* ajebat. *superatis tot molestiis proximum se fructum exspectare. quod huc usque confecisset iter, plus habere nominis & operis; quàm usus. à Brasilianis objici incommoda, ut profectionem segnes abrumperent: maiora esse vero, quæ spargerent. nihil metu omittendum, aut inexpertum relinquendum. Batavos, Belgas se meminissent, qui non facilè perturbarentur. laudem pristinæ virtutis inter exteros retinerent, pergerent ulteriùs, quò fata ducerent: se ducem sequerentur, cui pari cum ipsis sorte farinæ pugillus aridique buccella victus esset demensum. homines* inquiebat, *venandi studium ac voluptas per nives & pruinas, trans montes, per silvas rapit. rebus maximè necessariis eam patientiam non habebimus, quam lusus & amænitates suadent? In mandatis habeo* (tabulas ostendit & interpretatus Lusitanicè fuit) *Capaoba terras & deserta studiosius scrutandi; Soli indolem proventusque rimandi. non hoc agi, ut veteres suas sedes lustrarent Brasiliani & natale solum animi gratia reviserent. Si vias nescirent, se aperturum, fatorum ductu & ingenio. ad manum esse magneticas directiones, quarum certa demonstratio. de potu non desperare se, cum nec montes vallibus, nec valles aquis destitui compertissimum*

Oratio Herckmanni ad comites.

simum sit. laborem cædendi diminutum, cum non vehiculis jam callis, sed singulis aperiendus sit. id saltem laudis sectarentur, quod plerique per abrupta, licet in nullius rei usum, gloriosa morte confecti sunt. industriam & vigorem Ducis obsequio ac modestia iuvarent. Quod si obfirmatis animis reditum promtum esset, se Comiti & Senatoribus non aliam intempestivi reditus causam daturum, quàm inertiam, formidinem & contumaciam. His & talibus verberati, se non detrectare jussa significavere, sed subituros quidvis. modò à securibus, falcatis ensibus, aliisque utensilibus instruerentur. Iam lux appetebat, cùm fiduciæ ac spei, post objurgationem, plenus, accingere se omnes & alacres progredi jubet. Avaritiea & gloriæ & emolumenti, nihil invium, impeditum, remotum videri sinebat. missi, qui relicta à tergo cibaria apportarent. reliqui ex agmine, quo consederant loco, tuguriola sibi subitaneo opere struxére. Decem, à quorum sibi loquendi procacitate & turbido ingenio metuebat, Paraybam relegari abivére. Unius tunc feræ & prima captura fuit, quam Barbari Tatou, nos Armadillam vocamus. Ejus supra memini. accuratius describit Franciscus Ximenes. Animal est (inquit) monstrosum, mole catelli Melitæi, sed cauda grandiore, cruribus instar erinacei, quorum anteriora quidem quatuor digitos habent, posteriora quinque; rostro ad eundem modum sed longiori & subtilio-

ti, auribus cartilagineis & depilis. tectum est toto corpore (præterquam sub ventre & circa collum) laminis quibusdam, instar cataphrasti equi, quæ certis tendinibus ita conjunguntur, ut in omnes se partes facillimè possit commovere. laminæ ipsæ planè sunt osseæ. Eæ in pulverem comminutæ & drachmæ pondere haustæ è decocto salviæ, provocant sudorem & singulare sunt remedium contra luem Veneream. penultimum autem ossiculum caudæ, quà corpori conjungitur, in subtilissimum pulverem redactum & cùm aceto rosaceo in pilulas coactum & auribus inditum, miraculi instar surditatem tollit eam, quæ à causa est calida. Etiam laminæ in pulverem comminutæ & mixtâ aquâ in massam coactæ, extrahunt spinas è quavis corporis parte. Non pluvium alium diem, quàm hunc experti fuêre. Frigus nocturnum acre, quale, ea tempestate, in Belgio. Cuniculorum venationi invigilatum, captum nihil. Erecta hîc iterum posteritati ad spectaculum & miraculum Insignia Societatis fuêre. Iter directum in Austrum & Occidentem, flexumque, pro montium situ. trajecti torrentes, visi lacus, campi, silvæ, arundineta, lapides inusitatæ molis. alios Pyramides dixisses, alios Mausolea, ea forma, ut manu fabricata jurares. tam lentum fuit iter, ut non nisi duo aut tria milliaria in dies singulos confecerint. rupes interdum ita ab-

Armadilla descriptio ex Ximenio.

scissæ, ut dispici vix sine vertigine quadam simul oculorum animique possent. silvæ aliquoties adeò opacæ, ut præ densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum, vix perspiceretur cœlum, & interdiu, haud secus, quam nocturno itinere, dubio calle incederent. nam ut, quæ longius absunt, opaca apparent, ita propiora ob densiores frondes in arboribus nigra videntur. Iis difficultatibus subsidio erant duo; Brasilianorum scientia in investigandis viis & labor in aperiendis. Post hæc in pagum delati, Tapujarum sedem, nihil præter collapsa aliquot tuguriola occurrére, qualia struere *ipsis* mos. recenti fronde tecta, Caravvattam vocant, supellectilem habebant minus superbam & operosam, ad paupertatis, cui modicum satis, usum. Calathi erant, Calabassas appellant, & pocula aliquot fictilia, quibus hi ambulones nostri coquendis carnibus utebantur. quas transfixis per illas bacillis torrent. Pilea insuper reperta & calcei, fasciæque librandis oneribus. piscantium quoque utensilia, ut & arcus, sagittæ, cepitacula, tintinnabula, lusoria instrumenta. at situ corrupta omnia & fœda. Hæc ipsa, pro derelictis habita, tumultuariè abiisse & fugisse Barbaros fidem faciebant. id credibilius, non Tapujarum hunc pagum sed Tapiviorum aut Nigritarum silvestria incolentium fuisse. quod pilea calceique ho-

que-

quebantur. Tandem ubi ad Tapujarum stationes pervenissent, substitére, & cum metu eorum tenerentur, stativa sua concædibus objectis munivére, ut velut vallo adversus insultus concluderentur. Progressi aquas offendére saporis pravi, rubicundas turbidasque, mox nullas, inde salsas, quales marinæ. Vtque pronum in querelas militare vulgus, mota iterum controversia Præfecto fuit. qui tenax propositi ire jussit, quò præiret ipse. iterum hortatus, pari secū fato aut morerentur, aut evaderent: pari victu in dies aliquot durarent: suum potius exemplum quàm mandatum sequerentur. Auscultavére, at mussitabundi, ut obsequia invita & extorta pudore partim, partim metu, animadverteres. Continuato itinere, fluvios transivére, modò montes & campestria, rursus in silvas delati per acclivia, declivia. recta, obliqua itione, cursu modò in Austrum, modo in Zephyrum directo. Hic denuò militum quidam de reditu verba fecêre & dimitti à Præfecto petivêre, quod negatum. Lustratis è montis vertice circumquaque campestribus, visi montes Capaobæ, sed miliarium novem aut decem intervallo. Iamque siti valdè affectis omnibus promptisq; redire, inter discordem multitudinem, maledicas voces, cunctos jam pessimos, licentiam audaciamque incompositæ turbæ veritus, hærendum diutius non rebatur. quamobrem in reditum consensit,

Herckmannus redit.

unicum malorum imminentium levamentum. Mons unde digressi, reditus Mons dictus. Observatum à redeuntibus fuit, in fluvio Arassoahuh arbores è gurgite supra aquarum superficiem attolli, quarum fastigiis adhærescebat alga & muscus: unde in istam altitudinem intumescere fluvium non vana ratiocinatione colligebant. murium, gliriumque & anguium toto itinere abundè fuit. caprearum, aut suilli generis nihil. Armadillæ non nisi tres quatuorve captæ. Aër quoque per hos dies, absque volucribus, visus. Repetitis iisdem, per quos venerant, montibus, illic loci substitêre, ubi vehicula & alimenta asservabantur. directum tunc in Septentrionem & oppositum Deserti Brasiliensis latus, iter, exploraturis & hîc regionum faciem ac proventus. verebatur utique, ne vanitas susceptæ profectionis ludibrio esset malevolis & invidis. Itum per montosa & inhospita fuit, donec ad Confluentes fluvios Arassoam & Marigniam perventum, per arundiceta & junceta. ubi arbores conspectæ Cannæ fistularis, flummenque tot mæandris & flexibus tortuosum, ut septies transeundum fuerit. Erat, ubi in montis cujusdam radicem avida sedulitate incumberent. cum enim fragmenta lapidum conspicerent, rari metallica esse sollicitè quæsivere, num fulgore suo aurum argentumque promitterent. Sed & hîc ipsorum expectationi illusere saxa. Fuit, ubi ...

censa

censa arbore, duo serpentes ex semiusto stipite prosiliére, quos gladiis dissectos Vulcano immolavére. Attamen, cum tot peragratis vallibus, superatis montibus, eadem appareret locorum facies, nec spem faceret commodi, dato receptus signo, ad eundem montem rediere, ubi Armarium erat. Causa hujus in Boream excursionis Herokmanno fuit, quod fando inaudivisset, argenti fodinas hîc esse, quas Anno CIↃ IↃ CXXVII frustrà adiissent Belgæ, ob annonæ inopiam redire coacti. Sed hæc ficta plærique & opum spem prædicari credebant, decipiendis nostris, ut hianti cupiditate longissima itinera temerè susciperent. Convasatis omnibus conversi in Brasiliam, nova eaque invia viâ ivére, ubi montes & plana passim vitreis bracteis, ad Solis radios micantibus, conspersa apparuere. hos montes istos crystallinos credidére, quorum scriptores meminére. licet crystallum ignorent Brasiliani. Ego, cum plura transcribantur, quàm credantur, nec affirmare studeo, de quibus ambigo, nec subducere iis, quæ legi. Post dierum aliquot iter ad septa & notas Lusitanorum sedes molasque venére. Occurrebat redeuntibus agmen Sertanorum sive deserta incolentiũ, qui adventu nostrorum turbati secesserant, jam abitu reditum parabant. post bimestrem peregrinationem, inde à Septembris die tertio ad Novembris quartum Reciffam & Mauritiam

subivêre, graves incommodis, leves ære. Quæ legentibus, subibit cogitatio, nihil profectò à Societate, Nassovio & Senatu Brasiliensi intermissum, quod promovendæ publicæ rei faciat. Bellis, mercatu, terrarum indagatione quæsita lucra. Non silvæ, non rupes, non flumina ac maria stitêre questus avidissimos. ADEÒ VEHEMENS de pecunia opinio est, ut immensa & incredibilia audeat & possit. sive in latentia lucra investigandum, sive manifesta devoranda sint; nec tamen præsentibus & nuper repertis omninò felix, & ipsa quærendi cupiditate miserrima.

Expeditio in Maragnanam præfecturam.

Post debellatam Loandam & S. Thomæ insulam in Afris, translata belli vis in Brasiliæ Borealia fuit & expugnata armis nostris provincia Maranhaon, sive Maragnana. Suaserant expeditionem Societatis Optimates, litteris ad Comitem exaratis XXVIII Mart. Anno CIↃ IↃ CXLI. Illa his rationibus nitebatur: ita latius diffundi Societatis imperia & partis antè bello provinciis robur securitatemque addi: Brasilianorum auxilia & animos laxioribus spatiis nobis conciliari, &

Rationes expeditionis.

moribus nostratium adsuescere è gente barbara plures: grandia adhæc incommoda creari Lusitanorum commerciis, remque eò perduci, ut non aliunde metus sit nobis, quàm à maritimis Hispanorum insultibus, redactis sub potestatem locis littoralibus: Marignanam provinciam infestandis maris Septentrio-

trionalis Insulis Hispaniola, Cuba, Iamayca, Portu Rico & Occiduæ Continentis littoribus oportunam esse. Invitari eò Belgas ab aëris salubritate, soli, ferendis saccharo, gossypio, zingibere, tabaco, ubertate, à salis mercatura & fodinarum spe. Duces hujus expeditionis fuére Lichthartius & Coinus, Artisoskii successor, viri veteri militiæ fama illustres. qui postquam è Pernambucensi statione solvissent, mense Octobri, Anni CIↃ IↃ C XLI, navibus majoribus octo, minoribus sex, circa ostia Maragnani fluminis diu anxii hæsere, ob brevia & infestas subeuntibus Syrtes. ideoque ne rates omnes eidem periculo exponerent, aliquas præmisere, quæ tutiores accessus explorarent. hæ directo in alveum Occidentalem cursu feliciter navigavére, arcemque hostilem prætervectæ, quæ in eas ferocius explodebat, anchoras sub ipsa urbe. cui à S. Ludovico nomen, fixere. Coinus in insulam egressus, disposito ad invadendam arcem milite, propius ad eam admovit. Venére illi in occursum à Gubernatore arcis missi duo, alter politici, alter sacri ordinis, rogantes Coinum, num animus esset paciscendi. Annuit Coinus, & humanum ratus non tentare armis, quod facilitate impetrari posset, concessa omnibus vitæ bonorumque incolumitate, castrum subiit, & exarmatis præsidiariis, quos trecentos ac triginta offendit, sui illud juris, æquis militarium condi-

Duces expeditionis Lichthartius & Coinus, veteri militia fama illustres.

Ann. CIↃ IↃ C XLI. XXX Oct.

Castello potitur Comus.

tionibus, fecit. De sacrorum administratione nihil motum, nihil pactum. illud non ægrè impetravére, uti militi liceret illic commorari, donec aliter statuissent Comes & Senatus Brasiliensis. Repertæ hic machinæ bellicæ majores quinquaginta quinque, & pulveris pyrii sic satis, etiam vina in necessitates victoris. molæ, quarum usus esset, non nisi sex, reliquis nondum perfectis. Plures continens habebat in Tapicurensium ditione. Hi quoque in fidem ac potestatem Societatis recepti, arcem suam Centurioni Scaddæo aperuere. Postea ad nos transire Tapitaperenses, & triũ pagorum in insula Maragnanâ incolæ. naviscularum, quas hic offendimus, exile aut nullum ferè fuit precium. navalium quadraginta quinque in insulas Capitis Viridis, quas Saliferas vocitant nostrates, transvecti. Cum Tapicuriensibus transactum super sacchari vasis trecentis, quibus recipiendis & in Belgium avehendis relicta hic navis, tres aliæ in Barbudas & Christophori insulam flexere, mercatus causa. mansere Belgarum sexcenti, perficiendis munitionibus & tutandis adversus hostiles motus, indigenis. Disputationes Geographorum de flumine Maragnone, utrum ejus nominis hîc sit, an verò insulæ solummodo ea sit appellatio, fluviis verò è Continente labentibus aliæ à Barbaris inditæ sint voces & quæ, non est mei instituti sollicitè expendere. Illud reperio, Bel-

garum

tarum tabulas & diaria de flumine Maragnone & insula cognomine loqui. In terrarum & fluminum appellatione erravisse, leve arbitror, modò certa possessione illas terras ac flumina & ostia teneat Societas. Insulæ Maragnanæ magnitudo quadraginta quinque milliarium ambitu definitur. Vicina est Æquinoctiali lineæ, à qua paulo plus duobus gradibus abit. tribus magnis præcingitur & alluitur fluminibus, quæ è Continentis ora in Sinum hunc se exonerant. Unum idque Orientale & maximum, Mounim indigenis dicitur. Secundum idque medium, Taboucourou. Tertium idque Occidentale, Miarii. Pagorum mira forma est. domiciliis constant paucis, sed quadrangularibus, relicta in meditullio patentiore area, ceu foro. Hæc ipsa in longitudinem ducentorum & quingentorum passuum exstructa, latitudine passuum x x v, ex arborum inter se nexis truncis & palmarum frondibus gratissimum sui præbent spectaculum. Soli eam Euri perflant, unde insulanis sua salubritas, amœnissimam nec nebulæ nec morbiferæ exhalationes infestant. Martius, Aprilis, Majus, pluvii sunt. cætera anni serenissima. aquarum dulcium crebris scaturiginibus gaudet, licet salsis undecunque cingatur. fructibus maturitatem accelerat calor, quos aliquoties singulis annis reddit. Ex radicibus *Maniot* farra conficiunt, quibus vi-

Insula Maragnana descriptio.

ctitant. Præter sacchara, lignum Brasiliense habet, & croceum, & gossypium. Laccæ quoque speciem & balsamum, Arabico non inferius; ut & acerrimi saporis piper ac Tabacum non ignobile. Arbores plurimas ostentat nostro orbi incognitas, inter quas proceritate eminet *Acajou* dicta. quæ, quod infrequens, fructus fert quadrifariam diversos: unum pyro similem, nucleo amygdalino, succulentum flavumque: secundum acidioris succi & rubicundum: tertium acidissimum, unde acetum conficiunt: quartum saporis gratissimi. psittacorum aliarumque avium varietas & multitudo maxima. Inter has corporis mole, ferocia, robore & plumarum elegantia eminet Ovyza-Ovassou, aquilâ duplo ferè major, cui oves discerpere, & in capreas sævire mos & indoles. Vespertilionum hæc grandium sedes est, ipsis hominibus terribilium. Mare piscosissimum piscium species plurimas sufficit, longitudine insigni, figura varias. præter cervos, capras, erinaceos, simios, cercopithecos, alit Armadillum, quem Barbari *Tatou* vocant, de quo supra; ut & Europæis vulpeculis similes vulpes. Inter angues maximè formidabilis ille, quem *Boyeten* vocant, pelle maculis variegatâ insignis, morsu caudæque ictibus lethifer. hæc ipsa vesiculæ articulis suis distinctæ formam habet, cujus strepitu, quoties per vepreta & dumeta serpit, sui & imminentis homini

exitii,

exitii, ceu crepitaculo, indicium facit. quadrupedum animalium maximè ſtupendum eſt iſtud, quod *Vnau* appellant. cujus paulo antè injecta mentio. caput illi pro corporis mole exiguum eſt, brevibus pilis ſubrufis, ut & menti gutturiſque pars, obſitum. roſtro ſimiam quodammodo refert. breve illud, glabrum & obtuſum ſimiſque eſt naribus, exiguis etiam dentibus, at latis, rictu non valde amplo. quatuor pedibus incedens, promovet parum. iis in ungues tres diſſectis arbores prenſat & conſcendit. adeò ſegne eſt & pigrum, ut Pigritiæ illi nomen indiderint Hiſpani. Incolæ corpora erecta & vegeta ſatis oſtendunt, bajulandis oneribus apta. depreſſis ſunt naribus, colore fuſco & olivaſtro tincta, longævi, nec calveſcentes. capillorum curam, quos ad ornatum & comam diſponunt, viri habent juxtà feminas. mares labia perforata nareſque gemmis ligniſque induunt, cutem coticula acutiore diſcindunt & coloribus diſtinguunt. Antropophagi ſunt, in hoſtes truculenti valdè. quos probè ſaginatos mactant & vorant. proximos Tapujas habent, ſed hoſtes. Adiére hanc inſulam olim Amſtelodamenſes & Rotterodamenſes, annis retrò XXIV, mercatus cauſa.

Hoc ſanè laudabile in ducibus Coino & Lichthartio, quod pelliciendis in amorem Belgarum Barbaris, egregia humanitatis exempla ediderint. Quippe decretum facere, ne *Laus Coini & Lichthartii.*

ne pro mancipiis haberentur Brasiliani aut Indorum quisquam, eodem libertatis jure cum Belgis fruituri. Id veniæ jam ante Siaram habitantibus fecerat Nassovius, uti captos à Tapujis hostes hostiumque liberos redimere pecuniis liceret. quos aliàs ad mactationem & ingluviem sibi servabat antropophaga gens. tantis in Lusitanos feruntur odiis, ut vix imperiis nostris coërceri possint, ne in illos vim facturi irruant & vindictæ suæ sanguine litent. Hîc inventæ per Gedeonem Mourisium Salinæ apud Vpamemam & posteà Elberti Smienthi curæ commissæ, magnorum redituum spem fecére. Quæ tamen post decennales cum Lusitanis inducias & attritam ibidem variolarum morbo gentem & impensas lucris majores, neglectæ & minus curatæ fuerunt. Verum enarratis ante Afrorum & Brasiliæ damnis offensi Lusitanorum Rectores, ad induciarum pacta provocabant. Ipse Portugalliæ Rex per legatum apud Potentissimos Ordines, non sine bile, peroravit & amissa repetiit; iniquam dictitans; ab iisdem Dominis suppetias & classes mitti Lusitanorũ Regi, & alibi ipsius terras alia classe invadi: una manu, quod ajunt, aquã, alia ignem porrigi: jura gentium & naturæ violari, amicorum oppressione: nec debere consilia pacis novis belli motibus turbari. Sed surdis fabula. cum hæc aut ante pacta inducias, aut nondum à Rege Lusitano probatas: aut, quod ex induciarum legibus fi-

Salinæ apud Vpamemam.

Querela Legati Lusitanorum Regis.

Responsio.

ctum oportuit, promulgatas, gesta omnia confectaque fuerint.

At postquam, per Inducias decennales cum Lusitanorum Rege pactas, prohibitus fuit Nassovius in illam gentem bello ire, ne iners omnino esset Societas, cui pax noxia erat, omnis in bello seges gloriæ atque emolumenti; aparuit illi, posse utiliter aliò arma transferri & exercendæ virtutis materiam reperiri. Primò patere mare omne Pacificum, in quod è Brasilia facilis & expedita sit navigatio, flantibus per æstatem Aquilonibus. quibus aut per fretum Magellanicum, aut illud nuper à Lamairio repertum, perveniri in Australem Oceanum posset. Hic experiendum, num Chilensibus animus sit, Belgis opitulantibus, exigendi terris suis Hispanos. Deinde occasiones hîc offerri invadendi auriferas Peruanorum rates, & Manilianas istas, quæ ex portu Acapulco solvunt. quæ Equiti fortissimo Thomæ Candisc hio aliquando præda fuére. Quin minoribus jam impensis explorari posse Terræ Magellanicæ & Australis oras. quæ, si quid fortè lucrorum promitterent, compendioso itinere à Brasiliensibus adiri possent.

An. CIↃ IↃ C XLI Nov. x.

Nassovius Societati novos modos viasque aperit proferendi imperium.

Fuit hic annus Brasiliæ celebris, non solum Lusitanorum defectione, quæ magnarum rerum spem faciebat Belgis, verum & privatâ calamitate. Etenim tam crebri densique absque intervallis decidêre imbres, ut

auctis

auctis & intumescentibus fluminum alveis, terras circumquaque inundarent & turbine atque unda raptarentur agris contenta. perruptis aut superatis aggeribus aquæ agrorum conspectum oculis subduxerant. Illi navigiis transibantur, & coloni navitarum munia peragebant. hominum & Jumentorum miseranda strages fuit, maximè ad ripam Capivaribi fluminis. cannæ sacchareæ recens natæ in ipsa herba suffocabantur, adultiores aquarum frigore tactæ spem quoque dominorum fefellére, medullæ quicquid intus erat, exedentibus vermiculis, in aquâ natis. Tum aliis quoque signis iram suam *Deus* testatus est, accedente ad hanc agrorum calamitatem, aliâ hominum, à morbillis & variolis. quæ adeò sæviére per universam Brasiliam, ut in sola Paraybensi provincia exstincta fuerint Nigritarum undecies centum, multis languida membra trahentibus; resoluta quasi nervorum facultate. Fecit hæc res, ut fatiscentibus & fractis imbecillitate operariis, agrorum proventus interçîderint. desperata segete nata seges alia libellorum supplicum, quibus debitorum nominumque aut expunctiones, aut dilationes, aut remissiones petebantur. has concedi intererat creditorum; non concedi, strictissimi juris videbatur. ideò ob rei momentum missæ in Belgium ad Rectores litteræ, quibus responsa ex ipsorum arbitrio petebantur. illud

Imbres crebri Sacchaream messem suffocant.

Grassantur morbilli & variola.

quantivis erat, decimarum emptores non nisi decimarum decimas offerre. quod recepti sub Rege moris esse ajebant, quoties precii diminutionem cœli calamitas fataque imperarent.

Iam tum transmissæ Comiti fuére actorum inter Fœderati Belgii Proceres & Tristanum Mendozam Lusitani Regis legatum tabulæ. ex quo mitius se gessere partes, nec sævitum ultrà in agros, & molendina. Desævierat bellum, nec tamen pax fuit. sed alibi, mari potissimum, belli fortuna parva adhuc irarum documenta dabat. At fœderis ratihabitionem suo incommodo morabatur Lusitaniæ Rex, Dux Braccantinus. jamque effluxerat annus, cum ejus compotes demum facti fuerunt Fœderati Patres. Hi ocyus eam in Brasiliam ad Mauritium misére. qui nulla cunctatione per imperii sui terras denunciari solenni eam ritu imperavit, præmissa ad Deum, pacis utique & concordiæ Deum, publica gratiarum recitatione. Abiit in Salvatoris urbem tubicen, qui istam deferret. In Maragnanam provinciam per navem Loandam delata nuntia, ibidem lætis Induciarum vocibus populos implevére. quod & in Afrorum factum littoribus, ubi Mina, Loanda, S. Thomæ Insula eadem pronis animis accepit. Huncusque in diem quicquid armis belloque partum, non controverso titulo nostrum fuit, & institutæ post, super ante gestis querelæ,

Comes Tabulas accipit Actorum inter Fœd. Ord. & Tristanum Mendozam.

Mittitur exacto anno Ratihabitio.

relæ, vanæ voces fuere, vigente tunc belli jure, per suspensæ & dubiæ adhuc pacis tempora. Vt vero hujus controversiæ originem fontesque noris Lector, arcessenda paulò altius sunt Lusitani Regis, Ducis Braccantiæ cum Fœderatis Belgis fœdera. quæ prius agitata, at sancita serius, ut remissioris belli, ita nuper captatæ ad victoriam non unius occasionis in Afrorum terris & alibi causa fuere. Enimverò post defectionem Cataloniæ, novis motibus turbata Portugallia, abdicato Philippo IV, in Ioannem Brágantiæ Ducem juraverat. Diu agitata consilia una hora patefecit, & occulta in Castellanos odia furor & seditio aperuit. Commota Olisippo tanti facinoris dux fuit, factoque in regiam impetu, remotâ, quæ Regis nomine imperabat, Mantuæ Duce & trucidato secretorum ejus administro, tanquam publici odii victimâ, veterem Dominum Majestate exuit. linguâ clamoribusque elocuti, quod vellent, conjurationis socii, pervenerunt ad gladios, & adhibita vi, arcibusque per regnum omne velut flumine occupatis, recenti imperio securitatem quæsivére. Tot annis latens vindictæ ignis erupit, & documento Principibus fuit, PESSIMVM diuturnitatis magistrum esse metum. quo ingemiscentes Lusitani occasionem & fortunam exspectavere, excutiendi cervicibus invisam dominationem. Nobilium & potentium in aula iræ, cœtus, concilia

Exponuntur caussæ & occasiones Foederis inter Regem Lusitaniæ & Foederatos Ordines.

Illa nata ex defectione Lusitanorum à rege.

An. CIↃ IↃ CXL Calend. Decem.

cilia & secretæ consultationes populum ad se & in partes traxerunt. Querebantur voce & scriptis, Lusitaniam per nefas à Philippo II occupatam, per tyrannidem teneri, ut solent malis artibus parta imperia pejoribus regi: exactionibus immodicis spoliari cives & deglubi: regno ministros præfici deterrimos: Lusitanos à publicis muneribus excludi, præferri Castellanos: religionem domi forisque negligi deniq; servitutem miserrimam & extrema quæque malorum Portugalliæ parari. Cumque libertatis speciosum nomen prætexeretur, & in Regem inveherentur inclementius, gratiores plebi fuere. promtissimique audacia rebus motis fidissimi habebantur. Electus Bragantiæ Dux fuit, veteri controversiæ, de successore regni Portugallici, post cæsum à Mauris Sebastianum regem & exstinctum Henricum Cardinalem Sebastiani patruum, immixtus. Erant tum litis famosissimæ partes Philippus II ex Isabella Henrici sorore & Emanuelis decimi quarti Portugalliæ Regis primogenita natus: Dein Emanuel Subaudiæ Dux ex Beatrice, altera Emanuelis filia, prognatus: Præterea Ranutius Farnesius Alexandri filius, Octavii Parmensium Ducis N. quem Maria Eduardi & Henrici fratris filia genuerat: Ioannes Bragantiæ Dux, nomine Catharinæ uxoris suæ, quæ rege Philippo sanguinis gradu propior habebatur: Antonius Prior Cratensis, filius

Caussa defectionis Lusitanorum à Philippo IV.

Lodovici fratris Henrici, qui se non nothum, ut vulgo credebatur, sed ex legitimo matrimonio natum dictitabat: Catharina denique Medicea, vidua Henrici II Galliarum Regis, jus suum à longinquo repetens, ab Alphonso & Comitissa Bononiensi. Præcipuum certamen inter Philippum erat & Catharinam Bragantinam, pares ab Henrico gradu. Plurimorum judiciis regnum Philippo deferebatur, licet Antonium ex Ludovico Henrici fratre filium favor populi sublevaret. à quo ipsi acclamatum Olissipone fuit. Philippus nil moratus ancipites Iurisconsultorum voces, plebisque Lusitanicæ in Antonium benevolos animos, litem armis decîdit, immissoque in Portugalliam exercitu, Albano Duce, regnum invasit, pulsoque Antonio & vires nequicquam recolligente, per annos sexaginta quatuor, pacatum populum habuit, licet querulum. Sed sopitis verius odiis quàm exstinctis, recrudescens post tot lustra Lusitanæ gentis in Castellanum Regem ferocia, abrogato Philippo IV, *secundi* nepote, Ioannem Bragantiæ Ducem, Ioannis Bragantini nepotem, Regem pronunciavit. Qui, postquam primi tumultus residêre, regno præsidia quærere foris cœpit & munimenta, quibus insisteret. Missis ergò ad Galliarum Britanniæque Reges ac Fœderatos Ordines Legatis, in belli Societatem alios pertrahere ob communem hostem studiis,

diis

aliis aditi regni causas probare. Venit in Belgium Tristanus Mendoza Furtrado, inter conjurationis in Philippum IV antesignanos non postremus, utque fidem animumque in novum Regem, ita fiduciam sui & ingens Castellæ odium profitebatur. Is in Castellæ regem, nec enim Hispaniæ ultrà vocare libuit, ob avulsam ab Hispanico regno Cataloniam & Portugalliam, pacto cum Fœderatis Ordinibus Induciarum fœdere, ipsis Calend. Maji Anno CIƆ IƆ C XLI in condiciones plurimas consensit, paucis interpretatione lenitis, paucioribus expunctis. Eæ, quatenus Brasiliam & Societatem Occidentalem, attinent, hæ sunt:

Articuli Induciarum inter Bragantiæ Ducem jam Regem & Fœder. Ordines, quatenus Societatem concernunt.

Induciæ decennales sunto, per terras, portus, mariaque, commerciis dictæ Societatis, Fœderatorum Ordinum indulto, definita. nec ratæ illæ habentor, nisi à semestri, ex quo Rex Lusitanus autor fuerit.

Incolæ civesque provinciarum Brasiliensium, adeòque quotquot Societati innexi sunt, cujuscunque tandem fuerint gentis, condicionis & relligionis, eodem commerciorum jure, emolumentis iisdẽ & immunitatibus per Lusitani Regis terras omnes, quas in Europæo orbe possidet, fruuntor, quibus fruentur reliqui Fœderati Belgii incolæ. Excepit solùm Mendoza; dummodò in Portugalliam non importent Belgæ sacchara, ligna tinctoria aliasque Brasiliensium proprias merces & proventus.

Belgæ juxtà ac Lusitani per Induciarū tempora mutuis auxiliis suppetiisque attenentor ubi res necessitasque imperabunt.

Quicquid arcium, urbium, navium, hominumque à Castellani Regis stabit partibus, id omne utrique populo hostile ac inimicum habetor, nulla habita limitum ratione. Mendoza annuit, modò Præfectus loci, ubi & unde cœptandum belli facinus, & hosti inferenda vis erit, præmoneatur.

Iisdem vel à Belga vel Lusitano victis, cedunto quoque victori terræ, quotquot ejus erunt ditionis.

Quisque populus parta possessaque antehac possideto, quæ qualiaque alterutrius fuerint, ab ipsa Indiciarum promulgatione. At quicquid agrorum limitaneas arces interjacet, bello armisque acquisitum, partiuntor, ut & populos colonosque; quò & Belgis & Lusitano sui constent imperii & defensionis limites.

Quæcunque privati fuerunt dominii & post factam istam locorum diribitionē alterutrius partis esse deprehendentur, si deserta fuerint à suis dominis, in Belgarum vel Lusitanorum territorio degentibus, restitui suis dominis minimè necessum, sed iis quisque, quæ abiens secum abduxit, contentus esto.

Quæ verò loca à dominis suis insessa cultaque usque fuere aut vicariis possessoribus, eorundem sunto. Judicemque istarum rerum

quisque in suo districtu quærito.

Commercia populis singulis inter suos libera sunto. nec frequentare Lusitanorum terras Belgis, nec Belgarum Lusitanis licitum esto. nisi postmodum secus videbitur partibus. Mendoza hæc ad Brasiliam restringi voluit.

Cumque metus sit, ut navigationem istam in Brasiliam infestent Castellani, non nisi majoribus navigiis ex præscripto exstructis ac armatis, eò nemo vel Belgarum vel Lusitanorum navigato. Quod si minoribus eò merces transvectare lubebit, nefas esto iisdem remeare in portus, unde exivêre. qui secus faxit, pœnam amissæ navis merciumque luito. Eadem lex ex Africa navigantibus & Nigritarum vectricibus ratibus scripta esto. Hunc Articulum expungi poposcit Mendoza, pauperum & mediocris fortunæ Lusitanorum misertus.

Neutris, nec Lusitano nec Belgæ, venia esto merces vel annonam in Indias Castellanas aliaque hostium loca deferendi, indicta navis merciumque jacturâ. vectores hostium condicione habentor.

Quæ à Lusitanis Belgisque ad Africæ oram possidentur, limitationis non egent, cum interjectis aliarum gentium Barbararum regionibus discernantur.

Permissa sunto utrisque in iisdem Afrorum oris, in insula S. Thomæ aliisque commercia.

At qui mercatus auri eſt, Nigritarum & eboris in iiſdem locis, confiniiſq;, eadem vectilia pendito loci domino, quæ Luſitani aſſolent. Mendoza excipi inſulam Thomæam poſtulavit, ut quæ non cis, ſed ultra Æquinoctialem ſita eſſet.

Cumquæ Braſiliam in provinciam ex parte redegerint Fœderati Ordines, quo tempore Regi Caſtellæ obnoxii erāt ejus indigenæ, hoſteſque ſe Belgarum agnoſcerent, ut & Luſitani, jam ſocii & amici: nequaquam, coëuntibus nunc animis, jure poſtliminii vel quaſi, repetere fas eſto, agros Ingeniaque, quæ à Belgis empta poſſidentur. uti nec Fœderatorum ſubditis fas fuerit à Luſitanis, ut nec his ab illis exigere priſca nomina. verùm quilibet frui permittitor iis bonis, quæ ab Induciarum recitatione peculii ſui eſſe probaverit.

Quo verò inter Luſitani Regis ſubditos noſtroſque commerciorum æqua ſervetur ratio, paria ſunto utrobique mercium onera, tum illarum, quas Portugallia Belgiumque in Braſiliam importabunt, tum quas exportabunt. Mendoza, ob ſpecialia Regis *ſui in* ſubditos Luſitanos indulta & hunc diſpungi petiit.

Luſitano denique Regi ſubditi ac Fœderatis Ordinibus, Induciis hiſce decennalibus pacem mutuam ſine fuco & dolo coluntο, priorum offenſarum injuriæque omnis immemores.

Col-

Collegium Novemdecim-virale, penes quod tantarum rerum moderatio est, in propius horum capitum examen admissum, eam sibi mentem esse Potentissimis Ordinibus exposuit, malle se æternam pacem, quàm temporariam, & tolli potius bellum, quàm denuò exspectari. cum nulla cum Brigantino Duce antehac ipsi fuerit controversia. Cumque Lusitanorum legatus commerciis mutuis exemerit saccharorum, lignorum Brasiliensium, aliarumque mercium in Lusitaniam per nostros importationem, hoc quoque sibi dari postulavere, ne eadem Lusitanis in Belgium importare liceat. Nec placuit illa Tristani clausula, ut quoties in hostem inimicum quid moliretur Belga aut Lusitanus, significare hoc præfecto loci necesse haberet, cum illa præmonitionis morâ elabi posset rerum gerendarum præsens occasio. Nec partitionem eam limitum inter Belgas & Lusitanos admitti visum, quam olim fecere Lusitani, sed illam, quæ ex communi partium consensu definienda erit. Navium, quibus è Portugalliæ portubus in Brasiliam ibitur, magnitudinem quod attinet, quam pro mercantium facultatibus liberam esse vult Tristanus, lege ab Ordinibus præscripta adstringi postulavit. ne leviter instructæ naves nec firmæ adversus hostem, potentiæ ipsius accessio fiant. Vbi cavetur, ne in Indiam Castellanorum merces transvectentur, addi petiere, naviga & Nigri-

tas, quibus hosti maximè opus. At Insulam S. Thomæ nostrorum frequentationi eximi iniquum credidit, cum præsens Induciarum contractus, de ea mercatus libertate loquatur, quæ Tropico Cancri & Capite Bonæ Spei definitur. quibus terminis insulam Thomæam includi compertum. Hæc aliaque tum inter Tristanum & Potentissimos Ordines super Brasiliæ rebus sancita, pro induciarum legibus utrique genti fuere. Nunc persequamur acta Comiti.

Carolus Tolnerius à Comite in Belgium mittitur, ut de Statu Brasiliæ referat.

Dum postulatam ante hac non semel à Fœderatis Ordinibus dimissionem, nondum impetrat Nassovius, ablegat in Belgium Carolum Tolnerium à consiliis sibi & secretis. qui de Brasiliæ statu ad illos referret, & factu necessaria prometet. Exposuit is, Brasiliæ oram omnem, quæ à Maragnana provincia, jam pridem in potestatem Belgarum redacta, ad fluvium usque Regalem extenditur, alta pace teneri: nullo hoste agros, sacchareas molas, urbes pagosque infestari; lapsa restitui, bellis deformia pristino nitori reddi: novam ubique rerum faciem in melius apparére. Verùm, (quod pace Potentissimum Ordinum dixerit) omninò improbari Comiti hoc, quod acceperat Societatis institutum, de abdicandis, qui militiæ honoratiore titulo præerant, Officialibus, & accîdendo militarium censu à frugalitatis minus tempestivæ studio hoc profectum. at damnosum

Rio Real.

Reipub. fore, ob Lusitanorum occultas in eam molitiones & prono in Regem, jam suæ gentis, affectu. hunc avidissimè arrepturum occasiones recuperandi amissa. ea præsertim, quæ nuper in Maragnana provincia & Afris, morantibus Induciis, sua fecissent Fœderati: Hæc damna quàm ad animũ revocet, patere ex litteris Marchionis de Montalvan, nuper Brasiliæ Pro-regis ad Comitem, ut & ex iis, quas centurio quidam à Lusitanorum Rege in Brasiliam missus, ad eundem Comitem & Senatores dederat: infensissimam ajebat, nobis esse istam gentem, ob pulsos Iesuitas & Monachos, relictis ad sacra sacrificulis aliquot, ordinis Ecclesiastici propudiis, gulæ potius, quàm aræ litantibus; plurimos Lusitanorum Societati & Belgis civibus magnis nominibus obnoxios inhiare turbidis: documenta dedisse, quantis in nostram perniciem animis ferantur, sub nuperæ classis adventum; nec validiore esse Iudæos fide, quibus ad malos ausus prompta ingenia. affirmabat, istius decreti de exauthorando milite nuntio commotos duces complures fide se Societati data exsolvisse, & in Lusitaniam sub novi Regis tessera militatum abivisse. indignum namque judicabant eam laboribus suis ac fuso sanguini missionem dari: fractos ac fatiscentes contemptu & neglectu compensari. Ita stare sententiam Comiti, nondum immutandum, recentibus induciis, militiæ

 ordi-

ordinem, nec abroganda benè meritis ducibus, quorum fides in bello conspicua fuit, belli decora. hæc citò abrumpere ad civiles & militares motus properantium esse. ideoque ingrata ipsi fore imperia, quæ cum militum & civium dolore exercentur. Mulcendos esse beneficiorum lenocinio Lusitanos nec contemptim habendos. præstanda ipsis religiosè sacrorum promissa. quin appellationibus quibusdam fulgidis erigendum esse turgescentem fastu populum. nihil ad felicitatem Societatis æquè exigi, quam moderationem & lenitatem. MOLLIBVS plerumque remediis sanari, qui contra vim pertinaces obnituntur. Illud inter prima rerum esse capita, si Brasiliæ res domi regerent Rectores perpetui, non anniversarii. cum succedentes in imperia insolita alii atque alii in rerum imperitiam succederent, priorum decretis contraria decernerent, & minus salubria aptaque tempori. sic inter abruptas sæpè deliberationes & consiliorum intervalla elabi optimas occasiones, & ex incertis & discrepantibus plurium suffragiis maximarum rerum momenta suspendi. Hæc quoque magna fiduciâ disserebat, repetitas per Comitem totics de annonæ caritate querelas: esuritioni terras servari, ruinæ omnia, nisi prospiciatur maturè: medicaminum inopiæ multorum fata imputari, medicorum esseveratione ex tabulis probabat. docebatque atteri Brasilianorum

Comes subitam militiæ mutationem dissuadet.

Leniter habendos esse Lusitanos monet.

Et promissa præstare.

Anniversarios rectores minus probat

horum granaria, per ea, quæ nuper accesserant Seregippes, Angolæ, Insulæ S. Thomæ ac Maragnonis imperia. infeliciores hic illic rerum eventus, non Comiti sed aliis præstandos, iniquius in ipsum devivari. Idem Tolnerius militiæ omnis per Brasiliam & Afros dispersæ syllabum hunc exhibuit. Seregippæ Regiæ datæ centuriæ tres, Arci Mauritianæ ad ripam S. Francisci quatuor, Alagois duæ, Pojucæ binæ: S. Antonii castro singularis, Dussiano itidem & Moribecæ, Principis Guilielmi munimento binæ, Frederici Henrici singularis, Mauritiopoli cohors Prætoria trecentos ferè numerans, Arci Ernesti simulque Triangulari una; Reciffæ, Brunonis arci, castello littorali, Olindæ, Igarasuæ, Itamaricæ simul & arci Auriacæ, Fredericopoli, singulis una. Arcem Margaretam, Boreale ostium & Restingam quatuor tuebantur. arcem Ceulianam ad flumen Grande & Siaram singulæ. civitatem S. Lodovici in Maragnanis terris quatuor. Castellum Tapicuru singularis. In Angolæ regno protribunus Hindersonius Vrbem Loandam & Benguelam Arcem centuriis tenebat decem. In insula S. Thomæ urbi & Castro S. Sebastiani pro præsidiis erant quatuor. Vt vis militarium omnis quatuor millibus, octingentis insuper & quadraginta tribus censeretur. Hos cum accîdi indies diceret, aliorum fato, vel abitione, aliorum ab armis vacatione, postulavit Comitis *Status militiæ.*

iussu

jussu efflictim, nisi Rempub. in perniciem trahi velint, subsidiarum militem & Annonam liberaliorem. quorum ille motum, hæc animam daret. sine iis nec vincere ipsum posse, nec cum suis vivere. alterutrius inopia nec securitatem ultra Reipub. nec gloriam suam constare posse.

Litteræ Marchionis Montalvan Proregis ad Comitem, quibus queritur de visillata Afris & Maragnanis.

Litteræ Georgii de Mascarenhas Marchionis Montalvan Proregis, ad Comitem, quarum antè memini, popysmis suis adblandientes & alicubi tumidæ, hujus argumenti fuere: *Se postquam vicaria Regis potestate apud Brasilienses defunctus esset, aula & novo rege patiri. in maximis negotiis, quæ reditus Regios, quæ classes spectant, se adjutorem adsciscí. in intima consiliorum admitti, & quod primum, Pro-præfecti Nobilitatis Lusitanicæ titulum, sub Principe Iuventutis, indeptum: gratissimum sibi fore, si de rebus Comitis optima omnia & magna cognoscat: Regem suum impatienter ferre, vim à Belgis illatam Afris & Maragnanis, quo tempore pacis ille cum Fœderatis Ordinibus consilia agitabat, & à Gallorum Rege nostrisque auxiliares classes adversus Castellæ Regem impetravisset: omninò sperare se, extra culpam tam obominandi facinoris & improbæ audaciæ stare domum Nassovicam & illustrissimæ familiæ laudatissimum nepotem. qui illustrissimas imagines non auctoramenta ferociæ & injuriarum, sed justitiæ putaret. cujus officii sit, monere Potentissimos Ordines & ducem facti Hindersonium, ut erepta per nefas restituat, ni rescindi quoque per Regem velint induciarum decre-*

ta: non militum libidini obtemperare magnos Duces debere, qui ad summum militiæ decus adspirent, & à justa generosioris animi probitate famam quærant, latrocinantiumque militum immanitatem abominentur. HANC melioris disciplinæ legem esse, ut ab iniustis armis abstineatur, & pacis commoda diligentissimè conserventur. nihil magis in votis habere Regem, quàm ut militiæ suæ partem maximam administret Comes: se super ea re cum Rege verba faciente, & faciles voces commodante, superveniens de occupata per Belgas Angola nuntium turbavisse cœpta. nec tamen se defuturum istis, ubi ex Comite rem omnem didicerit; Lusitanorum regnum exercitu validum esse, arcibus limitaneis à præsidiis prospectum, res maritimas suis consiliis restitui, & quæ plura in hanc sententiam disserebat. Quibus gemina ferè erant, quæ Centurio Antonius Fonseca de Ornelas, à Rege ad Comitem missus, perscripserat.

Mauritius, quæ prima feriantis à bello cura fuit, in commoda Societatis intentus, lustratis, quæ tum Brasilia habebat copiis, militiæ nomina censumque contraxit, ut stipendiorum onere aliquà sublevaret æraria. Ea tamen hoc factum circumspectione, ut mediterraneis locis adversus lattocinia nefariorum hominum & populatores prospexerit. Proximum erat, ut quotquot rerum Societatis & Brasiliensis imperii administri, sui facti juris, suis quisque studeret commodis. Sed ob inopiam publicam, & ne omni ope frau- *Mauritius initiis Induciis militiæ censum contrahit.*

da-

darentur rectores, confici hoc ex tempore non potuit. necdum enim exciderant animis Lusitanorum versutæ & subdolæ machinationes. Illud non parum stabiliendo imperio facere videbatur, si coloniæ quaquaversum ducerentur, nec præsidiis se semper & metu, sed subditorum fide tueretur Brasilia. Huic fini pro illecebra & blandimento fuit decimarum immunitas, qua recentes coloni conjugio juncti gauderent, in septennium, eoque exacto liberorum singulis similis indulti annus superadderetur. At verebatur illorum querimonias Comes, qui Ingeniis (liceat retinere vocem Hispanicam, exactis Hispanis) præessent. quorum laboribus hactenus viguissent commercia, quorum fidem expertus fuerat, nonnulli se Belgis matrimonio junxissent, belli aspera pertulissent. iniquissimú videbatur novis habitatoribus gratiam istam fieri, antiquis negari. quare & hoc propiori deliberationi sepositum. Parta ruricolis securitate, agrariæ rei incubitum venditaque ad culturam jugera, integra Societati *modica* emphyteusi. Nec tamen neglectæ arcium passim, ubi opus, munitiones, verùm vacuo jam milite ad hæc opera usus, inertiam pepulit aliqua ipsius militis, aliqua Societatis utilitate. Dederat hæc Comiti in mandatis, uti arctioribus septis stringeretur cultus Papalis, & urgebant non segniter istam rem, hoc est, suam, quotquot istic erant sacri ordinis. Verùm

De immunitatibus novorum Colonorum cogitat.

Agros ad culturam divendit Societatis commodo.

Comes moderationi studet.

tam Comes novorum motuum irritamenta pertimescens, præsentium Lusitanorũ diffidentiâ, inter effrenem licentiam & illa conscientiarum arcta repagula medius, prudenti lenitate jussa temperavit, ne aut fidei consortes offenderet, aut diversos alienaret. Quin exposuit Rectoribus, id animi esse & pertinaciæ Lusitanis, ut nullibi fixuri sint sedem, nisi ubi sonaret Sacerdotis sui vox. provocare ipsos ad deditionis pacta, & promissam olim cultus publici licentiam. nec eam fuisse tunc mentem partibus, ut domestica libertate definiretur sacrorum usurpatio, sed publicâ, qualis sub Rege fuerat. Maragnanæ provinciæ nuper in potestatem nostram redactæ ea concessa libertas, quæ ex verbis Inducialium actorum Articulo XXVI debetur. vetuitque Nassovius, post diminuta istic præsidia, intempestiva sacrorum limitatione, benè posita moveri. Faciebant ad pietatis studia & religionis Christianæ curam non parum pupillorum sollicita educatio, & Scholarum passim, instillandis fidei nostræ præceptis formandisque in meliorem cultum Barbaris, erectio. quæ pacata jam Repub. Comitis jussu curata diligenter per conventus sacrorum antistitum, hoc est, Classes ac Synodos fuére. utique dispersis per Præfecturas, post longa bellorum tædia, pacis nuntiis, æquum fuit piæ tranquillitatis salutaribus commodis frui incolas. Quotquot exterorum sub Bel-

garum

garum hîc imperio quærebant sedem, nov
juramenti religione adstrinxit. attamen u
novo obstringerentur Lusitani, veteri fid
devincti, turbulenta cœpta putabat. Cor
rectus quoque, quod in Republ. non postr
mum, monetæ valor, mercantibus perqua
utilis. cum illo vagante & ad nutum vul
mobili fluctuent rerum precia & opum cen
sus. Quam à singulis exigas æquitatem & hu
manitatem, tanto magis erga Lusitanos ex
plicuit, quanto in multos major est & injuria
& beneficentia. Nihil victis eripi cupiebat,
præter nocendi licentiam. cum ob eam caus
sam bella geri debeant, ut sine injuria in pace
vivatur. Et quanquam omne imperium vi
ctis eripi possit, reliquit tamen circa res pri
vatas & minores publicas, suas leges, mores
& magistratus obeundi potestatem. Atque
hujus indulgentiæ partem esse voluit religio
nis usum, quem eripi, nisi persuasis non de
bere judicabat, cùm & victis hoc pergratum
sit & victoribus innoxium. Interea, ne ab er
ronea opprimeretur vera curavit sollicitè.
quod & fecit olim Constantinus fractis Lici
nii partibus, & post eum Franci aliique reges.
Quin ea clementia & facilitate Lusitanos ha
buit, ut eorum utilitates cum suorum utilita
tibus sociari ac misceri voluerit. quasi una
esset gens, nihil habens separatim clausum
que, præter sacra. Quod si quis injuriam ipsis
faceret aut durius haberet, se vindicem acce
rimum

Corrigit Moneta valorem.

imum præstabat, æquo inter victos & victores jure. cùm TVTIVS judicaret, amicos quàm servos facere & volentibus quàm coactis imperitare.

Iamque constituto optimis legibus Brasiliensum imperio, Nassovius, cujus Præfectura quinquennio definiebatur, vacationem à munere denuò poscit. Fecerat hòc & antè, majores de publico benè merendi occasiones in Belgio sperans. At Fœderati Ordines & Societatis primores, difficiles se ad postulata Comitis aliquoties præbuerant. cùm ob dimissam per Brasilianos & vincinos populos nominis sui notitam, potens jam esset, exterosque terrore, Rempub. amore sui, omnes admiratione teneret; nec aliis humeris attolli possent & subditorum fortunæ & rectorum ibidem dignatio. Nunc post auctas Brasiliæ res & dilatatos fines, ne sisterent ad majora enitentis animi vota, in dimissionem consensere. At quotquot illic rebus gerundis præerant Senatores, Fœderatis Belgii Patribus, & Societatis Directoribus suasores antè fuere prorogandi Nassovio imperii. Scripserant certatim: *cessantibus jam armis ab otio pericula timeri, pronis in seditiones, cædes, vim omnem & injurias incolarum animis: à diversarum gentium & lingarum milite possideri longè dissitas arces urbesque, nec alia facilè, quàm Comitis authoritate in officio contineri posse inquietam gentem, quam sibi pluribus beneficiis oppignoraverat*: Eum affabilitate,

Comes iterùm dimissionem petit.

Tandem impetrat.

Vrgent mansionem Senatores Brasilienses.

 majestate

morum comitate & facilitate in omnium animis validum esse. Novum imperatorem aut nimia fortè cupiditate invisum fore, aut generis excellentia superbum, aut humilitate contemptum. Hunc rerum bellicarum & civilium gnarum in Brasiliensium res penetrasse, hostium loca, vim, studia, molitiones pernovisse. ab imperitio Phaëthonte certissimam Reipubl. ruinam metui. actum de illius magnitudine fuisse, nisi Atlas iste labantes res fulsisset: Negotium hic sibi esse cum Belgis, Iudæis, Lusitanis. Belgas in sua gentis rectores querulos esse & in tolerandis oneribus difficiliores reperiri ac refractarios. Iudæos, mobilem gentem, non impedito relligionis suæ cultu, nullas non partes sequi. Lusitanos imperia victorum dedignari, suæ gentis legibus assuevisse, clandestinis artibus suffodere, quà possunt, præsentem statum; ære alieno gravatis perdita Republ. opus esse: Regiæ insuper maiestatis fulgore erectos & cultus divini novis circumscriptionibus offensos, materiam exserendæ malignitatis aucupari. Nec posse his malis occurri, nisi per Ducem non controversa maiorum gloria venerabilem, & claritudine virtutum & rerum hic & alibi gestarum illustrem. hæc maximi Comitis apud Belgii rectores famam gratiamq; auxere, & mansionem longiorem antehac impetravére.

Vidalius & Pachecus Pernambucum veniunt.

Sub initia Induciarum, venere Pernambucum Andreas Vidalius vigilum præfectus, & Emanuel Pachecus centurio, novi Gubernatoris Antonii Telesii de Silva mandatis instructi, qui de commerciis Angolensium &

Brasiliensium cum suis verba fecére, & Comitis ac Senatorum responsa retulére. erant hec parca satis & restricta, cum sibi Angolensium rerum curam vendicassent Societatis præfecti.

Rebellio Maragnanorum.

Hæc inter adversarum rerum nuntia Pernambucenses dominos turbavere, & partæ securitatis incommoda ostendére. relatum fide certa Maragnanos imperia nostra excussisse Lusitanos & Brasilianos tanti sceleris Societate nexos, militem Belgam nihil tale opinantem nefario ausu trucidasse, & post occupatam Calvariæ arcem, ad fluminis Tapicuru oram, urbem S. Lodovici obsidione premere, vimque omnem belli in eam explicare. subitæ opis egere obsessos. illâ victâ periclitari provinciam. Pernambucenses, unde in omnia oculus & robur, ilicet eò cum militibus trecentis & Brasilianis bis centum in Siara conscriptis misere pro-præfectum Hindersonium. qui oppressis rebellionis autoribus rem restitueret, & amorem obsequii revocaret. His hostem adortus munitione dispulit. at majus munimentum impugnare aggressus, post acerrimam pugnam, abducere militem coactus, in proximo consedit. Hostes, desideratis suorum primis, insula omni noctu excesserunt, & in Continente ad fluvii ripam castra posuerunt, eo loco, ubi ob montium angustias, aditus intercluduntur. Numerus universi agminis sep-

tingentis tum Lusitanorum, tum mixti generis & tarnis Brasilianorum millibus constabat. expectabantur insuper è Grandis Para confiniis subsidia valida. ut proventum & redituum hujus præfecturæ spes planè decollaverit. nisi majore belli motu repetantur armissa. cui fini omnium rerum egeni Pernambucenses, invalidos se fatebantur. Caussæ malorum in Præfectum referebantur, qui viciorum cumulo conspicuus, intemperantia, in suos ferocia & inhumanitate, in iram & vindictam quietos moverat. illi è cognatis & à secretis Guilielmus Negentonius, Lusitanos viginti quatuor, nulla perfidia notos, pudendo scelere in terram exposuit. quos Tapujarum anthropophagorum crudelitas ob gentis odium extemplò discerpsit. Ob hæc captus & in carcerem detrusus Nemesi servatus fuit. Agitabat tum temporis animo novum facinus Mauritius in Brasiliæ Meridionalia, in urbem Buenos Aires, quasi dicas boni aëris & cœli, ad fluvii Platensis sive Argentei ripam; cùm ab ea terrestri itinere per mediterranea in Peruanas regiones profectio sit. unde in illam argenti plurimum transvectari soleat, hinc in Brasiliam & trans Æthiopicum mare in Angolam. Hac siquidem potita Societas, pertrahere ad se quiverit Nigritarum mercatum, quibus Peruani opus, quoties per Panamam & Novi regni terras eò ire prohibentur. Destinatus huic nego-

Destinata Mauritio expeditio in Vrbem Buenos Ayres, Duce Lichthart.

nego-

negotio fuerat Lichthartius, additis in auxilium Senatoribus Nunino Olferdi & Balthasare Voordio. collectum quicquid navium haberi potuit majorum & minorum. militum octingentorum manum duceret prætoriæ cohortis Dux Henricus Hoesius. Dum his occupatur Comes, ecce, malis avibus accipit, missas è Lusitania naves duas militem in insulam S. Thomæ exposuisse. horum adventu excîtos incolas, duce facti Laurentio Pirezio, in spem pristinæ dominationis & Belgarum ultionem animatos, præsidia nostra urbe expulisse, nec superesse Belgis præter arcem. Et metus erat, simile quid ausuros Lusitanos in Angolæ regno & Seregippa Regia, serpentibus seditionum exemplis. Præerat Insulanis I. Triestius, nec natalibus nec suo fulgore eminens, ut perdere res videretur magis, quàm nutantes firmare. Arcem tam arctè clauserant Lusitani, ut ab aquis destituti obsessi, vix precario ab obsidentibus eas impetrarent. Eorum plurimi agminatim ad hostem transfugêre. ut stabile hic nihil firmumque expectatione teneamus. Hæ res, ut & Præfecti Brouvveri in Chilenses expeditio, Nassovio destinata pervertit. Nam Brouvvero naves concessæ bellicæ & militum centena aliquot, ut & navalium, ac commeatus tantum, quantum in menses quindecim esset satis. Et quamquam curam Insulæ S. Thomæ suam esse voluerint Directores, tamen

Nuntium de defectione Lusitanorum in Insula Thomæ, in Afri-

men cum serius ista rescire possent, quæ acciderant, ob locorum intervalla & hiemem, placuit Pernambucensibus, ne quid res publica detrimenti pateretur, naves in auxilium mittere, duce Adamo Tesmario, viro imperii istius capaci. Quin & Angolenses per literas monuere, caverent sibi à Lusitanorum perfidia & improbitate. nec amicos crederent, sed occultos hostes, quidvis ausuros repertis auctoribus. sat manifestis documentis ostendisse, susque deque se habere fœderis cum Rege initi pacta. Cœdem Maragnanam recentem esse & Thomæorum rebellionem causas ex ipsa Lusitania trahere. unde militem accepissent audendæ seditioni. Nec deerant rebellioni sua patrocinia & obtentus. pari jure repeti posse quæ per Induciarum tempora ceperamus nos. Quare hac suorum audaciâ crescebant animi Lusitanis Brasiliensibus, jactæque in publicum voces efferæ & turbulentæ. ut necesse habuerit Comes per provincias omnes armis exuere inquietos. Hoc fini in regiones Camarigibi, Portus Calvi, Vnam & Serinhæmum ivit Andreas Philtzius nuper rerum istic director. In Pojucam & Moribecam Nuninus Olferdi, in Gujanam, Iguarazu, Itamaricam & vicinos tractus Balthasar Voordius. in Paraybam, fluvium Grandem Gilbertius Wittius. In Vergeas, S. Amari & S. Laurentii districtus è Supremo Senatu eligendus. Ad fluvii

S. Fran-

S. Francisci populos missus præfectus vigilum Crayus, qui mandata singuli sua confecere non segniter. Habita quoque tunc consilia de turbandis Palmarium sedibus, ubi prædonum & fugitivorum mancipiorum colluvies, latrociniorum & rapinarum Societate frequens coiverat. hinc in Allagoam emissi Barbari agrorum culturæ incommodabant. Palmares pagi sunt & Nigritarum contubernia. Suntque duplices, Majores & minores. Hi silvis adduntur, ad fluvium Gungohuhy, qui se in celeberrimum Paraybam exonerat & viginti ab Allagois milliaribus, à Paraybensibus Boream versus sex absunt. Inhabitant eas, ut fama est, incolarum millia sex, domiciliis densis sed levis structuræ è stramine & virgultis. post quæ horti sunt & agri palmis consiti. religionis Lusitanorum mimi sunt, ut & regiminis. illi præsunt sacrificuli, huic sui judices. Quisquis servorum Nigritam aliunde captivum adducit, manumittitur. at ultrò in Societatem recipi volentes sui juris habent. Terræ proventus sunt palmæ fructus, fabæ, Pattattæ radices, mandiocæ, milium, sacchari cannæ. aliaque pisces fluvius Allagoæ Septentrionalis largè sufficit. ferinis carnibus delectantur, nam mansuetis carent. milii bis quotannis satio est & messis. eo collecto per dies quatuordecim laxant animos & genio soluti indulgent. Itur eò, si ripam legas Borealis Alagoæ. ducis muniis

Consilia habita de expugnandis Palmaribus.

Palmarium Maiorum & Minorum descriptio.

tum functus fuisset Bartholomæus quidam Lintzius, qui inter ipsos vixerat, ut locorum & consiliorum gentis gnarus proderet quosdam socios. Palmares Majores dicti à S. ... mari terris distant milliaribus triginta, ad radicem montis Behe. Nigritis habitantur ferè millibus quinque, qui valles insidēt. domibus degunt sparsis, quas in ipsis silvarum exstruunt accessibus. ubi posticæ sunt, quæ resectis arboribus, viam ipsis, in incertos eventus, per silvas sternunt, ad fugam & latibula. per emissarios hostem vicinum rimantur cauti & suspicaces. diem venitu transigunt. quo labente domum reversi absentium satagunt. dispositis primùm vigiliis saltationem in mediam noctem protrahunt, tantoque strepitu terram pulsant, ut è longinquo audiri possit. reliqua noctis somno dant in horam nonam & decimam diurnam. ab Alagois in hos iter est. Qui ducis partes obiret, quidam Magellanus nomine destinabatur; qui in Alagois agebat. nec tentanda in eam expeditio fuisset, nisi Septembri: adulta siquidem æstate aquarum penuria est. Ita rationes subduxerant nostri, posse trecentorum militarium manu balistis sclopetisque instructâ, Mamulatis centum, ac Brasilianis septingentis, suis armis in bellum euntibus, populos hosce subjugari. Belli apparatus erant secures, sarcula, bipennes, cultri, resecandis fruticibus & æquandis viis, præterea bel-

bellis nostris usurpata instrumenta. Brasiliani præmiis erigebantur, quibus solis ad pericula firmantur. Verùm hanc conceptam Comiti & Senatoribus expeditionem, Thomæorum defectio subruit & Brouvveri in Chilenses abituri novus apparatus.

Exortis in Angolæ regno inter Regem Congo & Comitem de Sonho litibus, itum ad Mauritium fuit, cui exhibitæ Regis litteræ, & Nigritæ complures, Societati in donum. ducenti Nassovio, torquis & lebes aureus donaria fuêre. Nec diu post appulere à Comite de Sonho missi legati tres, quorum unus ad Celsissimum Principem Arausionensem in Belgium navigavit, alii duo à Comite oratum venêre, ne Regi Congensi suppetias ferret. non abnuit Nassovius, verùm per litteras ad Angolensium rectores datas, componere Principum istorum bella & lites studuit, non fovere. eò quod fœdere ambo Belgis annexi essent. ajebant illi, se cum Loandæ essent, incidisse casu in tabulas Lusitani Gubernatoris & Episcopi manu ratas, quibus occultum scelus prodebatur, de expellendo regnis Congensi Rege. quod decretum ipsis ante occupatam à nostris Loandam. Quare ut rem novam Congensi aperirent, postquam humanissimè à Comite excepti essent, cum litteris ejusdem & donariis domum rediere. Donaria Congensi Regi missa fuere, pallium ex holoserico longius, aureis

Rex Congi & Comes de Sonho ad Mauritium scribunt.

Legati Sohnenses ad Mauritium.

 argen-

argenteisque fimbriis illustre, flammeum, tunica ex serico, pileum è fibrorum pilis cum peristromate auro argentoque intertexto. addidit Comes suum donum, acinacem argento incrustatum cum baltheo. Duci Congensi donata fuere, sedile rubro serico vestitum, auro argentoque fimbriatum, pallium oblongius variegati serici, toga è serico villoso, pileus itidem è fibrorum pilo. Iterum Congensis Rex & Dux Bamba per Legatos duos Nassovium compellant, quorum cum gratiam sibi merito aliquo autorandam existimaret, liberalitate publica illos excepit & in Belgium iter parantes dimisit. ubi Regis sui litteras Principi Auriaco exhibuere, ut & alias Societatis Senatoribus. Erant legatis his corpora vegeta, robusta, vultus nigri, membra agilia valdè, quæ in faciliorem motum inungebant. mira eorum tripudia, saltus, gladiorum vibrationes terribiles, oculos iræ in hostem simulatione scintillantes, coram vidimus. etiam scenam sedentis in solio Regis sui & majestatem pertinaci silentio testantis. inde Legatorum peregrè venientium & Regem ritibus gentium suarum adorantium, habitum & ficta obsequia ac venerationem. quæ recreandis nostratibus post pocula hilariores exhibebant. Regnum Congense amplum est & potens. à S. Catharinæ promontorio Austrum versus excurrit in promontorium Ledum. Fluvius præcipuus est Zaire, qui-

Alii legati in Brasiliam hinc in Belgium abeunt.

Congensium Legatorum descriptio.

Regnum Congi.

Zaire flumen

quibusdam in locis quinque latus milliaria. qui tantam vim aquarũ in Oceanum Æthiopicum evomit, ut pluribus milliaribus servet suam dulcedinem. In fluminis ostio insulæ quædam sunt, quibus per Vicarios Rex Congi imperat. Lembos conficiunt ex arbore *Licondo*, ducentorum hominum capaces. Crocodilos capiunt, & hippopotamos & piscem, quem ipsi *Ambize Angulo* vocant, quingentatarum librarum, eximii saporis. quem non sibi sed Regi servare coguntur piscatores. Ad flumen Letundam civitas regia Congo exstructa est, hic conchas piscantur, quæ pro pecuniis sunt. Arborem habent *Ensedam*, cujus rami filamentis in terram demissi sobolescunt & in arbores excrescunt mira propagandi felicitate. Provinciæ ejus sex sunt: *Bamba, Songo, Sundi, Pango, Batta* & *Pemba*. Bamba littoralis regitur à variis præfectis, quos *Mani* vocant, ut *Mani Bamba*, *Mani Loanda*, *Mani Coanza*. Incolæ staturæ sunt procerioris, robore corporis gladiatorio, validis musculis. gladiis se accingunt, quales Helvetici sunt. quos à Lusitanis coëmunt. Vno ictu dissecare hominem nullus labor est. ut nec bovi caput præscindere, Sunt qui vasa gestant trecentarum & viginti quinque librarum. Monilia sibi conficiunt ex caudis elephantorum. Multa millia talium ad militiam armant. Zongo ad flumen Zaire est, abundat elephantis, simiis, tigridibus, *Civitas Congo.*

dibus, zibethis, viperis, omnique avarii genere. in primis psittacis viridibus & cineritiis. Metropolis est *Songo*, aut *Sonbo*. Sundi à Congo urbe ad fluvium usque Zaire extenditur, metallis abundans, inter quæ præcipitur ferrum, è quo gladios, cultros, arma cudunt. habent Zebelinos & Martes, aliaque animalia, quæ in ceteris quoque provinciis reperias. Præcipua omnium est Congo, quæ ab urbe primaria nomen habet. Rex Congensis hisce titulis apppellationibusque superbit: *Manni-Congo Dei gratia Rex Congi, Angola, Macamba, Ocanga, Cumba, Lulla, Zonza, Dominus Ducatus Batta, Sundi, Bamba, Ambailla eiusque provinciarum, Dominus Comitatus Songensis, Angoiæ, & Cacongi, & Monarchia Ambondarum & magni stupendique fluminis Zaire.* Inter Congenses potentissimus est Songensis iste Comes. Regiam conjugem *Manimombandam* vocant, quasi dicas Reginam sive Eminentissimam, inter tot concubinarum agmina & greges. Christianos se vulgò jactant, verùm tunc, cum apud Christianos simulari religionem expedit. cetera gentiles & idololatræ, purpuræ magis cultores, quàm Dei. tritico, milio, oryza, & arboribus frugiferis abundat, Palmarum plures habet species. unam quæ dactylos fert, alteram quæ nuces Indicas, tertiam ex qua oleum, vinum, acetum, panem conficiunt. Ex arboris cacumine terebrato succus flui lacteus, qui initio dul-

ulcis post acescit. Ex fructuum pulpa oleum exprimitur nostro butyro haud absimile, cujus usus est in cibis, unctionibus, lucernis. Loandam administrante C. Nieulandio, promulgatisque Induciis, convenit inter ipsum & Petrum Cæsarem de Meneses, nuper Gubernatorem, ut hic in terras istas habitatum concederet, quas fluvius Bengo alluit, eas excoleret, indigenas quotquot se in silvas & abdita loca receperant, ad agrorum culturam & pristina commercia revocaret. Factum hoc optimâ fide, jamque coalescebant Belgarum & Lusitanorum animi quotidiana frequentatione & mercatu. nec levibus inducijs suum erga rectores nostros affectum testabatur Menesius, etiam farinæ, quâ destituebatur Nieulandius, liberali concessione, in Nigritarum, quos mille emerat, alimoniam. Obortis super piscatura Lusitanorum & Nigritarum venditione controversiis, eo eventu compositæ fuere, ut Nieulandius se rata habiturum Induciarum pacta sanctè promitteret, & Menesius Thomæorum facinus detestatus, citius cœlum ruiturum, quàm fidem suam diceret. Attamen, non diu post sinistris suspicionibus perversæ mentes, occasiones minus laudatis ausibus dedére. Etenim profecti Loandâ sclopetarii ferè ducenti, in stationem Menesii summo mane irruére, & sopitis Lusitanis vim facére, trucidatis circiter quadraginta. quibusdam etiam, post pro-

Cædes Lusitanorum in Loanda.

promissam vitæ securitatam, direptæ opes, præter ablatos Æthiopas & mercimonia, centum millibus ducatorum censebantur. Ipse Gubernator arctiore custodia habebatur. Lusitanorum centum & sexaginta à quibus metus, navi laceræ & dissolutæ impositi, commeatu admodum angusto & brevi, ad suos in Sanctorum portum missi. post errores & viarum incommoda, exstinctis fame octo, reliquis parvo victu tenuatis, Pernambucum delati fuere. ubi facta in motuum istorum causas inquisitione, compertum, Belgas, nuntio defectionis Thomitanæ & Maragnanæ cædis inflammatos ista cœptasse. intendebantur ausa, quod crederetur rectoribus, Menesium convocato è confiniis Massangonis virorum agmine, hostile quid in ipsos molitus. Verùm dubio teste, qui non sibi, sed ab aliis audita detulerat, manifestum criminis Menesium non compererunt. PRONIS semper in suspiciones eorum animis, quorum in accipiti stant imperia. Præfecti Afrorum Nieulandius, Molsius, Croesius Comiti scripsere, id sibi destinatum, ut Gubernatoris & paucorum aliorum, penes quos rerum esset summa, compotes facti Lusitanorum audaciæ & rebellionis studiis tempestivè occurrerent. ne præventi Maragnanam cladem & ipsi experirentur. Verùm stationis Menesianæ vigiles mox & cives, percepto ipsorum adventu, primos explosisse & vim

Occasio.

fe-

fecisse.. At hæc injussu nec conscio Nassovio gesta trans mare in Afris fuerunt. qui monita suggesserat. arma non suaserat. Angolensium rectores, quæ acciderant, Regi Congensi & Duci Bambensi nunciavére, qui lætis auribus Lusitanorum mala accepére. At Doctor Simon Alvares de la Benha, qui tum fortè mandatis Gubernatoris sui Telezii Pernambuci apud Comitem defungebatur, rei novitate & indignitate motus, scripto apud eundem super nostrorum crudelitate & perfidia questus, violata gentium jura, ruptas recentis pacis juratas voces, inhibitos amicitiæ inter utramque gentem felicissimos successus obtestabatur. Quin restitui suis sedibus captivos, exulesque, & quam passi erant bonorum suorum jacturam, pensari singulis efflagitavit. Respondere Comes & Senatores, non esse sui fore Loandam, sed ad Societatis rectores ista pertinere. Illud sciri Belgarum fortè interierit, ut conjurationis Thomææ arcana patescant; Christophorum Santches Nigritam, sui juris hominem, coram juratis Pernambuci testibus hæc asseveravisse: Antonium Cavalho civem Thomitanum, ad Laurentium Pierezium Olisipponæ degentem, litteras dedisse, quibus de Insulæ statu perscripserat: exstincta Belgarum maxima parte per endemiam calamitatem, posse jam arcem vel vi vel deditione recuperari. his ad Regem perlatis missum à Rege

Querela Lusitanorum.

Coniurationis Thomaæ arcana.

Pie-

Pierezium magnis honorum promissis, cum navibus duabus & armatis quinquaginta, quorum viginti sibi conscripserat ipse, triginta reliquos, damnata capita, adjunxerat Rex: mandata hujus hæc fuisse, ut ad S. Annæ sinum appelleret, ubi molendina exercebat Pierezius quatuor: animis dein Belgarum fiduciam facilem ingereret, & pecuniarum pollicitatione aut stratagemate Arcem suæ potestatis faceret: solvisse Pierezium Olisippona ineunte Iulio Anni CIↃ IↃ CXLII & primò Annobam, inde in Insulam S. Thomæ delatum, facta exscensione, extemplo munitionem paravisse, portoria ad eam rem constitutis denegavisse, Belgarum militum viginti quinque ex insidiis adortum obtruncasse: nec diu post collecta ex indigenis & Nigritis manu urbem invasisse, arce nova munivisse, nostris se in Arcem, unicum securitatis azylum, recipientibus: hæc ipsa die decimaquarta post promulgatas inducias accidisse, & militum nostrorum, quos promissis corruperat, quinquaginta, partes nostras deseruisse, conversis in nos armis: Belgarum præfectum arma contrà ostentasse, incolas perdendis nostrorum reliquiis aquas veneno infecisse. Meruerat iste Sanchius stipendia sub Pierezio, ut gnarus horum esse potuerit. Interea Loandam extrema annonæ necessitas, ut & Brasiliam, premebat. nec remedium malis ullum credebatur, nisi terrarum in Al-

Calamitas ab annona in Afris & Brasilia. Remedium.

lago-

[A]gois sedula cultura. perhibentibus Lusita[n]is, non suffecisse sibi & olim Brasiliam, [s]ed necesse habuisse victualia vel è Lusita[n]ia vel à fluminis S. Francisci incolis pe[t]ere. ideò decretum in hoc incumbere, ut [r]egioni à colonis prospiceretur. Ipse libens [h]anc itineris sui in Alagoas caussam esse Mau[r]itius voluit, comite Petro Hagio. ut explo[r]ata agrorum indole eos futuris colonis di[v]enderet. præficitur tantæ rei Henricus Mo[u]cheron, demandata illi Alagoarum, Portus [C]alvi & S. Francisci provinciarum admini[s]tratione. Hic conspicuum se præbuit egre[g]iis ausibus quidam Rudolphus Baro, qui [T]apujarum ope, detegendis terris Waripe[b]arum & Caripatorum, iter suscepit in Occi[d]entem, tribus Tapujis comitantibus. Egres[s]us pago Careri, nullo victu instructus, quem [s]oliti in diem vivere Tapujæ venatu sibi con[q]uirebant, relicto ad latus dextrum monte [C]upaova, apud flumen Paraybam, sexaginta [v]el septuaginta milliariũ itinere in interiora [p]enetravit, nullis repertis populis. solùm in [m]ontem inciderunt, ubi talcum sive vitrum [M]oscoviticum. Hinc reversi, directo in Au[s]trum itinere, in vicos pervenerunt Waripe[b]arum & Caripatorum. qui postquam hu[m]aniter illos excepissent, ex singulis vicis se[l]ectos singulos comites esse voluerunt, qui [C]omitem adirent & salutarent. eos pari hu[m]anitate Nassovius acceptos non sine dona-

Mauritius in Allagoas abit.

Rudolphi Baronis iter.

 riis

riis ad suos remisit. Pagis habitabant quatuordecim, in montanis, quæ Brasiliam à terris Occidentalibus dirimunt, venatu & piscatu victitantes & melle agresti, aliisque sui soli fructibus. Vlterius Occidentem versus terras potentioribus & bellicosis gentibus habitari acceperunt, quîs cum bella essent his populis. illas plana & valles montium incolere, fluminibus abundare & annonâ. Baronem hunc stipendio sibi annuo alligavit Comes, ut aperiendis terris scrutator inquietus vacaret.

De Tapuiarum gente. Verùm ne scribenti de Brasilianis, elabantur Tapujæ, horum memoranda quoque historia est. Tapujarum nomen celebre est inter Brasilienses Belgas, ob odia in Lusitanos, cum vicinis bella & præbita nobis non semel auxilia. Interiora Brasiliæ incolunt, remotiores à littore, ubi Lusitani vel Belgæ rerum potiuntur. Nominibus, dialectis, moribus, finibus discernuntur. *Regionibus.* Illi notiores nobis, qui proxima fluminis Grandis & Siaræ ac Maragnanam accolunt, ubi Iandovius, sive Ioannes Wy imperat. Spatiis ingentibus diffunduntur, quæ quinque fluminibus includunt, Flumine Grandi, Quoaugnho, Ocioro, Vpamema, Woiroguo. hæc in mediterranea plurimis milliaribus penetrant, licet Grandis iste non nisi sex. ut mirum sit, unde Grandis appellationes habeat. nisi forte ab ostio patentiore, quale in his nostris terris est Mosæ. Ce-

ditum

[..]tum accolis, majorem fuisse fluvii longitudinem. ignaris quò diverterit alveus. Amicis partim & inimicis cinguntur. cum his interdum quies, interdum bella. Nomadum more vagantur, nec fixis pagis municipiisque hærent semper, verùm pro anni tempestate & victus oportunitate sedes mutant. Corporum habitus robustus satis, & in tanto numero ferè idem omnibus. minaces vultu, truces oculis, capillitio nigri, cursus pernicitate vix feris cedūt. anthropophagi omnes & ob crudelitatis famam Barbarorum aliis & Lusitanis terribiles. Terra alibi silvis horrida, alibi mōtibus aspera, alibi humilis & paludosa, pecorū, fructuū, mellisq; non unius generis fecunda est. Astu conficiunt, quicquid non possunt robore, & fallere hostem malunt, quàm aperto Marte experiri. nec ab hoc abhorrent, necessitate adacti. Arcubus præliantur & spiculis, pilis saxeis & clavis ligneis. mira naturæ diversitate & inertiam amant, quoties bella non ineunt; & otium oderunt, cum ultioni locus & gloriæ. Inimicitias inter se exercent supra fas humanitatis aut odii sævas. nihil turpe fœdumq; sananti oculos hostium malis. Relicta rei familiaris cura feminis senibusque, reliqua, in quibus honos & utilitas, curant viri vegetioresque. Sub Iandovio Rege hac disciplinâ, his moribus vivitur. Mane & vesperi edicto rex promulgat facienda per diem, quò eundum, ubi figenda, quando

Corporum habitus.

Moribus & indole.

Arma.

Iandovio Rege.

Eius edictio.

Lotionis ritu. movenda iterum statio. abituri lavantur, & lotione corpus asperiore arena perfricant, iterum lavantur, tum pandiculantur omnes, veluti excussuri & proscripturi ignaviam, crepitantibus ex valida tensione membrorum omnium articulis & condylis. Igne calefacti, quo gaudent, pectine è piscium dentibus veluti strigili extrema corporis radunt & scalpunt, usque dum apertis poris sanguinem eliciant. sic ad iter habiles se reddi autumant, nec frangi lassitudine. Non longè à

Peregrinationibus. Regis tentorio positis stativis in duos se hinc inde exercitus & cohortes dispescunt. tum arborum gestatione cursuque delecti ex utraque cohorte singuli ludicrum faciunt. victorem cohortes sequuntur. quas in occursu offendunt silvas reserant, & concædes ramaliaque in ripis fluminum defigunt ad captandam umbram. hæc meridiani æstus suffugium unicum est & senum juvenumque receptaculum. Subeunt cum rhedis & plaustris, quibus impedimenta sarcinasque vectant, fe-

Victu. minæ, famuli, liberique. cibi simplices, fructus agrestes, fera recens, pisces & mella, absque blandimentis & condimentis. mulieres annosæ & steriles radices apportant, ex quis

Exercitiis. panes. Juvenculæ quæque viris consuescunt, nuces terrestres in commune conferunt cibosque curant. viris piscatio, mellis collectio & venatus diurnus labor sunt. luctâ & hastarum concursu decertare gloriosum, finis se-

stantium voluptas est, præsertim amantium. feminæ de cujusque fortitudine & victoriâ pronunciat. sic in proximo pignora, pugnandi irritamenta sunt, fortitudinis præcones, ciborum administræ. Licet ea à castris removerint Romani, quod pacem luxu, bellum formidine morentur. Vbi vespera ingruit, amoribus oportuna, juventus ætate floridâ & conjugia animo agitans, per castra & stationes ambulat, cui se virgines jungunt pari studio & affectu. tunc cantus inchoant & tripudia, stantibus à tergo amasiorum puellis. hoc procantium indicium est. Quoties poscitur in thori leges virgo, patri munera amator offert, non ad delicias muliebres quæsita, aut quibus nupturæ ornantur, sed feram & mella. Regi conferunt ultrò & viritim, quantum satis est armentorum & frugum, quod pro honore acceptum. Ignes effossa tellure struunt. illis carnes imponunt, has arenis integunt, arenas rursus prunis, ut supernè & infernè tostis carnibus proba sit coctio. potius humor melleus est. cantu saltationibusque finiunt epulas, quas si lætiore peregerint vultu, felicis capturæ, sin tristiore, infelicis præsagium putant. Maxima Sacerdotum veneratio est, quos Exorcistas & prophetas vocant. nihil publicæ rei absque his agunt, sive ut robur addant sententiæ bonæ, sive ut in pejorem reuntis coërceant. Dæmonem consulturi in silvam secedunt, secum murmurant.

Amoribus

Sponsiu

Sacerdotibus & exorcistis.

reversi inclamãt alta voce *Ga, Ga, Ga*, & *Annes, Annes, Annes, Iedas, Iedas, Iedas, Hade, Congdeg.* quibus vocibus acclamat populus. *Heth.* Adducitur cum sacerdote Dæmon aliquis, aut dæmonis specie, qui de expeditionis evẽtu, populorum, ad quos abeunt, erga ipsos æquiore vel iniquiore affectu, ferarum captura & mellis abundantia pronunciat. Quod si ingrata infaustaque edat, verberibus prophetam & Dæmonem contundunt. Cum ad res novas se parant, auspicia ex avium vocibus petunt. clamantibus acclamant, rogitantque, num quid novi apportent. Etiam prophetarum somnia admirationi sunt. qui Regi illa exponunt, & prosperos exitus affingunt. hic manifestum, NVLLA re magis multitudinem, quàm superstitione regi. ab hac captam, étiam si vanissima sit, magis vatibus, quàm ducibus suis parére. id *arcanum imperii & dominationis* vocat prudentissimus scriptor Aristoteles in politicis *Sophismata* imperiorum. En, post Minoëm, Lycurgum, *Midam* Phrygum regem, Numam Pompilium, Drusum, aliosque, idem factitant, in alio orbe Barbari. ad quos ne tenuis quidem Græcorũ & Romanorum perlapsa fuit aura. rediguntur quippe in ordinem homines vel veri numinis metu, vel falsi vel seriâ vel fatua imaginatione attoniti. Fingit sibi Egeriam aut Velledã aut Auriniam non una gens. etiam dæmonũ responsa audit orbis Americanus, & ipsius quoque

que cogitationibus intervenit aliquid homine majus sanctiusque, ut de falsa quoque Religione verum sit, super eam posse constitui Rempubl. & conservari. licet verum Deum religiosi vereantur, falsos superstitiosi timeāt. Eunt in lucos Tapujarum sacerdotes, ut secreto loci & formidine tenebrarum percellantur creduli. præsertim animis falsi numinis opinione præoccupatis. Se ministros dæmonum, illos futurorum conscios putant. In usu apud illos est, non circuncisio sed incisio infantum, hanc adhibitis solennibus peragunt. Stant longo ordine Exorcistæ, canūt & saliunt, Saliarium sacerdotum more. Puerulum sacrificulorum unus manu sublatum librat, populo spectante, dein post cursitationes genibus imponit. accedens sacri ordinis alius acutiore ligno auriculas illi & labia pertundit, & officula ingerit, plorante matre. his sacris ipse rex interest, quibus peractis cantus suos & saltus iterant. Virgines quotquot ex honore suo & parentum nubere volunt, domi sub parentum cura habentur, usque dum pubertatis se signa uterino fluxu prodiderint. hoc arcanum matres prophetis, hi Regi revelant. qui honestè illam elocari posse censent, virginemque & matrem ob virginitatis custodiam laudat. Ergò, ut de Germanis ait Tacitus, septa quoque pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum illecebris aut conviviorum corruptâ. Nupturam mater rubro colore pingit

De Infantum incisione.

Regique sistit. qui se juxtà super storea considere jussã manu mulcet & molliter habet: fumoque mox Tabaci & se & Virginem involvit. Mox lancea sertum capiti Sponsæ impositum erudito jactu petit, quod si verticem ictu lædat vulneretque, abluit linctu sanguinem Rex, unde longioris sibi vitæ spem facit.

Nobilibus. Quotquot lucta, hastarum concursu a-venatu præcellunt, Eminentiores habentur & in Heroum numero, quin ob virtutis fortitudinisque excellentiam ab ipsis Virginibus ambiri merentur, cum meliores ex melioribus nasci opinentur, nec vanum esse Nobilitatis nomen, sed cum sanguine transfundi.

Matrimonii. Matrimonia severa satis, nisi quod polygami sint. at una uxore gravida, abstinent à contactu, cumque alia consuescunt. parituræ in silvas & latebras secedunt, si serenius cœlum. edito in lucem infanti acutiore testa umbilicalem ductum rescecant. secundinas, ea barbariem, coquunt & vorant ipsæ matres, convivæ sui & alimentum. Puerperam & infantẽ bis de die ablui mos est. à puerperæ amplexu cavet sibi maritus toto lactationis tempore, nisi unius fortè sit conjugis vir. Etiam eam puerperis gratiam faciunt, ut ab infantis gestatione absolvant, cum mutandæ stationes. rara adulteria, quorum pœna viris permissa. ream violati thori vel beratam maritus domo expellit. in ipso scelere deprehensam obtruncat. quod pluribus fecisse Iandovium Regem

per-

erhibent. In Regii tentorii medio suspensa Calabassa est, sive sacrorum pyxis, quam accedere absque Regis permissu nefas. quisquis impetrat, tabaci illam fumo velut sacro suffi-nadolet. Continentur illa, quæ non nisi reverentia vident, lapides *Cebuterah* dicti & inductus *Titscheyoub*, quos plus auro pendunt. is inesse sanctum aliquid & providum existimant. iis gravium bellorum & facinorũ eventus explorant. Ægrotantibus puerulis Tabaci suffumigio Rex medetur, id creditum. mortui cadaver ipsa mater cum propinquarum aliqua comedit. nos immanitatem hoc, ipsi pietatem & amorem vocant. Hæc qui vidit scriptisque mandavit, refert, Regi de tibiarum & lateris ventrisque doloribus querulo, advolutum ilicet tibiis medicum, illis pando ore inhæsisse, devorantis specie, suctione tam valida & continua, ut, post editum mugitum, sputa copiosius egereret & cum sputis anguillam, quam Rex mali sui caussam fatebatur. Alter eodem oris habitu in ventre Regio hæsit, & post editum quoque mugitum lapidem candidum exspuebat, dein admotus lateribus Regis, post fortem suctionem, radicem vel quid simile reddidit. hæc ipsa à Rege & populo, firma fide accipiebantur. Suctum illum ad medicinam spectare novit Homerus, qui de Machaone Menelaum vulneratum curante, *sanguinem*, inquit, *exsugens* lenia medicamenta adspersit. To-

Rebus sacris.

Medicina facta Regi.

 nante

nante cœlo & flante vehementius Æolo copiosissima est piscium in plaude Bajatach captura, quorum tanta est pinguedo, ut obsonari eos butyro necessum non sit. Nec serunt nec inserunt absque sacerdotum ministeriis & consecrationibus. qui agris tabaci fumum adspirant, & fecunditatis imaginatione implent credulos. Peracta semente & plantatione edicto Rex prophetas convocat & populum. illi lectissimis se coloribus distinguunt & plumis elegantioribus ornant. hic se viridantibus coronis redimit. sic una speciosè considunt, de arborum fructibus ad ignem exsiccant, exsiccatos contundunt, & contritos aquis permiscent. has bibunt, donec revomant. ordine dein suo surgunt sacerdotes cantillantes, sublatisque cœlum versus fistulis, eo stant corporis situ ac si spectri alicujus cœlestis & in aëre visi contemplatione tenerentur. Est cui fasciculus è Strutionum plumis à tergo dependet. qui distractis plumis ampliatus in rotæ curulis ambitum patet. Est, qui plumulas leviores vento obvertit, ut, unde spiret, exploret. In illum plumarum fasciculum delabi cœlitus panem omnium opinio est. qui si copiosior fuerit, opimam messem, sin parcior, parcam pollicetur. Cum Anno CIↃ IↃ C XLI mense Aprili intumuissent in fluminibus aquæ, maximis agricolarum damnis, consulti fuere super tanta calamitate Prophetæ. allati ex adytis

Piscium captura.

Ritus per acta semente.

& regia Calabaſſa lapides omen facturi. nec enim ulli ſacro major fides, non ſolum apud plebem ſed & proceres & Regem. hæc conſulta à potibus, cantu & ſaltationibus ordiebantur. Stabant prophetæ vaticinaturi ſex. Primus prolato lapide vaticinium auſpicatus, Belgas cum Bahienſibus prælio commiſſos perhibebat, & jam de conciliatione agi. Secundus florem milii oſtentans de hujus ubertate vaticinium edebat. Tertius lapidem lacteum monſtrans lactis copiam recitabat. Quartus ad lapidem, qui panis figuram habebat, alterius proventus felicitatem loquebatur. Quintus arcum telumque plumis circumdatum proferens, hæc Angelorum dona aſſeverabat, & plumarum numerum totidem ferarum capturam interpretabatur. Sextus oſtenſo lapide cereo uberioris mellificii præſagia aperiebat. atque hoc omni apparatu opus eſſe, ut placato Numine, ſubſiderent aquæ, & dicti proventus agris redderentur. Numinis loco Urſam majorem venerantur ſive ſeptem triones, quos à figura Plauſtrum cum vulgo vocamus. hoc ſidus cum mane adſpectant, geſtiunt læti. illi cantus ſuos & ſaltus aliaque nuncupant. Corpora quoties purgare volunt, longiorem thyrſum, quem ex frondibus aſperis torquent, gulæ ingerunt, ventriculum uſque, donec ſanguinem foliorum aſperitate prolectent. Quotannis per æſtatem, diſtinctis catervis & exercitibus, ad

Septem-Triones pro Numine habent.

Purgandi modus.

ad tripudia, haſtilium concurſus alioſque ludos Septem-trionibus ſacros conveniunt: *Feſtum.* feſtum tridui eſt. plumis diverſicoloribus inſignes prodeunt antagoniſtæ, velut ad Olympica certamania. pedes arborum corticibus vinciunt & circumligant, quæ ligaturæ pro ocreis ſunt. melle caput illinunt, crine ſuper verticem in nodum, inſtar Sicambrorum, torto. cui plumam oblongam elegantemque inſigunt novi mirmillones. caput rubro pulvere adſperſi & corporis reliqua picti. *Certamina.* Brachiis nectunt alas Avis *Kohituh*, pendente à tergo thyrſo frondeo; collum redimiti pulcherrimarum plumarum corona. Tales congrediuntur & certamina incœptant. Victor victo inuſitatis & non æmulandis ſaltibus exprobrat. Quod ſi occultas inimicitias inter ſe *Anguibus veſcuntur* foveāt, ludos in ſerias cædes & mutans lanienas vertunt. uxores liberique ſpolia & pugnæ præmia fiunt. Non abhorrent ab anguium paſtu, illorum nempe, quos *Manuqh* vocant. his anguibus in cauda cornu eſt, quod ipſum, hominem vel feram nacti, inſerunt corpori validiſſimo verbere, & ſpiris arborem proximam circumvoluti. ſunt enim longi ulnas quatuor, exſugunt cum vita quicquid illis ineſt ſanguinis. Sunt & venenati ſerpentes, adverſus quorum morſus ne quidem ipſi ſacerdotes tuti ſunt. Necant, niſi pars læſa ocyus enſe recidatur. Defunctorum cadavera ſacerdotes membratim diſſecant. Vetulæ *Amicorum cadavera vorant.* aſſan-

ussandis artubus ignes struunt, lachrymisque & ejulatu exequias celebrant. illas citò, dolorem tardius deponunt. feminæ ossa tenus carnem dentibus abradunt, non sævitiæ signo, sed affectus & fidei. Magnatum cadavera à magnatibus devorantur, caput puta, manus, pedesque. ossa sollicitè asservant, usque in festi solennis celebritatem. tunc illa in pulverem redacta & aquis diluta deglutiunt. idem fit corporis pilis, quos consanguinei bibunt. nec ad saltus suos cantusque redeunt, nisi absumtis omnibus, quæ à cadavere reliqua fuere. Regem inauguraturi adsunt examina prophetarum & sacerdotum, plumisque & coloribus fulgida balsamo exquisitiore Regem inungunt ac coronam ex pulcherrimis plumis contextam augusto capiti imponunt. Dein ad cantus & hymnos redeunt, interque ipsa publicæ lætitiæ signa, si fortè memoria defuncti subeat, in lachrymas & ululatus tragicos effunduntur. Ipse Rex suadendi magis authoritate, quam jubendi imperat, nisi quis vim illi moliatur, quod autori funestum. Animas immortales putant, eorum nempe, quos sua mors exstinxit, non serpens, non venenum, aut alia hostilis vis. fabulantur & nugantur de Vulpe, quæ in odium ipsos apud Deum suum Ursum majorem adduxerit, tantique Numinis favorem à gente sua averterit. Olim optimam se facillimamque vitam vixisse, cum pascerentur ultrò.

Etiam ossa Et pilos.

Regis inaugurandi mos.

trò, jam aliud vitæ genus per laborem agendæ ipsis subnatum, offensa & indignatione Septem-trionum. Animas mortuorũ in regnũ dæmonis transire perhibent, quod ad Occidentem est, ubi ad paludẽ, qual a de inferno fabulantur poëtæ, illas convenire & à dæmonio in ulteriorem ripam transvectari, narrant. postquam sciscitatus fuit de mortis genere an fato suo an violentiâ perierint, translatas in locum deliciarum, velut Elysios campos, deduci, ubi mellis, ubi piscium abunde sit. sic animarum immortalitati consuli. In desertis per æstatem ob altissimos montes & profundissimas valles, ex Solarium radiorum repercussu, omnia torrent & arent. At mense Ianuario, labente copiosius pluviâ, revirescit germinatque solum, amœnissimo campestrium adspectu. in montium varaginibus collectæ aquæ in æstivas peregrinationes & mansiones conducunt. In planis ad petras & saxa obvia litant, ne ab ipsis (sic opinantur) lapidibus mordeantur. Panes ex radice *Attoub* conficiunt. illam saxo impositam fuste comminuunt, succumque manibus expressum fictilibus colligunt. altera mox vice contundunt & comminuunt, ac in pilas coactam massam succo prius expresso immergunt. è polline, qui subsidit, liba pinsunt. pilas cineribus coctas pro panibus habent. sunt radices, quibus crudis, sunt quibus tostis vescuntur. Ita concorditer vitam agunt

Animas immortales credunt

Panis conficiendi modus.

gunt & ea æquitate, ut cui plus est, lubens impartiat minus habenti, pari dandi & poscendi invicem facilitate. Nudi ac sordidi in *Habitus* ta corpora & artus excrescunt, quæ Belgæ mirantur. Feminæ muliebria hemicinctio è frondibus velant, aliquo pudoris sensu, cetera intectæ. illud in singulos dies novum recensque habent. Viri contortis ex arborum corticibus corollis abdunt virilia depiles sunt quavis corporis parte, etiam superciliis, solo vertice capillum alunt promissiorem, non sine fastu & jactantiâ. Nocturnis peregrinationibus abstinent, anguium & serpentum metu, è latebris tunc prodeuntium. nec iter capessunt, nisi postquam Sol rorem campis abluerit. Amicos gaudio excipiunt, mox fletu. quod si in inimicum incîdant, obtruncant. Amabat hac tempestate Rex Tapujarum Iandovius, Iuckerii magnatis cujusdam finitimi filiam, nubilem formaque speciosam. quam cum uxorem rogasset per Sacerdotes, abnuit Iuckerius. Quare impatiens repulsæ Iandovius, ex prophetarum & populi consilio, in caput Iuckerii subditorumque ejus perniciem juravit. tegitur dolor & quæ parabatur fraus. simulata amicitiâ ad certamina ludicra invitatur cum gente omni Iuckerius, qui fraudem non suspicatus, in arenam ad palæstram descendit. Cumque lucta certaturi alter alterum amplexus esset, feminæ Iandoviani exercitus, in aliorum

Facinus Iandovii crudele.

cri-

crines furibundæ involaverunt, & capillis apprehensos detentosque crudelitati suorum & lanienæ incautos objecerunt. Ita quam non poterat prece, vi & scelere puellam abstulit. Erant tum Iandovio uxores quatuordecim. fuerant quinquaginta. ex quibus liberos susceperat non nisi sexaginta ipse seculum excesserat. Hæc ex chartis constant Iohannis Rabii, Germani Waldecensis, qui rogatu Regis Iandovii, & Comitis Nassovii permissu in Tapujarum terras abierat, ut interpretis officio Belgas inter & istam gentem fungeretur. Vixit ipsorum moribus annos quatuor, Regi gratus, omnium spectator & admissus testis. Mauritio Comite abitum parante ab eodem revocatus, dimissusque à Iandovio fuit, adductis una negotiorum publicorum caussa Tapujis XXV.

Henrici Brouweri in Brasiliam mox Chilen profectio.

Erat nunc in Belgarum quoque narrationes & fastos Henricus Brouwerus, vir honorum juxta & laborum appetens, ingentis fiduciæ, sed quam erigebat sua persuasio. vita ad humanam sortem innocens, sed in suos imperator ad Dictatoris speciem severus, cuncta ad legem rigidæ honestatis exigebat & autoritatem non comi via sed horridus ac plerumque formidatus, retinebat tamen. unde exosus nauticis. Is postquam annos aliquot Indiæ Orientalis res administrasset, & gestorum illic gloria privatorum hominum laudes excessisset, Indiam Occiden-

lentalem quoque aliquo post imperio tenu-
it, ut famam in oppositis mundi partibus se-
cum committeret. In Senatorum Brasiliæ
numerum à Societatis primoribus adscitus,
passus sibi est provinciam demandari adeun-
di Chilensium terras, sperans, posse illic &
mercatu & auri fodinarum proventu labo-
rantem ære alieno Societatem sublevari.
Ejus antequam iter motusque exequar, man-
data ipsi, & deinde Chilen omnem inseram
historiæ. Mandata hæc fuere: ut tantæ expe- *Mandata Brouvveri.*
ditionis dux attenderet ad tempestivitates
Septentrionalium ventorum, qui à mense
Octobri, usque in primum Ver in littora Bra-
siliæ & Fretum Lemærium secundi spirant:
Iter per Fretum Britannicum legeret, aut cir-
cumducto per Scotiæ Borealia & Hibernicum
mare itinere, prout ventorum cœlique sine-
ret clementia. In Brasiliam perductus Supre-
mi Senatoris dignatione fungeretur, & quæ
muneris istius essent partes, digne obiret: ex
Gubernatoris Senatusque ibidem consilio
naves idoneas ex omni Brasiliensium classe
suis jungeret, ut & Liburnicam remigio ap-
tam, classiariis, milite, armis & commeatu
instructos. Hac classe absque cunctatione
dirigeret in Fretum Lemærium, inque Sinu
Valentino, qui ad lævum Freti latus est, de
aquis in sitim, lignis ad fomenta sibi prospi-
ceret. Emenso mox Freto in apertum se da-
ret mare, versusque in Zephyrum, caveret, ne

ventorum Occidentalium, qui maris Pacifi-
ci arbitri sunt, impetu truderetur in Austra-
les Freti Magellanici oras. inde in Boream
flecteret ac faventibus Zephyris lecto littore
in portum Castrensem aut Chiloüensem mitti,
fixaque hic classe, Liburnicâ interiora regni
lustraret. inde vexilli candidi explicatione
ceu pacis signo invitaret ad colloquia inco-
las, occasionesque captaret explorandi gen-
tis animos & sciscitandi terrarum secreta &
proventus. Hoc adverteret attentius, in hoc
Sinu, per novilunia intumescère Oceanum,
maximis incrementis, ideòque caveret sedu-
lò, ne pleno mari vadis inhæresceret & Lunæ
periodum exspectare cogeretur.

Mox in colloquia admissus cum populi
primoribus, Caziquas vocant, exponeret, se
per immensa locorum spacia, per tot casus &
maris discrimina eò devenisse, excîtum famâ
bellorum, quæ cum infesta Hispanorum gen-
te, jam inde ab Anno CIↃ IↃ L V fortiter &
gloriose gessissent, ductu & moderamine
Compalici Lantari aliorumque ducum, re-
cuperandæ libertatis ergò. pares animos fu-
isse populo suo, cujus cum eodem hoste bel-
la in octoagesimum annum traherentur, vin-
dicando imperii jure & libertate: ea armis
partâ tutaque domi, ulterius ivisse trans ma-
ria & Brasiliæ provincias aliquot exactis Lu-
sitanis in potestatem redegisse. inde bimestri
navigatione in Chilen devenisse, ut foedere
ipsi

psis commerciisque jungeretur. advectare
e Europæorum arma, valida ad bellum, sive
ua tutari haberent, sive invadere hostem ani-
nus esset. Tum Arausionensium Principis
itteras exhiberet, & Potentissimorum Ordi-
ium magnifica appellatione dictis suis robur
lecusque adderet. Suaderet iter in Belgium
primoribus ipsorum, qui terras Belgarum,
mperii bellique modum, arces ac munimen-
a, Reipubl. adversus Hispanum præsidia,
coram spectaret, mercesque omnigenas, in-
undæ & firmandæ per commercia amicitiæ.
Cumq; fortissimi & bellicosissimi istius gen-
is haberentur Araucenses, Tucapellenses &
Purenses, jussus fuit cum his potissimum pa-
cisci, cum proximi essent Baldiviensibus &
auri fodinis abundarent & soli præ aliis uber-
ate gauderent. restaurandæ Baldiviæ spem
psis faceret, operas promitteret, munitioni-
bus se & Chilenses adversus Hispanorum
vim tueretur, in eorum (quod caput rei) o-
pes & auri sacros recessus dextrè inquireret,
armisque & apparatu bellico auri precia æ-
quaret.

Quod si Baldiviam tenerent Chilenses,
nvaderet insulam proximam S. Mariæ, hor-
eum, ut creditur, Hispanorum in præsidiis
stic agentium. Chilenses Castellanorum ex-
meret servituti, Castellanos quoscunque
belli spolia putaret. ut his auspiciis clemen-
iæ in ipsos, severitatis in hostem, demerere-

 tur

tur ignotam gentem. Quod si insulam ista
à nostris teneri non ferat Hispanus, & coll
ctis undique viribus eam recuperare nitatu
expendendum Duci, num resistendo host
asserendæque juxta Insulæ & urbi Bald
par sit. num verò consultius putet depr
insulam ac deseri, defendi Baldiviã. Post
Rectoribus placeat, cùm par Chilenses p
pugnari urbs possit. qui jam olim absq
Europæorum auxiliis Castellanis poten
res fuere, ut Osornensium, Araucensium &
Purensium exemplis constat. At secunda c
ra sit Insulæ, ne desertam occupet hostis &
muniat. Exsurgat illa in isto Orbe Duyn
ka, quæ Chilensium portubus propinqu
sidiabitur, & subeuntes egredientesque
stellanorum rates intercipiet. Quod si p
monitus de Belgarum appulsu hostis se m
veat, inquirendum Duci sollicitè, quæ ej
vires, quis belli apparatus, quis ordo ag
nis. quod ex obviis hic illic Chilensium li
tribus rescire facillimum. secus metum fo
ne si arma hostis sumserit potiora nostris, in
miseriam nostram vertat.

Prima ab exscensu cura esto, percunct
in fodinas, quæ & ubi sint, num facilis e
endi auri labor, num difficilis; an remota
in propinquo maria ac flumina, quibus ev
hi metalla possint; num pronis indige
rum studiis an aversis. repertis fodinis a
que potitus, ad Brasiliæ rectores hoc o

per-

erſcribi, muneris ſui putabit; ut auctis per
llos viribus, milite, mercimoniis, armis,
ucceſſus felicius urgeat; Caſtellanos arci-
ous ſuis, quacunque poterit, depellat, & in-
entis auri ſedibus, quæ ſolæ ad felicitatem
nercantium deſunt, unus potiatur. Hoc fini
raduci è Braſilia perutile fuerit operum iſto-
um & fodinarum peritos, quibus judicandi
le venarum præſtantia & ubertate poteſtas
ſt.

Quin & illud curet Præfectus, ut Chilen-
ium politia, religio, vitæ modus, belli armo-
umque forma omnis & ratio perſcribantur.
n lanificia ipſorum, textoriam & fulloniam
rtem inquiret, necnon in terram Cimoliam
urgandis pannis. Ovium Chilenſium, qua-
um lanæ in precio, mares femellaſque ali-
uot in Braſiliam tranſvectabit, ad propaga-
ionem; ſalis quoque petroſi vim, redimen-
is itineris impenſis, ut & varii coloris tin-
turas, quarũ aliqua Cochenillâ præſtantior.
Amplius in mandatis dedit Brouvvero Vn-
evigintivirale Concilium, ut terram Au-
ralem ſcrutaretur, cujus inveniendæ cupi-
line nec indubia ſpe ipſe teneretur. Quod ſi
s fuerit rerum ſtatus, ut Baldiviam & Chilo-
n inſulam arceſque præſidiis inſideant Ca-
tellani, deflectendum erit in loca proxima.
t Chilenſium iſtic impetrata amicitia &
nercandi facultate, ſociatis viriribus Arce
liqua depellamus hoſtem, Mariam Inſulam

invadamus, per colonos Chilenses afferamus. Inito cum Chilensibus commerciorum bellique in hostem fœdere, fas erit Brouwero redire in patriam, surrogato sibi Elia Herckmanno. quem consiliis maturè instructum ad imperium hoc bonis artibus formabit. Ne verò sine Numine tanta cœptet Societas, quæ ante res humanas pietatem habet, illud curæ esse voluit Brouwero, ut Religionis Reformatæ propagationi inter Barbaros studeat, Chilenses Pontificiorũ placita amplexos è tenebris tantis in majorē porrò lucem vindicet, gentilismum Christianismo discutiat, & inter auri studia, saluti palantiũ à veri tramite invigilet. ne ditescere solum velle videamur, sed & errantium misereſcere. Reliqua pro arbitrio administret, ad nominis divini gloriam, Reipubl. famam & Societatis incolumitatem. Iam de CHILE ipsa dicendum. Est ea in Americæ parte Australi extra Tropicum, Peruviam & Paragonum regionem inter. quarum hæc illi in Meridiem, illa in Boream vergit. Ad Occasum mare Pacificum adspectat, longo littorum tractu, quæ in quingenta excurrunt miliaria. Ad Ortum mari Atlantico; ubi Australis est, Freto Magellanico terminatur. Si magnitudinem ex Hispanorum imperio definias, arctioribus terminis clauditur. Nomen illi à frigore, quod Peruanis *Chili*, ob frigida & nivosa Andium, quos superare necesse habent,

CHILES descriptio. *Situs.* *Etymon.*

quot-

quotquot eam è Peruvia adire student. Si scriptoribus fides, tam acre hîc & vehemens illud est, ut equos cum sessoribus suis constringat & marmoris instar induret. Castellanis Antœci sunt Chilenses. Pluvias, fulmina & totius anni vices sentiunt, distinctis intervallis, haud aliter atque Europæi. nisi quod illic æstas est, cum nobis est hyems, mutatâ Solis commoratione. Polus Antarcticus ex nubeculæ cujusdam albæ circumactione observatur, quæ circa polum vertitur. Non ubique cultam habitatamque Chilen repereas, sed propter oram maris maximè. Plana est nec altis collibus assurgens, nisi qua parte in montosa Andium attollitur. Regioni temperies pro situ varia est. nulli Indiarum parti aëris cœlique clementiâ cedit, nulli habitatorum frequentia. Victualium abundè habet, quæ peruviæ non rarò impertit, facili transvectione, ob flantes hic perpetuò Austros. Indigenis vasta & firma corporis moles, membra compacta armisque assueta. præsertim Araucensibus, & Tucapellensibus, qui montana habitant & assiduis bellis Hispanos atterunt. Vallibus distinguuntur, ubi ros decidit nostro spissior, dulcior & pinguior, ejusdem quo manna usus. At nulla pascuorum proprietate. quæ ex Regis Hispanorum voluntate communia habent, ut & venationem ac piscaturam. Prata perpetua ferè viriditate placent, ob valli-

Temperies

Corpora indigenarum.

um humidà. Vigent hîc hoſpitalitatis ergò iter facientes officia. Gubernatorem à Peru viæ prorege accipiunt. Epiſcopatus habet geminos, quorum alter nomen habet à metropoli S. Iacobi, colonia Hiſpanorum, alter ab urbe Imperiali. Regnum omne Hiſpani his provinciis diſtinguunt, *Copiapa*, *Guarca*, *Chile*, *Lazerana* ſive *Coquimba*, *Quilata*, *Mapocha* ſive *S. Iacobi*, *Promoucana*, *Conceptionis* ſive *Penca*, *Arauca*, *Tucapella*, *Purena*, *Angola*, *Imperiali* ſive *Cattis*, *Villa-rica* ſive *Mallauqua*, *Baldivia*, *Oſorno* ſive *Choulacavina*, *Castro*, & terris inſuliſque *Patagonum*, ad fretum uſque Magellanicum diffuſis. Peregrina vocabula loquor, quæ quia inſolita & ignota Europæis, horridius accipiuntur, apud ſuos uſu & ſignificatione gratiſſima. Copiapam portus commendat, quem adire quotannis Hiſpani aſſolent, comparandis Eranis ſive torcoſiis, quos apud Intas populos, magno ære divendunt. His in elegantiis & ornamentis ſunt, capitiſque faſciis & redimiculis inſeruntur, licet rudes, nec arte politi. nulla hîc auri veſtigia in hunc diem reperta, aliarum rerum feraciſſima eſt tellus & optimæ glebæ. Similes ſoli bonitate ſunt Guarca & Chile, in qua auriferas venas deprehenſas perhibent, ut & in Lazerana & Quilata, licet ab aquis & foſſoribus Indis deſtituantur, qui non niſi grandi precio parabiles ſunt. S. Iacobi provincia civitati appellationem debet,

Gubernator. *Epiſcopatus.* *S. Iago.* *Imperial.* *Provinciæ regni Chilenſis.*

Copiapa.

Guarca & Chile. *Lazerana.* *Quilata.*

S. Iacobi civitas in Mapochâ.

Epiſ-

piscopatus sedes. gentile regioni nomen Mapochæ est, flumine Tupacalma perillustri. ipsa ferax vini, segetis, cumini, anisi, variique ad victum proventus ubertate, alimoniæ suæ sufficit. Aurum olim luculentius, nunc parcius suppeditat. Conceptionis Civitas aulæ & Gubernatoris sedes, à mœnibus nuda, subeuntibus undique patet, habitatorum, qui bis mille esse creduntur, frequens, ex Itala, Lusitana, Vasconum, Castellanorum & Mestigorum, ut vocant Hispani, gente. Vna militum centuriâ defenditur, quæ Gubernatori prætoria est ad custodiam. Regio, Chilensium appellatione, Penca dicitur, auri quoque scatebris famosa. Primariæ insulæ, quæ continenti objacent, Mocha sunt & S. Maria. Mocha Australior, ex adverso fluminis Imperialis jacet, montibus aspera, nec minus rebus ad victum necessariis abundans, incolæ Chilensium isti sunt, qui bellis Araucensibus pulsi huc secessere. Hispano & Chilensibus illis, quos Vcaos vocant, pacatis utuntur, neutri inter partes. Castellani eò mercatum abeunt, mercesque eduliis commutant. Has Mochenses scaphulis suis ad Caytas, Toltinios aliasque in proximo gentes transvectant. Insula S. Mariæ Araucum contra jacet, fecunda itidem & uberrima mayzii, segetis, fabarum nutricula. paucis Chilensibus incolitur, apud quos Hispanus aliquis procurator frumentationem an-

Conceptionis Civitas, in Pencâ.

Insula Mocha, S. Maria.

Arauca. Tucapella. nuam, Regium vectigal, colligit. Arauca quæ Tucapellam complectitur, non minus à soli fecunditate celebratur, nec auri fodinis caret. Pertracti ab Hispanis incolæ ad fodinarum labores, arma in eosdem sumserunt, in libertatem se vindicaturi. Post exacta multis annis bella in pace agunt, licet subnascentes subinde lites, ut inter reconciliatos fieri solet, eam turbent. Domino hodie parent Hispanis addictiori, cui nomen *Catamaco*, sub quo quieti tranquillique vixére. nunc vita functo ad ingenium rediere turbidi & otio adversi. Castellum hic condidere Hispani S. Philippi, coërcendis tumultuariis, cui militum quingenti pro præsidiis. Reliquæ *Regiones Australes Vcaorum.* regiones Australes Vcaorum sunt, sive populorum Anti-Castellanorum, si Castrum excipias, quam Chilenses Chiloüen appellant. Sunt illæ, Lacuilla, Coblina, Carolomappa, Monlinum, Mattengua, Laccona, Lynlina, Meulina, Cauwatsca, Canacqua, Linna, Quintiora, aliæque plures, ut & arx Calbusa, quæ ad mare interius est in provincia Aucud. Hæ Hispanorum omnes imperiis tenentur, Gubernatore Ferdinando Alvarado, Osorni parentibus Hispanis nato. à Conceptionis Præside jussa accipit. illæ mirè fertiles, mayzium, hordeum, pisa, fabas, milium ubertim ferunt. triticum parcius & coloris fusci, ob loci frigidam humidamque temperiem. etiam poma affatim, & mala cydonia,

rapas aliaque hortensis generis, Patatas quas vocant, & sub terris nascentia poma. Insulæ ovium gregibus insternuntur, ut & vaccis, licet rarioribus, plurimis capris, suibus, gallinis, aliisque annonæ momentis. Piscium in fluviis uberrima captura, quales sunt Corbini, Aselli minoris magnitudine, & Robuli, Apuæque ad instar halecum, & ostrea Europæis similia. Insula Chiloüe, in qua Castrum, aurum nutrit. verùm scrutari in illud timuere, Hispanorum metu, ne fodinarum laboribus inviti mancipentur. Iam liberum cuique ire in terræ viscera, aurumque effodere, dummodo quinta pars Regi cedat. Castrum civitas raris ædibus ad fluvium Gamboam habitatur, qui in Sinum sive mare internũ se exonerat. hortis plantariisq; gratum sui præbet conspectum. Templa ostentat tria, Brasilicam, illam *de los Mercées*, & tertiam Iesuitarum, incendiis deformatæ ædes luderibus horrent, bellorum præmiis. Angola provincia in interioribus est, longius ab Arauca, ubi oppidum fuit Hispanis dictum Nova-villa. solum insigni fecunditate luxuriat, tritici, ficuum, vini aliorumque fructuum benigna mater. Aurum & hic reperiri fert fama, at neglectim haberi. Sunt inter Angolensium Dominos sive Caziquas, qui ab Hispanorum stant partibus, & cum Araucanis eadem fruuntur pacce. Arcem hic habent Hispani, sed à præsidiariis vacuam. Purensis provincia, qua

Chiloüe Insula.

Castrum civitas.

Angola Chilensium.

Purena.

quà in Occidentem vergit, maritima est, auri expers, cætera fertilis. Ante pacis cum Hispano tempora, incolæ Araucanis parebant, jam secessionem fecere, Imperialibus fœderi nexi. Nec minus per clancularios istic fautores & assеclas, res suas gerit Hispanus. *Imperialis civitas.* Imperialis civitas, Episcopalis quondam, nuper bellis vastata fœdè triste spectaculum est. Rumor erat, Castellanos trecentorum manu illic Arcem moliri, jamque è Chilensium Dominis aliquos à fide suorum defecisse. Verùm hos Puelcarum natio èffera & immanis, ab ipsis montibus, quos inhabitat, asperior, coërcet. Auro caret. incolis exosissima est Hispanorum natio, à qua in servitutem redacti aliquoties fuere. NEC enim uberior certiorque odii materies, quàm quæ ex afflicta aut erepta libertate nascitur. Quo tempore in Baldivia morabantur Belgæ, Dominus Caytinorum Lemoulionsius Præfecto Belgarum, pro gentis suæ more, telum cum nuncio misit, amicitiam ejus deposcens. dumque se ad iter accingit, ut peregrinos hospites ipse compellet, Peulcæ, quibus suspecta ejus fides, quod Hispanis favisset, provinciam ejus invasere & edita strage captivum cum suis abduxere. Regio non minus quàm aliæ fertilis, verum frigidiore hîc aëre vix maturescunt fruges. *Villa-rica.* Villa-rica & civitatis & provinciæ nomen est. Indorum ferociæ vastitatem & deplorandam sui faciem debet. aliàs soli

ube-

uberis, licet frigidiusculi. Fodinas auri habet, sed spretas incultásque. Præfectus hac tempestate erat Curuvvanchas, qui mensis Febr. die tertio Anni CIƆ IƆ CXLIII Baldiviæ cum Herckmanno locutus, in pacis nobiscum condiciones una cum Baldiviensibus & Conchensibus convenit. Baldiviensis Provincia novem territoriis partibusque distinguitur, Mariquina, Peliova, Regnivva, Calli-calli, Guadalanqua, in qua civitas Baldivia, Quinchilqua aliisque. Harum indigenæ aurum hic reperiri constanter pernegant, præterquam in Mariquina. adeò ut quæsita aliis cupiditatis illecebra, his execrationi sit. naturæ hoc beneficio gloriatur nemo, dolent omnes, ob servilia opera & veterem Hispanorum tyrannidem. Solum Baldiviense frigidum humidumque est, ob crebros imbres, quos Lunæ variæ vices cient. Fructus ferè, quales nostratibus, sed uvis sua deest maturitas, ob frigus & gelidas spirationes. Ambitus Baldiviæ miliaris est, cujus muris passim innasci & enasci videas arbores pomiferas, quæ nemoris instar densi vias passim strataque obsident. Duobus post cladem annis, Castellanorum trecenti arcem exstruxére ad fluminis angulum, juxta cœnobium S. Francisci, ubi alimenti inopia periere, exceptis LXX, qui Osornum se recepere, itinere attriti confectique, Ex eo deserta Hispanis, excursionibus ipsorum subinde patuit. Choulaco-

Baldiviensis provincia novem territoriis distinguitur.

Baldivia civitas.

Cboulacovvina. Osornum. vvina Osorno olim urbe claruit, quæ, à Baldivia vicesimo abest milliari. aëre gaudet saluberrimo, & solo fertili oviumque feraci. Pratis pascuisque luxuriat, lanæ subtilioris laude præcellit, ut & frugum copia & varietate. Aurifodinas novit. Incolæ Baldiviensibus humaniores cultioresque parent Picomanno veteris militiæ Duci, cujus maxima apud suos laus & veneratio. Vrbi in flumine positæ, quod Rio-Bueno Hispani nuncupant, portus est minorum non majorum navigiorum capax, ob scopulos & sparsa per flumen vada. *De Chilensium populis.* Chilensium alii sub Hispanorum degunt imperio, alii sui juris sunt. illi civilius vivunt, motibusque Europæorum ad humanitatem plus formantur, Dei sensum admittunt ac domiciliis habitant. aliis vita agrestis planè & effera, prona hominum in deteriora cupidine, quam majorum consuetudo culturæ omnis expers validam facit. *Habitu corporis.* Capite sunt grandi satis, facie panda. imberbes capillum subnascentem conchulis interceptum detondent, quas è collo pendulas ad istos usus circumferunt. Vertex ipsis rasus, revulsæ quoque barba & mustaces, ne capillos hosce nocendi instrumenta hostis arripiat. At sub Castellanorum dominio promissus omnibus fluidusque capillus est. Aperto plerique incedunt capite, quod fascia stringunt. quæ Ducibus dominisque, quotquot eminentioris inter ipsos sunt fortunæ, orna-

tior speciosiorque est. laminis namque argenteis illam interstinguunt, & eranorum sive turcosiorum frustis ornant, ut & varii coloris coralliis. caput quoque mustelarum pellibus induunt, eo situ, ut capitis exuviæ in fronte & sincipite rigeant, rejecta in cervicem cauda. Paucissimis pilea sunt, quæ tamen industrii conficere norunt. color illis candidus, capillitium nigricans densumque, quod circa aures resecant. Etiam feminis nudo capite incedere mos, soluto & impexo nec torto in cincinnos crine. Quædam natantem in cervicibus cæsariem, nodo circa caput stringunt. quod factitant, quoties mulierum condicione agunt, mensesque sexum arguunt. Quæ in Vcais vivunt, capillum non resecant. qui tamen Chilouensium mos à Peruanis fluxit. His capillata frons est supercilia tenus, ritu ferè nostratium. Textoriam artem callent omnes. telam non ultra quinque quatuorve ulnas extendunt. è pannis laneis amicula conficiunt viris, quæ humeris circumdant, brachia ac lacertos nudis. pro frigoris modo alia aliis super induunt, modo candidi, modo cærulei, modo flavi coloris, etiam striis distincta Hispaniensium stragulorum instar. nullo pectus thorace induti, femoralibus induuntur, genua tenus, juxta consuetudinem Belgarum. carent interulis indusiisque, caligis & calceis. Qui indigenatum sui sunt juris, nec in civitates aut pagos

Opificium

Domicilia. agminatim coëunt, sed sparsis tectis habitant, licet minimè splendidis, humi depressis, quæ è stramine, arudine, juncis fabricant; nullo opere in testino discreta. ut uno tota domus continuoque spatio decurrat, gramine acclivi tecta. supernè subdiali foramine patet, per quod luci ingressus, fumis egressus datur. pedes nudi incedunt, nisi quod festis diebus aut hominum panegyri caligati ambulent, non calceati. Mulieribus itidem pro velamine panni linei segmenta sunt, *Vestitus.* antrorsum & retrorsum ex altero solum humero fluentia, à latere consuta, proxima pectoris parte patente. Hæc ipsa supra humerum grandioribus nectunt aciculis, iisque vel argenteis vel æneis, pro facultatum modo. media corporis parte vestem istam succingunt stringuntque, aliudque illi amiculum circumdant, quod sub gutture acicula nectunt. nudæ quoque pedes, ut viri, absque caligis & calceis gradiuntur, ad duritiam suetæ. Supellex parca admodum, nec ad fastum nec supra necessitatem, paupertatis longo usu. Pocilla duo aut tria numeres asservando potu, & vasculum corneum cotylamque, unde bibitur. planè ac si ad Cynicorum regulam viverent. arborum trunci sedilia sunt. nisi quod opulentiores pellibus solum insternant amico invisenti. à curis vacui annuo reditu gaudent. hæc meta cupiditatis. alius annus alias illis curas aliosque labores adfert.

In opibus pecora habent, quæ non ipſorum educatione, ſed naturæ beneficio fecunda perſeverant. Sementi vacant ineunte menſe Octobri, qua tempeſtate familiæ decem aut viginti ejuſdem diſtrictus in ſocietatem operis conveniunt, agros arant, occant, conſerunt ubi meſſis colligenda, rurſũ labores mutuum ſublevant. Stata edendi tẽpora obſervant, matutinum & veſpertinum. aquas bibunt parcius, ſed iis è milio, tritico, hordeo farinam floremve miſcent, ad cereviſiæ noſtratis rudimentum, & ſimilitudinem. Solenniore feſto potum bibunt è mayzio, quem Chiche appellant, ejus ferè coloris & ſaporis, cujus eſt lac preſſum rancidius. Mayzium in pulverem attritum maceratumque in maſſam cogunt, quam anicularum dentibus præmanſam, velut in pulticulam attenuant, quæ affuſa aqua ebulliens inebriandis valet. ad eundem ferè modum pomacium ſibi conficiunt, à præmanſis pomis, ad fortiorem, ut opinantur, ebullitionem. Præfectos ex virtute ſumunt & generis dignitate, quos Vlmenos aut Pulmas vocant, Caziquarum quippe vocabulum, ex Occidentali India huc tranſlatum, originis peregrinæ eſt. Vlmenorum alii viginti, alii triginta, quidam quinquaginta aut centum familiis imperant; certiſſimo indicio: non ſtare abſque ordine & duce incompoſitam multitudinem. præcipua illorum in bello authoritas, & Comi-

Victu.

Præfecti.

iis; ubi verba præeunt. convocare hæc fas, cum exigit necessitas. at exigere tributa nefas, nisi cum capessendum bellum, cui se duces præbeant oportet & antesignanos, sub auspiciis Summi Gubernatoris, quem Nento-quiendum vocant, cui dictio audientes sunt. privatim de rebus ad Rempubl. pertinentibus conferre vetitum. sub dio circum stante populi corona verba faciunt. quia suspicaces deteriora fingunt, falsisque reum subdunt. Præfectura hæreditaria ad primogenitum devolvitur, mox ad alios. horum defectu ad cognatorum proximos. qui si minus digni imperio censeantur, dignioribus principis dignationem assignant.

Armis. Sub armis membra decenter gerunt. hæc lanceæ sunt viginti octo pedes longæ, ferro vel duriore ligno præpilatæ, quibus ex equis dextrè depugnant. Acinaces, machæras, Hispanica arma, ostentabant, etiam pectoralia adversus ictus tuta, ex Hispanorum olim stragibus recepta. Vaginis longo usu attritis, gladios strictos sibi alligabant. Etiam calavas gestant infixis clavis minaces. arcubus adhæc & sagittis, more à proavis recepto, armantur quibus cuspides sunt ex polito & levigato lapide, veneno tactæ. quæ læsum ilicet perimunt. Nec tamen hic omnium mos, sed ejus gentis, quæ Puelches dicitur, quæ Orientalia montium, quos Cordilleras vocitant, inhabitat. Galeas quoque sibi, & thoraces fabricant

fant ex congestis multipliciter pellibus, quibus ictus lethiferos avertunt. Equitatu magis, minus peditatu valent, qui in campis explicatus fugam facilè capessit, præsertim ad fistularum & sclopetorum nostratium ictus. hastas regere gnari inhabiles tractandis bombardis deprehenduntur. è latibulis & nemorum abditis bella gerere edocti, incautos occupant & trucidant. fortitudinem jactari sæpè audivere nostri, nunquam experti. cum à denis sclopetariis ipsorum fugari possint trecenii. In victos crudeles vitæ veniam nulli faciunt. Cor prostrati hostis exemtum morsu sanguinolento dilacerant, invocato Pillani nomine, cui, utpote numini Genioque, tali victima litant. Dei creatoris cultusque divini, ut & immortalitatis animæ nescii, sacros præ profanis dies non habent. aliqua tamen numinis aut dæmonii opinione tangi videntur, cum Pilanum suum, ut Spiritum aëreum, colant. maximè, cum alienata potu mente & veluti furore percita, carmina illi hymnosque recitant. Quoties tonitrua pavidis mentibus terorem incutiunt, hæc ipsa in hostium verti perniciem rogant, & Tabaci fumum ore naribusque efflantes Pilanum ingeminant, veluti suffitibus istis sacra facientes. Victoria potiti festa agitant, & in luxum se & merum suum largius effundunt, fixaque in terram sagitta circum hanc choros exercent, cantusque suos Pillano nuncupant. Idem factitant,

Religio.

Dæmonis.

 que-

quoties hostium aliquem recenti lanienæ destinant. hunc psallentem una epulantemque inter gaudia clava posternunt, moxque dentibus semineces spirantesque artus discerpunt, perseverante in Pillani honorem omnium cantu & vociferatione. In homicidas, raptores, perduelles capitis pœna animadvertunt. quam scenam licet tragicam pari cantus celebritate adornant. Quotquot fortes, strenui, prudentia audaciaque aliis præstant, à numinis sui dignitate Pillanos, quasi divinos vocant, parique honore dignantur cantores suos & istorum sacrorum concinnos administros. Est & aliud apud ipsos in precio Dæmonium, quod Mura-Poantam appellant. hoc Lucinæ cujusdam instar implorant, quoties matrimonia ineunt. Ejus si instinctu rem Veneream peragant, spem ipsis indubiam facit fecunditatis. nec alia cum illo colloquia habere se profitentur, nisi per inspirationes & somnia, præmissis ludis, cantu, saltationumque celebritatibus. Vxores pro facultatum ratione plures pauciorésve habent. illas à parentibus mercantur. unde proverbio apud ipsos celebratum, Chilensem *opulentum esse, cui plures filiæ.* Nuptias nec forma nec generis dignitas conciliat, verum industria & labor. quibus hæc adsunt, præeligi videas. utique mulieribus res agraria maximè curæ, feriantibus & apricantibus maritis, ad otia & desidiam factis, illæ tondent pecus,

sege-

segetem triturant, nent, texunt. viri vix præter sementem quicquam sibi curæ esse sinunt. in cujus ut & in colligendæ messis labores mulieres quoque advocant. Qui filiam alicujus in uxorem poscit, non necesse habet cum illâ sermones conferre, aut ambitu uti, sed cum patre de elocatione transigit. capitis redimicula preciosiora, equi ovesque Sponsarum precia sunt. his ex pacto datis domum ducitur Sponsa, nullo apparatu. Verùm ubi res palàm est, amicis consanguineisque mactatur de grege victima, laudesque pronubo Deo Maruapantæ accinuntur. dein stratis humi ovium exuviis epulantur. Martius singulis uxoribus de tecto prospicit. accessurus ad unam adventus sui indicium facit, eamque unicè tunc charam habet, reliquis famulantibus. ubi peperére, cæsa agna convivantur, & puerperæ sobolique de carnibus ac jusculo ministrant. Nec Europæo more trahuntur in hebdomades quinque aut sex puerperia, Verùm altero à partu die ad operas suas redeunt, firmæ corpora, quamquam pusilla. Virorum observantissimæ famularum sorte habentur. præter maritum si quem intentis oculis adspectent, zelotypo vapulant. in adulterio deprehensas suis legibus trucidant. nec magis tamen castè, licet quoad possunt cautè, vivunt, viro subinde ad minus sibi dilectas connivente. Conjugia mercatu inita alio mercatu dissolvere nefas. at violata tho-

De conjugiis.

ri fide repudiare fas. deserere, licet immerentem, marito licitum, sed ultionis periculo. Nec minus rapere alii aliorum uxores nefariè audent, & maritos potiundæ conjugis spe interimere, impuni potentiorum petulantia. in defunctos sciscitantibus respondent, *Dæmon abstulit*. Mortuos lugent, cadavera inhumata per menses aliquot, herbis aromatibusque involutæ adversus putredinem, asservant. ubi mandare volent, convocatis triduo ante consanguineis, epulantur, & de epulis defuncto suum in paropside demensum capiti apponunt, quasi unà epulaturo. tandem post tridui aut quatridui commessationes in sua domo condunt. Viduam statim ab excessu mariti nubere sinit mos. secundis illam nuptiis ducturus donaria liberis ejus, si quos habeat, largiri tenetur, in fidem conjugii. at viduæ conditione illam porrò vivere honorificentius habent. Viris mulieribusque consuetudo est proluendi se mane in flumine, quantumvis rigente gelu. In bella ex fœdere coituri telum sociis mittunt. quod si dextera tangant, ratum fedus est juratumque in hostem. Et quia litteris aut characteribus animi sensa absentibus aperire insolens ipsis, secretorum suorum conscium aliquem ablegant, qui de statu belli nunciet, exhibito in dexteram telo, è quo ligula aut fascia dependet. quod si in belli societatem ire animus sit, reduci nuncio idem telum in dexteram ingerit,

De ritibus circa mortuos.

Secundis Nuptiis.

De ritu fœderum.

rit, fasciæque priori aliam super alligat. At si ad alios deferri consilia sit opus, telum hoc fasciasque initi fœderis notas ostentant. cineribus partes corporis pilosas perfricant, mox manibus radicitus depilant, ne denuò luxuriet. Tonitru pro Numine habent. hoc Pilanum indigetant. Quoties per conviviorum tempora tonat cœlum, dissipato cœtu aufugiunt, & Hispanos adesse clamitant. quin arma, ceu propinquo hoste, turbati arripiunt. Tantus invisæ ipsis gentis horror animos nepotum & abnepotum etiamnum tenet, ob veteris in proavos crudelitatis memoriam, ut tumultuantis & trepidantis cœli causam putent, Hispanorum ferociam. Gubernatorem hoc ritu eligunt. Qui mortuo succedere volet, opes suas explorare habet, num erogandis in Vlmenos sive Magistratus inferiores donariis sufficiant. dein convocatis illis oratione apud populum familiæ suæ majorumque dignitatem, opes, amicorum potentiam & virtutum militarium decora recitat. orationem excipit primorum aliquis, & exaggeratis futuri Ducis meritis, juramento suos Ducemque adstringit, ablataque è collo ejus fasciâ, gemmis lapidibusque preciosis fulgente, territoriorum Dominis sive Vlmenis distribuit. tum Gubernatori acclamant & quod primum apud illos ultimumque rerum est, commessationibus indulgent. Animalium à nostris insignis diversitas. Ovium

De Numine Pilano.

Gubernatoris electione.

De animalibus.

aliæ aggreſtes, ut & Scotiæ, aliæ manſuetæ. quædam camelis ſimiles figurâ corporis, non magnitudine. collum illis longius & teres, rictus fiſſus, ſed gibbus nullus. color diſpar, candidus, niger, cinereus. at agreſtibus igneus & fulvus. Eas perforata aure & transmiſſo fune ductant domini & ad arbitrium flectunt, ut equos frenis. Animalculum alit Chile ſciuri magnitudine, pilis glabrum, maximi apud Peruanos precii. *Chincillam* appellant. Magna hic pecudum & ſtruthionum frequentia. Fructus ex Hiſpania huc traſlati facilè creſcunt. Præter fruges alias, peculiare genus farris profert, *Teca* dictum, ſiligine minus, quo toſto, & trito in pulverem victitant. ſi parcius humor affundatur, eſculentum eſt, ſi largius diluatur, poculentum. Naſcitur hic arbor, quam *Murtillam* Hiſpani, indigenæ *Vnni* vocant, è cujus fructu liquor extunditur, vino perquam ſimilis, ſtomacho ſaluberrimus. adière Chilen Argonautæ celeberrimi Fran. Dracus, Thomas Candiſchius, Olivarius à Noort, Georgius Spilbergi⁹ aliique. Primus in eã penetravit & copias duxit Didac⁹ Almagrus, ſuperatis Andiũ ingenti diſcrimine faſtigiis. poſtea provincias perdomuit Valdivia, qui & urbes Imperialẽ & Baldiviã condidit & de ſuo nomine dixit. omniũ populorum bellicoſiſſimi ſunt Araucani, qui maxima ſæpe ſtrage Hiſpanos fuderunt, urbes & municipia invaſe-

Qui Chilen adierint.

re

æ & cremavere, eâ ferociâ, ut promovere terminos non patiantur, verũ locis pluribꝰ exactos, arctioribus finibus, velut incitis, coërceant. Auri fodinis locuples Societati & Brouwero suscepti itineris caussâ fuit. Eò NAMQVE lubenter imus mortales, ubi cupiditatibus litant spes, & credulitate futurorũ fruimur non inviti, modo illã aliqua utilitas adspergat. Sed longius produxi sermonẽ, dum me Chilensium mores, populi, terrarumque novitas capit. Nunc ad incœptum redeo. Naves concessæ Brouwero quinque, quæ milites expeditos habebant trecentos & sexaginta, sub tribus signis & ducibus. Fuere hi Blaubeeckius, Vostermannus, Petrus Florius, omnes probatæ militiæ, & ab armis noti. Hac classe è Brasiliæ portu, quem Alexii vocant, digressus, directo in Meridiem cursu, propè Fretum Lamærium stetit. quod prætervectus, insulam ab Ordinum nomine illustrem, attentius observavit, scire satagens, an continens ea esset, an insula. mox idẽ fretum repetiit, certus adeundi Tinum valentinum, qui ibidem ad latus Australe terræ Mauritianæ conspicitur altitud. grad. LIV & minutorũ aliquot. Verũ tẽpestate valida disjectꝰ in partes oppositas, circũraptus Insuãl omnem fuit, novi in Mare Pacificum breviorisque aditus occasionem objiciente fortuna. Illum æternæ memoriæ sacrum fecere navales, & Maris Brouweri appellatione insignivere. Si-

Ann. CIↃ IↃCXLIII.

Brouwerus Novum iter in Mare Pacificum

primus aperit.

Sinus iste, de quo dixi, peroportunam navibus decem duodecimque stationem præbet. piscium pecorumque expers, baccis tunc rubellis nigrisque vernabat, musculis conchisque abundas, ut & aquis recentibus ac lignis ad varios usus. Collectis in hoc Sinu navibus, sospites incolumesqne omnes enavigavere, donec primus terræ appulsus fuit portus Chilües. cui à Brouvveri nomine facta appellatio. aberraverat una, Auriaca, quæ postmodum huc appellens, non repertis sociis & classe, Pernambucum rediit. Crispinus & Vigilum præfectus Blaubeeckius jussi fluvium conscendere, ea Liburnicâ, cui à Delphino nomen, ut Chilensium primò obvios de regionis statu & Hispanorum viribus percontarentur. Consitum amœnissimis hinc inde arboricetis flumen, domicilia aliquot sparsim ostentabat, sepibus ligneis in Crucis figuram decussatim ordinatis præcincta. Chilenses exterorum & novorum hominum conspectu, in collem, qui ad fluminis ripam attollebatur, se recepere, & conspiciendos Belgis præbuere. at his ad colloquium egressis, à littore intus deflexere. Nostri defixo in littore stipite, è quo candidum linteum suspenderant, pacis signa offendére, depositis juxtà stipitem cultellis & corallis, mercatus illice materia. quin alta & blanda voce amicitiæ verba ingeminavére. Vix in lembum reversis Belgis, adfuere ilicet eques unus, pedites tres &

Ann. CIↃ IↃCXL III
1 May.

Chilues portum subit.

abla-

ablatum stipitem reliquaque ad suos detulere & mox ad ripam progressi in aquas projecere. Quæ res ob indignitatis, ut videbatur, speciem, suspicionem injiciebat, ab Hispanis hostibus hæc loca insideri. à quibus benevolentiam exspectare, insanum. triduo post cum cohorte militium altius fluvium subiit Blaubeeckius, invitandis ad sermones mutuos incolis. mandatum acceperat, ut explosione tormenti majoris alia atque alia, innoxiâ tamen, necnon vexilli candidi explicatione, securitatem promitteret: at mox rubicundum explicando & explosionibus seriis moveret & perterrefaceret præsentes. At frustrà fuimus. Cumque audaces faceret locus, conviciis & fœdis vocibus impetebant è longinquo nostros, egredientibus suprema minati. Centuriones duo Vostermannus & Florius exscensione facta, dispositis insidiis, Chilensem occupant, ut & vetulam cum liberis binis. qui Hispanicè nescientes, nullius rei indicium fecere. Intereà capto ab Hispanis navalium aliquo, credibile fuit ex hoc ipso de adventus nostri classis edoctos fuisse. Altius profecti ad Arcem Carolomappam, hostium machinis impetiti exiliere & occurrentem fortè hostium nonaginta manum equestrem pedestremque, quæ vim parabat, animosè in fugam egere, pluribus in silvarum proxima dilapsis. desiderari hoc conflictu fuere ipse Hispanorum præfectus Andreas Nimesius,

Fluvium subit Blaubeequius.

Hispani fugiunt.

Herre-

Herrera, & præterea è gregariis octo novemve. Potuissent tunc haberi captivi. verùm jusserat rigidissimè Blaubeeckio Brouvverus, ne ulli hostium parceret, sed obvios quosque adversosque sterneret. Nec mora, primos Belgarum impetus sensit arx Carolomappa, quam præsidiariis sexaginta, tormentis æneis duobus tenebant Hispani. ea victâ trucidati ad unum omnes, ut diffuso nominis nostri terrore, paterent venientibus regionis intima. ita visum Brouvvero. qui uti arma habebat in Hispanos omnes, ita accerrima in eos, à quibus opima spolia sperabat. at minus providè factum censebant, qui è commilitio erant, cum relicto nemine deessent indices, & exploranti, quæ vellent, ignote, opportunitas. Objiciebatur hæc Arx limitanea in ipso littore Conquensium, Osorni & Baldiviensium populis. quibus cum Hispano bella ferè perpetua. Quatuor hinc miliaribus alia Arx in limitibus versus Ortum ab Hispanis tenebatur, Calbuça, quam præter Turrem castrensem quadraginta tutabantur præsidiarii, & tormentum bellicum ex ære fusili singulare. Repertæ in Carolomappa litteræ XXVIII Februarii. Anno CIↃ IↃ CXLII scriptæ, & è Lima in Conceptionis Vrbem, hinc in Carolomappam missæ. quibus monebantur Chiliienses, ne tutelæ suæ deessent: adventare Hollandos navibus duodecim, in duo contubernia distinctis. fœdo profectò

Arx Carolomappa capitur.

Arx Calbuca.

nostratium more, quibus deferre ad exteros domestica nimium proclive. Diruta hac & solo æquata Arce, quæ domiciliis triginta inhabitabatur, excepit idem fatum oppidum *Castrum*, in insula positum. quod desertum à suis Belgæ occupantis fuit. ipsi incendium urbi cives fecerant. quod ipsum Præfectus novis flammis auxit, ut Trojæ captæ & fumantis imago ex alto appareret. Nec alia fuisset sors Calbucæ, nisi adnavigare prohibuissent vada & scopuli & maris æstus tempestatesque impetuosissimæ. Semidiruta Castri templa tectaque, funditus subversa fuere Brouvveri mandato, ne quid hostile integrum salvumque esset. Hoc tum agebat omnibus modis Imperator noster, ut vel ex captivis vel blanda oratione allectis percontaretur in res Chilensium. sed frustra fuit, profugis ad belli asperos & horridos motus inquilinis. nec haberi quisquam blandiloquiis & facili accessu potuit, ob pertinaces imbres & incognita viarum. Iamque Baldivia omnium tenebatur votis, misso eò Crispino. sed ne teneretur adhuc, ventorum fecit inclementia & adversa plurima. Capti mox Hispanorum tres de regionis statu nonnulla disseruere. etiam cum Chilensibus sex ad sermones admissi, Hispanorum tyrannidem & invisa imperia, majorum cedes & perpessa mala plurima memoravimus. adesse nos pristinæ libertatis vindices, & oppressæ gentis asser-

Castrum oppidum subvertitur.

assertores: nobiscum consilia & arma sociarent: esse nobis expeditum militem, & apparatum omnem bellicum, & quæ alia incitandis animis faciebant. Eramus largi promissis, & quæ natura cupientium est, immodici satis. illi æquis hæc auribus excepére, sparsaque de adventu nostrorum per insulam famâ, per primores gentis suæ significavere, hoc unum se in votis habere, uti Hispanorum imperiis servitioque erepti in Baldiviam ad suos transferri possent. Erant illi Didacus de Carolomappa, & Philippus Vlentelicanus, qui collecta ocyus ducentorum agmine, in Osornum & Baldiviam terrestri itinere abire parabant, instructi securibus, hastis, sclopetis, & pulvere tormentario. quorum precium XXV armentis pensavere. Verùm cum aditus viarum omnes præclusissent Hispani, navibus eò transvehi petiére. jamque impetraverant, cùm eorum aliquis, cæteris prudentior, Osornenses ac Baldivienses præmonendos de Belgarum adventu dixit, ne hostes nos esse rati, hostile quid molirentur. adsunt tres, qui viarum avia edocti id effecturos ocyus recepere. Illud memorasse non piget, Philippum istum Vlentelicanum, firmandæ apud nostrates fidei, caput Hispano sua manu resectum ostentavisse, putridum fœtensque, ne hostem quis ejus gentis dubitaret, quam tali exemplo mactatam deletamque cuperet. At magna hæc & auspicata exorsa stitit superveniens

Brou-

Brouvveri mors; qui post bimestrem ægritudinem, in insula Castro exstinctus, novum mortis locum, nondum novæ, quam effectabat, gloriæ repperit. Invalescente siquidem morbo, inhabilis labori & audaciæ, vitæ se securum prædicans, præsentibus commendavit suas & publicas res. nec quicquam de fine recusans, vincentibus curas omnes fatis, animam supra vulgares evectam cœlo reddidit. Hoc reperto posterorum memoria dignus, quod primus non per freta & augustias, sed apertum mare in Chilen & Pacificum æquor viam aperuerit. Sepulturæ curam Herckmanno & Crispino demandaverat, locum Baldiviam. qui ut pro sua in defectum pietate ea munia explerent, cadaveri perpetuitatem aliquam quæsivere, exemtis visceribus. quibus terra abditis, reliquum quo erat corporis aromatibus oleisque conditum à putredine conservavere, & in Navis ampliore alveo seposuere. Illi ex Societatis tacito præscripto, quod tunc patuit, successit in eadem imperia Elias Harckmannus, vir gravis modestiæ, sedulus rerum Occidentalium curator, Senatoribus Politicis anteà adscriptus & Paraybæ præfectus, nec una navigatione maritima celebris. Is mitius leniusque Brouvvero animatus, idemque festinæ in hostem ferociæ & apud exteras gentes duræ dominationis osor, faciliore habena imperium capessivit. Emolliverant, ut opinor, hominem huma-

Brouvverus moritur.

Elias Herckmannus succedit Brouvvero.

humaniora ſtudia, præſertim Poëtices, qua non infeliciter tractaverat, editis noſtrate lingua de Veterum & recentiorum navigationibus libris. In hujus fidem obſequiumque juravere quotquot vocati aderant Senatores & militum duces, rataque juſſa Societatis habuere, gratulati novo præfecto & ad virtutum ejus conſcientiam gaviſi.

Baldiviam ſubeunt Belgæ.

Ægro adhuc Præfecto, Baldiviæ portum ſubiere claſſiarii, & in anchoris ſtetére, ubi metrophol is olim Hiſpanorum fuit. conſpecta magnæ urbis rudera à Barbaris Anno CIↃ IↃ XCIX. incenſæ ac dirutæ. tunc, cum ſub auroram exercitus barbarorum quinque millium, equitum peditumque, inter quos cataphracti plures & pectora thoracibus ferreis muniti, incubuere ſecuris, & capta urbe, cæſiſque Hiſpanis quadringentis, injectiſque in domos flammis, graves ſpoliis abivére. Poſt hæc tempora Baldiviam reſtauravére & præſidiis iterum tenuere. In hanc è Caſtro inſula profecti noſtrates, quadringentos Chilenſium, quà viros quà feminas, navibus receptos, expoſitoſque in libertatem vindicavére. nec tamen commeatui noſtro graves fuére, cum naves ingreſſuri à frugibus ſibi, ovibus ac porcis magna cura proſpexiſſent.

Chiluenſis portus.

Chiluenſis portus percommodus admodum eſt hiemationi, magnarum navium capax, è quo mira ventorum facilitate mare conſcenditur. Inſulæ ſub ipſum littus ſparſæ pecorum

abun-

bundant, capris, equis, vaccis, suibus, ovibus. Maryzii, milii, hordei, pisorum, fabarum, raparum, lini feraces. nec triticum malignè tolerant. Sementem faciunt, sed parcam; suis, non exterorum usibus. Chilensium hic, ut & in vicinis insulis, censebantur esse millia duo, quibus per agmina distinctis & servili imperio habitis, præfectos suos imposuere Hispani. vendere illos aut transferre aliò nefas. laboris sui præter amictum & victum precium nullum referunt. Ob Indorum, excolendis agris vacantium, paucitatem, nullus auri fodinis labor est. Oram omnem à Lima Chiloüen usque quotannis sollicitè lustrat Hispanus, peregrinarum navium metuens. Non fecerat id jam, adventus Belgarum conscius. Dum hîc morantur, accepére ex incolis in Limæ portu naves aliquot regias stare, præter alias mercantium. illarum alias machinis majoribus viginti sex, nonnullas triginta armari. At qui terrestri itinere in Baldiviam perrexerant Chilenses, concitatis undique nostrorum famâ populis, id effecére, ut missi ad Belgas gentis suæ primores aliquot, stipati denso equitum peditumque agmine, cum Præfecto nostro Herckmanno colloquium descenderint. Hic in eundem, quo ad Castrenses ante, modum peroravit, multa de Hispanorum in ipsos injuriis, suorum affectu, instituto, & præsenti, quæ jam affulgeret, libertate, locutus. Disseruit de *Chilenses ad colloquia cum Belgis descendunt.* *Oratio Herckmanni.*

 bellis

bellis nostris per tot annos cum Hispanis magnis successibus, gestis. tot victoriis illustres Belgas primùm in Orientem, inde in Occidentem diffudisse imperia. Brasiliam à se teneri, exactis Lusitanis hostibus. Hinc brevem esse in has terras navigationem. posse commerciorum, posse belli Societate ipsos jungi. Etiam versa in laudes oratione, Chilensium in Hispanos bella, majorum fortitudinem & præclara facta pro concione exaggeravit. Exhibitæ Celsissimi Principis Frederici Henrici litteræ & expositæ per interpretem. quas magna veneratione, defixis in chartas osculis, accepére, editis non levis gaudii signis. Mox in communis belli Societatem recepti, equitum petitumque auxilia promisere adversus hostem & quam novis advenis pararet vim. Quin & hoc permisere, ut in Baldiviensi foro, exstructo munimento, defensioni suorum studeret præfectus. at tabulis consignari Acta, nostratium ritu, noluére, cum linguæ nostræ se imperitos, non fidei dicerent, nec chartis opus esse, ubi candor veracitasque transigunt. Cum de commutandis mercibus verba faceret, & quod rei erat caput, auri injecta esset seria mentio, ignorantiam omnes velut ex compacto professi sunt. nec sine horrore ad auri vocem, tanquam ad fatalis & funestæ rei appellationem, stupuére. non esse sibi aurum, nec quæri ajebant. nondum exolevisse memoriam

Litteræ Principis Auriaci exhibentur.

Baldiviæ munimentum exstruunt Belgæ.

crudelitatis Hiſpanorum, in proavorum vitam fortunaſque ſævientium. quos ſcelerata auri cupidine auribus, manibus, pedibuſque miſeros mutilaſſent. nec tamen difficiles ſe fore, ſi aurifodinas adeant noſtri & labores iſtos (ſubterfugere quippe eos videntur) ipſi ſubeant. Non defuere, quibus promptum dicere, auri hic abundè reperiri, nec difficilem eſſe comparandi rationem. armenta aliquot oveſque ferramentis permutavére, ſed parcius. cumque armorum Europæorum adſpectu afficerentur, ſpes erat, ut ad mutuas negotiationes deveniretur. Hoc ſe velle & optare affirmabant, ut converſis in Hiſpanos viribus, Limam, Aricam, alioſque maris ſui portus adoriremur. Hinc pulſis Caſtellanis patére Societati Chilenſium omnia. Nec alios motus exſpectare Peruanos, ad defectionem pronos. arma quoque ſibi & viros eſſe, qui bello pollerent: totum Chilenſis provinciæ tractum non niſi mille quingentis Hiſpanis defendi: hos ipſos mille & ducentorum Belgarum manu, junctis, quos de ſua adſciſcerent gente, expelli poſſe: expulſis expeditum fore iter in Aricenſium rates, quæ Potoſini montis argenteam gazam Limam tranſvectant, inde Panamam. Potoſinus mons, qui hîc ſe narrationi offert, in Charcenſium eſt regione, argenti fodinis ad admirationem uſque locuples. Nam quintale unum marcas reddidit argenti puriſſimi octo- *Deſcriptio montis Potoſini.*

 ginta,

ginta, quod aliis locis inauditum. At venas nunc parciores esse perhibent, cum è centum libris vix decem & pauciores *pesos* possint eliquare. Latuit hæc res veteres Peruviæ dominos. Invenere serò Indi, qui fortè per loca illa iter facientes metallum deprehendere. Quod ubi in villa Platensi, Argyropolin vocare liceat, innotuit, placuit confestim montem inter cives effodiendum distribui. qui Indorum opera tantuum argenti copiam extraxere, & extrahunt etiam nunc, ut universæ Europæ sufficiat. à Barbaris excolitur. quorum hic millena aliquot occupati noctu & interdiu egregiam serviunt servitutem. Ad Regem Hispaniarum ex egesta hic quotannis argenti massa rediere decies centena ducatorum millia. quæ quinta solummodo argenti eruti pars est. Baldiviensibus, ut è diverticulo redeam, Osornanis & Chiliüensibus par statura. sed horum corpora torosa magis & mollia, ob vitæ otia & voluptates. quas timent laboribus refellere. pietatis vix ulla observata vestigia. lasciviebant temulenti, indispositi, pervigilijs, commessationibusque dediti. nec regiminis cura nec peccantibus metus. luxui omnia, quam disciplinæ & ordini propiora. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare fodinis, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Longè aliter ac Barbarorum alii bella gerunt, Europæorum ferè in morem. nam & aciem disponere & ordines

Pesos tredecim reales sunt.

Baldiviensium descriptio.

servare norunt, castra vallis munire, ex insidiis hostem invadere, modò aperto Marte aggredi. Atque hos quidem rerum apud Chilenses successus nunciari fecit Præfectus Herckmannus Nassovio Comiti per Elbertum Crispinum, ea deposcens, quæ promovendis cœptis facerent, arma, militem, annonam. Ille latum patulumque mare emensus, idem quod Brouwerus iter tenens, ne visa quidem illa Ordinum Insula, in Brasiliam devenit, facilèque à Comite impetravit, ut subsidiaria navis in Baldiviam, alia in Hollandiam tantarum rerum nuntia abiret. Quæ dum in Brasilia parantur, & ad iter se Baldiviense accinxissent centum & triginta ex centuriis delecti, appellit Pernambucum Navis Arausia dicta, quæ Chiloüen serius viderat, ut non socios. Paucis post diebus, præter expectationem omnium, adest cum classe omni Præfectus, Herckmannus, Chilensium modò solatium & futurus vindex, ac Hispanorum terror. reditus sui causas Comiti has recitabat: commeatus egestatem, futuræ messis expectationem longam dubiamque: Chilensium in subministranda annona inania promissa; militum super diurno victus demenso murmura, minas, transfugia. quorum aliqui in fuga intercepti capite luissent: Hispanorum se moventium arma copiasque equestres & pedestres, quibus pauco milite par non esset. Non eodem

Herckmannus Nassovio successus nunciat.

Herckmannus præter expectationem revertitur in Brasiliam.

hæc animo excepta ab omnibus fuere. Verùm, dissentientibus sententiis, morbo correptus, morte judicia aliorum prævenit, & cum Brouvvero vitæ fortunæque suæ cursum pari fato absolvit. VSQVE ADEÒ verum est, rerum adversarum sensum felicissimo cuique acerrimum esse. Priusquam in Brasiliam abiret Crispinus, frequentabatur à Chilensium eminentioribus Præfectus noster, etiam ab iis, qui inter Hispanos agebant. qui fide se & quotidiani convictus facilitate probabant. retulere hi ut rem veram, præsertim quidam Manquiantus nomine, circumfusas undique his terris auri fodinas esse, quæ effossæ per Æthiopes dietim quinque aut sex auri *pesos* darent, nec labore magno. Iis se abstinere, ne Castellanorum avaritiem in suos jugulos denuò armarent; præferri ab ipsis paupertatem vitæ periculis, & divitiarum penuriam nocituris opibus. ipsos annua victus cura teneri. vota in longius tempus non diffundere. ne, si plenis horreis abundent & superbiant, excursiones Hispanus moliatur, & reperta auferat. esse ipsis aurum ad utensilia & domesticum splendorem, non ultrà. Profectò visi sumus importuna & avidâ auri efflagitatione, aut ipsi egere multum, aut immoderatius desiderare ista, quibus mortales insolescimus & deteriores reddimur. Et aurum fatentibus, suspecta esse potuit probitas nostra, CVM immodica cupiditas scelera suadeat

deat & pessima quæque etiam nondum consuetudine malis. Non desierat Herckmannus Chilenses de abitu suo certiores facere, additis facti rationibus: quod promissis non stetissent, annonam denegando, quod auri & fodinarum non satagerent segnes & timidi, & commercia nostrorum defugerent. Educta tamen è Chilüensi Sinu classe, jamque altum conscendente, adnavigavere undecunque vicinorum locorum domini, dolere se de Belgarum abitione professi, excusantes annonæ apud suos parcitatem. in futuram messem largiora omnia polliciti, adversus Hispanos opem, auri fodinarum aditus, aliaque abeuntium vana solatia. Hortabantur, ut redirent novisque viribus & animis restaurarent cœpta, Nigritas secum eruendis fodinis adducerent, ipsos non defore ista agentibus. At Herckmannus in futura providus noluit suos præsentissimo periculo exponere, & incerta proximæ messis expectatione hostibus ludibrium debere. Hujus sui consilii certiores fecit Comitem, & Senatores, his verbis : *Quæ per nos hactenus hic gesta fuere terra marique, quis itineris è Brasilia cursus, quis appulsus, quæ incolarum in nos studia animique, perscripsi iam nuper. Ex eo illa evenere adversa, ut habendi commeatus spem eluserint Baldivienses, adducta in præsens discrimen classe omni & quotquot hic peregrini appulimus. Venere Chilensium primores, magno suorum agmine stipati & iam facienda sementis tempe-*

Herckmanni ad Comitem & Senatores litteræ.

stivitatem esse significavere, quam si secundet at bre-
subventuros se egestati nostræ & solaturos penuriam.
Postulavi, ut promissorum memores in mensis unius
aut alterius necessitates cibaria præstarent, donec vel
è Belgio vel Brasilia apportarentur affatim. Nega-
bant se posse, nisi post semestre, non sine humanita-
tis & benevolentiæ simulatione difficiles. Ego illam
moram ferre non posse commeatus nostri & re-
rum præsentium statum respondi, nec incerta
victualium spe commorandum hic longius exteris,
nec opis, nec fidei, nec commerciorum certis. Tum
principalium aliquis, senio venerabilis, Chemuleum
nomine, pro aliis locutus in auri & fodinarum labo-
res invehi cœpit, & maiorum calamitates & Hi-
spanorum crudelitatem, tragica oratione enarravit,
illud asseverans, periisse nepotibus montium & fodi-
narum & auri non amorem solùm & investigandi
studium, sed & memoriam. At spem fecere submit-
tendi, in dierum aliquot alimoniam pecoris, sed va-
næ voces fuere. Quare in commeatum omnem in-
quisivi rigidissimè, ne morandi hic tempora illius
excederent mensuram. Adversus ambiguos aut pro-
fessos hostes iussi subito opere vallos aggeri & propug-
naculis muniri, ad quos labores querulus ob demen-
si parcimoniam miles, compelli severa voce minis-
que debuit. Nec vagis populationibus dabatur oc-
casio, ad conquirenda alibi victus subsidia; cum tuta
nobis nondum esset castrorum statio. Intereà nun-
tiavere Baldivenses, incutiendo nobis terrori, ad-
ventare Castellanos & iam Imperiolam occupasse.
quæ publicè audiente populo omni promulgabantur.

ut hostium molimina omnia seu vera seu ficta singulis perspecta essent, nec quicquam secretum aut latens. Illud fœdum & pudendum. quinquaginta nostrorum facta conspiratione transfugium parabant, & iam perfectum scelus fuisset, nisi indicium fecisset Castellanus captivus, quem in flagitii conscientiam admiserant. Puniti in exemplum septem, ad balistarum ictus damnati, reliquis terror fuit, ne similem amentiam vellent imitari. inter hæc discrimina & rerum adversa, satius putavi infecta re reverti, quam cœptis instare pertinaciter, & invita fortuna obniti, cuius benignitatem præstare à seipso nemo potest. Nihil æquè ad discessum impulisse virum optimum creditur, quàm quod tacitis conjurationibus suos desertionem partiũ agitare nosset & hinc rebus Societatis certissimã perniciem metueret Hic finis tantæ Expeditionis & fatorum Brouvveri fuit. qui in alio orbe natus, in alio sepúltus, quas opes honestas in Oriente sibi paraverat, Occidenti reddidit. quippe Chilensis auri spe gravis, diffisusque Orientis fortunis, spem simul ac industriam perdidit. NVNQVAM enim muneribus suis favet usque fortuna, ut perpetua ea esse velit & velut unius propria. Funus in Baldiviæ Vrbe, inter gentes externas conditum, sine ea, quam præfectus meruerat, pompa, per laudes & memoriam gestorum ejus non incelebre fuit. Mihi ista recentium ut & plura veterum exempla revolventi, ludibria rerum mortalium in maximis negotiis

Brouvveri sepultura.

 obver-

obverſantur. alios eventus ſibi ſpes & ratio deſtinat, alios fortuna in occulto tenet. Commorantibus ad maris Pacifici oram in Chilenſium regno Belgis, jamque à ſpe, quam de auro grandem præconceperant, deſtitutis, dum res precioſſimas apportari in Belgium verant fata, miſére inanes voces & vocabula, annonam & ſaburram parabilem valdè nec invidendam. Ea & eorum ſignificationes, non inutili omnino curioſitate, annotavere noſtri. quæ linguarum ſtudioſis materies eſſe queunt expendendi, an primigenia ſit Chilenſium lingua, an nata ex aliis, & ſi hoc, cui linguæ plus, cui minus vel nihil debeat. Quid, quod iter fortè idem repetituris pro nomenclatura eſſe poſſint & interprete. Illud obſervo, ex Hiſpanorum mixtione & contubernio, irrepſiſſe voces Hiſpanæ & Latinæ originis. quæ probant virtutum non minus, quàm viciorum illic exſtare & rem & appellationes.

Vocabula Chilenſia.

Tipanto	Annus.
Tien	Menſis, Luna.
Toninco	Septimana.
Ante	Dies. Sol.
Paun	Nox.
Tabuyo	Veſpera.
Eppeun	Mane.

Ran-

Rangiante	Meridies.
Vrle	Cras.
Eppoe	Perendie.
Vya	Heri.
Putcy	Nudiustertius.
Bachiante	Hodie.
Mintay	Nunc.
VVeytiva	Tunc.
VVantarulei	Summo mane
Taptou	Serum.
Biliante	Semper.
Chumel	Quando.
Chemchuem	Quomodo. velut, sicut.
Hueno	Cœlum.
Quereb	Aër. ventus.
Tomo	Nubes.
VVangelen	Stellæ.
Pillan	Tonitru.
Gualio	Fulmen.
Butaquequereb	Ventus validus. tempestas.
Maoni	Pluvia.
Piren	Nix.
Verqumao	Ros.
Pilingei	Glacies.
Quetal	Ignis.
Ko	Aqua.
Tue	Terra.
Mappo	Ager. solum.
Pele	Gleba, gluten.

Cura-

	argilla.
Cura	Lapis.
Mariel	Lignum.
Aluven	Lignum fabrile.
Millia	Aurum.
Lien	Argentum.
Paila	Metallum.
Titi	Stannum.
Pavillue	Ferrum.
Qutal Cura	Silex.
Chadi	Sal.
Lÿl	Scopulus.
Milla mappu	Minera auri.
Alyquen	Arbor.
Cabu	Herba.
Nebo	Nuces.
Pino	Stramen.
Cairon	Fœnum.
VVento	Vir.
Domo	Femina.
Quidungen	Iuvenis.
Yecho	Adoleſcentula.
Penien	Puer.
Domopenien	Puella.
Chou	Pater.
Nenque	Mater.
Cheche	Avus.
Domo cheche	Avia.
VVeuco	Avunculus.
Mama	Matertera.
Pelcuchau	Vitricus.

Cau-

Caulla	Noverca.
Botum	Filius.
Neaque	Filia.
Penu	Frater.
Lamoen	Soror.
Guempo	Socer.
Vilca	Socrus.
Choupo	gener.
VVeuro penco *VVama penco*	Cognatus.
Cunevva	pupillus.
Buytha	ſenex.
Cude	Anus.
Penienboe	Obſtetrix.
Apo curaca	Præfectus.
Curaca	Dominus.
Apo	Generaliſſimus.
Nentoque	Gubernator.
Vlmen	eminens, primariæ dignitatis.
Pulmen	Nobilis.
Leptoque	Imperator.
Machi	Medicus.
Cona	Miles.
Retave Caman	Faber ferrarius.
Guito VVoc	Textor.
Challo acaman	Piſcator.
Nilla caboe	Mercator.
Turintavve	tinctor.
Chumpiro caman	pileo.
Tultunça caman	tympaniſtes.

Nichetavveni	famulus.
Voerquin	Nuncius.
Langam Cheboe	homicida.
Chuguiboe	Fur.
Illuiboe	Mendicus.
Alvee	Diabolus.
Ruca	Domus.
Vllin	Ianua.
Chaquana	ſcala.
Pylca	Paries.
VVanaruca	Tectum.
Pitheruca	tuguriolum
Guetaltuange	Focus.
Lolcura	Penu.
Cavvyto	Cubile.
Deptuarauca	Carcer.
VVeltelve	Patibulum.
Pengal	Sepulcrum.
Louquen	Mare.
Levo	Fluvius.
Butavvampo	Navis.
Pichuampo	Navicula.
Dolio	Lembus. canoa.
VVampo	ſcapha.
Alivven	Malus.
Mou	Funes.
Vela	Vela.
VVyta	Remus.
Guetal	Ignis.
Tubquen	cinis.
Cuju	carbo.

lle	Flamma.
ypel	pruna.
Lucaton Guetal	fomites ſcintillæ.
VVietum	Fumus.
Catila	Candela..
VVyno	Culter.
VViti	Cochlear.
Guidi	olla.
Paila	lebes.
Lepoe	ſcopæ.
Couvvvve	fuſi.
Lepo boruvve	dentiſcalpium.
Pavilla Lonco	galea.
VVaiqui	Haſta.
Pylqui	Sagitta.
Pulqui Tuboi	Arcus.
Tultunca	Tympanum.
Macane	clava ferrea.
Cachal	Securis.
VVita	Ligo.
Iuiſue	Cribrum.
Chilca	epiſtola.
Quido	Amiculum.
Macum	Subucula.
Charavvilla	Femorale.
Chompiro	Pileus.
Tarivve loun	Faſcia. diadema.
Icla	ſtola muliebris.
Domo Ruida	toga.
Couchon	ſaccus.
Pino chompiro	pileus ſtramineus.

Congi	cibus.
Cobque	Panis.
Nul Cobque	medulla panis.
Liquangue	Lux.
Dumingei	tenebræ
Oun	buccella
Quemeiquen	bellaria.
Medda	Puls.
Core	Iuſculum.
Ilon	Caro.
Cuicba Ilon	Caro ovilla.
VVara Ilon	Caro bubula.
Cuchi Ilon	Caro ſuilla.
Cuchi cham	perna.
Chaditues Ilon	Caro ſalita.
Caucan	Caro toſta.
Avaun	Caro elixa.
Puytſcha	Inteſtina.
Curam	ovum.
Quecuram	vitellum ovi.
Lycuram	Albumen ovi.
Ivvijn	Butyrum.
Ylu	Lac.
Puulco	Potus.
Vino	Vinum.
Cicbe	Cereviſia Chilenſis.
Cutan	Morbus, dolor.
Aren cutan	Febris.
Tovvongen	Caput.
Lanco Cultaue	Dolor capitis.

Veno Aren	Scabies.
Pituvv	ſcabies capitis.
Albungien	Vulnus.
Molbuen	Sanguis.
Toumma	Cœcus.
Cavvinto	Convivium.
Colchou	variolæ, morbilli.
VVocubu	Fera.
Pangi	Leo.
Naguel	Tigris.
Cavallo	Equus.
Cuchy	Sus.
Michun	Vitulus.
Devve	Mus.
VVaren	Glis
Tuvve devve	Talpa.
Tevva	Canis.
Pulpeo	vulpes.
Noquen	Vrſa.
Lame	phoca.
Lamo cuchi	aper.
Chumam	Cervus.
Puedo	hircus marinus.
Quelen	cauda
Chilivvequi	ovis Chilenſis.
Zunem	avis.
Lyppe	pluma.
Mepoi inem	ala.
Guelem Inem	veſtis è plumis.
Dani Inem	Nidus.
Achavval	Gallina.

Alchabavval	Gallus.
Pylken	Anas.
Pilo	Surdus.
Hilca	Monoculus.
Topilgen	ſtrabus.
Topil	claudus.
Ieca	corvus.
Buica	putter.
Guereo	turdus.
Tuco	bubo.
Cogo	Cuculus.
Vullyn	Apis.
Pulli	Muſca.
Vulgn Muſkij	apum rex.
Petar	Pediculus.
Nerem	Pulex.
Piro	Vermis.
Culculla	Formica.
Cunincunin	Cicada.
Vilo	Anguis.
Bylcum	Lacerta.
Ponono	bufo.
Challua	Piſcis.
Cavvel	delphinus.
Iene	balena.
Vouqui	Apua.
Vilo chalva	anguilla.
Chadituel chalva	piſces ſaliti.
Anquen chalva	piſces indurati.
Quin pilon	oſtrea.
Chapes	Muſculi.

Melon	cochlea.
Coinouvv	aſtacus. cancer.
Quichiquinchio	Falco.
Manco	Aquila.
Choroi	Pſittacus.
Poo	Ramus.
Kempo mamel	truncus.
Bope mamel	lignum aridum.
Nebue	Nux avellana.
Nido Ivvas	Vitis.
Nidu	ſtipes.
Vaguen	fraga.
Couchouvv	ribes nigræ.
Litue	fungi.
Cachu	Herba.
Pilun Proque	plantago.
Calicai	trifolium.
Curi	urtica.
Pragyn	flores.
Manen	Semen.
Methen	farina.
Chiquelen	furfur.
Gueli Vanca	Corallum.
Kiſpy	vitrum.
Cudi	lapis molaris.
Pel	limus. gluten.
Taſſaquido	tributum.
Quengu	dos.
Dereno culijn	debitum.
Culijn	Merces.
Nillavvijn	precium redemptionis, lytrum.

Aucantupaiu	Iocularia.
Quyn	unum.
Eppo	duo.
Quila	tria.
Meli	quatuor.
Quechu	quinque,
Cuyn	ſex.
Relgi	ſeptem.
Pura	octo.
Ailla	novem.
Maripataco	centum.
VVarama	mille.
Guiltui	nucleus.
Tapel	frondes.
Nul	cortex.
Aliquem	arbor.
VVul	radix.
Iuei pingeimi	quomodo vocaris?
Iuan pingen	vocor Iohannes.
Cheo Ruaimi	quò vadis?
Moppo Maruam	Eo rus.
Cheo tui mi	Vnde venis?
Niro comotoun	Venio domo.
Chumel quipatuai mi	quando venies?
Chumel Prutuai mi	quando ibis?
Ale Prungi tamruca	domus tua longe abeſt?
Picherungei	prope eſt.
Ale prungei	longius abeſt.
Inchi quiparun camappumu	Cogito in alias regiones.

Chem-

bemnibla quiparui mi tamappumu	Cur in alias regiones cogitas;
erelya tiva mappumu	Nulla hic victualia.
eibelai tvvachi tipanto beniblaale geniepayn	Annus hic sterilis fuit, ideò egemus.
heo mappungen tami-chau	in qua regione vivit pater tuus.
lsceiei	Dæmon abstulit.
ieimiruaju inchio	vis comitari?
ilan	Nolo.
ien	volo.
hsuben quecken neieimi tania	habes quod edas.
ancan achavval neen	sunt mihi gallinæ assatæ.
u vvy	quot?
unalei enchintavia	sufficient nobis.
huben putuayn	ubi bibemus?
ile mangunmeinis	ago tibi gratias.
hubendomo triva	quæ ista mulier?
ichi tan Curi	est mea uxor.
i nave	mea filia.
i domo	mea concubina.
le timinigei vei domo	est femina pulchra.
uipangnei	veni huc.
motunge	abi.
matuayn	eamus cubitum.
tajuca	Surgamus.
Vira Cuchai Compay tan mapumu	Hispani invaserunt has terras.
Quipa VVaicha laimi	vis ne unà pugnare.

VVaiquinagelan	Careo armis.
Ina en pea in VVaiqui.	ſequere me, potiemur armorum.
Aliteum inche	ſum contentus.
Pelli	Anima.
Calel	Corpus.
Lai calel	Cadaver.
Ven	Caro.
Molvin	Sanguis.
Boro	tibia, crus.
Telqui	membrana.
Ven	nervus.
Ven moluin	vena.
Lonco	caput.
Tol	frons.
Lenglen	cranium.
Lonco	capilli.
Teren lonco	canicies.
Lolo	cerebrum.
Angen	vultus.
Taun	genæ.
Ne	oculi.
Tacune	membra.
Denen	ſupercilia.
Va VVingne	cilia.
Iu	Naſus.
Peloju	nares.
Merum	Mucus.
Pilum	aures.
Oun	os.
Adem	ſudor.

Que-

Quevven	lingua.
Melbue	labia.
Beru	dentes
Iga	dens molaris.
Bidabida	palatum.
Coun	ſputum.
Rulmevve	guttur.
Neen	ſpiritus.
Quette	mentum.
Paiun	barba.
Pylco	collum.
Pel	cervix.
Lipan	humerus.
Puilpa	brachium.
Cue	manus.
Mancue	dextra.
VVele coe	ſiniſtra.
Puley cue	vola.
Changelcue	digiti.
Buta changel	pollex.
VVili	ungues.
Zevo	Pectus.
Moju	Mamilla.
Pue	Venter.
VVeddo	umbilicus.
Cadi	coſtæ.
Buri	dorſum.
Anca	lumbi.
Quichio	nates.
Penem	penis.
Collu	Toſtes, colei.

Metu	muliebria.
Chan	femora.
Lucu	Genua.
VVetbuntoy	poples.
Toy	Tibia.
Hemum	suræ.
Namon	pes.
Changil Namen	articuli pedum.
Prencoy Namen	talus pedis.
Puley Namen	planta pedis.
Piuque	cor.
VVocun	pulmo.
Que	stomachus.
Curique	hepar.
Vecaque	Lien.
Quelche	intestina.
Villin	vesica, urina.
Mee	stercus.
Perquen	crepitus ventris.
Nomoy	fœtor.
Pelengsley	aranea.
Inche	ego.
Eimi	tu.
Tubei	ille.
Inchen	nos,
Tecengen eimen	vos.
Liengen	illi.
Emma	ita.
Muh	non.
Pichumei	prope.
Alerungei	Procul.

Taymen	coutra.
VVoecuu	foris
Compay	intus.
Pulon	infra.
VVono	Supra.
Burì	poſt.
Iunengen	ante.
Quælleb	juxta.
Munai	ſatis.
Alengei	nimium.
Munalai	nimis parum.
Chemibla	Cur?
Veinibla	Ideo?
Vei mai	eſto.
VVei	hic, ille.
Temunei	pulcher.
VVoranei	deformis.
Nevvonei	fortis.
Leptungei	celer.
Chouvvo	piger.
Aliloncones	valdè ſapiens
VVentanei	gravis.
Queunei	ſuperbus.
Culenei	dives.
Cunevval	pauper.
Toucu	ſtolidus.
Molgei	nudus.
Ilungei	veſtitus
Queten	anguſtus.
Anquen	ſiccus.
Prequin	avarus.

Prequiboe	liberalis
Buta	magnus
Pichi	Parvus.
Montingei	pinguis.
Tou Tau	macer.
Pettun	color.
Queli	ruber.
Calbu	cœruleus.
Carel	viridis.
Choot	flavus.
Curi	niger.
Lye	albus.
Nilla caiu	commutare.
Illuvvyn	dare.
Tuignei	hilarem esse.
Vmatum	dormire.
Limen	expergisci.
Tangnune	frangere.
Bemgne	struere.
Playn	invenire.
Vangenbyn	amittere.
Necul	currere.
Amon	ire.
Vtalenge	stare.
VVi-vvijn	esse.
Chucheleyn	jacere.
Tecanen	saltare.
Padenatum	cadere.
Vtalenen	surgere.
Auinge	sedere.
Dimgune	loqui.

Tam-

Temelenge	tacere.
Puronge	canere.
Pijlcunge	clamare.
Quipay	venire.
Ien	edere.
Butun	bibere.
Mepai	cacare.
VVillan	mejere.
Cudepain	ludere.
Quequatum	causas dicere:
Locatum	litigare.
Longavvijn	necare.
Mecovvijn	portare.
Chuquin	furari.
Cuallulueno	reddere.
Peltenei	pendere.
Lay	mori.
Rengalgei	sepelire.
Quedau Capay	laborare.
Intunge milla	aurum effodere.
Nilla Teubijn	vendere.
Nilla vin	emere.
Chu pipai mi?	quid dicis?
Quimla VVi tami piil.	nescio quid dicas.
Chupipaimi	quid facis.
Chumpaila	nihil.

Hæc cum legimus, & loquimur Batavi, accepta à Chilensibus, à transmarina gente & toto Oceano, totis zonis discreta, nonne manifestum, inquietes mortales, ad cœli simili-

militudinem, rapi in Orientem, in Meridiem, in Occasum, in Septentrionem, invisere alios aut ab aliis invisi, movere loco aut moveri? Athenienses olim in Asiam ivere & in mediis Barbarorum regionibus visæ Græcæ urbes. apud Persas & Indos auditus fuit Macedonicus sermo. Græci in Italiam trajecere, Tyrii in Africam, Pœni in Hispaniam. Pyrenæi Germanorum transitus non prohibuere. non Alpes Gallorum. per invia per incognita vadit humana curiositas. liberos, conjuges, merces, voces traducit, sive superfluentis populi frequentia colonos exoneret sive fertilis & in majus laudatæ regionis fama, sive lucri aurique potiundi spes invitet absentes. Quotidie in magno Orbe aliquid movetur. hîc novas urbes condimus, alibi veteres evertimus: nova gentium nomina addiscimus, aut antiqua dediscimus: cum hominibus ipsis linguas de orbe in orbem transvectamus. Chilen longè positam regionem adivimus, quia auri ferax putabatur. desiderata diu fuit tellus Barbara, ut benigna manu aurum daret non Barbaris, iisque gentibus, quibus grandis est Barbaries, habere nihil. ut mirum non sit, aurum à Marone Barbaricum dictum, cum à Barbaris peti soleat. Hujus apud Chilenses expectatio inanis, inter causas fuit Societati, publicæ paupertatis, Brouvvero privatæ.

Post hæc novis motibus concussam Siaram accepit Nassovius, ubi excita in bellum Brasili-

Glianorum agmina castrum Belgis insessum per dolum occupavere & solo æquavere, trucidatis Directore Gedeone Morritzio, præsidiariis omnibus, etiam iis operariis, qui non longè ad Salinas Vpanemmæ fluminis consederant. Eadem calamitas mansit Ædilem Maranhaoensem, qui cum locum istum infelix appulisset, militum censum initurus, ignarus eorum, quæ acciderant, in rebellium manus incidit, similique cum suis fato periit. Etiam Liburnicarum nostrarum una cum in portu staret, ad refectionem, lembo in terram exposuit Navarchum, Centurionem, & vice-centurionem & milites aliquot gregarios, quos nil tale opinantes, velata blanditiis irâ, obtruncarunt. Nautici tres, qui se silvis abdiderant, evasere, dejectamque arcem & rudera adspexere. Nec tamen hujus nefariæ seditionis autores habebantur Maranhaoenses, licet proximi & contermini, verum culpa nostratium in subditos ferociæ & duriori imperio imputabatur. Equidem, nihil magis exasperat iratam plebem, quàm ferendi impatientia. Ipsis agrestibus feris similis est, quas si arctioribus vinculis constringas, insaniunt, si laxioribus, quiescunt. Facta superius mentio Palmarium fuit, in quas terras impedita nuper expeditio, jam aliquem sortita effectum, Majores Palmares turbavit, ubi prædonibus latibula erant & refugia, qui per latrocinia & raptus otium redimebant. Dux

Siarensium defectio.

Ann. CIϽ IϽCXLIV. mense Ianuar.

facti

facti fuit Rudolphus Baro, audax animi & imperterritus, qui adscitis ad reliquas copias Tapujis centum, cum Minores vastare & diripere pararet, incidit in Majores, quas ferro flammisque pessumdedit. Cecidere Nigritæ centum. è nostris in ipsa aggressione unus, sauciis quatuor. Captivi abducti triginta & unus, inter quos Brasiliani septem & Mulatæ aliquot minorennes. Duplici sesepimento tuebantur hi grassatores, cujus spacium capiebat familias mille, præter cœlibum receptacula. patebant circum agri arundinum feraces. at præter gallinarum frequentiam, nullis aliis animalibus abundare comperiebantur. In prædam nihil cupiditati obvium, cum parvo ac simplici victu durent, & supellectilis more Angolensium, elegantiæque omnis incuriosi sint.

Palmares majores turbati à nostris.

Ann. CIↃ IↃCXLIII 1 Octob. Venitur ad tempus, quo Nassovio certum reverti in Europam. impetrata postremùm à Potentissimis Ordinibus & Societatis Directoribus redeundi veniâ. In hanc rem, missis superiore anno per provincias omnes ad Brasiliensium rectores litteris, in hæc ferè verba scripserat: *Ceteris forsan in rebus conveniet me vobis loqui & de Republ. quid censeam coram exponere. in hoc negotio, me absentem vobis loqui satius. Post crebriores meas postulationes, quæ non latent vos, tandem à Fœderatis Ordinibus, Principe cognato & Societatis directoribus missionem impetravi, & veniam revertendi in Belgarum terras, quam*

Litteræ Comitis ad Provinciarum rectores.

me saluti dudum penitus devovi. Quæ vobiscum egi & vos mecum ex usu publico, memor circumfero. nec erit unquam, ut me vestri commilitii pœniteat. quicquid cuncti, quicquid singuli officiorum à me sperare habetis, id omne confectum putate. operum vos maximorum adjutores agnosco; quos uti in laborum societatem pridem advocavi, in honoris quoque & meritorum venire cupio. gratias quas mihi reddit Supremus Belgii Senatus, vobiscum partior. nec solus laudari cupio, nota universorum fide, & diligentia. non potuissem sine vobis ea, quæ potui, & vobiscum ivi, quò communibus consiliis itum. unus si quidem falli potuissem, non possimus omnes. In patriam abiturus vos testes imperii, vos memores mei erga vos affectus esse volo. Ad hæc respondére in eandem ferè sententiam omnes: *nihil sibi acerbius accidere aut* Reipub. *damnosum magis censeri,* Comitis *abitu. non alterius opis aut defensoris illam egere, cui quà pace quà bello optimis artibus opus. ab absentia tanti imperatoris metui factionum inter dispares studia, & simultatum inter pares. quæ in coram virtutum ipsius eminentia compressa quiescunt. multa Comitem apud suos charitate fuisse & esse etiamnum, ob clementiæ, justitiæ, humanitatis amorem: nec minus hostibus terrori, ob fortitudinis, scientiæ militaris & felicitatis laudem. hæc ipsa non adulationem loqui, sed oppida victa, domitas provincias, fugatos hostes, defensas aras & focos, & quod maxime laudabile, partam pacem. His qui contradicunt, Soli offucias quærere & malæ conscientiæ illigari. Supervacuam esse commendationem ejus, qui confes-* *Responsio Provinciarum.*

sos

sos de virtute hostium animos subjugasset, qui illis Rempub. omnem & Societati innexos beneficiis adstrinxisset, quibus paria reddere non possent. Hæc Pernambucensium Senatus, hæc Serinhainensium, Portus Calvi, Iguarazunorum, Itamaricensium, Praraybensium & Fluvii Grandis rectores ad Comitem scripsere. quæ additis testimoniorum tabulis publica authoritate ratis roboravere. At diffusa per provincias omnes Hebræorum natio, egregiis quoque verbis Nassovium extulit, litterisque ad ipsum exaratis, gratias egit Imperatori suo, ob imperii moderationem, prudentiam, rerum suæ gentis & sacrorum piam curam, aliaque.

Nec tamen tunc abire Comiti licuit, licet reditus tempus vernum præfixissent Societatis rectores. quippe nondum super hac re Potentissimorum Ordinum mentem perceperat. Scripserant jam antè iidem Rectores, ut contractis militum copiis eas ad centurias octodecim revocaret: juris ibidem administris accideret domiciliorum victusque emolumenta, ut & sacri ordinis viris. Quæ res non leves turbas dederat, obstrepente mandatis ea nostri parte, qua vivitur. quæ uti vitæ famula est, ita infra ejus necessitates demitti non cupit. Comes, quod & per Tolnerium diu antè delegatum fecerat, super his apud Potentissimos Ordines per litteras iterum disseruit, censuitque minus prudenter talia

Comitis litteræ ad Ordines.

imo-

imperari: juris præsides muneribus suis se abdicare, hanc victus diminutionem contumeliam interpretari: modestissimum quemque dissimulata animi ægritudine abitionem parare. se ab amicis, qui imperii instrumenta sunt, destitutum iri: sufficere omnes obsequio, sed aversari contemptum. alios palàm fateri offensam, alios vultu tegere in ultionem: suadere se, uti frui permitterentur veteri demenso, jamque hoc ipsum permisisse, ne inclinaret salus publica. Hujus quam maximè interesse, ne ad eam paucitatem revocetur militarium numerus. Non posse se tueri eas terras, quæ centenis aliquot miliaribus definiuntur, tam modico præsidio; non arcibus tot, oppidis, portubusque prospici: quietem ab armis esse, sed minus tutam: Lusitanos prisca in nos odia blanditiis velare; insidiari temporibus, repertis authoribus ausuros scelera; nato jam è suis Rege gloriari, afflictam religionis suæ libertatem, contra quàm promissum, vehementer indignari: tributa & vectigalia nostra execrari, & illam in peragendis sacris Iudæorum licentiam. Volebat & illud cogitare Patriæ Patres, grandi ære illigatos Societati, ex molarum emptione. istud quinquagies & novies centenis millibus censeri, unde se expedire nisi turbata republica vix possint. sic per incerta tutiores fore, & per ambigua & turbida opes sperari, & honores. malle eos publico exitio

proteri, quàm suo, & perituros cum multis minus conspici. quin & mores, linguam, leges, ritusque Belgarum odisse, nec spem esse ut inter ipsos & Belgas solida unquam pax coalescat. Quare censebat terrore coercendos. hunc ab armis & potentiore esse præsidio, infirmis quidem caritatis vinculis, at necessariis. Aperuit iisdem Patribus, Lusitanos ad Portugalliæ Regem, clientum specie, plenas querelarum litteras dedisse, quibus dolere se ajunt, quod aliarum provinciarum exemplo fidem, obsequiaque sua erga Regem explicandi occasionibus destituerentur, sacrorum suorum administratione se per gradus privari, nec mirari se satis posse, nullam à Tristano Mendoza in pactis Inducialibus de religionis libertate injectam mentionem. addebat Comes, has transmarinas appellationes mali moris & pœna dignas à se censeri. Sed hæc antè gesta hîc memorari, à libertate scriptoris est. Moverant quoque jam nuper Comiti controversiam Societatis rectores, super Aulæ impendiis, de angustia ærarii questi. Nec infrequens hoc nimias ducum opes suspectari, quod sæpè potentiâ adversus libertatem publicam abutantur. Nassovium tamen, nihil minus quam corradendis pecuniis intentum, hæc afficiebant quidem, at nequaquam morata sunt, quo minus pristina alacritate, publicæ utilia exsequeretur. Ideoque cum generosis Illustrissimæ domus animis

his minus digna videretur ista disceptatio, & gravioribus curis teneri posse crederentur Rectores, composita illa sine majore motu & offensa fuit.

Ne tamen Comitis abitu sine Duce fluctuaret Respublica, summam rei demandavere supremo & secretiori Brasiliæ Senatui. Cui postquam imperium omne tradidisset, significari hoc ipsum per Provincias omnes jussit, ut constaret & rerum bellicarum & civilium ducibus, quorum in futurum imperiis adstringerentur subditorum obsequia. Verùm ex consilio Senatorum militaribus copiis præfectus fuit Henricus Hœsius Belga, prætoriæ cohortis centurio, vir iis instructus virtutibus, quas in imperante requiras. qui plures per provincias stipendia expleverat, corporis ingeniique vigore integer, cautus & consideratus, artium bellicarum peritus. Disposita quoque & ordinata militiâ, rogatu Rectorum Brasiliæ, Formulam apud eos deposuit Comes rerum agendarum, quæ pro Cynosura esset & officij Indiculus. ut quem imperantem sapienter experti fuerant coram, ejus absentis porrò consiliis fruerentur. & quo spiritu grande Brasiliæ corpus animaverat, eodem illi sustentarent. Quare totam regiminis formam animo volutans & in singula diffundens seriam meditationem, hæc statuit. non imperantis rigidè sed cautè suadentis officio functus. ne aliquando impru-

Comes Imperium Senatui tradit.

Formula regiminis Brasiliæ elegans, relicta Senatoribus à Comite.

dentiâ peccantibus, ſtultitiam gentis ſu operiretur hoſtis. Triplici, inquit, hominum generi imperitandum vobis, Militarium Mercantium, & Civium, tum Luſitanorum tum Belgarum. Imperii itidem modus triplex, Civilis, Eccleſiaſticus & Bellicus. Hunc quod attinet: in hoc incumbite, ut pronus in deteriora miles benè de vobis exiſtimet, & potius parere velit, ut dignis, quàm cogi ad obſequia ab indignis. Quàm à familiæ luce & generis fulgore venerationem veſtri impetrare non poteſtis, licet honeſtè nati, ſupplete virtutum ſtudiis. ut per hæc favori militum inſeramini, qui largitione & indulgentia facilè acquiritur. Ad ſupplicationes eorum expediti cunctationes fugite, ne attrita in illa mora penulâ, iras concipiant, mox clandeſtinis conſiliis proditiones, transfugia, aut in cives vim cogitent. quod obvium & factu hic perfacile, ob vicinos hoſtes, prædonum contubernia & peccantium latibula. In ſolvendis ſtipendiis Ducum maximè habete rationem. nihil æquè armatos ſolvit obedientia, aut peccandi neceſſitatem imponit, quàm egeſtas. non ambulant ſine nervis homines, nec ſine pecuniis & annona illi in bellum durant. per illas efficacia ſunt arma, quæ invalida facit mendicitas. Hujus mali ſenſum eò altius in animum admiſi, quia remiſſius à pluribus timetur. In pœnis militaribus ſeveritatem magis ſuaſerim, quàm clementiam,

Quomodo habendus miles.

in Barbariæ sedibus vivunt, ubi vitia sine modo sunt, & barbarorũ quotidiana consuetudine, exemplis peccatur. ut ut virtutum nomina speciosas voces putent, de honestate ipsa, inter efferos, plures securi sunt. Vetus illud est, impunitatem peccandi illecebram esse, pœna & timore corrigi malos. à suppliciis illorum vacabitis, si illi à peccatis. hæc parciora fuerint, si insurgendi in vos veram causam sustuleritis, inopiam. Erga militiæ primos humanitatem, comitatem & admissionis facilitatem commendavero, modo illa non diminuat authoritatem. rarissimum est, quo cum familiarius egeris, vereri imperantes. experto credite, minus verendos esse, imò vilescere regnorum præsides continuo aspectu & alloquiis. Militarium dignitatum præmia procul omni odio vel gratia in meritissimum quemque conferte. pari jure retinete, quorum par in bello virtus & fides. si contumeliam accipiant, molientur pessima. corruptissimæ Reipub. signum est, ubi venales sunt bellici honores, aut amicorum intercessionibus præferuntur inepti. Cum fortibus sua cedunt præmia, redduntur fortiores. fides, amor, obedientia gliscunt, secus languent & fatiscunt potentissimæ illæ virtutes. Hoc seriò agite, ne colonis & agrorum cultoribus gravis sit miles. familiare hoc imperio huic malum, quod à quotidiana victus penuriâ est, unde contumacia & dedignatio

Quomodo primores militum.

Quomodo coloni.

 paren-

parendi, in subditos vis & injuriæ. hæc ub absunt, injuncta onera, quamvis gravia, patienter ferunt. Et plus ab istis sibi malis metuunt molarum domini, pacis quàm belli temporibus. hoc labores, illa inertiam & ex inertia luxum petulantiamque suadet. Lusitanorum aliquos, qui firmæ apud suos sunt fidei, vel blandiciis vel liberalibus promissis devinciendos & ad secretiores voces seponendos arbitror. quò de hostium viribus, & machinationibus cognoscatis. talibus simulandum odium nostræ gentis, dissimulandus amor, ut fidem mereantur. Harum artium capaces maximè sunt, qui sacris operantur, quos secretorum omnium participes sua sanctimonia suspicionum nube evolvit. Nec temerè in his credendum popularibus, quibus nec judicium constat nec veritas. ex opinione præconceptâ plæraque judicant & indicant, veris falsa miscent & dubia, impetu & temeritate, ut est affectûs. Et quia illis opes nullæ sunt, opulentis invident, vetera omnia odere, nova expetunt, & rei familiaris angustia pressi, mutari omnia student. Quin ut placeant potentioribus, pravo studio aliorum periculis & damnis gaudent. Ideò audita pro compertis habent, & quia omnia in majus efferunt, credulos fallunt. Veras seriasque narrationes & delationes ab illustrioribus exspectate. nec opus multorum indiciis, sed unius alteriusque famæ honestiori-

Quomodo Lusitani.

Quomodo accipiendæ delationes.

nestioris & non vanioris. Accipiendæ illæ, non sine cautela, ut satis sit, sciri eas à rectoribus, ne noceat non sciri. Nequaquam istiusmodi res ad alias Curias deferri velim, ob disceptationes crebas & longas, & quia inter plures dispalescunt, sed ipsi vestræ curæ esse patiamini, talia rimari & indagare. factitavi id optimo successu. transfugarum fidem suspectam habete. amant ad os loqui imperantibus. nec torturas valdè commendem, quibus non minus falsa quàm vera extorquebitis & innocentes aut suspicionibus objectabitis aut perditum ibitis. Arces, quibus munitur Brasilia omnis, lustrandæ sæpius, ne inertia collapsæ pateant insidiantibus. Iis de annona, armis, præsidiis prospicite, ut moram obsidionis sustinere queant. Et cum ob soli arenosa aquis destitutæ Arcium fossæ sepimentis circumvallentur, omninò hoc agendum, ne illæ temporum tractu attritæ hiantesque hostem invitent. Grande in hoc momentum, ut horti Friburgiani & quæ illis adjacent vivaria, in vestra sint & permaneant potestate. cum difficillimis temporibus aquationi nostrorum oportuna sint, quam exortis bellis non sine ingenti discrimine alibi quæratis. Etiam de eo dispicite, an non sit usui futurum, si pontem Boavistam in ulteriore ripa castrensi aliqua turre præmunia tis, quò securum pateat in Vergeas iter. Nec levius in ponte isto præsidium, qui Reciffam

Non credendum transfugis

Quomodo instituenda tortura.

Arces muniendæ.

Boa-vista defendenda Reductu.

Etiam Pons Reciffam Insula Vazii iungens.

&S. Antonii Vazii Insulam jungit, non ob quotidianos solũ commeantium & remeantium usus, & vectigalium, quæ inde colliguntur, reditus: verùm ut nexis inter se Insula & Reciffa, altera alteri velut succenturiatam opem ferat, si quando premat belli necessitas. experti didicimus, nondum jacto ponte, auxiliorum defectu penè periisse Reciffam. hærentibus, refluo mari, in vado & & limosa ripâ, auxiliaribus copiis. Quin & diligens habenda ratio silvæ istius cæduæ & camporum, qui in citeriore fluminis ripa, inter Brunoniam Arcem & Quinquangularem, patent. cum hinc insidiis oportuna sit Reciffa, stratagematis impetita sæpius. Gubernatorem Portus Omnium Sanctorum temerè offendi nolim & occasiones belli objici pacato. eum humaniter haberi, flagrantissimè cupit Lusitanica gens. Nec enim vos latet, quàm in damna & calamitates pateant nostra. quàm pronum illi militum agmina effundere in fines nostros & nutu excire indigenarum ferociam & arma. Adversus Lusitanos perduellionis compertos & rerum alioquin atrocium ministros, efficacissimum remedium Severitas; quam nulla lenitate frangi usu salubre & misericordia melius apparuit. Quod si delicta mitiorem pœnam non indignentur, suus clementiæ locus sit & pœna levior: aut pœnitentia contenti estote. temperiem istarum virtutum amo. & uti omnes

Quomodo habendi perduelles Lusitani.

nes alias virtutes, prudentiam, justitiam, amorem subditorum, similesque uni Clementiæ cedere nefas, ita severitatem clementiæ nunquam, tyrannidis fuerit & summæ imprudentiæ. Eos injuriis, contumeliis exacerbari, perniciosum nostræ genti. hoc ne fiat, à milite potissimum, cavendum sedulò. Si fiat, de summa rei alea jacitur, nec à desperatis motam seditionem comprimere in manu erit. cum præsentium malorum remedium, periculorum contemptum audaciamque arbitrentur. Non in Castellis aut munimentis arcem dominationis collocatam putate, sed in domicilio animorum. nec spatiis aut latifundiis regnorum veram magnitudinem & potentiam esse metiendam, sed fide, benevolentia, veneratione subditorum. non accumulabo in hanc rem rationes, cum recentibus Afrorum, Maragnanorum & Siarensium exemplis edocti simus, invisam potentiam diuturnam non esse. Etiam hoc cavete, ne armorũ usus & gestatio promiscua sit. illam Belgis aliquot & Gallis & Anglis manu meæ syngrapha indulsi. quibus exigendis diebitis frequentandum rus. ut & iis Lusitanorum, qui sparsim & vagis domiciliis habitantes, non cum prædatoribus solum & latronibus, sed & ferarum, tigridumque immanitate pugnare habent. PLENA namque periculi res est si dissentiens studiis, gente, religione populus armis prævaleat, & terribilis

Non esse exacerbandos Lusitanos.

Arma non esse cuivis permittenda.

evadat. rectè vires adimuntur hostili populo & nos pejus, si polleret, mulctaturo. Vt d civilibus verba faciam, utile fuerit ad libello supplices tot tamque varios, non rescribi a toto Senatorum consessu, ob horum frequentiam, & deliberationum moras. Verùm seligi paucos suaserim, qui de levioribus decernant, ne invidiam rescriptorum omnes sustineant. Lusitani lenius habiti, ad obsequia faciles; durius, refractarii erunt & velut ungues in hoc corpore. Comperi non semel, honesta æstimatione sui erigi eos & attolli magis, quàm opum spe. Belgis in ipsos testantibus timidi credite, quia oderunt, & ob hoc periisse volent. præsertim militaribus, qui opulentissimum quemque, æmulæ paupertatis indignatione, in prædam corripi exoptant. Incredibile, quantum valeat ad turbas aspera in auribus vulgi tributorum vox. Ea si vetera & recepta sint, ne intendite, ne quidem tunc, cum redimendo ære publico exiguntur. nec novis provincias concutite. pacem civium excutient, magis ob publicam avaritatiam, quàm obsequii impatientiâ. Quod si omninò necessaria, delibate opes tantum, non devorate. tondete pecus istud, non deglubite. nam rationis compos est & ad ista turbidum & ferox. ubi excanduit, gravissimos pietate & meritis viros spernit, & terret, quos pavere debebat. Provinciis ne sinite subduci numeratum æs, aut trans mare defer-

Lusitanorum indoles.

Non temerè credendum Belgis testantibus adversus Lusitanos.

Quomodo exigenda tributa,

deferri aliò, cũ ſine eo invalidi ſint mercator & miles. Egent correctionis Fori actus, & quæ apud infe ioris ſubſellii judices geruntur. ſuſflaminanda cauſſidicornm, procuratorum, tabulariorum, ſcribarum, formulariorum, apparitorum avaritites. cui malo, ut & litium procraſtinationibus, occurendum. Rectorum Societatis decretis obtemperandum religioſè, quoad Reipub. expediet illa obſervari. ubi verſa rerum cum tempore faciè nocitura videntur, præferam non obſervationem. utique locorum ingentia inrervalla & incerta caſuum faciunt, quæ domi ſalubria videbantur, hic inſalubria haberi. ut prudenter alibi decreta, hic imprudenter exæquare. Quoties cum noſtra gente vobis negotium, bonis ipſorum, tanquam re ſacra, abſtinete. ita homines ſunt, vitam affligi, quàm loculos malunt. hos pupilla chariores habent. poſtquam offenſi reverentiam exuere, oderunt hoſtiliter, quos coluerant ſerviliter. Et quia ab eadem cùm rectoribus ſunt gente, putant iniquius ſecùm agi, ſi iiſdem quibus alii legibus coërceantur. Nihil Luſitanis execrandum magis, quàm prætorum per provincias quotidianæ expilationes, juris obtentu. quibus præter imperatas pecunias decoriant plebem. remedium erit, ſi minorum delictorum pœnæ, legeſque plurimæ expungantur, ſalvis iis, quibus enormia flagitia terrentur. Sic deſtituti tot mulctarum vocabulis & cauſis

De Fori actibus.

Quomodo habendi Belgæ.

De Prætorum per provincias expilationibus.

Gry-

Grypi isti & sanguisugæ minus compendio suo servient aut hiantes cupiditates explebunt. Præterea, munia ista non nisi spectatissimis quibusque mandari expediet, remotis Lavernionibus, qui ceu Geryones senis manibus aliena ereptum eunt. Singularium pugnas, & homicidia deliberata puniri rigidissimè, spreta personarum facie, è republica fuerit. non autem ea, quæ præceps ira justusque dolor imperant. Societati debitum æs strictius exigite. tenaces sunt mercantiũ manus, & citius Herculi clavam, quàm illis pecunias extorseritis. quoscunque dies debiti prorogaverint, in lucro deputant. quin res suas creditis à Societate bonis in triplum aut quadruplum augent, magis solliciti, quibus artibus transscribant sua quàm quibus nomina apud Societatis administros expugant. augent hæc mala nimia quæstorum facilitas, & temporum in solvendis debitis laxationes. At cum molarum dominis autor sim agi moderatius, ob incertam messis fecilitatem, quæ spes ipsorum subinde fallit. nec extrema illa tentari cupiam, ut boves ipsi, operum instrumenta, mox agri, dehinc corpora servitio aut pœnis tradantur. Illud in capessenda Repub. quanti vis habetur, ut initia imperii auspicata sint. erunt, si populus annuat. annuet, si ad clementiæ famam vos comparabitis. ita spiritum & saguinem recipiet civis & imperantibus omnia læta erunt & candida. Quamobrem

Quomodo exigenda debita.

Quomodo habendi molarum domini.

Qualia esse debeant imperiorum initia.

obrem de abitu meo certiores reddi provinciarum rectores necesse, imperiumque omne in vestris exin fore manibus edici; pœnas prioribus edictis ratas abrogari: veniam commissis antè delictis fieri: prætorum malesana studia damnari, culpas & peccandi titulos accîdi: liberrimam omnibus ab illorum improbitate ad vos esse provocationem: faciles querelis patere Senatorum aures: ut, quæ Iustitiæ suprema vox est: unicuique detur suum. Latrocinantium & agros prædantium pænas nec mitigari placet, nec differri, ne misericordia ista in miseriam vertat. generis humani & salutis publicæ hostes sunt, quos terreri rigidiore supplico res suadet, ne omnem populi fortunam in ruinam agant. Nec ulla esse potest in tantorum scelerum atrocitate punienda crudelitas. Eos deprehendendi optimas vias ex Lusitanis discite. Ego duas signo: Impunitaté quorundã & Præmia. Veniam ipsis sceleratis facite, si aliorum indices fuerint. nec enim perditos istos rectius, quàm per facinorum socios subvertetis. dum enim alter deffidit alteri, timebunt venire in sceleris partem, ne à consciis prodantur. & suspecta plurium improbitate, dum singuli malis student, virium impotentiâ dissipati corruent. Præmia decernite & præstate. VIDEBITIS eò impendi pericula & labores, unde emolumentum speratur. In divinarum & Ecclesiasticarum rerum curatione ea hîc loci

Quomodo puniendi prædones & latrones.

Quomodo habendi Ecclesiastica & sacra.

adhi-

adhibenda moderatio, quæ usquam. Et licet omnes, idem quod vos, sentire & profiteri optem, tamen æquis animis ferre dissentientes satius, quàm cum majore Reipub. turbâ exagitari. Tempora inspicite, quibus parendum sciunt prudentiores. Inveteratas opiniones sinere, consultius, quàm ut palàm fiat, prohibere vos velle, quibus exequendis pares non estis. Nihil magis periculosum, quàm immatura medicina, adultis & prævalidis erroribus. suæ quisque, quam à teneris imbibit, religionis amans est & tenax. si restiteris, contumaciam opponit. ut connivere melius sit, quam calidis & tempestivis consiliis suffodere sacros istos ignes. Quamobrem nolim vos ingeri nimis Lusitanorum sacris, aut eos cogi, ut nostris ritibus ceremoniisque adsuescant. suos sibi habeant sacerdotes, & quam à majoribus accepére Ecclesiæ gubernationem. factiosos à modestis discernite. illos cohibete vel removete, hos retinete. ne ordini irasci, sed hominibus duntaxat videamini. ita invidia factis, odia animis decedent. Ea genti stat sententia, perperam & malo more profanos sacrorum se curis immiscere, & cum re divina confundi res seculi. Nec quicquam eos efficacius movet, quàm sacerdotum suorum autoritas, in quos rigidius hîc loci inquiri, turbidum & discriminis plenum. Ad criminationes & querelas hominum nostræ religionis, non nimis

atten-

ttendite. quisque quam amplexus est fidem omnium esse vult, & sub eodem cœlo & imperatore eadem omnes sentire. hinc odia in dissidentes, invectivæ in dogmata, & articulos, exilia, vincula, carceres, mortes. Vos multorum quieti magis, quàm paucorum libidini & immoderatiori zelo consulite. sic superabitis aspera & pax erit. Nec me dissentientem habebunt, qui coërcendam pœna putant proterviam illorum, qui alienæ fidei & Lusitanorum cultui publico insultant, conviitiis & probrosis vocibus sacra sacrosque insectantur. cum acerbiores iis reddantur. & spreta adversariis vehementiore præjudicio ament. Vos quid Reipub. status, quid pietas ipsa suadeat, dispicite. Iamque ea recitasse mihi videor, quæ factorum meorum regulam esse volui, & porrò vestrorum esse velim. His consiliis securitatem imperio, gratiam & bonam famam mihi domi forisque acquisivi. nihil venale, nihil pervium donis sinite. honesti iter tenete, nec pateant limina, aut avaritiæ & sordes, aut adulationi in bonorum perniciem. conscientiam magis, quàm famam veriti, maledictis & sugillationibus constantem & infractam virtutem opponite. aliorum consilia speciosiora fortè primo aspectu videbuntur, hæc mea usu meliora comperi. Insitam ingenio meo facilitatem & lenitatem incusent qui volent, dum me non pœniteat, nec vos. Hæc aliaque pru-

dentet

denter in commune consuluit Nassovius, n
destituta tanti rectoris auxilio Resp. vel v
vel malis artibus turbaretur.

Series omnium Edictorum, quæ imperante Nassovio promulgata fuere, adversus prævaricantes.

Nec alia ex re magis prudentiam imperantis & auctam Reipub. majestatem robutque agnosces, quàm ex iis Edictis, quibus frenare libuit peccantium effrenem & multiformem libidinem. Ea in compendium stringam, prinsquam Brasiliam deserat, qui primus Nassoviorum BRASILIANVS nuncupari meruit. Non invertam tempora. sua serie recensebo Astrææ voces & severi carminis leges, quæ nec nullæ fuere, ne perfectissimam putemus Rempub. nec nimiæ, ne semper corruptissimam. Ante annos septem, cum ab

De reconditus mercibus.

expeditione terrestri in Portum Calvum redux Nassovius ad ordinandam Rempub. se componeret, illud evenit, ut profugorum mercimonia, quæ silvis latebrisque abdiderant, quisque quo esset habendi studio & solertia sua faceret. Facta civibus potestas in Olinda quam pro deserta habuerant priores, novas domos condendi. & collapsas restaurandi, interdictumque severè ut de transferendis aliò ruderibus, lignis, lapidibus, ferramentis abstinerent. illis lex opposita, quâ cautum, ne quis sibi illa vendicaret, sed ad Brasiliæ rectores deferret, indicta capitis &

De Olinda ruderibus.

bonorum pœna, qui secus faxint. cum illa non privati essent peculii sed publici, nec avaritiæ singulorum obvia pabula, sed Reipub.

pub.

sub. compendia. at præmiis invitati, qui indicarent abdita & abditorum clandestinos possessores. Prohibitæ demolitiones veteris Olindæ, ne metropoli Pernambucensi omne decederet decus, & de restauratione prorsus desperaretur. quin facta civibus potestas novas domos condendi, collapsasque restaurandi. Pulsis extra fines hostibus, partaque indigenis securitate, pronunciatum severè fuit in prædones & populatores, factaque licentia civibus, armis se tuendi, in vindicias istius legis, quam natura hausimus, non didimus. Ne verò ritus sacrorum per adversa culti, per prospera obliterarentur, jussi sunt circa sacra negligentiores, Sabbathis reverentiam debere, ipsisque mancipiis vacationem ab opere facere. Non ignorabat continentiâ contineri militiam, incontinentia solvi. quare vetitum, ne miles stipendia alea aliisque maleferiatis lusuum formis absumeret. ne huncad facinora accenderet egestas, illum multæ pecuniæ rarior conspectus in popinas truderet & voluptates, ferociamque & ardorem animi detereret. Militi rigidè interdictum, ne agrorum possessoribus aut pacato ulli graves essent, alienum pecus nemo raperet, aut læderet, sua quisque annona contentus viveret, nec perderet ea, quæ defensurus venerat. Arces & castella pro munimentis imperii habere, vetus mos. Ea ut integra essent & ad arçendam hostilem vim idonea, edicto

De prædonibus.

De Sabbathi observatione.

De alea lusu.

Militum grassationibus.

De vallorum conservatione

edicto cautum, ne per ruinas & collapsa imbribus propugnacula niterentur cives aut pecus agerent. Vt mercantium fraudibus obviam iretur, jussi sunt omnes merces suas, antequam in naves deportarentur, in syllabos publicos referre. Milites auctoratos, qui in procinctu sub signis non erant, sed per municipia desides vagabantur, rigida voce ad signa sua revocavit Comes; vetitique cives detinere ac morari istas pecuniæ publicæ inutiles hirudines. Cum Hispanorum Dux Soutius fines Belgarum invasisset, non multo milite, ad latrocinia potius quàm bellum comparato, mandatum indigenis, aqua ipsi & igni interdicerent, ni perduelles haberi & hac culpæ specie luere cupiant. In ipsum Soutium promissa ingens pecuniæ vis iis, qui vivum vel mortuum occuparent. Permissum incolis, uti desertos per belli incommoda & grassantium procellas, agros, prædia, domos, sibi quisque vendicaret & habitatum excultumque iret. Provincias administrantes, tum qui civibus, tum qui militiæ præessent, jussi quietem præstare paganis nec possessoribus esse metuendi. edicto de restauranda Olinda, quæ neglecta in ruderibus jacuerat, sævientibus in propinquo armis, pronuntiatum ad populum fuit. Tunc mensuris ponderibusque lata lex injustitiæ studium proscripsit, revocataque æqualitas rerum & preciorum, quam inverterat dudum multorum improbitas

De mercantium fraudibus.

De militibus vagis.

De bestibus latrocinantibus.

De præfectis grassantibus.

De restauranda Olinda.

De ponderibus & mensuris.

tas. Et ut nitidè viveret exculta gens & pa- ii soli elegantiæ essueta, purgamenta præ- ripta in hebdomades fuere stricta lege. Po- narum frequentationibus permissæ horæ, ec ultra has concessæ. at per cultus divini mpora nefas habitum litare ibidem Bac- io & gulæ. Vt vitæ humanæ inter homines ia constarent precia, vetitæ pugnæ singula- es & provocationes ad certamina, ad quæ arbaræ & sanguinariæ gentis exemplis in- itabantur nostrates. Coercita quoque inse- uente anno legibus militarium in ruricolas iolentia, quibus tutus esse debebat fundus t ager. etiam de Farinæ plantatione lata lex, t panum, in famentium gratiam, pondere, t & de monetæ valore mercantium bono. mperatæ quadragesimæ bonorum immobi- um, prohibitæ chartæ in famam civium in- iriæ, invigiles & excubitores maledicta, no- turnæ cursitationes armatorum clavasque rentium, peculatorum & æraria fraudanti- n subdolæ artes, ut & eorum, qui Nigritas llo captos, pro suis habent. De pecorum ptura, in qua annonæ pars maxima verti- r, multa utiliter pronunciata. ut & de trans- ittendo in hosticum commeatu: de ponti- n & viarum curatione, de navium stationi- is, deque agendis per cives excubiis. Cum- ie ingeniosa mercatorum industria mille odos comminiscatur fallendi reditus pub- cos, interdictum, nequis, non consciis ad

De purgandis viis & plateis.

De popinarum frequentationibus.

De certaminibus singularibus.

De farinæ plantatione.

aliisque.

 eam

eam rem constitutis, noctu vel interdiu vectorias naves conscendat aut mercium quidquam in eas deportet: effecit rei cibariæ copia, ne liceret è Reciffâ aliò transferre victualia, nisi gnaris iis ad quos istæ res pertinent.

De debitoribus. Tardis ad expungenda nomina debitoribus, jussi sunt, qui in ære Societatis erant, profiteri. *Expilatoribus.* Nec quies erat subditis ab expilatoribus, qui quæsitis prætextibus incubabant fortunis miserorum, primores licet populi essent & juris vindices. horum crudelitatem & avaritiam publica quoque autoritas terruit, facta civibus venia apud Comitem & Senatum querendi. Prima, inter tot nefarios vivendi Nassovio, Numinis cura fuit, de quo uti optimè existimare, ita & loqui pietatis est. ideò *De Blasphemis.* adversis religioni & in Creatorem suum & sacra omnia petulantibus imposita silentii fibula, ejus supplicii metu, quod in ipsam linguam iret. *Aliis sceleribus.* Nec impunè fuit illo imperante incestuosis, adulteris, & in concubinatu agentibus, quibus pro delicto riguere pœnæ. Decimas ex ædium locatione exegit, ordinavitque legibus architectonicam. machinarum bellicarum explosiones prohibitæ diebus Deo sacris: etiam operæ mercenariæ illorum, qui apud Societatem merent. ne dum gemina mercede gaudent, bis malè serviant. Illud grandibus de causis visum Comiti, ut quotquot sui juris hic sedem figerent, censerentur, relatis in matriculam sive Indiculum

nomi-

nominibus, ne hostibus ad proditionem paterent urbes, aucta clam subeuntium multitudine. Saccharorum insuper decimæ & pondera definita. prius in publicos, posterius in privatos mercantium usus. Crescentibus aureæ monetæ preciis & æruscatorum audacia, vetuit pecunias accipi, nisi ad trutinam, ut Europæis responderent Brasilianæ. Vigentibus hîc rebus, fugatis hostibus, excusso indigenarum cervicibus Hispanorum jugo, Lusitanis in novum Regem jurantibus, mutato Africæ, Asiæ, Americæ domino, & fatiscente, quam dudum agitaverat Hispanus, unius dominatione, Comes, ut in tantórum beneficiorum autorem reflecteretur, per provincias omnes diem Deo dicavit, quo immensa ejus erga nos bonitas & clementia publica voce passim prædicaretur. Erant non longè à Reciffa silvæ, quæ ligna ædificantibus sufficiebant. Eas cædi à civibus noluit, ne ad publicas necessitates aliquando deessent. Citati coram Senatoribus, quorum bona fisco debebantur, ut transigerent, cavillantibus reis & subterfugia quærentibus. Surgebant jam novæ urbis Mauritiæ in insula S. Vazii mœnia. in quam curam incumbens Comes, depressa extulerat, evecta æquaverat, plateis spatia distinxerat, munitione urbem cinxerat. Huic ne deessent civium studia, placuit iterum negligi Olindam, longius à portu remotam, & ædium novarum fabricationem

De æruscatoribus.

Dies Eucharisticus Deo dicatus.

De cædendis lignis.

hîc imperari. Intererat quietis publicæ, si non opinionibus, saltem animis aliquà coalescere tot disparis fidei populos. Quod ut sperari posset, indictæ iis graviores pœnæ, qui Iudæos contumeliis ac ludibriis incesserent, gentemque non docerent meliora, sed protervè lacesserent. Ibat avaritia in mancipia & Æthiopas, quos subducere occultè alter alteri cum studeret, voluere Comes Senatoresque, suis quæque dominis reddi nec teneri ultrà à malæ fidei possessoribus. Hoc à pietate erat, Orphanorum haberi rationem. quare constituti in hanc rem Quatuor-viri, qui optimis legibus miserarentur eos, ob opibus, parentibus, cura sui destitutos. Hominum se patrem tutoremque supremum professus Nassovius, minimè alienum ab Illustrissimis viris putavit, genuinum illud & omni theologorum disceptatione sanctius, Christianæ fidei opus. nec armis solum tueri adultos voluit dux, sed & imbellem infantiam pater. In reliquis casibus potest in tempore subveniri. at cum pabulatio & annona in necessitate remedium non habeat aliud, quàm ut anteà habeatur; sæpius iterata fuere edicta, de Mandiocæ plantatione, farinarum cultura, venditione, avectione, precio; ne per incuriam rei frumentariæ laboraret aliquando Respub. aut hostibus paterent munimenta. Illud subditis solatio fuit, quod piscaturæ jus singulis concesserit, præterquam iis in lo-

De mancipiis sublatis.

De Orphanis.

De mandioca plantatione & precio.

De piscatura.

cis, quæ vel ære redemerant conductores, vel sepibus incluserat privatorum sollicitudo. Mercaturæ præcipua vis in saccharis erat & molendinis. ideoque plurima super illis ex usu omnium sancita fuere. Nec inter postremas Comitis curas fuit Scholarum inauguratio, formandæ & erudiendæ juventuti. non ut invitis Lusitanis persuaderentur nobis credita, sed ut cultum induerent, qui ad humanitatem omnem & morum elegantiam præformat. Hoc ad stabilimentum imperii non parum facit, ut non miles solummodo, sed & civis arma sciat tractare, cum non indocta rudisque multitudo, sed ars & exercitium in bellis valeant. Voluit ergo & his Comes armorum doctrinam demonstrari, nec abesse à signis quenquam, cum ea ostendenda sunt & in propatulum ducenda. Arma junioribus & imbelli ætati noluit divendi, nec ab iis geri, qui per ætatem inhabiles. Quin, ut agrorum populatoribus nocendi instrumenta subduceret, vetuit à Lusitanis arma emi, aut ea domi haberi, iis exceptis, quibus indulserat Comes. Huic fini decreta armilustria, jussusque civis ea apud Comitem deponere, ne vel necessaria deessent militi, vel non necessariis abuteretur non miles. Tum ne esculentorum & poculentorum precia pro cujusvis arbitrio in immensum crescerent, determinatum de valore fuit isque adhibitus modus, qui inter nimium vendentium cupi-

De sacchariu. *De Scholis.* *De armis civium.* *De annonæ valore.*

ditatem, & angustiam nimis & tenacem e-
De Notariis. mentium avaritiam medius esset. Exacta quoque ad rigidius examen actuariorum fides, nec ratæ habitæ illorum tabulæ, nisi auctoritate publica firmatus esset scriptor. Hæc aliaque Brasiliæ faciem, certa & incerta imperii transmarini, instabiles civium fortunas, hostium apertas & occultas inimicitias, pronas in flagitia hominum mentes, tantæque gubernationis labores vicesque exhibent, quibus malis, quoad per humanam prudentiam licuit, legibus occursum fuit, quarum neglectu fomenta subdita & alebria improbitati: at integris, utilitas singulis fuit & omnibus ex voto.

Superest, ut abituriunti Nassovio suos fasces colligamus & imperii omnis Brasiliensis formam ordinemque monstremus legentibus. ut quali industria adversus hostium & scelerum vim, diversorum populorum mores & studia, in alio Orbe perstiterit inviolabilis, sciant rerum istarum avidi. Nec enim dubitare velim quemquam, quin hæc prudentia securitati & gloriæ publicæ fuerit necessaria & conveniens. Facilius quoque tantæ gubernationis in unum contracta species obversabitur animis, quæ sparsim & per partes visa, fugit oculos & mentem. Imperium
Imperii Brasiliensis ordo, modus, gradus. hoc omne pars est imperii Potentiss. Fœderatorum Belgii Ordinum, qui postquam ob violatas Reip. leges, ipso jure Principatu ex-

disse Philippum Hispaniarum Regem pronunciavissent, non solum sua domi tutati sunt; verùm quod Hispania terris hisce immiserat bellum, ipsi reposuerunt, & ad ultimas Indorum, hinc Orientalium inde Occidentalium terras navigavere, & cum commerciis arma misere. Etiam in Brasiliam, ubi inclita Belgarum virtus, Societatis novæ opibus nixa, adversus eundem, qui hîc, hostem emicuit. Hæc ipsa Societas, velut Optimatium forma, Rempublicam istam gessit & per Novemdecim-viros peregrinum imperium sapientibus consiliis flexit. Neque tamen sine Principatu. Nam sublato illic Regis & Pro-regis nomine, quorum auspiciis olim res gerebatur, legitimum imperium accepit Illustrissimus Mauritius, Præfecti appellatione, penes quem summa esset terra marique potestas. Eam ratam habuere Fœderati Patres, Princeps Auriacus & Societatis rectores. Hujus muneris fuit, Præsidis Brasiliæ titulo ipsos Supremi & Secretioris Concilii Senatores moderari, de bello & Reipubl. ibidem negotiis decernere, gubernatores provinciis arcibusque imponere, novas condere, veteres demoliri, sacra religionemque nostratium publicam tueri, ut & jura civium, æraria, dominia, reditusque Societatis, honores dignitatesque tum fori, tum militiæ, in optimos conferre, militi præsidiario ac in bellum misso imperitare, criminum pœnas remittere, ad

Fœderati Ordines.

Novemdecim-viri.

Præfectus Brasiliæ.

Supremus & Secretioris Concilii Senatus.

eam Procurationis normam, in quam ipsi rectores Præfectusque consenserant. Verum quanto plura agenda Imperatori erant, tanto magis prudentibus viris eguit ad gubernationem. ut licet unius autoritate geri possent omnia, non potuerint unius labore & providentia. Quod alienum ab exemplo veterum Principum non fuit, qui licet maximis virtutibus subnixi essent, tamen in partem curarum usu optimos advocavere. Nassovio ad intima consilia additi Senatores non multi, tres quatuorve, Supremi & Secretioris Concilii dignatione. qui cum Præfecto de bello, mercatu, condendis legibus, earumque in dubiis interpretatione, ac totius adeò Reipubl. administratione in commune consulerent, ad quos civium postulata, querelæ, post minorum subselliorum voces postremùm devolverentur: qui maris quoque rebus & præfecturæ intervenirent, classium ratiumque apparatus curarent, onera ad publicam necessitatem imponerent, magistratus provinciales & urbanos ex nominatis eligerent, arcium & armamentariorum fabricationi vacarent, apud quem & Comitem urbium & pagorum controversiæ aliaque magni momenti disceptarentur. Præter hos & sub his institutus Senatus Politicus, tredecim primum, mox Septem-viris constans. quem & Iustitiæ consessum post appellavere. Hi civium jura defendunt, pecuniariis & capi-

Senatus Politicus.

cali-

talibus judiciis præsunt, de litibus, post appellationes, juxta Romanorum leges & Belgii morem pronunciant. Atque hi Senatores perpetui, nec nisi per rectores Societatis mobiles, salario gaudent. At provinciis singulis suus quoque Magistratus est, qui sui territorii urbes pagosque imperio tenet. Hujus Senatores Electores dicti, & Scabini mobili sunt dignitate & salarii expertes. Apud quos accusatorum publicum munus non sine imperio obeunt illi, quos Scultetos, Prætores vel Balivos vocant. Est præterea Collegium Rationalium, quod Societatis æraria regit, rationesque communes, ut & fisci, dispungit. Hos eligi placuit è Senatorum politicorum numero, quoties se isto munere exsolverent. Eorum duo, sunt enim quinque, thesaurarii officio annuis vicibus funguntur. Est &, qui maris dominio, Vice-Præfecti appellatione, sub Nassovio eminet, & classib⁹, navarchis, totiq; nautico ordini imperat. Cumq; res Brasiliæ naviũ ultrà citràq; missitatione magna parte gerantur, præscriptæ illarũ gubernatorib⁹ suæ partes, sive navigandum classibus, sive singulari rate foret; sive Societatis sive privatorum commodo; sive pugnandi cum hoste daretur copia, sive non; sive in anchoris standum, sive promovenda navigatio. Etiam imperatum, quid facto opus, quoties se in cospectum darent naves aliæ, quoties tempestates rumperent navi-

Magistratus Provinciales.

Collegium Rationum

Vice Præfectus maris.

naviu m ſocietatem, quoties ad colloquia Superiorum admitti cuperent ejuſdem claſſis ſocii; qua morum diſciplinâ, quo demenſo dietim vivendum navalibus, quæ adminiſtrandæ inter efferos juſtitiæ ratio, lex, modus, quibus occupari & quando ſacris debeant & quo ritu, quis obſervari in perſcribendis analibus ordo, quæ in defunctorum dignitates ſuceſſio, quomodo haben di captivi hoſtes, diſtribuenda ſpolia, qui & qua cautione ſubeundi portus, quæ eligendæ ſtationes. de quibus omnibus, prout ſe res dant, diſpicere, nautici eſt Senatus. Eccleſiaſticæ gubernationis eadem, quæ in Belgicis Eccleſiis, forma obtinent. Suprema in illam imperia ſunt penes Comitem & Senatores ſecretioris Concilii. quorum eſt hanc quoque navem ſuis jactatam fluctibus, ſuis impetitam hoſtibus, ſuis laborantem vitiis moderari. Synodorum major, quàm Claſſium, & harum major, quàm Preſbyteriorum autoritas. Synodorum decreta abſque Rectorum Societatis ſuffragatione rata non fuere. Eas habere nefas, niſi congnitis primum deliberationũ momẽtis, ut diſpungi poſſint & minꝰ neceſſaria & minus utilia. Adſunt à Comite ac Senatu delegati, ob arctiſſima Reip. & Eccleſiæ vincula, & communem boni maliq; ſenſum. Verbi divini præconibus imperata animarum ſeria & flagrans cura, barbaros doctrina vitæquæ rigidioris exemplo invitarent,

Senatus nauticus.

Eccleſiæ regimen.

Synodi. Claſſes. Presbiteria.

Verbi divini præcones.

rent, fidei Christianæ saluberrimo succo imbuerent, ea loquerentur & eo ordine, qui convertendis gentibus conveniens esset: præmitterent naturam, submitterent scripturam, ut facilius crædant scripturæ, discipuli facti naturæ. Darent documenta, non venisse, non pugnasse, non vicisse nostram gentem, sordidi lucelli aut dilatandæ dominationis studio, verùm æternæ potissimum tot in tenebris palantium felicitatis amore. Iussi non satagere rerum Curiæ, non de fabis aut calculo esse solliciti, non servire ambientibus, verum stare intrà sacros limites, & de rerum Ecclesiasticarum statu, gentiumque conversione, sæpius ad Sectores perscribere. non quod indigni illi essent de rebus civilibus loqui, sed quia indignum ipsis, talibus insistere: quippe qui in potioribus occupari debebant. Iussi quoque Dominis per humanam imbecillitatem peccantibus non irasci publicè, aut nominatos objectare vulgi contumeliis, ne aut vilescat regentium autoritas, aut seipsam redarguat calida, præceps & biliosa reprehensio. Illibatam quoque voluit esse sacro ordini venerationem, & à protervia & procacibus pessimi cujusque linguis pœnarum metu tutam. Temerè illos submoveri de navi in naves, aut de pago in pagos trudi noluit, nisi ex Magistratus & primorum Ecclesiæ consensu. Navibus vectos aut arcibus impositos imperantum mensæ accumbere dignè censuit, ne in-

Eorùm officia.

inter gregarios contemptui essent, & spiritualium seminatores honestæ al monıæ egerent. Pontificiam religionem his cancellis circumscriptam legi. Vicarium, episcopum, suffraganeum cum imperio hic nullum agnoscito, aut exterorum cuiquam obedientiam debeto, aut consilia cum illis agitato, aut subreptitias pecunias submittito. Quotquot presbyterorum vivere sub imperio Belgarum cupiunt, juramento se fidelitatis Comiti Senatoribusque alliganto. nec ordinationem ab Episcopo Bahiensi expectanto. Qui fines nostros absque salvi conductus litteris subibunt, captivitatis jure tenentor. Nemo matrimonia conciliatore Presbytero inito, pœna exilium vel mulcta trecentorum florenorum esto, nec liberi hæreditatem adeunto. religionis suæ sacra intra templorum parietes, non foris per compita obeunto. Ecclesiastici reditus Societatis sunto, & in pios usus Scholarum, templorum, Nosodochiorum convertuntor. Liberum illis esto sentire, quod volent, & eloqui sine offensa quod sentiunt. Iudæis & abramidis hæc posita repagula: novas synagogas ne ædificanto. nulli Christianam uxorem ducere, aut concubinatu possidere fast esto. neminem à Christo ad Mosen, ab Euangelica libertate ad legis onera, à luce ad umbras avocanto. Sacrosancto Iesu Christi nomini ne maledicito. In censu proxenetarum tertiam partem ne ex-

Pontificiorum cancelli.

Iudæorum repagula.

cedunto. mercando neminem fraudibus circumveniunto. Liberos ex altero parente Iudæo, altero Christiano natos. iis defunctis, Christianis consanguineis educandos tradunto. his destituti Orphanotrophiis, si pauperes sint, sin divites, Secreti Cconcilii Senatoribus curæ sunto.

Paulò aliter se Africana imperia habuere in Angolensium regno & Insula S. Thomæ. Quanquam enim uni præfecto primum paruerint, mox tamen ex sententia primorum Societatis abrogata unius potestate, collata hæc duobus fuit. Divisâ namque per Æquinoctialem Æthiopicâ orâ, alter partem Borealem, ubi Mina aliaque Societati possessa loca, tenet; alter partem Australem, quæ Loandam Metropolim ostentat & insulam S. Thomæ totumqe littorum tractum, ad Caput usque Bonæ Spei, imperio complectitur. Illis dein tertium addidére. Hi, partitis inter se vicibus, curant Remp. & ea quæ juris sunt, rationes adhæc reditusque & commercia. ea lege, ut alter alterius teneatur culpam præstare. quod providè cautum, ut arctius fide in Societatem, amicitiâ inter se jungerentur. Religionis cura penes Ecclesiastas fuit, quibus mandatum, uti gentium linguas addiscerent, mores, indolem, studia cognoscerent. mox Christum loquerentur gentibus, Pontificiis purius. Militaris potestas penes unum, dein penes illos ipsos Directores fuit. hi mili- *Imperium Africanum.*

tiæ ducem, Capitanæi aut præfecti titulo, imponunt. qui tesseram à Directoribus accipit & de excubiis custodiisque ad ipsos refert. illorum muneris est, arcibus turribuspue castrensibus ea loca tueri, quæ mercatu aliquo vigent, à commeatu iis prospicere in semestre, fœderibus cum Rege Congensi aliisque Principibus se innectere & aulis puriores de Deo & Christo sensus inferre. Ita credita ubique pluribus & optimis Respublica fuit, qualem sapientissimi semper laudavere, & exempla nobilissima veterum & recentiorum probant, quaque maximè floruisse Romanos multis creditum. Iste ordo imperio Brasiliensi sub Comite fuit, cujus admirabilis cum Societatis rectoribus concordia, dum & ipse mandatis illorum obsequitur, illi vicissim ipsum amant & reverenter, res Brasiliensium è parvis initiis ad maxima incrementa provexit.

Comitis cum Societatis rectoribus concordia.

Comes Mauritius Paraybam abiturus suis valedicit.

Stabat in Paraybæ littoribus procincta classis, quæ Mauritium reveheret, maximo & illustri apud Brasilianos imperio defunctum. Is Mauritiopoli abiturus valedictionum officia pari humanitate erga Rectores & cives, navalis & terrestris militiæ, explevit. relicto ibidem incredibili sui desiderio, quod secutæ mox calamitates tantopere cumulaverunt, ut res ab ipso omni circumspectione gestas, nemo jam dubitet honorificentius decentiusque enarrare. Tum militari more exploplo-

explosis undique, quà ibat, tormentis & civium militumque fistulis, intonuit fragore cœlum & pontus omnis. nempe ubi popularium faustæ apprecationes desiere, longius diffusus machinarum clangor extendit vota publica & insequentem Reipubl. favorem. Commotæ urbes & oppida, pagi & rura. Ingenia passim & Aldeæ ingenti multitudine confluxerant, ut cujus imperia æqua senserant, ejus se abitu tangi testarentur. Videre erat pauperum divitumque, senum ac juvenum turbam mixtis agminibus nunc prævertere, nunc insequi, modò cingere discedentem, & murmure, acclamatione, lachrymis, benevolentiam profiteri. quod & observatum in Lusitanorum pluribus, quibus memoria moderationis Nassovicæ & indulgentiæ in ipsos altius insederat. Scenæ omnis facies non læta sed tristis erat, aliis patris, aliis domini, aliis patroni appellatione fausta voventibus. quibusdam solatium erat dexteram, quibusdam paludamentum tetigisse. Idem omnibus dolor, defixis in Comitem oculis. nec discerneres inferiorum aut Superiorum, virorum fœminarumque dejectos vultus. Erant, qui concidisse res Brasiliæ clamitabant, & vix quicquam spei reliquum, idque promtius audaciusque efferebant, quam ut meminisse reliquorum imperitantium crederes. Comitabantur cives centum, equis vecti ad pagum usque Paratibi & Igua-

Confluxus itineri apprecantium.

 ra-

razu. Prætores & Scabini paganorum profecti in occursum obnixa comitate & veneratione venientem excepere & Paraybam usque decenti ordine deduxere. Nec quies erat abeunti à libellis supplicibus Lusitanorum, Brasilianorum, aliorumque, quibus res suas quisque Fœderatis Ordinibus, Principi Auriaco & Societatis primoribus tradi speciosè cupiebat. Paucis ante diebus Rex Tapujarum Iohannes Wy sive Iandovius, filiorum suorum tres, comitantibus ex eadem gente viginti, ad Nassovium ablegaverat, sciscitatus abitionis caussas, urgensque mansionem diuturniorem, & annonæ, quantum satis esset Comiti domesticisque, liberaliter pollicitus. Barbarorum duo cum Mauritio in Hollandiam iter capessivere, ignotas terras, sidera, populos visuri. reliqui leviculis donariis, qualia sunt cultelli, securiculæ, specilla, Barbarorum oblectamenta, honorati, domum se ad Regem suum recepere. Quatuor alii è gente Carapatarum & Waypebatum, (qui Majorum Palmarium jam nuper recessus invaserant & latitantem illic prædonum colluviem deleverant) Comites quoque Nassovio esse voluerunt, suo adjuti interprete. Brasiliensium natio è suis quinque legavere. qui unà trajicerent, visendi Belgii Principisque Auriaci (quæ sola inter ipsos eminet appellatio) cupidine, relaturi ad suos de regionum nostrarum statu & moribus.

Rex Tapujarum filios ad Comitem mittit.

Trajiciunt unà Tapuiæ aliquot.

Ere-

Etenim familiare erat *Lusitanis* illas vilipendere, tanquam prædatorias & piscatoriis aliquot scaphulis inopiam sustentantes. Tam accensa apparebant Brasilianorum in Comitem studia, tanta testandi affectus in singulis studia, ut ipsi humeros accommodaverint, & retrusis, velut æmulatione, Belgis, sublatum è littore per medios fluctus & æstuaria, ubi Margaritæ Arx est, ad scapham pertulerint, immani vociferatione, suo more & lingua Vale ingeminantes. Scilicet, supremum officium honoremque arbitrabantur, cervicibus suis portare, qui omnium fortunas salutemque dudum suis portaverat. At nunc maximè eminuit istorum hominum in Comitem pietas, cum postero die, exactâ in littoralibus nocte, magna uxorum & liberorum comitante caterva, in lembos & vectorias impedimentorum rates glomeratim infunderentur; velut cum ipso omnes navigaturi & eadem maris viæque discrimina abituri. At hos, ne iter intempestivis officiis interturbarent, rogabat, & mollibus oportunisque verbis mitigatos & munusculis decoratos, in littus lacrymantes singultientesque remisit, se affectus tanti experimenta exosculari, nec immemorem unquam propensissimæ in se gentis fore, professus. Sic vela fecit, cum tricesimus secundus Majo illuxisset & securitatem navigantibus serenior promitteret. Classis, qua trajecit, navium erat tredecim, à machi-

Comes à Parayba littore solvit.

 nis,

Ann. cIↄ Iↄcxliv. May xxii. nis, navalibus sociis & milite adversus vim instructa, mercibusque ejus soli, in Societatis & privatorum lucra, onuste. Remeavere tum Comite plures, politici, Ecclesiastici, militaris ordinis viri, vel muniis suis defuncti, vel quod abeunte ipso morari hic diutius durum videretur. abeuntium numerus mille & quadringentorum erat, quà militum, quà navalium, quà viatorum & castra sequentium. Equos aliquot Brasiliensis prosapiæ & sanguinis unà transvexit. Quin & exotica multa, quæ hic Batavi rara nec visa miramur, exuvias quadrupedum, piscium, avium, utensilia Barbarica, arma, redimicula, pilea in Belgium transtulit. quæ cuncta non habuit sibi ad propriam delectationem tantum, sed & ad usum & voluptates plurium. Testis est Theatrum Anatomicum apud Leidenses, in Batavis. in quo, velut in Favissis Capitolinis, hæc ipsa hodie visuntur, dono & munificentia Nassovii. ut non militiæ solum documenta apud Brasilienses deposuerit, sed in Belgium reversus in litteratorum porticibus tot naturæ ostenta, Physicorum & Medicorum adjumenta & præsidia suspenderit. Præterquam, quod picturis exhiberi & tapetibus intexti illa in longam posterorum memoriam voluerit, ut corruptis rebus exstarent simulachra eorum, quæ Orbis iste admiranda habet. Atque hæc in illustri Palatio, quod Hagæ Comitis è marmore condidit, ad Aulæ in-

ingressum, spectare est, præter artis opera plurima, quibus ab ebore & elephantinis dentibus precium est & admiratio. Mercimoniorum, sacchari, lignorum, eboris, auri Africani, tabaci, tragematum, coriorum, sive publicæ sive privatorum essent merces, copia in navibus erat. quæ cuncta vicies sex centenis millibus florenûm æstimabantur. 2600000.
Oceanum denuò emensus & Æquinoctiorum lineam, quam non rerum gerendarum sed gestarum testem habebat, in Texelæ portum incolumi navigatione perlatus, exscendit. Sed afflixerant proficiscentem maris incomoda; ut æger attineretur in Helderæ pago ubi refectioni suæ studuit & valitudine firmior peragratis aliquot Hollandiæ urbibus Hagam devenit. Hic reducem excepere cognati Principes, Fœderati Ordines & Societatis rectores. qui gratulati reditum, gratiis actis, ingentia merita & imperantis officia agnovere. At Comes salutationum ritu defunctus, non uno conventu apud illos de rebus Brasiliensibus imperioque omni, præfecturis, proventibus, incolis, milite, classibus, disseruit, & quæ opis, quæ correctionis egerent, aperuit. Aliis & jam antea nobis dicta referre, supervacuum fuerit. ut quibus provinciis distinguatur Brasilia, qui ejus proventus reditusque, quibus arcibus defendatur, quibus qualibusque populis habitetur. Verùm excerpam è narratione Nassoviana non-

Comes Texelam Hollandiæ portum appellit.

Excipitur à suis.

Brasiliæ Status referente Nassovio.

nondum scripta, quæque nec inamœna & scitu Rectoribus necessaria erunt:

Proventus sacchari quantus olim fuerit.

Saccharorum ex omni Brasilia olim colligebantur Arobæ decies centies mille, idque quotannis. Earum centies mille Regi in decimas cedebant. ter centies mille, ejus sacchari, quod Pamelium sive Panellas vocant, decimationi, ob vilitatem, exemptis. Nec permissum cuiquam, hæc ipsa aliò, quàm in Lusitaniam, deportare; nec nisi navibus ex Olysippone, Portu Vianensi, insulisque Tercera, Canaria, Madera egressis. Hoc fini à trecentis navibus, partim Galeonibus, partim Caravellis, (minus navigiorum genus est) frequentabatur. quæ vinis, oleo, farina, piscibus salitis, lineis laneisque pannis, ferro, ære aliisque mercibus graves mercatum eò abibant. Ex illis annuatim ad dominos suos redibant miliones aliquot. qui reditus per Europæ tractus varios mercantum studia & cupiditatem exercebant. Limites Brasiliæ, quæ Fœderatis paret, armorum felicitate aucti; à Flumine Regali, quod à Præfectura Bahiensi Seregippam dirimit, ad fluvium usque Maragnonem extenduntur. Seregippa, ad littus miliaribus triginta duobus excurrens, addita primum Lusitanorum imperio fuit per Christovannum de Barros Cardosum, cui meritorum præmium, has ipsas terras, Seregippem & S. Francisci flumen inter, donavit Hispaniarum Rex, eo jure, ut diven-

Seregippa.

dere illas & partiri in colonos quos vellet fas ipsi esset. ea lege, ut intra præfixum à Rege tempus, colonias ibidem conderet. Fecitque hæc res, ut Bahiensium plurimi pellecti huc commigraverint, & exactis aliquot annis Ingenia fabricaverint quatuor, licet minoris precii, & armentorum septa quadringenta, & oppidulum, centum circiter ædificiis constans. At hæc bellis vastata, triste sui vestigium reliquere, incolis d lapsis, & in Sanctorum Sinum propulsis. Quod reliquum erat pecoris, vel hosti vel nobis vel tigridum voracitati cessit, usque adeò, ut ob rariorem capturam, raro venatore adeatur. Hanc ipsam pristino decori restitui posse, nisi immissis colonis, spes nulla est. hos acquiras nunquam, nisi tuta ipsis præstetur habitatio, agrique donentur & fundus. Malè calculum ponunt, qui per Societatem hæc confici posse arbitrantur, & pecorum propagationes publica cura promoveri. cum nec ab hostium invasionibus tuta sit regio, & illa pecorum cura eventus sit incerti, & si quàm optimè succedat, vile eorum sit precium, ob monetæ hac tempestate summam parcitatem. Quid, quod asserendæ provinciæ & equitum aliquot turmis & pedite aliisque adminiculis opus foret, sumptu minimum sesqui centies mille florenorum. metus adhæc esset, ne istarum rerum administratio pateret Curatori ad sordes & iniquius lucrum, & in-

çolarum crudeles expilationes, uti recentibus exemplis constat. Quæ in montibus Seregippes, (Itoabouhanas vocant) deprehenduntur metalla, post crebra examina, nullius esse valoris compertum. primum reperta perhibentur, imperante hic Lodovico de Sousa, per Mamoluchum Melchiorem Dias. qui conjectis forte in micantes lapillos oculis, argentum inesse arbitrabatur, re ad Hispaniarum regem relata, Sousius jussus aperire montium secreta & scrutari hoc arcanum, vanas spes perditique laboris nuntium Regi suo remisit.

Pernambucense solum. Pernambucensis provinciæ solum, quantum ex aliquot retrò annorum messibus colligi potuit, fertilitate nulli orbis terrarum parti concedit. nisi ubi arenis omnia sterilescunt, aut saxis regent. Situ, opibus, incolarum frequentia & mercimoniis eminentissimum, ædibus, ubi urbes sunt, publicis privatisque, pontibus, turribus, propugnaculis ad usum & cultum elegans & validum. pascuorum ubertate luxuriat, boum armenta fert alitque sine numero, vaccasque corporum vastitate, lactis copia, cornuum pulchritudine conspicuas. Agri, modò cultura adhibeatur, segetum feracissimi. In silvis avium & ferarum captura quæstuosissima, in fluminibus piscium. Balsamis non unius generis renidet, oleis quoque herbis & radicibus medicis tutanda valetudine potens. Non nisi

octo à littore milliaribus habitatur, quia ad importationem & exportationem aptiora sunt littoralia. & qui primi exterorum coluerunt Lusitani, latius diffundere, ob paucitatem, colonos nequiere. etiam vim opponentibus Barbaris, ne longius iretur in mediterranea.

Molæ singulæ dominis, familiis amplissimis, mancipiisque distinguuntur. Horum numerus ingens inter flum. S. Francisci & illud, quod Grande vocitant, censetur esse tricies aut quadragies millium, qui ne fato diminueretur, quotannis translata in supplementum fuere, Nigritarum terna millia, quos Afrorum littora, Caput Viride, Mina, Angola, Ardra & Calabaria misere. Nisi per nostrorum fuisset negligentiam & dissolutiorem œconomiam, potuisset hæc regio sibi ad alimoniam sufficisse. nunc ea laborat annonæ calamitate, ut pecoris abacti & malè habiti penuria, propediem Ingeniorum magistris & laboratoribus metuenda sit ab omni opere cessatio.

Mancipiorum numerus.

Illud maximè sciri Societatis interest, quæ Imperii hujus vitia & mala, quæ malorum causæ, quæ remedia. In vitiis prima sunt, paupertas & perfidia Lusitanorum, proventuum ex agris inopia, mercaturæ prolapsus & decrementum, ærarii publici & rationum conturbatio. quæ mala primitus contempta aliud ex alio velut propagine trahunt. Æs alie-

Imperii hujus vitia & defectus.

Æs alienum.

alienum, quo Societati privatisque alligantur Ingeniorum Domini, immane est. in cujus dimidium Societas venit. nexis verò inter se Senatoribus, molarum magistris, mercatoribus, opificibus, sellulariis, ob communes vitæ necessitates, fit, ut unius ruina aliam ducat & prior calamitas sequentes involvat. *Perfidia.* Perfidiam gentis Maragnonenses nuper illustri scelere prodidere. quæ etiam apud Pernambucenses erupisset, nisi oppressa in herba malè cœpta evanuissent desperatis nihil anceps horridum, ut quidvis tentatu ii videantur, quo se expediant & nominibus Belgarum & imperio. *Proventus agrorum inopia.* Proventus præcipuus Mandiocæ est, Sacchari & Lignorum. illa, si copiosa esset, à perpetua commeatus missitatione sublevare posset Societatem. esset copiosa satis, si agrorum culturæ in plurium usus vacarent indigenæ, assueti sibi & suis vivere, non aliis. Ab hujus penuria est, quod in immensum crescant ejus precia, ut qui modius viginti quatuor sestertiis olim, jam non nisi decem florenis haberi possit. Hinc fit, ut nescia timere plebes jejuna vastationes agrorum, Ingeniorum direptiones, latrocinia, furta cœptet, prodiga vitæ, ut vitæ consulat. Huic malo remedia peti possunt & debent ab illis consiliis, quæ à me suppeditata aliàs suffragationem publicam meruére. *Lignorum Brasiliensium ratio* Ligna Brasiliensia malè quoque tractari credam, cum nec de eorum cædendorum quantitate

nec

nec qualitate definitum sit: quot, inquam, & quales arbores cædi oporteat. Contrà quàm à Regis Hispaniarum ministris factitatum. Per hos non permissum ultra decies mille quinctalium sectionem facere. à nostratibus sterni videas arbores sine lege, & modo. etiam tenellas adhuc nec adultas. ut mercatum hunc deleri sit necesse, intercepta germinibus novarum arborum spe. nec occurras huic malo aliter, nisi severè interdicendo, ut à teneriorum sectione abstineatur & ab adultarum nimiâ. Saccharo faciendis lucris nihil fructuosius, præter tributorum, vectigalium, portoriorum ingentes reditus At si sumtuum omnium, quîs Brasiliæ opus, ratio rigida ineatur, dubium, an accepti expensique sit futura æqualitas. Mercaturæ adhæc facies vigorque languet. nec enim ad mercatores Belgas ea redeunt emolumenta, quibus missas à Belgis merces pensent. Quamobrem vela colligunt, proxenetas suos sufflaminant, mercimonia parcius transmittunt, nomina rigidius exigunt & impedita dissolvi cupiunt. Dubia fide, nummos nemo exponit, nisi pignore caveatur. literæ collybisticæ ob fraudes repudium patiuntur. unde argumentariam multi dissolvere & foro cedere coacti, implicant socios mercium Conditoria vacuitatem suam lugent. ædium & agrorum precium usque adeo eviluit, ut tertia pars pristino valori decef-

Sacchari.

Mercaturæ facies.

cesserit. Nigritam nuper vix ducentis aut trecentis Regalibus parabilem, jam triginta, quadraginta, aut sexaginta emas. Mechanicis otia sunt, & rebus angustis militiam amplexantur aut in patriam remeant. Quibus malis nisi medelam accelerat Rectorum sedulitas, ad summam calamitatem parum videbitur deesse. Ærarii & nummariæ rei ea postremo hoc biennio difficultas fuit, ut militi victus stipendiique demensum statis temporibus erogari nequiverit. nedum redimi debitorum tabulæ, quæ per ærarios jactura vicesimæ venum circumferuntur, grandi Societatis damno. Mala recitavi, nunc caussas aperiam, ut mederi tutius possim. Lusitanorum paupertas, pessimarum ipsis artium magistra, partim à bellis est, quæ non semel vastitatem fecere, partim ab ea persuasione, quæ spem ipsis fecit, fugam nobis & extrema omnia per Hispanicam classem parari. Hac fiducia animosiores, Ingenia, agros, Nigritas, officinas mercari, quovis precio fuere, securi qui solverent. Institores insigni levitate dominorum suorum res talibus credidere, & ex certa incertam possessionem fecêre, stimulante lucri cupidine, quod de repræsentatis pecuniis præcidebant. Hæc ipsa excepere famulantium luxus, sacchari vilitas, annonæ caritas, Nigritarum ex variolis obitus, agrorum neglectus, messium per prædones calamitas, vermium, quos *Lagartas* vo-

Rei nummariæ ratio.

Caussa malorum.

Paupertatis Lusitanorum.

cant,

cant, glirium muriumque populationes, inundationes & torridum ab æstu solum. Quæ cuncta cum adversa ipsis evenirent, nec expungere suo die nomina possent, pecunias magnis usuris mutuas poposcére, & litibus forensibus impliciti, hac insuper vesania fortunas suas attrivére. Vsuram tertiæ aut quartæ exigi in mensem consuetudo est, aut sortem totam exstingui per biennii aut triennii moram. Accedunt ad injuriam alia hæc, quod singulis mensibus novis apochis sors admistâ usurâ crescat & sic usura usurâ invalescat. Scribarum, amanuensium, actuariorum, proxenetarum, procuratorum, tabellariorum, aliarumque hirudinum forensium salaria, emungunt egenos & faciunt. Tum Prætorum & sub-prætorum, locupletissimum quemque in prædam rapientium, avaritiess, incubat miseris & decoriat mulctis extorsionibusque, quos reos haberi utile censet. quibus sanguisugis, ut solet accidere malè partis, licet omnia rapiant, omnia tamen desunt. Causæ collapsi mercatus partim ex dictis originem trahunt, partim ab immensis oneribus, quibus Brasilianorum proventus gravantur. ut licet messes votis respondeant, salva tamen esse nequeat res familiaris, languescente indies apud Belgas saccharorum precio. Est inter diminutæ mercaturæ causas diminutus mercaturæ valor, ut & portorii pro pecuniarum transvectione. Quæ res *Collapsi mercatus.*

esse-

effecit, ut mercatores ob dubiam pecuniæ in fructum erogationem & jacturam vilescentis in Belgio sacchari, in animum induxerint, non palam, consciis vectigalium magistris, sed clàm transmittere pecunias, mercatus instrumenta & fructus. Æraria publica quod attinet, licet illorum felicitas ex rerum Brasilianarum prudenti administratione omnis dependeat & legitimo mercium tum importandarum tum exportandarum usu, illud tamen vero affine, inter causas deficientis & hic fortunæ, esse quorundam imperitiam & enorme habendi studium. Enimverò ex quo se movere cœpit illa & Brasiliam attentare, latuere plurimos, locorum situs, appulsus, indoles soli, & populorum. ut horum ignorantia & neglectu non unius victoriæ occasio elapsa fuerit; nec unius facinoris successus, perdito immani ære, autores suos fefellerit. Præclara multa ausi Rectores laudatissimi, minus voto confecere. quia mutatis iis, ob ambulatorias dignitates, & novis in alia consilia euntibus, nec constantia cœptis nec par semper industria adfuit. Illud quoque inter errores publicos putabatur, quod privatorum ad Batavos scriptitantium chartis delationibusque major à quibusdam habita fuerit fides, quàm publicis & dignitatem habentium, auresque credulorum impleverint, qui ad gratiam loqui malunt, quàm prodesse. Hinc modò intempestiva frugali-

Inopia Ærarii.

tate intermissæ expeditiones fuére, modo pro fusa liberalitate susceptæ, modò parcius æquo missa victualia, naves, arma, aliaque ab bellum requisita. ut grandes pecuniarum impensas periisse non immeritò ploret salus publica. Ab eodem fonte est, quod vix præstitu possibilia, & adversa mandatis mandata, sæpè & nocitura acceperint Brasiliæ rectores. quale illud est de rapiendis in debiti solutionem mancipiis, & donandis agris, quæ donari nefas; de imperata Nigritarum venditione, dictis solutioni intervallis tunc, cum pecuniarum hic esset abundè; quos nunc vendere jubemur numeratio ære, postquam æs omne fugit. unde accidit, ut vetera nomina maneant, & servis ea inducta sit vilitas, ut minore, quàm ab Afris emti fuere precio, hîc veneant. Nec tamen Ordinem propter hæc incusare promtum mihi, cui animus fuit audendi maxima & Reipub. utilia. non stant rerum successus intra vota. at turbant causarum ludibria sapienter cœpta. Ærarii Brasiliensis inopiæ inter alias causæ fuere: subsidia missa Angolensibus, Thomæis & Maragnonensibus, facti in arcium instaurationes sumptus, victus demensa & stipendiorum militarium diariæ præstationes, lentæ adhæc & protractæ debitarum solutiones, & difficiles, licet judicis vocis ratæ, executiones. At malis præsentibus afferre medicinam dolendo querendoque, mentes vestras fatigare for-

ret

Remedia malorum. ret & veri conspectum interturbare. Quare de remediis sententiam dicam, salva & integra meliore.

Illud Ingeniorum possessori & exhaustis ære Lusitanis solatio fuerit, si spiramentum aliquod temporis indulgeat Societas ad reficiendam rem. quam bella aliaque calamitatum improvisa & divinitus immissa afflixerunt. quod si impetrari nequeat, mitius exigi debita suaserim, saccharorum, suppellectilis, moniliorum, aliarumque rerum mobilium venditione. non servorum, non utensilium. quibus ad elaboranda sacchara opus, non boum venditione, sine quibus nullus Ingeniis labor. nisi tanta fortè sint nomina, ut molas cum utensilibus & appendicibus omnibus vendi ad hastam necessum sit. Illud constat, molis istiusmodi, si laborum instrumenta tollas, multum de precio decedere. Nam quæ à necessariis instructa valent centum mille florenos, ab iisdem destituta vix quadragies mille valebunt. quæ mox summa, si pluribus dividatur creditoribus, exilis erit singulis. Nec minus attendendum ad hoc, edicto Anni supra milliesimum sexcentesimum quadragesimi cautum fuisse, ne pro debitis oppignoratis exigatur major usura, quam unciaria, pro non oppignoratis non nisi octodenaria. In cujus legis fraudem immane quantum peccaverint nostratium plerimi, injusti fœnoris exactores. præsto sunt

Adversus Lusitanorum Æs alienum.

exempla

xempla. Cosmus Oliveira Tugicapapæ incola, novem florenorum millibus servos aliquot mercatus, postquam solvisset duodecim millia ob moram, quindecim insuper florenorum debito attentus fuit. Iohannes Suares Moribecæ civis, acceptis in fidem bonis precio triginta sex mille florenorum, solutis sexagies mille florenis, pari adhuc (heu hominum fidem) debito obstringebatur ob moram. Sane juris & æqui fuerit, istorum debitis detrahi, quicquid exactum per summum nefas fuit. Fecere hoc Novas tabulas condendo Romani, compescendis plebeis furoribus & justissimis querimoniis. Nec facile repagulum reperiam sceleratæ quorundam cupiditati, nisi legum & pœnarum atrocitatem adversus rapaces milvos & effrenes ucripetas. Præter hæc litium sumptus, forabem, præcidi oportet & Prætorum in clientium loculos latrocinia compesci. Leges quoque sumptuarias exigat nascens Respublica, cohibendo luxu, ne in immensum prorumpat, ad cuncta quis pecunia prodigitur, præsertim exquisitis mensarum ingeniis & vestium, quæ ægræ civitatis indicia sunt. Et cum prope sit, ut expirent tempora mercatus Orientalis, id apud Fœderatos Ordines agendum sedulo, ut ab importandis ex Oriente saccharis abstineat, cum per hæc dejiciconstet saccharorum Brasiliensium apud Europæos valorem. Nigritarum propiorem cu-

ram haberi ex re Societatis erit, cum ex sexagies & quater millibus, quos Africa misit, desiderati fuerint intra sesqui annum mille quingenti & vigintiquinque. causam non aliam esse crediderim, quàm quod malè habiti in navibus & à vitæ necessariis destituti, sordibus & pravo victu miseri enecentur. Prout si ginto vel tenui sunt corpore, preciis differunt. post marinam trajectionem refectioni corporum spatium detur. secus & precio ferè omni excidunt macilenti, ac confecti navigationis incommodis mox ab exscensu moriuntur. Illos divendi, more solito, per dicta solutioni intervalla, minus posthac expediat. Cum enim in frequenti & densa circumstantium turba ratio habetur non possitementium aut spondentium, fit, ut Nigrarum magna pars ad eos venditione devolvatur, qui de nominibus expungendis minus cogitant, aut in silvis ex rapto vivunt, & socios hos scelerum adsciscunt. ubi in idem vitæ genus latrociniis grassationibusque efferantur. Hinc Rationaria vanis debitis & inopi emptore conspergi videas. Nec numerato ære illos vendi utile, cum paucorum tunc emtorum sint. qui à nummis parciores in publica licitatione decrescere & flaccescere precia patiuntur, priusquam vendenti annuant. Quamobrem autor sient, ut explorato primum per procuratores singulorum Ingeniorum statu & dominorum

bus, mancipia iis vendantur certis pensionibus, sive in diem. ea lege, ut quotquot repræsentare volent, hoc est, diem solutionis præsenti pecunia redimere, fruantur; qui nolunt, Nigritas emtos, antequam in solidum & assem satisfecerint, non nisi usu suos putent, possessione ac dominio publicos. Quamobrem notari charactere Societatis corpora mancipiorum velim, ne prona in fraudes gens melioribus pejora substituat. Hæc levandæ plurimorum paupertati, diminuendis nominibus, & mitigandis in nos animis facere videbuntur. Si via severiore insistamus, plus acquiremus odii, quam potentiæ. Provinciis vel domesticos motus, vel externorum arma, vel solitudinem inducemus. Vt verò Mercaturæ omni suus redeat vigor, de Oneribus & Moneta nova deliberatio sit. Sacchara absolvi cupiam à semisesterrio in singulas libras. nec enim nuperum hoc actuarium vilioris precii sacchara sustinent. Quin, tutiore jam à Morinûm insultibus Oceano, navigationes impendiorum parte levari poterunt. nec opus tanto bellicarum & fiduciariarum navium apparatu: sum per vectorias & onerarias, quarum milius precium, transvectari cuncta queant. In à Morinis metus duret, factis contuberlis per Septentrionalia Iberniam inter Britanniamque n vigandum, aut rigente istic truma per fretum Britannicum, navium ru-

Adversus Mercaturæ prolapsum.

telarium præsidio. Nummariam rem bonis legibus constitui fructuosum. à monetæ depreciatione ingens vulnus inflictum mercantibus fuit, quod sanari nisi ejus incremento nequit. Nummi quos Crucigeros vocant, apud Bahienses valent florenos duodecim, quos Regales, florenos tres & sestertia duodecim. Quicquid ab hoc valore in lucro deputatur, tertia parte Regi, tertia domino, tertia Ecclesiasticis cedit. Industriis, quibus facile ingenium largitur cantata illa artium magistra, comminiscendum simile quid. ne lucelli spe illecti nostrates, quorum aurum jampridem per medios ire satellites didicit, illud ad Bahienses transmittant. Forte non inutile fuerit novam monetam cudi, cujus valor ratus sit solis Brasiliensibus. ut fugiente Hispanico ære aut deficiente, nummorum hic satis sit ad militum stipendia & mercaturæ negotia.

Pistolettos Reales.

Ærariis recreandis hæc fecerint: si præter superiorum curam, accidantur navalium fabricarum impensæ, si annona aliaque è Belgio mittantur liberalius, mercibusque Brasiliensibus suum constet precium: si Officialium tum civilium tum militarium contrahatur numerus: si commeatus curatores Arcibus, Europæorum more, sollicitè prospiciant; militi cibaria non vendant nimio: si Societati debitum æs nec nimia severitas exigat, nec nimia facilitas dissimulet. Debentium

rum alii mechanici sunt, alii mercatores, alii agrorum cultores & possessores. Cum illis rigidius agendum, quia alieno succo victitare amant, sua culpâ inopes, Cum istis itidem, quandiu fide integri. honoris namque sui interesse arbitrantur, ejusdem periculum incurrere. Si rem fregerint & fidem, mora omnis in damno erit. quæ sola ipsis convasandis bonis aut occultandis superest. Cum his lenius moderatiusque agendum. nam ex hoc fonte omnium commodorum & lucrorum Brasilientium spes manant. nec aliis principiis nituntur Societatis aureæ Apodixes. Omnino extrema illa caveri oportet, ne molarum quotidianæ operæ cessent & agrorum consitiones, feriantibus Nigritis. Attamen pro messium felicitate, quam præstare solius Dei est, cum illis transigendum. Nec mirari subeat, hanc malorum Iliadem à me narrari, quam sublatam aut correctam oportuit. Culpam istam præstare non est meum: per quem nunquam stetit hæc incommoda averruncari. alienæ opis & quidem exteræ indiguere Brasiliæ rectores. quin nec hi nec Belgæ ipsi potuere id omne, quod voluere. ut fatis aliquid, incuriæ nonnihil, imprudentiæ multum, inopiæ publicæ plurimum imputare habeamus.

Quæ plura scire satagent Dominationes Vestræ, exponam lubens, paratissimus audire contra differentes. Tantum profectò pro-

 vin-

Brasilia momentum grande.

vinciarum, quas armis vestris tenetis, momentum puto, ut indignum seculo & posteritate fuerit, illas negligi. Si nondũ magnis se emolumentis probant, probabunt magis, ubi auctis coloniis latius se Belgæ diffuderint. Tales sunt, ut natura loci & arcibus munitæ, potentissimum hostem possint contemnere. per socordiam aut discordiam susque deque habitæ, recuperari nunquam. Milite & viribus ut hic rerum status partus est, ita conservari eundem oportet. Africæ non unam partem armis tenetis, ut hinc in Occidentem trajicere & in recessus ejus penetrare detur. Chilen maris Pacifici provinciam mensibus duobus, Havanam quatuordecim diebus adimus. quæ loca machinationibus nostrorum opportuna sunt. Ex quo Hondurarum reditus intercepimus, classem argentiferam spoliavimus, alias portubus, ne prodirent, conclusimus, tantus per Occidentem terror fuit, ut Mexici Prorex de regnorum suorum discrimine questus, eas Regi Hispaniarum curas fecerit, ut de recuperanda Brasilia extrema statuerit. Et licet malè illi res ista successerit per classem nuperrimè Dei beneficio disjectam, secundis curis incubuit in novam. quas tamen oborti in Portugallia motus turbavere. per hos non Algarbia solum sed & Azorum Insulis, Afrorum littoribus & Indiæ Orientalis non uno imperio excidit. ut jam magnis impendiis tutari habeat reditus Terræ Firmæ & Novæ Hispaniæ Quod

si sperari possit Orientalis & Occidentalis Societatum in unam conjunctio, de qua agitari audio, nullus dubito, quin junctis viribus exui Peruano & Maniliarum imperio possit & Fluvii Argentei terris ac montibus Potosinis. Neque sufficerit tutandæ Havanæ, Cartagenæ & Mexicano regno. Sola combinationis fama pacem imperabit Regi gloriosissimo. At Brasilia depulsi excidemus Angolæ regno & Thomæo & toto Nigritarum mercatu.

Hæc summa illorum est, quæ ad res belli domique apud Brasilienses noscendas exponere habuit Comes. Hæc ad Dei Optimi Maximi honorem, Societatis amplitudinem, & Patriæ laudem hactenus aut gessit aut consuluit. Quid sentiat, dixit & quid suadeat, hortatus Patres, hæc ipsa ad Reipub. salutem flecterent & vel ultrò consulerent, quod in rem esse videbitur, vel saluberrima suadenti auscultare non dedignarentur. De Brasilianorum quoque indole disseruit, & liberalius licentiusque habendos monuit, & ratam ipsis libertatem & immunitatum pacta præstari. ne, quæ arma pro nobis non semel induerunt, exercere adversus nos intempestivè doceamus. SECURITAS, ajebat, mutua securitate & obedientia subditorum facilitate imperantium paciscenda est. Sic securitati provinciarum contrà temporum adversa murus aheneus parabitur. AD PRUDENTIAM Prin-

cipis spectat, quod rigore ne queas & severitate unquam, moderatione aliquando efficias. idque Societati honorificentius fore, si ex facili res tantas componere in animum inducat. Potentissimi Ordines, Princeps Auriacus & Societatis Rectores, ad quos ista pertinebant, gratiis Cometi actis, quod Novi Orbis administratione sedulâ adjutasset veterem, rationes ejus confecere absque lite, perpetuorumque porrò in Rempub. officiorum fide adstrinxere obsequi promtissimum. Quod sanè gravissimi Senatus judicium, calumniæ dentibus exemit Ducem omni laude cumulatissimum, de cujus virtutibus nihil tam excellens concipi potest, quod ad meritorum sublimitatem assurgat.

Fœderati Ordines, Auriacus Societatis Rectores Comiti pro administrata Brasilia gratias agunt.

ENarravi res in Brasilia gestas, sub Mauritio imperatore, è periculis tam longæ navigationis & bello tam profundæ barbariæ reduce, minutiora prætersectus ea selegi, quæ exemplo, magnitudine, usu conspicua maximè videbantur. Genus illi è domo Nassovica est, quæ multis retrò seculis, imperio, connubiis & rerum pace militiaque gestarum fama celebris non per Germaniam solum sed & Europam omnem fuit. Augustam primus fecit Adolphus Nassovius, Romanum Imperium adeptus. aucta principatu Arausionensi fuit per Renatum Cabilionensem, Nassovium. Comes Otto antè annos ducentos

Genus è domo Nassovica.

illam in Belgium traduxit, ornavitque Engelbertus primus atque hujus nepos Engelbertus secundus, à quibus per has provincias dotalibus oppidis opibusque præstare inter Belgas cœpit. Engelbertum secundum, postquam res maximas in Gallia Flandriaque gessisset, Maximilianus Cæsar florentissimis Belgii nationibus præfecit. Quem secutus Henricus Nassovius Engelberti è fratre nepos, non solum potentissimo exercitui Caroli Quinti Cæsaris in Galliis Dux præfuit, verùm etiam Brabantiæ universæ & aliarum provinciarum gubernacula tenuit. Nec minor laus dignitasque Renati Cabilionensis, Guilielmi, Mauritii, necnon hodie latè victoris, Celsissimi Principis Frederici Henrici, Arausionensium Principum. quos Nassovios omnes imperiis Belgarum feliciter destinavere fata. Inter Domus Nassovicæ stemmata Dillenburgicum est, è quo dicti Duces & hic noster, quem præsens Historia loquitur. Dillenburgum Comitatus Nassoviæ civitas, ad Dillam amnem, tot Nassoviorum sedes & patria est. Avus Ioannes Nassovius, Senior dictus, Guilielmi Arausionensium Principis frater, Geldriæ vicaria dignitate Præfectus, magnis, dum viveret, virtutibus gloriam extendit. Pater Mauritii Ioannes, frater Comitis Guilielmi, Frisiæ & Groningæ laudatissimi Gubernatoris, postquam in Belgio belli studiis sub Mauritio inclaruisset

Stemma Dillenburgicum.

Dillenburgum Nassoviæ civitas.

exercitus Regis Suecorum Caroli præfectus, militiæ experimenta plurima edidit. Mater Margareta Ducis Holsatiæ & Sleeswici Filia, felicis uteri Princeps, Ioanni marito, cui à secundis thalamis fuit, peperit I. Mauritium Georgium Fredericum, Guilielmum Ottonem, Henricum, Bernardum, Christianum & Ioannem Ernestum, filiasque complures. Mauritium, Dillenburgi Nassoviæ urbe editum, pater puerum litteris, juvenem armis instruxit, & tot Nassoviorum exemplis bellicæ famæ in Belgio ostendit. ubi Martis arena laborque militiæ plurimus erat, nataque mox occasio, Dillenburgicæ familiæ dignitatem, prudentiam fortitudinemque Nassovicæ in Brasiliam inferendi. Fratrem Georgium Fredericum turmæ Equestris balistariorum ductorem & legionis Equestris vigilum præfectum militaria studia sub Celsissimo Principe Arausionensi etiamnum occupant. Guilielmum Ottonem, sub bellicosissimo Rege Gustavo Adolpho militantem, victoria Lipsiensis extulit, & Equitum præfectum maximis laudibus cum virtute fortuna cumulavit. Henricum militum Tribunum, militiæ nostræ expertum, postquam variarum urbium & Arcium in Belgio expugnationibus digni militis officio interfuisset, sua merita validissimæ Wasiorum in Flandria urbi Hulstæ, Gubernatorem præfecere. Bernardus juvenis admodum decessit, fortunæ in quam ala-

Mauritii Avus.

Pater.

Mater.

Fratres.

ba-

batur capax. Christianum Landtgravii Hassiæ auspiciis pugnantem, Ducis dignitate, pergit sua sors consecrare famæ, & per majorum rapere vestigia. Fratrum postremus Ioannes Ernestus, cum fratre Mauritio in Brasiliam profectus, mortis illic & gloriæ locum Ducis dignatione repperit. Sororum ejus aliæ fulgidissimis conjugiis nexæ aut innuptæ supersunt. Mauritius ex quo ingressus illam fuit, labores sibi & pericula placere voluit. Fovebant belli studia proavorum gesta & imagines, cognatorum in Belgio triumphi, à quorum potius quàm siderum afflatu mores Principum finguntur. fortitudinem, prudentiam, probitatem, eximias Ducum virtutes, ita apud exteros miscuit, ut & militi fiduciæ bellicæ & domesticis compositæ exactæque vitæ exemplum se præbuerit. Nemo illo officiis, alloquiis, habitu, incessu civilior. Et tamen blanditiis intractabilis personatos vultus oderat, candoris innocentiæque unicè cultor. Ista comitate omnium in se animos provocabat, ut Barbaris & Anthropophagis ipsis gratus benè audiret inter portenta. Iuris justitiæque rigidus custos, summos infimosque, Barbaros & Christianos, mercatorem civemque pari jure retinuit. Quæ in rem gloriamque Societatis erant, consuluit. Rectoribus optima suadentibus auscultavit. ea tamen circumspectione, ut moderari subinde & differre mandata sustinue-

Sorores.

Mauritii apud Brasilianos vivendi ratio.

nuerit, ita suadente vel utilitate Reipubl, vel necessitate. Aug isti exemplo, de quo Dio perhibet, eum non omnia, quæ decreta erant, executum, veritum ne parùm succederent. sed quædam ex tempore disposuisse, quædam rejecisse in tempus. Communi indigentiæ non exemtus, tulit belli transmarini calamitates juxta subjectos. imperii labores illud auxit, quod inter populos viveret istiusmodi, quorum plerosque aut æmulatione discordes, aut fide dubios aut genti nostræ magis quàm sibi infensos habuit. Hostium nemo vim ejus sensit, nisi vincendus, benevolentiam popularium nemo, nisi aliqua miseriæ levatione aut dignitatis accessione. Mirus ejus & perpetuus in perspiciendis ac examinandis rebus vigor & industria. Et cum facilis esset inter exteros ad luxuriem prolapsus, nequaquam se moribus Americanorum permisit, aut fortitudinem licentia fregit. Duas regnantum pestes à generoso pectore à se amolitus libidinem & avaritiem. minimè credulus rumusculis ad gratiam allatis, expendebat veris similia. Opera omnia quis distinctè loquatur? Octennio, quo præfuit, cuncta egregii ducis munia implevit. Principalium operum fuit ordinatio Reipublicæ. Fines imperii Brasiliensis novis Præfecturis auxit, veteres tutatus fuit. Ingenia sola agrique Lusitanorum, qui aufugerant & in hostico degebant, belli jure licitata venditaque

Summa gestorum à Mauritio.

quæ, Societatis ærariis immane precium, undevigesies centena millia & sexagies ac ter mille florenorum & quod excurrit inscripsere. E manubiis aliisque ab hoste receptis bonis, partum vicesies centies mille, decies & septies mille florenorum & quod excurrit. 1963250 floren. 2017478 floren. Securitati provinciarum contra temporum adversa munimenta paravit. Seregippem Regiam & Maragnanas terras potentiæ nostræ addidit, arces urbesque expugnavit, urbem S. Lodovici, arces Calvariam Tapicuram & Tagitaperam. Portum Calvum fugato Banjola Comite præsidiis Hispanicis exuit. Flumini S. Francisci arcem de suo nomine validissimam imposuit. In Siara castello potitus propius nos Tapujis & hos nobis junxit. Magni terroris bellum Africanum & quotidiano auctu majus, consiliis ejus brevi confectum est. In Afrorum namque littoribus castellum Minæ, Angolæ regnum, & civitatem Loandam, arcem Benguellam, urbem castrumque Insulæ Thomæ nostra fecit. Expeditione Bahiensi trium castellorum & navium aliquot, quæ in prædam cessere, victor evasit. Classem potentissimam, in qua omne Hispanis præsidium, validis consiliis armisq; à littoribus Brasiliæ depulit. Indiæ Occidẽtalis penitiora immissis classibus non semel terruit. Chilenses fœdere junxit. Bahienses ad belli moderationem coëgit. Arma Batavorũ per utrumq; orbem circũtulit, barbaros in So-

nietatem belli totis cohortibus pertraxit. Nihil apud hostem quietum passus, quo minus aut populationes hostiles impediret, aut populantes popularetur, & ubi terruisset, ab invitamentis pacis & ordinatioris belli non abhorrebat. Gentibus tum Brasiliensibus tum Afris ad eum fuit perfugium, legatos honorifice excepit decusque Fœderatorum quà bello quà pace asseruit. Quis mercantium opes omnes singulasque & mercium vim stylo exequatur. Cistarum Sacchari transmissa per hæc tempora fuere aliquot centena millia, tum quæ Societatis erant, tum quæ privatorum. Earum, ut habent publicæ Tabulæ, computatio ista est: Sacchari Albi cistæ centies & quater mille, quingentæ & quinquaginta quinque. Ejus, quod Moscovadicum vocant vicies & septies mille, octingentæ ac tres. Pannelarum quinquies mille, septingentæ ac sexaginta tres. Hæ Societatis erant. At privatorum sequentes: Sacchari Albi quinquagies & quater mille, quingentæ & nonaginta tres. Moscovadici vicies & bis mille ac centum. Panellarum ter mille quadringentæ & tres. Ligni Brasiliensis vicies & quinquies centum millia librarum, insuper nonaginta & tria millia, supra sexcentas & triginta. Vt de Tabaci, aliarumque mercium viliorum calculis nihil dicam.

Societatis Blanco 104555 Cistæ. *Moscovados* 27803. *Pannellas* 5766. *Privatorũ Blanco* 54593 *Moscovad* 22100. *Pannell.* 3403. *Ligni Brasiliensis libra* 2593630

Vrbes adhæc pagosque ædificiis auxit ornavitque. pontes domosque Prætorias con-

didit ad usum & decus. templum pietati & divino usui sua ex parte munificentia exstruxit. Eminentissimos cujusque professionis artifices, architectos, geograhos, pictores, sculptores, domi militiæque secum habuit & fovit. ut quæ loca, quas terras urbesque ipse vinceret, illi victas transmarinis Belgis ostenderent. Quò imperium ivit, æquum putabat cultum ingenii sequi debere. Tabulas Geographicas magna cura & sumptibus suis exarari fecit, in quîs oppida, pagi, arces, armentorum septa, stagna, fontes, promontoria, stationes navium, portus, flumina, scopuli, Ingenia ac molarum fabricæ, templa, Cœnobia, plantaria, regionum situs, longitudines ac latitudines, aliaque, mira accuratione repræsentantur, autore Georgio Marckgravio, Geographo & Astrologo eximio. qui idem facturus apud Afros, fatis ibidem concessit. Hujus in gratiam exstrui in sublimi Speculam fecerat Nassovius, observandis astrorum motibus, ortu, occasu, magnitudine, distantia, aliisque. Accessit ad hæc studia etiam ista sedulitas, quâ animalia varii generis, quadrupedum mirabiles formas, ut & avium, piscium, herbarum, serpentum & insectorum, populorum habitus difformes & arma pingi artificiose fecit. quæ cuncta propediem cum suis descriptionibus lucem visura, certa expectatione tenemus. In omnes siquidem honorificus, eru-

ditos

ditos mirabatur & diligebat. præsertim privato contubernio cognitos. inter quos primi fuere Franciscus Plante & Guilielmus Piso. ille à concionibus, & sacris Cõmiti, hic à pharmacis. ille in excitandis ad pietatem animis promtissimus, hic in dispicienda rerum natura maximæ prudentiæ. uterque doctrina & suæ artis laude clari. Quare testes se & rerum gestarum & quas proprias Brasilia habet herbarum plantarumque esse voluerunt. Alter præcipitato per commenta poëtica spiritu, ibidem à Mauritio gloriose gesta laudabili Poëmate, quod Mauritiadem inscripsit, extulit. alter in stirpium exoticarum raram indolem virtutemque speculatione dimissus, earum omnium historiam conscripsisse, muneris sui putavit. Fecere hi duo, ne ingenio & eruditione vinceremur ab iis, quorum arma armis, barbariem mansuetudine vicimus. Inter hæc nihil majus religione, nihil sublimius fide habuit. cujus moderamine ita inclaruit, ut inter religionum diversitates, licet suæ, hoc est veræ, publica professione addictior, æquus steterit, nec edictis minacibus subjectorum cervices ad eum, qui ipsi placuit, cultus divini modum coëgerit, sed intemeratum reliquerit, ut repperit, aut invitaverit placide. Ideò conciliari gentilium animos suasit, ut credant meliora docere velle, à quibus amantur. Nec enim facilè persuaseris credenda, quibus nocueris;

nec animi ac melioris vitæ bona exſpectabunt ab iis, quos terrena rapto auferre cædibusque regnum ſibi parare animadvertunt. Negares inter Barbaros vixiſſe. adeò comitate, manſuedutine, æquitate populum flectebat. quam ob cauſam palàm laudabatur ab omnibus, potens iis ſtudiis, quibus firmantur imperia. Ad pietatem præiivit; ſacrorum obſervator ſerius, abſque oſtentatione. Conſilia civium optima promovit, noxia ſtitit, dubia direxit. ubique cavens, ne committerentur diſcordes eo præſertim loco, ubi prope ſunt, qui civile incendium alunt, procul, qui exſtinguant. Nec anguſtum aut vile Naſſovio regimen fuit, ſed magnitudine ſua undequaque ingens & ſtupendum. Fines maximi ampliſſima terrarum ac maris ſpatia complectuntur, ſparſis etiã per Inſulas dominationis viribus. Provinciæ munitæ copiis, quæ in urbib⁹, pagis, arcibus, claſſibus. plus minuſve pro temporum ratione validæ. miles limitanea, miles mediterranea habuit, ubi minimo oneri ſubditis; maximo uſu in hoſtes eſſet. Claſſes mari & fluminibus extitere terribiles, ut hoſtem excluderent, piratas cohiberent, terras novas invaderent, tranſitum ſuis aut tranſvectionem facilem darent. Præfecti militari ac civili virtute eminentes, aliis & mihi memorati, nec Græcis nec Romanis ſe minores animis auſibuſque oſtenderunt. Coloniæ, optimum & ſapientiſſimum Romuli in-

Magnitudo Imperii Braſilienſis.

 ven-

ventum, duci cœptæ. Reditus è decimis, alimentis, portoriis, grandes. Tot tantæque naves onerariæ bellicæque modo appellere modo solvere visæ, ut communis orbis officina hîc crederetur. Hinc Hispaniæ, Occidenti omni, Mexicanis, Peruanis trepidatio. Hîc gloriæ suæ pomœria amplificat Belga, & veteris incola, novo orbi novus hospes & hostis incubat. Illa rexisse & flexisse prudenter Nassovium qui negaverit, ante gesta & quæ evenére post, conferat. Compertum, proh dolor, statim ab abitu, nutante partium concordia, in offensarum operas itum, & hinc nostrorum à fide defectione, hostium audacia, castellis deditis, objectoque cladibus milite Belga, Societatis res retrò iisse. nec metu amplius Lusitanos prædones nec Belgas officii conscientia attentos fuisse. Abdicationem efflagitavit maturè, majoribus servatus: ut dubium reliquerit, majoremne laudem in Barbaris regnis administrandis, an iis relinquendis promeritus sit. expeditius illi fuit tradere imperium, quàm accipere, & quod alieno rogatu sumsit, ultrò & æquo animo deposuit. Sanè fatis hoc debitum, ut dum imperatoria se dignitate foris exuit, novam domi indueret, nec desierit esse, qui fuit, quin factus fuerit major, quàm fuit. Tunc mercantium quoque jussis paruit, jam Fœderatorum solùm. tunc temporarii imperii, jam perpetui administer, tunc Patriæ absens, jam

Redux magnis dignitatibus ornatur.

præ-

præsens curator. tunc Barbarorum rector, jam suæ gentis. tunc militiæ rudioris, jam ordinatioris. Etenim non inclytæ solum Vesaliæ, inter limitaneas validissimæ, præfectus à Fœderatis Ordinibus fuit & totius Equitatus sub Arausionensi Principe Wilhel. creatus ductor; verùm dignitatis proavorũ memor & in Belgii commoda porrò intentus, honorum suorum spatia videt, nondum terminum. Imperantium laudibus detrahere pronum invidis & querulis. at vanas populi voces non audiunt, quos recti sensus & meliorum suffragia erigunt. De Ducibus judicaturos, consilia, fidem, res gestas inspicere oportet. nec hoc solùm, sed & quæ confici ab illis potuerint. cum ab occasionibus sæpè, sæpè ab armis & apparatu bellico destitui illos compertum sit. quid, quod omnium molitionum successus præstare à seipsis non possint, cum plurimum fortunæ habeant res militares. Est quoque ea regentium condicio, ut quicquid prosperè gestum, suum esse ducant, quicquid infelicius, imputent ducibus. Nassovius fortunæ se præbenti non defuit, nec hosti ullam negligentiâ præbuit. nec contemnendi ejus autor, cum armis prævaleret, nec timendi, cum necessitas & victoriæ spes audaciam provocarent. Facile est, in Europæo Orbe degentibus, mœnia in hostili terra debellare votis, narrationibus, poculis. modos victoriarum comminiscimur, quales sua cuique sug-

gerunt studia, majores animis quàm consiliis, impigri lingua & nihil ultra verba ausuri. At Dux vigilans, sobrius & prudens, ubi commeatus, ubi supplementa, ubi pecuniæ desunt, uti narratores Batavos ferre potest, ita majora viribus aggredi cavet. Etiam publica exspectatio impatiens eventuum est. licet privata loquax magis inter talium rerum imperitos. Mauritius horum securus, consilio suo & suorum, grandibusque exemplis nixus, non opinione plebeja aut absentium vaga & inconsulta meditatione, in Batavo orbe, pacis bellique temporibus, inter apertos occultosque hostes, terra ac mari, eas res gessit, quæ seculo dignissimæ, Fœderatis, Nassoviis, ipsi gloriosæ, Societati utiles fuerunt, ut, si verè æstimare volumus, non Comiti Præfectura, sed Præfecturæ Comes datus fuerit, nec administrata ab ipso Brasilia ullos, præterquam hostes, pœnitere possit.

FINIS.

GAS-

CASPARIS BARLÆI

MAVRITIVS REDVX.

Sive

GRATVLATIO

Ad Excellentissimum & Illustrissimum Comitem I. MAVRITIVM, Comitem Nassaviæ, Cattimeliboci ac Dietziæ, Bilsteinii Dominum, Brasiliæ Terrâ Marique Præfectum, &c. Cum ex Orbe Americano in Europæum sospes appulisset.

NAssovium trans æquor adest, reducemque salutat
Belga Ducem: nondum Phœbo fervente perustus,
Se prisco candore probat, patriique coloris
Et juxta veteris servat vestigia recti.
Iverat Occiduum missus bellator in Orbem,
Et terras, Sol fesse, tuas. non visa ruenti
In laudes Europa satis, famaque suorum
Pars mundi concussa prior. quærendus in orbe
Barbarico fuit hostis Iber, vincique sub ipso
Vespere regnatorem Asiæ dominosque Philippos,
Dis visum Superis. hic opportuna trophæis
Ingens se tellus aperit, diffusaque vastis
Regna plagis nudisque truces cultoribus agri.
Hic alios hominum mores miramur & urbes,
Corporaque humanis fœdè distenta medullis,

Infamesque dapes & qualia fercula fratri
Coxit & immanes Atreus detrusit in artus.
Hac belli laus summa viris, in viscera victos
Condere & invisos discerpere dentibus hostes,
Ne toti noceant, vel ab ipsa morte resurgant.
Hic alium Castella olim conspexit Olympum,
Dissimilesque faces. oculis disparuit Arctos,
Et ferus Alcides. nusquam sua signa Bootes
Sustulit aut strictum Perseus se torsit in ensem.
Phillyridem stupuit, quique altius exit in Austrum
Indus & ara Deum. geminis solamen ab umbris
Terra capit, quas nunc dextras, nunc ire sinistras
Adspicit. hybernis quoties nos noctibus acre
Calcamus sine Sole gelu, Titania lampas
Æstuat & fuscas exurit fervida frontes.
Non illic ripa Vahalis Rhenique bicornis
Ambulat, at Ligerim Scythicumq; adspectat Araxe
Incola. Amazonia generosa vocabula gentis
Indunt nomen aquis, & qui per rura Maragnus
Longa ruit nitidasque Argenteus evomit undas
Plata patens. vix obliquis se sidera condunt
Flexibus & parvo distant discrimine luces.
Non his, vasta licet, Romana potentia terris
Intulit audaces aquilas. non cepit Olindam
Gracia. non illis allatus psittacus oris
Redditit aut Spartam aut Cadmi fundamina Thebas,
Aut te Miltiade, aut tua victor nomina, Theseu,
Hesperia sors ista fuit, servataque Bati
Gloria victorique Tagi. se barbarus illi
Tradidit & serò dominis absuevit Iberis.
Nos etiam, quorum virtus Mavortia nescit
stare

Stare loco, PLVS que, exemplis regalibus, VLTRA
Vadit & ingentem grandis fiducia Tethyn
Traiicit, infernas mox perruptura paludes,
Ivimus, & lauros illis suspendimus oris.
Sic fruimur rapto, & quæ quondam regna fuere
Capta Tago, nostris spolium cessere Batavis.
Mansuetas hic Belga domos & mitia tecta
Possidet. Auriacis titulis expungimus Indos,
Hispanosque duces. longè migramus & ipsi
Oceano inducit peregrinos Belgica cives,
Ædificatque foris. mutat cum gente colonus
Sidera, in auriferas defundit nuntia valles,
Ipsaque pallentis penetralia concutit auri,
Et terret secreta Erebi. sua sacchara nostras
Lætatur tractare manus dulcissima tellus;
Mattiacosque illic & respirare Sicambros;
Sævus ubi crudis habitator vixit ab extis,
Horrendaque artus hominum secures.
Maxime Dux, hæc terra tuis servata triumphis,
Imperiisque fuit. dudum sub Principe Celso
Miles eras, nostrique adspersus pulvere belli,
Publica magnanimis juvisti commoda cœptis,
Cum validam Tartessiacis è faucibus Arcem
Eriperes, Rhenique domos & claustra Batavis
Assereres, vestra facinus memorabile dextra.
Tunc latus immensum mundi, quod nesciit ævum
Omne, tibi in meriti precium spatiumque futuri
Cessit, & intrepidi successor magne Columbi,
Vespucii sectatus iter, cum Sole stetisti.
Hic sibi Natura longissima linea metam
Fixit. anhelantes isto sub cardine Phœbi

Adspectamus equos. nec latius exit honorum
Regnorumque fames & vis peregrina sciendi.
Constitit extremis in Gadibus illa potentis
Alcmenæ soboles & finivere columnæ
Imperium. Latiis etiam rectoribus olim
Vltima sufficit Thule. Tibi trans mare magnum,
Atlantisque vagos fluctus & Nerea vastum
Surrexere novæ gentes, dominumque ducemque
Agnovere truces populi. sua Numina cuncti
Devovere tibi, & nudati membra lacertos
Exeruere tui iussis, & tela pharetris
Depromsere suis. plumæ lusere per armos,
Et picturato gratati corpore, vobis
„ Iuravere fidem. nec enim gens nescia iusti est,
„ Ipsaque barbaries aliquid præsentit honesti.
„ Naturæ se lege probant, inscriptaque menti
„ Cœlitus officii versant dictamina, quamvis
Obruta se condat multa caligine virtus.
Quot circum regnis, tot linguis cultus abisti,
Nec dispar morum ratio discrevit amorem
Obsequiumque tui. te suspexere feroces
Indomitisque animis turba & mitescere subito
Effera vis potuit facilique adsuescere vita.
Excussa manibus clava, & lethalibus arma
Cotibus & rigidi damnato in corpore funes.
„ Sic natum malè, mansueta sub lege renasci
„ Posse hominem, iam certa fides. per strata viarum
Ambulat, & nostro sub sidere barbarus exit,
Et priscum discit velatus membra pudorem.
Eheu, quanta viris feritas & nescia luxus
Vita rudis, quales agresti homine vultus,

Quàm

Quàm pertusa genas facies, quàm mollia flexu
Brachia, præcipitique per avia pulsat humum pes
Turbine, seu celeris sequitur vestigia cervi
Seu mediis velox leporem sectatur in agris.
Quàm gnari torquent jaculum, doctique ferire
Obvia, non vanis prosternunt ictibus hostem.

Hoc memini. Batavo solventem è littore cunctos
Contra te maris isse Deos, Zephyrosque Notosque
Disjecisse rates, irataque numina sorti
Invidisse tuæ. quid enim; tunc altera Iuno
In Belgas inimica stetit. te Iuppiter ire
Ænea fato voluit, perque aspera rerum
Per casus pelagi varios, longinqua tueri
Littora & in terris aliis Latioque reponi,
Arcton in Occasum portare deosque penates.
Alter eras tum Scipiades, qui subruit Afrum,
Trans mare. nec fuit hæc solius gloria Pœni.
Tu nobis Hanno victuris classibus orbes
Accessisse novos ausus, glebisque sotisque
In patriis hæsisse, duci plus vile putasti.
Eudoxo deserta Pharos Memphisque superba
Et contenta fuit Lathyri domus hospita regis.
Scandit Erythræum pelagus, ratibusque profundum
Emensus, tandem Hesperiis stetit exul in oris.
Hæc Niciæ fortuna fuit, Graiisque Conones
Per fluctus abire foras. sors ista Lysandrum
„ Extulit & Romæ dominos. virtute probantur
„ Et pelago grandes animæ. discrimina fortes
„ Nos faciunt, nec parva timet, cui spernitur æquor.
Sed veluti salvus, post mille pericula, tandem
Constitit ad Tiberim Ductor Trojanus, & æquos

Exper-

Expertus sensit Superos, stas littore sospes,
Brasiliaque domos iamque hospita saxa subisti,
Vallatamque urbem scopulis, habitataque nuper
Hispanis loca, & illustris fastigia regni.
Victor in adventu es. primusque à Principe vinci
Se doluit Baniola ferox. fugere phalanges,
Et Calvi sua cesserunt æraria Portus.
Fortunate Comes, memorandi nominis hæres,
Hac Tropici videre geri. qua fascia Phœbo
Hic illic definit iter, tua facta sub isdem
Limitibus claudi voluit, Cancroque Caproque
Hoc belli finivit opus. cum victa Peneda est,
Creditur ipse tibi Chiron acuisse sagittas,
Et juvisse Ducem. scutum porrexit Orion,
Indigetes toto cum littore pelleret audax
Dextera, & antiquis se maxima Pernambucum
Fascibus exueret, tanto secura magistro.
Nec visum sævire tibi. clementia gentis
Dos æterna tua est. cunctis spes certa salutis
Ex æquo vitaque datur, placidisque vagantes
Legibus atque ipsum invitas placatus Iberum.
Nec satis hoc. munis urbem terraque marique,
Præcludisque aditus hosti, dum nubibus imbres
Nimborum extundit pater, accessusque viarum
Laxat & augusto saliunt in gramine Fauni.
Vix firmata tuis fuerat Respulica curis,
Accepitque suas regio placidissima leges;
Mittis in oppositum bellacia classica Nigrim,
Et latè fulvis conspersum littus arenis.
Æthiopum statio est, quales Acheronte sub imo
Degeneres vadunt Genii. iacet edita vallis

Mina

Mina potens, dudum Austriacis insessa Philippis,
Unica mercantis tremor & formido Batavi.
Cepisti atque tuis accessit clara trophæis.
Deerat adhuc rostratus honor, domitisqua corona
Classibus, extremis cum te pars hostica fatis
Et vicina suis terrerent mœnia transtris,
Sanctorumque chorus. tu per spatiosa vagantes
Æquora, fatalesque minas & bella ferentes
Mersisti & multo damnasti funere fortes
Bæticolas, fastumque Tagi. risere serena
Nereïdes; favitque tibi, mare, sidera, venti.
Quà sibi suppostas ferit ardens linea gentes,
Immensamque secat spatiis æqualibus æthram,
Terra iacet, totoque natat circumflua ponto.
Morborum succique ferax rorisque beati,
Quem canna dulces generant. Hic area laudum
Panditur, hæc vestras tellus admisit habenas,
Et dis Angola cultor, sparsique per oras
Oceani nigri indigena, candensque ministrat
Hic ebur, hic fulvum mercanti porrigit aurum,
Venalesque animas pretio transcribit iniquo.
„ Cur bona libertas homini subduceris? & cur
„ Vis servum natura pati? cœlestis imago est,
„ Quisquis homo est, natusq; sibi vim respuit insons.
„ Mortales æquis generamur legibus omnes,
„ Iure pari; mox dissimiles injuria fecit,
„ Et belli furor & rabies insana nocendi.
Pacificos etiam fluctus Chilenque remotam
Auspiciis tetigere tuis gens nostra, viæque
Ignota patuere maris, compendia ponti,
Quæsitumque fuit, quod non invenimus, aurum.

Magne

Magne Comes, stitit una tuos pax obvia cursus,
Et Lusitanis veniens Concordia terris,
Suspendit Mavortis opus; frameasque tubasque
Et bellatrices paßim compescuit iras,
Ipsaque paciferam Bellona ostendit olivam.
Non moriture Ducum, prisci venerabile germen
Sanguinis, ignotum nobis iam note per Orbem,
Ad Batavos veteremque redi, fortißime, mundum.
Non effœta tuæ laudis mea Belgica, causas,
Queis merearis, habet. restant præclara laborum
Argumenta domi. pandit tibi Flandria laxos
Mox vincenda sinus. hic nondum fecimus armis
Otia. fervet amor belli, paribusque Philippi
Regna fatigamus studiis. Tu barbara sperne
Verba, Magajates, & qui sibi lurida formant
Tela; Tabaiarres, & pictos membra Tapuias,
Patagones, & Canibales, pastumque cruore
Humano deforme genus; durosque Caetas
Tupiguas & Amixocoros, savosque Piryves,
Et Tupinaquorum populos. dedisce parumper
Ista loqui, Germane, & vocibus utere nostris.
Et Batavos Frisiosque sona, mitemque Sicambrum,
Mattiacos Morinosque & quos fovet Isala cives.
Fulminat in Morinis cognati sanguinis Heros,
AVRIACVS, sternitque viam, qua poßit adiri
Ganda vel augustis Antverpia digna triumphis.
Adsis, magnanimoque humeros suppone labori.
Vosque adeò, Patriæ Patres, quibus inclita belli
Gloria surgit ab Occasu, tot Vespera in ipso
Emeruit celebres vigilans industria lauros,
Hesperiaque accidit opes; defendite magnis

Capta

Cœpta animis, Siculumque istis avertite Regem
Finibus, auriferamque Peru Cuscumque Quitumq;
Et pulchros longè Potosi convellite montes.
Hæc finem bellis regio dabit. illa potentis
Imperii suffulcit opes & robora tellus.
Obruite hanc orbis dominam, quâ pugnat Iberus
Orbe alio. geminos in se committite mundos,
Et caput Hispanum Occiduis demergite terris,
Ut Phœbo labente labet. qui viribus in nos
Accrescit gliscitque novis, hinc pabula Marti
Sufficit, & strictos æternùm nutrit in enses.
Mercedem pugnis subducite. vadat Iason
Alter & in claros deducat carbasa portus,
In Belum Panamamque & ditem invadite fortes
Colchida, & effossis Indum spoliate metallis.
Ite Patres, monstrabo viam per Amazonis undas
Hoc Duce, Perruvio toti fulgebitis auro.

C. BARLÆUS.

GVLI-

GVILIELMI PISONIS
TRACTATVS
De Aëribus, Aquis, & Locis.

BRasiliæ Continens, ut maxima & præstantissima totius novi Orbis pars magno suo merito censetur: ita, si penitius introspiciatur, non minus jucunda atque salubris deprehenditur. Adeo etiam, ut Aëris, Aquarumque & Locorum cum temperie tum salubritate possit cum quibuslibet Europæ vel Asiæ regionibus certare. Situm quippe si spectes, figuramque, à secundo circiter ab Æquatore ad quartum supra trigesimum latitudinis gradum excurrens longioris Trigoni speciem refert. Basin habet ad Orientem; angulis Æquatorem & Septentrionem spectantibus. Ab illa Basi in Occidentem recta porrigitur: ita ut Angulus extremus ignotis ad Meridiem regionibus absorbeatur. Quod in Orientem spectat latus, Hesperiis objacet Æthiopibus; interposito vastissimo mari. Vnde est, quod non minore valetudinis ac vitæ commodo, quam animi oblectamento habitetur. Etenim tota ejus frons blandum & benignum subsolanum, ab auris matutinis natum, continenter recipit. Is mirum in modum homines cæteraque animantia demulcens, atque ab intolerabili Solis, verticis perpetuo imminentis, æstu vindicans mag-

magnum quid sanitati tuendæ confert. Flatus ille, siquidem accedat mare, summo mane: sin recedat, adultiori demum aurora exoritur, totosque dies pervadit. Neque enim, ut multis Indorum in locis, circa vesperam languescit: quin intenditur adeo, viresque sumit eundo & comitante Sole, ut ultra medias noctis horas non raro vigeat, & aëris nocturna condensatio nequeat dilatationem ipsius & motum naturalem facile habitare ac superare.

Alterum latus (quod à Peruano Regno celsissima montium juga & immensa disterminant spatia) Zephyrus perflat, ventusque mediterraneus sera nocte infestat. Qui, licet ob admixtos infinitis è paludibus surgentes vapores, habeatur insaluber; adeo tamen à montibus mari vicinis coërcetur, & propulsatur à succedente marina aura, ut vix queat ad littora usque penetrare. Quodsi ob pluviosas quandoque malacias per diem integrum (quod rarum est valde) spirasse contigerit, remotiores à mari, & Occidenti objectos, vehementius; maris vero accolas, atque imprimis nautas, una vix leuca à littore remotos, clementius exercet.

Quemadmodum vero annuis temporibus integri semestris mutationes haud magnæ: ita diurnis & nocturnis evidentiores contingunt; eo quod dies & noctes non magis pares sint spatiis, quam differentes calore

lore

lore & frigore. Nam Sol altius ascendens, postquam terrarum & hominum poros aperuit, profundius & pari intervallo se occulit; unde condensatus aër extremam noctis partem magis roriflunam efficit. Hinc rigidum & penetrans frigus corpora ferit inde à tertia nocturna, maxime vero circa gallicinium, usque ad exortum Solis. Ideoque incautioribus advenis hanc terram recens ingressis perquam molestum atque noxium esse solet, & tantum non omnem spem præcidere vitam in hisce vel aliis Indiarum oris beatam transigendi. Hujus rei non ignari indigenæ, focum perennem juxta lectos pensiles alunt, ejus ut beneficio insecta non solum venenata sed etiam nocturnum frigus, simul & terræ fuligines arcere à se queant.

Porro rectus ascensus & descensus Solis brevissima facit crepuscula, noctesque adeo diebus pares, ut ne quidem unius horæ discrimen agnoscant. Noctibus æstivis, frigus intensius: hybernis, quod mirere, mitius sæpe persentiscitur: aëre scilicet tranquillo & nubibus undequaque presso pluviasque minante. Ruricolæ post noctes solito frigidiores, dies serenos & sementi proficuos: Medici vero firmam, validamque corporis constitutionem pollicere consueverunt: contra, si tepidæ noctes præcesserint.

Pluvialis temporis initium fit mense Martio vel Aprili; finis est Augusto. Quo Sol re-

dax

dux ex Cancro materiam pluviæ ex parte dissolvit in ventos, unde procellæ & turbines subinde nascuntur. Has mox vernum tempus excipit, blandissimeque componit. Diversitatem quidem umbrarum, nunc in Austrum, nunc in Septentrionem projectarum, experiuntur Brasiliæ cæterique Tropicorum Incolæ, (Amphiscii propterea dicti) nullam tamen, ut Doctiss. Scaliger, aliique non infimæ sortis Philosophi, fuere arbitrati, circa anni tempestates mutationem; bis nempe accedentis, & bis recedentis Solis; sed tunc solummodo cum abit ab Æquatore ad Tropicum vel Cancri vel Capricorni, usque dum eo redierit & Æquinoctium absolverit. Prosper Alpinus duplicem æstatem quod uno anno dari testetur in Ægypto, id non tam à Solis quam admirando Nili accessu & recessu provenire existimandum est.

Tempora anni non nisi duo sunt, calidum & siccum æstas dicitur: alterum quod calidum & humidum, ac Veri Europæo simile, brumæ vicem supplet. Idque verissimum omnibus in Indiis intra utrumque Tropicum deprehenditur. Hiemis enim & æstatis initium atque finis licet ob particularia incidentia loci, tum & Æquatoris maiorem vel minorem vicinitatem, non in idem tempus incidant: plerumque tamen annus sex fere mensibus ad humidum & totidem ad siccum vergentibus absolvitur. Adeo ut vel hinc

etiam veritas Strabonis dicti confirmetur, nullum scilicet annum in Indiis inveniri utroque tempore sine pluviis. Et quidem ea ratione, ut hic non, sicut in multis Africæ & Asiæ, ejusdem nobiscum Latitudinis, oris, maxima exinde intensio & remissio æstus, sed nulla vel saltem exigua percipiatur, (Sole licet Brasiliensium zenith mense Octobri & Februario transeunte, radiisque secundum angulos acutissimos reflexis feriente terram.) - Quæ diversitas istarum regionum Incolis, ob crebras malacias noxiosque tepores, interitum: harum contra ob dominatricem auram salutem promittit perpetuam. Vnde facile est colligere anni tempestates esse non tam immediate ex Sole & astris eorumque motu æstimandas; quam ventorum specie & diversitate, Regionisque qualitate ac situ peculiari. Eadem causa solemnibus illis Torridæ subsolanis vel Favoniis reddi potest. Quin in locis hisce Mediterraneis paulo versus occidentem noctes non solum, sed & dies aliquando sunt frigidiores, quam in orientalibus, littoralibus, usque adeo ut pruina aliquibus quandoque capillos riguisse constet. Etenim in Indiis cum multa sint admiranda, illud tamen vel in primis videtur omnium physicorum ingenia superare, quod in eadem Cœli plaga, Solis accessu & recessu pari, iisdemque anni mensibus ab orientali parte quidem circa Oceanum æstas & siccitas sit

ab;

ab occidentali vero trans juga montium & paludes Brasiliæ, hiems, nebulæ & pluviæ. Vt in tanta locorum vicinitate, quod ad rationem tempestatum attinet, iidem pæne populi sibi mutuo antipodes videantur esse. Quam miram dissonamque naturæ varietatem, atque alia ejuscemodi, si quis diligentius apud se reputet, profecto intelliget, Antiquos multa de Æquinoctiali circulo & Torrida zona falso opinatos esse. Cum, contra quam Aristoteles & Plinius aliique sunt arbitrati, non solum habitabile hoc Clima, sed & temperatum ac fertile utique reddant tum rores perpetui, tum pluviæ & jucundi à pelago flatus, dum vapores mane surgentes & nebulas tempestive discutiunt, æstumque meridionalem temperant, ac Soles purissimos & nitidissimos reddunt. Hinc vero humorum, qui in nobis sunt, à putredine conservatio. Neque tamen præcipua salubritatis vel longævitatis ratio, ut quidam voluerunt, Æquatoris est vicinitas, ob æqualitatem quam imaginantur tempestatum. Nam multis sub linea Æquinoctiali locis habitatis nec Solum nec Cœlum ad salubritatem favet: sicut Insula D. Thomæ, Guinea aliæque provinciæ testantur, ubi corpora à torrente calore arescunt & resolvuntur, minimeque longæva fiunt. Etenim attracti à Sole verticali & præsentissimo vapores ob perpetuas malacias non disperguntur, neque aquæ agitan-

tur, sed stagnant. Tum si qui perflant venti languidi sunt, & veluti longo itinere fessi ventis subitis aut mediterraneis facile s submittunt. Vnde tepores vaporosi, nebul & putredines enascuntur. Quod sub Æquatore navigantes non sine miseria experiuntu in penu & aqua imprimis, quæ putredine fœtoreque concepto bis terve solet corrumpi in vasis recens infusa, priusquam incorrupta & durabilis haberi queat. Brasiliæ vero vastissimus Oceanus tum pluviis, tum ventis perpetuam ad exhilarandum littus materiam suppeditat, non tepidam, sicut extra Tropicos solet, sed egelidam & siccam, eamque a Sole illustratam ab oriente in occidentem ad milliaria aliquot spirat. Accedit, quod palustribus & male olentibus pluviis ex continenti ortis, nunquam infestetur. Denique, ut multæ Orientalis Indiæ & Africæ partes, non cingitur vicinis Insulis; neu ventis agitatur turbidis & procellosis.

Cœlum sæpe quidem nubibus, ex oriente in occidentem latis, obductum videas, sed rarissimis & tenuissimis, inque sublimia ... elevatis, præterquam diebus pluviis. Sol oriens & occidens inconniventibus oculis inspici potest: tumque fere ordinario apparet ut colore, ita & magnitudine; adeout per ... commode Diametur ejus mensurari ... undique serenitas est, præsertim ... quæ nullos unquam ...

denti Lunæ tradit vapores vel nebulas: sed noctes reddit adeo claras ut uno eodemque die Luna vetus & nova conspici, litteræque ad Lunam quadratam satis recte legi possint. Eadem Astronomo & ad cælestia intento promittit multa circa Eclipses & Nubeculas Magellanicas, Veneremque post emersionem à Sole falcatam, Mercurium scintillantem & corniculatum, accessus denique Lunæ ad stellas cum fixas tum Planetas, cæteraque Phainomena, partim antea Europæis non visa: sicut multoties fuit à nobis observatum ex specula eminentiori Astronomicis usibus per Illustrissimum D. I. Mauritium Nassaviæ Principem, exstructa, & à domestico meo accurate descripta, ad quem curiosum lectorem remitto.

Æther pro diversitate aspectuum Planetarum, accedentibus causis inferioribus suas recipit intemperies. Crebris fulguribus Cœlum sub vesperam coruscat, tempestate vel maxime serena, sed sicca. Tonitrua si quæ circa Æquinoctia suboriantur, rarissime in Pernambuco & sine fragore adiuntur, utut imbres effundat: in Maranhan ceu propiore Æquatori, vehementius & crebrius intonant. Multæ Irides, Halones, Dracones ignolantes apparent. Grandines vix unonspiciuntur. Nec est, qui observassima montium cacumina nivetecta, alem ostentasse canitiem.

 Plu-

Pluviarum guttæ admodum sunt magnæ, gravique decidunt impetu, quas molestus aliquando tepor præcedere vel sequi solet. Ros Europæo, cum pinguior, atque adeo fæcondior, sic ob nitri quo impregnatur copiam penetrantior multo ac tenuior, præcipue æstate, existit. Manifestum hoc in ferro imprimis, multo magis in materiis minus solidis. Quæ sub dio posita facile corroduntur & exeduntur. Intensior enim Solis radiorum fervor, poros corporum sublunarium aperit usque adeo de die ut nocturno rori subtilissimo facilem usque in profunda aditum faciat. Vnde per quotidianam vicissitudinem humiditatis & caloris illata putredine, vermium diversorum generum fit generatio. Quantum vero omnibus his noxius est ros, tantum gramini & pascuis proficuus, imo necessarius, ne æstate inopia pluviarum torreantur. Hoc solo enim arentia loca & humorem sitentia refocillantur. Nihil item rore magis alimentosum, quo solo tot bestiolæ & infinita insecta vivunt: quod & divinus Poëta dixit; *Quantum ros nocte reponit*. Estque adeo eximiæ efficaciæ ros matutinus, ut & pecora & homines æstuantes, ac spirituum profusione fractos mirifice roboret. Concentrando enim calorem nativum ingeminat, atque appetitum acuit, adhæc urinam provocat.

Etesiis ceu anniversariis ventis serenissimis

hæ

hæ oræ diversis temporibus gaudent. Semestri enim hiberno sive pluvioso, ex nubilosa austrina plaga intenduntur & Vulturni velut naturam induunt. Hinc vehementius quam Aquilo, mensibus æstivis, dominantur, aërisque imperium obtinent. Adeo etiam ut ductus aquarum inde à mense Martio ad Octobrem illis obsequia præstent. Reliquo anni tempore ex Septentrione in Austrum maria coguntur. Circa Africæ latus occidentale, Brasiliæ oppositum, plane diverso modo se res habet. Quippe ab Aprili ad Iulium mensem, versus Septentrionem rapidus est fluxus; inde ad Octobrem tranquillum mare. Hinc ad Ianuarium versus Meridionalem plagam Oceanus truditur: mox circa medium Aprilis denuo nullum *Currens* maris (ut fluxum illum generalem Verulamius appellat) experiuntur nautæ. Atque hæ diversitates potissimum quidem intra Tropicos libero æquore navigantibus percipiuntur. Adeo ut hi venti generales, Tropæi dicti, minime segnes, partim regendo *Currens* maris, partim proprio flatu (non spontaneo aliquo raptu ab ortu in Occasum, ut Scaliger & ante eum veteres quidam imaginati sunt) id efficiant, ut hinc navigantes versus Africæ, vel Europæ oras, eadem redire, qua venerant via, nequeant.

Æquor Brasiliense ut plurimum tranquillum est. Cui temeritas Barbarorum se fidens,-

gemino ligno suberoso, *Jangáda* dicto, insidentes, secure piscaturam exercent aliquot leucis à littore remoti. Cerulea & subnigra ejus facies exterius est, interius viridis. Agitatum noctu ignescit, magnoque lumine refulget. Salsius quoque deprehenditur quam versus Polos, adeoque pellucidum, ut pisces ultra viginti orgyarum profunditatem aureo colore micantes, ex altis puppibus commode conspiciantur, meridiano tempore, Soleque splendente. Ac tum simul intueri licet, quam diversus & contrarius subinde sit motus in profundo mari, ab eo qui in superficie à tumultuariis fit ventis. Quod jactas bolides, aliasque artis nauticæ conjecturas non parum eludit.

Si mare circa Æquinoctium nimis languidum deprehendatur, admodum insidiosa habetur illa tranquillitas, præsertim, ubi atræ & sordidæ nubes conglobatæ, ut fit, accedant, quæquæ universo repente impetu sese effundant, unde momento immensæ rates evertuntur.

Licet autem juxta littora æstu satis vehementi salum intumescat, non tamen agros invadit, aut vicinas terras depressas inundat, sed ingenti fremitu rupem quandam sive maris teniam, *Recisso* Lusitanis dictam, pulsat maximoque impetu verberat. Illam summo naturæ miraculo & beneficio ibi positam fateri, quotquot videre, coguntur. Crepido

enim

enim cautium longo tractu excurrens, instar muri se violentiæ barbari & indignantis elementi objicit, fidasque acturas navibus stationes & portus præstat. Largissimam præterea ædibus materiam, qua Olindæ & Paraybæ templa ac monasteria superbiunt, suppeditat. Maximam Brasiliæ partem eadem nunc interrupto & flexuoso, nunc continuato rectoque ductu tuetur. Ejus latitudo (quæ planissima est, & quasi arte superficie tenus polita) ad passus viginti, subinde triginta & ultra se extendit. Tantæ vero altitudinis est, ut vix maximo æstu inundetur.

Nova plenaque Luna mare ad duodecim pedum altitudinem (quod in Paranambucensi littore fit circa quintam) attollitur, pariterque deprimitur. Verum non rite observata sex horarum vicissitudine, sed pro ratione decursus fluviorum & pelagi intemperie, vel citius vel tardius æstum vastissimus Oceanus absolvit. Ita tamen, ut mensibus æstivis accessus: hibernis vero recessus sint & longiores & vehementiores. Quid, quod fluxus lunares, paucis tantum à littore miliaribus; *Currens* vero maris per universum æquor persentiscant navigantes.

Cæterum ad extricandas perpetuas nautarum controversias circa longitudinem hujus Continentis, scire interest, magis ad Occidentem à natura collocatam esse quam peritissimi quique Geographi & Hydrographi

hactenus sunt opinati. Operæ pretium itaque duxi illud addere, quod ex sedula observatione Eclipsium Lunarium nobis constat. Initium siquidem deliquii, quod in vigesimum Decembris anni millesimi sexcentesimi trigesimi octavi incidit, inter Olindam Parnambuci, & Vranoburgum Daniæ, tribus horis & quatuor minutis differre deprehendimus. Vnde reducto calculo, facile erit colligere, quæ causa sit erroris; cum plerique recentiores ultra quinquaginta minuta à nobis discrepent.

Vniversa Brasilia (cujus Incolæ Antœci sunt Hispanis & Æthiopibus; Periœci Iavensibus: Antipodes Aureæ Chersonesi populis) Coloniis & Præfecturis quatuordecim, totidemque circiter fluviis distinguitur. Horum beneficio territoria, fertilitate & commoditate differunt. Præter quamplurimos amnes, fontibus inclytis & utcunque herbosis habitata Orientalis pars scatet; iisque passim, mira divina bonitate irrigatur, potumque hominibus juxta ac pecoribus abunde subministrat. Armenta silvestria siti æstuantia eo confugiunt, seque ad luxum inebriantia aquis, præda fiunt venatoribus. Rapidi sunt plerique fluvii mensibus pluviis, & tunc de subito in altum excrescunt ac ripas egrediuntur. Econtra vero is, qui Parnambucensis Præfecturæ terminator & D. Francisco sacer, totius Brasiliæ facile maximus est: mensibus

qui-

quidem æstivis rapidissimus simul & altissimus existit, ruptisque obicibus valentius ruit in campos & mare. Mensibus autem pluviis, quod mirandum sane, aquas decrescere, modiceque tantum in pelagus sese exonerare videas. Cuius inauditæ diversitatis causam, alii aliam perhibent. Sed sub accuratissimis Regionum lustratoribus & ipsis Philosophis etiam nunc lis hæret. Quamvis autem tanti fluminis fons aut origo nondum à quoquam fuerit lustrata, tamen evidens ratio videtur evincere ex intima parte hujus Continentis discendere, & quidem è Lacu illo mediterraneo à multis celebrato, qui omnes fluvios, ut & hunc nostrum, ab altissimis Peruviæ montibus versus ortum demissos, recipit & in Oceanum emittit. Nostrates hoc flumen celocibus aliisque ratibus *Canoas* dictis ad quadraginta milliaria ascendentes adhuc satis latum & profundum, insulisque amœnum & scopulis horridum invenerunt. Indigenarum quoque & Lusitanorum fide constat circa quinquaginta milliaribus à mari, ipsum de altissimis rupibus seu cataractis, *Cacoëras* vocant, præceps rure nec altius ab iis qui è mari veniunt ascendi posse. Supra cataractas fluminis alveum porro pergere versus *Corum* ad aliquot milliaria, usque ad ingentem illũ Lacum, in quo multæ sint insulæ perquam fertiles & habitatæ. Inque hunc Lacum aureas arenas à rupibus auriferis versus Peruviam jacenti-

centibus detritas per infinitos torrentes deduci.

Cæterique fluvii vel potius rivi, qui ad hanc Brasiliæ oram in Oceanum effluunt, ad minimarum etiam navium onera à mediterraneis deferenda sunt inepti, quod aquis destituantur. Illi enim paucis exceptis, licet tribus aut quatuor milliaribus non absint à fontibus suis, nihilominus in ostiis magnorum fluminum speciem præ se ferunt. Quod fit propter maris accessus, fauces illorum illabentes. Exemplo sit *Rio formoso*, item *Rio grande*, & alii, omnes magnarum navium quâ ostia capaces: qui tamen, ut versus mediterranea vix duabus leucis à littore absunt, ita pedibus genu tenus transeuntur. Cun nulli tamen alii in hac Americæ parte reperiantur, qui tantos imbres alveo suo excipiant. sed constat ratio. Vatissima montium juga procul à littore demittunt vim illam pluviarum à tergo, & exonerant se versus Occidentem. Mox versus Orientem ad rapidissima, ne dicam & totius mundi maxima: uno quidem brachio versus Septentrionem in Amazonum & Maranhan flumina; altero ad divi Francisci, atque illa quæ *de la Plata* & *de Ianeiro*, dicuntur, versus Austrum erumpunt. Hæc receptis in se quibusdam amnibus invalescunt & aliquando ad milliaria triginta in Oceanum labuntur. tanto impetu, ut in ipso mari dulces à nautis hauriantur latices, ac si è fonte aliquo sali-

alirent. Porro Lacus juxta littus reperiuntur, qui mari licet vicini & quasi contigui, aquis tamen sunt dulcissimis. Præterea putei, paucis ante annis, circa ipsum littus, & quo æstus maris pertingit, effossi, potabiles aquas & dulces ignoto vel dubio venarum commercio, impertiunt. Vnde percolatas omnisque salsedinis expertes prorsus haurire datum: quæ licet fontanis inferiores sint, domesticis tamen officiis sufficiunt. In remotissimis vero desertis rivuli quidam è lacubus oriundi, hieme dulces, subsalsi æstate existunt; quod stagnantes Solis assiduitate adurantur.

Tellus hæc ex diverso naturæ lusu constat. Qua enim in planitiem longe lateque sternitur, gleboso ponderosoque & præpingui ac irriguo est solo *Vergea* Lusitanis dicta: multorum fructuum ferax: cannas saccha-reas imprimis, tum & credita quæque semina multiplici reddit fœnore. Aprici campi minus æstate, sed mensibus potissimum pluviis (licet terra tunc habitantibus tristior videatur) lætissime virescunt, prataque messem negantia pabulis vigent. Frumentum & secale nimis celeriter in germen evocantur à jugi perpetuoque solis fervore & indulgentia agri. Qui proinde multa versatione (nec autem interquiete unquam indiget) fatigari debet, additaque potius arena quam stercore, ferendis frugibus aptior reddi. Secus e-

nim

tur, sed stagnant. Tum si qui perflant venti, languidi sunt, & veluti longo itinere fessi, ventis subitis aut mediterraneis facile se submittunt. Vnde tepores vaporosi, nebulæ & putredines enascuntur. Quod sub Æquatore navigantes non sine miseria experiuntur in penu & aqua imprimis, quæ putredine fœtoreque concepto bis terve solet corrumpi in vasis recens infusa, priusquam incorrupta & durabilis haberi queat. Brasiliæ vero vastissimus Oceanus tum pluviis, tum ventis perpetuam ad exhilarandum littus materiam suppeditat; non tepidam, sicut extra Tropicos solet, sed egelidam & siccam, eamque à Sole illustratam ab oriente in occidentem ad milliaria aliquot spirat. Accedit, quod palustribus & male olentibus pluviis ex continenti ortis, nunquam infestetur. Denique, ut multæ Orientalis Indiæ & Africæ partes, non cingitur vicinis Insulis; neu ventis agitatur turbidis & procellosis.

Cœlum sæpe quidem nubibus, ex oriente in occidentem latis, obductum videas; sed rarissimis & tenuissimis, inque sublimia aëris elevatis; præterquam diebus pluviis, Sol oriens & occidens inconnivventibus oculis adspici potest: tumque fere ordinario apparet ut colore, ita & magnitudine; adeo ut perquam commode Diameter ejus mensurari queat. Mira undique serenitas est, præsertim circa vesperam. quæ nullos unquam succe-

denti Lunæ tradit vapores vel nebulas: sed noctes reddit adeo claras ut uno eodemque die Luna vetus & nova conspici, litteræque ad Lunam quadratam satis recte legi possint. Eadem Astronomo & ad cælestia intento promittit multa circa Eclipses & Nubeculas Magellanicas, Veneremque post emersionem à Sole falcatam, Mercurium scintillantem & corniculatum, accessus denique Lunæ ad stellas cum fixas tum Planetas, cæteraque Phainomena, partim antea Europæis non visa: sicut multoties fuit à nobis observatum ex specula eminentiori Astronomicis usibus per Illustrissimum D. I. Mauritium Nassaviæ Principem, exstructa, & à domestico meo accurate descripta, ad quem curiosum lectorem remitto.

Æther pro diversitate aspectuum Planetarum, accedentibus causis inferioribus suas recipit intemperies. Crebris fulguribus Cœlum sub vesperam coruscat, tempestate vel maxime serena, sed sicca. Tonitrua si quæ circa Æquinoctia suboriantur, rarissime in Pernambuco & sine fragore adiuntur, utut imbres effundat: in Maranhan ceu propiore Æquatori, vehementius & crebrius intonant. Multæ Irides, Halones, Dracones ignei volantes apparent. Grandines vix unquam conspiciuntur. Nec est, qui observaverit altissima montium cacumina nive tecta, aut brumalem ostentasse canitiem.

Pluviarum guttæ admodum sunt magnæ, gravique decidunt impetu, quas molestus aliquando tepor præcedere vel sequi solet. Ros Europæo, cum pinguior, atque adeo fæcondior, sic ob nitri quo impregnatur copiam penetrantior multo ac tenuior, præcipue æstate, existit. Manifestum hoc in ferro imprimis, multo magis in materiis minus solidis. Quæ sub dio posita facile corroduntur & exeduntur. Intensior enim Solis radiorum fervor, poros corporum sublunarium aperit usque adeo de die ut nocturno rori subtilissimo facilem usque in profunda aditum faciat. Vnde per quotidianam vicissitudinem humiditatis & caloris illata putredine, vermium diversorum generum fit generatio. Quantum vero omnibus his noxius est ros, tantum gramini & pascuis proficuus, imo necessarius, ne æstate inopia pluviarum torreantur. Hoc solo enim arentia loca & humorem sitentia refocillantur. Nihil item rore magis alimentosum, quo solo tot bestiolæ & infinita insecta vivunt: quod & divinus Poëta dixit; *Quantum ros nocte reponit*. Estque adeo eximiæ efficaciæ ros matutinus, ut & pecora & homines æstuantes, ac spirituum profusione fractos mirifice roboret. Concentrando enim calorem nativum ingeminat, atque appetitum acuit, adhæc urinam provocat.

Etesiis ceu anniversariis ventis serenissimis

hæ oræ diversis temporibus gaudent. Semestri enim hiberno sive pluvioso, ex nubilosa austrina plaga intenduntur & Vulturni velut naturam induunt. Hinc vehementius quam Aquilo, mensibus æstivis, dominantur, aërisque imperium obtinent. Adeo etiam ut ductus aquarum inde à mense Martio ad Octobrem illis obsequia præstent. Reliquo anni tempore ex Septentrione in Austrum maria coguntur. Circa Africæ latus occidentale, Brasiliæ oppositum, plane diverso modo se res habet. Quippe ab Aprili ad Iulium mensem, versus Septentrionem rapidus est fluxus; inde ad Octobrem tranquillum mare. Hinc ad Ianuarium versus Meridionalem plagam Oceanus truditur: mox circa medium Aprilis denuo nullum *Currens* maris (ut fluxum illum generalem Verulamius appellat) experiuntur nautæ. Atque hæ diversitates potissimum quidem intra Tropicos libero æquore navigantibus percipiuntur. Adeo ut hi venti generales, Tropæi dicti, minime segnes, partim regendo *Currens* maris, partim proprio flatu (non spontaneo aliquo raptu ab ortu in Occasum, ut Scaliger & ante eum veteres quidam imaginati sunt) id efficiant, ut hinc navigantes versus Africæ, vel Europæ oras, eadem redire, qua venerant via, nequeant.

Æquor Brasiliense ut plurimum tranquillum est. Cui temeritas Barbarorum se fidens,-

gemino ligno suberoso, *Langáda* dicto, insidentes, secure piscaturam exercent aliquot leucis à littore remoti. Cerulea & subnigra ejus facies exterius est, interius viridis. Agitatum noctu ignescit, magnoque lumine refulget. Salsius quoque deprehenditur quam versus Polos, adeoque pellucidum, ut pisces ultra viginti orgyarum profunditatem aureo colore micantes, ex altis puppibus commode conspiciantur, meridiano tempore, Soleque splendente. Ac tum simul intueri licet, quam diversus & contrarius subinde sit motus in profundo mari, ab eo qui in superficie à tumultuariis fit ventis. Quod jactas bolides, aliasque artis nauticæ conjecturas non parum eludit.

Si mare circa Æquinoctium nimis languidum deprehendatur, admodum insidiosa habetur illa tranquillitas, præsertim, ubi atræ & sordidæ nubes conglobatæ, ut fit, accedant, quæ quæ universo repente impetu sese effundant, unde momento immensæ rates evertuntur.

Licet autem juxta littora æstu satis vehementi salum intumescat, non tamen agros invadit, aut vicinas terras depressas inundat, sed ingenti fremitu rupem quandam sive maris teniam, *Reciffo* Lusitanis dictam, pulsat maximoque impetu verberat. Illam summo naturæ miraculo & beneficio ibi positam fateri, quotquot videre, coguntur. Crepido enim

enim cautium longo tractu excurrens, instar muri se violentiæ barbari & indignantis elementi objicit, fidasque ac tutas navibus stationes & portus præstat. Largissimam præterea ædibus materiam, qua Olindæ & Parayba templa ac monasteria superbiunt, suppeditat. Maximam Brasiliæ partem eadem nunc interrupto & flexuoso, nunc continuato rectoque ductu tuetur. Ejus latitudo (quæ planissima est, & quasi arte superficie tenus polita) ad passus viginti, subinde triginta & ultra se extendit. Tantæ vero altitudinis est, ut vix maximo æstu inundetur.

Nova plenaque Luna mare ad duodecim pedum altitudinem (quod in Paranambucensi littore fit circa quintam) attollitur, pariterque deprimitur. Verum non rite observata sex horarum vicissitudine, sed pro ratione decursus fluviorum & pelagi intemperie, vel citius vel tardius æstum vastissimus Oceanus absolvit. Ita tamen, ut mensibus æstivis accessus; hibernis vero recessus sint & longiores & vehementiores. Quid, quod fluxus lunares, paucis tantum à littore miliaribus; *Currens* vero maris per universum æquor persentiscant navigantes.

Cæterum ad extricandas perpetuas nautarum controversias circa longitudinem hujus Continentis, scire interest, magis ad Occidentem à natura collocatam esse quam peritissimi quique Geographi & Hydrographi

hactenus sunt opinati. Operæ pretium itaque duxi illud addere, quod ex sedula observatione Eclipsium Lunarium nobis constat. Initium siquidem deliquii, quod in vigesimum Decembris anni millesimi sexcentesimi trigesimi octavi incidit, inter Olindam Paranambuci, & Vranoburgum Daniæ, tribus horis & quatuor minutis differre deprehendimus. Vnde reducto calculo, facile erit colligere, quæ causa sit erroris; cum plerique n[illegible] acieri ultra quinquaginta minuta à nobis discrepent.

Vniversa Brasilia (cujus Incolæ Antœci sunt Hispanis & Æthiopibus; Periœci Iavensibus: Antipodes Aureæ Chersonesi populis) Coloniis & Præfecturis quatuordecim, totidemque circiter fluviis distinguitur. Horum beneficio territoria fertilitate & commoditate differunt. Præter quamplurimos amnes, fontibus inclytis & utcunque herbosis habitata Orientalis pars scatet; iisque passim, mira divina bonitate irrigatur, potumque hominibus juxta ac pecoribus abunde subministrat. Armenta silvestria siti æstuantia eo confugiunt, seque ad luxum inebriantia aquis, præda fiunt venatoribus. Rapidi sunt plerique fluvii mensibus pluviis, & tunc de subito in altum excrescunt ac ripas egrediuntur. Econtra vero is, qui Parnambucensis Præfecturæ terminator & D. Francisco sacer, totius Brasiliæ facile maximus est: mensibus

qui-

quidem æstivis rapidissimus simul & altissimus existit, ruptisque obicibus valentius ruit in campos & mare. Mensibus autem pluviis, quod mirandum sane, aquas decrescere, modiceque tantum in pelagus sese exonerare videas. Cuius inauditæ diversitatis causam, alii aliam perhibent. Sed sub accuratissimis Regionum lustratoribus & ipsis Philosophis etiam nunc lis hæret. Quamvis autem tanti fluminis fons aut origo nondum à quoquam fuerit lustrata, tamen evidens ratio videtur evincere ex intima parte hujus Continentis descendere, & quidem è Lacu illo mediterraneo à multis celebrato, qui omnes fluvios, ut & hunc nostrum, ab altissimis Peruviæ montibus versus ortum demissos, recipit & in Oceanum emittit. Nostrates hoc flumen celocibus aliisque ratibus *Canoas* dictis ad quadraginta milliaria ascendentes adhuc satis latum & profundum, insulisque amœnum & scopulis horridum invenerunt. Indigenarum quoque & Lusitanorum fide constat circa quinquaginta milliaribus à mari, ipsum de altissimis rupibus seu cataractis, *Cacoëras* vocant, præceps ruere nec altius ab iis qui è mari veniunt ascendi posse. Supra cataractas fluminis alveum porro pergere versus *Corum* ad aliquot milliaria, usque ad ingentem illũ Lacum, in quo multæ sint insulæ perquam fertiles & habitatæ. Inque hunc Lacum aureas arenas à rupibus auriferis versus Peruviam jacenti-

centibus detritas per infinitos torrentes deduci.

Cæterique fluvii vel potius rivi, qui ad hanc Brasiliæ oram in Oceanum effluunt, ad minimarum etiam navium onera à mediterraneis deferenda sunt inepti, quod aquis destituantur. Illi enim paucis exceptis, licet tribus aut quatuor milliaribus non absint à fontibus suis, nihilominus in ostiis magnorum fluminum speciem præ se ferunt. Quod fit propter maris accessus, fauces illorum illudentes. Exemplo sit *Rio formoso*, item *Rio grande*, & alii, omnes magnarum navium quâ ostia capaces: qui tamen, ut versus mediterranea vix duabus leucis à littore absunt, ita pedibus genu tenus transeuntur. Cun nulli tamen alii in hac Americæ parte reperiantur, qui tantos imbres alveo suo excipiant. sed constat ratio. Vatissima montium juga procul à littore demittunt vim illam pluviarum à tergo, & exonerant se versus Occidentem. Mox versus Orientem ad rapidissima, ne dicam & totius mundi maxima: uno quidem brachio versus Septentrionem in Amazonum & Maranhan flumina; altero ad divi Francisci, atque illa quæ *de la Plata* & *de Ianeiro*, dicuntur versus Austrum erumpunt. Hæc receptis se quibusdam amnibus invalescunt & aliquando ad milliaria triginta in Oceanum labuntur. tanto impetu, ut in ipso mari dulces à nautis hauriantur latices, ac si è fonte aliquo

lirent. Porro Lacus juxta littus reperiuntur, qui mari licet vicini & quasi contigui, quis tamen sunt dulcissimis. Præterea putei, aucis ante annis, circa ipsum littus, & quo stus maris pertingit, effossi, potabiles aquas & dulces ignoto vel dubio venarum commercio, impertiunt. Vnde percolatas omnisque salsedinis expertes prorsus haurire datum: quæ licet fontanis inferiores sint, domesticis tamen officiis sufficiunt. In remotissimis vero desertis rivuli quidam è lacubus oriundi, hieme dulces, subsalsi æstate existunt; quod stagnantes Solis assiduitate adurantur.

Tellus hæc ex diverso naturæ lusu constat. Qua enim in planitiem longe lateque sternitur, gleboso ponderosoque & præpingui ac irriguo est solo *Vergea* Lusitanis dicta: multorum fructuum ferax: cannas saccharreas imprimis, tum & credita quæque semina multiplici reddit fœnore. Aprici campi minus æstate, sed mensibus potissimum pluviis (licet terra tunc habitantibus tristior videatur) lætissime virescunt, prataque messem negantia pabulis vigent. Frumentum & secale nimis celeriter in germen evocantur à jugi perpetuoque solis fervore & indulgentia agri. Qui proinde multa versatione (nec autem interquiete unquam indiget) fatigari debet, additaque potius arena quam stercore, ferendis frugibus aptior reddi. Secus e-

nim

nim germinatio nimis festinata aduritur vel exhauritur. Qui ab exoticis seminibus & his quæ diutius in terra foveri debent, proventum expectant, maturationem retardent oportet. Ne foliis luxurient plantæ, ac granis postea & seminibus cassæ reperiantur, atque ita spem votaque agricolarum destituant. Committere terræ plantas & semina oportet mensibus Februario & Martio; quum nempe finem æstatis excipit tempestas humida. Fieri vero utrumque debet prima vespera, non de die, nec adulta nocte. Quæcunque profundius & quo radii solares non pertingunt, inhumant, in vitæ discrimen ea incurrunt, quod sub cute sua intense frigida terra, præcipua æstate, taleas & semina facile enecet. Cujus rei advenæ & novitii experimentum non sine magna jactura fecerunt. Semina sicut & fructus colligunt diverso plane tempore in locis acclivis & sitientibus quam declivioribus & uliginosis. Quid quod horum plurima toto anno & omni tempore plantentur & germinent: felicius licet vel infelicius, pro locorum & plantarum diversitate. Quod evidentissime apparet, præsertim circa proceras illas arbores, quas *Cocos* & *Palmitas* nuncupant. Etenim hæ citra ullam anni temporis, seniique arborum observationem transplantatæ virescunt jucunde, & fructibus eximiis abundant, in littore sterili gaudentes foveri; modo radices, quas infinitas

sitas & brevissimas habent, leviter tantum terra cooperiantur. Harum enim cæterarumque Indiciarum arborum radices adeo à frigore subterraneo abhorrere deprehenduntur, ut nonnunquam Solis desiderio foras prorumpentes, terra se condi vix patiantur. Nonnullæ arbores & quidem nobiliores, sicut *Acaiù*, *Vbapitánga*, *Caiá*, *Andá*, *Iacapucáia*, , *Murecy*, *Ietaibá*, *Araticú*, *Ibabiraba*, Ficus & Myrtus sylvestres *Iamacarú* & *Cambuy* dictæ: Planta quoque *An anás* & alia semel dumtaxat in anno florent, tempore verno, quod circa Octobrem est: mox fructus proferunt, Sole ingrediente Capricornum, & durant ultra tres menses, posteaque quiescunt. Solus, quantum constat fructus *Guitycoroi* semel biennio; fructus autem arboris *Ibiraée* quod est Guajaci Brasiliensis, vix quadriennio producitur. Pauciores arbores nativæ hactenus ad sativas relatæ: sylvestres tamen cum sint, fructus elegantes, & gratissimi saporis proferunt, maxima quidem ex parte frigidos, cum astringendi facultate. Quasi natura benigna hæc mortalibus immodice æstuantibus solatio dederit, proruentibusque humoribus frenũ imposuerit. Plurimæ arbores & frutices toto fere anni tempore flores & fructus feliciter protrudunt, simulque Ver, Æstas & Autumnus in iis conspiciuntur. Horum facile principes, *Muracuiá*, *Mangabá*, *Pacóba*, *Banán*, *Ianipápa*, *Ara-*

Aracá, Pindóva, Cocos, Mamáon Pinhoins, Pimenta. Quibus annumerantur, Vitis, Citrus, Malus Medica, Ficus, Cucumeres, Melopepones, Citrulli Malogranata bifera, & trifera, aliaque plurima ex Lusitania & Angola olim, & nuper è Belgio adducta legumina, radices & olera passim in hortis exculta, atque in culinis domestica facta. Imo & Piper orientale, & alia infinita exotica, tàm sata Europæa, quam Aromata Asiatica benigne fert tellus. Sed regio quondam diplomate ne vilescerent propter abundantiam, prohibita & prorsus eradicata. Qui racemos per totum annum desiderant, vineas diversas, diversis putant mensibus, maturasque postea uvas colligunt. Vnde non ignobile vinum, creticum æmulans, exprimitur. Quin & omnis generis fructus atque frumenta etiam nostratia singulari fertilitate explerent colonorum spem, si quod universale remedium contra Formicarum illam Strumam inveniri posset. Nam locis angustis & quoque uliginosis vel ignis vel aquæ beneficio per impigrum agricolam facile arcentur. Sed cum nulla regio ab omni parte beata, vix credo potentissimum hunc hostem superatum iri posse. Quod non tam à Soli quam Solis vi procedat, qui ubicunque sub zona torrida, etiam in Indiis Orientalibus, atque in vicina Peruvia, infinitas Formicarum turmas generat. Partes autem Indiæ, ut quoque Brasiliæ, extra

trà Tropicum sitæ, Formicas vix norunt; unde & fruges ibi uberrima. Vtinam natura plures feras formicavoras collocasset, quæ simul tot myriades abligurirent, sicut mira illa aspectu animalia quadrupedia *Tamendoá* dicta, quæ Canis magnitudine, longis instructa unguibus, alte fodiendo formicarum latebras detegunt, iisque illico exertam trium fere dodrantium linguam immittunt exilem, opertamque Formicis repente contrahunt, degluttiuntque deceptas. Formicæ autem hæ (*Rey do Brasil* Lusitanis non immerito dictæ, quod perpetuam tyrannidem exerceant) aliquæ Europæarum plane similes, aliquæ triplo majores & alatæ, omnivoræ sunt. Aggeres quoque & tumulos ingentes, in modum metarum fœni, è terra ab illis exstructos, videas. Huc inopi metuentes senectæ, non tecto vel calle angustis, ut Virgilius eleganter de suis formicis cecinit, sed nagustis convectant atque reponunt quidquid populant nigra hæc Formicarum agmina; ita ut in campis, in silvis, aliquot leucarum spatio, perpetuæ semitæ, opere earum ferveant. Quam vero noctu Luna plena operentur, interlunioque cessent, quam celebres undique earum conventus, quam diligens cum obviis collocutio atque percunctatio, quam denique futurorum quidam sensus, cum, imminentibus mensibus pluviis, tumulos suos cavernosos altiores struant, &, quod omnem fere intelli-

ligentiam superare videtur, granorum in penu reconditorum umbilicum, quo germen emitti solet, sollicite excidant, hic conspicere datur. Ita ut vel stupidissimus spectator Salomonis proverbium in memoriam revocet, ubi ignavos ex earum œconomia incitamentum laboris capere jubet. Plura de mirando regimine dicenda forent, nisi jam dudum propositi limites transiissem.

Qua lacustris est hæc Regio, ob perpetuam uliginem funditus æque ac in superficie viret. Tum diverso plane herbarum fruticumque palustrium genere, adeoq; mira naturæ solertia luxuriat, ut herbosam terram, non aquam diceres, amphibiorum æque & piscium latibulis destinatam. Non omnia loca paludosa & lacustria insalubria esse, monumenta veterum quoque confirmant in Italia, ubi insignia quædam & fertilissima habitacula paludibus proxima, incredibili tamen salubritate fruebantur, propterea quod commercium haberent cum mari, & motione perpetua non paterentur stagnantes putrescere. Circa odia vero fluviorum, ubi paludem aqua marina singulis æstibus inundat, ab immensa Ostreorum & Cancrorum multitudine perreptatur, atque tortuoso illo arborum genere, *Mangle* dicto, ita obsidetur, ut viatoribus & piscatorib⁹ prorsus sit inaccessa.

Qua montosa, raro sterilis vel otiosa apparet, sed in acclives & amœnos colles (exceptis

ra-

vastissimis montiū jugis in desertis mediterraneis) exsurgit. Contingit quidem arbores & gramina mensibus pluviis læte virentia, æstivis ob ardores solares emori, eaque incensa ingenti spatio subinde incendium producere; sed ipsi Incolæ iis incommodis prospicere norunt, dum loca illa excisarum & recenter combustarū cineribus fœcundant, ut frugibus Cerealibus Americanis aptiora fiant.

Qua arbustis sylvisque densissimis vestitur, multo olim labore Lusitanos ad pyxidem nauticam iter suum instituere coëgit. Quod nostratibus etiam nunc & mihi usui fuit, in muniendis viis per deserta, patentque nemora in longitudinē aliquando ultra ducētas & trecentas leucas. Qua ad arborum vastitatem, cymbæ unilígneæ, ex ijs fiunt centū & quinquaginta hominū capaces. Qua ad altitudinem, sagitta à fortissimo emissa quarundam summitatem haud facile superat. Arbores denique variæ magnitudinis indiscriminatim hinc inde per campos & sylvas videre est, earumque ramos variis carduis, imo & integris diversæ speciei arbusculis frugiferis onustos & ornatos. Haud dubie, quia tot volucrum cohortes, cum excrementis simul alvi nucleos seminaque fructuum ibi deponunt: quæ in fervido earum ventriculo præmacerata, facilius germinant. Ex hisce nemoribus fragrantissimæ quoque arbores balsamis & gummi gravidæ, non tantum medi-

 ci-

cinæ gratia, ut *Copaiba*, *Cabureiba*, *Icicariba*, sed lucri causa ob colores & tincturas varias, aliosque usus eximios ad Europæos apportantur. ut sunt *Ibirapitanga* arbor illa Brasiliensis κατ' ἐξοχὴν ita dicta, & rubra tinctura nulli non nota. *Tataiba* sive lignum flavum. *Arariba* cortice rubro. *Vrúcu*. *Iacarandá*. *Antimbi* sive Cedrus alba, & aliæ multæ quæ ædificiis navibusque struendis aptissimæ, quod aquis minus perviæ sint & ferant ætatem. Ex quarundam corticibus nunc funes igniarii, in militarium usum, nunc in navium necessitates torquentur, & rudentibus materiam subministrant. Denique è collisis lignis *Caraguatá*, *Tataiba*, *Ambaiba*, aliisque ferulaceis plantis ibidem nascentibus, ignis luculentius, quam ex concusso silice, à Barbaris elicitur.

Si quæ loca sint aridiora, mirabiles illas Climaces, seu funes potius ἀφύλλους generali nomine *Timbo* & *cibo* appellatos proferunt, quæ sua flexilitate & tenacitate apud fabros & vietores ligaminum, contusa apud piscatores, coriarios, & naupegas, rhois & stupæ vicem supplent. Inter has Climaces, non minus notatu digna illa quæ *Guembé* nomen à Brasilianis accepit. Texitur enim Cannabis & Sparti modo, cum alios in usus, tum præcipue in anchoralia; neque materia ulla ad nauticos funes & maris impetus aptior; namque ut salsuginem amat ea planta, funis

quo-

quoque ex illa confecta marinis aquis immersa, identidem revirescit. Et anchoris alligata, fluitantes in salo naves egregie continet, non tam ab innata duritie, vel operis firmitate, quam viriditate ipsa, & lentitia quadam ad instar corii: ut sese vel in altum elato navigio, modo in tenuitatem extendat, vel residente rursus in crassitudinem contrahat; quod secus in nostris evenit rudentibus, quæ nimirum ipsa vi ac pertinacia sæpe rumpuntur.

Nemorum pleræque arbores, cum ab Autumni & Veris vicissitudine nihil fere patiantur, frondibus tamen & foliis non eodem simul tempore vestiuntur & spoliantur. Præterea non unaquæque arbor foliis simul omnibus orbatur, sed parte una decidente altera tam diu manet, donec prior repullulet. Mirari quoque subit, primum naturæ hoc fœcundissimum theatrum contemplantem, herbas & plantas in Europa à natura molles, hic caulibus lignescentibus luxuriare: Earum quoque non paucas ratione loci inter se plurimum discrepare; nam quæ vix fruticis magnitudinem æquarent in pratis, in densis nemoribus summæ videri proceritatis. Accedit, quod varii generis Hederæ fabiferæ, Phaseoliq; pulcherrimi, suprema arborum cacumina scandentes, topiarii instar operis perpetuam umbram præbant. Inter hæc virgultorum opaca, ipsis Faunis consecrata homines

pariter ac feræ se abdunt vivuntque securè. Multi enim in illis sunt secreti tramites; qui sui gnaros haud parva in venando voluptate perfundunt. Quæ sylvarùm fontiumque prærogativa multis Indiarum regionibus denegata est, maximeque occidentalis Africæ parti habitatæ, ac propterea Torridarum regionum nomen merito obtinent: ab immodico enim & ingenti æstu dehiscunt illæ, ut ad fluvios umbrososque saltus dissitissimos pecorum greges amandari necessum sit. In agro enim arenoso longe majores ab incolis perferuntur calores, quam si terreus esset eodem Solo, Cælo & Sole. Ita & montosa differunt à planis & nemorosa à nudis, ac perinde ut humilioribus aut altioribus montibus assurgunt, magisque aut minus sylvis vestita sunt, frigus aut calorem aëri majorem aut minorem conciliant.

Porro sicut Peruvia crebro ex æstuantibus cavernarum latebris: ita nunquam Continentis hujus tractus orientalis terræ motum fuit expertus. Metallis enim & igne subterraneo, spirituum & vaporum genitore passim destituitur. Excipe montes in Præfectura *ceára* adeo argentiferos, ut thesauros hactenus pollicitos, nunc cum fœnore Batavis præstare cœperint, atque etiam nunc præstarent, modo Plautinum illud minus in nos quadraret.

Tum denique homines nostra intelligimus bona,

Cum

Cum quæ in potestate habuimus, ea amisimus.

Atque hæc de diversitate terræ nobis cognitæ.

Illa autem deserta & solitudines frequentibus jugis arduas, inque Occidentem porrectas Anthropophagi tenent. Europæi qui investigando loca incognita vastissimos istos & fragosos saltus penetrarunt, testantur, se non minus fertiles ibi, herbososque montes & convalles vario animalium genere occupatos vidisse, quam in littoralibus & habitatioribus locis. Quod ipsum postea verum comperi: hoc tamen discrimine, quod quo ad mediterranea loca penetres altius, eo plura quidem mineralia eaque ignobiliora se offerunt, sed fontium inopia atque ob auras devigescentes æstus diurnus major, & noctium frigus intensius: frequentiores denique lacus piscosos hybernæ pluviæ, in æstivam penuriam, suppeditant. Mediterranea enim opem plurimam à cælo imbrido habent, non circa vegetabilia solum, sed & ferarumatque piscium miram obæsitatem, ut condimento proinde minori indigeant. Mel quoque sylvestre, fructus *Iacabucáio, Ietaiba*, Palmæ & sylvestres Ficus, defectum fructuum *Acaiú* in desertis locis supplent. Quæ tesquis & rubis, cæterisque spinosis fruticibus passim adeo horrent, ut vi via facienda sit. Inter cætera, *Caraguátá*, aliique cardui, rorem & aquam pluvialem copiose concavis fo-

foliis, calicis instar perpetuo continent, quæ deficientibus rivis & pluviis ingenti solatio hominibus æque ac animalibus existunt.

Duæ tantum indomitæ feræ (serpentibus exceptis) in tam vasta Regione extimescendæ reperiuntur, Tigres & Apri. Quarum illæ insidiosæ, velocitate valent: hi tardiore sunt cursu. Vtræque autem famelicæ existunt. Eædem pastæ, quod mirere, adeo fiunt ignavæ & meticulosæ, ut ab ipsis Tapuyeris & gregariis etiam canibus, in fugam confestim agantur & capiantur. Vsque adeo satietas non homines tantum sed & feras enervat. Inter belluas marinas vero, plures invenias feroces & prodigiosas satis. licet enim summè admirabilis Dei potentia atque solertia in rebus cœlestibus, iisque quæ in aëre & terra fiunt, unicuique patescat; maxime tamen ea in mari prælucere videtur, in quo tam variæ & stupendæ rerum formæ conspiciuntur, earumque vires & proprietates deteguntur, ut quærendi & contemplandi nullus unquam futurus sit finis, meritissimoque jure ea quæ dignoscitur pars, illius quæ ignoratur minima dici possit. Sunt autem Thynni, Delphini incredibili velocitate cæteros superantes. Serræ porro, & Lamiæ sive Tuberones inter rapaces primum locum obtinent. Hi formidabili rictu pisces non tantum, sed & urinatores devorant, nimiæque voracitatis pœnas aliquando dant; quod pisces echinati, cornuti,

iuti, tum quoque venenati, deglutiti eos interimant. Sicut eleganter Oppianus olim cecinit:

Occisa occidunt hostem, perimuntque necantem.

Serræ vero perpetuum cum Cetis bellum gerentes, eorumque præcordia gladio radiis acutissimis horrido fodicantes, mare tingunt cruore.

——His est audacia tanta.
Hi fortem Ponti Regem formidine nulla
A grege seiunctum aspiciunt, solumque vagantem:
Atque catervatim veniunt ad martia bella.

Cetorum vero mensibus præsertim pluviis magna apparet copia, quod fœtus ibi edant. Quos cum maris recessu contingit hærere in vadis, multum olei inde redundat. His quoque monstris annumerantur Vaccæ marinæ & Nereides, Brasilianis *Iupipiápre*, Lusitanis *Peixemulher* dictæ. de quibus Virgilius,

Frons hominem præfert, in piscem desinit alvus.

Notatu dignum, quod eximiæ tot arbores, frutices & herbæ, figura, foliis & fructibus à veteris orbis vegetabilibus, paucis exceptis, dissimiles appareant. Idem in avibus, animantibus & piscibus deprehenditur: ut & insectis alatis atque non alatis. Quasi ex diversitate Climatum, non tantum hominum, sed etiam sensitivorum & vegetabilium prodirent differentiæ, idque non adeo ex

 astro-

astrorum synerga, quam vi Solis & Soli genio peculiari. Quæ omnia ut ineffabili colorum pulchritudine, sic & infinita multitudine hisce in oris generantur, partim nota nota nobis, partim incognita. Quorum aliqua, sapore & dignitate Europæa superant; aliqua longe inferiora existunt. Ex quibus utique apparet, quam mirus & varius lusus sit in orbe terrarum. Meritoque beati Incolæ haberentur si omnium horum Creatorem cognoscerent. Quum è contrà tam fausto sub cœlo, tam agrestia & distorta illis sint ingenia.

Hæc breviter de Aëre, Aquis & Locis dicta sufficiant. Quorum utique temperies optima parum est ex se culpabilis. Neque enim Solis calore torretur hæc terra, neque squalore vel aquarum penuria resiccatur, neque frigore extinguitur, sed rore perpetuo imbribusque multis ac fontibus irrigatur. Vnde & feracissimum esse, & multa illic tempestive nasci oportet. Præterquam enim quod *Balsamis* nativis, oleis, mellibus non unius generis abundet, herbarumque ac radicum medicarum & ad tutandam valetudinem potentium ferax sit: quæstuosissimam insuper culturam facit, quantum ex aliquot retro annorum messibus colligi potuit. Animalium denique omne genus ac boum imprimis armenta in maximum numerum augeri & crebrius parere, certum est. Quæ loci salubritatis

tis fama non paucos olim ſenes alioſque minus proſpera utentes valetudine, ex Hiſpania, & Indiis aliiſque diſſitis locis excivit ad aërem & aquas has Cœlo datas, tamquam ad duo validiſſima vitæ & valitudinis præſidia. Perquam mature enim pubeſcunt Incolæ: ſeneſcunt tarde, idque ſine canitie aut calvitio. Quo fit, quod longe ultra centeſimum ætatis annum, viridi ſenecta, non Americani tantum, ſed & ipſi Europæi fruantur, totumque adeo territorium Macrobium dici mereatur. Non aliter ac ſi fervor juvenilis frigore ſenectutis repreſſus, temperatiorem illam in calidioribus hiſce plagis efficeret. Advenarum enim proles crebris licet morbis infeſtentur, multique ſuccumbant, imprimis noſtrates infantes, non tamen id tam debet Cœli intemperiei, quam præpoſtero nutriendi modo imputari. Exemplo ſunt vel maxime Braſilianorum liberi vivaciſſimi. Qui cum ventre duro ſint & prominulo, ſolidiſque toris, quamvis ſubucula tantum leviori induantur, nihilominus injurias Cœli ſecure contemnunt. Rident matres ineptam noſtratium & veſtiendis & educandis parvulis induſtriam, qua perſpirationem impediri & catarrhos multos generari ajunt. Nulli inter illos, ſtrabones, luſcioſi, claudi, gibbove deformati inveniuntur: cum tamen infantes nunquam aut linteis involvantur, aut involuti faſciis Europæorum more ligentur. Fri-

gida frequenter lavantur. Idem provectioribus usitatissimum est: cum ob innatam genti munditiem, tum ad firmandam & tuendam corporis sanitatem. Porro alacres sunt & succulenti omnes, vasisque amplis, brachiis cruribusque lacertosis & firmiter compactis, minus tamen pinguedine farctis. Qui nobiscum militant maris accolæ, non admodum sunt aut moribus agrestes, aut corpore proceri, suntque mares invicem maribus, mulieres mulieribus similes: eo quod paucioribus anni tempestatibus obnoxii, etiam rariora vitia in semine seminisque efformatione concipiant. Plerumque enim ut hominum instituta & mores, ita quoque naturam pro varia Regionis constitutione mutari videmus. Præter longævitatis beneficium & alterum est quod rarissime adversa valetudine afficiantur. Primo quod fortibus nascantur, & incomparabili aëris ventorumque serenitati atque æqualitati exponantur: tum quod tantum non ignorent, quid curæ sint, quid animi affectus, quid corporeæ voluptates. Sub eodem tecto, eoque levi & ad inversæ modum carinæ palmis instrato, multæ simul familiæ degunt. Has casas peregrinaturi deserunt ad tempus supellectilem quam curtam habent & liberos humeris impigre portantibus fœminis. Eodem semper victu & amictu, eoque simplici gaudent. Quippe solum gossypium ad vestitum illis sufficit, juxta illud Lucani scilicet. Ta-

Terra suis contenta bonis, non indiga mercis &c.
Nullus denique illis habendi amor, paupertatique se addicunt voluntariæ, ea quidem æquitate, ut cui plus est, lubens impertiat minus habentibus, pari dandi & poscendi invicem facilitate. Radices omnes alimentosas, quod dignitate *Mandioca* cedant, imo ipsum panem ex oriza aut milio, Asiaticis tantopere expetitum, contemnunt. Omnibus fructibus poma silvestria, *Acaiú* dicta, præferunt, quod egregie succosa sint, & ad victum æque ac potum sufficiant. Nam siceram ipsis suppeditat, in multos menses, fæcibus depositis, duraturam; & præstantissimas castaneas, penu recondi aptas. Alii etiam fructus, præsertim *Pacoba*, *Ananás*, *Mangába*, *Ianipába*, *Caraguatá* expressi simile vinum vel siceram suppeditant, nec minus inebriando idonea. Fiunt & alia ex radicibus *Mandioca*, *Patatá*, Milio Turcico, Oryza, quæ masticata multa cum saliva exspuuntur. Sputum hoc vasis tandiu conditur, donec ferveat, fæcesque ejiciat. Vina vero hæc citius aut tardius ad fermentandum insurgunt, prout dulciores, acidiores vel acerbiores sunt succi ex hisce plantis fructibusque expressi. An non à simili materiæ conditione dependeat quoque anticipationis & postpositionis ratio in febrium paroxysmis, viderint Medicorum scholæ.

Servitutis jugum nequaqam tolerant. Tri-

pudi-

pudiis inconditis & potationibus impendiò sunt dediti. Cibum capiendi stata tempora ignorant. Rectè aut perperam factis, nihil post mortem præmii aut supplicii superesse existimant. Vane interim fabulati, eorum, quos sua mors extinxit, animas immortales fore. Otium amant, magnosque labores declinant, securè & in diem viventes. Cujus rationem cum Hippocrate eam esse arbitror, quod rerum ac temporum uno modo se habentium facies eadem ingeneret socordiam, varietas autem animum & corpus ad labores excitet. Quin etiam otio & quiete crescit ignavia; exercitatione vero, mentis & animi robur alitur. Ætatem ac vitæ decursum æstimant ex Heliaco Pleiadum exortu, qui fit mense Maio. Numerum autem annorum ætatis suæ ut retinere possint, singulis annis reponunt unam castaneam de *Acajú* semel duntaxat in anno circa Ianuarium provenientem. Fœminæ pudicæ non deformes ab octennio ultra sexagesimum annum supra fidem fœcundæ; imo septuagenariæ orbos infantes lactantes visæ sunt. Facili negotio & nemine obstetricante pariunt, rarissime abortientes. Pleræque puerperæ statim post partum surgunt, ad proximum flumen properant ablutum corpus, & impigre, cum ad cætera domestica officia redeunt, victû hinc inde conquirendum. Liberos defunctos ultra biduum aut triduum non deplorant, ma-

ribus miserando ejulatu totam domum implentibus. Lachrymis, quas in potestate habent, profusis, cognatos reducesque excipiant amicos, eorumque labores peregre exantlatos, multis suspiriis atque gemitibus deflent, circumdatis collo brachiis & capite ad pectus adpresso. Olim antequam Lusitanos agnoscerent numerosi & pæne infiniti erant, ac pagi undiquaque adeo frequentes, ut Indiarum lustratores sagacissimi dubitarint an ulla orbis pars Brasilia populosior fuerit unquam. Nunc autem ad paucitatem redacti; nam Lusitanorum sævitia, alii pæne ad internecionem deleti, alii in miseram servitutem abrepti, alii fuga sibi consulere & intra Continentem latere sunt coacti. Qui inter Lusitanos & Belgas degunt Neophyti, Christo quidem dant nomen, ejusque sacra sequuntur; sed frigidius. Quin adulti circa ea adeò sunt remissi, ut merito putes, ore duntaxat, non corde Christum colere. Vix etiam placita nostra, nisi tenellæ ætati, nondum præoccupatis animis, remotisque parentibus, instillari possunt. Lingua inter se haud differunt. Et quamvis quondam ex feroci prosapiâ fuerint orti, mutuo tamen cum Europæis commercio & consuetudine usque adeo sunt cicurati excultique, ut exuta barbarie, humanitate nonnulli cum nostratibus contendant. ut & hic illud Taciti usurpare liceat, *Mitius circa Oceanum vivitur.* Qui etiam nunc litera-

terarum & characterum ignari, nihilominus antiquitatis memoriam, tam pace quam bello gesta accurate conservant. diligentissime namque junioribus tradunt quæ à majoribus acceperunt; imo senes dies noctesque integras in illis tradendis consumunt, juniores vero tradita facile accipiunt, & retenta fideliter aliis quoque inculcant.

Mediterranei contra, immanes, truculenti, sine lege, sine religione, ferino prorsus ritu in hunc usque diem, nulla stabili aut firma sede morantur, quin vagantur huc illuc, prout victus ubertas aut penuria tenuerit aut abegerit illos. Soli vivere amant: Tuguria ac latibula ferunt, sed sub dio perpetuo victitant. Ita ut pauca quæ de ipsis dici aut scribi mereantur occurrant. Piscibus & feris mira tam odoris quam cursus sagacitate insidiantur. Iacula validissimis lacertis atque stupenda arte, sine arcu torquere norunt. Mari non nisi natantes utuntur, qua in exercitatione tantum valent, ut truculentum illud maris monstrum Tuberonem sive Lamiam assequantur & capiant, sinistra ad natandũ utentes, dextra acuminatum palum gestantes, quem obvio hosti contra ipsos expanso rictu horrendoque hiatu insurgenti insidiose in os immittunt. bellua interim marina manum apprehendere satagens tali artificio decepta, sese profunde defigit, & capere cupiens, vel ab inertibus barbaris capitur, qui dorso furentis infi-

insilientes (pugna sane admirabilis, & ancipitis eventus) jumenti instar illam circumagendo per undas, minores pisces in escam venantur. Prӕterea adeo strenui sunt urinatores, ut si piscis vel aliud quid in fundo quӕrendum sit, patentibus oculis vrinentur totius horӕ spatio. Quod Lectori non incredibile erit cum de Ӕgyptiis proditum sit, per totam diem in aquis posse delitescere, & ubi ad summitaté aquӕ enataverint, capite non prolato respirare. Viri pariter ac fœminӕ fusis capillis, diversa licet tonsura, cӕteris corporis partibus depilatis, vix ullo circa pudenda velamento, incedunt, aviumque discolorum plumis se exornant. Colore quodam fusco ex *Ianipápa* pomo expresso, corpus turpiter tingunt, ut terribiliores in bello videantur. Et ne facies ornamento destituatur, lapillos vilissimos & longissimos, perforatis à prima infantia auriculis, labiisque inferiobus & maxillis infigunt. Quod licet visu fœdum, illis tamen regium videtur. Ominibus & auguriis dediti, ariolis, sagis & impostoribus quӕstui sunt. Alii Tonitru, alii Vrsam minorem, aliaque sidera pro numine habent. Tanta est inter illos confusio & diversitas linguarum, ut exindé solum atrocissima bella & crebra nascantur, inimicitiasque inter se exercеant perpetuas, supraque fas humanitatis & modu sӕvas: imo vel ipsos luqos aliquando in ferias claoes convertant. Ad bella ituri, miro

 qui-

quidem silentio & ordine simplici procedunt. Ad manus ubi ventum est, horrendo fremitu & ululatu aërem feriunt, imbresque sagittarum utrimque emittunt, tam lethali veneno infectas, ut vel levissime vulneratos crudelissime interimant. Fœminæ lactantes & prægnantes deinceps à virorum consortio abstinent. Vbi autem pepererint, secedunt in silvam, & infanti umbilicum concha præcidunt, & una cum secundinis coctum devorant. Maritus tempore puerperii uxoris loco decumbit primis à partu diebus, & puerperæ instar bellariis & epulis fruitur, subindicans necessitatem lapsas vires restaurandi. Cum in morbum eorum quis inciderit, amici accedunt, quisque ingenium advocat, remedia quorum notitiam experientia sibi comparavit, profert. Mox spinis arborum Caraiba, pisciumque dentibus, quibus, sagittas asperant, in torosis brachiorum & femorum partibus alte cutem scarificant & incidunt, membraque à lassitudine potissimum vindicant. Idem fere præstant per validam suctionem, ore pando parti dolenti applicato. Vomitum vi concitant contortis silvestribus foliis, gulæ immissis. His & similibus remediis frustra adhibitis, nihil ultra tentant, nec tamen ægrum relinquunt, sed unanimi consensu, tamquam de ejus salute desperantes, clavis ligneis illum securiter interimunt: gratificantes tamen illi, & ille sibi, quod masculè

ıterire ipsi contingat, omnibusque miseriis ripiatur. Hoc enim lætabundi in ipso mortis articulo, quasi de Euthanasia, gloriantur. Non minori cum applausu in parentis quam icti hostis cadaver sæviunt, illud præ turpi more, hoc præ immani vindicta crudelissimarum ferarum ritu dilaniantes & intra se sepelientes. Vtriusque carnes (modo non à veneno extincti) ossa tenus dentibus abrasæ diæ ipsis epulæ existunt. Optimatum vero cadavera ab aliis optimatibus tosta commeduntur, præter ossa; quæ à proximis consanguineis servantur ad nuptialia convivia, & unc in minutissimas particulas contusa, bellariorum loco devorantur. Quibus nondum consumtis, capillos sibi, in signum luctus, evellunt. Vix possum, quin his addam, quibus præstigiis verbipotentes Sagæ (quas quoque Medicorum loco in pretio habent) & lii Sortilegi miris artibus populo imponant, niserisque persuadent, se ex eorum corporibus, animantia, lapides aliaque exsugere, quæ psis videntibus evomunt. Imo Reguli ipsi uoque sibi medendi facultatem arrogant, d quos matres suos infantes ægros addunt, qui ab illis fricati & Tabaco consputati, interea moriantur, matre & consaguineis omeduntur.

Nemo itaque mirabitur si majorem herbam cognitionem habuerint Asiatici, quam mericani: cum hi animantibus non con-

tenti, in rationalia quoque ruant. Illorum autem multi ex instituto Pythagoræ vel abje ctissimo parcentes insecto vegetabilibus vitam sustineant.

Non abs re fore existimavi, si facta à proposito paulisper digressione, aberravetim barbariemque illam miseram, tum quæ huic genti paterna & innata sunt, paucis exposuerim: præterea ut constet, nullis creaturis adeo voluisse novercari naturam, quin abunde alimenta & medicamenta suppeditaverit, eaque exacte à venenis distinguere docuerit. Quod cum animantibus & plantis quam plurimis solertissime, tum in radice *Mandiboca*, Americæ primo alimento, imprimis videre est. Denique ut demonstrem, longe hanc à nobis diversam vivendi rationem & temperamenta diversos aliquando morbos & medendi modos suppeditare.

Restat ut consideremus, quæ valetudini potissimum vel prosint vel aversentur, & unde originem ducant morbi. Inquit enim Hippocrates, Corrivatio una, conspiratio una, consentientia omnia. Quorum si vel unum deficiat, tota hominis structura facile corruit. Enimvero cum sub Zona torrida omnia astra verticalia vehementius agant, quoad motum annuum, excessu subinde siccitatis & humiditatis: quoad motum vero diurnum, perpetua vicissitudine caloris & frigoris: non potest non eosdem effectus mi-

cro-

rocosmus experiri. Vt enim planta novella, soli genium, tamquam naturæ ejus minus conveniens, licet in melius transplantata, sæ, pe non fert: ita multi Europæi, aut imbecillitate naturali, aut rite vivendi imperitia vel intemperantia, aëri & aquis hisce saluberrimis, primariisque vitæ fulcris, minus assuescere possunt. Vnde non raro illis de latitudine spontanea primæ querelæ, quæ ex sententia Hippocratis, νόσους φράζουσι Boreales, licet æque ac Meridonales corporibus sint compactis, mollitiem carnium tamen ex intemperie incurrunt, nisi tempestive ea cacochymia exturbetur, missis compositis, solis simplicioribus tenuiorumqua partium alimentis se tradant, ne cruditas & crassities humorum fomitem obstructioni, obstructio perspirationi & circulationi sanguinis impedimentum adferat. Adeoque si Hippocratis effatum, Σύμπνοια μία locum habeat, hic sane ejus, tam necessitas, quam perpetua veritas elucescit. Quippe immodico existente calore, si perspiratio undique est libera, nulla exinde persentiscitur molestia; sin minus, ponderosius fit corpus, ac brevi materia morbi futura colligitur. Circulatione enim naturæ perpetua impedita, & humoribus spiritibusque, sive ab interna sive externa causa, cohibitis, ingeminatur fervor, pejusque inde quem libet se habere oportet. Quod sicut in omni vitæ officio verissimum, ita in somno

 ma-

manifesto deprehenditur. Idem cogita si lasso vel febricitanti intempestive medicamentum vel cibus exhibeatur. Ab his itaque sequentibus vitæ institutum fiat.

Quisque excelsiorem & contra occidentem opertum, atque in Orientem apertum eligat ad habitandum: talem inquam ubi Continentis crassum ventum ab ædibus arcere, tenuem vero & solisequam marinam auram perpetuo admittere commode possit. Adeo denique mediterraneis locis maritima à veteribus quoque prælata fuisse constat, ut Vitruvius narret, translatum oppidū & quatuor tantum milliarium propius mari admotum, salubritate morbosum statum mutasse. Pectoris ac stomachi regionem probe tectam quisque domi ac foris habeat: quod nihil hisce corporis partibus magis inimicum, quam post æstum diurnum, frigus nocturnum. Quo fit, ut clausis cutis meatibus, sudores retro pulsi, varios morbos progenerent. Quibus enim tempestive sudores fluunt, rarius valetudinem adversam incurrunt, aut si quando in morbum incidant, minore negotio restituuntur. Econtra fit iis qui difficulter sudant. Partes veste, umbra aut quavis alia retectæ exudant: eæ vero quas Sol ferit, insensibiliter perspirant. Per vim enim à Sole sudor elicitur, servatur à tegrumento.

Æque thermales vel balneæ hactenus incognitæ sunt. Artificiales humidæ & siccæ, contra externa mala magno salutis commo-

do in usu existunt. Quæ nunc ex pura puta aqua, nunc compositæ ex odoriferis herbis (quas Brasilia producit eximias) conficiuntur. Cavendum tamen, præsertim noviciis & advenis, ab immoderato vel frigidarum vel calidarum usu. Quarum illæ torpores & obstructiones, materiam intus cogendo: hæ membrorum languores, carniumque effæminationes faciunt ob spirituum exolutionem. Quamobrem ne humor alimentarius facile foras evocetur, temereque resolvatur, Incolæ cavent oleis balsamisque nativis. Quasi barbaries commune quid habeat cum erudita antiquitate, cui familiaris olim fuit, licet nunc exoleverit, unctionis usus.

Porro exercitia vehementiora sedulo vitanda sunt. Aura hæc licet blandissime terram exhilaret, Solisque ardores clementer mitiget, tamen motu defatigatis obest. A vento enim adiapneustia: ab immoderatiori vero exercitio, summa humorum spirituumque accensio & acrimonia proficiscitur. Tempus ambulationis opportunum est matutinum, modo maris accessus auram intendat & maturet, exhalationesque nocturnæ prius cispellantur: tunc enim blande stringitur & concentratur calor naturalis. Maximè autem ambulare circa Solis occasum prima vespera conducit: quod vires corpori, robur & appetitum stomacho restituat, ob temperiem optimam aëris & auram intensiorem: Cum tamen aliis Europæ & Africæ regioni-

bus calidioribus vespertinus flatus, *Seren Lusitanis* dictus, merito extimeri soleat. Labores & motus vehementiores tum animi tum corporis, maxime obesse: lucubrationibus quoque mentem citius turbari, memoriamque labefactari asserunt. Hoc certum est, difficilius vigilias & labores ob citam virium exhaustionem tolerari sub Zonis torridis, quam temperatis; torporemque advenas & desidiam primo quidem invisam, at postea placitam contrahere. Somnus diurnus brevis, quem in lectis pensilibus promiscua multitudo capit, commendatur. Insuetis tamen aliquando obest, ac propterea multum concedendum hac in re consuetudini. Corporis vigilantis decubitus merito præferendus somno, præsertim eo loci ad quem aura marina, non radii Solares possunt pertingere. Somnus nocturnus in lecto molliori, & plumis avium referto, admodum improbatur, quod viscera accendat. Qui Sanitati consultum vult, pedibus coxisve nudis ne jaceat, præsertim post mediam noctem. Densato enim corporis habitu à nocturno vento venæ arteriæque per se meanti sanguini transitum, tum & prospirationi insensibili atque sudori exitum præcludunt: ac tum quidem, ob transpirationem cohibitam, postridie pejus & gravius habent. E diverso illi qui mediocriter cooperti somnum capiunt, jucunde ac optime valent, levioresque se sentiunt, emis-

ſo præſertim ſudore levi & roris inſtar tenui. Adeo ut facile in hiſce Regionibus, concedere Sanctorio, Per tranſpirationem inſenſibilem plus evacuari, quam per omnes ſenſibiles junctas.

Qui Veneris æſtui frenum injicere neſciunt, hujus cæli temperiem ferendo non ſunt, ardorem juvenilem extingunt, ſenectutem ante tempus maturant, perſpirationemque remorantur. Vnde cruditates ad ambitum effunduntur, catarrhos in cerebro, in corde palpitationes moventes.

Inediam Incolæ impatientius ferunt. Ante omnes bilioſis vehementer obeſt. Qui ſi ſtomacho forte vacuo ſomnum capiunt, facile tum capiti, tum cordi mala accerſunt. Proinde ægris juxta & ſanis conducit modice & ſæpiuſcule cibum & potum capere. qui quo minus compoſiti vel calidi, eo conducibiliores ad ſanitatem. Quisquis enim ſeram & beatam Senectam attingere deſiderat, ſive advena, ſive indigena, caveat ſibi à vini & carnium uſu quotidiano. Quæ enim ex nutrientium & calefacientium ſunt genere, ſiquidem vincantur, corpora quidem ſanguine & calore replent: Sed ſin minus, frigidi & aquoſi ſolent naſci humores. Calida omnia & amara atque acria mane imprimis vitanda. Poma vero Aurea, Limonia, Citria, *Mangába Murucuiá*, melopepones, Citrulli, reliquaque refrigerantia, ſive cruda ſive con-

dita utiliter comeduntur à jejunis, quibus inter delicias ſacra habentur, quod cordi conferant, tum & menſibus præcipue æſtivis ad jucundiſſimam maturitatem perveniant. Vnde abiit in proverbium, Non intrat ædes medicus, in quarum veſtibulo crebri Arantiorum cortices mane conſpiciuntur. Sedulo cavendum ne fructus ulli colligantur, antequam radii ſolares ab exhalationibus nocturnis eos repurgaverint. Præſtat illos, aſtringentibus exceptis, ante potius quam poſt paſtum, & ſaccharo conditos quam crudos apponere. Fugaces enim cum eorum multi ſint, facile corrumpuntur, imprimis iis, quibus imbecillis & intemperatus eſt ventriculus. Ego quidem Galenum imitatus, perpetuo ſuaſor fui amicis, ut rarius horariis fructibus ſeſe oblectarent: unde ipſis diu multumque bene fuit. In quotidiano uſu potiſſimum ſunt (nam reliqui ad Hiſtoriam Naturalem pertinent) *Ananas*, *Mangába Acaiu*, *Araca* major & minor, *Guiába*, diverſæ ſpecies *Murucuiá*, *Ibapitánga*, *Maſarandiba*, *Acaiá*, *Araticu Guiticarói*, *Biringela*, *Pinoguacu*, *Cocos*, *Banána*, *Pacóba*, ficus quoque ſilveſtres. Hi omnes inter patrios habentur, eorumque maxima pars ſponte provenit: nonnulli à Batavis & Luſitanis in hortis excoluntur tam feliciter, ut ipſi fructus vileſcant. Inter ſubterranea ſunt Radices *Patáta* & *Vmbu*, tum glandes Americani *Munduy* optimi ſaporis & nu-

tri-

timenti, atque secundæ mensæ deliciæ. Non procul à littore in locis arenosis & salsa æquoris unda imbutis, adeo sponte luxuriat Portulacæ & Brassicæ marinæ sive Soldanellæ quoddam genus, ut pro acetariis quotidinis sufficiant.

Inter feras plurimæ existunt, quæ victui servire queunt. Apri majores & minores, umbilico in dorso præditi, carnibus optimis & saluberrimis censentur. Amphibii porci, *Capiverres* Lusitanis dicti, licet dignitate cæteris inferiores, integris militum & Barbarorum cohortibus alimento probo sunt. Idem de Erinaceis dictum volo. Antæ etiam lucifugæ, mira visu animalia, carnes bubulas referunt. Capreæ, tum Lepores & Cuniculi, Europæis haud cedunt. Tatusiæ denique diversæ speciei loricatæ, & insignes illæ lacertæ, corrupte *Leguána* dictæ, in delicatiores epulas expositæ. Neque hæc tantum, sed & alia identidem silvestria & domestica, catervatim in saltibus oberrantia, nuper ab Europæis invecta sunt pecorum armenta, imprimis boves, porci & arietes. quæ bifera & trifera utcumque existunt. Inter hæc nefrendes teneritate carnis excellunt usque adeo, ut ægrorum diætam ingrediantur, & ovillæ longe præferantur. Experientia enim constat, multa quadrupedia, pisces ac aves in cœnosis & paludosis locis viventia, non idcirco adeo postponenda esse montanis & fluviatili-

bus,

bus, sicut plerumque fit in septentrionali Europa, quod in hisce regionibus calidioribus eximia aëris temperies & serenitas correctorii vicem quasi subire videatur circa naturam ejusmodi animalium.

Avibus silvestribus, partim in nemoribus, partim in aquis viventibus, optimi gustus, haudquaquam destituuntur. Licet non sit hujus instituti eas prolixe enarrare, tamen prætetire nolo, quæ palato & sanitati serviunt. Vt quæ in montanis habitant, Phasiani, Perdices, Accipitres diversæ speciei, ac carne optima & tenerrima. His succedunt Psittaci, Coturnices, Turtures, Palumbi, Turdi, Fringillæ, Columbæ silvestres, quæ omnes tostæ mensis inferri solent. Ex amphibiis celebrantur Anseres & Anates diversæ speciei, quarum quædam Europæas dignitate & magnitudine superant, quædam vero iis cedunt.

Cæterum inter tot volatilium genera riparia & littora (eorum licet aliqua sint carne minus tenera) Ardeæ stellares & non stellares, Rusticulæ atque Gallinæ palustres, & similia, minus sint prætereunda. Adde & struthiones primarios Ambræ griseæ prædones. Nobile illud Bituminis genus Ambra dictum Spiritibus imprimis vitalibus restaurandis per omnes Indias celebre, ex ignotis Oceani faucibus copiose in Brasiliæ littora eructans, non nisi procelloso mari alluit. Vnde fit, ut

vbi

vix cessante tempestate aves & quadrupedes nonnullæ in ipso littore certatim eam devorent, priusquam ipsi maris accolæ istuc perveniant. Quod equidem mirum, cum omnis ante insolationem molle tantum gluten sit Ambra, ingratoque adeo odore nares feriens ut ab inexpertis plane respuatur: animalia tamen dulcem ejus dolorem, licet hominibus adhuc latentem, prius persentiscant, ejusque sapore strenue se oblectent.

Enarrato carnium usu quotidiano, de piscibus nunc dicendum. Dubito nobilitate & frequentia piscium an ulla Regio beatior hac censeri possit; Mari, fluviis & lacubus piscosissimis, squamatos, asperos, læves, molles, cartilagineos, turbinatos, omne genus abunde suppeditantibus. Vnde advenæ æque ac primi Incolæ ægri ac sani perpetui sunt Ichtyophagi; quippe non solum exhausto omni penu, pro primario sustentaculo, sed præ cæteris deliciis, sicut olim Romani, eos amplectuntur. Inter quos Cyprini, Alburni, Tincæ, Carpiones, Trutæ, Auratæ, Lupi, imo ipsi Aselli, Europæorum figura & sapore æmuli, primum facile locum tenent. Tum Orbes, Soleæ, Scombri, Acus, Rajæ, diversæ speciei. Cancris quoque, Testudinibus, Gammaris, Squillis, Conchis, Ostreis, omnibusque testaceis & crustatis, præsertim paludes recessu maris exsiccatæ, magnopere scatent. Congri denique, Scari, Anguillæ,

& hu-

& hujus generis alii, quibus supersedeo.

Qui in superficie maris degunt pisces, mensibus potissimum pluviis, quod imbribus gaudeant, capiuntur: iis vero qui in recessu fluviorum & alto mari sunt, omni fere anni tempore, sed ut plurimum æstate piscatores insidiantur; atque, tum melioris pabuli gratia, tum ardoris extimescendi causa, proxima scopulis domicilia inque iis salubriora pascua deligunt, ac proinde saxatiles & fundi pisces dicti. Præcipuorum nomina, icones, differentias & proprietates videre est in sequenti libro.

In sinubus vero & lacubus nec piscium copia nec varietate à maritimis superantur, quod, licet promiscue alii aliis celerius pariant, & crescant, in lacubus tamen his æque ac in fluviis citius, quam in ipso mari id fieri contingit. Iique licet marinis & fluvialibus dicantur inferiores, dignitate haud multum tamen cedunt, quod non stagnantes vere sint aquæ, sed perspirent, indeque fluenta & rivi aliquando egrediantur.

Pisces denique vel Sole exsiccantur, vel sale (qui copiose in salinis hic colligitur) condiuntur, inque penu conservantur. Quod si crudioris cibi imprimis piscini concoctioni aquæ potum minus sufficere experiantur, pulverem ex sale & modico piperis Brasiliensis præparatum, *Iuquitaia* dictum, intermiscent, condimentumque inde confici-

unt

tunt ventriculo saluberrimum, atque in omni peregrinatione merito circumferendum. Ita ut verissimum tandem in hisce calidioribus terris comperirim illud Galeni testimonium de Græciæ piscibus. Alimentum scilicet ex plerisque pelagiorum & fluvialium proveniens, sanguinem consistentia tenuiorem gignere, quam quod ex pedestribus animalibus producitur, adeo ut non copiose nutriat, & celerius discutiatur. Hæc de cibis sufficiant.

Potus porro usitatus & longe saluberrimus (supra illum quem ex tot fructibus exprimi diximus) aqua est limpidissima, divinitus hisce regionibus concessa. Quæ jucundo refrigerio, Solis imprimis ardore fractos, refocillare ac summopere recreare solet. largius & crebrius pota, nullos in ventre vel hypochondriis flatus aut tormina excitat, neque ventriculum debilitat, sed melius quisque inde se habet: modo ἐνθιάπνουςος, & Regionis temperamento conformis fuerit. Atque hinc quidem ilico sudores & urinas provocat, adeoque appetitum stomacho acuit, ut voraces Incolas reddat. ob miram enim suam tenuitatem alimentum in partes liquidiores penetrans intimius dividit, impediens, ne vel pinguior alimenti succus aduratur, vel ejus cruditates ad renes aut membra externa protrudantur. Unde fit, ut à calculi imprimis & articulorum morbis præservet, rarissimæque de duobus illis malis sint querelæ. Con-

stat,

ſtat, plurimos beata admodum ſenecta à tot ærumnis libera centeſimum attigiſſe annum, nec alium potum præter aquam toto vitæ curriculo guſtaſſe. Vnde facile eſt aſſentiri Veteribus, dicentibus Μακροβιωτέρας eſſe gentes quæ aquam ſolam biberent. Cum enim aquæ hæ nive & metallis deſtitutæ è fontibus Orienti obverſis ſcaturiant, longo itinenere aſſiduoque Solis ardore excoquuntur, gratiſſimæ & tenuiſſimæ evadunt, nihilque deponunt. Hibernis menſibus minus quandoque limpidæ ob crebras pluvias, nec æque frigidæ: Æſtivis, ob auram intenſiorem, frigidiſſimæ ſunt, nec tamen duræ, ſicut in frigidioribus regionibus; ſed molles, leves atque concoctu faciles. Aquæ ex imbribus collectæ leves quidem ſed calidæ ſunt, & facile putreſcunt, quod ex plurimis & diverſis partibus conſtent; raviimque ſubinde inducunt niſi excoquantur. Sicut enim contingit hominibus nudis ſub Sole ſedentibus tenuiſſimum educi per poros, relictis veluti fæcibus: ita Sol verticalis facile quod leviſſimum ſurſum rapit ex lacubus ipſoque mari, relicto quod ſalſum eſt propter craſſitiem & gravitatem. Quæ ex tumulis & montibus profluunt, iis conducunt, qui ventre ſunt duriore. ſi quæ vero aquæ ſaxa & ferrum recipiant, iis conducunt, qui humidiori & molliori ſunt ventre, quod reſiccent. Ab aquis ſubſalſis & paluſtribus in totum abſtinendum, quod indo-

mitæ & duræ ventres adstringant. Ac proinde ob imperitiam illi qui ventrem solvere existimant, falluntur, quia raro perfluunt, & cum stabiles sunt, à Sole exuruntur, novoque accedente imbre, crassæ & olidæ evadunt, unde fit ut bibentibus lienes magni & compacti fiant, ventresque duri & calidi. Veterani non minus solertes sunt in aquarum differentiis gustandis, quam Europæi in diversis vinorum qualitatibus discernendis, quos imprudentiæ insimulant, si nullo habito discrimine aquas bibant. Illi enim optimas nihilque subsidentes hauriunt, quas sublimioribus locis (subterraneis ob teporem neglectis) in urceis fictilibus noctesque diesque sub dio reservant, ubi invitis radiis verticalibus intensissime ipso momento refrigerentur, ad Aphoris. Hippocr. Aqua quæ ctio calefit & cito frigefit, levissima est. Æstuantibus tamen eam licet gratissimam, nisi offa conditurae ante degustatá, bibere non convenit. Cum è contrario pubes nautica & milites, pessima omnino consuetudine, frigida largissime hausta Spiritum vini metu cruditatum superbibunt. Quasi ejusmodi vehiculo opus esset, eque duobus hisce contrariis, cordis aliorumque viscerum tonus nihil pateretur. Præterea Afrorum & Europæorum promiscua turba, olente illo & nimium familiari potu, qui *Garápa* vulgo appellatur, se implent, quem caupones, lucro inhiantes, ex

nigro saccharo & aqua conficiunt, & vix defæcatum vili pretio divendunt, additis subinde foliis arboris *Acaiuéra*, quorum calore vapores excitantur, citiusque inebriare facit. Concedi tamen potest, si sumatur modice, si rite factum & vetus sit. Dilutum quoque aliud ex aqua fontana saccharo & limonibus confectum sani pariter ac ægri in deliciis habent. Sicut & illum liquorem quem Lucanus apud Indiæ populos in usu fuisse testatus est.

Quique bibunt tenera dulces ab harundine succos.

Cerevisiam vero Europæam, Vinum absinthites, vini quoque Spiritum quidam ceu salubriora his oris maximopere commendant, sed immerito. Vinum Creticum per omnes Indias quod per se sine arte subsistat, cæteris vinis Europæis est præferendum. Cujus usus modicus sit vesperi, mane nullus. Nec leviter peccant, qui Torridis plagis paulo plus justo illud bibunt. Quippe nunquam expertum est, potus frigidioris excessum, tantum nocuisse, quantum calidioris, quidquid nasutiores refragentur, quibus ob malam consuetudinem & intemperiem jam vini usu acquisitam secus videtur. Ventriculus enim eorum extenuatus ob inopiam caloris nativi, atque etiam ad ipsum aliunde influentis, cogit eos vino uti, atque in ejus usu perseverare. Quod quoque Galenus lib. v. de sanitate tuenda cap. XII. confirmat. Spiritum enim &

Vino vel fructuum siccera destillatum calere non tantum, sed & siccare constat, tum potissimum quando pituitae cruda ac fæculenta colluvies pabulum haud sufficiens objiciciunt, in quo acerrima atque exurens vis sese hebatet. Et tunc viscera accendit, appetentiam prosternit, & pedetentim nimia consuetudine exequias ante mortem maturat, ut millies, proh dolor, observatum est in Indiis. Quin vinum ipsum, ejusque extractum, tamquam Medicina infirmis tum animi tum corporis, data sunt: hoc ad nimiam Spirituum diffusionem versus centrum in momento revocandum; illud, vel ad hilaritatem excitandam, vel ad lassitudinem tollendam, vel denique ad stomachum in senibus roborandum: seq quia pauci non infirmi, facta sunt tandem omnibus potus. Ex his itaque satis liquere puto, veras longævitatis simul & incolumitatis causas; cum aër, olera, fructus, animalium carnes aquarum naturam sequutæ, per continuam generationem eo devenirint ut hominum temperies fere sit qualis aquarum.

Hactenus de usu & abusu rerum, ut inde constet, hunc orbem habitanti, quibus & quo pacto tueri ac firmare valetudinem possit & debeat. Antequam autem de lapsa restituenda agamus, paucis attingendum duxi, quinam morbi quævis anni tempora ac constellationes, præcipue Lunæ, æstusque aqua-

rum respiciant: quique inter diversas gentes, vel discrepantes vel communes sint. Primum quidem, cum ob constantiam & æqualitatem tempestatum, hæc plaga saluberrimam temperiem ex calido & humido sit nacta, mutationes nec tam magnæ, nec tam crebræ, ut supradictum est, fiunt: unde certa salutis & longævitatis indicia proficiscuntur. Quia, ut ait Hippocrates, Mutationes temporum" potissimum pariunt morbos; & in ipsis tem-" poribus magnæ mutationes aut frigoris aut" caloris, & alia pro ratione eodem modo. Semestre siquidem pluviosum, licet humiditas prædominetur, tamen à jugi Solis splendore moderamen accipit. Quod si ex debito & tempestive fiat, annum proximum saluberrimum, & à multis morbis immunem prænunciat. Semestre æstivum, rore copiosiore imbrium raritatem compensat. Hisce temporibus æstivis, sicut morbi citius desinunt, ita acuti ut plurimum & boni judicii sunt. Secundum illum Aphor. xv. lib. III. Ex con-" stitutionibus anni in universum siccitates" assiduis imbribus sunt salubriores & minus mortiferæ. Hinc laterales morbi, febres ar-" dentes, raro lethales. Per siccitates autem febres acutæ fiunt, & si quidem annus maxima ex parte talis extiterit, qualem effecerit constitutionem, tales ut plurimum quoque morbos expectare oportet. Licet enim Lepra & Scabies hic incognitæ; impetigines tamen

cor-

contumaces, pruritus, dysenteriæ, haimorrhoides, inflammationes ani & oculorum, ex fervido Sanguine generari contingit. Quibus malis medendis aquæ frigidæ vel tepidæ tam externus quam internus usus cæteris præsidiis facile palmam eripit. Ephemeras, ob accensionem spirituum, vel ex Sole verticali, experimur, quas multa frigidæ irroratione per totum corpus facta, Empirici in Athletis, instinctu naturali potius quam Hippocratis vel Galeni præceptis ducti, restituunt.

Hibernis mensibus si Auster perpetuus corpora exsolvat, humectet languidaque reddat, qui generantur morbi, præcipue sunt febres putridæ, multa capitis ac ventris pituita, (juxta Aphorism. XVI. lib. III: Assiduis imbribus morbi fere fiunt febres longæ, " fluxiones alvi, putredines.) prolapsus carti-" laginis ensiformis, albus alvi fluxus cœliaco" affectui simillimus, hydrops, hernia. Omnium autem maxime, oppilatio hepatis & ventriculi imbecillitates, : quæ Viscera simul cum anni tempestatibus mutationes accipere solent. Spasmus, torpor, stupor, cæterique nervorum affectus in Indiis apud advenas frequentes sunt, atque præ cæteris piscatores, fabri, pistores, tum milites humi cubantes, illis infestantur. Porro sicut capitis vulnera & ulcera, vel sponte vel solo gummi Elemni indigena facillime curantur; ita pedum ulcera tantæ sunt malignitatis, ut vix curationem

nisi æstate recipiant. Omnibus pariter fervidioribus plagis commune videtur, plurima mala tum externa tum interna, quæ infra hepatis regionem sunt, difficilioris esse curationis: contra vero, quæ supra; quod à perpetuo descensu humorum acrium sint libera. Morbi alii ad alia tempora bene vel male se habent, & sine Medicamentis aliquando, auctore quoque Hippocrate, curantur. Plerisq; tamen his morbis æstas non vacat, juxta Aphorism. XIX. lib. III. Atque hi omnes enarrati effectus huic Regioni tamquam patrii sunt. Febres quotidianæ rarissime hic inveniuntur. Imo cum Galeno asserere audeo, me quoque nunquam Iuvenem ullum, aut Virum natura calidum quoquomodo aut biliosum, iis febribus correptum vidisse: sed pueros tantum voraciores & hyeme præsertim existente valde humida.

Quantum ad ætatem, infantia & juventus, ut dictum supra, morbis frequentioribus infestantur: Senes vero rarioribus. ad Aph. III. lib. III. Morbi alii ad alia bene "vel male se habent: & quædam ætates ad anni tempora & loca, & victus genera. Et " ,, Aphorism. XXXVIII. lib. II. Magnam partem senes juvenibus minus ægrotant. Catarrhi qui frigidis Regionibus senes, hic potissimum Iuvenes & Infantes infestant; unde nervosum genus quoque inficitur.

Morbi diversis in nationibus variant. No-

stra-

tantibus, imprimis noviciis & mulieribus, sint compositi plerumque & chronici. Atque eorum longe plures morbis capiuntur frigidis quam calidis, quod à nocturno frigore minus sibi caveant, & à diurno æstu calorem innatum evocari patiantur; tum quoque ex nimia nutrientis cibi & potus ingurgitatione, calor naturalis instar flammæ imbecillis, cui multum olei confertim infunditur, suffocetur; unde corpora non solum non calefiunt, sed & frigida vitia gignuntur. Quippe in tam pertinaces incurrunt vel viscerum obstructiones, vel alvi fluxus, ut passim langnentes decoloresque ac viva cadavera incedere videas. Lusitanis minus compositi, sed acutiores solent obvenire morbi: Brasilianis rari, iique acuti & simplices, ac proinde eorum curationes & prædictiones minus fallaces.

Quodsi æstas admodum sicca fuerit, biliosis & melancholicis ob nimiam adustionem male fit. Hnmidum siquidem, quod in ipsorum corpore adhuc reliquum est, calor depopulatur & desiccat, partibus viscosis & crassioribus manentibus. Unde Tertianæ exquisitæ & Quartanæ non minus quam in Europa graves. Sed majori cum acumine citiusque terminum attingentes. Pituitosis hæc omnia è contrario eveniunt. Hieme autem minus pluviosa, teporibusque ob defectum auræ marinæ suscitatis, corpora non con-

ſtringuntur, ſed cerebrum nervique humiditate ac uligine opplentur, quæ æſtatis mutatione ſubito accedente, circa Æquinoctium Autumnale valde noxia. Nam quia venter à redundante humore liberari nequit, aquam intercutem, profluvium album & difficultates inteſtinorum inde naſci oportet. ſic mulieres, licet fœcundæ, non concipiunt tamen, crebroque abortiunt, aut ſi quando parturiant, difficulter fœtum enituntur, eumque debilem brevique interiturum, aut certe valetudinarium. Quod quidem potiſſimum de advenis mulieribus dictum ſit. Quantumvis tempus æſtivum hiberno ſit magis ſalubre, quoniam in Braſilia ſiccitas humiditati prævalet, naturarum tamen aliæ ad æſtatem aliæ ad hyemem bene vel male ſe habent. Proinde mulieres & infantes, cum corpore ſint magis pituitoſo; æſtate melius quam hyeme valent. Contra gracilia & biliosa corpora, melius hyeme, pejus æſtate. Et hæc quidem de intemperatis, quæ moderato contrariorum uſu conſervantur, corrumpuntur à ſimilibus Contrarium vero in temperatis fieri conſuevit.

Cæterum à morbis, qui è vaporibus ex terra aut lacubus ortis naſcuntur, non eſt libera Braſilia. Cœlo enim exiſtente turbido, & vento marino à terreſtri victo, ſubito fiunt febres, catarrhi & raucedines. Incolæ teſtantur, occulta quadam viciſſitudine ſingulis

ſep-

ſeptenis annis humidos admodum & morboſos menſes hibernos dari; & his ſex alios ſalubriores ac ſicciores ſuccedere. Verumque comperi, non contemnenda eſſe ipſorum monita. Ab iis tamen qui Epidemici vere dicuntur, & à tetra qualitate hinc inde eructante, vel à maligno Syderum influxu, certis temporibus ſæviunt, immunis ſemper fuit habita. Anno milleſimo ſexcenteſimo quadrageſimo tertio, æſtate admodum ſicca, Anthraces non lethales apparuerunt. Variolæ peſtiferæ, quas teſtatur Proſper Alpinus in Ægypto bis in anno graſſari inter pueros, hic incognitæ. Triginta annorum decurſum ſemel duntaxat Africana mancipia huc Variolis laborantes devecta, reliquos, nullo modo contaminatos, ingenti Barbarorum ſtrage, inquinarunt. Pari fere modo contagioſa Lues inter pecora domeſtica, hieme pluvioſa, aliquos greges depopulata eſt. Eo tamen malignitatis contagium aſcendiſſe, ut peſtis, (ſicut in Peruvia non ſolum, ſed & in multis Aſiæ & Africæ partibus contingit) aut morbus peſti affinis, inde exortus fuerit, à nemine unquam compertum eſt. Magnos autem & frequentes illos dyſentericos affectus nunquã in Epidemios tranſiiſſe, admiratione dignum puto. Quaſi aſſiduitas Euri, ex Oceano ſpirantis, aërem ſerenet & verrat adeo, ut ſeminaria contagii impediantur haud aliter à calido & ſicco, quam ſub

Zonis temperatis à frigido & ſicco extingui videntur. Vel quia deleteria miaſmata, eximia Aëris puritate abſorpta atque evicta, ſi non in totum pereant, ſaltem vigore deſtituta, vernaculis quidem, ſed non graſſantibus illis morbis pariendis ſufficiunt. Vnde apparet quanto Epidemici cæteris vulgaribus ſunt vehementiores, tanto in aëre ad mutandum corporis habitum, & ad peius aut melius diſponendum, ineſſe vim majorem quam in diæta & cæteris non naturalibus.

Plenilunio ac novilunio, imo & quadrantibus ſingulis, alterationes manifeſtas corpora recipiunt. Quo fit, ut Medicamenta propinent. tunc enim dolor exaſperatur, & pejus habpt æger. Idem cogita de Solis motu diurno, cum ſupra fidem circa meridiem, bilioſi morbi, nocto vero pituitoſi, ingraveſcant. Motus Lunæ diurnus non minus quam menſtruus, mutationes evidentes ſuſcitans, obſervatu digniſſima operatur. Singulis ſex horis, accedente mari, morbum ingraveſcere ac dolorem exacerbari: viciſſim ſex aliis, quibus mare recedit, cruciatus paulatim minui & mitigari, ipſi ægri teſtantur. Quod in acutioribus juxta ac minus acutis morbis, præcipue in iis qui è fluxionibss & plenitudine oriuntur. apparet. Adeo accreſcentibus aquis æſtuque maris in plenilunium incidente confliguntur cum infirmitate nonnulli; ut etiam vitam cum morte commutare vidnantur:

quum

quum tamen vix quemquam tunc interiisse observatum sit. Plerosque autem pelago decrescente extingui ægrotos, quia præter aliorum testimonia ipse toties experientia come probatum habeo, confidentius confirmars ausim. Idem in partu fieri ab obstetricibu observatur. Ita ut validissimæ hæ influentiæ & occultæ Cœli mariumqun qualitates, eosdem effectus nascenti & denascenti impertiri videantur, & hunc à vitæ augustiis, illum à carcere & vinculis uteri materni absolvant. Hæc eadem de animantibus brutis affirmant, quod à me tamen nondum expertum fateor. Aristoteles nullum animal maris æstu expirare inquit. Nec est cur Plinio aliisque veterum hac in re pareamus, quasi ab Astris, vel Lun& potissimum defectibus & auctibus d dependeret. Cum sidus illud molle, fœmineum, nocturnum, si in conchylia, frondes, similiaque sublunaria agat tanquam causa remota; minus verisimile tamen, in hominem eo usque vires suas exerere, sed eum potius ex propiore causa pati. Cum enim abundat vastissimus hic vicinus Oceanus, omnia non solum quæ proxima sunt, sed etiam longius dissita, multo vegetiora & quodammodo repletiora fiunt, atque alterantur emaciunturque illo recedente, præcipue quæ aliquo humore madent, ut cerebella, medullæ, sanguis, & similia. Sicut in corporibus nostris commercia sunt spiritualia, ita quoque

in

in profundis vasti Oceani nares quasi mundi constitutæ per quas remissi anhelitus vel reducti modo efflent maria, modo revocent, unde ejus accolæ imprimis non parum afficiuntur. A plurimis haud vanæ fidei expertissimis viris accepi, senes Empiricos in praxi exercitatissimos, ad horæ spatium mortem sibi prædixisse, & tunc demum pronuntiasse, postquam jam aquæ recessissent; cumque illum defluxum evasissent, spem certam concepisse ad sequentem recessum se fore superstites. Quod ipsum ita contigit, temporeque dicto occubuerunt. Hæc, ut admiratione digna, ita medico perquam necessaria, ut de alterius salute, suoque honore minus periclitetur. Hanc naturæ latentem vim anxie disputare, non est hujus propositi: sufficiat per effectus scivisse, quod perturbatio hæc criticum aliquando symptomaticum quid præ se ferat, pro dispositione naturæ aut materiæ morbificæ. *Sicut enim nox, ad Aphorism. XIII. lib. II. crisin præcedens, ægris molesta esse solet, quæ vero subsequitur, levis: ita oppressio hæc aquis decrescentibus desinens, quo gravior fuerit, eo melius & levius dispositum relinquit corpus, si modo requisita ad crisin adsint: sin minus, mors eo certius subsequitur.* Observandum autem quod hæ perturbationes noctu fortiores, quam interdiu existant. Quasi hi motus, Lunæ plerumque motum sequerentur, quæ noctu magis quam interdiu vires suas exerit. Ci-

Crisium observationes frequentissime occurrunt, modo morbi natura rite cognoscatur, principium cæteraque morbi tempora non negligantur. Et totum hoc quidem in subjectis ad Cœli Solique hujus temperiem constitutis, omniumque maxime in Indigenis, comperies. Crises sæpe perfectæ fiunt, & quidem tempore æstivo potissimum, quia magis constantia & æqualia tunc sunt tempora. Quapropter Hippocratis Aphorismum lib. III. verissimum quotidie experiri datur. „ Constantibus temporibus, si tempestiva „ tempestive fiant, morbi stabiles & boni ju„ dicii accidunt: inconstantibus autem instabiles & mali judicii. sæpe quidem per hæmorrhagias, sæpissime vero per sudores; quos calidos & magna copia è corporibus fluentes, maxime salutares comperi, idque diebus imparibus, juxta Aphor. XXXVI. lib IV. sin minus, ut ex defectu virium fit, & citius quam die septimo, malum. Nec minus crebro per fluxus ventris crises manifeste apparent. In quantum Symptomatici fluxus alvi, mortales in his terris excruciant, in tantum natura critice aliquando per eandem se exonerare amat. Tum, sicut longo alvi profluvio detento vomitus arte concitatus, prodest: ita sponte superveniens sæpissime solvit morbum.

Porro, queadmodum hodiernæ novi orbis navigationes confirmant, quod secundum diversa illa mundi Climata mores gentium

& victus diversi sunt; ita & morbi mortesque discrepant: Vtque veteres morbos extingui contingit, ita & novos ex insolida hac siderum reciprocatione & inclinatione, atque Terræ Australis temperie generari: quorum aliqui transeunt ad alias mundi regiones, aliqui permanent; aliqui vero grassari desiderunt (sicut de Ægypto quoque testantur authores) ob mutatam victus rationem. Imo, præter hæc quod Cælum, anni tempora, Aquarum & Ciborum diversitas, Ratioque vivendi prorsus alia, facile temperamenta immutent, accedit variarum quoque nationum mixtura. Sic Europæi coëuntes cum Americanis fœminis *Mamelucos*, cum Æthiopissis *Mulatos*: denique Amerciani cum Africanis Nigritis *Cabocles* vocatos progenerant. Ex Æthiopissis cum Lusitanis aliquando gemellos alterum alba cute alterum nigra, crispis capillis, oculis cæsiis nasci vidimus. Quasi non solum vegetabilia & sensitiva translata degenerarent; sed & gentes alio traductæ & gentibus externis commixtæ nativum genium amitterent, haud secus ac fluvii salum ingressi propriam perdunt aquarum dulcedinem. Quod cum ita sit, quis dubitet, ex ejusmodi variis insitionibus & semente, non diversas fructuum crases exsurgere, atque inde nunc implicatos, nunc novos generari morbos; qui exercitatissimos quandoque viros ita defatigarunt in praxi, ut circa morbi diagnosin

& pro-

& prognosin, quam maxime vacillaverint? Atque in tanta rei incertitudine non minus hi circa morbos Endemios, quam illi suam olim in Luce Venerea, Sudore Anglico, Scorbuto, Plica Polonica, Mentagra Ægyptiorum, aliisque id genus morbis dignoscendis & curandis, insciriam ingenue sint confessi. Donec tandem remediis exquisitioribus inventis, morborumque temporibus accuratius observatis, quosdam expulerint. Nonnulli morbi ex parte novi videntur, quia periodum, tempus, eademque accidentia, non rite observant, cuarndi tamen ratione non semper differunt. Quæ omnia ut recte dignoscantur, solerti & sagaci judicio, multaque experientia opus est. Ego, quantum temporis publicis curis subcidere potui, Observationibus hisce colligendis impendere volui. Spe certa fretus, postventuros Iatrosophos suo ingenio atque industria, ea quæ adhuc desiderantur, aliquando suppleturos, aut si quæ minus recte dicta, candide restituturos.

De Tacomarée Arundo saccharifera.

POstquam Vastissimi hujus Continentis in Indiis Occidentalibus pars, quæ nunc vulgo Brasilia dicitur, inter duos Fluvios, *Maranhon* & *de la Plata*, sita, Paulo post Cabralis accessum à Vesputio Emanuelis Regis Portugalliæ auspiciis, Paulo accuratius anno circiter CIↃ IↃ esset explorata, Lusitani, intra

Pro-

Promontorium *Olinda* amœnissimum & Insulam *Itamarica*, Primum Littora antea incognita legerunt. Vbi juxta rupem fissam Brasilianorum tuguriis conspectis, ad terram appulerunt, & de nomine Loci soliciti, quantum potuerunt inquirentes, *Pharnambuco*, hoc est, mare perforatum vacari, à Barbaris responsum tulerunt. Vnde hodie quoque, omnium Præfecturarum felicissima, idem nomen obtinet. Cujus recessus cum altius explorarent, indignum existimarunt, ligno rubro, licet maximi proventus ad tingendos pannos, acquiescere: præsertim cum præter confragosos montes & saltus inaccessos, miro Dei beneficio, longe lateque partim in planities solutos, partim in colles clementer assurgentes terras conspicerent; tum & præstantissimis animalibus, fructibus & frugibus Europæis invectis, mirabili proventu et producere & fætificare expirirentur. Tandem fœcundum hoc solum cannis sacchariferis aptissimum judicarunt: easque à campestribus quondam hominibus detectas in Insulis Fortunatis, huc detulerunt, quæ ob suavem succum quasi ad manus traditæ, usum quem pollicebantur, olim silvestres, nunc Excultæ & Domesticæ, toto fere generi humano Præstant. Ita ut Cœleste hoc donum, Attico melli multis partibus præferendum, excelsis inclusum arundinibus, hisce regionibus imprimis concessum sit, è quibus

tum

tum aquaria mola, tum boum indefesso labore agitata, dulcissimus liquor expressus, in alienis excoqueretur, quemadmodum hac imagine expressum videtur.

Multæ hodie hujus generis Machinæ conspiciuntur. Nec nulla hujus terræ merx est, ex qua plus lucri emolumenti ad nego iatores redundet. Nam saccharorum ex omni Brasilia, olim colligebantur *Arobæ* decies centies mille, idque quotannis, atque in Europam devectæ certissimo compendio divendebantur.

In Ægypto *sacar* Arabicum (unde saccharum nostrum dictum volunt) ex humili & exigua planta, instar crystalli vi Solis coapulatur. In India vero orientali, ex *Mambu* arbore arundinea (vide Guar. ab Orta cap. XXII.) & nodosa, populo insigni non absimili, *Sacar Mambu*, quem *Tabaxir* appellant, viscosum albicantemque liquorem promanare constat, ut Avicenna Rhasis, & Serapio testantur. In Provincia *Rio de la plata*, Cannas sacchari sponte nasci, adolescereque in arboris proceritatem, atque crystalla sacchareæ æstu solis exsudare constat. Tamen alterutrum vel innata qualitate, vel conficiendi dexteritate adæquari huic arundinaceo posse, nemo credat. Planta siquidem hæc nostra fruticis instar firmitate prædita, succo dulci turget. Silvestri Arundini externa facie est simillima; nisi quod hæc crebrioribus articulis aliquando

distinguatur, imprimis si anni, terræque intemperies minus respondeat. Quo enim majora internodia, eo feliciorem messem, quo breviora, eo infeliciorem agricolæ prænunciant.

Hæc Arundo, *Viba Tacomaree*, Lusitanis *Canna d' Accuquare* dicta, minus in montibus collibus, licet irriguis, quam pratis glebosis & pinguibus, luxuriat, sicuti videre est in Parnambucensis præfecturæ maxima fertilitate & planitie agris, optimeque canniferis: qui inclytis undiquaque amnibus dividuntur, & à pluviis & inundationibus ripas egredientibus rigantur; quarum beneficio à formicis cæterisque insectis noxiis liberantur, sicut per nivem in Europæis regionibus solent. Sed missa digressione ad propositum redeo.

Primo agri vomere invertuntur, cratibusque aut ferro ancipiti sarriuntur, inque rectos & æqualiter distantes sulcos proscinduntur. Quibus Cannarum taleæ ita inhumantur, ut summitates utriusque se contingant: atque ea ratione lacunæ vomere factæ, manent repletæ, quæ ipsa eadem terra postea adimplentur. Plus terræ æstate, qua operiantur, requirunt, ne intensior Solis æstus penetret, Cannasque exsiccet: Hyeme vero minus, ut facilius uligine imbuantur, & terræ pondus germinationem retardet. Quo major humiditas, eo citius exsurgit arundo, hincque quilibet articulus novas producit Cannas, ab

omni

omni parte eas ac radices ex lacuna, cui imposita est, extendens. Nodo Cannæ circumcirca pullulat turio, à quo, terræ incumbens, truditur, frutexque emergit: ita ut decem aut ad summum duodecim mensium spacio, Canna maturescat, inque justam longitudinem excrescat. Expertiores agricolæ menses Augustum & Ianuarium plantationi consecrarunt. Augusto tamen, qui mensium hibernorum postremus, felicius hæc instituunt, quod tellus novissimis pluviis imbuta, plantas suò gremio mollius foveat.

Arundo maturata tempore præfato exscinditur; nonnunquam & ad annum usque sequentem in agro relinquitur, & tunc Canna vetus nominatur, quasi seges restibilis. Intra hoc tempus nova denuo progerminat, quæ postea simul cum veteri resecatur. Si intra biennium non rescindatur, nullius exinde pretii habetur: paulatim enim in agro marcescit, ac deficiente humore extinguitur; nisi forte peculiari terræ beneficio prorogetur ultra ordinarium durationis tempus. Plantæ tenellæ & juvenes, bene inhumatæ, denuo propagari numquam fere indigent, quod diuturnitate temporis non emoriantur ne ad quadraginta vel quinquaginta annos quidem; ita ut suapte natura vel nemoris durationem adæquare valeant, nimirum solo bene pingui; nam quæ in sitienti & arido crescunt, vix ultra quinquennium vivunt.

Interitum autem ex accidenti Cannis inferunt, desideratio, caries, potissimum vero si immisso ab æstate incendio, nec superveniente pluvia, ad radicem usque præ nimia siccitate comburantur, magno hercle possessoris damno. Proinde qui Cannas inutiles & frugiperdas exstirpare, suoque bono comburere cogitat, ut novæ renascantur, hyberno tempore, non æstivo, hoc instituat. Immodica quoque inundatione, cum nulla cacumina emergunt, Cannæ suffocantur: ita ut utriusque excessu, nimiò æstu exarescant, nimiaque fluviorum illuvie, eaque stagnante, refrigerentur, unde stirpitus evelli, aliæque de novo plantari postulant. Genus denique quoddam Vermiculi nigri alati, *Guirapiaca* Brasilienses, *Pao de Galinha* vulgus Lusitanorum appellat, in locis potissimum uliginosis, radices corrodit, Cannasque interimit. Postremo ab herbis voluntariis male illis fit, quæ mirum in modum sæpe luxuriantes, hisce sativis admodum obesse solent. Proinde singulis annis ter quaterve, imo & sæpius aliquando, si terra postulet, ager à noxiis herbis liberetur, idque tantisper, donec ad tantam maturitatem pervenerint taleæ, ut suo robore zizaniis obniti possint. Terra siquidem earum herbarum quas sponte profert mater est, cæterarum vero quas quasi vi coacta suscipit, sæpeque invita fovet, noverca judicatur.

Porro Cannæ maturæ factæ, circa fundum

iç in ipso geniculo abscinduntur, quod in eo aqueus quidam humor contineatur. Mox amputatæ, frondibusque, quibus maximam partem vestiuntur, resectis, in fasciculos conguntur, & currui imponuntur.

Molendina tribus gravissimis axibus ex solidissimo ligno confectis, circumisque ferreis obductis, nituntur. Inter quos Arundo continenter inserta, & axium se contingentium angustia compressa, liquorem fundit dulcissimum. Mola aquaria nullis indiget jumentis, aquæ siquidem impetu circumagitur, quæ longissimo canale deducta, lapsu impetuosa ex alto in supernos eximiæ magnitudinis rotæ lintres decidit. Quod quidem licet celerius fiat, plusque Sacchari inde redundet, quam à sex vel octo robustissimis bobus; eorum tamen contentione exactius & fidelius Canna exprimitur.

Cæterum liquor hic, qui in Saccharum ipsum postea abit, ad viginti quatuor duntaxat horas durat, moxque acescit, & ad conficiendum Saccharum prorsus fit inidoneum: sed si diutius servetur, bonum inde nascitur acetum.

Axes, asseresque, per quos succus expressus fluit, tum & alveus, per quem decidit, bis spacio viginti quatuor horarum, vel una Taressa (Taressa est spacium terræ, cujus quadra viginti circiter est passuum, & tot Can-

nas profert, quot per diem Naturalem moli possunt) lavari debent.

Canna primo à tergo axium accepta, vicino denuo immittitur, ut si quid succi in ea sit reliquum, penitus exprimatur, tunc *Bagasse* vocatum, quod tanquam inutile excrementum flammis absumitur. Adeo coruscantes & formidabiles nocte dieque construuntur ignes, qui ahenis subjiciuntur, ut à quindecim lignorum vehibus ad quadraginta usque, spacio diei naturalis, prout cruditas liquoris requirit, absumantur, integræque silvæ exscindantur.

Succus, quem *Caldo* vocant Hispani, per canales & ductus ligneos, in amplissimos æreos cacabos derivatur: in quibus continenter, nunc vehementius nunc lenius, toto quo molæ agitantur tempore, fervescit, frigidæque aspersione intensior ebullitio coërcetur, ut substantia minus consumatur. Ab hoc succo in primo aheno consistente, modicoque substructo igne, paulo fæculentior & copiosior spuma aufertur, vocaturque *Cagassa*, quæ solis pecoribus escam potumque suppeditat.

Sublata *Cagassa*, liquor seu *Caldo* in proximum ahenum, *Caldera de mellar* Lusitanis, effunditur: in quo coquitur, & prægrandi cochleari, crebris foraminibus pertuso, à sordibus liberatur. Vt exquisitius immunditiei secernatur, forte quoddam lixivium affunditur.

tur. Hinc per linteum percolatur, ac tandem succus eo pacto novissimum excrementum, si quod habet, deponit. Hæ fæces mancipiis victum sufficiunt, qui iis contenti tam improbos atque indefessos labores exhauriunt: quippe toto semestri æstivo noctes atque dies perpetuo molendina agitantur. Vinum quoque exinde, vulgo *Garapa* dictum, conficiunt, intermiscendo aquam: quod avidissime expetunt incolæ, eoque, si vetus sit redditum, se inebriant. Vinum itaque Sacchareum, Vinum adustum, Acetum, Mel coctum, ipsumque Saccharum, ex primo hoc liquore concinnari possunt.

Porro minores qui subsequuntur Cacabi, *Tachas* appellant, alii sunt ad concutiendum, alii ad coquendum parati. In quibus succus jam dictus tantisper condensatur, donec Serapii & mox Sacchari consistentiam acquirat. Ad hæc vehementi & arduo labore, primum in majoribus, tum in minoribus ahenis, inter coquendum, capacissimis cochlearibus agitatur, quatiturque, & ad altitudinem viginti plus minus pedum attollitur, unde rursus in vasa prolabatur.

In Cacabis minoribus ob ignem intensissimum vehementioris ebullitionis habenda est ratio, statutisque temporibus olei modicum guttatim instillatur, ne ignis vehementia Saccharum aliquid detrimenti capiat. Observatu dignum, si oleum majoribus indere-

 tur

tur ahenis, in quibus liquor, primo *Calde* dictus, purificatur, Saccharo conficiendo plane foret ineptus. Vicissim, si minoribus lixivium, sicut majoribus, infundatur, æque impossibile, Saccharum conficere. Si denique momentum succi Limonii, vel acidi quid injiciatur, Sacchari consistentiam numquam acquiret, sed in totum perditur.

Formæ porro fictiles innumeræ, quando succum fluidum acceperunt, ordine asseribus perforatis, in amplissimis ædibus (*Casa de purgar* vulgo) imponuntur; mox superimposito luto humefacto, dicta vasa, à melle, quod subfusco antea colore Saccharum tingebat, repurgantur. E formis excussum, candidum à nigricante, *Mascovádo* dicto, separatur, & in frustra redactum Soli sereno exponitur, probeque exsiccatur, donec cistis recondatur. Hæc omnia incredibilis sunt laboris & ingentium sumtuum; præterquam quod operariorum multitudo, jumentorum insuper & mancipiorum affluentia, multum ex emolumentis deroget.

Medica Sacchari auxilia, quoniam maximam partem Europæis cognita, paucis tantum perstringenda. Cannæ viridis succus frigidus est, multoque, si destilletur per alembicum, durabilior & efficacior. Multis oculorum malis, tum hepatis, renumque ardoribus medetur. Sed cum medulla hæc Cannarum tot mutationes subeat antequam repur-

ars in grana reducatur, primam naturam ex arte deponit, imo alienam induit, subinde palato magis gratam, quam valetudini proficuam, si nimia calcis & fortis lixivii efficacia exacuetur ad delicias nostras. Quamobrem illud quod sanitatis gratia Pharmaciæ infertur, præstat ut modice tantum repurgetur: quippe quod ingenitas reservet vires, intensiusque serapia, electuaria & similia dulcificet. Imo rubrum Saccharum, alias inferius habitum, (sicut & illud quod ex Insula S. Thomæ affertur, omnis lixivii expers) minime contemnendum, præcipue in clysteribus. Saccharum itaque primo gradu licet calidum & humidum, tamen quo antiquius & defecatius, eo calidius est, faciliusque in bilem convertitur, atque intensius digerit & solvit. Recens vero non solum pectori & stomacho, sed & vesicæ renibusque prodest. In omni denique ægrorum condimento, veteri Saccharo longe debet anteferri.

De Iira, sive Melle silvestre.

Inter prima quidem, etiam antequam Cana Saccharifera hic coleretur, mel silvestre, quod ipsi *Iira* vocant, Brasilianorum solertia ex vastissimis silvis & saltibus sibi comparavit, quod in usu atque deliciis, Europæis æque ac gentilibus, tam sanis quam ægris habetur. Cujus dignitates ingenti mortalium bono quotidie magis magisque illustrantur.

Apes *Eirúba* illis dictæ, diversorum generum hic reperiuntur, quæ in arboribus, miris & variis modis nidificantes, nostris quidem non plane sunt dissimiles, sed utcumque paulo minores, quarum examina hinc inde peregrinari, immensaque nemora iis fervere videas, ubi erumpentibus floribus cereas domos exstruunt, & optimo melle implent. Agrestes illæ sunt, nec cujusdam cura aut pastum aut tecta accipiunt. Ita ut idem primatus quem Philosophus suis Apibus olim tribuit (invita formicarum industria, & araneorum astutia) hisce quoque jure merito debeatur; utpote quæ ex quatuor illis celebribus operibus, scilicet venari, facere, colligere, & reponere, tria posteriora solæ exerceant. Quasi Natura nusquam magis quam in minimis perfectior semper apparere voluerit. Regem quoque eligunt, cæteris mole corporis tenuiorem & maxime flavescentem. Reliqua quæ de illarum regimine produntur, ob difficiles ad eas in nemora aditus, nondum experiri datum est. Ignavum pecus, Fucos, Crabrones, Oestra, Vespas melliferas & non melliferas, pluraque alia Insecta similia, de quibus in Insectorum Historia dicitur, quæ nimis quam multa Brasilia nutrit, viatoribus & armentis infestissima, nunc prætereo.

Industria atque usus præstantia, cæteris omnibus Insectis alatis, præcellunt facile A-

pes mellificantes, quarum tredecim ad minimum genera observantur, ut sunt *Amanacay-miri, Amanacayneú Aibu, Mambucá, Pixuná, Urutuéira Tubuná, Tuiubá, Eirucu, Eixu, Cubiára, Curupiréira, Copii*, quarum ultima *Curupiréira* à Brasiliensibus contemnitur. Quæ autem inter illas omnes merito observandæ, sunt potissimum hæ sequentes.

Primo *Eiricu*, grandiores, non pungentes, quæ bonum faciunt mel, licet non quotidiani usus. In concavitatibus arborum nidificant, ut Virgilius de suis Apibus,

——— Necnon & Apes examina condunt,
Corticibusque cavis, vitiosæque Ilicis Alno.

E quibus veluti alveariis Brasiliani arte & dolo mel eliciunt per ductus aliquos, ut foras emanet.

Deinde *Eixu Copii* Apes minores, nigricantes, exterius in cortice nidum affabre constructum componunt instar alvearii, favis ex arte & concinne dispositis, ac propoli, & cera candida vestitis, è quibus optimum mel colligitur, sed minore quantitate, & quia insigniter aculeo appropinquantes infestant, minus expetitum.

Denique Apes *Munbucá* flavæ & exiguæ in arboribus nidificant, optimum hoc mel, de quo potissimum ago, & saluberrimum producentes, quod ab Indigenis arbores proceras conscendentibus, ab Europæos incolas, magna quantitate, exiguoque pretio affer-

tur. Maxima autem copia hujus reperitur in Insula Maranhon, cum multa cera nigra, ubi copiosius colligitur, vasisque integris completis, æstate, cum flores silvestres maxime virescere solent, servatur. Inter hosce flores reperitur unicus in arbore *Tapuráiba* flos, quem postquam apes gustarunt, Mel amarum conficiunt, sicut de Apibus in Syria Absinthio insidentibus testantur Authores. Qualitate & dignitate nihil hercle hoc Europæo melli concedit, in secundo gradu calidum, consistentia admodum fluida, clara & tenui: odore suavi quidem, sed silvestri, nec nimia aut ingrata dulcedine, nauseam parit, sed gratissimo acore, oxymelis instar, palatum afficit. Abstersoria qualitate, partiumque tenuitate, tantum stomachum, viscosis humoribus obsitum, abstergit, quantum calida languidum confortat. Intestina imprimis & renes, sive superius, sive inferius exhibitum, à cruditatibus vindicat, atque urinas promovet. Tum & infantibus ad abstergenda & demulcenda viscera, à reliquiis Variolarum & Morbillorum obsita, summopere prodest. Simplex vel compositum (ut in capite de Mulierum morbis dictum est) uteri intemperiei frigidæ summum adfert solatium.

Longæ durationis & magnæ dignitatis Vinum quoddam inde confici solet, fortissimū quidem & admodum abstergens. Sin temperatius placeat, hydromel vel mulsum ex aqua

fon-

fontana, sine coctione, rori nocturno exponitur.

Pharmaca denique non solum, sed & cibos potusque quotidianos ingreditur decantatum hoc trium Apum mel, sicut in Tractatu de aëre, aquis, & locis dictum: meritoque de illo idem prædicare licet, quod Plinius lib. XXII. cap. 24. testatur. Mellis naturam talem esse, quæ corpora putrescere non sinat: tum, multos exstitisse qui senectam longam mulsi tantum nutritu toleraverunt. Hac solum adhibita cautione, ne biliosis, hepatis, renum & stomachi ardore laborantibus, nisi summe dilutum, exhibeatur.

Cera ejus, *Yetié* illis dicta, quæ nigricans est, Europææ postponenda quidem, sed ad emplastra emollientia & digerentia, contra mala è frigore nata, utilissima habetur.

Qui cum *Tapuys* Mediterraneis in desertis vixerunt, multas alias species Apum commemorant: quæ ut nomine & figura, ita & natura ab iis quæ enarratæ sunt, discrepant. Quædam enim earum in arboribus pumilis, quædam vero intra terram miris modis nidificant & mellificant, earumque Mel utcumque igne & fumo excitato colligitur. Sed quia præter instituti rationem est ea enarrare, quæ dubio aliorum relatu nixa sunt, iis supersedeo.

Porro, præter tot documenta fertilitatis circa Vegetabilia & Sensitiva marina, telluris

ris æmula, accedit & illud, quod paucis à Paranambucenſi littore milliaribus, piſcatoris uncum citra intentionem contingat infigi vadis petroſis, & loco piſcis ſpongias, coralla aliaſque arbuſculas marinas capi. Inter hæc inuſitatæ formæ prodit ſpongioſa arbuſcula, ſeſquipedis longitudinis, brevioribus radicibus, lapideis nitens vadis, & rupibus infixa, erigiturque in corpus ſpongioſum molle oblongum rotundum turbinatum: intus miris cancellis & alveis fabricatum; extus autem tenaci glutine, inſtar Apum propolis, undique veſtitum. oſtio ſatis patulo & profundo in ſummitate relicto, ſicut ex altera Iconum, probe depicta, videre licet. Ita ut Apiarium marinum vere dixeris. Primo enim intuitu è mari ad terram delatum vermiculis ſcatebat cæruleis, parvis, qui mox à calore Solis in Muſcas, vel Apes potius, eoſque exiguos & nigros transformabantur, circumvolanteſque evaneſcebant: ita ut de eorum mellificatione nihil certi conſpici datum fuerit, cum tamen ceroſa materia propolis, Apumque cellæ manifeſte apparerent. Atque ipſa Mellis qualiſcumque ſubſtantia procul dubio urinatoribus patebit, ubi curioſius inquiſiverint hæc Apiaria, eaque in natali ſolo & ſalo diverſis temporibus penitius luſtrarint.

De Radice Mandiboca.

FRumento complures Indiarum regiones ad hæc uſque tempora caruerunt: ea tamen, quibus hominum & animalium ſuſtentatur vita, frumentique vicem ſupplent, deſiderari, benigna mater Natura noluit. Radix enim ſativa ſeu altilis, quæ *Mandihoca* Barbaris appellatur, in farinam redacta & in panem coacta, cum optimo pane ſimilagineo certat. Qua planta licet Angolæ & Hiſpaniolæ atque Inſularum incolæ gaudeant, (ubi radicem hanc Y*uca*, aliis Mexicanis *Quauhcamotli*, præparatam & in farinam redactam *Caſſavi* vocari Monardes teſtatur) Braſiliæ tamen naturalem, ſummoque ſtudio ibi excultam conſtat.

Plures hujus fruticis, quem *Maniiba* & *Manduba* Braſiliani vocant, dantur ſpecies: quæ licet prima fronte inter ſe haud differre videantur, tamen ab experientibus agricolis dignitate, caule, & colore diſtinguuntur, ac diverſa ſortiuntur nomina.

Quæ antequam explicem, monitum volo lectorem, ne in tanta nominum varietate (quæ in hoc & ſequentibus quibuſdam capitibus occurret) confundatur. Inter Barbaros enim Americanos non tantum, ſed & ubique terrarum quotuſquiſq; in eo variat ac diſcrepat. Nam interdum unaquæque res multis nominibus à quibuſdam deſignatur, quæ apud alios nomina ſunt diverſorum piſcium

cium & herbarum. Interdum idem nomen à diversis authoribus, diversis rebus naturalibus positum est. Aliter enim Plinius, aliter Gaza, aliter alii Latini explicarunt monumenta veterum Græcorum. Ex quibus inutilibus amphibologiis haud levis exsurgit molestia, & in exquisita rerum cognitione obscuritatem creat. Quapropter ego non sine ratione cum Galeno optavi aliquando, res posse tradi sine nominibus, ut sophistis eriperetur decertandi & calumniandi occasio.

Decantatæ itaque hujus fruticis prima species à maris accolis Brasilianis vocatur *Mandiibabuára*, *Mandiibparata*, & aliæ albicantibus radicibus & truncis, *Mandiipéba*, *Mandiipuca*, *Mandiibimána*, *Aipi*, (quæ iterum suas habet species) *Tapecima*, *Aipipóca*, *Mandijupéba*, *Aipimacaxera*. Hæ novem posteriores rubentibus sunt & lactescentibus radicibus & caulibus. Omnium harum stirpium radicibus *solum Mandiboca* nomen inditum, & alimentosis, medicamentosis, venenosisque qualitatibus, licet impari inter se gradu, pollent. Quas proprietates, utpote admiratione dignissimas, penitius introspexisse operæ pretium erit. Hæ frutices omnes eleganti ac stellatim sese explicante sunt folio. Caule recto, nodoso, hominis staturam raro excedente. Ejus crassities pro fœcunditate soli, cœlique temperie, varia. Florem fert exiguum, semen autem, Ricini Americani semini simile,

sed

sed inutile. Reliqua ex ipsa planta ad vivum depicta cognoscere licet.

Fructum vero subterraneum, ipsam scilicet radicem esculentam *Mandibocam*, Pastinacæ haud dissimilem producit, quæ lacteum trahens succum, ab oculis prorumpentibus, è trunci internodiis natis, hoc liquore egregie intumescit.

Terra minime glebosa aut irrigua, ut Canna saccharifera, gaudet, sed sicca potius, sitiente & montosa, atque in tuberculos, quasi à talpis, egesta. Adeo humiditatis omnis inimica est, ut æstivis dumtaxat mensibus terræ committi velit, idque locis apricis ac minime umbrosis. Quod, sicuti in hac, ita in quavis plantatione observandum, quia guttatim ex arboribus destillans aqua perquam noxia habeatur. Cum adeo acclive & arenosum solum requiratur, malunt incolæ densissima demoliri nemora, demolita exurere, eaque arvis & segetibus (*Chocas* Lusitanis) destinare. Extra terram duobus vel tribus surculis germinant, qui, ubi octavo, decimo & duodecimo mense liquescere cœperunt, pro semine sunt. Hoc frugum nostratium discrimine, quod *Mandiboca* nihil de fructu decedat ad sui propagationem, nostris decedat, quibus ipsi fructus sementem faciant. Per radicem nulla potest fieri transplantatio: nam ex extracta è terra & tacta statim moritur.

Tres hujus plantæ trunci, frondibus spo-

 liati,

liati, figura propemodum pyramidali, haud profunde simul terræ grumis, trium circiter pedum inter se distantia, inseruntur, prominentesque ad palmæ altitudinem, superius se invicem amplectuntur. Qui foliis licet denudati, novis tamen illico vestiuntur, nec quicquam radix inde detrimenti patitur, modo caulis integer & illæsus maneat.

Dignitate & mole excellit *Mandiboca*, si anni terræque temperies sicca: nunc enim quælibet radix sesquipedem, vel duos, interdum etiam tres pedes longa evadit, crassitiem habens brachii, vel etiam cruris humani, quando satis adoleverit.

Ratio habenda ut ager à zizaniis, quæ valde suppullulant, ter quaterve repurgetur, donec plantæ adoleverint, ad octo nimirum vel decem mensium spatium. Maturitatem assecutæ radices, quod annuo circiter à plantatione spatio fieri solet, ad tertium vix sub terra durant; altero tamen plerumque anno pars illarum putrescit & corrumpitur; ideo ad summum linquuntur annuo spacio & de novo per taleas plantantur. Ingruente nimiæ humiditatis necessitate, exscindi statim postulat, sex mensibus ante justæ maturitatis tempus.

Mandiba, quæ vocatur *Mandiibumana*, omnium citissime crescit & maturescit, atque optima inde conficitur farina. Hæc planta maxime gaudet solo arenoso & magis ambusto

quam

quam reliquæ. Primaria omnium, inque quotidiano usu & lucro, producitur quidem promiscue in quavis terra, vocaturq; *Mandiibparati.*

E terra evulsæ radices, vix per triduum durant, etiamsi fideliter horreis recondantur. Mundatæ, & à cortice, quem tenuissimum habent, liberatæ, molæ trusatili, cujus Iconem hic exprimimus, à duobus hominibus circumactæ, admoventur, ferrique cuspide conteruntur; & contusarum radicum farinam excipit alveus. Alii radendi modi pedetentim exoleverunt, ob majores labores & sumtus. Pauperibus tamen usus Scobinæ manualis superest, quæ ab Indigenis *Tapiti* nuncupatur. Rasura deinceps torculari vel prælo subjicitur, quo magna vi humor ille superfluus & noxius exprimitur, ut sicca atque absque ulla humiditate maneat. Mox cribro, *Vrupeba* dicto, percolatur. Exinde plano facto fictili aut æneo injicitur, in quo substructo igne circum agitatur tantisper donec coquatur. Semicocta vero, & adhuc mollis, esculenta est, & vocatur *Farinha relada*, quod est Farina cocta non exsiccata. Reliquum quod superest, & reservare volunt, supra majorem vel minorem ignem pro arbitrio miscent, atque exacte siccant. Farina enim hæc quo plus exsiccata & excocta, eo durabilior est. Optime tamen siccata & fideliter ab aëre defensa, ultra annum vix servari potest: nam si vel levissi-

mauligo eam infecerit, corrumpitur, unde non parvam militum stragem in castris exortam vidi. Quapropter nostri, Barbaros imitati, eam in bolos, quos vocant *Beius*, pastillos & liba cogunt, superque craticulas modico igne induratam in penu aliquamdiu recondunt.

Ex hoc frutice expresso manat liquor, *Manipuera* Barbaris dictus, qui vasi infusus post duas horas fundo adhærescit: ex quo alia fit Farina, melior priori, ac majori affluentia floris; quam cremorem de *Tipióca* vocant. Ex aqua Farinæ, in fundo subsidente, bolos quoque conficiunt, *Tipiocúja* dictos, optimi saporis. Tum Gummi quoddam seu potius amylum ex ea fit, atque eidem usui inservit. Hic liquor *Manipuera*, quod dulcis sit saporis, ab animalibus avidissime haustus, vi quadam venenata, ea statim exstinguit: ex radice tamen non expressus (quod mirum) cætera animantia, excepto homine, nutrit.

Præterea è radice, à Sole exsiccata, alia fit Farina & pollen albicans, imo & panis siligineus & biscoctus, qualis è tritico (cui & simillimus est) pinsitur. Hoc alimentum integrum & non comminutum pro jumentis & pecoribus, quibus in pabulum cedit, reservatur.

A vermibus, & integris formicarum cohortibus, hæc planta misere solet infestari magno agricolarum incommodo: non solum

tum folia atque caulem, sed ipsam quoque radicem depopulantur ferarum greges & animalia domestica. Ipsi Brasiliani, Æthiopes, & nostratium non pauci, huius plantæ folia amant adeo, ut contusa, cocta & probe condita pro cibis & lactucis apponant; quæ in massam efformata, *Manicoba* nuncupant Brasiliani.

Porro radix hæc quatuor aut quinque dierum spacio in aqua macerata & emollita, *Mandiopiba* dicitur, quæ assata maxime ab agrestiori Indorum & Barbarorum multitudine expetitur & manducatur. E sedimento hujus consistentiæ, Farina mollis notæque melioris, conficitur; quam Brasiliani *Vipéba*, Lusitani *Farinha fresca* cognominant.

Ex *Mandiboca* contusa, butyro & saccharo, insignes fiunt boli vel pastæ, ad edendum optimæ.

Pultis denique genus præparant ex *Mandiopeba*, quod nomen accepit *Mingau-petinga*.

Mandiboca illa mollis, illis *Puba*, igni imposita exsiccatur; exsiccata appellatur *Carimá*. Ex hac Afri panem optimæ notæ conficiunt, quem *Musam* vel *Angu*, interdum, *Enfonde* appellant. Omnium autem præstantissimum pultis genus condiunt, quod vocant *Mingau de Carimá*, cui aromatum loco momentum piperis Brasiliensis, & floris *Nhambi*, admiscent: quod optimi cum sit saporis, sanitatique conducat, frequens in prandiis esse

solet;

solet; nec suaviter se vivere existimant nisi hoc alimento utantur. Sanis æque atque ægris ejusmodi pultes, emulsiones, atque adeo ptisanas saluberrimas inde confectas, exhibent. *Tipioca* siquidem, & *Carimá*, pota, vel syrupi specie cum aqua florum Auriacorum & pauxillo Sacchari exhibita, antidoti loco plerumque est. Quantæ porro dignitatis *Tipioca* & *Carimá* sint, in descriptione morborum Endemiorum satis explicavi. *Tipioca* enim, si multa lotione defæcata atque exsiccata, probe ab omni humiditate reservetur, Tabidis & Dysentericis, ex arte propinata, medetur. Febricitantes, animo deficientes, veneno infectos restituit Præter hæc, violento exercitio fractis vires recuperat, sudoresque immodicos compescit, Ptisana illius simplex. Quascunque Hæmorrhagias, imprimis ex vulnere inflictas, tum intus assumta, tum emplastri forma applicata, cohibet.

Ex *Macaxera* optimum fit Vinum, serum lactis sapore referens. *Mandihoca* rasa, vulneribus & ulcerimis antiquis imposita, ea mundificat, atque attemperat.

Manipuera cocta crassescit pultis in modum, alimentoque convenienti existit. Quod si Oryzam & Saccharum, cum aqua destillata ex floribus aurantiorum superinfundas, Conservæ gratissimæ formam induet, mutatoque nomine *Marmelada de Mandihoca* appellatur. Postremo illa species *Macaxe-*

tæ, præterquam quod vicem Farinæ prædictæ suppleat, igne etiam assata, absque ulla alia præparatione, comeditur, ac *Macabéra* appellatur.

A cæteris radicibus abstinendum est, quod præsens sint venenum. Dantur enim quædam, quas citius combusseris, quam ut virus suum deponant, & ad edendum idoneæ reddantur. Quin ipsi Indigenæ, olim minus exercitati, in separatione alimentosi & venenosi, multoties mortem oppêtierunt: nunc eruditiores facti, non solum illis præcipuo existit vitæ sustentaculo, sed omnibus Europæis in America degentibus. Idque pani triticeo præferre non verentur, licet minoris habeatur nutrimenti.

Æthiopes & Brasiliani inter edendum pugnos Farinæ plenos in os injiciunt, ut manu quoque longius ab ore remota, vix tamen mica pereat. Raro aut parum inter prandendum potu utuntur, quod farina aquam nimis imbibat, & stomachum inflet.

Cum aratrum ejusq; usus hic ignoretur, & improbi ac multijugi laboris tædia declinent, facilem hanc & minus ærumnosam agriculturam, tam vitæ ac rei familiari tuendæ, quam æri corradendo, egregie adhuc amplectuntur. Quippe unius dumtaxat mancipii industria & labore, centum tuberculos, aliquandó unius diei decursu absolvunt. Hujus autem Farinæ una, quæ viginti cantharos no-

nostrates continet, aut sesqui *Alkeira*, hoc est, modius unus aut sesqui, homini robusto laborioso, in mensem integrum plerumque sufficit. Quem modium sex aut septem aut ad summum octo solidis comparaveris.

Hæc sunt quæ usu & sedula in hanc radicem inquisitione, à rusticis & mea experientia resciscere potui; quæ fusius & explicatius persequi volui, quod hæc planta ubique frequens sit & domestica, tamque excellentis usus, ut vastissimi orbis Americani incolis abunde victum suppeditet.

